INSTITUTUL DE ISTORIE NAȚIONALĂ DIN BUCUREȘTI

CĂLĂTORI RUȘI
IN MOLDOVA ȘI MUNTENIA

DE

GHEORGHE G. BEZVICONI

BUCUREȘTI
1947

Colecția Muzeului Municipal din București

INTRODUCERE

In cadrul preocupărilor noastre îndelungate cu privire la legăturile româno-ruse, îndemnul profesorului Constantin C. Giurescu ne-a determinat să alcătuim lucrarea de faţă, intitulând-o *Călători ruşi în Moldova şi Muntenia*. Ea cuprinde reproducerile — în traducere românească —, precum şi comentariile descrierilor călătorilor, care au străbătut teritoriul celor două principate, — astăzi teritoriul României şi al Republicilor Socialiste Sovietice Moldoveneşti şi Ucrainene. In ce priveşte legăturile de altă dată ale Moldovei cu Moscova, ne-am călăuzit, între altele, de articolul lui I. D. Ceban, dela Institutul de Studii şi Cercetări din Chişinău: *Despre raporturile Moldovei cu Statul Moscovit în veacurile al XV—XVIII-lea*, apărut în revista « Problemele Istoriei » (Moscova, 1945, nr. 2, p. 59—71), precum şi de alte scrieri publicate în timpul din urmă în Uniunea Sovietică.

In lipsa unor opere complete sau bibliografii privind *Relaţiile ruso-române* [1]), am căutat prin lucrarea de faţă să înlesnim cititorilor cercetarea evoluţiei străvechilor legături prieteneşti ale Rusiei cu Moldova şi Muntenia, ilustrându-le prin mărturiile călătorilor ruşi, începând din veacul al XV-lea până în vremurile noastre,— pelerini, negustori, diplomaţi, ostaşi, cărturari... Am ales fragmentele cele mai caracteristice, căutând să evităm polemici. Cum, însă, numeroase cărţi, folosite de noi în trecut, nu se pot găsi în bibliotecile locale, ne mărginim cu citarea izvoarelor, care vor permite unor cercetători mai zeloşi să lărgească cadrul prezentei scrieri. De altfel, suntem siguri, că persoanele trimise special, în acest scop, în centrele respective, se şi străduesc la strângerea unui material istoric, necesar alcătuirii unor opere demne de posibilităţile ce le stau la îndemână. Iar noi, după ce am sacrificat anii cei mai frumoşi ai vieţii şi ultimele mijloace rămase dela părinţi, unei munci dezinteresate, ne resemnăm cu convingerea că ne-am făcut datoria, în limita modestelor posibilităţi, activând continuu pe acelaşi tărâm de înfrăţire a popoarelor în spiritul înaltei umanităţi.

---

[1]) Este titlul unei schiţe a noastră, publicată în 1945, la Bucureşti.

Condiţiile în care s'a desvoltat studiul legăturilor româno-ruse au fost, deseori, vitrege acestor cercetări, încât slavistul A. Iaţimirski [1]) semnala relativ restrânsa activitate a Ruşilor pentru cunoaşterea Românilor. Oricât de straniu ar părea aceasta, dar trebue s'o spunem, că din partea Românilor s'a făcut şi mai puţin, pentru cercetarea realităţilor ruseşti, atât de însemnate totuşi pentru evoluţia vieţii româneşti.

Pentru studiul sistematic al limbii române s'au pronunţat [2]) cărturarii ruşi: N. Nadejdin, V. Grigorovici, I. Sreznevski, V. Vasilevski, F. Uspenski [3]), A. Veselovski, E. Kalujniaţki, care a stăruit asupra importanţei arhivelor româneşti [4]), şi alţii. Polihroni Sîrcu [5]) a inaugurat la 12 Ianuarie 1884 cursul de limbă română la universitatea din Petersburg [6]). Cam în aceeaşi vreme [7]), D. Sturdza, ministrul instrucţiei publice din România, a înfiinţat în 1888 o bursă pentru studiul filologiei slave. Datorită acestui fapt, cărturarul român Ion Bogdan [8]) a vizitat Viena, Petersburgul, Moscova şi Krakovia, unde a ascultat cursurile profesorilor Iaghici, Sobolevski, Malinovski şi ale altor savanţi slavişti; în 1891, el a ocupat catedra de slavistică dela univer-

---

1) *Din istoria scrisului slav în Moldova şi Valahia în veacurile XV—XVII*, « Monumentele vechiului scris şi ale artei », Petersburg, 1906, vol. CLXII, p. VI.

2) *Ibidem*, p. IX.

3) *Formarea celui de al doilea ţarat bulgar*, anexa 34.

4) *Operele celui de al III-lea Congres arheologic, din Kiev*, vol. II, pp. 280—281.

5) 1855—1905, studiu bio-bibliografic de D. Bogdan, în « Arhiva Românească », Bucureşti, 1942, vol. VIII, pp. 99—151 şi 439.

6) « Revista Ministerului Instrucţiei Publice », 1884, vol. VIII. Primul conferenţiar al limbii moldo-valahe a fost Iacov Hinculov, născut în 1800 la Ovidiopol (jud. Tiraspol), conducătorul şcolii Lancaster-iene din Chişinău, apoi (după 1827) dragoman al Ministerului Afacerilor Străine la Petersburg. Despre catedra limbii moldo-valahe la universitatea din Petersburg, desfiinţată la 26 August 1858 şi iarăşi reînfiinţată, comp. « Revista Ministerului Instrucţiei Publice », XXIII, p. 15. G. Bezviconi, *C. Stamati, familia şi contemporanii săi*, Iaşi, 1942, pp. 53—54. In prezent profesorul Constantin N. Derjavin, dela catedra de istoria literaturilor din Europa Occidentală a universităţii din Leningrad, ne-a exprimat dorinţa sa de a citi la universitate un curs de istoria literaturii române. In acest scop i s'au procurat, prin grija Institutului de Istorie Naţională din Bucureşti, o serie de istorii ale literaturii române, precum şi o colecţie de opere literare.

7) A. Iaţimirski, *op. cit.*, p. XL.

8) 1864—1919. P. P. Panaitescu, *I. Bogdan şi studiile de istorie slavă la Români*, « Buletinul Comisiei Istorice a României ». Vălenii-de-Munte, 1928, vol. VII, şi D. Bogdan, *I. Bogdan şi manuscrisele lui din Biblioteca Academiei Române*, « Raze de lumină », 1935, pp. 17—25.

sitatea din Bucureşti, pregătind — dela 1895 — pentru catedra din Iaşi pe discipolul său, Ilie Bărbulescu, care a cunoscut, însă, la Praga şi Zagreb, numai pe Slavii occidentali şi sudici. In Septemvrie 1894, Bogdan a citit conferinţa sa despre *Insemnătatea studiilor slave pentru Români* [1]), completând astfel cadrul activităţii desfăşurate în Rusia de Sîrcu, iar mai târziu de Iaţimirski [2]). Aceste studii erau cu atât mai grele, în trecut, cu cât urmau să se facă în diferite centre ale Europei [3]), iar astăzi savanţii sovietici le acordă o atenţie limitată, în raport cu viaţa celorlalte popoare balcanice, cercetată în lumina istoriografiei ruse şi slave [4]).

Problemelor menţionate li s'a arătat, în România, un interes prea mic [5]), în trecut, «perioada slavonă» nebucurându-se multă vreme de aprecierea cuvenită. Revenim mai jos, într'o notă, asupra părerii eronate a lui Dimitrie Cantemir, despre latinitatea vechilor litere româneşti, precum şi asupra unor idei latinizante ale discipolilor colegiilor catolice [6]), mai ales reprezentanţi ai vestitei «şcoli ardelene», care au atras şi pe istoricii de mai târziu pe drumul subestimării slavismului, — în realitate o importantă perioadă a istoriei Românilor [7]). Pe vremuri, însă, era greu de stabilit acest adevăr, deoarece o simplă polemică, susţinută de Mihail Kogălniceanu şi Alecu Russo, atrăgea din partea «latinistului» Gheorghe Bariţ [8]) următoarea ironie:

«Noi nu suntem Rîmleni şi Rîmul n'a fost ţara strămoşilor noştri, ci la Volga este patria noastră... ».

Originea dacică a poporului român a trezit şi ea indignarea «latiniştilor». Pentru articolul său: *Pierit-au Dacii?* [9]) — Bogdan Hasdeu a fost învinuit de V. A. Urechia de sacrilegiu şi teorii *nenaţionale şi pernicioase*. «Ateneul Român» din Iaşi, la 30 Septemvrie 1860, vorbea de *fantasmagoricul-galvanicul învietor al Dacilor*, iar C. D. Aricescu

---

1) Bucureşti, 1894.

2) In România, amintim pe Gheorghe Samurian, născut în 1862, nepotul lui Filaret Scriban, absolvent al seminarului duhovnicesc din Chişinău, care a ascultat apoi cursurile slaviştilor Iaghici şi Lamanski. Dragoman al Ministerului Afacerilor Străine din Bucureşti, el nu şi-a lărgit cadrul preocupărilor ştiinţifice.

3) A. Sobolevski, *Românii între popoarele slave*, Petrograd, 1917, p. 7.

4) V. Piceta, *Academia de Ştiinţe şi slavistica*, «Vestitorul Academiei de Ştiinţe din U. R. S. S.», Moscova, 1945, nr. 5—6, p. 175.

5) P. P. Panaitescu, «*Perioada slavonă*» *la Români şi ruperea de cultura Apusului*, «Revista Fundaţiilor Regale», Bucureşti, 1944, nr. 1, p. 126 şi urm.

6) A. Iaţimirski, *op. cit.*, p. XXIX.

7) P. P. Panaitescu, «*Perioada slavonă*», p. 151.

8) «Gazeta Transilvaniei», Braşov, 1855.

9) «Foiţa de istorie», 1860.

susţinea în « Trompeta Carpaţilor », din 6 Septemvrie 1866, că Hasdeu considera pe Daci — Slavi, pe când Cezar Boliac, în acelaşi ziar, scria de teoriile nepatriotice ale lui Hasdeu, care *lucrează pe mâna slavismului rusesc*. Şi ca să se « reabiliteze », începând cu « Sentinela Română » (nr. 16) şi până târziu de tot, când în 1901 vorbea despre *Papa dela Neva*, Hasdeu îşi manifesta o ură pătimaşă faţă de Ruşi, alături de alţi emigranţi din Rusia, puşi în aceleaşi condiţii de activitate cărturărească [1]).

Datorită acestor fapte, *de pe băncile şcolii*, tinerii Români căpătau o neîmpăcată ciudă contra Ruşilor [2]).

« Latiniştii » [3]) stăruiau asupra *nefericitului* eveniment al contactului cu Slavii. Printre aceştia fusese Petre Maior [4]), Aron Densuşianu [5]), Timotei Cipariu [6]), Papiu Ilarian şi câţi alţii [7]). Şi nimeni nu îndrăznea, atunci, să se ridice împotriva acestei teorii, aducându-şi aminte de soarta destul de jalnică a marilor cărturari filoruşi, ca Gheorghe Asaki, dar mai ales a « muscalului » — episcop Melchisedek al Romanului, pe care, de pildă, ziarul « Democraţia » îl învinuia de a fi trimes la Academia din Kiev *un buchet de seminarişti, spre a sorbi aceleaşi sentimente neprielnice ţării*...

La baza legăturilor româno-ruse se află, de sigur, originea comună indo-europeană a Românilor şi Ruşilor, similitudinea condiţiilor geopolitice europeano-răsăritene şi vechea influenţă slavă asupra fondului etnic român [8]).

---

[1]) G. Bezviconi, *Romancierul D. Moruzi*, extras din « Cetatea Moldovei », 1942, nr. 8—9, p. 24.

[2]) Nicolae Gane, *Amintiri*, Craiova, p. 51.

[3]) Comp. şi V. Ciobanu, *Poporanismul*, Bucureşti, 1946, p. 141.

[4]) *Istoria pentru început*, Budapesta, 1883, p. 317.

[5]) *Istoria limbii şi literaturii române*, Iaşi, 1894, p. 75.

[6]) Cipariu stabilea, totuşi, în *Dicţionarul etimologiei daco-române* (1870), că numai 1/5 a cuvintelor româneşti sunt de origine latină, 2/5 — slavă şi 2/5 — diverse. El nu cunoştea limbile slave, încât îşi permitea să le dispreţuiască, ceea ce este fundamental greşit, deoarece a nu recunoaşte marea parte a influenţei slave ar fi falsificarea istoriei (Ovid Densuşianu, *Histoire de la langue roumaine*, Bucureşti, 1929, p. XIX şi 241). Elementul slav ocupă un loc destul de însemnat în partea gramaticală şi lexicală chiar a dialectului aromân. T. Capidan, *Elementul slav în dialectul aromân*, « Analele Academiei », 1925, s. III, t. II, p. 291.

[7]) A. Iaţimirski (*op. cit.*, p. XXIX) vorbeşte de limba artificială latino-italiană a lui August Treboniu Laurian, Eliade-Rădulescu ş. a. P. P. Panaitescu, « *Perioada slavonă* », pp. 127—128.

[8]) A. Boldur, *Privire generală asupra colaborării ruso-române în domeniul ştiinţei istorice*, « Studii şi Cercetări Istorice », Bucureşti, 1946, vol. XIX, p. 5,

Câmpia din Sud-Estul european a avut o strălucită civilizaţie încă în epoca neolitică. Dela marea Egee, departe înspre Nord-Est [1]), trăiau numeroasele triburi ale Tracilor, dela care, ca şi dela neamurile Cimerieno-Scitice din spre Est de Carpaţi [2]), s'a moştenit în bună parte fondul etnic şi spiritual al Sud-Estului european, folklorul şi denumirile unor fluvii şi munţi. Genetic, cultura acestei regiuni nu se leagă de acea paleolitică apuseană, ci prezintă un tip particular al culturii autohtone, legate de cultura mării Egee [3]). O influenţă civilizatoare asupra acestor populaţii au avut cetăţile elenice, care datează încă din veacul al VII-lea înainte de era noastră. După faimoasa rezistenţă a Sciţilor împotriva cotropirii lui Darius al Perşilor în veacul următor, puterea de împotrivire a Tracilor s'a exercitat chiar împotriva regatului traco-macedonean, când Lisimah, diadohul Traciei, a ajuns să fie sdrobit şi luat prizonier în Bugeac, de şeful naţional al Geţilor, Dromichete. Romanii au venit să lupte pentru apărarea drumurilor comerciale şi pentru păstrarea legăturii între cele două ţărmuri, adriatic şi pontic. Lupta împăratului Domiţian a continuat-o Traian, în războaiele sale împotriva conducătorului Daciei, Decebal. Colonizarea romană în Dacia purta un caracter militar civilizator. Dăinuirea elementului autohton este afară de orice discuţie, dar lipsită de coeziune naţională, prin dispariţia elitei în lupta împotriva Romanilor, populaţia dacică s'a romanizat într'un răstimp destul de scurt. Urmele arheologice romane, care ajung până la Kiev, dovedesc, cu toate acestea, nu atât relaţiile comerciale, cât numeroasele ciocniri cu imperiul Roman şi conlocuirea Dacilor cu popoarele din spre graniţa răsăriteană a ţării [4]).

In ce priveşte Slavii, apariţia lor în istorie este din cele mai vechi, strămoşii Slavilor alcătuind multiple nuclee etnice în tot cuprinsul teritoriului statelor slave de mai târziu. Nu mai poate fi vorba de formarea acestor triburi într'un «cuib al tuturor Slavilor» şi de migraţiunile lor [5]). Primii Slavi au fost Neurii lui Herodot, care trăiau la

---

[1]) N. Iorga, *Istoria Românilor*, vol. I, cart. 1, cap. 2 şi urm.

[2]) N. S. Derjavin, « *Troian* » *în* « *Slovă despre pâlcul lui Igori* », *Antologia articolelor şi cercetărilor în domeniul filologiei slave*, Moscova, 1941, pp. 11—12, şi *Originea poporului rus*, Moscova, 1944, p. 5. Al. Papadopol-Kallimah a scris despre *Cuvânt despre expediţia lui Igori Sviatoslavovici*, în « Analele Academiei », 1885.

[3]) Idem, *Originea*, p. 4.

[4]) Idem, « *Troian* », pp. 8—9 şi 14.

[5]) Teoria unui centru subcarpatic, unde ar fi existat în veacul al VI-lea o obşte militară a triburilor slave, o susţinea V. Kliucevski (*Cursul istoriei ruse*, vol. I).

Nord de Sciţi [1]). La Est de ei sunt amintiţi Budinii. In veacul al IV-lea, în Ucraina apar Sarmaţii, împingând pe Sciţi, care se strâng în regiunea Dunării, şi chiar trec fluviul acesta [2]). Uniunea triburilor scitice n'a dispărut, totuşi, chiar după ridicarea tribului sarmat [3]). Intre Sarmaţi şi Sciţi sunt amintiţi în veacul I Slavii-Venezi [4]). Şi mai însemnaţi sunt Anţii [5]), care se întind la început până la Nistru, iar în veacul al VI-lea trec Dunărea. Despre toţi aceşti Slavi vorbesc istoricii contemporani, Iordanes şi Procopiu din Cesareia [6]). Anţii sunt strămoşii Slavilor-Ruşi [7]), după părerea unor istorici — ai Uglicilor şi Tiverţilor [8]), după părerea altora — ai Ucrainenilor [9]). Savanţii sovietici consideră drept teritoriul « nenumăratelor triburi ante » regiunea dela gurile Dunării în spre Răsărit, până în părţile Kievului şi Voronejului [10]). O lovitură sdrobitoare puterii Anţilor au dat în veacul al VI-lea Avarii; cu toate acestea, retragerea Anţilor « din istorie », se explică mai mult prin faptul că, în urma formării statului Bulgar, Anţii au ieşit din imediata apropiere a Bizanţiului [11]), aşa dar a observaţiilor istoricilor bizantini. Multe din aspectele vieţii Kievului din veacul al X-XI-lea se întemeiază pe cultura Anţilor: agricultura, viticultura, şerbia, strângerea avutului... Evident, că dela Anţi, iar nu dela grupul puţin numeros al corsarilor normanzi, atras de bogăţiile Kievului, provine întregul aşezământ social şi economic al culturii din regiunea Niprului, unde plămada Varegilor s'a disolvat în scurtă vreme [12]). Perfecţionarea uneltelor atribue trăsături specifice populaţiei agricole, care foloseşte vite ca mijloc de schimb. Limba evoluează prin încrucişeri permanente de triburi, deşi Cimerienii şi Sciţii persistă până în prezent în limbile

---

1) N. S. Derjavin, *Originea*, p. 17, comp. L. Niederle.

2) *Ibidem*, p. 19.

3) *Ibidem*, p. 20.

4) *Ibidem*, p. 21 şi urm.

5) *Ibidem*, p. 26 şi urm. R. Rîbakov, *Anţii şi Rusia Kievului*, « Vestitorul istoriei antice », 1939, vol. I.

6) Idem, « *Troian* », comp.: *De Getarum sive Gothorum origine et rebus gestis* şi *Gothica sive bellum Gothicum*.

7) A. Şahmatov, *Vechiul destin al neamului rusesc*, Petrograd, 1919, p. 10 şi urm.

8) I. Sreznevski, precum şi A. Spiţin, *Geografia istorică rusească*, Petrograd, 1917, p. 18, şi *Antichităţile Anţilor*, 1928.

9) M. Hruşevski, *Istoria Ucrainei-Rusiei*, p. 176, şi *Rusia Kievului*, vol. I, p. 209.

10) N. S. Derjavin, *Originea*, p. 31.

11) *Ibidem*, p. 33.

12) *Ibidem*, p. 34. Mai detailat: B. Grekov, *Rusia Kievului*, Moscova, 1944, ed. IV, şi *Lupta Rusiei pentru crearea unui stat propriu*, Taşkent, 1942.

rusa, ucraineana şi belorusa [1]). Goţii, o federaţie de triburi locale [2]), convieţuiesç şi în regiunea mai occidentală, cu o populaţie daco-romană acum închegată, care nu se lasă uşor înrâurită de barbari, retrăgându-se în clipele de primejdie în codrii şi în cetatea Carpaţilor [3]). Când Romanii lui Aurelian părăsesc Dacia, presiunea barbară din stepe sporeşte, mai cu seamă sub Huni.

« Dintre toate neamurile care s'au aşezat în Dacia, după retragerea legiunilor romane, niciunul nu are atâta însemnătate pentru istoria poporului nostru, ca Slavii. Ei joacă în ţinuturile dunărene, — scrie istoricul Constantin C. Giurescu [4]) — rolul pe care l-au jucat în Apus neamurile germanice... Suntem un popor romanic de coloratură slavă, după cum Francezii, Italienii, Spaniolii sunt popoare romanice, de coloratură germanică. Reprezentăm tocmai prin aceasta o nuanţă aparte, caracteristică, şi o posibilitate de civilizaţie şi cultură *unică*, în mijlocul marei familii romanice. Slavii ne-au înfluenţat sub raportul *rasei, al limbii, al organizării sociale şi de stat*, sub raportul *cultural şi bisericesc*. Niciun alt popor nu a avut înrâurire aşa de puternică asupra noastră. De aceea s'a şi spus chiar, de către slavistul Ion Bogdan, că nu poate fi vorba de poporul român decât *după* amestecul cu Slavii... Sub raportul limbii, de exemplu, unul din cei mai buni cunoscători, *romanistul* Ovid Densuşianu [5]), spune că influenţa slavă *a fost mult*

---

[1]) Idem, *Originea*, p. 12, comp. N. Marr.

[2]) *Ibidem*, p. 37 şi urm., comp. N. Marr şi M. Tihanova.

[3]) A. Iaţimirski, *Imprumuturi slave în limba română ca date pentru problema locului de obârşie a poporului român, Omagiu lui V. Lamanski*, Petersburg, 1908, pp. 792—819.

[4]) *Istoria Românilor*, Bucureşti, 1941, p. 75 şi urm. Mai complet: idem, *Istoria Românilor*, Bucureşti, 1935, vol. I (ed. II), p. 210 şi urm.: ceea ce nu putuseră face neamurile germanice, în incursiunile lor repetate, şi nici chiar Hunii, se întâmplă acum. Populaţia romanică este dislocată de valurile Slavilor... In Dacia, Slavii s'au aşezat în mare număr şi în toate părţile ei, nu numai în unele regiuni, cum s'a crezut multă vreme. Ne-o spune cercetarea obiectivă a izvoarelor istorice, dar mai ales ne-o spune toponimia ţărilor noastre... (Despre rolul Slavilor în formarea poporului român, pp. 222, 223, 235 ş. a.). Comp. şi: P. P. Panaitescu, *Curs de Istoria Românilor*, Bucureşti, 1929—1930, p. 150 şi urm., despre influenţa de limbă, terminologie, toponimie, organizare politică şi socială, biserică... Pentru toponimia în Transilvania, comp. E. Petrovici, *Continuitatea daco-romană şi Slavii*, Sibiu, 1942, şi *Daco-Slava*, « Dacoromania », Sibiu, 1943. L. Niederle, *Manuel de l'antiquité slave*, Paris, vol. I, pp. 111—113: « dans la Hongrie, la Transylvanie et la Valachie actuelles, il était resté une portion importante de Slaves du Sud qui y avait élu domicile... »

[5]) *Op. cit.*, p. 287.

mai intensă și mai variată decât aceea germanică asupra limbii italiene sau franceze ».

Incă primii istorici ruși, Lomonosov (1711—1765) și Boltin (1735—1792), au semnalat nivelul cultural înalt al Slavilor, această părere fiind temeinic documentată, astăzi, de academicianul B. D. Grekov [1]) și alți savanți sovietici, desmințind « teoria normană » a întemeierii statului rusesc abia în veacul al IX-lea, de Varegi. Știința sovietică — N. Marr (1864—1934), B. Grekov, N. Derjavin [2]) și alți învățați precizează, că Slavii au fost aborigenii pământurilor pe care trăiesc până în prezent. Bizantinologia a înlesnit, la rândul ei, studiul istoriei ruse [3]). Slavii nu numai au asaltat lumea antică a Bizanțului, dar au și influențat această lume prin așezământul lor social [4]). Inrâurirea imigrației slave, a organizării sociale și a proprietății de pământ în obște a Slavilor, se observă de asemenea în procesul desvoltării social-economice a Bizanțului [5]); F. Uspenski a adâncit cercetările social-economice ale istoriei bizantine [6]). Multe din influențele bizantine trebuesc privite prin prizma înrâuririlor reciproce slavo-bizantine, studiul acestor probleme fiind desăvârșit de discipolii sovietici ai lui Uspenski [7]). Relațiile ruso-române, care s'au închegat la răscrucea acestor influențe, ar fi trebuit cercetate și ele în lumina unor lucrări monumentale ale lui V. Vasilevski (1838—1899) [8]), F. Uspenski (1845—1928) [9]), V. Lamanski (1833—1914) [10]), Serghei Soloviov (1820—1879), Kliucevski, A. Șahmatov (1864—1920) [11]) și ale altor iluștri savanți ruși. Majoritatea acestor scrieri, esențiale unor cercetări serioase ale trecutului nostru, sunt aproape necunoscute istoriografiei românești, în schimb pamfle-

---

1) *Lupta Rusiei pentru crearea unui stat propriu*, Tașkent, 1942, și *Rusia Kievului*, Moscova, 1944, ed. IV.

2) *Despre etnogeneza celor mai vechi popoare din basinul Niprului și Dunării*, « Vestitorul istoriei antice », 1939, cart. 1/6, p. 283, bibliografia; și *Bizanțul și Slavii în veacul al VI-lea.*

3) P. Lavrov, *Operele lui V. G. Vasilevski cu privire la istoria Slavilor*, Petersburg, 1901 (*Bizanțul și Pecenegii*, etc.), și B. Grekov, *Istoria vechilor Slavi și a Rusiei în lucrările lui V. G. Vasilevski*, « Vestitorul istoriei antice », 1939, vol. I, pp. 338—351.

4) B. Grekov, *Lupta Rusiei*, p. 24.

5) V. Vasilevski, *Legislația iconoclaștilor.*

6) « Byzantion », II, p. 20.

7) V. Piceta, *Bizantinologia în vremea sovietică, volum cit.*, p. 189 și urm.

8) *Material pentru istoria Bizanțului, Bizanțul și Pecenegii, Drujina variago-rusă la Constantinopol.*

9) *Istoria imperiului Bizantin* (1913 și 1926).

10) *Despre studiul lumii greco-slave.*

11) *Revista letopisețelor ruse din veacurile al XIV—XVI-lea* (1938).

tele şi anonimele fiind înregistrate în bibliografiile existente [1]. Lipseşte, de asemenea, tratarea mai amplă [2] a închegării primelor nuclee ale populaţiei locale — Vlahi, Berladnici, Brodnici şi Bolohoveni. Dar tuturor acestor probleme sperăm să le acordăm atenţia cuvenită, la prima ocazie [3].

[1] A. şi G. Rally, *Bibliographie franco-roumaine*, Paris, 1930, vol. II, p. 135 şi urm.

[2] Date sumare în schiţa noastră: *Relaţii ruso-române*, p. 10 şi urm.

[3] Unele precizări de localităţi, semnate de litera (*G*), se datoresc profesorului Constantin C. Giurescu.

1419

IEROMONAHUL ZOSIMA

Vicisitudinile vremurilor apuse n'au admis consolidarea străvechilor legături ale noastre cu Slavii din Răsărit, prin călătorii, decât în veacurile mai apropiate. Pelerinii sau palomnicii au fost cei dintâi drumeţi ruşi care, mergând spre Ierusalim, au trecut prin părţile acestea ale Europei, lăsând însemnări despre călătoriile lor. Călugărilor, aşa dar — cărturarilor de odinioară, datorăm aceste prime descrieri, ce se studiază de vreo sută de ani [1]), negustorii sau kupeţii ruşi călătorind şi ei prin Moldova prin veacul al XV-lea [2]), dar fără să înscrie impresiile lor.

In revistele ruseşti: « Sbornikul Pravoslavnik al Palestinei » (apare dela 1881) şi « Palomnikul Rus » (dela 1885) s'au tipărit numeroase scrieri ale pelerinilor, începând cu egumenul Daniil, din anii 1106-1107 (« Sbornikul Pravoslavnik al Palestinei », 1885, cart. 3), continuând cu succesorii săi, printre care Zosima, ieromonahul mănăstirii Troiţko-Serghievski, autorul scrierii publicate în *Povestirile poporului rus* de Ivan Saharov (Petersburg, 1849, vol. II, cart. VIII) şi în « Sbornikul Pravoslavnik al Palestinei » — însemnările fiind comentate în revistă de H. Lopariov (1889, cart. 24). Scrierea lui Zosima o găsim amintită şi în lucrarea: *Itinéraires russes en Orient, traduits pour la Société de l'Orient Latin* (Geneva, 1889, p. 200 şi urm.), de V. Hitrovo; tot în această operă sunt pomeniţi şi ceilalţi vechi pelerini ruşi: Ignatie, din Smolensk, călător de prin anii 1389—1405 (pag. 140 şi urm.), arhimandritul Grethenios, din Moscova, care în 1400 a trecut prin Belgrad pe Nistru, adică Cetatea-Albă (pag. 165 şi urm.), şi călugărul Epifanie, din Novgorod, care a colindat aceleaşi locuri prin 1416 (pag. 193 şi urm.). Sunt, aşa dar, predecesorii călătorilor din Occident: Guillebert de Lannoy

---

[1]) De pildă: V. Vlasov, *Anciens voyages russes*, Petersburg, 1837.

[2]) N. Iorga, *Istoria comerţului românesc*, Bucureşti, 1925, vol. I, p. 88. Fiul marelui kniaz Dimitrie Donskoi, Vasile, fost ostatec la hoarda tătărească, s'ar fi refugiat în taină, în 1386, prin Suceava. N. Iorga, *Oaspeţi ruşi în Moldova şi oaspeţi moldoveni în Moscova*, « Neamul Românesc », 1918, nr. 67.

(1421) [1]) şi Johann Schiltberger (1427), ale căror scrieri au fost publicate de profesorul F. Bruun, din Odessa, iar în româneşte reproduse de Bogdan Hasdeu [2]). Acelaşi Hasdeu a tradus pentru prima oară textul de mai jos al lui Zosima (« Sbornik », p. 2-3), reproducându-l în revista sa « Arhiva Istorică a României » (1865, nr. 13, p. 49). F. Grekov a scris despre *Vechii palomnici ruşi*, în 1891. Aflăm astfel, că Zosima a vizitat Ţarigradul în 1414, când a însoţit pe ţarevna Ana Vasilievna, logodnica lui Ioan, fiul împăratului bizantin Manoil Paleolog. A doua călătorie şi scrierea lui Zosima se referă la anii 1419—1422, când el a vizitat Atosul, Hiosul, Patmosul, Ierusalimul şi Ţarigradul.

« Dela Kiev cu negustorii şi boierii mari am mers 30 de mile, era o milă 5 verste [3]), şi am ajuns la un fluviu mare, în ţara Odoliei [4]), ce se numeşte Bug. Aici se află aşezat oraşul Braţlav, unde am stat o săptămână. Şi am purces în câmpia Tătărească, şi am mers 50 de mile pe acel drum Tătăresc, ce se numeşte: spre marea câmpie, şi am ajuns la Mitirevi Kîşini, la un fluviu mare, ce se numeşte Nistru. Aici fu trecerea şi graniţa Volohă [5]): din cealaltă parte Valahii ridică plata pentru

[1]) G. Bezviconi, *Profiluri de ieri şi de azi*, Bucureşti, 1943, p. 104; cf. recensia profesorului Const. C. Giurescu, în « Revista Istorică Română », 1944, vol. XIV, p. 146; vorbind despre localitatea « Cozial », vizitată de Lannoy, F. Bruun (« Notiţele Societăţii de istorie şi antichităţi din Odessa », 1852, vol. III, p. 541) crede, că ea corespunde Cauşanilor (Hanul-Kişla sau Kizil-Bunar), la distanţă de 4—5 mile franceze de Cetatea-Albă.

[2]) Al. Sadi-Ionescu, *Bibliografia călătorilor străini*, Bucureşti, 1916, p. 12 şi urm.

[3]) O verstă = 1067 metri.

[4]) Podoliei.

[5]) Veche denumire a Ţării Moldoveneşti, spre deosebire de Ţara Muntenească, Muntenia — Valahia de mai târziu, în cazul din urmă denumirea fiind împrumutată dela călători occidentali. Numele de *Vlah* provine — după părerea filologului Alexandru Philippide *(Originea Românilor)* — dela vechea denumire germană: *Welsch* — Roman. Radicalul cuvântului este *val* — a stăpâni. de unde provine cuvântul francez: Vallon, şi cel polon: Wloch, care înseamnă: italian. Istoricul N. Barsov (*Schiţa geografiei ruse*, Varşovia, 1885) consideră, că letopiseţii slavi deduc acest nume dela succesorii Romanilor, care locuiau cu Slavii la Dunăre, — denumirea trecând apoi urmaşilor lor. Pe la 1165, Nikita Choniates (ed. Bonn, p. 168) povesteşte că Andronic Comnen, pribegit în Galiţia, a fost prins la graniţa acestei ţări de Valahi, care, dela 1222, sunt deseori amintiţi în istorie. Comp. şi: A. Iaţimirski, *Ultima părere a unui savant român despre originea numelui « Vlah »*, în « Revista Etnografică », comentând pe Aron Densuşianu, *Originea cuvântului « Vlah »*, « Revista critică-literară », 1894, nr. I, pp. 1—15. Prima amintire a Vlahilor, în 980; P. P. Panaitescu, *Interpretări româneşti*, Bucureşti, 1947, p. 97.

trecere, iar din această parte o ridică pentru marele kniaz Vitovt [1]; iar vama se ia dela trecători și, pe urmă, amândoi o împart. Și, de acolo, trei zile de drum până la Belgrad [2]), prin Țara Volohă, și am stat la Belgrad două săptămâni. Iar dela Belgrad până la mare sunt 9 verste. Chiar la gura Nistrului stă un stâlp, ce se numește: Fonari [3]). Aici sunt schelele pentru corăbii. Și am găsit o corabie și am plecat pe mare și am rămas pe mare 3 săptămâni... ».

---

[1]) Vărul regelui polon Vladislav-Iagello, Vitovt, marele kniaz al Lituaniei, mort în 1430, era fratele Ringalei, văduva ducelui de Mazovia, cu care s'a însurat în 1411 Alexandru cel Bun, domnitorul Moldovei (1400—1432). In 1410, în bătălia dela Grünwald, dar mai ales în 1422, călăreții lui Alexandru au venit în ajutorul Polonilor, obținând la Marienburg o victorie asupra cavalerilor teutoni așezați în Prusia Orientală. P. P. Panaitescu, *Alexandru cel Bun*, București, 1932.

[2]) Cetatea-Albă. Comp. A. Kociubinski, în « Notițele Societății de istorie și antichități din Odessa », 1901, vol. XXIII, pp. 79—198, și N. Iorga, *Studii istorice asupra Chiliei și Cetății-Albe*, București, 1900.

[3]) Fanar, felinar.

1549

IVAŞKO PERESVETOV

Slavistul A. Iaţimirski [1]), vorbind despre primele scrieri ruseşti referitoare la Moldoveni, aminteşte prefeţele la descrierile călătoriilor vechilor pelerini ruşi, ştirile cu privire la gospodarii moldoveni — strămoşii domniţei Elena a lui Ştefan cel Mare, — din letopiseţul Voskresenski [2]), povestirea despre voevodul muntenesc Dracul (Vlad Ţepeş), corespondenţa aceleeaşi kniaghini Elena Stepanovna [3]) cu tatăl ei, Ştefan cel Mare, domnitorul Moldovei, povestirea despre icoana din Neamţ şi popestirea despre domnitorul voloh sau moldovean Petru Rareş. Această din urmă scriere ne interesează în deosebi, deoarece autorul ei, Ivaşko Peresvetov, un călător şi publicist rus din veacul al XVI-lea, a vizitat Moldova, amintindu-l pe Petru Rareş, ca unul care l-a cunoscut personal.

---

[1]) *Din istoria scrisului slav*, p. XLV şi urm.

[2]) « Veştile Secţiei limbii şi literaturii ruse a Academiei de Ştiinţe », Petersburg, 1901, vol. VI, pp. 88—119.

[3]) Fata lui Ştefan cel Mare şi a Evdochiei, fiica kniazului Alexandru Olelko din Kiev şi a Anastasiei, fata marelui kniaz Vasile I al Moscovei. Domniţa Elena s'a măritat în 1483 cu Ioan cel Tânăr (1458—1490), moştenitorul tronului lui Ioan III. Nestatornicia socrului, căsătorit a doua oară cu Sofia Paleolog (Marcel Romanescu, *Albizzi şi Paleologii*, extras din « Hrisovul », Bucureşti, 1943, vol. III, p. 21), şi rivalitatea dintre aceste două femei, au pricinuit moartea timpurie a Elenei, în 1505, în vârstă de patruzeci de ani, şi a fiului ei, Dimitrie (1484—1509). B. Hasdeu, în « Traian », nr. 75, pp. 78—81, şi Al. Papadopol-Kallimah, în « Analele Academiei », vol. XXII. D. Bogdan, *Pomelnicul dela Bistriţa*, « Analele Academiei », 1939, tom. XXI, p. 633. G. Asaki a scris drama istorică: *Elena Dragoş de Moldavia*, iar Alexandru Hâjdeu i-a consacrat o poezie: *Mormântul Voloşencei* (vezi şi alte poezii istorice ale lui Hâjdeu, de pildă: *Stavucenii*; A. Iaţimirski, *Manuscrisele slave şi ruse ale bibliotecilor române*, « Sbornikul Secţiei limbii şi literaturii ruse a Academiei de Ştiinţe », Petersburg, 1905, p. 806 şi urm.). Despre nepoţii Elenei: G. Bezviconi, extras din « Cetatea Moldovei », Iaşi, 1941, XI, pp. 3—4, comp.: V. Rummel, în *Dicţionarul Enciclopedic Rus*, ed. Brockhaus şi Efron, vol. 51, p. 381, şi *Date istorice despre neamul Rahmaninov*, Kiev, 1895.

Petru Rareş, domnitorul Moldovei între anii 1527—1538 şi 1541-1546, urmând exemplul tatălui său, Ştefan cel Mare [1]), a căutat să

[1]) Regele Kazimir al Poloniei cerea, în Iunie 1486, ajutorul ţarului Ioan III, pentru Ştefan, împotriva Turcilor (*Actele referitoare la istoria Rusiei Occidentale*, ed. Comisiei Arheografice, Petersburg, nr. 88, p. 107). Marele kniaz Alexandru al Lituaniei scria voevozilor săi, la 18 Iunie 1498, despre libera trecere a solilor moldoveni, la Moscova (*ibidem*, nr. 154, p. 177). Hanul Crimeii şi Ştefan erau aliaţii Moscovei (L. Kolankowski, *Problem Krymu w dziejach jagiellonskich*, « Kwartalnik Historyczny », XLIX, 1935, caiet 3, pp. 279—300). Ştefan căuta să împace, în anii 1498—1499, pe ţar cu ginerele său, Alexandru al Lituaniei (*Actele*, nr. 161, p. 182), iar Alexandru îi cerea ajutorul împotriva Moscovei (*ibidem*, nr. 162, p. 183). In arhivele ruseşti se păstrau « cărţile voloşeşti » ale soliilor din 1482—1505, printre care: diacul Feodor Kuriţin, Ioan Turcul, răspunsul rusesc fiind trimes prin fiul de boiar Procofie; Feodor Iaropkin, Vasile Karamîşev în 1488, Ivan Lihariov, Steţcu şi Şandru în 1491, Scurat Zinovievici, Pleşceev în 1492; tratativele prin ambasadorul rus din Crimeia, Loban-Kolîciov; Subota, diacul Costea şi Şandru, Timofei Zamîtski în 1495, Oşcerin şi Luca Voloşanin în 1496, pitarul Ioan în 1497, Feodor Alexeev în 1498, diacul Iuşco (V. Ulianiţki, *Material pentru istoria legăturilor dintre Rusia, Polonia, Moldova, Valahia şi Turcia în sec. XIV—XVI*, Moscova, 1887, p. 115 şi urm.). Acelaşi Şandru urma să meargă la Moscova şi în 1501, dar regele polon, temându-se de o alianţă moldo-rusă, n'a permis solului să treacă prin Polonia (N. Iorga, *Histoire des relations russo-roumaines*, Iaşi, 1917, p. 66), după cum nici succesorul său, Sigismund, — mărturisesc cronicarii moldoveni Grigore Ureche şi Simion Dascălul — n'a admis ca trimişii lui Ştefăniţă-Vodă să ajungă pe la 1525 în Rusia, răspunzând unei solii moscovite din 1521. Dimitrie Ivanov Larev şi Mitrofan Feodorov Karacearov, solii ruşi care se întorceau din Italia, au fost opriţi în Ungaria; în urma intervenţiei lui Ştefan, li s'a dat libertate, dar ei au mai zăbăvit în Moldova (V. Ulianiţki, *op. cit.*, p. 183, şi « Uricariul », 1853, part. III, p. 91 şi urm., corespondenţa ţarului Ioan Vasilievici). Despre cererile de trecere ale soliilor moldoveneşti, prin Polonia, la Moscova, în anii 1481, 1490, 1496, 1498, 1501 şi 1502, comp. I. Bogdan, *Documentele lui Ştefan cel Mare*, vol. II, pp. 364, 381, 390, 405, 410, 455 şi 462. Episcopul moldovean Vasile al Romanului a contribuit la aplanarea unor neînţelegeri dintre ţar şi mitropolitul Gherontie al Moscovei (P. Mihailovici, *Legăturile culturale bisericeşti dintre Români şi Ruşi în sec. XV—XX-lea*, « Revista Societăţii istorico-arheologice-bisericeşti », Chişinău, 1932, p. 207), iar mai târziu, în 1513, domnitorul Bogdan cel Orb a trimes şi el o solie la Moscova. In ce priveşte prinţul Dimitrie Wisnowiecki, pretendent în 1563 la tronul Moldovei, nu credem că era nepotul de fiică al lui Ştefan cel Mare; A. Storojenko (*Prinţul Dimitrie Ivanovici Wisnowiecki, poreclit în popor Baida*, « Vechimea Kievului », 1897, vol. LVI, p. 519) afirmă, că mama pretendentului era fata lui Semeon Olizar. Singura înrudire cu Moldova ar fi căsătoria lui Iurie, fratele străbunului lui Dimitrie, cu Anastasia Ioan Muşata (A. Lobanov-Rostovski, *Cartea genealogică rusă*, Petersburg, 1895, vol. I, p. 102).

stabilească legături diplomatice permanente cu Moscova [1]: el a trimes în Rusia o solie, Duma-vistierul și Toma Ivanov, care, după ce au tratat o alianță împotriva Turcilor și Polonilor, urmau a se întoarce în 1529 în patrie [2]; bine înțeles, Polonii se opuneau acestor legături, încât a doua solie a domnitorului, trimeasă în același an și condusă de Alexandru Cârjă și Toma Ivanov, a fost întemnițată, vreme de două săptămâni, la Vilna. Un sol al țarului, Ivașko Elizarov, a venit în Moldova în 1532, prin Crimeia, însoțit de trimesul moldovean Iușcă, iar la întoarcere — de un alt moldovean, Duca. Moscova, în tratativele ei cu Polonia, a luat apărarea Moldovei, stăruind asupra faptului că tatăl domnitorului Petru Rareș, Ștefan cel Mare, era cuscrul țarului Ioan III. Pe atunci, legăturile de înrudire consolidau cele politice, încât solii moldoveni sulgerul Ivan Mihailovici și Petre-uricarul au asistat în 1536, la Moscova, la tratativele de pace dintre Ruși și Poloni. Când, în anul 1538, Turcii au alungat pe domnitor din Moldova, el n'a putut să se refugieze la Moscova, din cauza împotrivirii Tătarilor și Polonilor; aceasta au povestit-o solii săi, veniți la Moscova prin 1542-1543: pârcălabul Crîstea Vladovici, logofătul Petre Cârcovici și pisarul Ivan Stefanov [3]. Tratativele s'au întrerupt, deoarece Polonii n'au lăsat pe solii moscoviți, să treacă în Moldova [4].

Ivașko Peresvetov [5], ajuns în slujba țarului sosind din Lituania, a mai fost în serviciul regilor Poloniei și Ungariei, iar cinci luni a petrecut la curtea domnitorului Moldovei Petru Rareș, la Suceava, unde a mai găsit un rus, în slujba domnitorului, Vasia Merțalov, din Moscova. Povestea sau « plângerea » întâia a lui Peresvetov, despre Petru voevodul voloh, a fost scrisă pe la 1549, prima ei redactare datând, probabil, cu câțiva ani mai înainte. Spiritul scrierii este întru câtva subiectiv [6], chiar interesat, căutând să provoace și să sprijine acțiunea țarului împotriva oligarhiei boierești. Totuși, această scriere comple-

[1]) P. P. Panaitescu, *Petru Rareș și Moscova*, București, 1938, în volum, « V. Pârvan », pp. 265—278.

[2]) « Sbornikul Societății Istorice Ruse », Moscova, vol. XXXV, p. 779 ș. a.

[3]) « Citirile în Societatea de istorie și antichități ale Rusiei », 1848, vol. V p. 207 ș. a. N. Karamzin, *Istoria Statului Rosienesc*, vol. VIII, nota 129.

[4]) S. Palauzov, *Principatele Române Valahia și Moldova*, Moscova, 1859, pp. 77—78 și 82—83.

[5]) V. Rjiga, *I. Peresvetov, publicist din veacul al XVI-lea*, Moscova, 1908, și Ștefan Ciobanu, *Domnitorul Moldovei Petru Rareș în literatura rusă veche*, « Revista Istorică Română », București, 1945, vol. XIV, p. 316, comp. lucrările lui I. Iavorski, S. Șceglov, S. Vilinski, N. Gudzii ș. a. I. Budovniț, *Schițe asupra istoriei publicisticei ruse în veacul al XVI-lea.*

[6]) A. Miliukov (*Călătorii ruși de peste graniță în veacul trecut*, « Vestitorul Istoric », IX, 1881, p. 5) semnalează, că scrierile călătorilor mai vechi vorbesc nu atât despre pământurile vizitate de ei, cât oglindesc concepțiile lor personale.

tează cunoştinţele noastre despre Petru Rareş, care apare caracterizat pe drept cuvânt, în acelaşi sens onorabil, şi de cronicarii Grigore Ureche şi Simion Dascălul. Textele de mai jos le folosim după lucrarea amintită a profesorului Ştefan Ciobanu.

« Dacă pe vreun ţar îl va părăsi înţelepciunea lui militară înăscută şi va veni la el marea blândeţe, aceasta este opera duşmanilor lui: nu se va gândi ţarul la armată, nici la orânduială în împărăţia sa, va petrece cu aceia, care-i aprind inima cu vrăjitorie şi cu multe piedeci ispititoare; şi asupra ostaşilor săi va aduce multă tristeţe, şi asupra întregii împărăţii multe nenorociri mari din partea demnitarilor săi, încât nimic nu-i va fi drag: nici înţelepciunea, nici armata, nici viaţa împărăţiei, şi oricari înţelepciuni ostăşeşti vor ajunge la dânsul, sau chemarea împărătească înţeleaptă, el va începe să le nesocotească.

Aşa zice Petru, voevodul voloh: dacă vrei înţelepciune împărătească şi să cunoşti despre oştire şi despre aşezămintele vieţii împărăteşti, atunci să citeşti până la sfârşit luarea Constantinopolului, să nu te cruţi pe tine cu nimic, şi acolo vei găsi tot ajutorul lui Dumnezeu. Dumnezeu îi ajută nu pe cei leneşi, ci pe cei care muncesc şi îl chiamă în ajutor, şi pe cei ce iubesc dreptatea şi judecă cu judecată dreaptă. Dreptatea pentru Dumnezeu este bucuria inimii, iar pentru ţar mare înţelepciune. Am observat, doamne, că Petru, voevodul voloh, a fost pentru tine şi pentru împărăţia ta un mare binevoitor. Şi eu, de aceea, auzind acele cuvinte dela el, le-am scris şi le-am adus la tine, slujindu-te, după cum îţi va place serviciul robului tău.

Şi zice voevodul voloh Petru: au fost Grecii leneşi de a apăra tare credinţa creştină în contra necredincioşilor. Astăzi, nevroind, apără credinţa păgână de invazie. Ţarul turcesc ia la 7 ani copiii dela Greci şi Sârbi pentru a-i învăţa în militărie şi îi trece la credinţa sa; iar ei, despărţindu-se de copiii lor, plâng cu mare plâns, dar cu nimic nu pot fi ajutaţi.

Domnului şi binecredinciosului marelui ţar şi marelui kniaz Ivan Vasilievici [1]) a toată Rusia se închină robul tău, venit din Lituania,

[1]) Ioan cel Groaznic (1530—1584), unul din cei mai însemnaţi ţari moscoviţi, care a consolidat unitatea Statului Rosienesc (comp. studiile savanţilor sovietici R. Vipper şi S. Bahruşin). Menţinând legături cu domnitorul Moldovei Alexandru Lăpuşneanu (1552—1561 şi 1563—1568), ţarul a comandat în 1556 *Sintagma* — pravila de legi a lui Matei Vlastaros —, episcopului Macarie al Romanului; opera a fost oprită în Galiţia (1561). El este ziditorul unei mănăstiri în Moldova (S. Soloviov, *Istoria Rusiei*, vol. X, p. 276) şi figurează înscris în pomelnicul binefăcătorilor mănăstirii Bistriţa, unde Al. Odobescu a mai descoperit un aer rusesc, din 1601, provenit dela mănăstirea Tihvin, A. Iaţimirski, *Binefacerile domnitorilor ruşi în România, în veac. XVI—XIX*, « Vestitorul Rusesc », 1899, VI, p. 4 şi 5.

Ivaşko, fiul lui Semeon Peresvetov. Am adus pentru tine, domnitor, cuvinte din multe regate domneşti şi dela Petru, voevodul voloh, şi treburi de-ale tale împărăteşti. Şi acele cuvinte şi lucruri, doamne, au fost puse în vistieria ta împărătească, iar pe mine, robul tău, pentru acele cuvinte şi lucruri ai poruncit să fiu bine dăruit. Şi acele cuvinte şi lucruri, până acuma n'au fost în faţa ta, a domnitorului, căci acele cuvinte sunt neplăcute în faţa ta, iar lucrurile tale sunt la mine. Şi în acele regate, doamne, mult se mirau şi lăudau naşterea împărătească a ta cu semne cereşti; şi au proslăvit înţelepţii filosofi greci şi doctori latini, şi au spus despre acele cuvinte: se cuvine acelui domnitor ostaş, născut înţelept dela Dumnezeu, asemenea cuvinte să le scrie cu aur şi sa le ţină la dânsul mulţi ani, şi după dânsul asemenea lucruri şi slava sa împărătească să le lase altui ţar. Şi eu, doamne, am căpătat acele cuvinte în acele regate, la oamenii înţelepţi, după cum îţi va place slujba mea, a robului tău. Şi eu, doamne, am plecat din Lituania, au trecut de-atunci unsprezece ani, slujindu-ţi ţie, ţarului binecredincios, cu credinţă, nu mai rău decât cum au slujit strămoşii şi străbunii mei, cu credinţă domnitorilor ruşi, marilor kneji, strămoşilor şi străbunilor tăi, Peresvet şi Oslabia, în călugărie şi schime, cu binecuvântarea făcătorului de minuni Serghie, în bătălia de pe Don, sub marele kniaz Dimitrie Ivanovici, pentru credinţa creştină şi pentru sfintele biserici şi pentru cinstea domnitorului au suferit şi au pierdut capetele. Şi eu, robul tău, am venit la scaunul împărătesc pentru aceasta, să fiu cu totul al tău, să slujesc cu credinţă, cât m'o ajuta Dumnezeu.

Despre tine, doamne, despre binecredinciosul marele ţar, scriu înţelepţii filosofi, că vei dobândi în veci slavă mare. Ca despre chesarul August şi despre ţarul Alexandru Machedon, aşa şi despre tine, doamne, scriu acei înţelepţi filosofi, precum şi despre oştirea ta şi despre înţelepciunea ta mare. Şi ei proorocesc în cărţile lor înţelepte, că vei introduce mare dreptate în împărăţia ta, şi-l vei mângâia pe Dumnezeu cu bucurie sufletească. Şi aşa încep filosofii înţelepţi, că asemenea dreptate nu va exista în întreaga lume, ca în împărăţia ta, din cauza înţelepciunii tale mari şi a străşniciei tale de domnitor; judecătorii vicleni parcă se vor trezi din somn, şi se vor ruşina de afacerile lor viclene, şi se vor mira ei înşişi, că au judecat viclean şi, adunând necurat, au păcătuit mult şi de nenumărate rânduri faţă de Dumnezeu. Aşa scriu despre tine, doamne: tu eşti domnitorul groaznic şi înţelept; îi vei aduce pe păcătoşi la pocăinţă şi vei introduce dreptatea în împărăţia ta, şi vei aduce lui Dumnezeu bucuria inimii. La August chesarul a venit un ostaş cu înfăţişare modestă, săracă, şi i-a adus mari înţelepciuni ostăşeşti, şi el pentru aceasta l-a dăruit şi-l ţinea pe el şi neamul lui aproape de dânsul. Şi la ţarul Alexandru, a venit cu înfăţişare modestă, cu mare înţelepciune ostăşească; dela bogaţi nu vine niciodată înţelepciunea ostăşească; dacă vreun voinic se îmbogăţeşte, şi el se leneveşte:

bogatului îi place linişte; pe ostaş totdeauna trebue să-l ţii bine, ca pe un şoim, să-i bucuri inima, cu nimic să nu-l întristezi. Şi eu, robul tău, Ivaşko Peresvetov, unsprezece ani au trecut şi nu pot ajunge la tine, stăpânul, binecredinciosul şi marele ţar. Dacă le amintesc, demnitarilor tăi, nu mă anunţă ţie. Şi la venirea mea, doamne, ai dat poruncă boierului tău Mihail Iurievici să mă îngrijească de toate, pe mine, pe robul tău, şi de grabă, după ce ai dat poruncă, Mihail Iurievici a murit. Iar eu, fără poruncă trăiesc şi, până astăzi, nu pot, doamne, să ajung la tine, să te rog despre porunca dată. Iar omul străin nu poate trăi în împărăţia ta fără poruncă şi fără mijloace. Şi te-am văzut, doamne, într'o sărbătoare în biserica Naşterii Preasfintei Născătoare de Dumnezeu, şi ţi-am dat două cărticele cu « vorbele » tale împărăteşti, pe care le-am adus din alte regate, slujindu-te pe tine, doamne, credinciosul, marele ţar. Şi tu, doamne, pe mine, robul tău, nu m'ai dat sub îngrijirea nimănui. Dacă ţie, domnitorului şi marelui ţar, nu-ţi va fi pe plac slujba mea şi slovele pe care le-am adus din alte ţări şi regate, auzite dela mulţi oameni înţelepţi şi doctori şi filosofi despre înţelepciunea ta împărătească dela Dumnezeu, după cum scriu despre tine, marele ţar, născut cu semnul ceresc şi despre împărăţia ta şi despre oştirea înţeleaptă: să păstrezi şi să înmulţeşti credinţa creştină, şi pe credincioşi să-i aduci la credinţă şi să ridici slavă lui Dumnezeu şi să introduc dreptatea în împărăţia ta şi să faci lui Dumnezeu bucuria inimii. Şi tu, doamne, porunceşte să-mi restitue cartea, dacă, citind-o, nu va plăcea, ţarului binecredincios.

Am venit, doamne, din Ungaria în Ţara Volohă şi am fost cinci luni la Petru, voevodul voloh, în Suceava, şi el despre tine, doamne, marele şi binecredinciosul ţar, şi despre împărăţia ta, spune, rugându-se în fiecare zi, să se înmulţească credinţa creştinească. Şi el zice: aşa a fost tare credinţa grecească şi noi ne lăudam cu dânsa, iar acuma ne lăudăm cu împărăţia rusească. Şi spune aşa: Doamne, păzeşte-o de necredincioşi şi de orice herezie. Şi pe acela nu-l laudă care sărută crucea şi trădează — aceasta este o mare herezie — că nu apără credinţa creştină şi nu slujesc cu credinţă pe domnitor. Şi pe acela nu-l laudă, care atrage asupra împărăţiei sale un război deosebit: dă oraşele şi volostele să le ţină boierii, şi demnitarii se îmbogăţesc din lacrimile şi sângele neamului creştinesc prin jefuire nebună. Şi când pleacă dela « hrană » [1]) din oraşe şi voloste, şi se judecă obidele, fac ambele părţi mult păcat: sărută crucea asupra vinovăţiei şi reclamanţii şi pârîţii, unul sărutând stăruie asupra nedreptăţii care i se face, iar altul neagă orice obidă, şi aşa ambii se pierd în păcat, şi cad în mare herezie, şi mare ocară aduc lui Dumnezeu, nu ţin la cinste, sărută crucea; cu acestea îl supără grozav pe Dumnezeu; tot ce este tare în credinţa creştină, aceasta n'o ţin tare.

---

[1]) Târgurile şi ţinuturile se dădeau boierilor pentru « hrană ».

Aşa zice voevodul voloh despre primul ţar turcesc Mahmet sultanul: necredinciosul ţar a introdus în împărăţia sa neplăcută lui Dumnezeu marea înţelepciune şi dreptate: a trimes în toată împărăţia sa judecătorii săi credincioşi, punându-le din vistieria sa leafă, ca să poată trăi din an în an, şi a introdus judecătorii de curte, în toată împărăţia ca să judece fără părtinire, şi a poruncit ca amenzile să le ia pentru vistierie, ca să nu se ispitească nimeni şi să nu cadă în păcat şi să nu-l supere pe Dumnezeu. Şi dacă-l dăruieşte pentru slujba credincioasă pe vreun boier cu vreun oraş sau voloste, el trimete la judecătorii săi şi le porunceşte să-i dea din vistieria statului imediat, după registrul de venituri. Şi când greşeşte judecătorul, atunci îi este prescrisă moartea după legea lui Mahmet; îl ridică pe vârful unei prăpastii, şi-i dă brânci în jos, spunând: n'ai vrut să fii în bună slavă şi să slujeşti cu credinţă pe domnitor. Iar la unii le ia pielea de vii şi le spune: când va creşte pielea, se va uita vina ta. După legea lui Mahmet, trăiesc şi ţarii de astăzi cu mare şi înţeleaptă străşnicie; şi vinovaţii erau predaţi morţii; şi găsind pe cineva vinovat, chiar dacă era din cei buni, nu-l cruţa; şi-i omora după faptele lor, şi spunea aşa: şi dela Dumnezeu este scris: fiecărui după faptele lui. Şi aşa zice voevodul voloh: e însemnat în cărţile înţelepte, scriu filosofii şi doctorii despre binecredinciosul marele ţar al Rusiei şi marele kniaz Ivan Vasilievici a toată Rusia, că va fi la el, în împărăţia sa, aşa de multă înţelepciune şi dreptate şi străşnicie împotriva judecătorilor nedrepţi, din cauza marei înţelepciuni dată dela Dumnezeu.

Aşa zice voevodul voloh despre împărăţia rusă, că demnitarii ţarului rus se îmbogăţesc singuri şi se lenevesc, iar împărăţia lui se secătueşte şi prin aceasta ei se numesc slugile lui, şi tare nu stau pentru credinţa creştină şi tare nu se joacă cu jocul morţii împotriva duşmanilor şi prin aceasta mint în faţa lui Dumnezeu şi a ţarului. Şi aşa vorbeşte voevodul voloh: ei sunt mulţi, dar n'au inimă bună şi se tem de moarte şi nu vreau să moară pentru credinţa creştină, ei nu vreau să moară niciodată. Acel bogat nu se gândeşte la ostaş, se gândeşte la linişte; chiar când se îmbogăţeşte un viteaz şi el se leneveşte. Aşa zice voevodul voloh: să-l ţii pe ostaş, să-l îngrijeşti ca pe un şoim, totdeauna să-i înveseleşti inima, să nu se abată asupra lui nicio tristeţe. Şi aşa zice voevodul voloh: unui asemenea domnitor se cuvine să aibă în vistieria lui veniturile din toată împărăţia şi să dea din vistieria sa ostaşilor, să le înveselească inimile. Atunci împărăţia nu va avea sfârşit şi vistieria lui nu va seca. Cine din ostaşi va fi îndârjit împotriva duşmanilor domnitorului, se va juca cu focul morţii, acelor ostaşi să li se ridice numele, să li se înveselească inimile şi să li se mărească salariul din vistieria domnitorului, şi la alţi ostaşi să li se atragă inimile, să-i apropie, şi în toate să-i creadă şi să le asculte plângerile în toate şi să-i iubească, ca părintele pe copiii săi, şi să fie darnic cu ei, mâna darnică niciodată

nu sărăceşte şi adună slavă ţarului; dărnicia ţarului către ostaşi este înţelepciunea lui.

Iar despre tine, despre marele ţar binecredincios, voevodul voloh zice: unui asemenea domnitor se cuvine să ţină douăzeci de mii de tineri viteji, foarte bine învăţaţi la tragerea cu foc, şi să stea lagările din ucrainele [1]) pe câmp, lângă cetăţi împotriva duşmanului, a ţarului din Crimeia, înzestrându-i pe ei cu salariu din vistieria statului, cu leafa anuală dela domnitor, şi ei se vor deprinde a trăi la câmp şi a lupta cu duşmanul, ţarul Crîmului. Atunci acei douăzeci de mii vor fi mai buni decât o sută de mii şi ucrainele toate vor fi bogate şi nu vor fi sărăcite de duşmani. Şi aceasta poate s'o facă un asemenea puternic ţar.

Aşa zice Petru, voevodul voloh, despre împărăţia grecească: demnitarii greci, sub ţarul Constantin Ivanovici [2]), erau stăpâni pe împărăţie, şi sărutarea crucii o nesocoteau, trădau şi au furat împărăţia cu judecăţile lor nedrepte. Şi prin jefuiri necinstite au mărit bogăţiile lor din lacrimile şi sângele creştinesc; iar ei înşişi s'au lenevit să apere cu tărie credinţa creştină, şi pe ţar l-au îndepărtat dela oştire prin vrăjitoriile lor, şi pe căi de ispită heretice şi prin farmece. Şi prin aceasta au predat străinilor de neam, Turcilor, spre batjocură, şi împărăţia grecească şi credinţa creştină şi frumuseţea bisericească. Şi acuma înşişi Grecii, pentru trufia lor şi pentru fărădelegile lor, şi pentru lenevia lor, răscumpărară la ţarul turcesc credinţa lor creştină, dau ţarului turcesc mari biruri, şi singuri ei sunt în sclavia ţarului turcesc pentru trufia şi lenevia lor. Grecii şi Sârbii se angajează să pască oile şi cămilele la Turci. Şi cei mai buni Greci se angajează. Voevodul voloh zice cu mari lacrimi despre această credinţă creştină a împărăţiei ruseşti şi totdeauna îl roagă pe Dumnezeu să înmulţească credinţa creştină din împărăţia de Răsărit, dela ţarul rus, binecredinciosul, marele kniaz Ivan Vasilievici a toată Rusia. Cu această împărăţie rusească şi acuma se laudă toată credinţa grecească, şi speră în mila şi ajutorul lui Dumnezeu să se elibereze de sub jugul ţarului turcesc de alt neam.

Şi zice voevodul voloh: în asemenea împărăţie mare, puternică, şi slăvită şi bogată în toate, împărăţie moscovită, este în această împărăţie dreptate ? Atunci slujea la el Vasia Merţalov din Moscova. Şi pe acesta îl întreba: tu ştii multe despre acea împărăţie moscovită. Spune-mi drept ? Şi el a început să spună lui Petru, voevodul voloh: credinţa creştinească, doamne, îi bună în toate şi frumuseţea bisericească-i mare, dar dreptate nu este. Şi la această, Petru voevod a plâns şi a zis aşa: dacă nu este dreptate, nu este nimic. Şi aşa a zis voevodul voloh: dreptatea adevărată este Hristos; ea va străluci mai tare decât

[1]) Marginele.

[2]) Constantin XIII Paleolog, ultimul împărat bizantin (1448—1453).

soarele în toate înălţimile cereşti şi întinderile pământeşti şi în adâncimile iadului; totul se închină lui, ce este ceresc, pământesc şi al iadului, toţi au lăudat şi proslăvit sfântul lui nume, căci sfânt este numele lui. Este puternic şi tare, şi fără de moarte, şi mare Dumnezeul creştin, minunate sunt lucrurile lui, mult răbdător şi mult milostiv. Şi în care împărăţie este dreptate, în aceea sălăşlueşte şi Dumnezeu şi dă marele său ajutor şi mânia lui Dumnezeu nu se abate asupra acelei împărăţii. O dreptate mai mare nu există în sfânta scriptură. Dreptatea pentru Dumnezeu este bucuria inimii, iar pentru ţar — mare înţelepciune şi putere. Milueşte-i, Doamne, cu credinţa creştină de nedreptatea lor. Aşa s'a apucat diavolul cu toate nedreptăţile de Greci, neiubind credinţa creştină, pentrucă credinţa creştină este dragă lui Dumnezeu, mai bună decât toate credinţele, Dumnezeu o iubeşte, şi diavolul este pătruns de toate nedreptăţile. Iată ce scriu astăzi înţelepţii filosofi şi doctori despre binecredinciosul ţar şi marele kniaz Ivan Vasilievici a toată Rusia, că el va fi înţelept şi va introduce dreptatea în împărăţia sa. Şi aşa zice voevodul voloh şi roagă mila lui Dumnezeu spunând: Doamne, arată mila ta mare, ca acea înţelepciune să nu-l treacă pe binecredinciosul marele ţar. Şi să nu rămână din păcatele noastre împărăţia rusă aşa cum este, ci să strălucească cu credinţă împărăţia liberă. Altfel noi nu avem să zicem credinţei greceşti, ca Evreilor şi Armenilor, că ea nu are ţar liber şi nu are împărăţie liberă; iar noi ne lăudăm cu împărăţia rusă şi cu ţar creştin de credinţă greacă. Şi aşa zice voevodul voloh: păzeşte-o, Doamne, pentru mulţi ani şi spre înmulţirea credinţei creştine. Despre aceasta se miră ţările. Petru, voevodul voloh, zice aşa: marele domnitor şi puternicul ţar binecredincios, rabdă aşa de mare supărare din partea vrăjmaşului său, dela ţarul Kazanului, care este cel mai mare duşman al lui; şi nu trebue să rabde atât. Aşa a fost Mahmet-sultanul, ţarul turcesc, plătea dări la Ţarigrad binecredincioşilor ţari, trăia în mare umilinţă, fără războaie; dar tatăl lui a fost tâlhar de mare şi a învins ţara turcească şi a supus-o; şi după aceea pentru păcatele noastre Mahmet-sultanul, ţarul turcesc, a învins neamul de tâlhari, şi a luat Ţarigradul, şi pe binecredinciosul ţar Constantin l-a învins şi şi-a bătut joc de credinţa creştină, şi a necinstit frumuseţea bisericii, a luat clopotele bisericeşti, a ridicat crucile de pe biserici şi a scos din biserici icoanele, făcătoare de minuni, şi a refăcut bisericile pentru rugăciunile lor păgâne. Şi Petru, voevodul voloh, aşa zicea şi îl ruga pe Dumnezeu: Doamne, fii îndurător asupra ţarului rus şi binecredinciosului mare kniaz Ivan Vasilievici a toată Rusia şi asupra împărăţiei lui, ca să nu-l prindă aşa boierii lui, cu vrajba din herezia lor şi cu viclenia lor, cu bogăţia şi lenevia lor, să nu-l îmblânzească dela oştire, să nu-l facă temător de moarte, ca pe un bogat, şi să nu moară, cum au îmblânzit boierii pe binecredinciosul ţar Con-

stantin Ivanovici din Ţarigrad, prin vrajba şi herezia şi viclenia lor. Ei au pierdut împărăţia binecredincioasă şi pe binecredinciosul ţar Constantin l-au nimicit prin sabia celor străini de neam. Nu laudă dela început filosofii, că boierii care se apropie de ţar nu au merite militare, sau înţelepciuni oarecare. Despre aceştia aşa spun filosofii înţelepţi: aceştia sunt fermecătorii şi hereticii, care fură norocul şi înţelepciunea împărătească şi aprind inima împărătească pentru sine şi pentru herezii şi farmece, şi îmblânzesc oştirea. Şi aceasta zice voevodul voloh: aceştia trebuesc arşi cu focul şi omorîţi cu cruzime, ca răul să nu se înmulţească. Vina lor este fără margini: deoarece ascund oştirea dela ţar şi fură gândul împărătesc. Iar ţarul fără oştire nu poate să existe. Ingerii şi puterile cereşti, şi acelea, nici pentru o singură oră nu lasă din mâinile lor armele de foc, păzesc neamul omenesc de orice rău, dela Adam şi până în ceasul de faţă; dar ţarul pământesc, cum să fie fără oştire? Ţarul este puternic şi slăvit prin oştire. Ţarul trebue să fie în împărăţia sa cu binefacere dumnezeiască şi cu mare înţelepciune, şi cu ostaşii trebue să fie darnic, ca tatăl cu copiii lui. Dărnicia împărătească este şi înţelepciunea. Mâna darnică niciodată nu sărăceşte şi adună slavă.

Şi aşa zice Petru, voevodul voloh: sub binecredinciosul ţar Constantin din Ţarigrad ostaşii s'au sleit şi au sărăcit, iar vameşii se îmbogăţeau. Şi unii din ostaşi, văzând această nepăsare a binecredinciosului ţar faţă de oştire, părăseau armata şi se ispiteau a se face vameşi, şi împărăţia şi vistieria lui Constantin sărăceau, iar înşişi vameşii se îmbogăţeau. Se întâmplă că domnitorul, caută să ia din vistieria statului zece ruble, şi ei luau pentru ţar zece ruble, iar pentru ei o sută de ruble. Şi cine-i trimeteau pe ei, demnitarii împărăteşti, cu ei vameşii se împărţeau, şi împărăţia ţarului binecredincios Constantin, sărăcea şi sărăcea vistieria ţarului, şi ei înşişi se îmbogăţeau din sângele şi lacrimile neamului creştinesc. Şi boierii se plângeau unul câte unul ţarului Constantin despre «hrăniri» şi despre oraşe şi despre guvernatori, ca şi câinii flămânzi, râvnind la sângele şi la lacrimile neamului creştinesc. Şi ţarul făcea totul după voia lor şi în toate le înveselea inimile, şi a atras prin demnitarii săi un război deosebit, şi în toate l-au supărat pe Dumnezeu. Şi aşa zice voevodul voloh: judecata grecească era nedreaptă şi cumpărarea ei era necurată. Negustorul nu putea să stabilească preţul la marfă. Nu era curată adunarea lor. Iar demnitarii în oraşe şi ţinuturi se gândeau cu viclenia lor, şi cu îndemnul diavolului scoteau cu tâlharii din sicrie pe morţii nu demult îngropaţi şi prădau sicriile sărace. Şi pe acel om mort înjunghiindu-l cu suliţa de vânătoare, sau tăindu-l cu sabia, şi ungându-l cu sânge, îi aruncau în casa omului bogat, şi puneau ca reclamant pe un denunţător, care nu-l ştie de loc pe Dumnezeu, şi-l condamnau cu judecată nedreaptă, ca să-i jefuiască din curtea şi casa lui averea. Se îmbogăţeau în mod

necurat prin ispite diavolești; și groază împărătească ei nu aveau; prin toate îl mâniau pe Dumnezeu și uitau învățăturile dumnezeiești și ale sfinților. Pentru aceasta s'a mâniat Domnul cu mânia sa nepotolită, a trimes asupra lor robia străinului de neam, a lui Mahmet-sultan, țarul turcesc, din neam prost, de tâlhari. Și Mahmet-sultanul, bătându-l pe țarul Constantin și luând pentru sine împărăția creștină în ajutor, i-a fost dată de Dumnezeu pentru păcatele lor și a trufiei, pentru că ei îndepărtau lumea dela țar și nu dădeau drumul la țar, celor ce aveau de făcut plângeri. Și din partea demnitarilor lui Constantin nimănui nu se făcea dreptate în împărăția lui Constantin. Iar ei, boierii, făceau mare nedreptate și sărăceau statul; ei abăteau dela țar nu lumea, nici pe acei ce veneau să se plângă, ei abăteau dela împărat mila lui Dumnezeu, și au abătut-o. Și așa zice cu lacrimi în ochi voevodul voloh despre credința creștină: după păcatele noastre s'a întâmplat că am căzut în robia necredinciosului și străinilor de neam, pentru fărădelegea grecească, căci Grecii au părăsit lumina pentru întunerec, au căzut în toate hereziile și l-au mâniat pe Dumnezeu cu mânie nepotolită. Atunci necredinciosul Mahmet-sultanul, țarul turcesc, străin de neam, a cunoscut puterea lui Dumnezeu, a luat Țarigradul și a stabilit în împărăția sa judecata dreaptă, pe care o iubește Dumnezeu, și l-a mângâiat pe Dumnezeu cu bucuria inimii, și pentru aceasta Dumnezeu îl ajută de a poseda multe împărății. Și el a introdus în împărăția sa marea dreptate; și negustorilor a stabilit cumpărare, cu un cuvânt, și a cumpăra și a vinde, măcar pentru o mie de ruble; și așa a zis: faceți dreptate în împărăția mea, dată de Dumnezeu, vedeți, că Dumnezeu iubește dreptatea, și pentru nedreptate se supără cu mânia sa nepotolită, și mie, țarului mic, mi l-a supus pe țarul mare. Țineți-vă de poruncile Domnului, mulțumiți-vă cu sudoarea de pe față, după cum Dumnezeu a poruncit tatălui nostru celui dintâi, Adam, creindu-l și i-a dat tot pământul în ajutorul lui, și a poruncit să lucreze pământul, și să mănânce pâine din sudoarea feței. Și Adam a îndeplinit porunca lui Dumnezeu. Și nouă se cuvine în toate să-l ascultăm pe Dumnezeu, și să-i procurăm prin dreptate bucuria inimii.

Așa zice voevodul voloh: Dumnezeu iubește nu credința, ci dreptatea. Dreptatea adevărată este Hristos, fiul iubit al lui Dumnezeu, în una treime, în dumnezeire nedespărțită, singura dumnezeire și putere. Și să ne lase nouă dreptatea evangheliei, iubind credința creștină pe deasupra tuturor credințelor, și ne-a arătat calea împărăției cerești în evanghelie. Și Grecii citeau evanghelia, iar alții o ascultau, iar voia lui Dumnezeu nu o făceau, au pus ocară pe Dumnezeu și au căzut în herezie, și în toate i-a ispitit diavolul pe demnitarii lui Constantin; ei făceau după voia diavolului, l-au mâniat în toate pe Dumnezeu, ei înșiși s'au ispitit, și toată împărăția lui Constantin au dus-o la ispitire, și au subjugat neamul creștin seducătorilor, care fac voia diavolului.

Când Domnul l-a izgonit pe Adam din rai, el a călcat porunca lui Dumnezeu, şi atunci diavolul l-a ispitit, şi a luat dela dânsul iscălitură, şi Adam s'a pierdut pentru vecie, şi Domnul şi-a făcut milă. Prin voia sa sfântă l-a scos pe Adam din iad şi a rupt iscălitura. Şi unul este Dumnezeu asupra întregii lumi, şi acei ce înscriu oamenii la muncă pe veci, aceia ispitesc, îi fac plăcere diavolului, şi care se ispitesc pentru haina albă şi se scriu pe veci la lucru, aceia ambii pier pentru vecie. Şi aşa a zis voevodul voloh: ţara care este robită, în acea ţară se face tot răul, şi tâlhării, şi război, şi obide, şi întregii împărăţii mare sărăcie, toţi îl supără pe Dumnezeu şi-i fac plăcere diavolului. De aceea la binecredinciosul ţar Constantin demnitarii lui s'au umplut de toate acele fărădelegi şi l-au mâniat pe Dumnezeu, de aceea cei vii îi invidiau pe cei morţi, iar cei liberi, pe cei robiţi, din cauza demnitarilor lui Constantin. Iar pe binecredinciosul ţar Constantin l-au înconjurat cu farmece şi vrăjitorii şi l-au capturat şi au îndepărtat dela dânsul înţelepciunea voinicească şi au îmblânzit vitejia lui şi sabia împărătească au lăsat-o în jos şi l-au băgat în viaţa de desfrâu. Nimeni nu putea trăi cu numele ţarului, nici capul nu putea scoate din casă, nici să meargă o verstă din cauza nenorocirilor şi obidelor din partea demnitarilor lui; toată împărăţia a fost dată pe mâinile demnitarilor lui şi era socotită pe numele lor pentru traiu, aşteptând înţelepciunea împărătească, şi ea n'a venit. Dar Grecii au uitat că Dumnezeu a arătat semnul lui asupra faraonului, ţarul Egiptului, înecându-l în mare pe dânsul şi pe demnitarii lui, pentru că el i-a robit pe Israeliteni. Şi acela este semn dela Dumnezeu, că Dumnezeu nu iubeşte trufie şi robie. Şi Grecii de aceea au pierit pentru trufie şi robie. Şi Israelitenii s'au înmulţit şi s'au mândrit şi l-au uitat pe Dumnezeu şi au pierit în robie şi în împrăştiere, şi n'au împărăţie liberă, nici ţar, şi nici nu l-au cunoscut pe Hristos, fiul lui Dumnezeu, ţarul ceresc, inima lor a împietrit în trufie. Şi a zis voevodul voloh: văzând totul, să piară aceia cărora se împotriveşte Dumnezeu şi aruncă mânia sa nepotolită împotriva lor pentru vecie, pentru nedreptate, şi Dumnezeu iubeşte dreptatea mai presus de toate. Ţarul turcesc Mahmet-sultanul a introdus în împărăţia sa mare dreptate; era de alt neam, dar a făcut lui Dumnezeu bucuria inimii. Dacă la acea dreptate s'ar fi adăugat şi credinţa creştină, atunci şi îngerii ar fi vorbit de el.

Şi zice Petru, voevodul voloh, despre ţaratul Kazanului: dacă aţi vroi să dobândiţi ţaratul Kazanului, atunci chemându-l pe Dumnezeu în ajutor, să nu vă cruţaţi întru nimica, să trimiteţi oştirea la Kazani, încurajând inimile ostaşilor cu leafă împărătească, cu desmierdare şi cu bine urări şi alţi ostaşi viteji să trimiteţi în ulusurile [1]) din regiunea Kazanului şi să se dea poruncă să se ardă şi pe oameni să-i

[1]) Satele.

taie și să-i captureze. Poate Dumnezeu va milui și va da ajutor să fie cuceriți și botezați, și aceia tari. Și am auzit despre această țară, despre țaratul Kazanului dela mulți ostași, care au fost în țaratul Kazanului; ce vorbesc ei despre ea, asemănând-o cu țara mare prin bogăție, din preajma raiului. Și de aceea tare ne mirăm, că asemenea țară mică, foarte bogată, nu este în sânul acestui mare și puternic țar, și nu în prietenie. Și el a răbdat-o mult, și are mare tristețe dela ei. Chiar dacă acel pământel bogat ar fi în prietenie, el n'ar fi putut răbda pentru asemenea bogăție.

Doamne, binecredincios și mare țar și kniaz Ivan Vasilievici a toată Rusia. Am fost la Suceava la Petru voevodul voloh, cinci luni, robul Ivaueț, fiul lui Semeon Peresvetov, și am văzut marea lui înțelepciune, și acele cuvinte le spunea din înțelepciunea filosofică învățată, fiindcă, doamne, însuși voevodul Petru a fost filosof învățat și doctor înțelept, și la el slujeau mulți oameni filosofi înțelepți și doctori. Și el, doamne, a citit în cărțile lui înțelepte, cu doctorii lui și cu doctorii înțelepți despre nașterea ta împărătească după semnul ceresc, că vei fi mare împărat și Dumnezeu va supune ție pe dușmanii tăi, doamne. Și au citit în cărți, că vei stăpâni, doamne, cu ajutorul lui Dumnezeu, multe împărății. Numai, doamne, au găsit în cărțile sale, că va fi asupra ta, doamne, goană de a te prinde, ca asupra țarului Constantin din Țarigrad, din partea vrăjitoriei și fermecătoriei, ceea ce ar însemna la ei îmblânzirea oștirii tale înțelepte: vor ajunge demnitarii tăi la iubirea ta împărătească prin vrăjitorie și prin farmece pe căi de ispită, nu prin obârșie, nici prin rang, nici prin voinicie, nici prin înțelepciune, care înțelepciune ți-ar fi fost de folos, doamne, pentru slava ta împărătească în împărăția ta, a domnitorului. Și au mai citit ei, că acele farmece și vrăjitorii îți iau înțelepciunea înnăscută dela Dumnezeu și fericirea și îmblânzesc oștirea ta, pentru care te-a născut Dumnezeu, binecredincios marele țar, și spre dânșii aprind inima ta împărătească cu mare iubire, și nu poți să fii fără ei nicio oră. Și am văzut, doamne, că Petru voevodul voloh, stând în fața icoanei preacinstitei stăpâne a noastre, născătoare de Dumnezeu, s'a rugat cu lacrimi despre sănătatea ta de mulți ani și ca Dumnezeu să desăvârșească împărăteasca ta dela Dumnezeu dată înțeleapta înclinare spre oștire și a ta fericire pentru înmulțirea credinței creștine și pentru introducerea dreptății în împărăția ta, după cum arată cărțile lor despre nașterea ta împărătească după semnul ceresc și să te păzească de prinderea dușmănoasă a demnitarilor tăi și de orice farmece și de căile ispitei să te izbăvească Dumnezeu cu sfânta, marea milă, ca pe el să nu-l evite nașterea înțeleaptă, împărătească dela Dumnezeu și fericirea către oștire, pentru care Dumnezeu l-a născut.

Și așa a zis voevodul voloh: numai să-l păzească Dumnezeu de această capturare din partea demnitarilor lui, atunci un asemenea țar

în întreaga lume nu va fi mai înţelept şi fericit către oştire şi va introduce în împărăţia sa marea dreptate, şi pentru aceasta Dumnezeu îi va supune multe împărăţii. Iar pe mine, robul tău Ivaşko, tiul lui Semeon Peresvetov, mă convingea Petru voevodul voloh să slujesc la el, şi eu, robul tău, al domnitorului, auzind aceste cuvinte dela oamenii înţelepţi, la mari şi la mulţi doctori şi filosofi, despre tine, despre marele domnitor şi despre naşterea ta înţeleaptă dela Dumnezeu şi fericită faţă de oştire, şi am lăsat slujbele bogate fără griji, şi am venit la tine, doamne, binecredincios marele ţar, cu aceste cuvinte şi cu treburi ostăşeşti, să slujesc, după cum, doamne, îţi va place slujba robului tău».

1593

TRIFON KOROBEINIKOV

Negustor, apoi diplomat moscovit, Trifon Korobeinikov a călătorit la Constantinopol şi Atos, împreună cu un alt negustor, Ivan Mişenin, în 1582, şi a mers la Ierusalim în 1593, împreună cu diacul Mihail Ogarkov, când a trecut prin Moldova. Fragmentul însemnărilor sale cu privire la Ierusalim reproduce în parte cele povestite de un călător din 1558, negustorul Vasile Pozniakov [1]), din Smolensk. Pe noi ne interesează, însă, descrierea Moldovei, care aparţine lui Korobeinikov, chiar dacă un scriitor al povestirii sale a combinat-o cu cele însemnate de Pozniakov. Titlul lucrării este: *Al doilea mers al lui T. Korobeinikov*, comentatorul ei fiind S. Dolgov, care a publicat-o la Moscova, în 1887 [2]), şi a trimes-o slavistului Ion Bogdan, autorul primei traduceri româneşti a textului, reprodus în revista « Arhiva Societăţii ştiinţifice şi literare din Iaşi » (1890, tom. I, pag. 762-764).

Pe negustorii din Moscova îi aminteşte, în Moldova, călătorul Delacroix. De altfel, meşteşugarii moldoveni erau organizaţi, ca şi cei moscoviţi, pe bresle — « bratstvo », adică « frăţii », având în frunte « staroste » — bătrâni [3]). Vechiul comerţ cu « Moskul » se făcea prin Grecii din Constantinopol, ca — în epoca lui Petru Rareş — acel Andrei Chalkokondylas, marele negustor al sultanului, care ducea mărfuri turceşti şi lua în schimb blănuri, « dinţi de peşte » (baga) şi alte lucruri speciale acelor climate. In secolul al XVII-lea, însă, sunt legături directe, mult mai strânse, cu Moscova [4]), considerată de popoarele balcanice ca « a treia Roma » [5]).

Paralel cu aceste relaţii economice se intensifică şi cele culturale, la baza cărora rezidă străvechile legături ale Moldovenilor cu Ruşii.

---

[1]) I. Zabelin, *Mersul negustorului V. Pozniakov la Ierusalim*, Moscova, 1884, şi H. Lopariov, *op. cit.*, 1887, cart. 18.

[2]) Comp. şi ed. redactată de H. Lopariov, *op. cit.*, 1888, cart. 27, pp. 78—80.

[3]) N. Iorga, *Istoria Românilor prin călători*, Bucureşti, 1928, vol. I, p. 105.

[4]) *Ibidem*, vol. II, p. 60.

[5]) *Binefacerile ruseşti faţă de mănăstirile statelor dunărene*, « Vestitorul Guvernamental », 1903, Nr. 19—21.

O alianţă între aceste popoare trebuia să se creeze mai demult, drept reacţie împotriva tendinţelor cotropitoare ale Tătarilor, din Răsărit, şi ale Ungurilor şi Germanilor, din Apus [1]). Insă Polonia, unită mai apoi cu Lituania, a căutat să speculeze acest proces în favoarea sa [2]), fiind, pe atunci, o puternică ţară slavă, spre care simţea o atracţie spirituală Moldova. Căderea celui mai apropiat stat rusesc — al principatului Galiţiei, sub stăpânirea Poloniei, a îndepărtat posibilitatea unei colaborări oficiale între acest vestit principat rus şi voevodatele dunărene, care se încheagă în acelaşi secol al XIV-lea. Totuşi, în acea epocă îndepărtată, limba, scrisul [3]) şi aşezământul social [4]) al Moldovei erau sub o înrâurire vădită a Ruşilor, fie a simbiozei lituano-ruseşti [5]), dar mai

---

1) V. Senkevici, *Moldova Sovietică în lupta împotriva ocupanţilor fascişti*, Moscova, 1944, p. 4. — *Lupta de veacuri a popoarelor slave împotriva agresiei germane*, antologie red. de Z. Needla, şi N. S. Derjavin, *Lupta de veacuri a Slavilor cu ocupanţii germani*, Moscova, 1944.

2) N. Iorga, *Histoire des relations*, p. 13.

3) Cancelaria românească e în mare parte ruteană — afirmă P. P. Panaitescu (*Curs de Istoria Românilor, Influenţa rusă şi polonă asupra vechii culturi româneşti*, Bucureşti, 1927—1928). Principalele trei cărţi ale vremii: *Psaltirea, Faptele apostolilor* şi *Evanghelia* se traduceau alternativ în două limbi, slavă şi moldovenească, ca să înlesnească învăţarea limbii slave pentru localnici (Ştefan Ciobanu, *Inceputurile scrisului în limba românească*, « Analele Academiei », Secţia literară, s. III, t. X, 1940—1941, p. 34). Redacţia rusă a slujit drept original traducerilor şi rugăciunilor româneşti (A. Kociubinski, « Notiţele Societăţii de istorie şi antichităţi din Odessa », 1874, vol. XIII, pp. 124—125, şi A. Iaţimirski, *O lucrare nouă cu privire la vechea bibliografie slavă* (I. Bianu şi N. Hodoş, *Bibliografia românească veche*, Bucureşti, 1898), în « Veştile Secţiei limbii şi literaturii a Academiei », Petersburg, vol. III, cart. 4, pp. 105—107, şi vol. V (1900), cart. 2, pp. 654—704; extras, p. 3). Comp. şi: A. Iaţimirski, *Manuscrisele slave şi ruse ale bibliotecilor române;* D. Bogdan, *Diplomatica slavo-română din sec. XIV—XV*, « Revista Istorică Română », 1935—1936, p. 223 şi urm., *Despre manuscrisele slave din biblioteca Academiei Române*, « Arhiva Românească », 1939, p. 103 şi urm., şi *Caracterul limbii textelor slavo-române*, Bucureşti, 1946. Primul text slavo-român este pomelnicul mănăstirii Bistriţa, din 1407.

4) Comp. admirabilul studiu al academicianului sovietic B. Grekov, *Rusia Kievului* care precizează gradul înalt de cultură al Ruşilor. Pentru originea slavă a boierimii române, comp. Const. C. Giurescu, *Istoria Românilor*, I, şi P. P. Panaitescu, *Interpretări*, p. 33 şi urm.

5) Vorbind de prezenţa unor instituţii cu caracter feudal în Sud-Estul Europei, considerată de obicei ca rezultatul influenţelor occidentale, Valeria Costăchel (« *Beneficiul* » *în Sud-Estul Europei*, « Revista Istorică », 1944, p. 61 şi urm.) subliniază că în realitate ele s'au creat în raport cu necesităţile locale politice şi economice, de pildă proprietatea de danie în Moldova apropiindu-se de situaţia similară din Lituania. De aceeaşi autoare: *Dreptul feudal şi « predalica »*, « Revista Istorică », 1945, p. 113 şi urm.

cu seamă a vechiului principat al Galiției [1]), de unde pornesc începuturile chiar ale scrisului românesc [2]), literatura românească izvorând în bună parte din cea slavă [3]). Negustorii și călugării, reprezentanții culturii de atunci, aduceau cu ei influențe bizantine, în special în centrele economice înfloritoare, la Lvov și Krakovia, unde aceasta se observă în scrisul caligrafic al epocii, în meșteșugul legării cărților, în sculptura lăcașurilor și în cusături [4]). In publicațiile din Krakovia, chiar din 1491, se găsesc asemănări cu textele de origine română [5]); de altfel, dela 1557, Coresi și alți tipografi români publică multe cărți slave [6]). Biserica «valahă» din Lvov [7]) este o veche ctitorie a domnitorilor din Iași și a Moldovenilor pribegiți: Movilă, Stroici, Barnovski, Balica, Prăjescu, Lozonski, Ureche, Orîș și alții, pe când în biserica sf. Onufrie din Lvov găsim mormintele domnitorului Ștefan Tomșa, decapitat acolo împreună

---

[1]) Pentru influențe galițiene, comp. de pildă: A. Boldur, *Originea și sensul cuvântului «vecin», Omagiul lui C. Giurescu*, București, 1944, pp. 167—174, iar pentru asemănări româno-slave, în ce privește evoluția agrară: V. Bulgaru, *Fenomenul agrar*, Iași, 1936, p. 150.

[2]) N. Iorga, *Histoire des relations*, pp. 15, 20 și urm. Ștefan Ciobanu, *Inceputurile scrisului*, p. 34. Poate din mănăstirea Peri. Comp. și: T. Ionescu-Nișcov, *Traducerile din literaturile slave în românește*, «Slavia», Praga, 1939, XVI, pp. 339—346. P. P. Panaitescu consideră teoria propagării scrisului din mănăstirea Peri, o ipoteză nedovedită («Revista Istorică Română», 1939, p. 457).

[3]) Ștefan Ciobanu, *Istoria literaturii române vechi*. Curs la Facultatea de litere din București, 1942—1943, vol. I, p. 70. P. P. Panaitescu, *Inceputurile literaturii în limba română*, «Revista Fundațiilor Regale», 1943, IX. Despre rolul civilizator al Rusiei în raza Mării Negre, comp. scrisoarea lui Engels, adresată la 23 Mai 1851 lui Karl Marx.

[4]) N. Iorga, *Histoire des relations*, p. 25 și urm. Izvoarele comune și afinitățile artei noastre cu cea slavă le semnalează numeroși cercetători, M. Romanescu (*Odoarele noastre bisericești*, extras din «Istoria bisericească», Craiova, 1943, nr. 1, pp. 3, 10 ș. a.) cerând studiul odoarelor noastre bisericești, după cum s'a făcut în Rusia. A. Iațimirski scrie și el despre *Vechea artă românească*, iar Olga Grecianu (*Inceputurile picturii în România*, «Arta și tehnica grafică», București, 1938, nr. 4—5, pp. 105—108) semnalează, mai ales în Moldova, înrâuriri rusești. M. Romanescu (*Introducere la istoria costumului românesc*, «Revista Istorică Română», 1945, p. 470) stărue asupra necesității studiului obiectelor ajunse în Rusia, de pildă epitrahilul lui Alexandru cel Bun, dela muzeul Alexandru Nevski din Leningrad (N. Iorga, în buletinul francez al Secției istorice a Academiei, 1913, nr. 3, p. 115 și urm.).

[5]) Ștefan Ciobanu, *Istoria literaturii*, p. 106, comp. A. Sobolevski, *Românii între popoarele slave, op. cit.*

[6]) *Ibidem*, vol. II (1939—1940), p. 17 și urm.

[7]) P. P. Panaitescu, *Fundațiuni religioase românești în Galiția*, «Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice», XXII, p. 1 și urm.

cu sfetnicii sai, Moţoc şi Spancioc, în 1564, iar la biserica bernardinilor a fost înmormântat în 1582 domnitorul Iancu Sasul.

Trifon Korobeinikov vizitează Moldova tocmai în acea perioadă, de legături mai intense cu Galiţia, decât cu alte ţări ruseşti. El însemnează sumar impresiile sale culese din călătorie.

« Iar din Kameneţ [1]) am plecat la 9 Martie, Vineri; primul popas dela Kameneţ a fost la 10 verste, la graniţa lituană, în cetăţuia Hotin [2]). Cetăţuia de piatră Hotin nu e mare, mai mică decât bătaia puştii [3]); e aşezată pe un deal înalt de piatră, pe malul fluviului Nistru [4]), iar fluviul e mai mare decât râul Moscova; case sunt puţine, cam cât în Bolvanovie [5]). Dela oraşul Hotin până la râul Prut sunt 10 verste; râul e mai mic decât râul Moscova; dela Prut până la satul Botoşani [6]) sunt 10 verste, iar dela Botoşani până la satul Stepanovţî [7]) 30 verste, tot prin pădure; în satul Stepanovţî sunt trei biserici şi târg, iar aşezări cam 450 de curţi [8]); dela Stepanovţî până la Iaşi, unde locueşte gospodarul voloh [9]), sunt 45 verste.

In Iaşi nu se găseşte cetate, deoarece ţarul turcesc nu îngădue a ridica cetate; trăieşte în Iaşi gospodarul voloh, iar în jurul curţii sale se află un zid de piatră spre apărarea ei şi în curte se află palatul de piatră; în Iaşi sunt peste zece biserici de piatră şi de lemn; iar biserica sobornicească a lui Nicolae făcătorul de minuni [10]) e mai măreaţă şi

---

[1]) Cameniţa-Podoliei.

[2]) A. Sadi-Ionescu, *op. cit.*, p. 75, îl consideră pe căpitanul Henry Austell ca « primul călător, care precizează un drum dela Dunăre la Hotin », în 1586. Pe aici trece şi olandezul Georg van der Doës (1597—1598) (*ibidem*, p. 92).

[3]) Călătorul Fourquevaux, din a doua jumătate a veacului al XVI-lea, semnalează şi el acest « mic castel » de cărămidă (N. Iorga, *Istoria Românilor prin călători*, vol. I, p. 194). Importanţa cetăţii a crescut după ce Turcii, în urma păcii dela Carlovăţ (1699), au fost nevoiţi să părăsească Cameniţa, — povesteşte Ioan Neculce.

[4]) In text greşit: Nipru.

[5]) Cartier din Moscova.

[6]) In text greşit: Boluşan.

[7]) Ştefăneşti.

[8]) Intr'o copie: 85 de curţi.

[9]) Moldovean.

[10]) Fiindcă biserica şi curtea domnească de lângă dânsa erau întemeiate de Ştefan cel Mare, în documente, târgul Iaşi se numea la început Stepanoviţa; N. Iorga, *Istoria Românilor prin călători*, vol. I, p. 112. Biserica a fost reclădită de prinţul Potiomkin; *ibidem*, vol. II, p. 113. Despre acest lăcaş — Nicolae Gospod (domnesc, cel bogat), scrie G. Ghibănescu, în revista « Viitorul » (Iaşi, 1904, nr. 4, p. 15): « Dorim ca Iaşii să devie pentru Românime, ceea ce

mai înaltă decât cea a lui Nicolae Gostuneanul[1]), iar în biserică pe pereţi sunt zugrăvite praznicele vlădiceşti şi proorocii, şi altarul e zugrăvit dinspre curte, şi clopotniţa de piatră se ridică deasupra intrării; biserica e împărţită în două părţi, ca una care se încălzeşte; în biserică se află locul voevodal, la dreapta intrării, în dosul clirosului, pe un amvon îngrădit ca şi clirosul, de toate părţile îmbrăcat în postav roşu. In acea biserică slujeşte mitropolitul Belenskii [2]), şi protopopul cu patru popi şi doi diaconi; acea biserică se află în faţa curţii voevodale. Iar locuinţe în Iaşi cam cât la Rostov [3]) şi multe prăvălii, iar în prăvălii tot felul de mărfuri şi târguelile sunt bune; sub oraş curge un râuleţ, cam cât râul Moscova, şi un iaz mare.

La 13 Martie, la 3 ceasuri de noapte, Trifon Korobeinikov şi cu tovarăşii săi merseră la voevodul Aron [4]). Ei au intrat călare în curtea voevodală până la scară şi au fost primiţi în palat, în odaia sa. In odaie se afla un runduk [5]), înalt până la brâul unui om şi acoperit cu covoare; iar pe runduk, pe locul său şade gospodarul voloh — locul este făcut turceşte ca să poată şedea — şi în faţa lui sunt puse lumânări în sfeşnice

---

e Moscova pentru Rusime; dorim ca sf. Nicolae Gospod, să rămâie Uspenskii Sobor din Kremlinul Moscovei. . . ».

Askii-torg, pe râul Prut, aşa dar târgul Iaşi, figurează în spisocul oraşelor, anexat la letopiseţul Voskresenski (N. Karamzin, *Istoria Statului Rosienesc*, vol. IV, nota 387); spisocul pare a fi de provenienţă mai nouă, amintind Chilia, Satul Nou (Chilia Nouă), Akoliatria (Vilkovo), Belgorod, Cerni (Gradeniţa), târgul Roman pe Moldava (Romanov torg), Nemeci (Neamţ), în munţi: Corociunov, Cameni (Piatra), Soceava, Seret, Bania (Baia), Neciuni, Colomia, târg pe Ceremuş (N. S. Derjavin, «*Troian*», p. 16). In orice caz este cea mai veche înşirare rusească a târgurilor moldoveneşti.

[1]) Biserică din Moscova.

[2]) Belîi — Alb; Belgorod — Cetatea-Albă. Se crede, că este vorba de mitropolitul Moldovei şi al Belgorodului, de unde a fost chemat primul mitropolit al ţării, Iosif, înrudit cu domnitorul Alexandru cel Bun. E. Golubinski, *Schiţa istoriei bisericilor pravoslavnice din Bulgaria, Serbia şi România sau Moldo-Vlahia*, Moscova, 1871, p. 382; A. Kociubinski, *Inscripţii lapidare din veacul al XV-lea din Belgorod*, «Notiţele Societăţii de istorie şi antichităţi din Odessa», 1889, vol. XV, p. 534; A. Iaţimirski, *Manuscrise slave ale bibliotecilor române*, Petersburg, 1904, pp. 248—249; A. Stadniţki, *Cercetări şi monografii asupra istoriei bisericii moldoveneşti*, Petersburg, 1904, p. 34. A. Kociubinski aminteşte episcopia din Belgorod, în 1401, dependentă de mitropolia Galiţiei *(ibidem*, p. 508, comp. Mikloşici, Müller ş. a.). Sub domnia lui Petru-Vodă (1375—1391), mitropolitul Antonie al Galiţiei sfinţi ca mitropolit al Moldovei pe acest Iosif, episcopul Cetăţii-Albe (C. C. Giurescu, *Istoria Românilor*, Bucureşti, 1941, p. 124).

[3]) Rostovul cel Mare, din regiunea Iaroslavli.

[4]) Aron Tiranul, domnitorul Moldovei dela 1592 la 1595.

[5]) Tron, ladă pentru lucruri scumpe. A. Scriban, *Dicţionarul limbii româneşti*, Iaşi, 1939, p. 1350.

şi tot înaintea lui stă voloşeşte un egreci, înseamnă în ruseşte — vistier, şi oamenii săi stau, descoperiţi. Indată ce Trifon cu tovarăşii săi îi sărutară mâna, voevodul Aron, ridicându-se, întrebă de sănătatea ţarului şi despre întregul lui stat; iar ceea ce i s'a adus dela ei daruri, el a poruncit să le puie toate înaintea lui; orice vorbă zicea despre ţar, el se scula în picioare; şi li-a dat drumul cinstit şi a poruncit să se dea hrană la oameni şi cai; mai porunci să nu li se ia vamă dela nicio marfă, precum să li se dea pe întregul pământ al său hrisoave de trecere şi însoţitori.

Tot în Ţara Volohă se află cetatea Suceava a aceluiaşi voevod; mai înainte în acea cetate Suceava trăiau gospodarii volohi şi curtea lor e în acea cetate, iar acum ţarul turcesc nu îngădue să trăiască în acea cetate gospodarii volohi, deoarece e aproape de graniţa lituană, ca gospodarii volohi să nu poată fugi la cesar [1]) şi în Lituania. Iar dela Iaşi până la Dunăre sunt 157 verste.

Fluviul Dunărea este foarte larg, în unele locuri destul de adânc, cu ostroave, iar în alte locuri puţin adânc, nisipos. Nisipul este foarte alb, în unele locuri se află nămol, şi apa e limpede; în lat, fluviul are vreo 8 verste, iar în unele locuri e şi mai larg, ori mai îngust; el curge din Ţara Sârbească prin Ţara Şpanski [2]) şi Turcească. Iar la ţarul turcesc şi la regele şpanski, şi la cesar şi la voevodul voloh, Dunărea este graniţă ».

---

[1]) Impăratul Germaniei.

[2]) Ungurească (?).

1637

VASILE GAGARA

S. Dolgov a publicat în « Sbornikul Pravoslavnik al Palestinei » (1891, vol. XI): *Viața și mersul la Ierusalim și în Egipt a lui Vasile Iacovlev Gagara, din Kazani, în anii 1634-1637* [1]). Acest pelerin a trecut prin Muntenia și Moldova, unde — la Iași (Viașce — v Iașce) — a asistat la un cutremur de pământ (pag. 76). Aflăm, din povestirea sa, de asemenea, despre intenția mitropolitului Moldovei, de a înființa în capitala țării, o școală, la care 300-400 de copii urmau să învețe citirea rusească.

Călătoria lui Vasile Gagara se încadrează într'o perioadă de înflorire a relațiilor culturale cu lumea rusă și mai cu seamă cu Moscova. După cum am văzut, aceste legături se intensifică din a doua jumătate a veacului al XVI-lea [2]). Alexandru Lăpușneanu, în a doua sa domnie (1563-1568), a dus tratative cu Moscova prin ieromonahul Eufimie, egumenul mănăstirii Căpriana, cerând țarului un împrumut pentru răscumpărarea scaunului domnesc [3]). Mitropolitul Mardarie al Moldovei și-a găsit adăpost la mănăstirea Drohobycz. La 1588, prin Moldova a trecut patriarhul Ieremia al Constantinopolului, care mergea la Moscova, ca să participe la întemeierea noii partiarhii rusești; actul constitutiv l-a iscălit și mitropolitul Moldovei, Gheorghe Moghila sau Movilă [4]). In 1595, la Iași, s'a ținut sinodul, care trebuia să stăvilească propaganda jesuită și la care au participat episcopii din Przmysl și Ghedeon Bălan din Lvov [5]). Episcopul Pelagoniei și al Prilepului, Ieremia, a fost numit în 1603, de domnitorul Radu Șerban, episcopul Maramureșului, trecând apoi în Rusia ca și numeroși alți duhovnici

---

[1]) Pag. 39 și urm. Comp. și « Vremennikul Societății de istorie și antichități », 1851.

[2]) N. Iorga, *Histoire des relations*, p. 43 și urm.

[3]) P. Sîrcu, *Din istoria relațiilor Rușilor cu Românii*, « Veștile Secției limbii și literaturii ruse a Academiei de Științe », Petersburg, 1896, vol. I, pp. 517—519.

[4]) A. Stadnițki, *op. cit.*, p. 50. In 1587, Movilă a contribuit la înființarea tipografiei frăției din Lvov. Andrei Șeptițki, *Inceputurile tipăriturilor pe pământurile Ucrainei*, Lvov, 1924.

[5]) N. Iorga, *Histoire des relations*, p. 26, și P. Mihailovici, *op. cit.*, p. 211.

transilvăneni [1]), iar mitropolitul Moldovei Anastasie Crîmcovici, hirotonisi în 1608, la Lvov, pe episcopul Ieremia Tisprovski, singurul episcop neunit al vremii [2]). Mitropolitul Grigorie al Munteniei a menţinut şi el legături cu Moscova, în 1629 prin arhimandriţii Venedict şi Laurenţie, din Târgovişte. Teologul Meletie Sirigul, înainte de a trece la Moscova, împreună cu colegii săi, Paisie Ligaridul şi didascălul ieşean Arsenie, a fost pe vremea domnitorului Vasile Lupu episcop de Brăila.

Incă evlaviosul domnitor Miron Barnovski-Movilă (1626-1629) [3]) a cerut dela ţar, pe care-l numea « confrate de arme în lupta pentru credinţă », meşteri iconografi pentru a picta numeroasele sale ctitorii din Iaşi şi din alte centre moldoveneşti. El menţinea, în acelaşi timp, ca şi predecesorii săi, Alexandru Lăpuşneanu, Petre Şchiopul [4]) şi Aron

---

[1]) Silviu Dragomir, *Contribuţii privitoare la relaţiile româneşti cu Rusia în veacul al XVII-lea*, « Analele Academiei », 1912, p. 1075 şi urm.; comp. N. Kapterev, *Caracterul relaţiilor Rusiei cu Orientul pravoslavnic în veac. XVI—XVII*, Moscova, 1885; A. Muraviov, *Relaţiile Rusiei cu Orientul în legătură cu treburile bisericeşti*, Petersburg, 1858—1860; A. Iaţimirski ş. a.

[2]) P. P. Panaitescu, *Influenţa*, p. 87.

[3]) S. Dragomir, *op. cit.*, p. 1081 şi urm.

[4]) Trimesul Veneţiei la Moscova, Lorenzo Bernardo, scria la 12 Iulie 1586, că ţarul sprijinea pe Petru-Vodă. La 14 Decemvrie 1590, Petru a cerut lui Sigismund III al Poloniei să li se îngădue pravoslavnicilor din Lvov să-şi reclădească biserica incendiată *(Completări la monumentele istorice asupra Rusiei*, Petersburg, 1848, nr. 180, p. 69), subvenţionând-o *(ibidem*, nr. 181, p. 470). Mitropolitul Macarie al Moldo-Vlahiei îmbărbăta, la 5 Ianuarie 1614, frăţia pravoslavnică din Lvov *(Actele referitoare la istoria Rusiei Occidentale*, IV, nr. 187, p. 432). Frăţia a menţinut aceste legături cu Moldova în tot cursul veacului al XVIII-lea: Gheorghe-Vodă Duca scria frăţiei, la 26 Ianuarie 1671, despre tipărirea unei *Psaltiri* şi a unor învăţături moldoveneşti cu litere slave, pentru popor *(Completări la monumentele istorice*, nr. 204, p. 492), iar Constantin-Vodă Duca trimitea frăţiei, la 24 Februarie 1694, o sută de taleri pentru pomeniri *(ibidem*, nr. 206, p. 500). Nestor Ureche, tatăl cronicarului Grigore, s'a înscris membru al frăţiei la 7 Iunie 1612, figurând alături de numeroşi alţi Moldoveni (Ştefan Ciobanu, *Din legăturile culturale*, pp. 10 şi 13, comp. A. Petruşevici, *Letopiseţul unit galiţian-rusesc dela 1600 până la 1700*, Lvov, 1874, p. 46). La Lvov şi-au făcut studiile Petru Movilă şi succesorul său, Silvestru Cosovici, Pamvo Berînda, cronicarul Grigore Ureche, pe când celălalt cronicar moldovean, Miron Costin, a studiat la Bar (A. Iaţimirski, *Din istoria scrisului slav*, p. XXIII şi urm., P. P. Panaitescu, *Influenţa polonă în opera şi personalitatea cronicarilor Gr. Ureche şi M. Costin*, « Analele Academiei », s. III, t. IV, 1925, pp. 149—372, şi M. Costin, *Istoria în versuri polone*, *ibidem*, s. III, t. X, 1929, p. 365; Ştefan Ciobanu, *ibidem*, pp. 9 şi 11; T. Gostynski, *In jurul unui poem al lui M. Costin*, « Revista Istorică Română », 1945, p. 131 şi urm.) (C. Giurescu, *Noi contribuţii la studiul cronicarilor moldoveni*, Bucureşti, 1908; I. Şiadbei, *Cercetări asupra cronicilor moldovene*, Iaşi, 1939.

Tiranul, legături strânse cu frăţia pravoslavnică din Lvov, care furniza şi pe vremeá domnitorului Vasile Lupu, dar şi mai târziu, tipăriturile ei Moldovei; cu cheltuiala lui Miron Barnovski, acolo s'a tipărit un *Octoih* (1630) [1], şi tot el a sprijinit clădirea bisericii Uspeniei din Lvov [2].

Şi mai intense au devenit aceste relaţii pe timpul domniei darnicului Vasile Lupu (1634-1653), care, aşezându-şi ţara pe temelii economice şi sociale mai stabile, zidea lăcaşurile sale culturale, reînviind Bizanţul la Iaşi şi apropiindu-se de Rusia [3]; a fost sprijinitorul mănăstirii Gostinski, dintre Kiev şi Kolomna. Printre altele, Vasile Lupu a pus la modă broderia moscovită [4]. In 1636, domnitorul a comandat pictorului moscovit, Nazarie, icoane pentru bisericile Trei Ierarhi [5] şi Golia din Iaşi. Invitându-l pe pictor în Moldova, Vasile Lupu a trimes ţarului un cal arab. Doi ani mai târziu, el se ocupa cu lucrări sculpturale la Trei Ierarhi, ornamentele fiind executate la Moscova, de unde au fost invitaţi maeştrii pictori Sidor Pospeev şi Iacov Gavriilov, pe când domnitorul Munteniei, Matei Basarab (1632-1654), a invitat de acolo pe Deiko Iacovlev şi Prok Nikitin. Ţarul a fost proclamat unul din ctitorii bisericilor clădite de Vasile Lupu [6].

Tot pe atunci Petru Moghila sau Movilă (1596-1647), mitropolitul Kievului, [7] a contribuit la reorganizarea întregii pravoslavnicii din

---

Despre cronicarul nedreptăţit, Simion Dascălul: C. A. Stoide, în « Revista Istorică Română », 1939, p. 415. Introducerea lui P. P. Panaitescu la *Letopiseţul lui M. Costin*, Bucureşti, 1944).

1) A. Iaţimirski, *O lucrare nouă*, extras, p. 4.

2) *Completări la monumentele istorice*, nr. 197, pp. 484 şi 485.

3) N. Iorga, *Istoria Românilor*, vol. VI, cart. II, p. 79 şi urm., şi *Vasile Lupu ca următor al împăraţilor de Răsărit în tutela patriarhiei de Constantinopole şi a bisericii ortodoxe*, « Analele Academiei », s. II, t. XXXVI, 1913—1914, pp. 207—236.

4) Marcel Romanescu, *Odoarele noastre bisericeşti*, p. 15.

5) Trei Sfiatiteli, biserică refăcută pe vremea regelui Carol I de Leconte de Nouy, care a stricat cu desăvârşire interiorul lăcaşului, cheltuind enorme sume de bani pentru podoabe fără stil şi fără distincţie (N. Iorga, *Istoria Românilor prin călători*, vol. II, p. 51). Această refacere a făcut ca inelele domneşti ale lui Vasile Lupu şi soţiei sale, să fie aruncate în râpa Bahluiului, — aşa dar rămăşiţele pământeşti ale ctitorilor *(ibidem*, vol. I, p. 338).

6) Silviu Dragomir, *op. cit.*, p. 1085 şi urm.

7) *Anexe la faptele sf. părinţi*, Moscova, 1846, IV, p. 35 şi urm.; S. Rojdestvenski, *Petru Movilă*, « Citirile Societăţii de istorie şi antichităţi », Moscova, 1877, vol. I, pp. 1—160; T. Vicul, în « Strannik », Moscova, 1858; T. Tarnovski, în « Vechimea Kievului », 1882, vol. II; S. Golubev, *P. Movilă şi colaboratorii săi*, Kiev, vol. I, 1883, vol. II, 1898; N. Kostomarov, *Istoria Rusiei prin biografii;* Bantâş-Kamenski, *Cunoaşterea istorică despre Unie;* Kracikovski, *Schiţe despre viaţa unită;* Leviţki, *Unia şi Petru Movilă;* notiţele lui Petru Movilă s'au publicat în « Buletinul Eparhial al Kievului », 1861—1862; P. P. Panai-

Sud-Estul european. El a încurajat mult imprimarea cărţilor, trimeţând « tiparniţe » şi domnitorilor Vasile Lupu şi Matei Basarab, la Iaşi şi la Târgovişte, iar discipolii săi au ajuns profesori la şcolile locale, cum de pildă Sofronie Pociaţki din Kiev, la Iaşi; de altfel, şcolile din Iaşi şi Târgovişte au fost organizate după modelul colegiului lui Movilă, din Kiev [1]). Ştim, de asemenea, că tipografii ruşi vizitau deseori aceste ţări, începând cu Ivan Feodorov, în veacul al XVI-lea, şi continuând cu Ivan Kunutovici, Ivan Glebovici, Timofei Alexandrovici Verbiţki şi alţii, în veacul al XVII-lea [2]). Sinodul din Kiev din Septemvrie 1640 şi-a continuat lucrările la Iaşi (1641-1642), unde au venit teologii ruşi: Isaia Trofimovici Kozlovski, Iosif Kononovici şi Ignate Ksenovici. Aici s'a citit catehismul lui Movilă scris în latineşte: *Mărturisirea ortodoxă*; traducerea grecească a apărut în 1662, la Amsterdam, fiind folosită la traducerile româneşti, a logofătului Radu Greceanu şi a stolnicului Constantin Cantacuzino.

Renaşterea culturală de sub domnia lui Vasile Lupu aparţine în bună parte mitropolitului Moldovei Varlaam, mort în 1657, [3]) prin care s'a înfăptuit revoluţia cărţii româneşti, graiul începând să circule într'o formă uşoară şi mai elegantă, gata pentru opera literară [4]). Varlaam a fost şi un diplomat, purtând la Kiev tratative cu Petru Movilă şi ducându-se cu misiuni împăciuitoare la cazaci; el a vizitat în 1629 şi Moscova, împreună cu medelnicerul Pavel Ureche, iar când încă în 1637 s'a decis să-şi tipărească traducerea « în limba volohă » a predicilor

---

tescu, *L'influence de l'œuvre de Pierre Moghila dans les Principautés Roumaines*, « Mélanges de l'École Roumaine en France », 1926, I, pp. 1—97, *Petru Movilă şi Românii*, « Biserica Ortodoxă Română », Bucureşti, 1942, şi *Un autograf al lui Petru Movilă pe un tetravanghel al lui Ştefan cel Mare*, « Revista Istorică Română », 1939, IX, p. 82; Antoni Malvy şi Marcel Viller, *La confession ortodoxe de Pierre Moghila*, « Orientalia Christiana », 1927, vol. X, nr. 39; I. D. Ştefănescu, *Monuments d'art chrétien trouvés en Roumanie*, extras din « Byzantion », Bruxelles, 1931, pp. 571—612.

[1]) A. Iaţimirski, *Din istoria scrisului*, p. LII. Arsenie Stadniţki, *op. cit.*, p. 402.

[2]) Ştefan Ciobanu, *Din legăturile culturale româno-ucrainene: Ioanichie Goliatovski*, « Analele Academiei », s. III, t. VIII, p. 15 şi urm., comp. I. Oghienko, *Istoria tiparului ucrainean*, Lvov, 1925, vol. I, pp. 46, 89, 303—305 ş. a. Mai amintim în Voevodatele Dunărene pe dascălul Grigore Rojadovski, pe călugării Varfolomei şi Dositei, pe gravorii Ivan şi Timofei Bakov, pe tipograful Vasile Saviţki, pe ieromonahul-tipograf Iosif Gorodeţki; D. Bogdan, *Intre Români şi Ruşi*, « Analele Româno-Sovietice », Bucureşti, 1947, nr. 5, p. 821.

[3]) Şt. Dinulescu, *Notiţe despre viaţa şi activitatea mitropolitului Moldovei Varlaam*, Cernăuţi, 1886.

[4]) A. Stadniţki, *op. cit.*, p. 530, şi N. Iorga, *Istoria Românilor*, vol. V, cart. II, p. 127.

lui Calist, a cerut sprijinul țarului Mihail Feodorovici [1]). Varlaam a mai adresat numeroase epistole la Moscova și a tradus *Cheia înțelesului* a lui Ioanichie Goliatovski, rectorul colegiului din Kiev, mort în 1688 [2]).

Vasile Gagara a fost primul călător rus, care a scris despre Moldova din vremea lui Vasile Lupu și a cărturarului Varlaam.

« Și din Kilipol am mers pe câmpia Ardino, prin Țara Bulgărească, la cetatea turcească de graniță, numită Mecin [3]); acea cetate Mecin se află pe malul fluviului Dunărea, iar din cealaltă parte a fluviului Dunărea se află un oraș foarte mare, numit Mecinul Țării Muntenești [4]); iar în anii străvechi era amintit kniazul muntean Dracul [5]). Țara Muntenească în curmeziș până la Țara Volohă [6]), are o săptămână de mers, iar în lung — trei săptămâni; și venit-am în Țara Volohă, unde trăiește kniazul voloh, numele orașului Iași, iar într'însul sunt numeroase mănăstiri, iar într'unele, împotriva obiceiului rusesc, sunt arhimandriți, într'altele egumeni; iar lăcașurile sunt de piatră, sunetul clopotelor e același ca și la noi, iar credința creștinească; dela oraș la vreo verstă este mănăstirea patriarhului Ierusalimului, clădire foarte frumoasă, iar lăcașul milosârdiei dumnezeiești e clădit foarte minunat; când patriarhul sosește în Țara Volohă pentru milostenie, se așează în acea mănăstire. Iar mitropolitul voloh trăiește în orașul Sițava [7]), dela Iași depărtare de două zile; în acel oraș Sițava zac moaștele sfântului mu-

---

[1]) Silviu Dragomir, *op. cit.*, pp. 1087—1088.

[2]) Ștefan Ciobanu, *Din legăturile culturale*, p. 37 și urm. Găsim traduceri din Goliatovski în *Kiriakodromionul* din 1699 și 1732, influența sa asupra predicii vechi românești fiind, probabil, mult mai mare *(ibidem*, pp. 58—61). *Ceriul nou*, colecția de legende despre Maica Domnului, se datorește de asemenea traducerilor din Goliatovski (a apărut în 1665, la Lvov, dedicată Anei Potocka, fata lui Ieremia-Vodă Movilă), printre traducători fiind Toma Stamati (mort la Chișinău, în 1817), nepotul episcopului Iacov Stamati al Hușilor, și Feofan, în 1787 *(ibidem*, p. 62 și urm. și 84; N. Cartojan, *Cărțile populare*, București, 1938, vol. II, pp. 106 și 110).

[3]) Meci — spadă; Măcin, Macin.

[4]) Mîtianskoi; în realitate, Brăila (G.).

[5]) A. Iațimirski, « Veștile Secției limbii și literaturii ruse a Academiei de Științe », Petersburg, 1897, vol. II, cart. 4, pp. 940—963; pe voevodul muntenesc Dracul (fiul lui Vlad Dracul, Vlad Țepeș, care a domnit în anii 1456—1462 și 1476) îl amintesc Karamzin, Vostokov, iar povestirea despre viața lui o publică Pîpin, apoi Buslaev; A. Sedelnikov, *ibidem*, 1929, 2, pp. 621—659; I. Bogdan (București, 1896); N. Iorga, în « Analele Academiei », 1939, s. III, t. XXI, p. 195; C. C. Giurescu, *Istoria Românilor*, vol. II, 1940, p. 49.

[6]) Țara Moldovenească.

[7]) Suceava.

cenic al lui Hristos, Ioan cel Nou [1]). Am trăit în Ţara Volohă trei săptămâni. Pe când eram acolo, mitropolitul a venit la sărbătoarea bobotezei şi a serbat-o, şi cu crucile la sfinţirea apei au mers de asemenea împotriva cinului nostru; mai ales se deosebea, deoarece în faţa crucilor şi a ţarului mergeau oamenii slujiţi, cu puşti şi berdâşi [2]), şi băteau în tobe; iar pentru kniazul voloh şi fiul său sunt făcute două locuri, la fel ca scaune nemţeşti; sunt acoperite cu catifea roşie; când se întorc dela apă, şi la ei se trag focuri din arme mari, din tunuri, din puşti. Iar întăritură, lângă oraş nu e, deoarece nu permite s'o facă ţarul turc, altfel de el se vor despărţi; numai curtea domnească e întărită; după sfatul dat de patriarh kniazului şi după binecuvântarea mitropolitului, au început să clădească o mănăstire cât cetatea Kremli [3]), cu un gard de piatră, ca să aibă unde să se apere, când va veni împotriva lor cu războiul ţarul turc şi ţarul Crimeii. Mitropolitul doreşte

---

[1]) Probabil un laz, ori georgian, venit din Trapezunt şi martirizat de Tătari pe la 1330 la Cetatea-Albă. Acest sfânt a ajuns popular în Rusia datorită panegiricului mitropolitului Grigorie Ţamblac. Despre Ţamblac comp.: Macarie al Tambovului, « Veştile Secţiei limbii şi literaturii ruse a Academiei de Ştiinţe », 1857, vol. VI, caiet II, p. 97, şi « Vestitorul Teologic », 1845, nr. 7—8; P. Sîrcu, « Revista Ministerului Instrucţiei Publice », 1884, vol. II; Melchisedek al Romanului, *Viaţa şi scrierile lui Grigorie Ţamblac*, Bucureşti, 1884; A. Iaţimirski, *Grigorie Ţamblac*, Petersburg, 1904, şi *Operele necunoscute ale lui Grigorie Ţamblac*, « Monumentele vechiului scris şi ale artei », Petersburg, 1906, vol. CLXIII (p. XXI şi urm. şi pp. 1—109); C. Karadja, *Portretul şi stema lui Grigorie Ţamblac şi misiunea sa la Conciliul din Constanţa*, « Analele Academiei », s. III, t. XXVI, mem. 6. De origine nesigură, — pare-se — din Târnova, din Bulgaria, trimes în Moldova pe la 1397 de către patriarhul Constantinopolului, în delegaţia arhiepiscopului Mihail al Betleemului, spre a pune capăt conflictului dintre patriarhie şi mitropolitul Iosif al Sucevei, isprăvindu-şi cu succes misiunea, Ţamblac a rămas în Moldova, ajungând stareţ al mănăstirii Neamţ şi « prezviter al marii biserici a Moldo-Vlahiei ». La Suceava, el a ţinut în slavoneşte — limba oficială a ţării — o serie de predici, 21 de toate (C. C. Giurescu, *Istoria Românilor*, p. 144), iar după câteva vreme a plecat din ţară şi a fost ales mitropolit al Kievului şi al Volîniei. Un succesor al său a fost Pamvo Berînda, învăţat monah, decedat în 1632, la Lavra Kievo-Pecerska (Petruşevici, *Dissertatio de paleoslav. et microrus. versionibus sacrae scripturae*, Lvov, 1888 (date biografice, p. 38); Karataev, *Descrierea cărţilor slavo-ruse;* Jiteţki, « Vechimea Kievului », 1888, vol. V; Saharov, *Povestirile poporului rus*, vol. II; A. Sîcevski, *Pamvo Berînda şi versurile sale la Crăciun şi la alte zile*, Kiev, 1912); el a scris în 1627, renumitul lexicon slavo-rusesc, ce-a servit drept model şi lexiconului slavo-românesc alcătuit 22 ani mai târziu, de călugărul Mardarie din mănăstirea Cozia, care a contribuit la restabilirea limbii slave în hrisoavele domneşti şi a înrâurit asupra tipăriturilor contemporane, în Muntenia din epoca lui Matei Basarab (N. Iorga, *Histoire des relations*, p. 54 şi urm.).

[2]) Baltage.

[3]) Kremlinul moscovit.

să înfiinţeze o şcoală, unde ar fi putut învăţa trei sau patru sute de copii, şi vrea să le înveţe citirii ruseşti. Iar a doua zi după bobotează, m'a chemat pe mine — robul cu multe păcate, mitropolitul la masă, şi am fost la el la masă, şi el mi-a povestit ce se face în diferite ţări. Din nou s'au tras focuri la acea sărbătoare; întrebam: de ce s'au tras focuri şi ce bucurie a fost? Şi el mi-a spus: s'au tras focuri de bucurie, deoarece a sosit un ceauş dela ţarul turc cu hrisoave către gospodarul voloh, iar în hrisoave scrie: să nu te desparţi de mine, la acei ţari şi regi, care împotriva mea se unesc. Ai să trăieşti atât, cât eu voi domni; iar după moartea ta, voiu da după tine să stăpânească copiii, ei să domnească. Iar pe knejii volohi din trecut îi schimba des, şi mult era dacă rămâneau la domnie un an sau doi; iar pe mulţi alţi i-a pedepsit cu moartea; şi în prezent s'ar fi comunicat ţarului turc, că ar fi mers împotriva lui ţarul rusesc, iar cu el merge cu armata cesarul creştinesc [1]), precum şi regele lituan şi mulţi alţi ţari şi regi».

[1]) Impăratul german.

1649—1651

ARSENIE SUHANOV

Arsenie Suhanov apare în istorie în 1636, când participă la solia în Georgia, în legătură cu dorința exprimată de țarul georgian Teimuraz de a se uni cu Moscova. Stând în Caucaz până la 1639, treburile bisericești prezentând atunci o importanță mare politică, Suhanov se întoarce apoi în patrie și-l aflăm arhidiacon al mănăstirii Ciudov [1],

[1]) Printre donatorii acestei mănăstiri, ca și acelei Spasskoe din Iaroslavli, găsim pe văduva lui Ștefan, fiul domnitorului Moldovei Alexandru Lăpușneanu și al Roxandrei Rareș, înrudită cu Elena Glinski, mama țarului Ioan cel Groaznic, printr'un strămoș comun, Ștefan Iaksici (N. Baumgarten, *Contribuții la genealogia knejilor Glinski, Wisnowiecki, Sanguszko, Czartoryjski și Zabrazski*, « Letopisețul Societății Istorico-Genealogice din Moscova », 1908, nr. 4, pp. 24—27; Sever Zotta, în « Cercetări Istorice », Iași, 1925, I, p. 394; Alexa Ivici, *Spițele genealogice ale dinastiilor și domnitorilor sârbi*, Novi Sad, 1928; Marcel Romanescu, *Neamurile doamnei lui Neagoe-Vodă*, Craiova, 1940, p. 8; C. Gane, *Trecute vieți de doamne și domnițe*, București, 1941, vol. I, p. 53). Pribegind prin Roma și Polonia, Ștefan a trimes la Moscova pe curteanul său Teodor Boiașev (L. Savelov, « Notițele genealogice », Moscova, 1906, nr. 1), care i-a pregătit acolo o frumoasă primire. Ștefan Alexandrovici Voloșski a fost numit la Moscova voevod și s'a căsătorit cu fata prințului Bulgakov-Golițin. Il găsim iscălit la alegerea țarului Boris Godunov, iar în 1604, împreună cu prințul Turenin, Ștefan e voevod la Kazani; moare în călugărie, la 21 Mai 1607 (D. Kobeko, *Voevodiciul Voloșski Stepan Alexandrovici*, « Veștile Societății genealogice ruse », 1911, nr. 4). La Moscova a murit orb și fratele său, Bogdan, fostul domnitor al Moldovei (1568—1572) (Grigore Ureche și Simion Dascălul; comp. și: T. Holban, *Bogdan-Vodă Lăpușneanu*, « Viața Basarabiei », 1942, nr. 12, p. 1 și urm.). In serviciul țarului Feodor Ioanovici (1584—1598), unul din binefăcătorii mănăstirii moldovenești Sucevița (vezi descrierea călugărului Partenie, din 1837—1847), au mai venit voevodiciul Ioan și cei munteni, Petru și Ioan (D. Kobeko, *ibidem*), iar și mai înainte la Moscova a stat în pribegie și s'a căsătorit cu prințesa Rostovski, viitorul domnitor al Moldovei Ioan cel Cumplit (N. Iorga, *Histoire des relations*, p. 70)); ajuns domnitor (1572), Ioan a trimes la Moscova pe episcopul Isaia al Rădăuților, ca să-i aducă

iar mai târziu — constructor şi stareţ al mănăstirii Troiţko-Serghievo-Bogoiavlenski. Când, în urma vizitei sale la Moscova, patriarhul Paisie al Ierusalimului a atras atenţia clerului rusesc asupra unor nereguli rituale şi un cărturar rutinat urma să plece ca să cerceteze chestiunea în Răsărit, însărcinarea a fost încredinţată lui Arsenie Suhanov. Insoţind pe patriarh, stareţul a plecat în Iunie 1649 din Moscova, sosind în August la Iaşi, unde a aflat despre apariţia unui impostor, care pretindea că este fiul lui Vasile Şuiski (1552—1612), ţarul Rusiei din anii 1606—1610, mort în călugărie, prizonier la Poloni. Această ştire a pricinuit călătoriile lui Suhanov la Moscova şi Cihirin, la hatmanul Ucrainei Bogdan Hmelniţki. Rezultatul primelor călătorii şi tratative a fost descris de Suhanov într'un *Stateinîi spisoc*, prezentat ocârmuirii moscovite odată cu o altă lucrare, intitulată: *Discuţie cu Grecii*. In Aprilie 1651, stareţul a plecat iarăşi în Moldova şi Muntenia, unde zăbăvea patriarhul Ierusalimului, temându-se de răzbunarea sultanului, din cauza călătoriei sale la Moscova. Trecând în Mai prin Moldova, Arsenie a plecat la Constantinopol şi în Egipt, la patriarhul Alexandriei. In anul următor el a vizitat Ierusalimul, întorcându-se la Moscova la 7 Iunie 1653, trecând prin Siria, Georgia şi Caucaz. Noul patriarh al Rusiei, Nikon, l-a mai trimes la mănăstirele din Atos, ca să procure cărţi greceşti, încât Suhanov a vizitat din nou Iaşul, la 4 Februarie 1654, plecând apoi, în Iulie, la Constantinopol, iar de acolo la mănăstirile din Atos, de unde a adus la Moscova, în Decemvrie 1655, vreo 500 cărţi şi icoane. El a murit pe la 1663, aceste date biografice fiind stabilite de N. Ivanovski, comentatorul *Proskinitariului* lui Suhanov, publicat în cartea 21-a a «Sbornikului Pravoslavnik al Palestinei» (1889). Copia primului raport, a binevoit să ne-o pună la dispoziţie şi profesorul P. P. Panaitescu (ediţia S. Belokurov, Moscova, 1892—1894, şi « Sbornikul » citat, p. 301 şi urm.), iar cel de al doilea text l-am reprodus din « Sbornik » (pag. 4—7).

Scrierile lui Arsenie Suhanov, care a avut de îndeplinit importante sarcini diplomatice, se referă la epoca, când misiunea Rusiei, ca ocrotitoare a popoarelor pravoslavnice, se contura din ce în ce mai mult. Veacul al XVII-lea a inaugurat un şir de legături cu Moscova — Roma cea Nouă, după cum scria la 1 Septemvrie 1629 mitropolitul Ghenadie al Bălgradului (Alba-Iuliei), originar din Putivli. Arhiepiscopul Transilvaniei, Ilie Jorest, a pribegit în Moldova, trecând apoi la Moscova, unde se aflau numeroşi clerici români, chiar din Banat şi din Braşov,

---

soţia în ţară; domniţa şi copilul lor au murit între timp de ciumă, încât ţarul i-a propus să se căsătorească cu prinţesa Mstislavski; sfârşitul tragic al domnitorului n'a permis să se realizeze acest plan: el a pierit în 1574, la Roşcani, luptând cu sprijinul cazacilor împotriva Turcilor (Gorecki, *Descrierea războiului dus de Ioan voevodul Valahiei împotriva lui Selim II*, Francfurt, 1578).

cerând un ajutor material [1]). Unii din aceşti fruntaşi, ca de pildă Sava Brancovici [2]), mitropolitul din Alba-Iulia, care a vizitat Moscova în 1668, servesc cauza politicei ruseşti în Balcani, ce se suprapune vechii politici bizantine [3]).

In această vreme se realiza o legătură de state din sectorul nostru european, care trebuia să determine întreaga evoluţie a evenimentelor istorice de mai târziu: Ucraina se unea cu Moscova. Tratativele frământate din ajunul unirii, se oglindesc în textele alăturate. In preajma marilor înfăptuiri, Bogdan Hmelniţki [4]), hatmanul Ucrainei, a ţinut să-şi asigure prietenia Moldovei, prin căsătoria fiului său, Timuş, cu Roxandra, fata domnitorului Lupu, rivalul lui Matei Basarab al Munteniei. Voevodul fiind socrul prinţului Radziwill, unul din magnaţii poloni, a refuzat cererea. Atunci, în 1650, cazacii au invadat partea de răsărit a Moldovei. Mitropolitul Varlaam a plecat la Cihirin, căutând să împace pe hatman. Căsătoria Roxandrei cu Timuş a avut loc în 1652, la Iaşi [5]), oraş descris în acea epocă de Pavel de Alep, feciorul patriarhului Macarie al Antiohiei, care şi el, fără să se grăbească, se îndrepta spre Moscova [6]). Timuş a sprijinit pe socrul său, când acesta a fost izgonit din domnie de logofătul Gheorghe Ştefan, dar a fost ucis în luptă, în 1653.

Când, în anul următor, Ucraina s'a unit cu Rusia şi a încetat să existe ca stat de sine stătător, Moldovei i s'a deschis posibilitatea de a trata direct cu Moscova, aceste legături stabilindu-se chiar de mai

---

[1]) N. Iorga, *Histoire des relations*, p. 73 şi urm., şi S. Dragomir, *op. cit.*, p. 1098 şi urm.

[2]) S. Dragomir, *Fragmente din cronica sârbească a lui Gheorghe Brancovici*, « Anuarul Institutului de Istorie Naţională din Cluj », Bucureşti, 1924, pp. 1—70; şi Marina Lupaş, *Sava Brancovici*, *ibidem*, Sibiu, 1942, pp. 1—119. .

[3]) N. Iorga, *Histoire des relations*, p. 75 şi urm.

[4]) Despre Bogdan Hmelniţki, comp. monografiile lui N. Kostomarov (Petersburg, 1884), O. Leviţki (Kiev, 1883), N. Petrovski (Moscova, 1944). Vezi şi D. Bogdan, *Un dialog în împărăţia morţilor dintre hatmanul B. Hmelniţki şi românul Dim. Băncescul*, « Revista Istorică Română », 1940, X, p. 351, cit. V. Peretz, în « Operele Institutului de slavistică al Academiei de Ştiinţe din U. R. S. S. », 1934, II, pp. 53—55.

[5]) N. Iorga, *Histoire des relations*, p. 78 şi urm., şi *Istoria Românilor prin călători*, vol. I, p. 361 şi urm. *Nunta lui Timuş Hmelniţki*, « Vechimea Kievului », 1887. Tratatul Moldovei cu Ucraina, din 1650: J. A. Vaillant, *Actes diplomatiques constatant l'autonomie politique de la Roumanie*, Paris, 1857, p. 40.

[6]) Prima traducere românească a făcut-o C. Negruzzi (1844, în « Propăşirea »), folosind textul rusesc al lui Saveliev, din « Biblioteca de citire », din 1836. Belfour, *Travels Macarius*, Londra, 1829—1836, şi V. Radu, *Voyage du patriarche Macaire d'Antioche*, Paris, 1927—1933.

înainte, prin intermediul lui Bogdan Hmelnițki. Vasile Lupu a dăruit țarului Mihail Feodorovici, în 1641, o sabie, care se păstra la Orujeinaia Palata [1]). Petre Volkonski, voevodul din Putivli, raporta țarului în Decemvrie 1642, c'a trimes un mesagiu domnitorului [2]). In Martie 1645, Petru Movilă a înștiințat pe țar despre căsătoria fetei lui Vasile Lupu cu Janusz Radziwill [3]). Același Volkonski raporta la 15 Aprilie 1649, despre un sol al domnitorului, care i-a adus un mesagiu al patriarhului Partenie al Constantinopolului [4]). Paralel cu acțiunea lui Bogdan Hmelnițki față de Moldova [5]), înregistrăm mesagiul din 18 Februarie 1654, al lui Gheorghe Ștefan, domnitor în anii 1653—1658 [6]), la care țarul răspunde exprimându-și satisfacția, în Aprilie a aceluiași an, de faptul că Moldovenii vor să răstoarne jugul turcesc. Gavriil, mitropolitul Serbiei, a transmis și el, la 3 Mai 1654, dorința lui Gheorghe Ștefan de a se supune țarului [7]). Relațiile prietenești se desfășurau, în același timp, și între Constantin Șerban Basarab, domnitorul Munteniei (1654—1658), și Bogdan Hmelnițki [8]), care repeta, în August, cererea lui Gheorghe Ștefan de a fi primit sub ocrotirea țarului [9]), urmând tratativele duse de Lupu Stroescu, staroste de Soroca [10]), și demersurile întreprinse în 1655 prin patriarhul Paisie al Ierusalimului [11]). Solia Moldovenilor, condusă de mitropolitul Ghedeon și de vtori-logofăt Grigore Neniul, sprijiniți de patriarhul Antiohiei, a cerut formal, în Martie 1656, supușenia rusească, urmând la 29 Iunie consimțământul țarului; la 21 Iulie, mitropolitul și logofătul au depus jurământul de credință, în numele lui Gheorghe Ștefan și al țării întregi [12]). Corespon-

---

1) A. Weltman, *Le trésor de Moscou*, Moscova, 1861, p. 148. Țarul Mihail Feodorovici este unul din binefăcătorii mănăstirii Soveja. A. Ițimirski, *Binefacerile*, p. 6.

2) I. Nistor, *Contribuții la relațiile dintre Moldova și Ucraina, în veacul al XVII-lea*, « Analele Academiei », s. II, t. XIII, 1932—1933, p. 15 și urm. comp. *Actele referitoare la istoria Rusiei Occidentale*, ed. de Comisia Arheografică, Petersburg, III, nr. 59.

3) *Ibidem*, III, nr. 60. E. Happelius, *Historia Moderna Europae*, Ulm, 1692.

4) *Ibidem*, III, nr. 51.

5) *Ibidem*, III, nr. 302, 337, 338, 339, 343; VIII, nr. 32, 33; X, nr. 3.

6) *Colecția de legi a imperiului*, nr. 180.

7) *Acte*, X, nr. 12.

8) *Ibidem*, VIII, nr. 1, și X, nr. 15.

9) *Ibidem*, XIV, nr. 1.

10) *Ibidem*, XIV, nr. 1 și 4.

11) N. Kapterev, *op. cit.*, pp. 366—367.

12) I. Arseniev, *Domnitorul Moldovei Gheorghe Ștefan și relațiile lui cu Moscova*, « Arhiva Rusă », 1896, vol. I; A. Papadopol-Kallimah, *Despre Gheorghe Ștefan*, București, 1886; D. Ionescu, *Tratatul încheiat de Gheorghe Ștefan cu Rușii*, « Revista Istorică Română », 1933, p. 234; S. Dragomir, *Contribuții*, p. 1092 și urm.

denţa domnitorului cu Moscova a continuat, în 1657, prin Hmelniţki [1]), iar după moartea sa, în acel an, prin Ioan Vîhovski, pisarul oştirii căzăceşti [2]). Fuga lui Gheorghe Ştefan, care, după ce a vizitat el însuşi Moscova, s'a aşezat la Stettin, n'a întrerupt legăturile cu Moscova [3]), susţinute de succesorul său, Gheorghe Ghica (1658—1659) [4]), iar în 1669, văduva lui Gheorghe Ştefan, Ştefanida, a trecut şi ea la Moscova [5]), unde se zvonea despre posibilitatea căsătoriei sale cu ţarul Alexei Mihailovici [6]), amintit de altfel printre binefăcătorii mănăstirii moldoveneşti Putna [7]).

Fostul voevod al Munteniei, Constantin Şerban, stând mai puţin de o lună la domnia din Iaşi (Noemvrie 1659), a cerut apoi, la 16 Iunie 1661, ajutorul ţarului împotriva Turcilor [8]). Ţarul i-a răspuns, însă, la 7 Septemvrie, prin Vasile Şeremetev, voevodul din Kiev, că nu poate să dea sprijinul său Moldovei şi Munteniei, din pricina relaţiilor paşnice cu Turcia [9]). La 1 August 1671, boierii moldoveni Radu şi Petraşcu au cerut, din Varşovia, supuşenia ţarului [10]). După bătălia dela Hotin, unde în 1673 regele polon Ioan Sobieski a sdrobit pe Turci, domnitorii Ştefan Petriceicu al Moldovei şi Constantin Şerban al Munteniei, au cerut şi ei, printr'un sol, această supuşenie; propunerea a fost acceptată la 10 Martie 1674 [11]), voevodul rus Hovanski şi cazacii lui Romodanovski şi ai hatmanului Ivan Samoilovici urmând să sprijine pe domnitori împotriva Turcilor; dar evenimentele de mai târziu n'au admis consolidarea acestor tratative [12]). De altfel, Ivan Samoilovici şi

---

1) *Acte*, XI, nr. 1, anexa nr. 2.

2) *Ibidem*, IV, nr. 1, 4, 6, 46; XI, nr. 2.

3) I. Neculce scrie în *O samă de cuvinte* (34): « Gheorghe Ştefan Vodă după ce s'au dus în Ţara Ungurească, umblat-au prin multe părţi de loc, ca să-i deie oaste, pe la Nemţi, pe la Leşi, pe la Mosku, pe la Şvezi. Şi au dăruit împăratului moskicesc o cruce ferecată cu aur şi cu pietre scumpe de patru sute de pungi de bani, ca să-i deie oaste, să vie în Moldova. Şi tot l-au purtat cu voroave şi nu i-au mai dat oaste, până ce i s'au tâmplat de au murit acolo la Mosku. Şi pe urmă i-au adus oasele lui în Moldova în mănăstirea lui la Caşin, de l-au îngropat ».

4) *Acte*, VII, nr. 76, 79; V, nr. 16.

5) *Ibidem*, IX, nr. 17, 21, 24.

6) A. Iaţimirski, *Doamna Ştefanida, văduva lui Gheorghe Ştefan, logodnica lui Alexei Mihailovici*, « Vestitorul Istoric », 1904, IX, p. 825 şi urm.; bibliografia, p. 827; comp. şi: *Scrisorile lui Semeon Poloţki*, « Vestitorul Europei », 1828, nr. 17.

7) Idem, *Binefacerile domnitorilor ruşi*, p. 7.

8) *Colecţia de legi*, nr. 1324.

9) *Ibidem*, anexa II.

10) *Ibidem*, anexa V.

11) M. Mitilineu, *Tratatele şi convenţiile României*, Bucureşti, 1874, p. 68 şi urm.

12) N. Iorga, *Histoire des relations*, p. 92,

alţi fruntaşi ucraineni menţineau aceste legături cu Moldova [1]). La 31 Decemvrie 1674, domnitorii au repetat cererea lor de ocrotire împotriva Turco-Tătarilor [2]). In anii 1677—1678, oştirile voevodatelor s'au îndreptat împotriva Cihirinului, noii domnitori fiind siliţi să asculte pe sultan. Asediul Vienei de Turci, în rândurile cărora a trebuit să se afle şi Gheorghe Duca al Moldovei — sdrobirea necredincioşilor cu ajutorul lui Ioan Sobieski, — a provocat pierderea tronului Moldovei de către Duca. Indată, clerul şi poporul moldovean au cerut iarăşi, la 1 Ianuarie 1684, supuşenia rusă [3]). Pentru două luni, Ştefan Petriceicu s'a întors în ţară şi numai din cauza ciumei ce bântuia aici, solul său, mitropolitul Dosoftei, n'a putut să ajungă decât la Kiev, unde a reluat, la 3 Martie, tratativele din 1674 [4]); de asemenea, Şerban Cantacuzino, domnitorul Munteniei (1678—1688), pierzând încrederea în politica austriacă, a căutat şi el să stabilească un acord de alianţă cu Moscova [5]). Ţarul a îmbărbătat pe domnitori, la 18 Decemvrie 1688, când ei au pierdut tronul din cauza primirii lor în supuşenia rusească [6]).

Pentru epoca aceasta de tratative diplomatice intense şi de pregătire a luptei comune împotriva Turcilor, scrierile lui Arsenie Suhanov prezintă un interes deosebit. In « Sbornikul Pravoslavnik al Palestinei » (1890, cart. 30) mai găsim: *Descrierea Imperiului Turcesc alcătuită de un rus, fost prizonier la Turci în a doua jumătate a veacului al XVII-lea*, publicată de slavistul P. Sîrcu; se vorbeşte de Cetatea-Albă (pag. 29). şi Ţara Volohă (pag. 33) [7]). Urmează, apoi, raportul lui Iurie Trubeţkoi, voevodul Kievului, adresat ţarului la 17 Iulie 1674, amintind cele povestite de prizonierii întorşi dela Turci, Feodor Dorohin şi Andrei Evstafiev, precum şi de Feodor Martînov, din Kiev, care cu treburi negustoreşti a vizitat Moldova [8]).

---

1) *Acte*, IX, nr. 143; XI, nr. 17, 33, 49, 84, 92, 95, 96, 104, 108; XII, nr. 170; XIII nr. 78, 112, 162.

2) *Colecţia de legi*, nr. 1324, anexa III.

3) *Ibidem.*

4) *Ibidem.*

5) S. Dragomir, *Contribuţii*, p. 1109, 1118 şi urm.

6) *Colecţia de legi*, nr. 1324. Comp. şi: P. P. Panaitescu, *Pribegia lui Constantin Şerban Basarab şi a lui Ştefan Petriceicu şi testamentele lor*, « Analele Academiei », 1939.

7) Comp. comentariile lui P. Sîrcu la cuvintele « Vlah » şi « Moldavia ».

8) Traducerile unor texte alăturate au fost făcute de: Ecaterina Bandrabur (Suhanov I, un negustor rus, Bantâş-Kamenski, Iakovenko I, Ribeaupierre, Liprandi I, Duhamel, Kelsiev, Bobrikov), Tatiana Berindei (Suhanov II, Rostopcin, Liprandi II, Grabbe, Mihailovski-Danilevski, Mirkovici, Kiseliov, Garşin, Urusov), M. şi T. Paleolog (Langeron, Rochechouart, Kutuzov, Ciceagov). Mulţumim de asemenea colaboratorilor tehnici: Virginica Ionescu şi Sergiu Grosu.

«In anul (1649—7157) 157 în ziua de 9 Mai, prin înalta hotărîre a ţarului şi marelui kniaz al întregii Rusii, Alexei Mihailovici, şi prin hotărîrea şi binecuvântarea preasfinţitului patriarh Iosif al Moscovei şi al întregii Rusii, s'a dat poruncă constructorului mănăstirii Troiţko-Serghievo-Bogoiavlenski, stareţul Arsenie Suhanov, să plece la Ierusalim împreună cu preafericitul şi înaltul patriarh Paisie al Ierusalimului, pentru a face descrierea locurilor sfinte şi a cinurilor bisericeşti greceşti.

Prin înalta hotărîre a ţarului marelui kniaz Alexei Mihailovici şi cu binecuvântarea preafericitului patriarh Iosif al Moscovei şi al întregii Rusii, constructorul stareţ Arsenie Suhanov şi patriarhul au plecat din Moscova, la 10 Iunie. La Putivli au ajuns la 25 Iunie şi la data de 27 Iunie au înmânat ucazul ţarului voevodului din Putivli Nikifor Iurievici Pleşceev. La 2 Iulie voevodul Nikifor Iurievici Pleşceev a înmânat constructorului Arsenie, foile de trecere spre oraşele lituane, către hatman şi polcovnici, şi dându-le căruţe i-a lăsat să plece în ziua de 3 Iulie. La Kiev au ajuns la 12 Iulie. La Şargorod la 31 Iulie. Din Şargorod patriarhul l-a învoit pe Arsenie constructorul să plece la 20 August împreună cu arhimandritul său, Filimon, şi cu negustorii greci, spre Ţara Volohă. In aceeaşi zi au ajuns în oraşul mărginaş Moghilev. Iar în ziua de 21 August au trecut Nistrul spre părţile valahe, îndreptându-se spre Iaşi. La 24 August au trecut râul Prut şi în aceeaşi zi au ajuns la Iaşi. S'au oprit la curţile patriarhiei din mănăstirea Barnovski. La 25 August constructorul Arsenie s'a înfăţişat voevodului Vasile, împreună cu arhimandritul Filimon. Au intrat în palatul domnesc. S'au rugat Domnului şi s'au închinat voevodului Vasile, oferindu-i gramota ţarului.

Voevodul Vasile ridicându-se a luat gramota şi a dat-o logofătului său, iar Arsenie, după ce-i dădu gramota ţarului, s'a îndepărtat şi luând un triptic, l-a oferit voevodului. Logofătul i-a spus lui Arsenie să sărute mâna voevodului. Constructorul Arsenie i-a sărutat mâna şi s'a îndepărtat făcând plecăciuni. Iar logofătul desfăcând gramota ţarului, a citit-o în faţa voevodului. Şi voevodul Vasile a ascultat cuprinsul gramotei în picioare şi cu capul descoperit, întrebând apoi de sănătatea ţarului.

Arsenie îi răspunse: ţarul şi stăpânul nostru marele kniaz Alexei Mihailovici, stăpânitor a toată Rusia, stă pe tronul său, domnind în plină sănătate.

Şi voevodul Vasile îl întrebă pe Arsenie:

— Nu mai ai nicio poruncă către mine din partea ţarului, cu privire la vreo chestiune?

Şi Arsenie îi răspunse:

— Nu-mi mai este încredinţată nicio altă poruncă.

4*

Logofătul îi porunci lui Arsenie să se ducă înapoi la mănăstire. Impreună cu Arsenie fusese atunci la domnitor şi Ioan Malenkoi, diaconul mănăstirii Troiţko-Serghievo.

In 158 Septemvrie 7 a sosit la Iaşi patriarhul Paisie, oprindu-se la reşedinţa sa din mănăstirea Barnovski. In Iaşi în acel timp era un negustor din Rîlsk cu marfa, cu numele Grigore, care venind la stareţul Arsenie l-a întrebat: oare sunt la Moscova kneji din familia Şuiski?

Şi stareţul Arsenie a răspuns că din familia Şuiski nu există nimeni la Moscova. Grigore i-a spus:

— In ziua de 24 Octomvrie a întâlnit la Iaşi un om cu numele de Constantin, care i-a arătat lui o scrisoare în ruseşte, în care scria: am primit eu Ivan, fiul lui Vasile Moskvitin, ca slujitor pe Constantin, şi i-am luat pentru întreţinerea mea o mie de taleri, pe care trebue să-i restitui în Ţara Moscovei. Pecetea acelei scrisori era din ceară roşie, iar alta cu cerneală la fel, aplicată pe hârtie, şi în cercul ştampilei săpate în litere sta: «Ivan Vasilievici Şuiskoi».

Acest Grigore l-ar fi întrebat:

— Unde se află acum acest Şuiskoi? — la care acesta i-ar fi răspuns:

— Trăieşte într'un schit sub dealurile ungureşti şi a fost el cică la Ţarigrad, la Roma şi în Ungaria, iar el Constantin a plecat dela dânsul dela schit cu vreo două săptămâni înainte de sf. Dumitru; iar acela, care-şi zice Şuiskoi, după ce se va mai întrema, are de gând să plece la Kiev.

Stareţul Arsenie i-a spus lui Grigore, ca pe acel om cu scrisoarea să-l aducă la el. Grigore i-a spus lui Arsenie, că pe acel om el l-a căutat vreme de două-trei zile, dar nu l-a mai găsit.

Stareţul Arsenie despre toate acestea i-a spus patriarhului şi patriarhul i-a spus lui Arsenie, ca să plece la Moscova cu o scrisoare a lui, iar despre această chestiune, să-i spună personal ţarului. La 10 Noemvrie, patriarhul Paisie l-a trimes pe Arsenie la Moscova cu o gramotă: una scrisă ţarului — marelui kniaz Alexei Mihailovici al întregii Rusii, şi alta pentru patriarhul Iosif. Constructorul Arsenie angajându-şi un om, care să ştie limba polonă şi valahă, cât şi drumul, cumpărându-şi cai, în aceeaşi zi a plecat cu grabă din Iaşi.

La Putivli a ajuns la 2 Decemvrie, iar din Putivli spre Moscova a plecat la 4 şi la 11 Decemvrie a ajuns la Moscova, la ora unu după amiază. Gramotele patriarhului pentru ţarul şi marele kniaz Alexei Mihailovici a toată Rusia şi pentru preafericitul patriarh Iosif al Moscovei i le-a înmânat împreună cu declaraţia despre szlachticiul polon Jan Luba şi tratatul regal de pace cu cazacii, scrise încă la Kiev, iar despre hoţul Timoşca, care-şi zice Şuiski, diacului din dumă, lui Mihail Voloşenin i-a spus.

In ziua de 26 Ianuarie, prin ucazul ţarului marelui kniaz Alexei Mihailovici a toată Rusia i s'a dat drumul stareţului Arsenie din Moscova să plece iarăşi spre patriarhul Ierusalimului, cu o gramotă a ţarului, la plecare diacul dumei — Mihail Voloşeninov, înmânându-i porunca de solie, i-a spus lui Arsenie:

— Când vei ajunge la Kiev, să afli ce s'a hotărît în dieta polonă referitor la pacea între rege şi cazaci şi dacă solii ţarului au ajuns la rege şi dacă au fost primiţi cu cinste? Să afli despre hoţul de Timoşca, despre Tătari şi despre altele, şi despre toate să-i scrii ţarului.

Şi stareţul Arsenie plecă din Moscova în aceeaşi zi. La Putivli a ajuns în ziua de 3 Februarie. La 4 Februarie gramota ţarului a înmânat-o voevodului Semeon Vasilievici Prozorovski şi diacului Mina Griazev. La 5 Februarie boierul şi voevodul kniazul Semeon Vasilievici Prozorovski, împreună cu diacul Mina Griazev i-au dat lui Arsenie o gramotă de trecere spre oraşele lituane. In aceeaşi zi stareţul Arsenie cumpărându-şi cai, a plecat din Putivli. La 9 Februarie a ajuns la Kiev.

Ajuns la Kiev stareţul Arsenie a copiat tratatul regal cu privire la pacea ca cazacii, trimes din dietă de către mitropolitul Kievului, şi l-a trimes ţarului; o notă şi acest tratat l-a trimes la Putivli boierului şi voevodului kniazul Semeon Vasilievici Prozorovski şi voevodului i-a scris că nota şi tratatul să fie expediate la Moscova, la departamentul afacerilor străine. Şi scrisoarea aceasta a trimes-o cu călătorul Mihail Matveev, cumnat cu Osip Semeonov fiul lui Koriakovski, fiu de boier din Novgorod Severski, în ziua de 11 Februarie. Din Kiev Arsenie a plecat la 12 Februarie. La 23 Februarie a trecut Nistrul, iar în ziua de 27 a ajuns la Iaşi, stabilindu-se la mănăstirea Barnovski, unde a stat până la 18 Martie; de acolo s'a mutat la Galata şi, din cauza timpului nefavorabil, a stat până la 27 Martie. Din Iaşi a plecat la 27 Martie, năimindu-şi o călăuză pentru Muntenia. La 4 Aprilie a trecut apa Siretului şi în seara aceleaşi zile a ajuns la Focşani, târg de graniţă spre Muntenia.

La 9 Aprilie a ajuns la Târgovişte capitala Munteniei şi s'a oprit la curtea patriarhului, în mănăstirea lui. Gramota ţarului şi a patriarhului, împreună cu blănurile de samur trimese de ţar, patriarhului Paisie i le-a înmânat. Şi patriarhul le-a primit cu dragoste şi bunăvoinţă, mulţumind ţarului şi închinând un pahar în sănătatea lui. La 10 Aprilie Arsenie s'a dus la voevodul Matei. Intrând în palat, s'a rugat la icoane, apoi s'a închinat voevodului Matei, dându-i gramota ţarului. Şi voevodul Matei, ridicându-se, a luat gramota şi a dat-o postelnicului său. Arsenie luând două icoane lucrate în argint, le-a dat drept dar voevodului Matei. Postelnicul i-a poruncit lui Arsenie să treacă să-i sărute mâna voevodului. Şi voevodul Matei stând în picioare, descoperit, l-a întrebat pe Arsenie despre sănătatea ţarului.

Şi Arsenie i-a spus: ţarul şi stăpânul nostru marele kniaz Alexeĭ Mihailovici, stăpânitor a toată Rusia, stă pe tronul său domnind în plină sănătate.

Venind logofătul Udrişte, [1]) a citit gramota ţarului în faţa voevodului Matei; stareţului Arsenie i-au dat drumul, poruncindu-i să se ducă la mănăstire la patriarh.

La 5 Mai au venit din Ţara Leşească, din schitul mănăstirii Podgornîi, nişte stareţi şi s'au închinat voevodului Matei, cerându-i ocrotirea. Şi constructorul Arsenie îi întrebă despre hoţul Timoşca, conţopistul care-şi zice Şuiski. Stareţul Gherasim i-a spus, că au venit la mănăstire doi oameni din Ungaria, când se afla la schit la mănăstire; el a întrebat pe cei din loc, cine sunt? Şi stareţii vorbeau pe şoptite, că unul din cei doi e om mare, dar numele lui nu l-au spus. Alţii ne-au spus şi am aflat că cineva i-a scris egumenului mănăstirii, că din Ungaria va sosi un om de seamă, care însă e bolnav şi trebue luat de acolo şi că egumenul a trimes călugări ca să-l ia. Dar unde locuiesc ei acum, el nu ştie, deoarece atunci fusese plecat. Când acei stareţi au plecat din Muntenia spre ţara lor, constructorul Arsenie le-a dat o poruncă: dacă ei vor pune mâna pe acest hoţ prin mănăstirile lor, să-l reţină şi imediat să-i dea de ştire ţarului la Moscova. Şi le-a povestit lor pe larg, că Şuiskoi e un hoţ şi nici de cum de neam mare.

La 1 August a venit dela Kiev fostul protopop al Kievului şi i-a povestit următoarele stareţului Arsenie, că în postul cel mare a fost la ei la Kiev un om, care s'a dat drept kniazul Şuiskoi şi că în prezent trăieşte la curtea hatmanului căzăcesc Bogdan Hmelniţki şi că a cerut hatmanului oştire ca să pornească cu război asupra Moscovei, dar ce învoială au încheiat între ei, — aceasta el nu cunoaşte. Arsenie însă i-a spus protopopului, că Timoşca e un hoţ, că înainte a fost conţopist şi, după ce a furat, a fugit la Ţarigrad, unde s'a turcit, şi că din neamul Şuiski nimeni nu există.

In 159 (1659), Septemvrie 23, a venit la voevodul Matei, Ivan, solul hatmanului Bogdan Hmelniţki, împreună cu esaulul Grigore, şi acest Grigore i-a povestit stareţului Arsenie, că în prezent trăieşte kniazul Ivan Vasilievici Şuiski la hatman, care-l întreţine. El însă a început să strângă oaste şi să poarte vorba despre un război pornit asupra Moscovei, însă aflând despre aceasta fruntaşii cazacilor i-au interzis să-şi mai facă planuri, ca să nu stârnească certuri între popoare creştine; trăieşte acum la mănăstirea din Lubnî. Stareţul Arsenie i-a spus, că din neamul knejilor Şuiski nimeni astăzi nu mai e în viaţă. Esaulul însă

[1]) Udrişte Năsturel, cumnatul domnitorului Matei Basarab şi un erudit învăţat al vremii, care a studiat şi la Kiev (A. Iaţimirski, *Din istoria scrisului slav*, p. LV); el a tradus din latineşte în slavoneşte: *Invitaţia lui Hristos* (1647), iar din slavoneşte în româneşte — apologia: *Varlaam şi Ioasaf.*

i-a răspuns, că el se dă drept fiul ţarului Vasile Ivanovici, care a murit în Polonia. Constructorul Arsenie i-a spus, că la Moscova ţarul Vasile Ivanovici copii n'a avut, iar în Polonia s'a călugărit şi a trăit ca un schimnic, încât pentru viaţa lui curată trupul nu i-a putrezit şi a fost adus la Moscova. Iar acela ce trăieşte acum şi se dă drept Şuiski — e Timoşca, care în Moscova a fost conţopist şi după ce a săvârşit un furtişag, prădând tezaurul, a fugit în Polonia. A trecut apoi la Ţarigrad şi s'a turcit, luându-şi numele de Şuiski. Sosind la Ţarigrad, solii ţarului au trimes la vizir un tălmaciu şi, în faţa vizirului, tălmaciul l-a descoperit, că nu e de neam împărătesc, ci conţopist. Din Ţarigrad a plecat la Roma, iar de acolo a venit la cazaci.

Arsenie constructorul s'a dus la patriarh şi i-a povestit despre toate şi l-a rugat să-i scrie hatmanului, ca pe acel hoţ să-l predea ţarului şi până atunci să nu-i dea voie să plece în altă ţară şi i-a povestit patriarhului amănunţit tot ce ştie despre Timoşca.

Patriarhul i-a spus: eu îi voi scrie hatmanului, dar oare el o să mă asculte în chestiunea aceasta ? Şi nici nu ştiu, cum să-i scriu. Să-i scrii mai întâi tu ruseşte, iar din ruseşte, apoi vom scrie greceşte. Şi constructorul Arsenie a scris mai întâi ruseşte, apoi a tradus în greceşte, iar din greceşte patriarhul a dat ordin să fie o gramotă scrisă în latineşte către hatman şi cu acele gramote l-a trimes pe constructorul Arsenie în grabă la hatman, iar de acolo i-a poruncit să plece la Moscova la ţar.

La 30 Septemvrie, constructorul Arsenie a plecat dela patriarh, cumpărându-şi în grabă cai, iar ca însoţitor patriarhul i-a dat pe omul său Nicolae. Luându-şi rămas bun dela Arsenie, patriarhul i-a spus să se închine din partea lui ţarului şi marelui kniaz Alexei Mihailovici a toată Rusia, şi ţarinei marei kniaghine Maria Iliicina. La 4 Octomvrie a sosit Arsenie în oraşul de graniţă Focşani, iar în ziua de 10 a sosit la Iaşi, unde a rămas pentru cinci zile. In ziua de 20 a ajuns în oraşul de graniţă Iampol, iar din Iampol a plecat constructorul Arsenie spre Cihrin, nu pe un drum drept, ci pe ocolite, deoarece în multe oraşe poloneze şi căzăceşti şi dela graniţa valahă era molimă şi toate aceste sate şi oraşe constructorul Arsenie le ocolise. In ziua de 2 Noemvrie, fiind în localitatea Novoseliţa, a aflat că uniţi cu Tătarii, cazacii vor să pornească împotriva Moscovei. In aceeaşi localitate i-a spus preotul Feodor lui Arsenie, că vor cazacii să se ridice împotriva Moscovei, împreună cu Tătarii pentru faptul că hatmanul cazacilor s'ar fi închinat ţarului rugându-l să-i primească în graniţele împărăteşti ruseşti, deoarece sunt de aceeaşi credinţă, şi că faptul acesta e aşteptat de Moscova. Şi cazacii spuneau: dacă nu ne vrea ţarul, o să ne ducem noi la el, şi vom arde şi pune stăpânire pe ţara lui, cum au ars şi pârjolit Ţara Valahă.

Pe drum constructorul Arsenie stătea de vorbă cu cazacii de rând şi cu cei de vază, cu popii şi călugării, şi toţii spuneau:

— Să dea Dumnezeu ca să ne unim cu Moscova și ca preacinstitul țar să ne alipească la dreapta credință pravoslavnică. Și mulți ridicau pahare în cinstea țarului și pentru unire și însuși hatmanul spunea că aceasta era dorința tuturor.

La 4 Noemvrie a ajuns constructorul Arsenie la Cihrin și s'a oprit împreună cu mitropolitul Nazaretului Gavriil în aceeași curte...

In ziua de 6, hatmanul fusese plecat la sat și li s'a spus că toate doleanțele să și le spună pisarului hatmanului. In aceeași zi a fost primit la masă de hatman solul turc, împreună cu trimesul hatmanului la Țarigrad. In aceeași zi a venit pisarul la mitropolit și Arsenie și le-a spus să nu se întristeze, că hatmanul a plecat să se distreze, iar lui i-a dat ordin să vorbească cu ei despre ceea ce doresc... Constructorul Arsenie i-a povestit despre Timoșca...

Pisarul îi spuse, că despre toate acestea va vorbi cu hatmanul, și va primi răspuns, și-i adăugă:

— Atunci când noi am cerut ajutor țarului, acesta ni l-a promis, dar nu ne-a dat de fapt niciun ajutor. Noi văzând că nu avem ajutor dela țar, n'am putut să-l împiedecăm pe hanul Crimeii să pună stăpânire pe Țara Leșească și să robească orașe și locuitori. Pentru sângele vărsat și sufletele robite, Dumnezeu o să ceară socoteală țarului, pentrucă nu ne-a dat ajutor. Dacă țarul ne-ar fi dat ajutorul la care speram, noi nu ne-am fi împăcat cu regele Poloniei și regele n'ar fi cedat atâtea orașe hanului. Și mitropolitul Nazaretului, aplecându-se la urechea pisarului, îi zise:

— E adevărat ce spui, și acel sânge și acea robie se vor răzbuna pe țar, pentrucă țarul nu ne-a ajutat; și patriarhul spune de asemenea, că acel sânge și acea robie se vor răzbuna pe țar pentrucă nu v'a ajutat.

Și patriarhul aceleași vorbe îi spusese de multe ori lui Arsenie și se întreba de ce oare țarul nu vrea să primească pe cazaci?

Constructorul Arsenie îi spuse pisarului, că țarul e legat de regele Poloniei cu jurământ pe cruce.

Pisarul îi răspunse: de ce dacă e legat cu jurământ pe cruce, a trimes la rege pe boierul Grigore Gavriilovici Pușkin, să ceară Smolenskul? Regele aflând despre această cerere a țarului, ne-a făcut-o cunoscută imediat și atunci am reînoit tratatul cu regele, temându-ne de război.

Iar constructorul Arsenie spuse: despre toate acestea eu nu știu nimic, deoarece atunci eram plecat cu patriarhul în Țara Muntenească.

Pisarul însă spuse: noi cuvântul dat îl ținem; cum i-am spus țarului, așa vom face.

Pisarul spuse, jurându-se, că hanul Crimeii cu toată hoarda lui se îndreptase spre Moscova și de trei ori trimese la hatman ca să meargă împreună cu el asupra Moscovei, iar de nu va merge, el tot n'o să-l asculte. Hatmanul se întristă peste măsură, spunând, că pentru el ar fi

mai bine să moară decât să meargă împotriva împărăției Moscovite. Dar de mers, nu putea să nu meargă din vreme ce hatmanul hanului și hanul hatmanului jurase să meargă, dacă va fi nevoie, chiar asupra propriului frate, pentru a-i da ajutor. Hatmanul însă trimese răspuns, că nu poate să meargă asupra Moscovei, deoarece dacă află Polonii atunci vor porni asupra cazacilor. Și astfel hanul întoarse oștile lui pornite asupra Moscovei și veni la hatman, spunând: dacă tu nu mergi împotriva Moscovei, pentrucă Leșii pornesc asupra ta, atunci să mergem împotriva Leșilor. Astfel au pornit împotriva Volohilor, pentrucă voevodul Vasile ținuse sfat cu Leșii, ca să meargă împreună împotriva noastră. Intorcându-ne din Țara Volohă, am vrut să atacăm un convoiu polonez. Regele aflând despre aceasta, trimese hatmanului o cerere, rugându-l să nu pornească împotriva Polonilor, deoarece armata leșească dela graniță, nu e adunată pentru război. Și, cred, ați văzut ce s'a petrecut în Țara Volohă și tot răul de acolo era să-l sufere Moscova, dar așa hotărîse hatmanul, deoarece nu voise să se ridice împotriva țarului și să verse sânge creștinesc.

Pisarul spusese: pe noi toți țarul ne consideră necredincioși.

In ziua de 8 Noemvrie, mitropolitul Corintului și cel al Nazaretului au făcut slujba religioasă în biserica din curtea hatmanului. Hatmanul se afla în strana din dreapta, împreună cu fiul său. După rugăciunea din amvon, amândoi mitropoliții au ieșit din altar prin porțile împărătești, în fața cărora era așternut un covor, și au chemat spre ei pe hatman cu feciorul și le-au spus să îngenunche. Mitropoliții le-au pus pe cap darurile și au citit — mai întâi mitropolitul Corintului în limba greacă, iar pe urmă două rugăciuni pe rusește mitropolitul Nazaretului, după o carte de rugăciuni kievleană. In rugăciunile de urare și în ectenii mitropoliții îl pomenise pe hatman ca stăpânitor și hatman al Marei Rusii.

După serviciul religios hatmanul se duse din biserică spre casă și ne spuse tuturor să-l urmăm. Și cum am venit la hatman, acesta ne ieșise în prag ca să ne întâmpine.

Intrând în casă, mitropolitul Nazaretului i-a întins hatmanului darurile aduse de el dela Ierusalim. Constructorul Arsenie îi oferi hatmanului o icoană a preacuratei, lucrată în argint, și un vas de vin încrustat cu argint și diamante. Primind darurile, hatmanul le porunci să se așeze la masă. La marginea mesei se așeză mitropolitul Corintului, iar în stânga lui se așeză nevasta hatmanului, mitropolitul Nazaretului se așeză pe o laviță, iar în fața lui pe un jilț, se așeză hatmanul, iar pe laviță alături de mitropolit se așeză constructorul Arsenie, iar în fața lui pe o bancă era așezat solul kniazului Dominik, Grigore Zaruțkoi.

Șezând la masă, hatmanul spuse: pe nimeni n'am eu atâta necaz ca pe țarul Moscovei. I-am trimes oamenii noștri, el i-a primit și frumos le-a vorbit, dar nu s'a ținut de vorbă. Am trimes apoi iarăși și altfel

ne-a răspuns, că e legat cu regele cu pace veșnică, deci nu ne poate ajuta.

Constructorul Arsenie spuse: țarul e bucuros de dragoste și alianță.

Hatmanul spuse: să dea Dumnezeu ca toți creștinii pravoslavnici să se unească și pe dușmanii crucii lui Hristos să-i birue. Și de mai multe ori spuse hatmanul: nu voiu fi eu vinovat, dacă țarul nu ne va primi și ajutor nu ne va da. Poate numai nevoia ne va uni, ca și pe Volohi.

Și la masa hatmanului toți au băut în cinstea țarului, ridicând paharul pentru unire.

La 9 Noemvrie pe la ora 2 după masă, veni hatmanul în curte, la mitropolitul Nazaretului și la Arsenie, și le dădu de veste că vine. Mitropolitul îl întâmpină în fața porții cu crucea în mână. După ce au intrat în chilie, se așeză mitropolitul într'un jilț, și hatmanul pe o laviță, iar constructorul Arsenie în fața hatmanului pe o laviță, și pisarul pe lavița ceva mai la vale de hatman. Pe toți Grecii și pe toți cei ce veniseră cu el, hatmanul i-a poftit afară.

Ridicându-se puțin hatmanul spuse: sfinți părinți, prea cuvioase mitropolite și tu, părinte Arsenie! Ascultați. Mai înainte am trimes noi soli țarului, ne-am închinat, cerându-i milă și ajutor, cerându-i să ne primească sub oblăduirea sa. Și țarul ne spuse: bine, și ne primi bine, dar nu făcu după cum promise. Noi după aceasta iarăși am trimes oamenii noștri, dar țarul nu ne-a răspuns nici într'un fel: are pace pe veci cu regele — prin urmare n'ar putea să ne ajute. Și acuma, prin voi, fețe bisericești, încă odată cu vorba, mă adresez țarului, rugându-l să ne aibă în milă, să ne primească sub ocrotirea sa și să ne trimeată ajutor. Eu am să-l slujesc pe țar și nu trebue să ne lase să mergem cu păgânii. Despre aceasta aș vrea să ne dea țarul un act scris, adevărat, și să ni-l trimeată printr'un om al bisericii, ca să avem pe ce să ne sprijinim. Căci dacă țarul nu ne miluiește și nu ne primește sub ocrotirea sa, ce o să pățească el țarul dacă eu mă voiu uni cu Turcii, cu Volohii și cu Muntenii și cu Ungurii și-i voiu pârjoli țara, ca Țara Volohă?

Arsenie îi spuse: puternice hatmane, când ați pornit împotriva Țării Volohe, nimeni nu v'a ieșit în cale să vă țină piept și ați intrat în Iași fără să fi tras un foc și nimeni nu părăsise orașul, numai voevodul Vasile fugise în pădure spre munți; la noi însă în Ucraina, nu mai vorbesc de Moscova, altfel veți fi fost întâmpinați și mult sânge s'ar fi vărsat. Impărăția moscovită nu e ca Țara Volohă, nu fuge din orașe în munți sau în păduri.

Hatmanul îi spuse: cunosc eu toate acestea. Dacă țarul mă ajută, hanul Crimeii nu va îndrăzni să pornească asupra lui. Și nohaiul Crimeii îmi spuse: cine ți-e prieten ție, și mie îmi este; cine îți e dușman, și mie dușman îmi este; unde te vei duce tu, acolo te urmez și eu. Mai întâi ar trebui să frângem coarnele Leșilor și apoi ne vom apuca și de Turci.

Hatmanul spuse, că i-a făcut cunoscut hanului Crimeii, că ţarul va trimete şi el oaste împotriva Polonilor, ceea ce l-a bucurat mult.

Arsenie îi spuse: puternice hatmane, cum ar putea ţarul să meargă împotriva Leşilor, să calce jurământul făcut pe cruce şi să strice pacea încheiată pe veci?

Şi hatmanul stând la masă spuse: părinte Arsenie! Am trimes eu la milostivul ţar pe solii mei şi spre ruşinea mea niciun folos n'am din aceasta. Totuşi, eu sper în mila ţarului şi dreptatea mea o susţin.

Şi aplecându-se peste masă, începu să-i spună ceva în şoaptă la urechia lui Arsenie, dar se opri, se ridică dela masă şi, dând poruncă să se deschidă o cameră, îl apucă de mână pe Arsenie şi împreună cu el intră în cameră şi se închise. Il aşeză în faţa lui şi-i spuse: părinte Arsenie, adineaori ai spus că ţarul nu poate călca jurământul făcut pe cruce; Leşii însă pot să-şi calce jurământul, deoarece ei pot căpăta iertare pentru toate păcatele. Am să-ţi mai spun o taină despre Leşi, tu aceasta să-i faci cunoscut ţarului. La rege a fost un sol al hanului Crimeii şi înapoi s'a întors prin Ţara Volohă şi împreună cu el mergea şi un sol polon la hanul Crimeii şi s'au oprit la voevodul Vasile. Şi Vasile voevodul îi îmbătă şi ei i-au desvăluit toate secretele lor. Solul polon se ducea la han ca să-l convingă să pornească împotriva Moscovei, iar regele la rândul său va lovi Moscova, ca să poată lua înapoi ţinuturile ce a ocupat dela el ţarul Moscovei. De aceea, te rog părinte Arsenie, şi crede-mă că-ţi spun adevărul, dacă nu mă crezi am să-ţi spun şi cine mi-a scris toate acestea şi-ţi voiu arăta şi scrisoarea. Şi începu hatmanul să-şi scotocească hârtiile şi însemnările, dar nu o găsi; spuse că e la pisar.

Hatmanul spuse mai departe: din toate acestea trebue să vadă ţarul viclenia Leşilor; oricât ar jura ei, pot să nu-şi ţie jurământul, căci papa toate păcatele lor le desleagă. Vasile voevod îmi scrisese acestea, iar eu cuvântul meu prin tine îl trimet ţarului. Ca să scriu şi cu altul să trimet scrisoarea nu îndrăznesc, ca să nu afle cumva Vasile voevodul şi prin aceasta să învrăjbesc pe han cu voevodul Vasile. In tine însă am încredere, deoarece tu eşti faţă bisericească şi a măriei sale ţarului pelerin.

Şi se închină cu mare rugăminte, să-i fac cunoscut ţarului spusele lui, şi altcuiva să nu i le împărtăşesc. Imi spuse: crede-mă părinte Arsenie, adevăr grăiesc, nu mint, ţi-aş arăta acum şi scrisoarea, dar nu o am, e la pisar; dacă doreşti am să dau poruncă s'o aducă. Arsenie îi spuse: cred şi aşa spusele tale, pane.

Hatmanul zise: spui părinte Arsenie, că ţarul învoirea ce o are cu regele nu o poate călca, deoarece e întărită prin jurământul pe cruce. Leşii însă îşi calcă jurămintele şi papa le învoieşte aceasta.

Hatmanul spuse: părinte Arsenie, dar dacă acest lucru ţarul îl va considera drept păcat? Dar pentru fapta aceasta o să-i dea bine-

cuvântarea patru patriarhi cu tot sfântul sobor și pentru țar se va ruga Domnului toată țara grecească și toți pravoslavnicii, și-l vor deslega de jurământul dat și-l vor ierta, și toți pelerinii se vor ruga pentru el. Acestea le știu din cele scrise de patriarhul Partenie al Țarigradului și Paisie al Ierusalimului. Dar și toți drept credincioșii doresc aceasta — Grecii, Sârbii, Bulgarii, Volohii și Muntenii, ca să fim cu toții uniți. Căci papa, ca unul ce a călcat dreapta credință, binecuvântează și iartă Leșilor toate păcatele și jurămintele și Leșii în aceasta speră. Cu ce sunt mai prejos decât blestematul de papa, patriarhii noștri preacuvioși și cinstitul sobor și călugării, dacă pe țar îl vor deslega, când aceasta nu va fi decât spre bine, unindu-ne pe noi cei credincioși pentru a slobozi biserica lui Dumnezeu și pe creștini?

Hatmanul spuse: părinte Arsenie, Irod se ținu de cuvânt și pe sfântul Ioan Botezătorul l-a omorît. Ce i-a folosit lui că s'a ținut de cuvânt? N'ar fi fost mai bine să nu se țină? Raav femeia pierdută a mințit. Ce vină a avut ea din minciuna ei? A fost binecuvântată în veci pentru minciuna ei. Iar alt undeva scrie: «Cel ce va recunoaște pe prooroc, se va mântui, iar cel ce nu-l va recunoaște va pieri». De aici se vede că țarul poate să ne ție parte, deoarece cu toții suntem creștini, ca și voi. Și plecând hatmanul din cameră îi spuse: pe lângă aceasta, eu sunt supusul țarului, și înălțimii sale îi trimet închinarea mea. Și se închină adânc.

A ieșit din cameră și s'a așezat la masă cu mitropolitul, așa cum fusese așezat mai înainte și de două-trei ori îi aminti lui Arsenie să nu uite ce a vorbit numai cu el, în cameră: iar ceea ce a scris prin tine, părinte Arsenie, patriarhul despre Șuiski, ca să-l predau țarului, despre aceasta o să mai vorbim. Avem aici la noi un obiceiu, că pe fugiți, chiar dacă ar fi omorît un rege, nu-i predăm. Despre el se spune că a omorît pe cineva.

Arsenie îi spuse, că acesta n'a omorît pe nimeni, că a fost un conțopist, că a prădat vistieria, furând o sută de ruble, după care a fugit în Polonia.

Hatmanul spuse: acestea le auzim dela tine, alții însă ne-au spus că el a omorît pe cineva. Pe ucigași noi nu-i predăm. Dacă e așa cum spui tu, că a furat, atunci pe asemenea oameni îi putem preda. Eu însă îți zic să-i spui țarului, că aceasta e un lucru puțin însemnat.

Hatmanul spuse: părinte Arsenie, una să-i spui înălțimii sale țarului: că țarul mi-l cere, iar eu în persoană mă predau țarului, și pământurile rusești și polone le vor curăța, și Tătarii nu vor îndrăzni să-i calce jurământul și Turcii vor sta în pace; toată tătărimea și tuturor vecinilor le va fi frică de el dacă noi jurământ de credință îi vom presta. Dacă țarul nu mă va primi, atunci de nevoie mă voiu uni cu Turcii, Tătarii, Ungurii, Volohii, și-i vom pârjoli țara. Ce o să facă el atunci?

Arsenie spuse: să nu dea Dumnezeu, ca creştinii să verse sânge între ei...

In ziua de 11 seara a venit pisarul aducând o foaie pe care i-a dat-o mitropolitului şi alta pe care i-a dat-o lui Arsenie spunând: odată cu aceasta hatmanul, împreună cu întreaga sa oaste, se închină ţarului în semn de supunere. După aceasta, Arsenie a întrebat pe mai mulţi despre Timoşca: toţi îi răspundeau, că a plecat în Ungaria.

In ziua de 13 Arsenie a plecat din Cihrin, împreună cu mitropolitul Nazaretului. In ziua de 25 au ajuns la Putivli şi s'au rugat de trăsuri. In ziua de 29 stareţul Arsenie a plecat din Putivli cu căruţele. La 8 Decemvrie au sosit la Moscova».

«In ziua a 15-a (Aprilie 7159), Marţi după amiază, a plecat din Jivotov solul turcesc care fusese la hatman, iar solul hatmanului cu el împreună, la sultanul Turcilor. De asemenea merse cu el şi solul valah, al lui Vasile voevod, care fusese la hatmanul Bogdan Hmelniţki; tot cu ei plecă şi Arsenie împreună cu Grecii. In ziua de 19, ei au trecut râul Nistru la Soroca. In ziua de 21, au plecat din Soroca, înoptând în satul Bitţî [1]). In ziua de 22, au trecut râul Prut pe pod plutitor şi au petrecut noaptea a o milă depărtare de Iaşi.

Capitolul 3. In ziua a 23-a, au sosit la Iaşi, la ceasul întâiu din zi. Arsenie s'a oprit la mănăstirea Nicoriţă, la metohul sf. Sava stinţitul, care este la Ierusalim. In ziua a 24-a, constructorul Arsenie s'a dus la voevodul Vasile, împreună cu Neofit egumenul mănăstirii Nicoriţă şi cu economul Grigorie. Şi venind în odaia din faţă, în care stau boierii şi demnitarii şi oamenii de toate cinurile, se aşeză şi el, după cum e obiceiul. Iar mitropolitul Gherman al Ivirului [2]) i-a vorbit despre Arsenie postelnicului şi i-a spus să-i vorbească voevodului Vasile despre Arsenie. Şi a stat Arsenie acolo cam două ceasuri până să-l anunţe. Iar Gherman mitropolitul i-a vorbit unui alt postelnic, nepot al voevodului; şi acel postelnic îndată l-a anunţat şi i-a poruncit lui Arsenie să meargă într'o altă odaie, la voevod. Iar Arsenie, intrând în odaie, s'a închinat lui Dumnezeu, iar apoi, plecându-se în faţa voevodului după obiceiu, i-a înmânat scrisoarea ţarului. Voevodul, luând scrisoarea, a dat-o postelnicului, iar Arsenie, după ce a dat scrisoarea şi s'a depărtat, din nou s'a închinat, după obiceiu. Iar voevodul a poruncit ca scrisoarea să fie dată la tradus unui tălmaciu. Şi i-a cerut constructorul Arsenie voevodului Vasile să-i dea un zapis pentru trecere prin ţara

---

[1]) Credem, este prima amintire a târgului Bălţi. Comp. şi: G. Bezviconi, *Profiluri*, pp. 104—105.

[2]) Ivir-Georgia, deşi trebue să fie vorba de mănăstirea Ivirului dela Muntele Atos.

lui; și i-a spus voevodul: « ai răbdare, când voi afla ce stă scris în scrisoare, voiu da poruncă pentru toate ». Apoi l-a întrebat voevodul pe Arsenie: « dacă e liniște la Moscova și dacă e pe undeva război? ». Și Arsenie a răspuns: « totul e liniștit, întru norocul țarului, și război pe nicăieri nu este ». Iar Vasile voevodul a întrebat: « dar de ce sunt adunați ostașii la Moscova, unde se pregătesc a se duce? » Arsenie a spus: « oastea țarului este gata totdeauna, fie iarna, fie vara; vor merge acolo, unde va porunci țarul, iar nouă despre aceasta a ști nu se cuvine ». Și a poruncit voevodul lui Arsenie să meargă acasă și să aștepte poruncă.

Iar constructorul Arsenie întrebă pe arhimandriții patriarhului, egumeni și pe stareți, unde se află acum patriarhul Paisie, de s'a dus oare pe la Ierusalim? Iar arhimandritul Feon, și egumenul Arsenie, și stareții i-au spus că patriarhul mai locuiește încă în Țara Muntenească, la Târgoviște. Și a povestit Arsenie cum a mers el din porunca patriarhului la țar, la Moscova, iar patriarhul scrisese prin Arsenie țarului cum că pleacă la Ierusalim — și nu s'a dus nici până în ziua de azi. Și ei i-au spus că, de sigur, acum, după sărbătoarea înălțării, îndată va merge, zicând că acum este gata de tot. Și constructorul Arsenie i-a cercetat pe stareții aceia care erau buni cu el: de va merge patriarhul la Ierusalim? Iar ei i-au răspuns: se vorbește că ar merge, dar noi nu credem să meargă, de va rămâne în viață patriarhul Partenie al Țarigradului. Și tocmai de aceea nu voia voevodul Vasile să-l lase pe Arsenie să ple ce, că l-au pârît stareții dela Ierusalim Feon și mitropolitul Vlasie precum că au aflat că are Arsenie o scrisoare dela țar și una dela patriarh către patriarhul Partenie. Și-l ținea voevodul pe Arsenie în loc, și nu-i dădea zapisul de trecere prin țară; iar Arsenie a luat acel zapis pe ascuns dela voevod, dela oamenii lui din cancelarie, plătindu-i cu bani și plocoane; i-a poruncit ajutorului de diac să-l scrie, iar diacului să-l pecetluiască acasă, de parcă ar fi poruncit așa voevodul.

In ziua de 5 Mai, Arsenie a plecat din Iași și a trecut prin Vaslui și Bârlad [1]). In ziua a 8-a, după amiază, a sosit la Galați. Galați târg aparținând lui Vasile voevod, este așezat chiar pe malul Dunării; aici locuiește într'o mănăstire Atanasie, fostul patriarh al Țarigradului. In ziua a 11-a, Grecii au pornit-o la Țarigrad pe cale de uscat și au trecut Dunărea, îndreptându-se la Mecin; iar Arsenie a rămas la Galați, așteptând știri dela patriarh. In ziua de 23, închiriind o corabie, Arsenie a plecat din Galați pe Dunăre; seara a sosit la cetatea Isaccea, cetate așezată pe malul drept al Dunării, zidită din piatră albă. Lângă ea se află un mare

[1]) Berladul, letopiseților rusești. Despre Berladnici, comp. G. Bezviconi, *Relații ruso-române*, p. 11 și urm. Vorbind despre străvechile așezări autonome (« democrații militare » — cum le numea Engels), în Moldova, N. Bălcescu amintește în *Puterea armată:* Tigheciul, Câmpulungul (Dolgopolie), Vrancea și Bârladul, faimos prin pirateria de uscat.

târg. Au trecut pe aici în taină, iar caravankiris nu ne-a spus voevodului, ci ne-a ascuns de vameşi. Am rămas peste noapte aici. Mai jos de oraş cu o verstă ori două, era un pod de vase, rămas din timpuri când sultanul Turcilor pornise împotriva cetăţii Hotinului. In ziua de 24, au sosit la Ismailul turcesc [1]), pe malul stâng al Dunării. Aici treceau Dunărea Turcii, care merg la Bogdan Hmelniţki. Ismailul este un târg mare: se spune că ar avea la vreo 8.000 de case, însă cetate n'are, ci numai târg. Aici trăiesc Turci, Tătari, Greci, Volohi, cei ce au fugit dela Volohi, deoarece Volohii sunt aici pe aproape. Este aici şi o biserică creştinească, a patriarhului dela Ierusalim, de piatră: trăiesc stareţii săi,... iar de zidit, a zidit-o Vasile voevod şi a închinat-o patriarhului dela Ierusalim [2]).

Capitolul al 4-lea. In ziua a 29-a, am plecat din Ismail, am înoptat la Chilia. Chilia, pe latineşte Kolia, este o cetate de piatră, foarte puternică, cu turnuri dese, fără loc pentru lupta pe uscat. Este aşezată pe loc drept şi jos, apa Dunării ajunge până la zidurile ei. Iar când se umflă râul pe primăvară, apa o înconjoară din trei părţi, iar pe una din părţi are un târg, dinspre partea rusească; în târgul acela sunt mulţi creştini şi Greci, este şi o biserică; iar în cetate nu se află creştini, ci numai Turci. Noaptea sunt străji pe cetate şi înlăuntrul ei; deşi nu e mare cetatea, are cinci turnuri, foarte mari şi înalte; iar casele sunt de lemn şi cu acoperişuri de lemn. Nu-i chip să sapi un drum pe sub pământ ca să intri în cetate, în jurul ei e tare multă papură. Lângă cetate este un şanţ, iar pe două părţi şanţul e de piatră cu ziduri şi turnuri... »

---

[1]) Călătorul Cornelio Magni vorbeşte în 1678 de castelul turc, oraşul Ismail aparţinând marelui eunuc — « Kîzlar-aga », care-şi culege veniturile. Totuşi, şi în 1711, negustorul englez La Motraye găseşte la Ismail şi Cauşani o bună parte de locuitori Valahi. Caracterul turcesc al cetăţii îl semnalează, în 1748, Fawlkner (N. Iorga, *Istoria Românilor prin călători*, vol. II, p. 46, 169 ş. a., comp. *Voyages depuis St.-Pétersbourg en Russie dans diverses contrées de l'Asie*, Paris, 1766).

[2]) P. Kolomoiţev, « Revista Societăţii istorico-arheologice-bisericeşti », Chişinău, vol. X şi XIV.

1701

STAREȚUL LEONTIE

Domnia lui Petru cel Mare (1682—1725) inagurează o perioadă nouă de relații politice dintre Ruși și poparele din Sud-Estul european. Incepe declinul puterii Poloniei și imperiul Habsburgilor, care i se substitue, încearcă să surpe aceste îndelungate legături prietenești [1]). Vasile Golițin, favoritul regentei moscovite Sofia, intreprinde campaniile din Crimeia (1688-1689), după cucerirea hanatelor tătăreșt Kazani și Astrahani (1552-1557), pornind astfel acțiunea de înaintare împotriva Turciei, suzerana hanului Crimeii și a Bugeacului. Paralel cu aceasta se împletesc tratativele politice foarte complicate dintre Polonia, Germania, Veneția și chiar Voevodatele Dunărene [2]). Aliații visează la izgonirea Turcilor din Europa, prezența lor fiind o piedecă pentru desvoltarea bogățiilor naturale ale peninsulei Balcanice. [3]).

Odată cu aceste relații diplomatice și comerciale — deocamdată mai slabe, cu toată situația privilegiată la Moscova, a negustorilor greci și moldoveni, [4]) — continuă emigrările unor familii locale în centrele de cultură slavă [5]). Starea incomparabilă economică și luptele crâncene,

---

[1]) A. Kociubinski, *Relațiile Românilor și ale Slavilor Sudici cu Petru cel Mare*, « Revista Ministerului Instrucției Publice », 1872, vol. VII, și *Noi și ei* (1711—1878), Odessa, 1878.

[2]) N. Iorga, *Histoire des relations*, p. 106 și urm. I. Moga, *Rivalitatea polono-austriacă și orientarea politică a țărilor române la sfârșitul sec. XVII*, Cluj, 1933.

[3]) Marx-Engels, *Opere*, vol. IX, p. 374.

[4]) N. Kostomarov, *Schița comerțului Statului Moscovit în sec. XVI—XVII*, Petersburg, 1889, p. 46.

[5]) Legăturile noastre literare cu Slavii ortodocși la sfârșitul veacului al XVII-lea sunt mai adânci decât se crede în deobște; nu am avut atunci o rupere cu slavonismul, care-și lăsase pecetea asupra culturii noastre medievale; prezența lui Petru cel Mare, la Iași, a trezit interesul față de spiritualitatea rusească. P. P. Panaitescu, *Istoria Slavilor în românește în secolul XVII*, « Revista Istorică Română », 1940, nr. 10, p. 80 și urm.

care se dau împotriva păgânilor, determină aceste emigrări, în Rusia, Polonia şi în ţinuturile cazacilor. Ele se ţin lanţ şi continuitatea lor istorică ar fi trebuit cercetată printr'o sinteză a tuturor evenimentelor contemporane. Vom observa că firul pribegiei din 1591 a voevodului Petre Şchiopul, în Polonia, participarea szlachtei polone în luptele moldovene începând cu veacul al XVI-lea, formarea partidului «polon» în ţară şi evenimentele din vremea Movileştilor (Ieremia Movilă a fost ridicat a domnie de hatmanul polon Jan Zamojski, care era adversarul pătrunderii Austriacilor, aşa dar şi a lui Mihai Viteazul, în anii 1593-1601, [1]) în Voevodatele Dunărene, dar mai ales în Moldova) [2]) se leagă de răscoala din 1671 a viteazului sărdar Mihalcea Hâncul, urmat de Durac-sărdarul şi Constantin-clucerul, ne aduce, apoi, la bătălia regelui Ioan Sobieski, un continuator al politicei lui Zamojski, şi a lui Ştefan-Vodă Petriceicu, la Hotin, în 1673, şi la fuga numeroşilor Moldoveni în Polonia, de unde, înapoiaţi în Moldova, unii şi aceiaşi fruntaşi au urmat în refugiu pe Dimitrie Cantemir, deschizând noua serie de pribegiri, în Rusia.

Bejenarii volohi apar la Moscova ospitalieră tuturor prigoniţilor încă din veacul al XV-lea [3]). O etapă în activitatea acestor pribegi marchează spătarul Nicolae Milescu (1635-1708), [4]) originar din Mileştii

---

[1]) Intinzându-şi puterea asupra Moldovei (Mai—Septemvrie 1600), Mihai Viteazul s'a bucurat de sprijinul ţarului Boris Godunov, în acţiunea sa împotriva Turcilor. S. Soloviov, *Istoria Rusiei*, vol. VIII, p. 712. Solii ţarului s'au întâlnit încă în 1595, la Praga, cu solii lui Mihai Viteazul. Arhimandritul Luca Ciprianul a vizitat, apoi, Moscova, în calitate de reprezentant al domnitorului; ajuns mitropolit al Munteniei, acesta a scris ţarului în 1624, recomandându-i pe mitropolitul Serghie din Grevena, care se ducea în Rusia; cu aceeaşi ocazie i-a scris ţarului şi domnitorul Alexandru Coconul (1623—1627) (D. Bogdan, *Intre Români şi Ruşi*, «Analele Româno-Sovietice», Bucureşti, 1946, nr. 2, p. 268). Panegiristul lui Mihai Viteazul, Matei mitropolitul Mirelor, a exprimat la rândul său, încrederea că izbăvirea va veni dela Ruşi. Despre scrisoarea ţarului către Mihai Viteazul, în 1597, comp. *Documente Hurmuzaki*, XII, p. 1261.

[2]) P. P. Panaitescu, *Influenţa*, p. 27, 48 şi urm.; N. Iorga, *Note polone*, «Analele Academiei», s. III, t. II, 1924, p. 379 şi urm.

[3]) G. Bezviconi, «Cetatea Moldovei», 1941, XI, comp. *Cartea de catifea*, Moscova, 1787. *Profiluri*, p. 16 şi urm.

[4]) I. Arseniev, *Scrisoarea lui Nicolae Spătaru către A. S. Matveev, în Iulie 1675, din Eniseisk*, «Arhiva Rusă», 1881, vol. XIX, *Nicolae Spătaru şi timpul său*, «Arhiva Rusă», 1895, vol. VII, p. 349—360, şi *Date noi despre slujba lui Nicolae Spătaru*, «Citirile la Societatea de istorie şi antichităţi din Moscova», 1900; P. Sîrcu, *Nicolae Spătaru înainte de venirea sa în Rusia*, «Notiţele secţiei orientale a Societăţii de Arheologie», 1889; A. Iaţimirski, *Nicolae Spătaru*, Kazani, 1908; P. Stroev, *Dicţionarul bibliografic*; P. Pekarski, *Ştiinţa şi literatura pe timpul lui Petru cel Mare*, 1862, vol. I, p. 343; D. Bantâş-Kamenski, *Dicţionarul oamenilor însemnaţi ai pământului Rosienesc*, Moscova, 1836, vol. V; N. Kedrov, *N. Spătaru şi Aritmologia sa*, «Revista Ministerului Instrucţie.

5

Vasluiului, om de o cultură vastă, silit din cauza ambiției sale să-și caute adăpost la Moscova, unde el se prezintă pe la 1671, [1]) înarmat cu recomandațiile patriarhului Dositei al Ierusalimului [2]). In Rusia, fostul spătar ajunge profesor al lui Petru cel Mare [3]) și interpret la afacerile străine; el e ocrotit de bărbații de stat Vasile Golițin și Matveev. Din această epocă datează numeroasele sale opere, monumentale, scrise însă într'o limbă grea și învechită. In anii 1675-1678, Milescu e trimes într'o solie în China, descriindu-și călătoria [4]). El menține contactul permanent cu patria sa, Moldova, al cărei mitropolit, Dosoftei, îl roagă, la 25 Martie 1679, să intervină la patriarhul Rusiei, pentru trimiterea unei tipografii la Iași [5]); originar probabil din Lvov, învățat

---

Publice », 1876, vol. 1—2; « Antologia Societății istorico-filologice de pe lângă Colegiul Bezborodko, la Nejin », Kiev, 1896, vol. I; I. N. Mihailovski, *Descrierea vieții și a slujbei lui Nicolae Spătaru în Rusia*, Kiev, 1895, și *Operele principale ale lui Nicolae Spătaru*, Kiev, 1897; Emil Picot, *Notice biographique et bibliographique sur Nicolas Spathar Milesco*, Paris, 1883; Sumțov, *Operele lui Nicolae Spătaru*, Kazani, 1847; Titov, *Siberia în secolul al XVII-lea*; A. Sobolevski, *Literatura tradusă a Rusiei Moscovite din sec. XIV—XVII*, 1903; N. Iorga, *Relații dintre Franța și România*, Iași, 1917, pp. 41—42; P. P. Panaitescu, *Nicolas Spathar Milesco*, « Mélanges de l'Ecole Roumaine en France », 1925, vol. I. pp. 35—181; Șt. Ciobanu, *Istoria literaturii*, II, p. 372 și urm.; N. Lazăr, *Câteva documente vasluiene*, « Revista Istorică », 1944, vol. XXX, pp. 112—117; comp. și scrierea noastră: *Relații ruso-române*, pp. 35—39.

[1]) Incă la 15 Iulie 1664, țarul Alexei Mihailovici privilegiază pe negustorul « grec » din Iași, Nicolae Gheorghiu. N. Iorga, în buletinul francez al Academiei, 1913, nr. 3, p. 120.

[2]) Dositei (1641—1707), sfătuitor al domnilor Moldovei și Munteniei și al țărilor, patron al tipografiilor din București, amintit deseori în instrucțiile diplomatului rus Ukraințev. La 6 August 1693, Dositei scria țarului: « Dacă Nemții vor obține ca Dunărea să fie graniță între cele două împărății (adică spre Turcia) și vor supune Ardealul, Ungaria și Serbia, atunci după aceea vor face război cu Moscova ». El a protestat energic împtriva unirii bisericii transilvănene cu Roma. N. Kapterev, *Relațiile patriarhului Dositei al Ierusalimului cu guvernul rusesc*, « Citirile în Societatea amatorilor instrucției duhovnicești », Moscova, 1891; I. Matcenko, *Dositei patriarhul Ierusalimului și timpul său*, Moscova, 1878; A. Palmieri, *Dositeo patriarca greco di Gerusaleme*, Florența, 1909; P. P. Panaitescu, *Patriarhul Dositei al Ierusalimului și mitropolitul Dosoftei al Moldovei*, « Biserica Ortodoxă Română », 1946, I—III.

[3]) I. Neculce, *O samă de cuvinte*, 41.

[4]) John Baddeley, *Rusia, Mongolia, China*, Londra, 1919. Milescu folosește și lucrările jesuitului M. Martini (1645—1655); Constantin C. Giurescu, *Nicolae Milescu*, « Analele Academiei », s. III, t. VII, 1927, p. 231—284.

[5]) A. Iațimirski, *O lucrare nouă*, p. 5 (comp. *Descrierea cărților slavo-ruse*, de I. Karataev, ș. a.); patriarhul Ioachim i-a trimes o tipografie, fiind slăvit de Dosoftei în 1683:

scriitor, Dosoftei a fost luat în 1687 de regele Ioan Sobieski şi dus la mănăstirea din Jolkov, apoi în castelul Stryj, de unde a scris la 23 Noemvrie 1688 ţarilor Ioan şi Petru [1]). Gheorghe-Vodă Duca îl roagă pe Nicolae Milescu să-i fie reprezentant la Moscova, iar Ştefan Petriceicu îi scrie în urma răscoalei sale, împreună cu boierii. I se mai adresează domnitorul Munteniei Constantin Brâncoveanu, prin solul său la Moscova, Castriot, pe când stolnicul Constantin Cantacuzino îi vorbeşte despre « binele tuturor creştinilor ». [2]). Cunoaştem de asemenea corespondenţa fostului spătar cu învăţatul Hrisant Notara [3]), care a vizitat Moscova în 1693, a stat şi a tipărit cărţi în Muntenia şi Moldova, iar în 1707 a ajuns patriarh al Ierusalimului, în urma morţii unchiului său, patriarhul Dositei; Hrisant a scris despre *China şerbită*, folosind însemnările lui Milescu şi cele ale lui T. Baikov, din 1653.

Concomitent cu aceste demersuri diplomatice la Moscova, sub domnia lui Antioh Cantemir (1695-1700) a trecut prin Iaşi cunoscutul diplomat rus Procopie Vozniţin [4]). Letopiseţul moldovean aminteşte apoi pe Ceredeev şi pe Dimitrie Goliţin (1665-1737), sol la Constantinopol în 1701, unul din fruntaşii oligarhiei de mai târziu; Goliţin a asistat chiar la botezul fiului lui Constantin-Vodă Duca [5]). Toţi aceştia sondau terenul unor legături care se intensificau din ce în ce mai mult, întemeindu-se pe tradiţiile create prin comunitatea unor năzuinţi în trecut. Mitropolitul Teodosie a adresat, în 1700, o scrisoare patriarhului Adrian al Moscovei [6]).

Dela Moskva luceşte lucoare,
Intinzând lungi raze şi bun nume sub soare.

I. Bogdan, *O scrisoare din 1679 a mitropolitului Dosoftei*, « Analele Academiei », s. II, t. XXXIV, 1912.

[1]) Şt. Dinulescu, *Viaţa* şi *scrierile lui Dosoftei, Cernăuţi, 1885; A. Stadniţki, op. cit.*, p. 52 şi urm.; S. Dragomir, *Contribuţii*, p. 1106 şi urm.; Şt. Ciobanu, *Contribuţii privitoare la originea şi moartea mitropolitului Dosoftei*, discurs de recepţie la Academie, 1919, şi *Versuri polone necunoscute în opera lui Dosoftei*, « Mélanges Drouhet », Bucureşti, 1940; D. Gazdaru, *Contribuţii privitoare la originea lui Dosoftei*, Iaşi, 1927; D. Dan, *Dosoftei mitropolitul Moldovei*, Cernăuţi, 1927. Dosoftei a murit la Jolkov, în 1693, iar nepotul său, Pahomie Ispanovski, arhiereul Romanului (1707—1714), a murit în Rusia; A. Iaţimirski, « Antichităţile Comisiei Slave a Societăţii Arheologice din Moscova », vol. III, p. 132—138; S. Dragomir, *Contribuţii*, p. 1134, 1239 şi urm.

[2]) P. P. Panaitescu, *Influenţa*, p. 143—144.

[3]) N. Iorga, *Byzance après Byzance*, Bucureşti, 1935, p. 186 ş. a.

[4]) I. Neculce, p. 267.

[5]) N. Iorga, *Histoire des relations*, p. 108, comp. I. Neculce şi N. Costin.

[6]) S. Dragomir, *Contribuţii*, p. 1135 şi urm. Danii ale ţarilor, la mănăstirile Coşulea, în 1691, şi Cozia, în 1702; *ibidem*, p 1215 şi 1234. Patriarhul Adrian a donat mănăstirii Cozia, în 1693, un exemplar din *Mineiul* pe Aprilie, tipărit la Moscova, în 1691.

In perioada aceasta găsim câţiva călători ruşi, care trec prin Voevodatele Dunărene, lăsând însemnări de drum. Cel dintâi este stareţul Leontie, trimes de fruntaşii sectei « popovşcina » prin anii 1701-1702, să afle adevărata credinţă, dela Greci. Insemnările lui au apărut în « Foaia Cernigovului » din 1862, iar în anul următor, în « Arhiva Rusă » (separat, în 1864, la Moscova), s'a publicat descrierea călătoriei preotului Ioan Lukianov, la Ierusalim, în anii 1710-1712, care prezenta o asemănare mare cu însemnările lui Leontie. Persoana lui Lukianov se contura mai real prin documente: ţarul i-a semnat paşaportul la 15 Iulie 1710; în Februarie a anului următor el a ajuns în Moldova, plecând la Ierusalim, de unde s'a întors doar în Ianuarie 1712, trecând prin Galaţi, stingherit de revolta Tătarilor belgorodeni, [1]), venind apoi la Iaşi, unde domnitorul ţării era pus în fiare, ca să fie dus la sultan; [2]) Lukianov pleacă spre patrie la 24 Iunie 1712. Traducerea românească a scrierii « lui Lukianov » a publicat-o Ioan Rădulescu, student român la Kiev, în revista « Viitorul » (1906, nr. 6-7), din Iaşi. Traducătorul n'a luat în consideraţie, însă, că această scriere nu poate să se refere decât la 1701, deoarece autorul ei se încălzeşte cu lemnele lăsate în drum de kniazul Dimitrie Mihailovici Goliţin, care nu puteau să aştepte încă zece ani pe Lukianov, iar în 1712 domnitorul — Nicolae Mavrocordat, n'a fost pus în fiare, încât — credem — întoarcerea autorului, aşa dar a stareţului Leontie, se referă la Iunie 1703, când — după spusele lui Ioan Neculce — Tătarii din Bugeac se frământau din cauza măsurilor luate de seraksirul turc Iusuf-Paşa, iar Duca-Vodă a fost trimes la Constantinopol, deoarece s'a cumătrit cu Dimitrie Goliţin, — după cum ziceau Turcii — cu gândul de a fugi la Mosk. Insemnările lui Leontie sunt caracteristice prin greutăţile care aveau de întâmpinat călătorii, pentru a străbate aceste regiuni.

« La 14 Februarie am plecat dela Nemirov în Ţara Moldovenească, la oraşul Soroca; şi în acea zi am ajuns la fluviul Bug. Fluviul Bug e de aceeaşi mărime, ca şi râul Moscova, însă e foarte primejdios din cauza pietrelor: pietre uriaşe sunt presărate de-a-lungul întregului fluviu; vuetul se aude de departe, iar apa se sbate şi se preface în spumă; de-a-lungul fluviului sunt stânci înalte. Peste acest fluviu am trecut în aceeaşi zi. Podul era prost, iar fluviul repede, aşa că am putut trece numai câte o telegă dintr'odată. Trecând fluviul, am început să ne urcăm pe un deal înalt. Fluviul Bug e departe de Nemirov la 50 verste.

---

[1]) Din Bugeac (Belgorod — Cetatea-Albă).

[2]) « Şi în acea vreme în Iaşi au venit Turcii şi au pus în fiare pe domnul Moldovei şi împreună cu toată casa lui l-au dus la sultanul turcesc. Şi care a fost pricina: nimeni nu ştie ».

Şi am intrat într'o stepă fără margini; peste tot numai dealuri şi râpi. Suind dealul, am mers pe văi. Şi am mers prin acea stepă nevăzând niciun om, nici fiară, nici pasăre; atâta doar, întâlneam cărări bătute de caii Tătarilor. Locurile sunt pustiite de Tătari; acum, fiind pace, au început a se face sate, departe însă de drum, în stepă. In vreme ce mergeam, întreaga stepă înaintea şi în urma noastră ardea. Şi am mers prin dumbrăvi patru zile. La depărtare de 15 verste de Soroca, lângă drum, era o cruce de piatră, pe care era scris cum a ars stepa, cum au ars 18 negustori greci cu marfa şi cu caii, şi au scăpat numai trei oameni. Stăteam şi ne uitam cum zăceau în grămezi oasele cailor; — oasele oamenilor au fost adunate şi duse la Soroca, unde au fost îngropate. Minunat lucru cum au ars: toţi vedeau cum focul se apropia, iarba ardea de cealaltă parte a drumului, şi se uitau cum bate vântul, când focul a sărit drumul şi ei, neputând să fugă, au ars.

La 17 Februarie am ajuns la oraşul Soroca şi ne-am oprit pe malul polon, unde am şi stat noaptea. A doua zi, dimineaţa, din partea de dincolo a venit la noi vameşul şi a început să se târguiască cu Grecii, ca să treacă dincolo, şi Grecii s'au învoit din vamă. Tot aici a venit la noi un cazac din Zaporojie, Petre, care, spunând că se duce la Ierusalim, s'a rugat să-l luăm cu noi. I-am zis:

— Frăţioare, noi suntem bucuroşi de oameni buni; poftim, haide ».

Şi era aproape gol, săracul, şi avea doar numai o copeică şi jumătate şi a început să trăiască foarte cuvios—pe drum a dat tot ce avea; el gândea, că Ierusalimul e lângă Dunăre, iar neajungând încă nici până la Dunăre, s'a răsgândit şi s'a întors înapoi. Aşa, în acea zi, după ce am vorbit cu vama, am început să trecem fluviul Nistru de ceea parte, în Ţara Turcească şi Moldovenească. Aici iau vamă mare: câte 15 copeici de car; vama e luată în arendă de Evrei. Fluviul Nistru, mare cât râul Moscova, curge lângă Soroca repede şi e pietros. Şi trecând, ne-am oprit în piaţă.

Oraşul Soroca e aşezat pe malul drept al Nistrului, sub deal. Orăşelul e înconjurat de zid de piatră. Am intrat în el şi l-am măsurat. Zidul e în formă de cerc şi constă din pereţi despărţiţi unul de altul de 25 picioare în lung şi în curmeziş. Provizia e foarte scumpă şi aproape lipseşte; pâine de secară aproape nu găseşti; tot pâini mici de grâu şi de orz. Şi orzul e foarte scump: un sfert moskvitean costă 15 copeici, dar chiar locuitorii n'au ce mânca. Trăiesc şi cu ochii la câmp: casele nu sunt înconjurate de curte cu gard; sunt foarte îngreunaţi cu dările de turc şi de domnul moldovean. In Soroca trăiesc de o parte Leşii, de alta Moldovenii.

Din Soroca, unde am stat două zile, am plecat spre oraşul Iaşi. Dealul deasupra Sorocii e foarte înalt. Urcându-l cu multă greutate, a început o ploaie măruntă, care îngheţa. Peste tot piatră, — caii nu pot merge. Tare greu ne-a mai fost. Unii dintr'ai noştri n'au putut sui dea-

lul, iar noi ne-am oprit la popas, unde am și înnoptat. Toată ziua a plouat și era frig, și toți am fost udați până la piele și am înghețat. Imprejurul nostru se întindea stepa, și lemne n'aveam de unde lua. La popas doar am găsit puține lemne. Se oprise solul nostru din Moscova, kniazul Dimitrie Mihailovici [1]), și rămăsese lemne, pe care noi le-am adunat, le-am pus în care și le-am dus până la popas. Iar dacă n'ar fi fost acele lemne, apoi am fi murit de frig. Toți eram uzi, iar noaptea s'a pus ger și ploaie amestecată cu zăpadă, — nici foc nu puteam face. Iar Grecii toți erau uscați: și-au făcut corturi de pânză și s'au culcat; iar noi toată noaptea ne-am sbătut ca peștele pe uscat. Să miluiască Dumnezeu pe cazacul Petre, el mi-a dat să mai văd lumina zilei: m'a acoperit cu zeghea și m'am uscat la foc. Altfel nu era chip de uscat — tot ploua cu zăpadă. Să păzească Dumnezeu, ce mare primejdie era, dar a trecut, slavă Domnului! Dimineața ne-am sculat și am plecat în stepe și ne-a fost călătoria foarte tristă și amară: trecători strașnice, munți înalți, nici nu poți ședea să te mai odihnești. Caii au ostenit și trebuia să mergem tot pe jos prin pustietate strașnică; nimica nu-i: nici sat, nici pădure, ci tot stepă goală. Am mers cinci zile și n'am găsit măcar o vargă de mânat caii. Munți înalți, și a trebuit să trecem prăpastii adânci, iar munții erau așa de împodobiți și dealurile unul mai mare decât altul, încât îți lăsau impresia că nu se mai sfârșesc.

La 24 Februarie am ajuns la Prut. Râul Prut e mai mic decât râul Moscova, și aici trecând, am ajuns la alt râu [2]), mai mic decât Prutul. Curând am trecut și ceea parte. Și am continuat drumul: nămol îngrozitor, iar drumul îngust; cu multă trudă de abia am ieșit, iar unii din tovarăși n'au putut să iasă și, înnoptând la Iași, a doua zi și-au scos cu boii carele din noroiu. Și noi, neajungând la Iași, am înnoptat la cinci verste departe de Iași. A doua zi, sculându-ne pe la ceasul unu, ne-am îndreptat spre Iași, în Duminica pravoslavniciei, și am ajuns în Iași, când sunau clopotele de liturghie.

Orașul Iași este capitala Moldovei. Aici trăiește domnitorul însuși. Ajungând la Iași, ne-am oprit la vamă; iar vameșii nu erau la vamă: ei se duseseră la biserică, și noi am așteptat. Când au venit vameșii, au început să cerceteze marfa Grecilor; după aceea au venit și la noi. Au început să descarce carele noastre, iar eu, luând foaia împăratului, am pus-o înaintea lor. Au început să se uite la ea și au poruncit să mi se facă cinste, iar tălmaciul le traducea vorbele. Indată ei au poruncit să ni se încarce carele, nu le-au mai cercetat și ne-au dus la mănăstirea sf. Nicolae, numită Golia. [3]). Și ne-am oprit aici. Egumenul ne-a dat

[1]) Golițin.

[2]) Jijia.

[3]) O pisanie slavonă din interiorul bisericii Golia informează, că a fost săvârșită în 1660, de Ștefan-Vodă Lupu; lăcașul are o asemănare cu cel din Olyka

chilie și după aceea ne-a trimes trei pâini. Când am intrat în mănăstire, egumenul stătea în fața chiliei sale și trăgea tutun. Iar când eu am văzut că el trage tutun, tare m'am scârbit și mi se părea că-i sfârșitul lumii, deoarece unui asemenea rang nu-i îngăduit și-i rușinos să tragă tutun; dar am văzut că și patriarhii și mitropoliții fumează, ceea ce este pentru ei o plăcere.

Orașul Iași e așezat pe dealuri foarte frumoase, împrejurul lui sunt munți înalți. Mai înainte, orașul era foarte frumos, dar astăzi e sărăcit de Turci și de Poloni; iar domnitorul moldovenesc l-a sărăcit cu totul, l-a copleșit cu dările. Omul sărac, care se tocmește să facă agricultura, dă domnitorului 150 de copeici pe an, afară de dările turcești, iar omul bogat — o mie de taleri; omul de mijloc dă 500. Cum să nu stea nemâncați? Iar de turc se răscumpără cu dări mari: turcul ia mult, fără milă.

Țara Moldovenească tot e pustie; toți și-au luat câmpii: unii în Polonia, alții la Kiev la noi, alții la Palei [1]). Să nu fie pustiită această țară, alta ca ea nu curând ai găsi! Pământul făgăduinții; tot felul de roduri face! Și singuri Moldovenii spun:

— Avem mine de aur și de argint; le ascundem însă; iar dacă turcul ar afla, ar fi gata să piardă totul pentru așa mine.

In Iași sunt foarte multe și frumoase mănăstiri: zidiri vechi, dar fără îngrijire. Domnitorii de mai înainte aveau foarte multă grijă de biserici: pictura toată e pe pereți. Iar călugării moldoveni toți sunt alungați din mănăstiri și domnitorul a vândut acele mănăstiri călugărilor greci; și aceștia chiar și pe dracul îl învârtesc, iar domnitorul ia dela ei plată mare. Și trăiesc călugării aceștia greci necuviincios și în biserică stau fără clobuc, iar călugării moldoveni se roagă cu căciulile în cap și egumenul însuși cântă la strană. Și m'am dus la biserică Duminică la utrenie, în biserică lumească: slujește un popă moldovenesc... Ce să zici? Chiar pe Greci i-au întrecut Moldovenii în slujba bisericească; și cum au cântat liturghia — nici nu pot spune... de aceea a căzut întunericul pe ei și pentru asta suferințele lor; « mulți ani », cântă bine.

In Iași mai înainte erau clădiri frumoase; azi sunt multe palate pustii; iar străzile fusese pavate cu piatră; astăzi însă totul s'a năruit, numai urmă mai este că au fost acoperite cu piatră. Iar curțile la Iași nu sunt înconjurate cu gard, doar numai la cel bogat, dar și la acela cu gard de nuiele. Curtea domnească este foarte frumoasă. Sunt multe palate de piatră. Vinul și pâinea la Iași sunt eftine; untul de vaci e

---

(Polonia), zidit de un Radziwill, ruda cumnatului lui Ștefan-Vodă (T. Gostynski, în « Revista Istorică », 1944, p. 5 și urm.). Ioan Neculce scrie în legătură cu vizitarea Iașului, în 1711, de Petru cel Mare: « Atunce au îmblat împăratul prin toate mănăstirile de le-au văzut, și din toate i-au plăcut mănăstirea Golia, zicând că are trei feluri de meșteșuguri: leșesc, grecesc și moskicesc ».

[1]) Polcovnicul din Fastov (Ucraina).

eftin, cel de cânepă e scump și vine din Rusia. Merele, nucile, prunele sunt strașnic de eftine și nutrețul pentru cai e eftin. Iar oamenii sunt binevoitori, măcar că sunt săraci, și din cauza vinului eftin toți se prăpădesc, s'au risipit cu totul din pricina aceasta: peste tot doar numai cârciume. La Iași sunt și mulți Turci cu marfa, și Evrei trăiesc mulți aici. Iar Evreii iau dela domnitor în antrepriză izvoarele de păcură; de aceea păcura e scumpă: o duhoniță plină costă 4 griveni. [1]). Lemnele sunt foarte scumpe: pentru o copeică nu poți fierbe cașa. [2]). Păduri sunt multe, dar oamenii sunt leneși, stângaci, nu ca Moscoviții. Pe negustori la Iași îi jefuiesc cu vama; de aceea mulți trec pe alăturea. Aici, la Iași, Grecii, tovarășii noștri, ne-au părăsit, n'au mers cu noi la Țarigrad. Le-a venit veste dela Țarigrad, că vulpea și veverița sunt eftine; de aceea ei s'au dus în Țara Muntenească, la București, iar noi am rămas aici. Și am trăit la Iași 13 zile, am așteptat pe tovarăși, dar n'au venit.

Eram foarte amărîți: drum nu știm, iar limba nu o pricepem de loc. Ne venea în gând să ne întoarcem. Tocmisem și tălmaciu până la Ierusalim, un moldovean (mulți știu limbile), câte 90 copeici pe lună, băutură și mâncare a noastră; vorbele lui au început, însă, să fie schimbăcioase...

Așteptam de mult: tovarășii nu vin, iar ca să ne conducă nimeni nu se tocmește. S'a găsit însă un om drag și sărac: s'a tocmit să ne ducă la Galați, cu șase ruble. [3]). In ziua de 7 Martie am luat dela domnitorul moldovean hrisov de drum și am plecat din Iași, la Galați. In ziua întâi am mers prin pădure, iar în vremea aceea cădea zăpadă. Până am ajuns la pădure, ea s'a și topit. Munții toți s'au făcut lunecoși și de nestrăbătut. De abia câte doi puteam merge. Treci un deal de 50 stânjeni, dai peste altul. Mare nenorocire era...

Pe drumul acesta rar umblă cu caii, — tot cu boii; înjugă patru, șase boi și merg înainte; carele Moldovenilor sunt largi. Pământul e clisos și de aceea drumul e lipicios. Telegile noastre sunt înguste și tot de-a costișul merg. Trage calul zece stânjeni și se oprește: și roțile sunt afundate în pământ până în osie, și calul se sbate încolo și încoace; tot de căpăstru ducem caii; greu era! Doamne păzește! La noi în Rusia nu sunt așa drumuri. Noaptea abia am ajuns la un orășel, aproape de tot distrus [4]); sunt vreo trei case pentru postași și o biserică de piatră foarte frumoasă; aici am stat noaptea. La miezul nopții a venit un valah cu afaceri tainice dela turc, către domnitor. Turcii au venit la noi cu lumânările; noaptea era tare întunecoasă. Și au început Turcii să ne ia caii...

---

[1]) 40 copeici.

[2]) O mâncare, care ar corespunde mămăligii.

[3]) O rublă = o sută copeici.

[4]) Probabil Vasluiul (I. Rădulescu).

Şi mergând noi dela Bârlad la Galaţi, am văzut munţii ungureşti, frumoşi, înalţi cât norii. Şi mult ne-am minunat de aceşti munţi, nefiind deprinşi să vedem aşa munţi, iar pe ei se vede zăpada. Şi de unde ne uitam la acei munţi, am întrebat, cât de departe sunt? — şi tălmaciul ne-a răspuns: trei zile să alergi pe un cal bun şi de abia ajungi, la ei; şi noi tare ne miram: parcă ar fi cât dela Moscova la munţii Vrăbiilor [1]). Şi copacii pe ei poţi să-i numeri; tare frumoşi munţi.

La 12 Martie, la un ceas din noapte, am ajuns la Galaţi şi am cerut la un moldovean ca să mâncăm. Şi el ne-a primit. Iar a doua zi m'am dus la popa rusesc, fiindcă nimeni nu ştie limba. Şi popa s'a bucurat, ne-a chemat la el. Şi aşa ne-am oprit la popă. Lucrurile le-am adunat în casă şi ne-a dat şi o odaie separată. Apoi, ne-a spus că este corabie la Ţarigrad. Şi noi tare ne-am bucurat şi am început să vindem caii. Şi fiindcă ne-au spus că corabia va pleca chiar azi, de aceea am dat caii şi telegile pe nimica... numai să ne scăpăm de ele. Ne-am săturat de pământ; drumul ne-a prăpădit. Nu ne vine nici să mai vorbim de el. Şi când am scăpat de cai, atunci ne-am dus să închiriem corabia. Şi am găsit o corabie grecească creştinească. Ne-am învoit să dăm de om câte o levă până la Ţarigrad. Şi raizul ne-a spus până la ziuă să fim în corabie.

Galaţi e un orăşel, însemnat prin portul de corăbii. E cu totul ruinat de turc şi tătar. Sunt multe mănăstiri frumoase, însă pustii, fiindcă în fiecare mănăstire trăieşte doar câte un monah, care sunt supuşi mănăstirilor din Constantinopol. Şi în biserici e pustiu, iar bisericile sunt înfrumuseţate şi sunt de piatră; şi crucile de pe biserici şi clopotele sunt mici; câte două clopote de biserică. Oraşul Galaţi e aşezat pe fluviul Dunărea, pe malul stâng. La Galaţi pâinea şi vinul sunt eftine, iar nutreţul de cai e scump: fân pe şase copeici la un cal pentru 24 ore, e puţin. Dunărea e un fluviu lat şi repede; e adâncă, aşa că la mal nu se poate să te scalzi. Malurile sunt la acelaşi nivel. La Galaţi peştele e eftin: peştele mare şi proaspăt costă trei copeici; nici nisetrul nu e scump. Dunărea e tot aşa de bogată în peşte ca şi Volga.

La 14 Martie, cu două ceasuri înainte de zori, punând tot bagajul în telegi, am ieşit la mal, la corabie; iar corăbierii pregăteau pânzele de drum. Şi turcul nu ne-a dat voie să punem bagajul în corabie. Ne-am dus la vameşul grecesc, iar vameşul dormea încă: am aşteptat până când s'a sculat. Şi a început să mă întrebe, ce fel de om sunt şi de unde? Şi i-am spus că suntem dela Moscova şi i-am dat hrisovul de drum al domnitorului moldovean. Şi el citind hrisovul, a spus: « Mergi cu Dumnezeu, pentru marfa ta eu nu iau vamă, iar dacă turcul va lua ori nu, — nu ştiu; am să-i scriu ca să nu-ţi ia ». Atunci m'am ploconit, şi el mi-a dat scrisoare către turc. Şi când am venit la turc, la vameş, citind

[1]) Imprejurimile Moscovei.

scrisoarea grecului, turcul a scuipat, și a poruncit să i se aducă lucrurile în camera lui, iar prin tălmaciu a cerut dela mine vamă 20 taleri. Și eu, scoțând gramota de drum dela Moscova, i-am dat-o lui. Turcul a început s'o citească și, citind-o, a spus: « haide, du-te, ia-ți lucrurile; nu mai am cu tine nimica... ».

Și la 15 Martie, trecând două ceasuri din zi, raiz-corăbierul a poruncit să se întindă pânzele. Și au împins corabia dela mal și am plecat pe Dunăre. Și bătea un vânt puternic. Și pe după prânz ne-am oprit la un oraș cu numele Reni [1]) moldovenesc. Trăiesc și Turci mulți. Aici raizul a încărcat corabia cu grâu. Orașul Reni e mai frumos decât Galați. Vinul aici e eftin, câte un ban ocaua, și pâinea e eftină. Insă așa mănăstiri, ca la Galați, nu sunt. Reni se află pe malul stâng al Dunării...

Și la 16 Martie dis de dimineață, ridicând pânzele, am plecat pe Dunăre în jos. Fluviul Dunărea e foarte mare și avut în pește, iar la mare, desfăcându-se în mai multe brațe, curge pe lângă orașele turcești. In sus fluviul este larg, iar jos îngust, fiindcă s'a tăiat în mai multe brațe. Și-i adânc: corabia fuge lângă mal — se freacă de mal. Pe lângă maluri crește trestia; malurile sunt la același nivel. Și în acea zi am trecut pe lângă orașul turcesc pe malul drept al Dunării — orașul Saccea [2]). In el sunt moskeie de piatră mai mari decât la Reni. Orășelul e de piatră. Nu ne-am oprit acolo.

Iar orașul Saccea e pe Dunăre. Și în acea zi am trecut alt oraș turcesc, Tulcea. La acest oraș se opresc toate corăbiile, când vin din Țarigrad: aici se cercetează de nu cumva aduc Grecii robi. In acest orășel iau haraciu dela fiece om câte 5 talere, iar când robii merg în Rusia cu foi de eliberare, apoi dela ei iau Turcii în acest orășel câte trei copeici de om afară de haraciu. Orașul Tulcea e mai mic decât Saccea. E așezat lângă mal pe Dunăre. Erau mulți oameni pe corabie și vânt bun...

Și pe malul stâng al Dunării, în celelalte brațe, multe orășele turcești, orașul Chilia și altele. Aici se găsește și orda belgorodică: aproape de Dunăre sunt Tătarii dela Belgorod [3]). Și în ziua a doua am venit la gurile Dunării, lângă Marea Neagră. Și aici am stat o zi și jumătate. Fluviul Dunărea e foarte strâmb, nu curge drept — mai rău decât râurile mai mici. Și am stat aici lângă mare, iar corăbiile turcești merg în sus pe Dunăre. Și am mers noi pe malul mării și ne-am minunat de sgomotul mării: cum marea se înspumează și se sbate în valuri... »

[1]) Slav. — escală fluvială. I se mai spunea: Tomarova.

[2]) Isaccea.

[3]) Cetatea-Albă.

1704

MACARIE ŞI SILVESTRU

Acelaşi I. Rădulescu a publicat, în revista «Viitorul» (1907, nr. 18—19), traducerea însemnărilor mai sumare ale pelerinilor Macarie şi Silvestru, ieromonahi din Novgorodul-Severski, care au trecut în 1704 prin Moldova, în drum spre Ierusalim.

«La 3 Decemvrie am plecat din mănăstirea noastră; la 31 ale aceleaşi luni am ajuns la Kiev; la 8 ale lunii Ianuarie am ieşit din Kiev şi am mers trei zile până la Fastov; dela Fastov până la Pavoloci am mers două zile; iar dela Pavoloci până la Nemirov cinci zile şi dela Nemirov până la Sosnoviţa am mers o zi şi acolo am trecut fluviul Bug; pe partea aceea a fluviului un orăşel pustiu în peşteri; şi dela acel orăşel am mers până la Soroca patru zile şi apoi am trecut fluviul Nistru, iar dela Soroca până la Iaşi am mers patru zile. In Iaşi am stat trei săptămâni, nici decum nu era cu putinţă să mergem mai departe — căzuse multă zăpadă. In acea vreme în Iaşi era domnitor moldovean Mihail Racoviţă şi acel domnitor ne-a dat scrisoarea lui de trecere prin pământul său.

La 18 Februarie am plecat din Iaşi şi am mers opt zile; am ajuns la mănăstirea Dubrovţi [1]) şi acolo am stat două zile; şi am plecat din acea mănăstire şi pe înserat am ajuns la Vaslui şi, noptând acolo, am mers două zile şi am venit la Bârlad. Din Bârlad am ieşit şi am mers două zile şi am ajuns la mănăstirea lui Adam, iar dela mănăstirea lui Adam până la Galaţi am mers trei zile. Şi în Galaţi am trăit vreo două săptămâni, am aşteptat corăbii din Constantinopol, iar pe uscat de acolo e greu de dus la Constantinopol. Auzind din Galaţi că în oraşul Smailov [2]) au venit multe corăbii, şi aici în Galaţi am dat Turcilor venitul trebuitor cinci lei, fiindcă este aşa statornicit: cine merge la Constantinopol din creştini sau din oarecare alte limbi, acela e dator să plătească de capul său un cervon sau un leu şi jumătate. Şi apoi, luând

[1]) Dobrovăţ *(G.)*.

[2]) Ismail.

o luntre, ne-am dus pe Dunăre până la Smailov, fiindcă în acel timp în Galaţi încă nu era corabie, şi am mers pe Dunăre două zile şi am trecut oraşul Saccea [1]) şi pe înserat am ajuns la Smailov, şi aici Turcii cu felinare au năvălit asupra vasului nostru şi îndată ne-au luat, şi voiau să ne arunce în temniţă pentru haraciu; iar noi le-am arătat acea carte, ce ne-a fost dată la Galaţi; ei au refuzat: « acolo-i alta dregătorie, aici e alta! ». Şi am arătat noi scrisoarea de trecere a domnului moldovean şi pe a noastră mănăstirească, iar ei, văzându-le, ni le-au dat înapoi şi ne-au zis: « ascundeţi-le în buzunarele voastre, iar ce trebue să ne daţi nouă, daţi-ne ». Şi aşa acolo scrisorile noastre nu ne-au adus niciun folos şi noi ne-am cerut pe zăloguri până a doua zi, ca a doua zi să ne ducem prin bisericile creştine să cerem milostenie, — « şi vă dăm haraciu ». Fiindcă noi atunci ne-am speriat, nu ştiam deprinderea lor şi am tăcut, fiindcă n'aveam cu ce plăti haraciul. Şi ei ne-au vorbit pe ruseşte printr'un om de-al nostru, care om primise credinţa lor:

— De vreme ce nu aveţi cu ce să ne plătiţi haraciul, mâine e mare sărbătoare a voastră, duceţi-vă prin bisericile creştine şi cereţi milostenie, ceea ce ne trebue nouă, daţi-ne.

In acel timp s'a întâmplat sărbătoarea blagoveştenia prea sfintei născătoare de Dumnezeu, în ziua Sâmbetei, şi noi a doua zi, cu zălogul creştinilor, ne-am dus prin biserici şi am căpătat puţină milostenie, am adăugat ce ne rămăsese nouă şi ne-am dus la Turci şi le-am dat tot haraciul — 10 lei; şi după aceea am trăit în Smailov 10 zile — am aşteptat până când s'au încărcat corăbiile cu grâu.

La 3 Aprilie ne-am urcat în corabie şi am plecat dela Smailov pe Dunăre până la Marea Neagră şi am mers pe Dunăre două zile şi am ajuns la oraşul Tulcea. Aici deodată ne-au luat din corabie şi ne-au cerut bani şi noi le-am arătat cartea aceea, ce ne-au dat-o Turcii în Galaţi, fiindcă-i una şi aceeaşi: ce e în Galaţi — e şi în Tulcea. Iar ei n'au ascultat de acea carte, voiau dela noi încă ceva să rupă, şi ne-au dat la legat; luându-ne doi Turci, ne-au pus la închisoare. Şi noi, săracii, tare ne-am speriat atunci şi ne-am întristat, căci bani aveam puţini; — de unde să dăm! Al doilea, căzusem în mâini duşmane; al treilea, trist lucru că nu ştim să vorbim şi în ţară străină eram şi toată nădejdea ne-am pus-o în Dumnezeu. Am stat la închisoare puţin; venind un turc, a început să ne zică: « haida, haida, popas! ». Şi noi am priceput că ne dau drumul. Sculându-ne, ne-am dus la corabia noastră; mergând ne-am închinat şefului turc, iar Turcii doar au dat din mână la noi. Şi acolo Turcilor nu le-am dat nimic, şi atunci, şezând în corabie, din oraşul Tulcea din nou am mers pe Dunăre două zile şi dimineaţa Vineri, am ajuns la Marea Neagră ».

---

[1]) Isaccea.

1707 — 1708

IPOLIT VIŞENSKI

Mult mai interesantă este descrierea călătoriei ieromonahului Ipolit Vîşenski, din Cernigov la Ierusalim, publicată şi ea în traducerea lui I. Rădulescu, în revista «Viitorul» (1907, nr. 20—22). Inzestrat cu scrisorile arhiepiscopului Cernigovului, Ioan Maximovici, şi ale hatmanului Ucrainei, Ivan Mazepa, Vîşenski, spre deosebire de alţi pelerini, a vizitat nu numai Moldova, dar şi Bucureştiul, ajungând la 28 Ianuarie 1708 la Constantinopol. Aceste însemnări, în ce priveşte Ţara Muntenească, le comentează George D. Florescu, eruditul cercetător al problemelor istorice.

« Şi de dincolo de Nistru a început Ţara Tătărească până la Bender [1]) şi mai departe; acolo în sfârşit nu e primejdios din partea Tătarilor. Am trecut fluviul Nistru la 19 Noemvrie. Şi am intrat în oraşul moldovenesc Soroca, unde se sărbătorea praznicul intrării în biserică a prea sfintei născătoare de Dumnezeu. Şi am plecat din Soroca la 22 Noemvrie prin stepe mari şi prin munţi înalţi; ape şi păduri nu sunt. De partea dreaptă Ţara Moldovenească, de cea stângă Ţara Tătărească, Perekop şi Oceakov. Acolo în stepe sunt mulţi Tătari; pasc vite, colindă cu corturile. Pe acele stepe am mers patru zile şi patru nopţi şi am ajuns în satul Gherman, pe râul Prut, pe care l-am trecut la 24 Noemvrie. După aceea am mers până seara la un sat de lângă munţii înalţi, peste râul Jijia şi prin satul Jijia, şi de acolo a doua zi am intrat în capitala Moldovei, în oraşul Iaşi. Acolo a căzut negură, încât nu poţi să cunoşti pe om în faţă. La Iaşi ne-am oprit la mănăstirea sf. Sava. Această mănăstire este a preasfinţitului patriarh al Ierusalimului Hrisant [2]). Acolo am şi găsit pe preasfinţitul Hrisant al Ierusalimului; şedea în mănăstirea sa la sf. Nicolae. La 27 Noemvrie m'am dus la

[1]) Tighina.

[2]) Patriarhul Hrisant Notara (1707—1730).

blagoslovenia lui arhierească şi i-am dat cărţile trimise de preasfinţitul [1]). Şi preasfinţitul ne-a primit cu multă bunăvoinţă, nu ne-a dat drumul dela masă şi ne-a dat nouă şi pentru caii noştri cu belşug tot ce ne era de trebuinţă pentru o săptămână, şi carte mi-a dat binecuvântată, şi cu preasfinţitul patriarh am slujit la sfântul lui Hristos Nicolae în sobor de 24 preoţi, 4 diaconi şi 5 arhidiaconi.

Şi plecând dela preasfinţitul Hrisant, m'am dus la milostivirea sa, luminatul voevod Mihail Racoviţă [2]), gospodarul Ţării Moldoveneşti şi Voloşeşti, şi-am îndeplinit în timp de trei zile însărcinarea dată mie şi i-am dat cărţile arhiereşti trimise lui şi tot ce i-a fost trimes. A primit totul cu dragoste; pe noi ne-a primit foarte milostiv şi cu mângâiere, şi singur a poruncit cu gura sa, ca să avem tot ce ne trebue şi ne-a dat ucaz până la graniţele Ţării Munteneşti [3]), ca peste tot să ni se dea câte doi cai şi câte un om de căruţă, de asemenea şi un conducător. Tot acest voevod a dat scaunului preasfinţitului arhiereu din oraşul Cernigov o bute de vin de 110 vedre. Toate aceste s'au făcut după ucazul lui. Până când am isprăvit cu preasfinţitul şi cu voevodul, a trecut o săptămână şi jumătate. Şi mi s'a dat dela voevod scrisoare, ca peste tot să ni se dea tot din ajuns şi pentru cai tot ce ne trebue; şi s'a împlinit peste tot după ucazul lui.

Iaşul este un oraş foarte mare; pământul e bun pentru orice, iar împrejurul lui nu are nicio îngrădire sau cetate, întocmai ca un sat; nu e voie să întemeieze nicio întărire; Turcii opresc. In oraş şi afară de oraş sunt 70 biserici; mănăstiri în oraş sunt optsprezece; afară de oraş — patru. In mănăstiri trăiesc Grecii... Toate mănăstirile sunt sărace. Voevodul moldovean ia mare bir pentru turc; pe fiecare an plăteşte birul de fiece cap. In oraş casă mai însemnată nu găseşti; tot case lipite; iar în piaţă târguiesc în barace Turcii veniţi din Galaţi, din Ţarigrad şi din Perekop, şi tot ce trebue găseşti la ei, numai bani să fie.

Din Iaşi, caravana s'a dus drept la Galaţi, iar noi înşine am plecat, cu ajutorul lui Dumnezeu, cu Ipolit, conducătorul, o slugă şi tălmaciul,

---

1) Arhiepiscopul Cernigovului.

2) Domnitor al Moldovei în anii 1703—1705, 1707—1709 şi 1716—1726, şi al Munteniei în anii 1730—1731 şi 1741—1744. In 1708 Ioan Neculce scria: « Atunce şi Mihail-Vodă, când era împăratul Moskului la Kiev, se agiunsăse cu împăratul să fugă la Mosku. Că i se supărase cu închisorile din domnia dintâi..., socotisă să se lasă de domnia Moldovii, căci văzusă şi tăria Moskului şi socotea că în scurtă vreme va fi biruirea şi bucuria creştinătăţii. Şi nu numai Mihail-Vodă se agiunsăse cu Moscalii, ce şi Brâncoveanul-Vodă şi toată Sirbimea, mai înainte, se agiunsăse cu Moskul şi trăgea nădejdea lui din ceas în ceas cu bucurie ».

3) Multeanskoi.

pe drumul Bucureştiului [1]), la 9 Decemvrie. A doua zi am ajuns la orăşelul numit Târgul Frumos: o biserică acoperită cu paie, şapte case, iar cetăţuia pustie.

De acolo se întinde Ţara Voloscă, [2]) la stânga — până la Galaţi, la dreapta — Ţara Tătărească, spre Bugeac. Luând căruţele în acel târguşor, am trecut pe lângă satul pustiu Scheea, şi stau acolo trei biserici pustii şi să le repare n'are cine; şi am ajuns la râul Siret, care vine din munţi dela Unguri; poate fi trecut în vad; numai e repede, de abia se ţine carul, şi curge pe pietre. Trecând Siretul, am venit la orăşelul Roman. Acolo trăieşte episcopul Lavrente, şi ne-am ploconit lui; ne-a primit cu dragoste şi ne-a dat drumul cu toate cele de trebuinţă şi ne-a binecuvântat. Iar noi ploconindu-ne, ne-am dus în Roman şi acolo am stat noaptea. Dimineaţa am trecut râul Moldova, după care se numeşte şi Ţara Moldovenească. Acest râu nu-i adânc, numai e foarte iute, curge pe pietre; când carul e uşor, pun pietre în el, ca să nu-l răstoarne apa. A doua zi am ajuns la râul Bistriţa; această Bistriţă vine dela Unguri; ea e mare şi adâncă; o trec pe plute. Trecând Bistriţa, am intrat în orăşelul Bacău; acolo, luând căruţe, am trecut râul Trotuş; şi acolo-i rea trecătoarea — cu greutate am trecut-o, iar plută nu e. Şi am venit la Acidi [3]) orăşelul; acolo schimbând căruţele, ne-am scoborît în jos pe vale; acolo e noroiu mare—cu greutate am ajuns la oraşul Focşani.

Focşanii e loc hotarnic din spre Ţara Muntenească; la intrare e oraş moldovenesc, ca un sat; curge un râu, care se numeşte Melcaia [4]), peste el este şi poduţ şi pe acest poduţ se termină Ţara Moldovenească; şi acolo stă străjarul moldovenesc; se uită cine ce aduce şi iau bir; pe noi nu ne-au atins, fiindcă noi mergeam cu ucazul voevodului moldovenesc; şi am intrat în celălalt oraş, muntenesc. Şi îndată ce-am intrat în oraşul muntenesc, ne-au luat la marele căpitan şi ne-au întrebat: « de unde suntem? » — Iar noi ne-am ploconit şi i-am arătat scrisoarea arhierească şi hatmănească şi a voevodului moldovenesc, şi un mic dar i-am dat. Citind scrisorile, ne-a dat mare cinste şi a poruncit să ni se dea tot ce ne trebue pentru patru zile, şi casă bună ne-a dat, ca să trăim în ea. Când voiam să ne ducem dela el, ne-a dat scrisoare către voevodul muntenesc şi scrisoare de drum, ca peste tot să ni se dea cinste şi tot ce ne trebue, ca şi mai înainte; iar noi, ploconindu-ne, ne-am dus. In Focşani am stat cinci zile, până când am plecat. Focşanii e oraş de graniţă între Moldova şi Muntenia;

---

[1]) Bucureşti apare ca scaun domnesc în 1459. P. P. Panaitescu, *Cum au ajuns Bucureştiul capitala ţarii*, « Revista Fundaţiilor Regale », 1938, nr. 8.

[2]) Moldovenească,

[3]) Adjud,

[4]) Milcov (Melcaia — puţin adâncă).

până la Țara Ungurească sunt numai trei mile; trăiesc în oraș mulți Unguri. Focșanii este oraș mare; s'a despărțit în două părți: partea Muntenilor, partea Ungurilor, case frumoase, oameni bogați, umblă bogat îmbrăcați. In oraș sunt trei mănăstiri și multe biserici; afară din oraș — între vii — două mănăstiri; numai că și acolo nu-i nicio cetate, stă ca un sat. Mănăstirile muntenești sunt mai bogate decât cele moldovenești și oamenii au mai puține dări și mai mulți sunt bogați. Cine trece din Țara Moldovenească în cea Muntenească pe acela nu-l dau înapoi, fiindcă domnitorul muntenesc e mai puternic.

Din Focșani am plecat la 17 Decemvrie. La sfârșitul orașului este un râu mare — se cheamă Melcaia; e foarte repede, nisipos, cu răchită pe margini, apa e alburie — cu greu l-am trecut și noaptea am ajuns la satul Coniata. Dela Coniata se văd munții ungurești, foarte înalți, pe care zăpezile nu se strâng niciodată, fiindcă soarele nu apune niciodată. De acolo am trecut râul Rîmna, în vad, apoi noaptea am ajuns la satul Lendești lângă râul Siret. Noptând acolo, am trecut de cea parte și am venit la râul Buzău și l-am trecut. De aici se văd munții foarte înalți, de sare. Acea sare merge până la Țarigrad, pe mare, și se exportă în toate țările. Iar acei munți sunt în stăpânirea domnitorului muntean [1]).

Acel râu Buzău se varsă în Siret și toate râurile, câte am trecut, se varsă în Siret, iar Siretul, căzând în Dunăre, Dunărea se îndreaptă în Marea Neagră. Trecând toate acestea, am venit la Buzău. Acolo sunt trei mănăstiri și trăiește episcopul Damaskin; voiam să luăm binecuvântare, dar nu l-am găsit, plecase la București. Locțiitorul său ne-a primit cu cinste. Iar noi, ploconindu-ne, am plecat. Acolo sunt șase biserici; oamenii sunt veseli, în cămări au tot ce le trebue;

---

[1]) Fixarea drumului dela Focșani la București ar putea fi următoarea: plecat din Focșani, Vîșenski nu a luat drumul care azi este cel obișnuit, prin Râmnicul-Sărat—Buzău—Ploești (de altfel acest din urmă oraș nici nu exista pe acele vremi), ci ieșind din Focșani la Sud-Est a trecut Milcovul—acea Melcaia din text, de altfel un afluent al râului Putna. La înnoptate a ajuns la satul Răstoaca-Coniata din text. Că din acest loc călătorul a văzut « munții ungurești foarte înalți » și mai ales « pe care zăpezile nu se strâng niciodată, fiindcă soarele nu apune niciodată », sunt exagerări. De aici călătorul amintește că trece râul Râmna, pe care l-am putea identifica cu Râmnicul. Există totuși aici o gârlă cu numele de Râmna, care se varsă în râul Putna în marginea estică a satului Răstoaca, la vreo 7 km de sat. Prin urmare Vîșenski a urmat o cale ce se îndrepta dinspre Focșani spre est în direcția satului Nănești. In noaptea următoare, zice călătorul, că a ajuns « la satul Lendești », precizând chiar: « lângă râul Siret », prin urmare nu a pornit din Focșani spre Râmnicul-Sărat, ci spre est. Nu ne este cunoscut azi niciun sat cu acest nume. Am crede că numele acestui sat a fost prost înțeles de către călător și că el este chiar Năneștii, care într'adevăr se află pe malul drept al Siretului, înaintea vărsării râului Râmnic în Siret.

Turcii se ocupă cu târguială; oraşul stă ca un sat: nu are nicio întăritură; casele sunt lipite cu lut. Dela Buzău ne-am dus la târgul Gordieţi, am trecut râul Ialomiţa pe plută, fiindcă-i foarte adânc şi foarte repede; acolo am noptat. După aceea am ajuns la râul Moştişte; acolo, nu departe, e şi alt râu, Pasela, şi al treilea, Colentina [1]). Peste acest râu este un pod lung; lângă pod se află o mănăstire grecească [2]), foarte frumoasă, nu departe de Bucureşti. Trecând pe acel pod, în noaptea de 24 Decemvrie am ajuns la Bucureşti, în seara naşterii lui Hristos... A treia zi am intrat în Bucureşti. După ucazul preasfinţitului patriarh al Ierusalimului Hrisant, ne-am oprit la mănăstirea sfântului Sava, mănăstirea sa [3]); ne-a încredinţat egumenului, ca să ni se dea chilie

---

[1]) Călătoria lui Vîşenski s'a urmat astfel: el s'a îndreptat spre oraşul Buzău, fără a pomeni de Râmnicul-Sărat. Nu am putut identifica cu precizie « târgul Gordieţi », care însă pare a fi indiscutabil Urzicenii de azi, pentrucă se precizează că aici a trecut râul Ialomiţa pe plute, şi ştim că Urzicenii este dincolo de vărsarea Prahovei în Ialomiţa, şi că de Prahova — râu destul de mare — Vîşenski nu pomeneşte nimic. Primul râu de care ne vorbeşte înainte de a ajunge la Bucureşti este Moştiştea existentă şi azi, ca o lungă înlănţuire de mlaştini, şi apoi călătorul mai citează: râul Pasela, care nu poate fi altul decât Pasărea, care într'adevăr că în direcţia în care mergea Vîşenski era după Moştiştea. Prin urmare, va fi fost pe acele vremi un drum de scurgere dela Buzău prin câmpia munteană spre Bucureşti, trecând evident prin Urzicenii de azi şi Afumaţi, şi numai astfel se explică trecerea gârlelor: Ialomiţa, Moştiştea, Pasărea şi Colentina, aceasta din urmă în marginea nord-estică a Bucureştilor.

[2]) Fie mănăstirea Plumbuita, fie mănăstirea Mărcuţa, prima pe malul stâng al Colentinei, iar a doua pe malul drept al aceluiaşi râu. Vîşenski precizează, că este o « mănăstire grecească », precizare care nu se referă nici la prima, nici la a doua, căci nici Plumbuita, nici Mărcuţa nu au fost metoaşe ale mănăstirilor greceşti din Muntele Atos. Plumbuita a fost ridicată de Matei Basarab voevod, în 1647, pe locul unui lăcaş de rugă mai vechi. Dacă de aceasta este vorbă, călătorul va fi aflat-o în formă anterioară clădirii de după 1802, când în urma cutremurului de pământ a fost dărâmată cu totul. Cât pentru mănăstirea Mărcuţa ridicată în domnia lui Mihnea II, zis Turcitul, de Dan Vistierul la 1587, e cunoscută multă vreme sub numele de: sf. Nicolae dela Colentina. Cu numele de Mărcuţa o aflăm în vremurile mai noi, şi acesta îi vine dela fiica lui Marco-armaşul, Vişana, nepoata lui Dan Vistierul, care îşi închină ctitoria din marginea Bucureştilor mitropolitului Teodosie, ca metoh mitropoliei ţării. Acest prelat o meremetiseşte şi o înveleşte, încât dacă aceasta este mănăstirea pe care a văzut-o Vîşenski, el o va fi găsit-o de curând înnoită de acel mare prelat al bisericii noastre.

[3]) Este mănăstirea din centrul capitalei, cu hramul Blagoslovenia, zisă sf. Sava, ridicată mai nainte de un Andronache-pârcălab şi închinată la marea lavră a sf. Sava dela Ierusalim. Vîşenski a aflat-o în plină restaurare, pe semne, căci aceasta începută de Constantin Brâncoveanu chiar în 1707 a fost încheiată la 20 Iulie 1709, după plecarea lui Vîşenski din Bucureşti. Lângă biserică era o

şi totul de trebuinţă, fiindcă preasfinţitul patriarh venise la Bucureşti de sfintele sărbători ale Crăciunului.

Dela Bucureşti până la Cernigov sunt peste 208 mile. Dela Bucureşti se începe Ţara Ungurească la dreapta; aici este şi Ţara Muntenească. Ne-am dus la mănăstirea preasfinţitului patriarh. Mănăstirea sf. mare mucenic Gheorghe [1]), e mică, dar biserica e foarte frumoasă şi-i făcută cu multă cheltuială, mai mult decât oricare alta, care se poate asemăna cu ea în frumuseţe şi bogăţie. Acolo am luat masa cu preasfinţitul şi scrisoare mi-a dat către epitropul lui la Ierusalim, fratele său Neofit, ca să ne primească la Ierusalim cu cinste şi să ne dea totul ce ne va fi de trebuinţă, după cum a şi fost. Plecând dela preasfinţitul, am noptat la Sfântul Sava.

In acel timp a venit patriarhul de Alexandria, Gherasim, papa şi judecătorul tuturor, şi s'a oprit la mănăstirea sf. Nicolae a sf. munte Atos [2]). M'am dus şi m'am ploconit lui şi i-am dat ce i-a fost trimes de preasfinţitul Ioan Maximovici, pentru care lucru m'a primit foarte bucuros şi a convorbit cu noi cu vorbe dulci; ne-a întrebat cum se ţine statul împărătesc rus şi pravoslavnic, cum stă biserica şi dumnezeiasca credinţă? I-am spus:

— Cu sfintele voastre rugăciuni, stă neclintită şi nebiruită.

Preasfinţitul Gherasim al Alexandriei e de vârstă foarte înaintată, fiind de o sută de ani. A treia zi m'am dus iarăşi la preasfinţitul şi am stat la el deajuns şi mi-a dat binecuvântarea lui preasfântă şi scrisoare de despărţire, cu pecetea sf. apostol Marcu, şi ne-a urat drumul cu dragoste şi binecuvântare şi ne-a poruncit să ne ducem

---

şcoală elinească ridicată în domnia lui Şerban Cantacuzino, la 1687, şi oblăduită de fratele acestui domn, de Constantin stolnicul Cantacuzino, ctitorul universităţii din Bucureşti, leagănul acesteia fiind chiar acea primă şcoală.

[1]) Este sf. Gheorghe, zis cel Nou, spre diferenţiere de sf. Gheorghe Vechi, fosta mitropolie a ţării, înainte de ridicarea ctitoriei lui Constantin Şerban voevod. Vîşenski venind în Bucureşti a aflat-o nou reclădită de domnul ţării Constantin Brâncoveanu, care dărâmând în 1705 vechiul edificiu de pe acest loc, ridicat între 1671—1673 de dragomanul Panaiotache Nicusios Mamona, îl reclădise într'un an, încheind lucrările în Octomvrie 1706, adăugând şi chilii egumeneşti şi patriarhiceşti încă dela 1697. De altfel această biserică a fost lăcaşul de rugă de predilecţie al voevodului ţării în tot timpul domniei lui.

[2]) Este mănăstirea zisă Mihai-Vodă, din marginea Dâmboviţei, ridicată de Mihai Viteazul încă înainte de a sui treptele tronului muntean, mănăstire ce purta hramul sf. Nicolae, de unde şi numele ei cel vechi: sf. Nicolae al jupânesii Caplea. Această jupâneasă a fost mătuşa celor trei fraţi Buzeşti: Preda, Radu şi Stroe dela sfârşitul veacului al XVI-lea. Inmormântată în ctitoria ei, voevodul Petru Cercel i-a scos oasele şi le-a dus la mănăstirea Bolintinul. Nu s'a putut afla raţiunea acestei pângăriri a unui mormânt. Mănăstirea Mihai-Vodă era închinată schitului Simon-Petru din Muntele Atos.

la preasfinţitul mitropolit Teodosie [1]) al capitalei. Şi ne-am dus la preasfinţia sa şi am luat binecuvântarea şi i-am dat să citească scrisoarea arhierească, pentru care lucru ne-a lăudat truda, şi îmbărbătându-ne, ne-a dat drumul. Iar a doua zi ni s'au adus multe daruri dela binecuvântarea sa şi ni s'au înmânat la mănăstirea sf. Sava.

Duminica, înainte de arătarea Domnului, patriarhul Gherasim al Alexandriei a venit la mănăstirea sf. mucenic Gheorghe, la patriarhul Ierusalimului Hrisant, pentru slujire, şi acolo au slujit amândoi patriarhii în sobor mare: 12 mitropoliţi, arhiepiscopi şi episcopi, 12 arhimandriţi şi egumeni, 4 diaconi, 2 arhidiaconi. Acolo m'a învrednicit Dumnezeu să mă uit la slujba lor... [2]).

Era adunare mare, multă lume, nu numai în biserică, ci şi în ograda bisericii; de asemenea erau şi mulţi Turci şi se uitau la aşa minunată ceremonie. Şi de asemenea a venit Io Constantin Basarab [3]), voevodul

[1]) Născut în Veştem (jud. Sibiu), îşi făcuse anii de monahism la Cozia, fiind în urmă egumen la Argeş. Susţinut de feciorii lui Constantin Cantacuzino-postelnicul, ce fusese omorît încă din iarna lui 1663 la Snagov, Teodosie ajunge în scaunul mitropolitan la moartea predecesorului său Ştefan (1668), în domnia lui Radu-Leon voevod. Păstoreşte până în 1672, când este chiar surghiunit la Tismana de Grigore Ghica voevod, protivnic Cantacuzinilor. In scaunul mitropolitan îl readuce Şerban Cantacuzino, în domnia sa, la 26 Aprilie 1679 în locul lui Varlaam dela Glavacioc, şi păstoreşte până la adânci bătrâneţi la 27 Ianuarie 1708, când se stinge din viaţă, zece zile după ce Vîşenski părăsise pământul românesc, trecând Dunărea spre Sud. Teodosie menţinea o corespondenţă cu patriarhul Adrian al Moscovei.

[2]) Slujba bisericească de care aminteşte Vîşenski este însăşi slujba de târnosire a bisericii sf. Gheorghe, de care ne vorbeşte cronicarul Radu Greceanu.

[3]) Acesta este Constantin Brâncoveanu, care după pilda bunicului său matern Radu voevod, zis Şerban-Vodă, dela începutul veacului, şi a unchiului său mai depărtat Matei Basarab, se numea şi el: Basarab, adoptând acest nume dela întitularea pe care şi-o dete amintitul său bunic de « nepot al lui Basarab voevod », adică Neagoe Basarab voevod. Această nepoţie este destul de dubioasă şi este aflată pe cale ascendentă feminină a lui Radu Şerban voevod, boier din Coiani, încă de pe timpul domniei lui Mihai Viteazul. De altfel Constantin Brâncoveanu, în mândria sa, a adăugat numelui său de familie şi pe acel al familiei maicii sale: Cantacuzino, ea fiind una din fiicele mai în vârstă ale lui Constantin-postelnicul Cantacuzino, lucru împotriva căruia se ridicaseră înşişi unchii săi. In traducerea lui I. Rădulescu e scris: Io Cantacuzin Basarab.

Arhimandritul Isaia, solul patriarhilor şi al lui Şerban Cantacuzino şi al lui Constantin Cantemir, sosit în 1688 la Moscova, la înapoiere a fost întemniţat până la 1691 la Viena, încât copiile răspunsurilor ţarului au fost aduse la Bucureşti de grecul Fomin. Brâncoveanu a reluat tratativele cu Moscova în 1698, când a trimes acolo pe Gheorghe Castriot. In 1709, Brâncoveanu a încheiat un tratat secret de alianţă cu Rusia, fiind decorat de ţar cu ordinul sf. Andrei. Mitropolitul Antim Ivirianu şi boierii munteni au dat, totuşi, de ştire lui Petru, despre politica sa nesinceră, trimiţând la Iaşi, în 1711, pe Toma Cantacuzino.

şi gospodarul muntean, şi a lui trei [1]) fii şi marii boieri, de care s'a umplut biserica. Poporului i s'a poruncit să iasă din biserică, iar aici stau spaghii, slugi cu beţe goale, care nu îngăduie poporului să se îngrămădească în biserică. Aceşti spaghii totdeauna slujesc lângă voevod şi sunt foarte vigilenţi. Boierimea e îmbrăcată tot în aur, iar voevodul în samure azurii. Pe preasfinţiţi îmbrăcămintea era din aur cu pietre scumpe şi cu mărgăritar. După slujbă papa al Alexandriei a spus predică foarte înţeleaptă în limba greacă; mulţi spuneau că la noi un asemenea învăţător nu a mai fost; iar patriarhul Ierusalimului dădea anafora. După slujbă, pe patriarhul Alexandriei îl conduse voevodul şi un fiu al lui, iar pe cel al Ierusalimului — unchiul voevodului, Mihail Cantacuzin [2]), şi alt fiu îl conduse la braţ; boierii duceau mantiile lor pe braţe. Arhiereii stau pe margini, şi poporul, şi Turcii, iar patriarhii binecuvintează; Turcii cad cu faţa la pământ. Şi s'au dus la preasfinţitul al Ierusalimului, la masă, şi voevodul şi boierii au stat la masă. După masă, papa al Alexandriei a plecat într'o caretă de aur cu zece cai, cu multă cinste, înconjurat de numeroase slugi, la mănăstirea închinată mănăstirii Ivirului de pe Atos. După aceea era condus voevodul cu toată oştirea lui, şi s'a dus la curtea sa, iar patriarhul Ierusalimului a rămas la mănăstirea sf. Gheorghe. Şi dela aceste mănăstiri Turcii iau bir şi însuşi patriarhul Ierusalimului ia bir dela mănăstirile sale.

După aceea patriarhul Ierusalimului ne-a poruncit să ne ducem la botezul Domnului [3]), în biserica voevodală, şi să ne uităm cum vor

---

A. Kociubinski, *op. cit.*, p. 60, 74, 79, 111 ş. a. Brâncoveanu a înfiinţat o şcoală slavonă, pentru care Antim Ivirianu a tipărit în 1697 o gramatică slavă.

[1]) Evident că la slujba târnosirii bisericii sf. Gheorghe, de care ne vorbeşte Vîşenski, Brâncoveanu nu putea avea decât pe trei din feciorii săi alături de el, şi anume: Constantin, care era născut la 1683, Ştefan — la 1685, şi Radu — la 1690, căci ultimul cocon domnesc: Matei, abia născut la 1702, era doar de 5 ani ca vârstă.

[2]) Era frate mai mic Stancăi, văduva lui Papa Brâncoveanu, cel omorît în răscoala seimenilor din 1655. Acest Mihai Cantacuzino, mare spătar, hagiu încă din 1681 fiind fost însoţitor al maicii sale la Ierusalim, este ctitorul mai multor lăcaşuri de rugă, din care numai în Bucureşti avea două: mănăstirea Colţea şi mănăstirea Zlătari, iar în marginea estică a oraşului: biserica din satul Fundeni. Alte două ctitorii însemnate erau Sinaia şi Titireciul. Sfetnic al domneştilor săi nepoţi: Constantin Brâncoveanu şi Ştefan Cantacuzino, el îşi află moartea silnică la Stambul, în anul 1716, odată cu frate-său mai mare, Constantin-stolnicul, şi cu fiul acestuia Ştefan-Vodă, înnecaţi în Bosfor, doi ani în urma groaznicului prăpăd căzut asupra Brâncoveanului cu cei patru ai săi feciori şi cu cumnatul domnului, Ienăchiţă Văcărescu, la 1714. Spătarul M. Cantacuzino a menţinut corespondenţa cu ţarul Petru şi la 25 Martie 1712.

[3]) Interesantă menţionare a sărbătoarei bobotezii, în care se precizează că în 1708 slujba religioasă şi aruncarea crucii în Dâmboviţă se făcea în faţa bise-

sfinţi apa patriarhul cu arhiereii. Patriarhul Alexandriei n'a fost: s'a îmbolnăvit. La biserică, e construit loc deosebit pentru cucoane. Era la ce să te uiţi acolo: era multă lume domnească adunată, ca la război, şi Turcii de asemenea erau adunaţi. De-a-lungul bisericii era pusă o masă lungă, acoperită cu covoare scumpe; s'au adus două cruci şi toate cele pentru sfinţirea apei. Preasfinţitul s'a îmbrăcat foarte bogat, şi ceilalţi arhierei şi tot soborul. Preasfinţitul, sfinţind apa, s'a dus cu câţiva oameni la râu, fiindcă alăturea de curte curge râul Dâmboviţa; curând patriarhul a cufundat crucea în râu şi deodată toţi purtătorii de arme au împuşcat de câte trei ori şi cu tunurile au dat, şi tot felul de jocuri au fost şi în clopoţei au sunat. După aceea preasfinţitul s'a întors dela râu, şi a botezat pe toţi, şi pe voevod, şi pe domniţă, şi pe oameni. După botezul tuturor, al creştinilor şi al Turcilor, s'a început slujba dumnezeiască; după slujba dumnezeiască, a luat voevodul pe patriarh la sine şi toată ziua a fost masă cu muzici. Seara, când l-au condus pe patriarh cu felinare şi luând binecuvântare dela preasfinţitul, ne-am dus la mănăstirea noastră, sf. Sava. A doua zi m'am dus la curtea voevodală şi am dat slugilor cărţile şi m'am dus până la camera voevodului şi m'am ploconit şi i-am arătat scrisoarea arhierească şi cărţile i-am dat, şi a început să mă întrebe:

— Unde mergi?

— La Ţarigrad — am răspuns.

— Carele mele — zice voevodul — se vor duce cu tribut la împăratul turcesc şi tu te vei duce cu ele. — Şi a poruncit să mi se dea de drum 35 lei.

Oraşul Bucureşti, capitala muntenească, e foarte mare, palate frumoase, mitropolia e sus pe deal şi clopotniţa înaltă de piatră e pe deal. Se vede tot oraşul şi până la munţii ungureşti. Multe pieţe cu barace, iar fiecare limbă vinde deoparte; multe curţi, înconjurate cu zid; Turcii şi creştinii târguiesc împreună; uliţele peste tot sunt pavate; patru mănăstiri mari [1]). Unde sunt palatele domneşti, acolo este un

ricii Curţii Vechi, cea care aşa de greşit este distinsă azi cu numele de sf. Anton, hram pe care niciodată nu l-a avut şi nici astăzi nu-l poartă, însă hram pe care l-a avut o altă biserică din fosta incintă a vechii curţi domneşti, aceea fostă « a Doamnei » şi care s'a aflat restaurată pe semne de nenumărate ori în mijlocul fostei Pieţi de Flori, dispărută şi ea de curând. Această biserică cu hramul sfântului Anton a dispărut în marele foc al Bucureştilor din 1847 şi nu a mai fost niciodată clădită din nou. Sfinţirea s'a făcut pe malul stâng al Dâmboviţei, spre actuala stradă a Căldărarilor, unde pe vremurile de care ne vorbeşte Vîşenski era un vad, zis de altfel ca multe altele de-a-lungul şerpuitului curs al gârlei: Vadul Sacagiilor.

[1]) Cele patru mănăstiri mari, pe care Vîşenski nu le numeşte, trebue să fi fost următoarele: Zlătari, Mihai-Vodă, Ioan Crăstitel, adică Botezătorul, cunoscută sub numele de sf. Ioan cel Mare, şi sfânta Ecaterina, căci trebue să ne referim

mic castel, dar şi acela cam urît. De aceea se ţine acest oraş bogat, căci în el până acuma domneşte emblema împărătească a lui Constantin [1]). La Bucureşti sunt 37 mănăstiri; biserici peste 200 [2]); două râuri: unul Dâmboviţa-Mică [3]), iar altul Dâmboviţa-Mare [4]). Pe toate uliţele şi în toate curţile sunt puţuri adânci; apă deajuns; pâine, fructe, struguri, de tot în belşug. Spun cu probabilitate, că în Ţara Muntenească de toate sunt 300 mănăstiri, iar toate dau bir turcului.

Anul 1708, 13 Ianuarie. S'au adunat două care domneşti câte opt cai la car; carul preasfinţitului patriarh al Ierusalimului cu zece cai; al patrulea car al arhimandriţilor cu şase cai; erau şi alţi negustori; călăreţi cu cai 150. Incă din Kiev, din Fraţie, a plecat cu noi ieromonahul ustavnik Feofan, şi altul Varlaam, din Bucureşti. De tot eram şi cu cei de religie grecească 15, şi am plecat din oraşul Bucureşti pe râul Dâmboviţa; am rămas în satul Văcăreşti. După aceea am mers la sf. mare mucenic Gheorghe. De acolo ne-am dus la fluviul Dunărea, la satul Gultianiţa [5]), şi am trecut Dunărea la 17 Ianuarie... »

---

la cele din oraş, mănăstirile: Plumbuita, Mărcuţa şi Radu-Vodă fiind încă socotite ca în afară de hotarele Bucureştilor.

[1]) Constantin Brâncoveanu era mândru de naşterea sa mai ales după maică-sa din neamul Cantacuzinilor; de aceea pe toate monumentele ridicate în domnia lui, el pune să se cioplească în piatră acvila bicefală, stema cantacuzinească, pe care toţi membrii acestei familii în principate au purtat-o încă de prin veacul al XVII-lea.

[2]) Cifrele sunt exagerate, atât pentru numărul mănăstirilor, cât şi pentru acela al bisericilor bucureştene.

[3]) Dâmboviţa Mică este de sigur aşa zisa Gârliţă, care era un braţ al gârlei mari, ieşind din bătrâna albie cam în apropierea fostului pod zis al Calicilor, în dreptul bisericii sf. Nicolae din Prund, azi dispărută — există doar încă o străduţă întortochiată aici ce-şi mai păstrează numele de: strada Gârliţa. Această gârliţă se vărsa în vechea albie a Dâmboviţei, în grădina din jurul fostului palat domnesc al Brâncoveanului, dela poalele dealului mitropoliei (fosta piaţă Bibescu-Vodă). Dacă ar fi fost Bucureştioara, credem că Vîşenski nu ar fi distins Dâmboviţa Mică de cea Mare; Bucureştioara porneşte din lacul Icoanei.

[4]) Albia Dâmboviţei — acea Dâmboviţa Mare, cum o porecleşte Vîşenski, era alta decât cea de azi, sau mai bine zis alta decât cea care a precedat canalizarea gârlei dintre anii 1875—1878 (v. planul anexă la lucrarea lui George D. Florescu, *Din vechiul Bucureşti*, 1935, după p. 186).

[5]) Olteniţa? (I. Rădulescu).

1711

PETRU CEL MARE

Războaiele Ruşilor pentru eliberarea popoarelor asuprite din Sud-Estul european, de sub jugul Turcilor, formează un capitol important din trecutul Principatelor Dunărene. Scrierea istoriei acestor războaie o plănuia încă generalul Kiseliov [1]), iar A. D. Xenopol a şi publicat în 1888, la Iaşi, lucrarea intitulată: *Războaiele dintre Ruşi şi Turci* [2]). Despre această acţiune a Rusiei, colonelul Grigore Lăcusteanu (1813—1883), scria în *Amintirile* [3]) sale: « Blagoslovnicei şi de Dumnezeu blagoslovitei Rusii datorim multele şi nenumăratele faceri de bine şi milostiviri *(ab antiquo*, încă dela Petru cel Mare), care au revărsat în favorul creştinismului şi mai cu osebire asupra României ». De asemenea Mihail Kogălniceanu, în *Cuvântul introductiv la cursul de Istorie Naţională*, rostit la 24 Noemvrie 1843, la Academia Mihăileană din Iaşi, a evocat « figura cea mai măreaţă », pe « mărinimosul monarh », care — « eroul Rusiei, spre mântuirea obştească se uneşte cu Brâncoveanu şi cu Cantemir; dar zavistia şi pizma acestor domni nimiceşte un plan aşa de mare şi aşa de bine început ». Insuşi Dimitrie Cantemir i-a dedicat lui Petru cel Mare scrierea sa: *Cartea sistemului sau a stării religiei mahomedane*, publicată în 1722, iar fiul său, Şerban, i-a închinat împăratului un panegiric (1714), ca şi profesorul său, Anastasie Condoidi [4]). Celălalt fiu al domnitorului, scriitorul Antioh Cantemir (1708—1744) [5]), prin întreaga sa activitate a susţinut reformele

[1]) A. P. Zabloţki-Desiatovski, *Contele P. D. Kiseliov şi timpul său*, Petersburg, 1882, vol. I, pp. 65 şi 107. Despre principate, ca unicul *place d'armes* posibil între Turcia şi Rusia, comp. Marx-Engels, *Opere*, vol. X, p. 97.

[2]) Comp.: Kliaciko, Ubicini, Nalèche, d'Ornano, Regnault, Bataillard ş. a.

[3]) Bucureşti, 1935, p. 46.

[4]) Viitor arhiepiscop de Vologda, mort în 1737. E. Golubinski, « Revista pravoslavnică », şi A. Titov, « Arhiva Rusă », 1908, vol. 9—12.

[5]) Sementkovski, *A. D. Cantemir, viaţa şi opera lui literară*, Petersburg, 1893, şi *Ascendentul literaturii noastre satirice*, « Vestitorul Istoric », 1894, vol. 3. Biografia, de V. Stoiunin, în opere complete, şi « Vestitorul Europei », 1867 şi

progresiste ale lui Petru, care a ajuns legendar chiar în Principatele Dunărene [1]). Interesul Românilor față de personalitatea marelui împărat se poate observa din faptul că arhimandritul Gherasim din Iași, încă din 1799 a tradus *Istoria craiului Sfeziei Carol XII*, tratând despre luptele cu Petru, iar Leon Asaki a publicat în 1816, la Iași, tălmăcirea intitulată: *Jucăria norocului sau istorisirea pentru prințipul Menșikov, care pe vremea lui Petru cel Mare au fost slăvit în toată Evropa*, pe când fiul său, Gheorghe Asaki, a scris chiar o piesă în două acte: *Petru I, țarul Rusiei la Iași.* De asemenea, în 1858, la Iași a apărut romanul istoric, tradus de Dimitrie Vasilievici: *Monahul tainicu sau oarecare trăsături din viața marelui Petru, împăratul Rusiei* [2]).

Lupta de mai mulți ani dintre Petru cel Mare și Carol al XII-lea l-a adus pe acest rege al Suediei la Poltava. Armata lui a fost sdrobită (1709) [3]) și rămășițele ei s'au ascuns dincoace de Nistru [4]), în cetatea Bender, vechea Tighină, în 1538 ocupată de Soliman Magnificul. Carol al XII-lea s'a așezat în lagărul său din apropierea cetății, la Varnița [5]); acolo l-a vizitat nefericitul său aliat, regele polon Stanislas

---

1880, vol. VIII și IX ; analiza operei, de Dudîșkin, în « Contemporanul », 1848. D. N. Maikov, *Materiale pentru biografia lui A. Cantemir*, Petersburg, 1903. Traduceri: Londra, 1749, cu note biografice de abatele Guasco — satire, în franțuzește de Venouty (1746), în nemțește de Spickler (1756), în românește de Al. Donici și C. Negruzzi (1838). V. Alexandrenko, *Relații din Londra*, Moscova, 1892, și *La biografia lui A. Cantemir*, Varșovia, 1896; G. Lozinski, « Revue des Études Slaves », 1925, și « Le Monde Slave », 1925; Marcelle Ehrhard, *Le Prince Cantemir à Paris*, 1938; Scarlat Preajbă (general N. Negreanu), în « Preocupări Literare », 1941; G. Bezviconi, *Profiluri*, p. 25; comp. bibliografia la V. Mihordea, *Note cu privire la A. Cantemir*, « Revista Istorică », 1945, p. 39 și urm. M. Romanescu, *Cantemir, Montesquieu și Marsigli, Omagiul lui C. Giurescu*, p. 413 și urm.; L. Maikov, *Maria Cantemir*, « Vechimea Rusă », 1897, I, și A. Kidel, *Maria Cantemir*, « Viața Basarabiei », 1934, VI, p. 329, și VII—VIII, p. 433; C. Șafranovski, « *Entretiens sur la pluralité des mondes* », *de Fontenelle, în Rusia*, « Vestitorul Academiei de Științe din U.R.S.S. », 1945, nr. 5—6, p. 223.

[1]) A. Iațimirski, *Povestirile și legendele românești despre Petru cel Mare*, « Vestitorul Istoric », 1903, nr. 5.

[2]) Din scrierile mai recente amintim: A. D. Xenopol, *Pierre le Grand et les pays roumains*, Louvain, 1886; T. Holban, *Noi știri despre luptele ruso-turce din 1711*, « Cercetări Istorice », Iași, vol. XIII—XIV; C. C. Giurescu, *Une relation inédite sur la campagne de Pierre le Grand en Moldavie*, « Mélanges d'histoire générale », Cluj, 1927; N. Popov, *Petru cel Mare*, București, 1940.

[3]) A. Koznacenko, *Bătălia dela Poltava*, Moscova, 1945.

[4]) Oștenii leși și svezi cantonați în țară până în 1713, făceau fel de fel de jafuri și stricăciuni (R. Rosetti, *Amintiri*, vol. I, p. 13).

[5]) A. Petrov, *Adversarul lui Petru cel Mare în Turcia*, « Vestitorul Istoric », 1894, vol. VI; F. Bruun, *Urmele lagărului lui Carol XII lângă Bender, în satul*

Leszczynski [1]), şi a venit să moară în Martie 1710, bătrânul hatman al Ucrainei, Ivan Mazepa [2]). Prin apropiere s'au aşezat cazacii pisarului şi succesorului hatmanului, Filip Orlik [3]), pribeagul de mai târziu prin Suedia, Franţa şi Turcia, precum şi Polonii şi Tătarii voevodului Iosif Potocki [4]).

In aceste împrejurări, războiul dintre Rusia şi Turcia nu putea să nu izbucnească. Partidul « creştinesc » din Iaşi, condus de mitropolitul Ghedeon şi hatmanul Antioh Jora, promitea 10.000 Moldoveni şi 15.000 ostaşi din alte neamuri, în cazul venirii Ruşilor în ajutorul Moldovei [5]),

---

Varniţa, « Notiţele Societăţii de istorie şi antichităţi din Odessa », 1850, vol. II, part. II, p. 555; F. Lagus, *Carol XII în Rusia de Sud, ibidem*, 1853, vol. III, p. 306, şi P. Iurcenko, *ibidem*, 1877, vol. X, p. 452 şi urm.; N. Iorga, *Histoire des relations*, p. 100 şi urm.; *Carol XII, Petru cel Mare şi ţările noastre*, « Analele Academiei », t. XXXIII, pp. 1—57, şi *Charles XII à Bender*, « Revue historique du Sud-Est Européen », 1926, pp. 81—89; A. Amiras, *Cronica şederii lui Carol XII la Bender*, « Studii şi documente », vol. XII; M. Kogălniceanu, *Fragments tirés des chroniques moldaves et valaques pour servir à l'histoire de Pierre le Grand, Charles XII etc.*, Iaşi, 1845; V. Mihordea, *Carol XII la Tighina*, « Analele Academiei », 1943, s. III, t. XXV, mem. 9.

[1]) Comp. însemnările lui Mihail Wisnowiecki, mare hatman al Lituaniei, în « Notiţele Societăţii de istorie şi antichităţi din Odessa », vol. I, p. 511.

[2]) D. Bantâş-Kamenski, *Viaţa lui Mazepa*, Moscova, 1834; biografia lui Mazepa, de T. Umaneţ, 1897; P. Rosiev, *Locul unde a murit şi a fost înmormântat Mazepa*, « Vestitorul Istoric », 1906, vol. VI, p. 209, E. Borschak şi R. Martel, *Vie de Mazepa*, Paris, 1931. P. P. Panaitescu, *Călători poloni în Ţările Române*, Bucureşti, 1930, p. 142. Comp. nuvela lui Gheorghe Asaki: *Mazepa*, precum şi revista « Icoana Lumii », 1841, nr. 45, şi « Calendarul » din 1859. Poetul Puşkin, în poemul *Poltava* (1828), contrar afirmaţiilor contemporanilor (D. Bantâş-Kamenski, *Istoria Ucrainei*, vol. III, p. 124; N. Markevici, *Istoria Ucrainei*, vol. II, p. 505, ş. a.), afirmă că în zadar călătorul trist ar fi căutat în tabăra suedeză dela Varniţa, mormântul lui Mazepa. In romanul anonim *Mazepa* (1859) se povesteşte, totuşi, că hatmanul a murit la Varniţa, unde lui A. Afanasiev-Ciujbinski (*Călătoria în Rusia de Sud*, 1863, p. 388 şi 405) i se arată mormântul său. Realitatea este că Mazepa e îngropat în biserica sf. Gheorghe din Galaţi (N. Costin, *Letopiseţul Moldovei*, Bucureşti, 1872, vol. II, pp. 69—70; M. Kogălniceanu, *Fragments*, pp. 91—92; Dim. Asaki, *Impresii de călătorie în ţările Caucazului*, Iaşi, 1858, pp. 7—8; N. Kostomarov, numai în ed. II, comp. *Mazepa şi mazepinţii*, Petersburg, 1885, pp. 582—583; A. Iaţimirski, *Paralele şi fragmente româneşti în unele opere ale lui Puşkin*, « Vestitorul Filologic Rusesc », Varşovia, 1901.

[3]) « Citirile Societăţii de istorie şi antichităţi din Moscova », 1859, nr. 1; « Vechimea Kievului », 1882, nr. 4; B. Krupniţki, *Hatmanul Filip Orlik* (1672—1742), «Lucrările Institutului Ucrainean de Ştiinţe », Varşovia, 1936, vol. XLII Jurnalul lui Orlik, P. P. Panaitescu, *Călătorii poloni*, p. 151 şi urm.

[4]) N. Iorga, *Histoire des relations*, p. 112.

[5]) *Ibidem*, p. 114.

iar reprezentantul lui Carol la Constantinopol, contele Ponjatowski, a reuşit să determine pe Turci să declare război Ruşilor. In Ianuarie 1711, hanul Crimeii trecu graniţele Rusiei.

Domnitorul Moldovei Dimitrie Cantemir [1]), care şi-a petrecut mulţi ani de viaţă la Constantinopol [2]), era considerat partizanul Turcilor. In Moldova a sosit, ca om de legătură, medicul lui Petru cel Mare, grecul Policala [3]). Cantemir însuşi se grăbi să trimeată la Ruşi doi emisari, în persoana lui Ilie Abaza şi a lui Ioan Merescul, mai târziu stabiliţi în Rusia [4]). La 23 Aprilie 1711, a fost semnat un tratat preliminar de supuşenie, recunoscând autonomia Moldovei, restabilirea drepturilor ei asupra cetăţilor ocupate de Turci, păstrarea regimului statal şi fiscal, colaborarea militară şi unele asigurări privind personal familia Cantemir [5]). A sosit apoi, în Mai, jurământul domnitorului, înmânat de visternicul Ştefan Luca, cumnatul hatmanului Ioan Neculce, care descrie pe larg toate aceste evenimente, în memoriile sau cronica sa.

La 1 Iunie 1711 [6]), comandantul rus, Şeremetev, a trimes din Moghilău o trupă de 3.000 ostaşi şi 500 călăreţi moldoveni, conduşi de Apostol Chigheciu, ca să vină în ajutorul lui Cantemir, care, îndată lansă un apel către popor. La 17 Iunie, Şeremetev intră în Iaşi. Cu totul pe neaşteptate, sosi acolo însuşi Petru cel Mare, însoţit de Moldovenii Savin Zmuncilă şi Pavel Rugină. Impăratul, întâmpinat cu

---

[1]) T. Bayer, *Istoria despre viaţa şi faptele domnitorului Moldovei Constantin Cantemir*, trad. lui N. Bantâş-Kamenski, Moscova, 1783; I. Şimko, *Date noi la biografia lui A. D. Cantemir şi ale rudelor sale apropiate*. Petersburg, 1891; A. Titov a publicat scrisorile lui D. Cantemir adresate contelui Golovkin, în « Citirile Societăţii de istorie şi antichităţi ». Moscova, 1909, nr. 3; operele lui D. Cantemir, ed. Academiei Române, 1872—1901; N. Iorga *Istoria literaturii române*, Bucureşti, 1928; p. 310—458, Ştefan Ciobanu, *D. Cantemir în Rusia*, « Analele Academiei », 1925, s. III, t. II; G. Pascu, *Viaţa şi operele lui D. Cantemir*, Bucureşti, 1924; I. Minea, *Despre D. Cantemir*, Iaşi, 1926; P. P. Panaitescu, în « Dacoromania », Cluj, 1927, p. 1238—1251, « Revue des Etudes Slaves », 1926, p. 245—262, şi « Convorbiri Literare », 1943, p. 581—599; Dan Simonescu, *Activitatea lui D. Cantemir în Rusia*, « Studii şi Cercetări Istorice », Bucureşti, 1946, vol. XIX, pp. 9—17.

[2]) Unde menţinea legături cu solul lui Petru cel Mare, închis în Edicule, — spune Ioan Neculce. Acest sol, Petre Tolstoi (1645—1729), a stat la Constantinopol în anii 1701—1714; el a lăsat însemnări (« Arhiva Rusă », 1864 şi 1888). N. A. Popov, « Rusia Veche şi Nouă », 1875, nr. 3; « Vestitorul Rusesc », 1860, nr. 11.

[3]) Antonio Catiforo, *Vita del Pietro il Grande*, Veneţia, 1739, p. 219—220 (com. de M. Romanescu).

[4]) G. Bezviconi, extras din « Cetatea Moldovei », 1941, XI, p. 20 ş. a.

[5]) M. Mitilineu, *op. cit.*, p. 74.

[6]) N. Iorga, *Histoire des relations*, p. 118 şi urm.

mare bucurie de popor, [1]) vizită capitala Moldovei. Il înconjurau: cancelarul Golovkin, Goliţin, Dolgorukov, Şafirov şi numeroşi fruntaşi din Sud-Estul Europei, — Sava Raguzanul [2]), Castriot, solul domnitorului Constantin Brâncoveanu, spătarul Toma Cantacuzino, trecut, împreună cu David Corbea [3]), din oştirea munteană în cea rusească, şi mulţi alţii, care recunoşteau în acţiunea marelui împărat zarea eliberării lor apropiate.

Activitatea armatei se desfăşura mult mai restrâns. Nemulţumit de favorurile acordate rivalilor săi, Dimitrie Cantemir şi Toma Cantacuzino, Constantin Brâncoveanu, care vreme de peste două decenii balansa cu succes între rivalitatea Turciei şi Austriei, căutând să menţină aceeaşi politică şi faţă de Rusia [4]), în loc să vină în ajutorul Ruşilor, se înapoie la Târgovişte şi — după izbândă — livră Turcilor proviziile pregătite pentru armata rusească. Din flanc, Ruşii au fost ataca ţi de Tătari. La Stănileşti, în apropierea Huşilor, numai o pace forţată de împrejurări şi în ciuda protestelor lui Carol al XII-lea, salvă situaţia.

Dimitrie Cantemir a fost silit să părăsească ţara. Urmat de vreo 4.000 de curteni şi ostaşi, alături de Sârbii şi Muntenegrenii pribegiţi, el s'a aşezat în Rusia ospitalieră, în părţile Harkovului, unde, în special prin stăruinţa cancelarului Golovkin, i s'au conferit moşiile fostului general Szydlowski. Istoricul N. Bantâş-Kamenski [5]) completează ştirile hatmanului Ioan Neculce, despre cei care l-au urmat pe domnitor în bejanie [6]). Nereuşita acestei campanii, fuga lui Cantemir şi omorul sălbatec al lui Brâncoveanu cu feciorii săi, la Constantinopol, au zădărnicit pentru câtva timp desfăşurarea relaţiilor ruso-române. In urma acestor evenimente, în August 1716 a pierit şi ilustrul orator, cărturar şi tipograf, mitropolitul Antim Ivireanu [7]), originar din Iviri

[1]) V. Senkevici, *op. cit.*, p. 12, comp. I. Neculce; C. Calmuschi, *Relaţiile politice ale Ţărilor Române cu Rusia*, Galaţi, 1911, p. 45, scrie: « Un curent pentru Rusia începuse a se forma în Ţările Române înainte de Petru cel Mare; el devenise aşa de puternic în timpul lui Petru, încât mai toată boierimea Moldovei şi Munteniei trecuse de partea lui, îndată ce declarase războiul din 1711 ».

[2]) Documente inedite la Marcel Romanescu.

[3]) Scarlat Struţeanu, *Doi umanişti ardeleni la curtea lui C. Brâncoveanu*, « Ramuri », Craiova, 1941, V—VI, p. 40—55. Despre corespondenţa lui Cantacuzino cu ţarul, în 1707, şi misiunea lui Corbea în Rusia şi la Iaşi, comp. A. Kociubinski, *op. cit.*, p. 78, 110 ş. a.

[4]) S. Palauzov, *op. cit.*, p. 57.

[5]) T. Bayer, *op. cit.*, cap. III, p. 373 şi urm.

[6]) G. Bezviconi, « Cetatea Moldovei », 1941, XI, şi C. Bedreag, *Insoţitorii lui D. Cantemir în exodul din 1711*, «Studii şi Cercetări Istorice», Iaşi, 1943, vol. XVIII, p. 420 şi urm.

[7]) *Predicile lui Antim Ivirianu*, cu note biografice de Melchisedek al Romanului, Bucureşti, 1886; Şt. Dinulescu, *Viaţa şi activitatea lui Antim Ivirianu*,

sau Georgia, bun cunoscător al limbii slave, care a menţinut legături culturale, iar în ajunul campaniei din 1711 — şi cele politice cu Moscova [1]).

Pentru campania din 1711 [2]) există un material memoralistic destul de bogat. In primul rând, trebue să amintim: *Jurnalul lui Petru cel Mare*, publicat de M. Şcerbatov (Petersburg, 1770—1772, Berlin şi Lipsca, 1773), şi *Istoria războiului suedez, corectată de mâna lui Petru cel Mare* (Petersburg, 1870). Urmează: *Jurnalul de campanie* (1711—1712) al mareşalului Boris Şeremetev (1652—1719), publicat în 1890, precum şi lucrarea lui A. Mîşlaevski: *Feldmareşalul Şeremetev şi jurnalul său* (1898). Preţioase sunt memoriile, adică cronica evenimentelor trăite, scrisă de hatmanul moldovean Ioan Neculce. In acelaşi sens scrie generalul rus Allart, notiţele căruia le aminteşte N. Iorga, în *Istoria Românilor prin călători* (vol. II, p. 123). Ar fi de comparat aceste

Cernăuţi, 1886; Emil Picot, *Notice biographique et bibliographique sur l'imprimeur Anthim d'Ivir*, «Nouveaux mélanges orientaux», Paris, 1886, pp. 513—560, comp. *A*. Papadopol-Vretos, C. Satha ş. a.; N. Dobrescu, *Viaţa şi faptele lui Antim Ivirianu*, Bucureşti, 1910; N. Iorga, în « Biserica Ortodoxă Română », 1935, vol. LIII, p. 1, 113 şi 225; T. Cerbuleţ, *Antim Ivirianu*, Bucureşti, 1939.

[1]) Antim Ivirianu, dela 1691 episcop, iar dela 1708 mitropolit, a tipărit numeroase cărţi slavone, greceşti şi româneşti (cea dintâi carte românească *Psaltirea*, din 1694). Biograful său, Şt. Dinulescu, spune că Antim era « unul din cei mai mari bărbaţi trimeşi naţiei române de providenţă ». La Kiev s'a descoperit *Rodoslavia* — genealogia, în 500 portrete dela Adam la Hristos, făcută de Antim cu cerneală colorată. In anii 1701—1702, el a tipărit la Snagov primele cărţi bisericeşti arabe, pentru patriarhul Anastasie al Antiohiei. A trimes, apoi, pe colaboratorul său, Mihail Stefanovici, cu o tipografie în patria sa, la Tbilisi (*Evanghelia*, tipărită acolo în 1709, e prefaţată de Antim, iar la sfârşitul *Liturghierului*, din 1710, Mihail a reprodus versurile lui Antim, din *Evanghelia*, din 1697). Credem că el este tipăritorul primei cărţi turceşti, imprimată în 1701 în Muntenia: un *Proskinitar al Ierusalimului* (comunicarea profesorului C. C. Giurescu, la 13 Decemvrie 1945, la Institutul Istoriei Naţionale din Bucureşti). Am fost rugaţi, acum un an, să comunicăm cărturarilor din Tbilisi, unele date bibliografice despre Antim Ivirianu.

[2]) Despre Petru cel Mare şi campania din 1711, comp. lucrările lui Ustrialov, Golikov, Brückner, Lambin, Krekşin, Bergmann (Petersburg, 1833—1834), I. Golovin (Lipsca, 1861), O. Mankalovski (Lvov, 1903), I. Nestesuranoi (Amsterdam, 1740), Voltaire, Walliszewski, Schuyler (Londra, 1884), A. Bîkov (corespondenţa, 1873—1899), corespondenţa lui Şeremetev (Moscova, 1878), Andreev, *Ecaterina I*, în « Veacul al XVIII-lea », de P. Bartenev (Moscova, 1869), N. G., *Petru cel Mare pe malurile Prutului*, « Revista Ministerului Instrucţiei Publice », 1847, nr. 1—2; M. Bogoslovski, *Petru I*, Moscova, 1930; T. Krîlova, *Relaţiile turco-ruse pe vremea războiului de Nord*, « Notiţe Istorice », Moscova, 1941, nr. 10, p. 250—279; corespondenţa lui Petru cel Mare, redactată de I. Bîcikov, apoi de A. Andreev. Comp. şi literatura istorică suedeză şi polonă.

date cu cele scrise de reprezentantul danez, Just Juel, în *En Rejse til Rusland under Tsar Peter* (Copenhaga, 1893; « Arhiva Rusă », 1892, şi ediţia din Moscova, 1900). In sfârşit, Alexandru Puşkin a reprodus şi a comentat, în revista rusească « Contemporanul » (1837), jurnalul de campanie al lui Moreau de Brasey, care şi el redă un bogat material cu privire la operaţiile militare din 1711. Despre Moldovenii care însoţesc armata, acest brigadier rus spune doar, că mulţi dintre ei vorbesc bine latineşte, confundând de sigur vorba localnicilor cu cea latinească; el recunoaşte fineţea domnitorului Dimitrie Cantemir. Titlul scrierii este: *Mémoires politiques, amusants et satiriques de messire J. Moreau de Brasey, comte de Lion et Beauce, colonel du régiment de dragons de Casanski et brigadier des armées de s. m. czarienne* (Veritopolis, chez Jean Disant-Vrai, 1735); fragmentul de memorii este reprodus şi în *Operele* lui Puşkin, în ediţia redactată de I. Oksman (Moscova, 1935, vol. V, p, 476—542).

După cum am şi semnalat, materialul istoric din scrierile menţionate priveşte exclusiv operaţiile militare. Reproducem, de aceea, însemnările unui singur autor, chiar ale împăratului Petru cel Mare [1]). Traducerea unor fragmente din volumul I, cu privire la participarea « Valahilor » la război, o folosim din lucrarea profesorului A. Boldur: *Expediţia dela Prut din 1711* (« Studii şi Cercetări Istorice », Bucureşti, 1946, vol. XIX, p. 89—98).

« *Pag. 49.* In 1702 în Varşovia regele suedez a inspectat o rotă de Valahi [2]), cărora le-a poruncit să arate exerciţiile lor, cum se bat şi atacă, şi cu ei înşişi a luat parte la atacul lagărului său.

Pag. 130. (1706) Locuitorii Saxoniei şi-au reluat obiectele, pe care Suedezii la ieşire din Saxonia le luase cu ei. Insuşi regele suedez cu 1.000 de călăreţi a mers în urmărirea generalului Schullenburg, dar nu l-a putut ajunge şi a trimes un grup de Valahi, care a atacat carele (generalului) şi, luând ca prizonieri pe doi ofiţeri şi 19 dragoni, s'a întors.

Pag. 138. (1706) In lupta, în care au luat parte Ruşii, Saxonii şi Polonii, iar de altă — Suedezii şi o parte de Poloni şi Valahi, Ruşii au obţinut victoria. In această luptă au căzut la Suedezi circa 4.000 de oameni şi vreo 1.000 de Poloni şi Valahi. Numărul inamicilor era: cavalerie suedeză — 4.000, infanterie — 3.000 şi Poloni şi Valahi —

---

[1]) In volumul II al acestui *Jurnal* e reprodus memoriul lui D. Cantemir, adresat împăratului: *Istoria Cantacuzinilor şi a lui Brâncoveanu.*

[2]) Com. şi: N. Iorga, *Un ofiţer român în oastea lui Carol XII,* « Analele Academiei », s. II, t. XXXIV, 1912, p. 865.

20.000 de oameni, care părăsind bătălia, s'au predat a doua zi la carele de aprovizionare *(v oboze)*.

Pag. 153. (1708) La 22 Iunie, generalul-aghiotant al regelui suedez Kanifer a atacat la râul Bereza cu 300 de Valahi pe cazacii noştri, din care 30 au fost ucişi pe loc, 2 luaţi ca prizonieri, iar restul s'a retras.

Pag. 157. (1708) La 1 August al aceluiaşi an, la Smoliani, am atacat pe Kanifer, partizan al regelui suedez, cu câţiva dragoni şi Valahi; pe acest general împreună cu câţiva dragoni şi Valahi i-am luat prizonieri, iar pe ceilalţi i-am bătut.

Pag. 159. (19 August 1708) Generalul-maior Volkonski cu polcul său, cu cazacii şi Valahii, a atacat «obozul» inamic.

Pag. 191. (18 Mai 1709) Valahii noştri [1]), trecând râul Vorskla (pe lângă Poltava), unde inamicii păşteau caii pe cealaltă parte a râului, i-au gonit şi au adus caii lor la armata noastră.

Pag. 304. La 22 Decemvrie (1710) s'a primit din Ţarigrad, dela ambasadorul Tolstoi, ştirea despre ruperea păcii cu Turcii. Apoi s'a primit şi o altă ştire precisă, că fără nicio cauză a fost declarat războiul la 20 Noemvrie, de către sultanul turcesc, care ar fi fost povăţuit de hanul tătăresc, împotriva maiestăţii sale ţarului...

Pag. 306. La 25 Februarie (1711), Duminică, ţarul a asistat în soborul Uspenia la te-deum, când a fost adus la cunoştinţă obştească manifestul despre ruperea păcii cu Turcii...

Pag. 310. In aceeaşi zi (6 Aprilie 1711) a fost trimes locotenentgeneralului prinţ Mihailo Goliţin ucazul, prin care i se poruncea să construiască depozite pentru toată armata şi să pregătească boi şi alte vite, în apropiere de Braţlav dincolo de Bug, într'un loc potrivit.

La 8 Aprilie, ţarul a plecat din Luţk la curtea szlachtească, denumită Elizarovo, la o depărtare de jumătate de milă, şi a stat aici până la 13. Intre timp a sosit acolo general-feldmareşalul conte Şeremetev cu alţi generali pentru consfătuiri militare, iar după terminarea consfătuirilor, la 13 Aprilie s'a dat ordin lui Şeremetev să aşeze toată armata în câmpia dintre Braţlav şi Nistru şi să aibă pregătită aprovizionarea pentru o lună şi în afară de aceasta să mai pregătească acolo un depozit pentru trei luni...

Pag. 311. Maiestăţile lor (ţarul cu ţarina) au stat la Iavorovo până la 20 Mai, aşteptând pe regele polon [2]);... între timp creştinii, aflaţi sub jugul turcesc, scriau mereu ţarului că Turcii au nu puţină frică...

Pag. 311 şi 312. La 23 Mai (1711) regele polon cu fiul său kurfürst-ul saxon au stat la masă la ţar. Intre timp miniştrii ambilor

---

[1]) Amintim pe «Volohii» polcovnicilor Ivanenco, Raicea Dumitraşcu, Apostol Chigheciu ş. a., apoi pe viitorul hatman Danilă Apostol (G. Bezviconi, «Cetatea Moldovei», 1941, XI).

[2]) August II al Saxoniei, mort în 1733.

suverani au avut la Iaroslavli o conferinţă, cu privire la războiul împotriva Turcilor... şi s'a hotărît... ca o parte din armata polonă să fie adăugată la armatele ruseşti, şi între ţar şi rege s'a încheiat o înţelegere. Pentru conducerea acestei părţi a armatei polone a fost numit marele hatman lituanian Poczej.

Pag. 312. La 30 Mai (1711) s'a primit ştirea că feldmareşalul conte Şeremetev cu cavaleria a sosit la graniţa valahă, la fluviul Nistru. Deşi acolo se aflau duşmanii tătari, nu puţini la număr, totuşi la târgul Raşcov feldmareşalul a trecut fluviul, fără nicio piedecă, şi bătându-i a sosit aproape de Iaşi, rezidenţa gospodarilor valahi, şi a trimes acolo pe brigadierul Kropotov cu un detaşament pentru a primi pe gospodarul valah principele Dimitrie Cantemir, care câtva timp înainte de aceasta, ca un creştin evlavios, a făcut prin solul său capitulaţie de supuşenie faţă de autocraţia ţarului.

La 1 Iunie, ţarul şi ţarina... au sosit la Braţlav.

Pag. 313. In aceeaşi zi general-feldmareşalul conte Şeremetev a scris, că el a sosit cu cavaleria la râul Prut şi aici s'a văzut cu suspomenitul gospodar valah, care acum deschis s'a declarat supus al maiestăţii sale, cu toţi nobilii Ţării Valahe şi cu toţi şefii a depus jurământul de credinţă, şi a comunicat acestui feldmareşal despre începerea trecerii peste Dunăre a Turcilor şi că au trecut peste 40.000 de oameni...

Pag. 313 şi 314. La 17 Iunie (1711) a trecut peste Nistru toată armata (rusă) şi (ţarul cu ţarina) au înnoptat în apropiere de orăşelul valah, denumit Soroca, care e la graniţa cu Polonia. Şi astfel toată infanteria a trecut peste Nistru la Soroca în ziua de 18. Au stat aici divizia lui Allart până la 20, diviziile lui Weyde şi ale prinţului Repnin până la 22; se pregăteau, cocând pâinea, precum şi se îngrijeau de bolnavi, pe care i-au lăsat în oraşul Soroca, întărindu-l cu tranşee, iar general-maiorul Gheşov a fost trimes îndărăt... pentru pregătirea şi expedierea proviantului. Acest marş dela Nistru a fost grozav de greu din cauza lipsei de apă...

La 23 Iunie (ţarul şi ţarina) au sosit la Iaşi, unde se afla general-feldmareşalul conte Şeremetev (iar polcurile lui de dragoni stăteau la distanţă de 6 mile dela Iaşi); în întâmpinarea maiestăţii sale a plecat gospodarul valah şi i s'a închinat, ca supus al maiestăţii sale, cu toţi şefii săi; a sosit atunci şi din partea gospodarului muntenesc Constantin Brâncoveanu solul Castriot, care, aducând felicitare maiestăţii sale, i-a comunicat că vizirul turcesc a ordonat patriarhului din Ierusalim a cerceta prin gospodarul său, dacă ţarul este dispus la pace, despre care are dela sultan porunca să trateze; atunci însă în aceasta nu s'a crezut, mai ales propunerea n'a fost primită pentru a nu anima sau încuraja pe inamic. Apoi a avut loc sfatul militar, cum trebueşte dusă această campanie, dar mai ales s'a vorbit despre aprovizionare, deoarece în acea Ţară Valahă pustiită, aproape nimic nu s'a găsit,

și de aceea s'a hotărît să stea armata la Iași și să facă depozite. Intre timp, însă, s'a primit vestea, că încă nu toți Turcii au trecut Dunărea.

Pag. 315. De aceea din partea gospodarului valah și a căpeteniilor acestei țări s'a cerut a urgenta atragerea inamicului spre Dunăre, arătându-se că de-a-lungul râului Siret sunt depozite mari, pe care Turcii le-au făcut, adunând proviantul prin sate lângă Brăila, și că aceste alimente se află fără nicio apărare, ceea ce au confirmat solul gospodarului muntean Castriot și contele Toma Cantacuzino, care din credință creștinească, părăsind funcțiunea sa de spătar, sau de general al armatelor muntenești, și nu puținul său avut, a sosit în slujba maiestății sale. I s'a dat cinul de general-maior [1]). De aceea, cu toate că misiunea era riscantă, s'a consimțit să se ia această cale foarte primejdioasă, pentru a nu dispera pe creștini, care așteptau ajutor... S'a hotărît ca armata să meargă pe partea dreaptă a Prutului... până la Fălciu... In direcția Siretului a fost trimes generalul Rönne, pentru a lua suspomenitele provizii... La 7 Iulie s'a primit vestea, că inamicul a trecut Prutul... acest raport s'a constatat apoi a fi fals și generalul Janus i-ar fi putut opri să treacă, dacă ar fi procedat așa cum se cuvine unui om cum se cade.

Pag. 316. Insă el s'a retras către infanterie și astfel a inspirat Turcilor curaj... Inamicul a dejucat intenția (noastră) de a ocupa Fălciu și cu toată armata sa a trecut Prutul, tăind comunicația între armata (noastră) și generalul Rönne. De aceea țarul intenționa să îndrepte marșul său către partea dreaptă a Siretului. Insă din cauza înalților munți și a lipsei de apă, nu s'a putut face aceasta; totodată caii în armata rusească, rămânând nemâncați, au slăbit foarte mult, toată iarba până la rădăcină, din cauza mulțimii de lăcuste, a fost mâncată. Pe de altă parte, diviziile generalilor Weyde și prinț Repnin erau în urmă. De aceea s'a ținut un sfat militar... și s'a hotărît să se retragă...

La 9 Iulie, Turcii au atacat ariergarda noastră, cu infanterie și cavalerie... dar au întâmpinat o dârză rezistență.

Pag. 317. In aceeași zi (9 Iulie) la amiază, din cauza căldurii mari și a oboselii oamenilor, înconjurată de inamic din toate părțile și hărțuită de atacuri... toată armata a fost nevoită a se opri la Prut pentru odihnă și primirea apei. Aveam atunci un mic număr de Valahi, care s'au unit cu noi și se aflau în mijlocul carelor cu proviant pentru paza carelor; dela ei aveam mai mult confuzie, decât ajutor, ca și dela Cercașii noștri, adică cazacii ucraineni. Intre timp Turcii au adunat toată armata lor, adăugând la ea și un număr de unități suedeze, polone și căzăcești din Bender.

---

[1]) Comandant al regimentului Tambov și al cetății sf. Ana (Rostov pe Don), mort în 1722 și înmormântat la Moscova.

Generalii suedezi Sparre şi Ponjatowski, sosind la marele vizir, îl întrebau, ce vrea să facă; el le-a răspuns, că vrea să atace pe inamicul care se retrage. Ei l-au rugat să nu facă aceasta, ci să hărţuiască încontinuu armata rusească şi să o reţină la trecerile râului; armata rusă flămândă şi obosită, ar putea astfel să cadă în mâinile Turcilor. Vizirul a spus, de ce să se procedeze aşa, când se ştie că Ruşii sunt puţini şi e posibil să-i bată, dar generalii i-au răspuns că nu are importanţă că sunt puţini, că ei îi cunosc, că armata rusă e o armată permanentă şi că Turcii nu pot opri jocul ei, vor pierde curajul şi nimic nu vor putea să facă. Atunci vizirul, mâniindu-se, cu ocară i-a refuzat şi adunând armatele turceşti, care după spusele lor erau în număr de 100.000 infanterie şi 120.000 cavalerie, în afară de Tătari, a atacat armata rusească.

Pag. 318-319 Apoi Turcii înşişi au spus că vreo 7.000 ai lor au pierit aici şi astfel cu ajutorul lui Dumnezeu atacul lor a fost respins. Şi dacă i-am fi urmărit chiar puţin, am fi putut obţine o victorie deplină, însă nu am putut face aceasta din cauză că nu am reuşit să înconjurăm cu şanţuri carele de alimente, iar dacă am fi mers înainte fără a face aceasta, cavaleria lor ar fi putut să pătrundă în rândurile noastre şi noi am fi putut pierde alimentele, care şi aşa erau puţine. In timpul nopţii Turcii au făcut «approches» şi «baterii». Peste Prut, în vârful dealului, inamicul avea baterii şi o mulţime de oameni, care împuşcau în părţile noastre şi ne opreau să luăm apă din râu.

La 10 Iulie dimineaţa, vizirul a ordonat din nou atacul asupra armatelor ruse, însă ienicerii nu mai vroiau, limitându-se numai la trageri din tunuri. Când din partea noastră s'a văzut că atacul întârzie, iar armatele noastre sunt puţine şi cavaleria noastră e slabă, s'a înţeles că aceasta înseamnă a lăsa bătălia în voia hazardului. Dar mai ales fiind prezente şi maiestăţile lor, nu era fără primejdie a pune în dependenţă numai de vitejie chiar şi buna stare a întregului imperiu. S'a făcut sfat şi s'a crezut că e bine să se trimeată cu unter-ofiţerul Şepelev la vizir o scrisoare din partea feldmareşalului Şeremetev, în care, aducând aminte trimeterea lui Castriot şi alte propuneri de pace, făcute înainte de aceasta prin Anglia şi Olanda, să se ceară răspuns, dacă Turcii mai au intenţie de pace, şi că în cazul acesta ei ar putea trata. Dar pentru cazul când Turcii nu vor accepta pacea, s'a ordonat a împreuna carele, iar Valahilor şi cazacilor s'a dat ordin, de a face pe cât se poate, şanţuri în jurul carelor, pentru ca toţi să aibă posibilitatea, lăsând alimentele depozitate, să meargă împotriva Turcilor.

Pag. 320. Intre timp tragerea din partea inamicului cu fiecare oră se înteţea, dar nu aducea prea mult rău. Nu mai era, însă, posibil a se retrage, precum şi a sta fară aprovizionare şi furaj. A venit timpul sau de a învinge, sau de a muri. Intârziindu-se răspunsul la scrisoare, s'a trimes la Turci, cerându-se să dea mai repede răspuns, dacă vor

sau nu pace, deoarece nu se mai poate aştepta. Apoi nefiind primit răspunsul şi la aceasta, s'a ordonat polcurilor atacul. Când acesta s'a produs şi ai noştrii au înaintat cu câteva zeci de stânjeni, dela Turci s'a primit propunerea să nu se pornească mai departe şi să înceteze focul armelor, deoarece ei acceptă pacea, şi au cerut să se trimeată împuterniciţii, cu care să se trateze pacea. Astfel s'a făcut armistiţiul.

In aceeaşi zi (10 Iulie) înainte de seară a fost trimes pentru tratative cancelarul adjunct baronul Şafirov, care, după negocieri cu însuşi marele vizir, s'a înţeles în ziua de 11, cu privire la tratatul de pace şi s'a întors la ţar, care se afla printre carele cu aprovizionare. Apoi primind porunca, susnumitul Şafirov din nou a fost trimes în lagărul turcesc. Iar în ziua de 12, acest tratat a fost încheiat cu condiţia ca să le dea Turcilor fără compensaţii oraşul Azov, luat dela ei mai înainte, iar celelalte cetăţi nou construite să fie distruse; pentru regele suedez, în afară de libera lui trecere în ţară, nimic nu s'a prevăzut. Şi astfel, prin graţia lui Dumnezeu şi datorită procedeului prudent al maiestăţii sale, şi acest caz neaşteptat şi nefericit a fost, deşi cu oarecare pierdere, înlăturat.

Pag. 321. Curând după încheierea şi schimbul tratatelor a sosit la vizir din Bender regele suedez. Marele vizir l-a întâmpinat în « oboz », prefăcându-se că a venit pentru oarecare altă treabă. Regele a început să-i reproşeze de ce a încheiat cu ţarul rosienesc pacea, întrucât sultanul turcesc pentru dânsul a început acest război. Vizirul i-a răspuns că nu ştie despre aceasta, dar a avut din partea sultanului poruncă a duce acest război în interesul sultanului. Obţinând din partea ţarului rosienesc libera trecere a regelui în ţara lui, sultanul a încheiat acea pace. Regele spunea, că el ar fi putut lua în mâinile sale toată armata rosienească şi, dacă i se va da chiar acum armată, el îi va ataca pe Ruşi. Turcii i-au văzut acum şi dacă vrea, să-i atace, dar numai cu oamenii săi; însă el vizirul, nu va călca pacea stabilită. Şi astfel regele mâniindu-se l-a părăsit şi imediat a plecat la hanul Crimeii şi la plecare a fost însoţit de cuvinte nu prea respectoase din partea vizirului.

In tot acest marş, dela Prut, ai noştrii aproape terminaseră pâinea, astfel că polcurile noastre nu aveau dela Nistru niciun pesmet, ci se hrăneau cu carne de vite, pe care gospodarul valah Cantemir le trimetea.

Pag. 322-323. Acest marş împotriva Turcilor a fost făcut prea hazardat, mai mult pentru a asigura pe gospodarul muntean, care se credea la noi că îndeamnă pe ţarul rosienesc din motive creştineşti, promiţându-i a-l ajuta nu numai cu armatele sale, dar şi cu cele sârbeşti şi altele şi afirmând că ar avea şi în interiorul imperiului turcesc grupuri de rebeli şi că prin creştini poate să ridice o revoltă împotriva Turcilor. De asemenea a promis a satisface armata rosienească cu alimente. Dar această dorinţă manifestată şi intenţia au fost de fapt o sărutare de Iuda, deoarece el comunica Turcilor tot ce primea în cuno-

ştinţă dela noi şi dinadins lungea spre paguba noastră. Dar Dumnezeul drept a arătat tuturor o minune adevărată şi judecata sa adevărată, deoarece ne-a scăpat de acest caz disperat, noi dorindu-i binele şi scăparea, iar pe toţi cei vicleni i-a pedepsit cu moarte... Dacă Turcii ar fi ascultat sfatul regelui suedez, aceasta ne-ar fi dus la o nenorocire mare. Intr'adevăr, cazul acesta a fost prea nenorocos şi trist, dar dacă am fi obţinut victorie asupra inamicului, atunci am fi mers şi mai departe şi mai mult am fi crezut sus amintitului Iuda, şi astfel fără îndoială ar fi fost şi mai rău.

După cum au declarat apoi vizirul şi alţi paşi miniştrilor noştri, armata turcească era următoarea:

Turci	cavalerie	120.000
	infanterie	100.000
Tătari		50.000
	Total	270.000

Artilerie, tunuri mari şi de câmp 444, mortiere 25

Din partea rusească au fost:

Cavalerie	6.692
Infanterie	31.554
In total	38.246

Artilerie, tunuri 28
mortiere 23
gaubiţe 2
Tunuri pe lângă polcuri,
de 3 funturi 69

Pag. 324.

La Turci ucişi 7.000
La noi 752

Ţarul şi ţarina în ziua de 20 au trecut Prutul, iar în ziua de 23 au sosit la Nistru.»

1722

IEROMONAHUL SILVESTRU

Războiul din 1711 a întrerupt pentru scurtă vreme pelerinajele ruseşti. Următoarele însemnări de călătorie au fost traduse de arhimandritul Ghenadie Enăceanu (1836-1898), licenţiat al Academiei Duhovniceşti din Kiev (1865) [1]) şi viitor episcop al Râmnicului, care le-a

---

[1]) Şcoala frăţiei bisericeşti din Kiev exista din 1615, unindu-se cu colegiul lui Petru Movilă, înfiinţat în 1631 şi reorganizat în 1701. La Kiev au studiat: logofătul Udrişte Năsturel, cărturarul Varfolomei Măzăreanu, Gavriil Bănulescu-Bodoni (1771), ierodiaconul Ierotei — după 1820, cărturarii Filaret Scriban, magistru (1841), şi Melchisedek Ştefănescu al Romanului, magistru (1851); episcopul Teoctist Scriban (1825—1890), licenţiat (1851); episcopul Silvestru Bălănescu al Huşilor, licenţiat (1873), decedat în 1900, care a tradus printre altele două volume ale *Teologiei dogmatice* a episcopului Silvestru din Kanev şi un curs de drept bisericesc de profesorul Berdnikov; profesorul C. Nazarie, care printre traducerile sale numeră *Apologetica creştină* a lui N. Rojdestvenski; N. Filip, care a tradus o *Liturgică* şi altele; arhimandritul Gherasim Miron, traducător din ruseşte al *Vieţii lui Iisus* (Iaşi, 1898), de Vladimir Guettée; preotul Clement Bontea, care a prelucrat din ruseşte *Cheia noului testament;* I. Rădulescu, L. Cosma, V. Puiu şi profesorul universitar Ştefan Berechet (1885—1946), traducători de texte reproduse în acest volum; preotul I. Ţincoca, autor de articole; Gr. Constantinescu, aşezat în Basarabia; arhiereii Galaction Cordun şi Valerie Maglan; magistratul Vespasian Erbiceanu; Gavriil Muzicescu (1847—1903, Muzîcenko din Ismail), compozitor influenţat de muzica corală rusă; fraţii Vasile şi Gheorghe Samurian (comp. revista « Viitorul », din Iaşi, 1901, nr. 1 şi urm.); Nicodim Munteanu, patriarhul României, traducător al numeroaselor cărţi, printre care *Istoria biblică* de Lopuhin; şi mulţi alţii. A. Stadniţki, *Românii care şi-au făcut studiile în şcolile superioare ruse,* Chişinău, 1891; Veniamin Sinaitul, în « Biserica Ortodoxă Română », 1945, p. 561 şi urm., şi G. Moisescu, *ibidem,* p. 722 şi urm., şi 1946, p. 247 şi urm. In Rusia au mai făcut studii: la Petersburg — cei şapte tineri trimeşi acolo de mitropolitul Neofit al Munteniei, în 1845: profesorii I. Ghermănescu (1828—1888), Petre Romanescu şi N. Comănescu, arhimandritul Ghelasie Ionescu (1828—1908), R. Dimitrie, S. Bădescu şi D. Perianu (1828—1908), apoi — Ni-

publicat în revista « Biserica Ortodoxă Română » (1883, nr. XII, p. 781 şi urm.) [1]), sub titlul de *Descrierea călătoriei la Constantinopol şi Ierusalim a ieromonahului Silvestru şi Nicodim din mănăstirea sf. Nicolae, supranumită Rîlovska, în anul* 1722. Nu ştim, dacă e vorba de mănăstirea din Rîlsk, din regiunea Kurskului. In orice caz, stilul însemnărilor dovedeşte că Silvestru era un ucrainean, din regiunea râului Desna, un afluent al Niprului. *Descrierea* a fost publicată de N. Popov, în « Operele » Academiei din Kiev.

« La Nemirov, odihnindu-ne puţin, ne-am luat patru călăreţi pentru siguranţă, deoarece mergând dela Nemirov până la Soroca acest drum este periculos din cauza haidamacilor; şi de aceea pe noi, noaptea, acei călăreţi ne-au condus până la Soroca, 12 mile. Soroca oraşul dela sosire este graniţa polonă, şi jumătatea oraşului e polonă, iar pe celălalt mal al Nistrului oraşul este voloh [2]), şi graniţa volohă. Fluviul Nistru trece prin mijlocul oraşului; este larg cât Desna noastră, numai curge foarte repede. Dela Soroca am mers până la oraşul, capitală moldovenească, până la Iaşi, 15 mile. Acest drum spre Iaşi este foarte frumos, deoarece munţii sunt destul de mari, câmpiile vesele şi pădurile de amândouă părţile pe alocuri sunt; numai câmpia este fără apă, neavând apă nici puţin, iar în drum spre Iaşi, cam la o milă şi jumătate depărtare de oraş, curge râul Prut.

Când am venit la Iaşi, ne-am înfăţişat în casa gospodarului voloh, şi ni s'a poruncit să dăm o cerere, ce voim, şi la cererea noastră ni s'a dat cinci lei şi ni s'a dat un căruţaş cu cal, să ne ducă la Galaţi 20 mile. Gospodarul voloh e Mihail Racoviţă. In oraşul Iaşi sunt 7 mănăstiri:

1. Mănăstirea Atosului, ce se numeşte Golia.

2. Mănăstirea Atosului, Trei Sfiatiteli, unde se află moaştele prea cuvioasei Paraschiva, a cărei pomenire se cinsteşte la 14 Octomvrie.

---

colae Donici (R. Rosetti, *Amintiri*, vol. I, p. 212), Al. Răzmiriţă, August Scriban (1892); la Harkov — profesorii Tokarski din Botoşani (1858) şi I. Mandrinescu din Iaşi, mort în 1868, L. Reichenberg; la Moscova — N. Gănescu (I. Filitti, *Domniile Române sub Regulamentul Organic*, Bucureşti, 1915, p. 235); la Odessa — G. Asaki (G. Sion, *Suvenire contemporane*, Bucureşti, 1915, p. 5) şi C. Brăiloi, viitor ministru al dreptăţii, şi alţii.

[1]) In aceeaşi revistă (1886—1887, p. 986), Ghenadie Enăceanu, care a scris şi despre Petru Movilă (1882), se referă la lucrarea lui Gr. Voskresenski, apărută în 1882, la Petersburg, despre *Manuscrisele slave ce se păstrează în bibliotecile străine din Berlin, Praga, Viena, Lubliana, Zagreb şi Belgrad,* printre care trei manuscrise interesante pentru trecutul ţării noastre (printre altele, la Praga: *Letopiseţul când Turcii au luat oraşele pe Dunăre şi în Ţara Vlahilor).*

[2]) Moldovenesc.

3. Mănăstirea Ierusalimului, ce se numeşte Burnosa [1]).
4. Mănăstirea sfântului Sava sfinţitul.
5. Mănăstirea ce se numeşte Galata.
6. Mănăstirea Cetăţuia.
7. Mănăstirea macedoneană a sfântului Ioan Gură de aur; în această mănăstire am locuit.

La Iaşi sunt 50 biserici parohiale. Oraşul Iaşi e mare şi frumos, şi păzit în ordine. Continuându-ne drumul din Iaşi, am mers prin satele voloşeşti spre oraşul Roman; în acel oraş locueşte vlădica Gheorghe; şi pe acel drum se vinde mult vin; de-a-lungul drumului, în câmp, sunt multe puţuri cu apă şi biserici multe pustii. Râuri sunt destule: râul numit Prut, neajungând la Iaşi; mergând spre Galaţi, alt râu ce se numeşte Siret; Moldova; Bistriţa; Trotuş; Putna.

Pe acel drum ce trece peste aceste râuri, am ajuns la Galaţi. La Galaţi am rămas o săptămână aşteptând până când corăbiile vor porni la Ţarigrad. Ţara Volohă se hotărniceşte dela Soroca până la Galaţi, la Dunăre; deoarece la Galaţi Dunărea curge şi se varsă în Marea Neagră. Când am rămas noi la Galaţi o săptămână, a sosit vremea aşteptată şi îndată la 8 Iunie ne-am îmbarcat în corabie pe fluviul Dunărea şi am plecat la oraşul Isaccea. Iar dela Isaccea am mers la oraşul Tulcea, iar oraşul Ismail se vedea mai departe de Tulcea, de partea stângă. Fluviul Dunărea s'a împărţit în două, un braţ curgea spre Ismail, în partea stângă, în faţa oraşului Tulcea, încotro mergem noi. Pe acel fluviu Dunărea am mers cinci zile până la bugazul maritim, adică la gura maritimă, şi acolo la gura maritimă am intrat. Dar când ne aşezam în corabie la Galaţi, am dat 6 taleri vamă, iar la 18 Iunie Luni am pornit dela bugaz pe Marea Neagră, şi când am ajuns în mijlocul Mării Negre, deodată a suflat un vânt foarte rău, şi eram în mare nenorocire şi frică... »

---

1) Barnovski *(G)*.

1739

UN NEGUSTOR RUS

Noul război al Rușilor împotriva Turciei, determinat de intrigile din 1735, l-a adus pe comandantul rus Münich (1683-1767), la 19 August 1739, la Hotin [1]). Cu două zile mai înainte, la Stăuceni, 90.000 de Turci, conduși de Veli-Pașa, au fost sdrobiți. In armata rusă se aflau nepoții de frate ai lui Dimitrie Cantemir, dintre care Constantin, la 2 Septemvrie, intră în fruntea unei avangărzi la Iași. Dar nici aceasta nu dură mult: fruntașii bisericii, conduși de mitropolitul Antonie, s'au refugiat în Rusia, încât proclamarea împărătesei Ana Ioanovna drept suverană a principatelor, a rămas fără urmări. Austriacii au fost mai puțin norocoși, pe frontul lor Turcii fiind conduși de fostul ofițer austriac contele Bonneval, ajuns pașă turc; atunci, ei au încheiat, fără știrea Rușilor, pacea cu Turcii, urmând în curând semnarea de toate puterile beligerante a tratatului dela Belgrad. Numeroși Moldoveni și-au căutat din nou refugiu în Rusia [2]). Analizând aceste evenimente, profesorul C. Calmuschi, istoricul relațiilor ruso-române, subliniază că, la încheierea păcii, Rusia n'a luat un centimetru din teritoriile românești, lucru ce putea să-l facă cu ușurință, și declară: « Impărăteasa Ana Ioanovna se arătă vrednică succesoare a lui Petru cel Mare în simțimintele ei generoase față de Români. Le-a voit binele, căutând să facă țările noastre neatârnate; n'a putut aceasta, rău nu ne-a făcut niciunul. Ce-ar fi făcut Austria și cât ar fi luat în imprejurări identice? » [3]).

Pentru ilustrarea acestei perioade publicăm copia unei sumare descrieri a Moldovei, ce ne-a pus la dispoziție Teodor Holban, cercetătorul arhivelor din Polonia. Autorul, probabil un negustor rus puțin cult, manifestă — ceea ce este important — o atenție specială vieții economice a târgurilor moldovenești. Scrierea datează după 1737,

---

[1]) Turcii s'au întărit în cetate din 1715. Comp. și: N. Iorga, *Istoria Românilor prin călători*, vol. II, p. 195 și urm., vol. III p. 31. P. P. Panaitescu, *Călători poloni*, p. 199 ş. a.

[2]) N. Iorga, *ibidem*, vol II, p. 168.

[3]) *Relațiile politice ale Țărilor Române cu Rusia*, p. 38.

când Ungurii şi Austriacii, conduşi de generalul Badeni, au pus stăpânire pe ţinuturile Putna, Bacău, Neamţ, Roman şi o parte din Suceava, ceea ce semnalează autorul; era o încercare nouă a Austriacilor de a ocupa Moldova, [1]) deoarece mai înregistrăm o acţiune a lor în 1716, când generalul Stainville, din Sibiu, a sprijinit mişcarea neizbutită a lui Vasile Ceaur, în timp ce alte unităţi austriace au ţinut Oltenia în mâinile lor, vreme de 21 ani, până la 1739. « Odată stăpână pe Oltenia, — scrie profesorul C. Calmuschi [2]) — Austria se dă pe faţă repede cine e. Purtarea ei faţă de locuitorii ţării este din cele mai tiranice, iar apăsările mai mari decât sub Turci... Austria, în sălbateca ei dominaţie, a mers mai departe decât Turcii, atingând chiar religia ţării ». Ocuparea Bucovinei în 1775 de Austriaci [3]), le-a trezit din nou pretenţiile, doi ani mai târziu, asupra Olteniei [4]).

Manuscrisul ce-l reproducem trebue să fie alcătuit în timpul războiului. Această campanie rusească împotriva Turcilor a descris-o detailat generalul rus Manstein (născut la Petersburg, în 1711), în *Mémoires historiques, politiques et militaires* (Paris, 1771; Lyon, 1772; Amsterdam, 1771; Lipsca., 1771; « Vechimea Rusă », 1875, şi *Observaţiile, ibidem*, 1887). Despre acest război au mai scris: A. Baiov (Petersburg, 1906) G. de Kéralio (Paris., 1780), C. Dapontès (Paris, 1888), iar despre pacea dela Belgrad — abatele Laugier (Paris, 1768). Menţionăm de asemenea *Jurnalul* lui Münich, publicat de Ernst Hermann, şi interesanta lucrare a lui A. Kociubinski: *A. I. Ostermann şi împărţirea Turciei* (Odessa, 1899).

In cursul veacului al XVIII-lea se consolidează, de asemenea, relaţiile economice cu Rusia, de unde negustorii aduc blănuri, tutun şi alte mărfuri. In schimb, din Moldova se exportă cu timpul cai pentru armată şi vinuri luate de Grecii din Nejin. [5]). Medicul Andreas Wolf [6]) povesteşte, că în timpul foametei din 1795, când oamenii mâncau coajă de ulm, mitropolitul Iacov Stamati aduse din Rusia hrană pentru popor. [7])

---

[1]) Radu Rosetti, *Amintiri*, vol. I, p. 18.

[2]) *Op. cit.*, pp. 34—35.

[3]) N. Iorga, *Histoire des relations*, p. 147 şi urm.

[4]) Idem, *Acte şi fragmente*, II, p. 130.

[5]) Idem, *Istoria Românilor prin călători*, vol. II, p. 189, şi vol. III, p. 117. Găsim la Nejin, în regiunea Cernigovului, negustori din Moldova, făcând comerţ cu fier, vin voloh, nuci munteneşti, băcănie turcească, prune, ceară etc. N. Bogdan, *Din trecutul comerţului moldovenesc şi mai ales al celui ieşan*, Iaşi, 1925, p, 61.

[6]) *Beiträge zu einer statistisch-historischen Beschreibung des Fürstenthums Moldau*, Sibiu, 1805. Wolf (1741-1812) scrie că prinţul Potiomkin a contribuit la introducerea berii în Moldova (p. 34-35).

[7]) N. Iorga, *Istoria Românilor prin călători*, vol. III, p. 112.

Date autentice
despre Principatul Moldovei, situaţia lui internă, despre produsele şi fertilitatea lui, despre judeţe şi altele.

« Acest principat după vechile graniţe se întindea până la fluviul Nistru, ajungând până la Dunăre, având în stăpânire cetăţile Hotin, Bender, Belgorod, Chilia, Ismail şi Tomarova, iar afară de acestea erau următoarele judeţe.

Denumirea judeţelor:

1. Suceava. Are două târguri: 1) Suceava, în trecut capitala Moldovei, a cărui cetate fusese dărâmată de Turci şi în care se găsea reşedinţa mitropolitană, 2) Siret, în acest ţinut se află reşedinţa episcopală dela Rădăuţi. In primul din aceste oraşe, adică în Suceava, adesea se fac târguri, unde se vând tot felul de produse locale, ca: cereale, unt, miere, ceară, slănină, sare, precum şi numeroase vite cornute şi cai, care sunt cumpărate de negustori străini ce plătesc vamă. In acest judeţ se mai găseşte catran şi izvoare sărate.

Câmpul-Lung. Se află între munţi şi dealuri înalte, în vecinătatea graniţei ungureşti; cu toate acestea are o conducere proprie, totuşi aparţine judeţului Suceava, fiind păzit de grăniceri numiţi plăieşi, care au în paza lor trecătorile înguste, pe unde se poate trece doar călare şi nu chiar prin tot locul.

2. Neamţ. Are de asemenea două târguri: 1) Piatra; 2) Neamţul. Acest din urmă oraş are şi cetate, care a fost devastată de Turci. Şi acest judeţ se mărgineşte cu pământuri ungureşti; şi aici de asemenea sunt puşi grăniceri pentru paza trecătorilor. In acest ţinut se găsesc aceleaşi produse ca în judeţul Suceava şi este aceeaşi industrie. Se găseşte păcură (catran) şi izvoare sărate. Lemnul se găseşte din belşug şi se exploatează mai cu seamă brazii pentru catarguri, ce sunt porniţi la vale pe apa Bistriţei, ajungând până la Galaţi şi de acolo până la Constantinopol.

3. Roman. Acest târg are o episcopie, aceleaşi preocupări economice ca şi judeţele de mai sus, dar e mai bogat.

4. Bacău. Are trei târguri mai însemnate: Bacău, Trotuş şi Ocna. In acest din urmă târg sunt ocne de sare cu acelaşi nume, iar în împrejurimi sunt izvoare din care se scoate o substanţă groasă, negricioasă, care seamănă cu catranul şi care se întrebuinţează la unsul roţilor de care. La Bacău negustorii organizează târguri. Aici se face mai cu seamă un vin bun. Şi acest judeţ se mărgineşte cu ţinuturi ungureşti, având pază specială spre trecătorile înguste, pe unde nu duc decât două drumuri pentru trecerea carelor.

5. Putna, care are două târguri: 1) Focşani şi 2) Adjud. In primul se găsesc tot felul de produse, mai cu seamă însă vinuri. Acest judeţ, pe de o parte se mărgineşte cu pământul unguresc, pe de altă parte se învecineşte cu Valahia.

6. Tecuci. In acest județ era un singur târg, care însă a rămas în părăsire; este bogat în vinuri. Se mărginește cu Brăila și Valahia.

7. Covurlui. Are un târg numit Galați, care e port la Dunăre, unde acostează vase, care vin dela Țarigrad. Are o industrie desvoltată. De aici pleacă spre Țarigrad corăbii și vase, încărcate cu tot felul de produse din județele Neamț și Bacău. Pe de o parte se mărginește cu Brăila, pe de altă parte cu niște sate care se întind dincolo de Dunăre și care mai înainte fuseseră moldovenești, dar astăzi au fost luate de Turci și trecute la Isaccea; este bogat mai cu seamă în viță de vie.

8. Tutova. Târgul mai important e Bârladul, care are venituri însemnate din încărcăturile ce trec spre porturi și alte produse, ca și în celelalte județe, mai cu seamă vinuri.

9. Vaslui. Acest județ are un târg, Vaslui.

10. Fălciu. Are două târguri mai de seamă: Fălciu și Huși. In acest din urmă există și o episcopie. Se mărginește cu Bugeacul, adică cu acele ținuturi ce au fost luate Principatului Moldovenesc de către Turci și Tătari. Aici sunt numeroase vii. La movila numită «Rabâia» se află o fabrică de silitră.

Codru, se află de asemenea în jud. Fălciu, dincolo de râul Prut. Se mărginește cu același Bugeac.

Greceni, e un ținut tot din județul Fălciu, având granițe la Bugeac, Tomarova și Ismail.

11. Lăpușna. In acest județ sunt două târguri mai însemnate: Lăpușna și Caușani. Aici se cultivă tot felul de produse naturale; se fabrică silitra. Se învecinează cu Bugeacul și Bender.

12. Orhei. Are un târg cu același nume, mărginindu-se cu Ucraina Hanilor, cu Bender și Polonia.

13. Soroca. In acest județ sunt două târguri: Soroca și Moghilău. Produsele sunt deosebite; se mărginește cu Polonia și Hotin.

14. Cernăuți. Are un târg cu același nume, care are diferite întreprinderi. In târgul Otaci, numit așa și în ținuturile poloneze, se fac iarmaroace, unde se vând în cea mai mare parte cai și tot felul de vite cornute, care apoi iau drumul spre Breslau, în Silezia, și Polonia. Acest județ se mărginește cu Polonia și Hotin.

Câmpul-Lungul Rusesc, ținut din județul Cernăuți, care pe de o parte se mărginește cu Ungaria, iar pe de alta cu Polonia, cu care mai înainte avea graniță până la Ceremușul-Negru; Polonii însă în anii din urmă, trecând prin ținuturile Moldovei, i-au luat mai multe sate moldovenești, mutând granița la Ceremușul-Alb. De asemenea și Ungurii au pus stăpânire pe unele ținuturi din județele Suceava, Neamț, Bacău, Putna, cu toate că granițele Principatului Moldovei erau fixate prin hrisoave.

15. Dorohoi. Are două târguri: Dorohoi și Ștefănești, în acest din urmă se fabrică silitră. El se mărginește cu Hotinul.

16. Hârlău, are un târg cu acelaşi nume. In satele Deleni şi Maxut se fac pietre de moară, şi sunt numeroase vii.

Botoşanii, se află în judeţul Hârlău; are produse bogate şi de tot felul.

17. Cărligătura, are un singur târg: Târgul Frumos.

18. Iaşi. In acest judeţ e şi capitala Iaşi. Se mărgineşte cu ţinuturile Hotinului. Au tot felul de produse şi mai ales vin şi vii.

In total 18 judeţe şi 5 ţinuturi, adică total 23».

1770

Publicaţiile ştiinţifice ruse s'au preocupat mai demult de voevodatele Moldovei şi Munteniei. Astfel, în curând după înfiinţarea Academiei de Ştiinţe din Petersburg, acest înalt aşezământ de cultură a început să publice, dela 1726, o revistă lunară: « Mesiaţeslov », în care a apărut un articol « despre originea Moldavţilor, despre limba lor..., credinţa, moravuri şi purtare ». [1]) De asemenea cunoaştem dicţionarele româno-slave, precum şi exerciţiile de traduceri în diverse limbi, printre care şi cea « valahă » (pe la 1773-1789), de Irinei Falkovski. [2]) In volumul I al revistei « Arhiva Românească » (1841, ed. II, 1860, pag. 243-248), Mihail Kogălniceanu a publicat traducerea articolului dintr'un periodic rusesc, consacrat Moldovei, pe care-l reproducem pentru a ne da seama de cunoştinţele vremii, când războiul împotriva Turcilor justifica interesul deosebit faţă de Moldova, deşi scrierea nu era rodul unei călătorii, ci se datora consultării primei părţi a operei lui Dimitrie Cantemir [3]): *Descrierea Moldovei*, cercetată — credem — în cea dintâi

---

[1]) *Schiţe asupra istoriei Academiei de Ştiinţe*, redactate de V. Volghin: I. I. Liubimenko, S. A. Tokariov, I. U. Budovniţ şi V. V. Altman, *Ştiinţe istorice*. Moscova, 1945, p. 7.

[2]) N. Petrov, *Descrierea colecţiilor de manuscrise din Kiev*, vol. III, p. 253.

[3]) N. Iorga vorbeşte despre Cantemir printre călători străini (*Istoria Românilor prin călători*, vol. II, p. 125), ţinând seamă că acest domn de scurtă durată (Noemvrie 1710—Iulie 1711), născut în 1673, a stat mai mult în Turcia, ca ostatec, şi în Rusia, ca fugar, unde a şi murit, în 1723. Cum este vorba despre o « scriere geografică », amintim că despre D. Cantemir geograf au scris: G. Vâlsan, în « Revista Ştiinţifică Adamachi », 1925, în « Lucrările Institutului Geografic al Universităţii din Cluj », 1926, vol. II, şi în « Analele Academiei », s. III, t. VI, 1927, precum şi P. P. Panaitescu, în « Analele Academiei », s. III, t. VIII, 1927—1928. p. 175. Alexandru Hâjdeu (1811—1872) a prezentat la 2 August 1869 Academiei Române (« Analele Academiei », tom. I, p. 203), printre primii, o comunicare despre manuscrisele lui N. Milescu, Dosoftei şi D. Cantemir; el a cercetat mai de mult scrierile vechi istorice, de pildă *Sinopsisul* din Kiev, cunoscut şi lui Cantemir (P. P. Panaitescu, *Istoria Slavilor în româneşte în sec. XVII*, « Revista Istorică Română », 1940, nr. 10, p. 103 şi 109). Prin scrisoarea sa din 24 August 1837, Hâjdeu a comunicat Societăţii Arheolo-

ediţie a acestei lucrări, apărută în 1769, în « Magazin für die Neue Historie und Geographie », (partea doua — în 1770), pe când traducerea germană a lui J. L. Redslob s'a imprimat în broşură, la Francfurt şi Lipsca, în 1771, [1]) iar în ruseşte opera a fost publicată mult mai târziu, în 1789, în traducerea lui Vasile Levşin. Cantemir, după cum se ştie, a alcătuit această lucrare între anii 1715-1719, stând în Rusia; în prefaţa din prima ediţie — a lui A. F. Büsching, G. F. Müller scria la Petersburg, în 1764, că cunoştea această operă de vreo 40 ani şi că ar fi auzit, că scrierea originală a fost redactată de autor în limba moldovenească şi că secretarul său, Ivan Iliinski (mort în 1737), ar fi tălmăcit-o în latineşte.

Traducere dintr'o scriere geografică, tipărită în Rosiea la anul 1770, despre Moldova.

« Din istorie este lucru înştiinţat, că în veacul al doilea după H. pe Moldova şi pe Vlahia le-au făcut Dakia cea veche, în care au trăit atuncea Gheţii şi Dakii, pe al cărora craiu, anume Dekebal, l-au biruit împăratul Traian, şi au desrădăcinat pe locuitorii de loc, şi au adus de au aşezat locuitorii Rîmleni, numind locurile acele Romana, de pe numele cetăţii Romii. Apoi la vremele cele mai de pe urmă, când au venit împărăţia Romii la căderea cea desăvârşită, Hunii şi Goţii şi Saraţinii (neamuri numite cu aceste numiri), adeseori făcând năvăliri, călcări şi prăzi în ţara aceea, au pustiit-o de tot, şi pe Rîmleni locuitori i-au gonit în munţi, din care munţi, după ce au petrecut câteva sute de ani, apoi sub povăţuirea lui Dragoş, feciorul lui Bogdan, ce au fost de neam mare la acel norod, ce se trăgea din neamul acela al Rîmlenilor, au îndrăsnit a ieşi în ţara lor cea strămoşească, şi s'au aşezat pe ale ei pustii locuri, [2]) alegându-şi şi domn povăţuitoriu pe acel Dragoş. Acest domn când au ieşit din munţi au întâmpinat o fiară zimbru, sau bou sălbatec, pe care însuşi l-au însăgetat cu săgeata din arcu, şi la aceeaşi întâmplare un ogar ales, ce-l chiema Molda, s'au înecat în apa ce curgea pe aproape. Deci după acest nume numindu-se şi apa Molda, pe urmă s'au numit şi toată ţara Moldova. Iar capul bourului, fiindcă l-au închipuit Dragoş în pavăza sa, s'au făcut şi marca adecă pecetea ţării,

---

gice Ruse despre două manuscrise: letopiseţul Kievului şi cel al lui Ioan Neculce (*Procesele-verbale ale şedinţelor Comisiei Arheografice*, 1833—1840, Petersburg, 1885, p. p. 145—146).

[1]) « Magazin », part. III, p. 540—541. M. Romanescu, *Boierimea Moldovei la începutul veacului al XVIII-lea*, « Arhiva Genealogică Română », Bucureşti, 1944, p. 73.

[2]) Incă N. Bălcescu, în *Despre starea socială a muncitorilor plugari*, se ridică împotriva teoriei că Dragoş şi Negru-Vodă au descălecat în locuri pustii.

cu acelui cap, închipuire după cum şi acum este. Mai pe urmă Ruşii şi Leşii au numit această ţară Volohă, iar pe locuitori Volohi. După aceea făcându-se despărţirea între Moldova şi Valahia, au rămas deosebite până'n ziua de astăzi, şi la stăpânire şi la numire.

Iar hotarele Ţării Moldoveneşti sunt aceste: către amează zi apa Dunării i către răsărit marea Neagră şi Bugeacul parte a Ţării Tătăreşti, şi cetatea Benderul, care au fost din început a Moldovii, iar către amează noapte apa Nistrului, iar către apus Podolia, Ţara Ungurească şi a Vlahiei. Aşa socotesc că toată Ţara Moldovenească cuprinde împrejur 1659 verste rosieneşti. In partea locurilor noastre nu cu lesnire se poate afla o ţară ca aceasta care cu lărgimea sa ar putea întrece pe Moldova şi să aibă atâtea râuri, şi ezere mari şi mici, munţi, codri, păduri, câmpii, precum ţara aceasta. Râurile Moldovii cele mai mari sunt aceste: Dunărea, Nistrul, Prutul, Siretul, Suceava, Moldova, Bârladul, Bistriţa, Trotuşul, Răutul, Botna; iar părâe mai mici sunt o multă mulţime, căci numai în Prut intră mai mult decât 20 părâe, din care unele pot să se numească şi râuri. In Bârlad intră 17, în Siret 12. In numărul lacurilor celor mai mari se află Brateşul între Prut şi între Siret lângă târgul Galaţii, ezerul Orheiului în lung de 40 verste, iar în larg de 15, ezerul dela Dorohoi, Colacinul lângă hotarul leşesc, lacul Ovidului lângă Cetatea albă (turceşte Akkerman), unde Ovidie Rîmleanul făcătoriul de stihuri au fost surgunit, şi acolo au şi murit [1]).

In zilele domnului Cantemir, adecă la începutul acestui veac al 18, Moldova s'au împărţit în ţara de jos şi în ţara de sus.

In ţara de jos se număra 12 ţinuturi, anume:

Ţinutul Iaşii, în mijlocul Moldovei, în care târgul Iaşului, pe apa Bahluiului, cel mai mare oraş al Moldovei, unde este şi scaunul domniei.

Ţinutul Cărligăturei, întru care este oraş mic anume Târgul Frumos, ce hotăreşte cu ţinutul Iaşilor, despre mează noapte.

Ţinutul Romanului, întru care este oraşul Romanului şi episcopia cu acest nume; puţin mai jos de târgul acesta se împreună apa Moldovei cu Siretul.

---

[1]) Numele oraşului Ovidiopol şi al lacului Ovidovo (chiar Davidovo) ar fi provenit dela castelul clădit de kniazul Vitovt al Lituaniei; A. Zaşciuk, *Regiunea Basarabiei*, Petersburg, 1862, I, p. 7. Poetul Ovidiu a fost exilat la Tomis (portul Constanţa); A. F. Weltman, *Locul de exil al lui Ovidiu Naso*, « Citirile Societăţii Ruse de istorie şi antichităţi », Moscova, 1866, II, p. 1 şi urm. Comp. şi: Linovski, *Mormântul lui Ovidiu*, « Notiţele Societăţii de istorie şi antichităţi din Odessa », 1844, vol. I, p. 605, arătând izvorul erorii lui Cantemir (aminteşte pe Sarnicki, 1587, şi pe Müller, 1585), reluată de scriitorul P. P. Svinin, care ar fi descoperit în 1816 mormântul lui Ovidiu la Cetatea-Albă (Belgorod-Akkerman). S. Gessen, *Puşkin în amintirile contemporanilor*, Leningrad, 1936, p. 213, 267 (amintirile lui I. Liprandi).

Ţinutul Vasluiului, în care este târgul Vasluiul, la gura pârâului Vasluiul, care cade în Bârlad.

Ţinutul Tutovii, în care este târgul Bârlad pe părâele Bârladul şi Tutova.

Ţinutul Tecuciul, în care este târgul Tecuciului pe apa Bârladul.

Ţinutul Putnii, în care este târgul Focşanii pe părâul Milcov, ce este hotar despărţitor între Moldova şi Vlahia, şi târgul Agiudul pe Siret.

Ţinutul Covurluiului, numit de pe Canalul Covurluiului, care se întinde în lung 51 verste, întru care ţinut este târgul Galaţii, vestit de neguţitorie, lângă apa Dunării, din care Moldovenii trimit multe feluri de mărfuri, de neguţitorie, prin Marea Neagră la Ţarigrad şi pe aiurea.

Ţinutul Fălciul, în care este târg Fălciul pe apa Prutul, şi târgul Huşii, unde este şi episcopia Huşului.

Ţinutul Lăpuşnei, care despre amează zi se hotăreşte cu ţinutul Fălciul; la acest ţinut este cetatea Benderul şi două târguri, Lăpuşna şi Kişinăul.

Ţinutul Orheiului, lângă apa Nistrului; întru acest ţinut este târgul Orheiul pe apa Răutul.

Ţinutul Sorocăi, iarăşi pe apa Nistrului, în care este târgul Soroca, şi cetatea veche cu acelaşi nume.

In ţara de sus sunt 7 ţinuturi, anume:

Ţinutul Hotinul, lângă apa Nistrului, dela Soroca spre mează-noapte, şi cam spre apus; acolo este şi cetatea Hotinului.

Ţinutul Dorohoiului, dela Hotin spre apus, are 2 târguri, Dorohoiul şi Ştefăneştii.

Ţinutul Hârlăului, are trei târguri, Hârlăul, Botoşenii, Cotnariul, de unde iese vin foarte bun.

Ţinutul Cernăuţului în jos pe lângă hotarele ţării Leşeşti, are târgul Cernăuţii, la foarte frumos loc pe apa Prutului.

Ţinutul Sucevii, pe Siret, despre apus, are târg şi cetate veche Suceava, unde au fost din vechi scaunul domniei Moldovei, şi l-au mutat Ştefan Voevod cel Mare în Iaşi [1]). La acest ţinut este şi episcopia Rădăuţului.

Ţinutul Neamţul, între apele Moldova şi Bistriţa, are două târguri Piatra şi Neamţul, şi cetatea anume Neamţul lângă târgul Neamţul pe apa Neamţului.

Ţinutul Bacăul are târgul Bacăul, lângă apa Bistriţii, târg Trotuş pe apa Trotuş, şi târgul Ocnii, unde sunt dealurile cu madem de sare.

Mai dedemult şi Basarabia au fost de Ţara Moldovenească ca a treia parte a acestei ţări; aceasta are pământ neted fără dealuri şi fără

[1]) Turcii siliră pe Alexandru Lăpuşneanu să mute capitala la Iaşi.

păduri, și nu se află acolo râuri altele, decât râul Ialpuful [1]), și apa Dunării, care curge pe hotarele ei. Basarabia se împarte în patru ținuturi.

Ținutul Bugeacului, în care locuiau Tătarii ce sunt din neamul Nohailor, care se numesc și Tătarii Cetății Albe. Bugeac s'a numit de pe starea locului, căci Bugeac va să zică unghiu [2]), și din întinderea locului acestui între Nistru și între Dunăre către Marea Neagră, se face ca un unghiu sau sin.

Ținutul Akkermanului, în care este cetatea Akkerman (cetatea Albă), pe marginea Mării Negre.

Ținutul Kiliei, pe marginile Dunării, în care este oraș bogat de neguțitorie, acum Kilia, lângă gura Dunării, ce dă în marea despre amează noapte [3]).

Ținutul Smilului [4]), iar pe marginile Dunării, în care este cetatea Smil, și cetățuia Cartal, în gura apei Ialpuf, ce-i zic și apa care cade în Dunăre, și Saccea [5]) de ceea parte de Dunăre în preajma Cartalului, și cetatea Renii lângă Dunăre, nu departe de gura apei Prutului.

In scrierea Țării Moldovenești încă se mai cade a însemna și pentru șanțul cel minunat al împăratului Traian, care și până acum se numește pe numele lui (Troianul) [6]). Acest lucru minunat l-au făcut mai înainte de 1500 pentru apărarea țărilor Rîmlenești, de năvălirile protivnicilor; iar adâncimea acelui șanț, încă și până acum în multe locuri este de 12 arșine, și se începe dela Petrovardin în Țara Ungurească, și merge prin Vlahia și prin Moldova, taie apa Prutului lângă satul Troianul și Botna, lângă orașul Caut [7]), și trecând prin Țara Tătărească se sfârșește la apa Donului [8]).»

---

[1]) Ialpugul.

[2]) Slavonescul « Ugol »; de aici — Uglicii.

[3]) Din acea perioadă datează scrierile: *Reise von St.-Petersburg nach der Moldau und zurück über Kiew und Moskau* (28 Februarie 1770—16 Februarie 1772) (com. de I. Chițimia, la Biblioteca Academiei Române, nr. 3373); *Mémoires sur les Turcs et Tatars* (Amsterdam, 1785), de baron de Tott (1767); *Reisen von Wien über Belgrad bis Kilianova* (Lipsca, 1773), de N. E. Kleemann; *Reisen nach Petersburg* (Pesta, 1788), de Jenne; doctorul J. J. Lerche, consilier colegial rus, a scris: *Lebens- und Reise Geschichte*, Halle, 1791.

[4]) Ismailului.

[5]) Isaccea.

[6]) Nu este decât o eroare latinizantă a lui Cantemir. Incă scriitorii A. F. Weltman, în *Schița istoriei antice a Basarabiei* (Moscova, 1828, p. 16 și urm.), a desmințit această părere. Găsim un « troian » și în județul Hotin, în apropierea gării Criva — spre Stănilești și Perebiicovții pe Nistru, dar și în regiunea Kievului. « Troian » n'are nimic comun cu împăratul Traian; în Moldova, acest cuvânt înseamnă astăzi: o grămadă mare de omăt, și pare a fi de origine slavă, — ne comunică filologul G. Pascu. N. S. Derjavin, « *Troian* », p. 8 și urm.

[7]) Caușani.

[8]) La Cantemir: fluviul Tanais.

1775

NICOLAE REPNIN

Relaţiile româno-ruse continuă; chiar şi Românii din Transilvania menţin legăturile cu imperiul Rusesc [1]), o dovadă a lor fiind inscripţia de pe vechea biserică din Braşov, amintind dărnicia împărătesei Elisaveta a Rusiei, care a reclădit în 1751 acest lăcaş [2]). In anii 1726, 1727 şi 1734, la Râmnicul-Vâlcea s'au tipărit traducerile scrierii cărturarului rus Feofan Prokopovici: *Intâia învăţătură adolescenţilor.* Mitropolitul Rafail al Kievului a adresat, în 1745, o scrisoare mitropolitului Moldovei [3]). Politica ocrotirii pravoslavnicilor persecutaţi şi mai nemilos, drept răzbunare, de Turci, legitima intervenţia Ruşilor, chiar în privinţa Românilor din Transilvania [4]). Frământările politice continuară printre Sârbi şi Bulgari, iar maiorul Carazin, urmaş al unui Caragea din refugiaţii lui Cantemir, pregătea terenul răscoale în principate, folosindu-se de prietenia familiei Cantacuzino [5]).

Un crâncen război izbucni în 1768, provocat de intrigile diplomaţiei austriace şi franceze [6]). Primul comandant rus a fost A. M. Goliţin (1718—1783), discipolul lui Eugen de Savoia. Cedând insistenţelor Moldovenilor, el s'a grăbit să vină în ţară, dar succesele marelui său predecesor nu l-au încununat în luptă. O epocă glorioasă a fost inau-

---

[1]) N. Iorga, *Histoire des relations*, p. 147 şi urm.; S. Dragomir *Relaţiile bisericeşti ale Românilor din Ardeal cu Rusia în veacul al XVIII-lea*, Sibiu, 1914, şi *La politique religieuse des Habsbourg et les interventions russes au XVIII-e siècle*, « Balcania », 1944, p. 152 şi urm.

[2]) A. Iaţimirski, *Binefacerile domnitorilor ruşi*, p. 9.

[3]) Revista « Viitorul », Iaşi, 1907, nr. 16—17, p. 8.

[4]) N. Iorga, *Histoire des relations*, p. 154.

[5]) *Ibidem*, p. 155 şi urm.; pentru rolul Cantacuzinilor în prima jumătate a secolului XVIII, comp. V. Mihordea, *Les frères Cantacuzène et le projet de révolte des chrétiens des Balkans*, « Balcania », 1943, p. 129 şi urm.

[6]) *Istoria diplomaţiei*, redactată de V. Potiomkin, Moscova, 1941, vol. I, p. 288.

gurată de mareşalul Rumianţev (1725—1796)[1]. Primele victorii ale Ruşilor au adus, la Petersburg, o delegaţie a locuitorilor Moldovei, alcătuită din episcopul Inochentie al Huşilor, logofătul Ioniţă Palladi, spătarul Ienache Millo şi egumenii Varfolomei[2]) din Solca şi Venedict din Moldaviţa, reprezentând pe cei care năzuiau eliberarea ţarii lor[3]). Trupele ruseşti au ajuns în capitala Munteniei, înaintând cu ajutorul localnicilor, Ilie Moldovanul, egumenul Damaschin

---

[1]) S. Sozonovski (Moscova, 1803); F. Artzt (Dorpat, 1818); « Vechimea Rusă », 1873, vol. VII; « Arhiva Rusă », 1865, 1876, vol. XV, 1879, vol. III; « Vestitorul Istoric », 1895; D. Maslovski, « Vechimea Kievului », 1895; vol. 48; A. Lazarevski, « Vechimea Kievului », 1896, vol. 55; corespondenţa cu Panin, « Arhiva Rusă », 1882, vol. III; P. Sakovici, « Convorbirea Rusă », 1858, nr. 2—4 ş. a.; A. N. Petrov, *Războiul Rusiei cu Turcia şi confederaţii poloni*, Petersburg, 1866—1874; *Cuvântul arhimandritului Constantin Borkovski, despre cucerirea Principatului Moldovenesc* (1769), « Veştile Secţiei limbii şi literaturii a Academiei », vol. XIII, cart. 2; P. Caussin de Perceval (Paris, 1882); baron de Damseaux, voluntar în armata rusă (Londra, 1774); G. de Kéralio (Petersburg, 1773, Paris, 1777); memoriile contelui de Ferrière-Sauveboeuf; Bawr, *Mémoires historiques et géographiques sur la Valachie avec un prospectus d'un atlas géographique et militaire de la dernière guerre entre la Russie et la Porte Ottomane* (Francfurt şi Lipsca, 1778, Amsterdam şi Neuchatel, 1781, 1782—1789, Paris 1790); M. de Warnery (Breslau, 1771); I. Burscheid (Lipsca, 1778); M. Falckenskiold (Paris, 1826); Klapka (Geneva, 1855); C. Andreescu, *La France et la politique orientale de Catherine II d'après les rapports des ambassadeurs francais de St.-Pétersbourg (1762—1774)* (Paris, 1928). Documente, în « Notiţele Societăţii de istorie şi antichităţi din Odessa », 1883, vol. XIII, p. 117 şi urm., « Arhiva Românească » (1841, ed. II, 1860), « Uricariul » (1875, vol. VI, pp. 350—433), precum şi cele publicate de C. Erbiceanu, Hurmuzaki, D. Sturdza, N. Iorga, ş. a.; G. Bezviconi, *Din vremea lui Al. Sturdza*, « Din trecutul nostru », 1936, nr. 36—39, p. 26 şi urm.

[2]) Varfolomei Măzăreanu, născut pe la 1720, a studiat la Academia din Kiev; arhimandrit la mănăstirea Putna în 1757, el a fost trimes de mitropolitul Iacov la Kiev, împreună cu colegii săi, Calistru şi Mihail. V. A. Urechia, în comunicarea sa din 4 Noemvrie 1888, ţinută la Academia Română, spune că acest minunat cunoscător al scrisului slavon, era un « apostol înfocat al politicei muscaliceşti în Moldova între anii 1760—1780 ». Insemnările sale istorice din condicile mănăstireşti le-a publicat S. Marian, iar descrierea călătoriei la Petersburg, în 1770, — M. Kogălniceanu (« Arhiva Românească », 1841). Delegaţii au vizitat Dimitrovca — moşia lui Matei D. Cantemir, iar la Petersburg l-au întâlnit pe domnitorul fugar, Ghica. D. Dan, *Varfolomei Măzăreanu*, « Analele Academiei », Secţ. Lit., XXXIII, p. 296. Pentru aceeaşi epocă amintim: N. Iorga, *Călătoria în Rusia a preotului bănăţean Mihaîl Popovici* (1770—1771), Arad, 1901; despre Popovici, comp.: N. Gheorghiu, *M. Popovici la Muntele Atos şi locurile sfinte în 1766*, « Cercetări literare », 1934, vol. I, p. 118.

[3]) N. Iorga, *Histoire des relations*, p. 160.

al Argeşului şi Pârvu Cantacuzino [1]). Incă din Noemvrie, o delegaţie munteană porni şi ea spre capitala nordică, condusă fiind de mitropolitul Grigorie, Nicolae Brâncoveanu şi Mihail Cantacuzino [2]). Delegaţiile l-au vizitat pe Rumianţev, apoi, în Martie 1770, s'au prezentat la Petersburg; Palladi a murit în timpul călătoriei. La 28 Martie, fruntaşii moldoveni au fost primiţi în audienţă de împărăteasă, urmând apoi recepţii şi vizite oficiale.

In Muntenia luptele se desfăşurau în acelaşi ritm; la Bucureşti, guvernul era condus de Mihail Cantacuzino. La 17 Mai 1770, solul francez Saint-Priest scria ducelui de Choiseul, că « Rusia nu voieşte să păstreze pentru ea nici Valahia, nici Moldova », iar reprezentantul regelui Prusiei semnala, că împărăteasa Rusiei nu intenţiona să transforme principatele într'o provincie rusească, ele trebuind să alcătuiască un stat tampon [3]). Succesele amiralului Spiridov, care a cucerit arhipelagul Grecesc, strălucitele victorii ale lui Rumianţev, la Larga şi Cahul (1770), victoria navală dela Cesma [4]), chiar în primii ani de război, nu corespundeau totuşi în totul nevoilor campaniei, încât la 17 Ianuarie 1774 împărăteasa cerea înaintarea oştirilor peste Dunăre. Armele siliră pe Turci să ceară pacea, care s'a şi încheiat în Iulie a aceluiaşi an, prin tratatul dela Kuciuk-Kainargi [5]), proclamând independenţa Crimeii şi acordând ambasadorilor ruşi la Poartă dreptul de a vorbi în favoarea Principatelor Dunărene şi a creştinilor din Turcia. Nemulţumită, că nu poate profita de Oltenia, ca în trecut, trei luni mai târziu Austria, drept recompensă, a ocupat Nordul Moldovei, alcătuind aşa zisă Bucovină [6]), motivând acţiunea sa printr'o necesitate de rectificare a graniţei din Sudul Galiţiei. Intrigile Prusiei opriră pe Rumianţev să înainteze, şi el propunea să retragă cu totul armata rusă, ca Turcii, în luptă cu Austriacii, să decidă soarta acestui pământ. Evenimentele politice ce-au urmat să le studiem din interesanta corespondenţă a Ecaterinei a II-a cu Iosif al II-lea, împăratul Germaniei [7]).

---

[1]) *Documente Hurmuzaki*, vol. I, supl. I, p. 806.

[2]) N. Iorga, *Histoire des relations*, pp. 161—162.

[3]) *Ibidem*, p. 173, comp. şi C. Calmuschi, *op. cit.*, pp. 44—47, 54, 78 ş. a. V. A. Urechia, *Istoria Românilor*, vol. III, p. 302.

[4]) Conte Pasch di Krinen, *Breve descrizione dell'arcipelago e particolarmente delle diciotto isole sottomesse l'anno 1771 al dominio Russo*, Livorno, 1773; E. Tarle, *Bătălia dela Cesma şi prima expediţie rusească în Arhipelag*, Moscova, 1945, din volumul *Politica externă a Ecaterinei II.*

[5]) In Iulie 1878, la Congresul dela Berlin, delegaţii României au declarat, că Românii « venerează în Ecaterina cea Mare şi în Nicolae I, pe generoşii autori ai tratatelor dela Kuciuk-Kainargi şi dela Adrianopol ».

[6]) Nume slav — « pădure de fag », amintit din veacul al XIV-lea. N. Iorga, *Istoria Românilor prin călători*, vol. I, p. 175.

[7]) « Arhiva Rusă », 1880; A. von Arneth, *Joseph II und Katherina von Russland*, Viena, 1869.

Pacea din 1774 a pus problema unor emigrări masive ale Românilor în Rusia, pentru a-i feri de răzbunarea Turcilor [1]. In *Genealogia Cantacuzinilor* a lui Mihail Cantacuzino [2] găsim un bogat material despre întâmplările vremii, care l-au silit să caute refugiu în Rusia [3].

Printre participanții acestui război împotriva Turcilor, ca și al celui următor, aflăm pe generalul Nicolae Vasilievici Repnin (1734—1801) [4], viitor mareșal și general-guvernator. In 1775, el a fost trimes în calitate de ambasador la Constantinopol, însoțit de Bulgakov [5], viitor plenipotențiar la Constantinopol. Reproducem aici câteva documente cu privire la trecerea ambasadorului prin Moldova și Muntenia, publicate de Vladimir Ghica [6].

« Augustisimă, prea-puternică, prea-înaltă maiestate, împărăteasă și singură stăpânitoare a întregului Imperiu Rusesc! Prea milostivă împărăteasă! Am primit patru obligațiuni originale dela feldmareșalul contele Petru Alexandrovici Rumianțev împreună cu garanța gospodarului moldovean Ghica [7], care se urcă laolaltă la suma de 34.529 ruble, 60 cop. Alătur copiile acestor obligațiuni. Fiind aproape termenul celor două dintâi, am trimes pentru aceasta un curier la Iași, cu o scrisoare corespunzătoare la gospodarul moldovean: cuprinsul acelei scrisori îl va cunoaște maiestatea voastră din copia alăturată. Aud dela toți că Moldovenii nu sunt îndestulați cu cârmuirea gospodarului Ghica și că își propun să-mi dea plânsuri scrise cu ocazia trecerii mele prin Iași. Dacă se bazează aceasta pe adevăr, îmi face, prea-milostivă împărăteasă, grijă, căci gospodarul Ghica a fost ridicat la această treaptă prin protecția și voia maiestății voastre imperiale, și, pe de altă parte, dacă s'ar refuza națiunii moldovene egida maiestății voastre imperiale, ar însemna să-i vatămi pe Moldoveni. In sfârșit, mă tem

---

1) N. Iorga, *Histoire des relations*, p. 176 și urm.

2) Publicată de N. Iorga, la București, în 1902.

3) N. Iorga, *Histoire des relations*, p. 189.

4) « Sbornikul Societății Istorice Ruse », vol. V; « Vechimea Rusă », 1884; corespondența în « Arhiva Rusă », 1865, 1869, 1874 și mai târziu.

5) Iakov Ivanovici Bulgakov (1743—1809), plenipotențiar la Constantinopol (1781—1789); « Telegraful Moscovei », 1831, și « Buletinul Moscovei », 1855; corespondența sa cu fratele, C. I. Bulgakov, directorul poștelor din Moscova, căsătorit cu fata vistierului muntean Varlaam, în « Arhiva Rusă », 1900—1901.

6) « Revista Istorică », 1928, nr. 1—3, pp. 54—64, comp. *Solia rusească la Constantinopol în 1776* (Petersburg, 1777); vezi și: « Revue historique du Sud-Est Européen », 1928, nr. 1—3.

7) Grigore Alexandru Ghica (1774—1777), ucis de Turci. Comp. și: S. Zotta, *O gazetă din Riga despre uciderea lui Grigore-Vodă Ghica*, « Revista Istorică », 1928, nr. 1—3, p. 44, și L. Baidaf, *ibidem*, 1928, nr. 4—6, p. 97 și urm.

că ar fi neplăcut pentru Poartă să afle că supuşii ei se adresează public cu declaraţii scrise la prea-înalta ocrotire a maiestăţii voastre. Şi cred că nu pot să primesc astfel de plângere decât numai în cazul dacă ei ar cere prin protecţia maiestăţii voastre egida Porţii. Pentru precauţie rog să binevoiţi a-mi comunica augusta voastră deciziune referitor la toate acestea. Al maiestăţii voastre imperiale credincios supus prinţ Nicolae Repnin. Kiev, 22 Mai 1775.

Rescript către generalul prinţ Repnin. Dat în Moscova, la 15 Iunie 1775. In cazul dacă, trecând prin Moldova, aflaţi că Moldovenii s'ar pregăti să vă înainteze o plânsoare în contra gospodarului lor Ghica, dorim să cumpăniţi împrejurările diferite ce s'ar ivi, dvs. de altfel destul de cunoscute, şi să vă daţi toată osteneala necesară pentru a opri şi preveni astfel de lucruri, dându-le să înţeleagă la timp şi fără niciun înconjur că această plângere nu o veţi primi, ca nu cumva prin aceasta să se întărîte asupra celor ce se plânge Poarta Otomană, dar cu toate acestea, vă veţi da toată silinţa să mijlociţi ca toate plângerile (chiar şi cele ce le-aţi cunoaşte pe cale particulară, dacă ar fi verosimile) să le aduceţi la cunoştinţa forurilor cuvenite, ca să fie satisfăcute prin gospodar. Ca ambasador, aveţi poruncă din partea noastră ca, în conformitate cu tratatul de pace, numai în acele cazuri să interveniţi pe lângă Poartă, în favorul locuitorilor din principatele Moldovei şi Valahiei, când acestea ar cere sprijinul nostru în caz de nevoie. Spunând aceasta Moldovenilor, şi liniştindu-i cu speranţa unei îndreptări din partea gospodarului, în acelaşi timp veţi observa starea lucrului, îl veţi face atent pe gospodar, în chip prietenos şi cuviincios, că noi, câştigându-i pe viaţă vrednicia de gospodar peste Moldova, nu am putut avea de gând să aducem prin aceasta întreagă provincia şi întreg poporul într'o situaţie nenorocită, şi că el cunoaşte destul şi prea destul încotro tind intenţiile noastre, şi de aceea nu poate spera la graţia şi sprijinul nostru, dacă stăpânirea lui nu e spre binele principatului încredinţat lui, ci spre apăsarea şi tratarea neomenoasă a acestuia. Luându-ne noi, în baza tratatului, după cum ştie el, sarcina de a apăra pe locuitorii principatelor Moldova şi Valahia, faţă de Poarta Otomană, de dragul pasiunilor lui nu putem şi nu vrem să neglijem această datorie luată de bună voie. După considerarea tuturor acestora, îl veţi sfătui, ca în propriul lui interes, pentru înconjurarea pericolelor şi pentru a nu-şi pierde tronul, schimbându-şi felul de a lucra, să înlăture cât se poate mai în grabă cauzele unor plângeri întemeiate, şi, contribuind la liniştea supuşilor lui, să nu încetaţi a-i arăta la toate ocaziile afecţiunea şi ocrotirea noastră imperială. V'am autorizat să-i daţi această nădejde.

Originalul e iscălit de împărăteasa Ecaterina.

Augustisimă, prea-puternică, prea-înaltă maiestate împărăteasă şi singură stăpânitoare a întregului Imperiu Rusesc! Prea milostivă împărăteasă! Şi mai înainte am anunţat primirea asignaţiilor de bani dela feldmareşalul contele Petru Alexandrovici Rumianţev-Zadunaiski, pentru care a garantat principele Ghica, gospodarul moldovean, şi acum raportez către maiestatea voastră, că am primit banii pentru cele două dintâi: 28,774 lei, 6.557 ducaţi, 907 lei şi 80 aspri, cum se dă aici pentru fiecare ducat: 4 lei şi 10 parale. Asignaţiile originale, cele două, le-am dat înapoi, iar copiile le alătur, aşteptând ordinul maiestăţii voastre referitor la locul unde să depun aceşti bani, la un loc cu suma ce o are consilierul efectiv de stat Peterson, ori cu suma de bani ce e la mine extraordinar, ori în alt loc. Cealaltă sumă, tot aşa de mare, pentru celelalte două asignaţii, ce am să o primesc în Constantinopol la 13 şi 19 Decemvrie, mi-a promis să mi-o câştige pentru acest termen principele Ghica. Al maiestăţii sale imperiale supus credincios prinţ Nicolae Repnin. Iaşi, 28 Iulie 1775.

Jurnalul de călătorie prin Moldova al prinţului Nicolae Vasilievici Repnin, ambasador extraordinar şi plenipotenţiar al maiestăţii sale împărătesei.

Iulie 3. Dimineaţa a fost trimes mareşalul ambasadei cu daruri la paşa din Hotin, care a împărţit numaidecât 200 de ducaţi pe loc la suita paşei, cu ceremonia schimbului, iar 100 de ducaţi i-a împărţit între suitele amânduror comisarilor. Dela paşă au venit la sol kehaia-bei şi divan-efendi. Cel din urmă a trimes daruri.

După amiază a vizitat pe ambasador paşa din Hotin. In aceeaşi zi s'a dus la paşă unul din secretarii ambasadei, ca să-i prezinte pe locotenentul de infanterie din regimentul Permi, Malinkov, care a fost lăsat pe ţărmul polon, în satul Braga, fiind ocupat cu expedierea curierului şi corespondenţei ambasadorului, şi totodată să-l roage ca, în cazul când ar avea Malinkov vreo nevoie, să-l apere şi să-i dea sprijinul necesar. Către seară a fost trimisă din partea paşii din Hotin o cină la fel cu cea din ziua întâiu.

Prinţul a fost ocupat toată ziua cu trimiterea aghiotantului Gudovici, din statul-major al generalului-feldmareşal contele Rumianţev, în calitate de curier la Moscova; acesta a şi plecat seara. In aceeaşi zi a trimes prinţul paşii din Hotin o cină cu un serviciu bogat. Medelnicerul şi servitorii ambasadei, care le-au dus acestea, erau îmbrăcaţi în livrei de paradă.

A fost trimes curier la Constantinopol, cu scrisori către consilierul Peterson, sergentul regimentului de infanterie Nizovski, Ivan Petrov, care a fost scăpat din prinsoare. De asemenea a fost trimes un curier

la Varşovia, la baronul Stackelberg [1]), căruia s'au înmânat circularele către toţi miniştrii noştri acreditaţi la curţile străine. Către seară i s'a trimes din nou paşii din Hotin o cină cu acelaşi ceremonial. Astăzi a declarat prinţul amânduror comisarilor, că are de gând să părăsească poimâine Hotinul spre călătorie; de aceea, în ziua următoare, la 7 Iulie a trimes paşa din Hotin pe kehaia-bei şi pe divan-efendi ca să-i ureze ambasadorului călătorie fericită. De asemenea a trimes şi prinţul pe mareşalul ambasadei cu salutări de plecare. In aceeaşi zi s'a dat general-maiorului, cavaler Igelström, o scrisoare către contele Nikita Ivanovici Panin [2]), ca să i-o trimeată la Moscova prin curier. Dela interpretul ambasadorului turc numit Caragea s'a primit o scrisoare cu un cadou, pentru care i s'a trimes câteva blăni. Către seară s'a dat poruncă la toată suita să se pregătească de plecare pentru ziua de mâine.

Conform ordinului de ieri s'au adunat astăzi la ora stabilită, în locuinţa prinţului, suita sa, cum şi suitele celor doi comisari ai săi. Inainte de plecare a mai venit la prinţ divan-efendi, ca să-i dorească o călătorie fericită în numele paşii din Hotin, cum şi în numele său. Cu această ocazie, pentru ţinuta lui, precum şi pentru ostenelile încercate de el cu stabilirea ceremonialului la schimbarea darurilor, i s'a dat un ceas de aur. După aceasta, prinţul la amiazi încălecă şi începu călătoria, în tovărăşia suitei sale, cum şi a celei turceşti, care urmă în ordinea următoare: ceauşii şi escorta turcească; trâmbiţaşii chiurasierilor, maiestrul grajdurilor, prinţul Cherkliseev, cavalerii ambasadei călări, doi comisari turci fără suită, ambasadorul având pe lângă el patru curieri, iar după el cei doi secretari ai ambasadei, aghiotanţii, pajii, a doua jumătate a escortei chiurasierilor cu steagul, kehaielele comisarilor cu muzica lor, echipajele ambasadei. La ieşirea din oraş au bubuit douăzeci şi cinci de tunuri. In tot decursul petrecerii în Hotin l-au vizitat pe prinţ în fiecare zi, atât cei doi comisari care i-au fost puşi la dispoziţie, cât şi toţi demnitarii din suita paşii. După o cale de cinci ceasuri dela Hotin, am ajuns la satul Larga, unde am şi poposit.

După un drum de cinci ceasuri, am stat peste noapte la Corchineşti. Pe drumul dintre Corchineşti şi Costeşti ni-a ieşit în cale căpitanul regimentului de infanterie Sevski, Ioanovici, care a fost trimes curier la Constantinopol către consilierul cavaler Peterson. La două după prânz a sosit ambasadorul la Costeşti, unde l-a întâmpinat la cort un corp de cântăreţi moldoveni, trimişi din partea gospodarului Ghica. Până a nu se însera, a sosit din Kiev sergentul de cavalerie al comandamentului de acolo, aducând scrisori din Moscova. In această zi am făcut o cale de patru ceasuri.

---

[1]) 1736—1800, ambasadorul rus la Varşovia până la 1790.
[2]) 1718—1783, îndrumătorul diplomaţiei ruse.

A fost o zi de odihnă. Pela orele 11 au venit la cort trei boieri moldoveni trimiși din partea gospodarului Ghica, pentru a însoți pe prinț până la Iași. Ei au adus în numele principelui lor diferite fructe, și-au fost invitați la dejun.

La 12, orele 6 dimineața, ambasadorul, împreună cu suita sa și cu cei trei boieri moldoveni, părăsi târgușorul Costești, și după o călătorie de două ceasuri poposi în târgușorul Ștefănești, unde a fost așteptat de ispravnicul județului. După prânz s'a prezentat în lagărul nostru al treilea vistier Migor, care a fost trimes de principele Ghica cu patru cai pentru soția ambasadorului și pentru prințese.

La 13, ambasadorul părăsi târgușorul Ștefănești, și după o cale de cinci ceasuri a ajuns la Tabăra, unde a fost primit de ispravnicul de Iași și câțiva arnăuți.

La 15, părăsind Tabăra, după un drum de trei ceasuri, am ajuns la Trifești, unde făcându-ne lagărul, am poposit peste noapte.

16. După o cale de trei ceasuri, ne-am oprit în apropiere de Sculeni. Imediat ce a sosit ambasadorul în acest târg, au venit fratele și cumnatul gospodarului; aceștia au fost trimiși de gospodar ca să felicite pe prinț pentru fericita apropiere de Iași, și pentru ca să exprime mulțămirea gospodarului, că are să se întâlnească în curând cu ambasadorul. Cu acest prilej s'a prezentat prințului o scrisoare cu un cuprins corespunzător și diferite fructe. Drept răspuns, a fost trimes la gospodar secretarul limbilor orientale, Panaiodor, căruia i s'a dat o recomandație și un răspuns. După amiază a venit în lagăr nepotul gospodarului, prințul Mavrocordat, împreună cu soția sa. Către seară a venit hatmanul Moldovei cu vreo 150 soldați, destinați să escorteze pe ambasador la Iași. Prințul Mavrocordat, împreună cu soția sa și cu hatmanul au fost invitați la cină.

La 17, părăsi ambasadorul lagărul, mergându-i înainte hatmanul cu ostașii lui. La cinci verste dela Iași a dat prințul de miliția moldovenească, așezată în două rânduri, care era postată la două corturi puse față în față, cel de-a-dreapta fiind pentru ambasador, iar celălalt pentru soția lui. Indată ce a ajuns în apropiere, și până ce nu s'a dat încă jos de pe cal, au venit curtenii gospodarului, dintre care doi aveau în mâini cădelnițe, cu care mergeau pe la ușile trăsurii în care era soția ambasadorului și prințesele. După ce a ajuns ambasadorul la cort, a fost primit de gospodar în persoană și de copiii acestuia, iar gospodarul l-a condus la cort. Erau două mese într'însul, s'au servit licheururi și mâncări rare: o masă era în mijloc pentru ambasador, iar a doua la o parte pentru cei doi comisari ai săi. După ce au sosit la cort, a luat prințul loc la masa pregătită pentru dânsul, având lângă dânsul pe gospodar, și mai departe un grup din suita sa, iar comisarii lui au luat loc la masa pregătită pentru ei, și s'au recreat puțin. Când s'a sculat ambasadorul ca să-și continue drumul, i-a dăruit gospodarul

un cal complet echipat, pe care l-a şi primit ambasadorul, şi printr'o atenţie delicată a promis că la intrarea în oraş nu va lipsi să călărească pe acesta. După aceasta a rugat gospodarul pe prinţ să-i dea voie de a sosi el mai curând în Iaşi, spre a putea pregăti toate cele necesare pentru primirea ambasadorului în casa ce i s'a destinat. Prinţul se învoi la aceasta şi, după ce se urcă pe cal, plecă gospodarul, lăsând la ambasador pe cei doi copii ai săi şi câţiva boieri. Soţia ambasadorului a fost aşteptată de către soţia gospodarului moldovean şi de doamnele cele mai distinse ale acesteia sub un cort special, unde a şi fost ospătată. Intrarea ambasadorului în Iaşi s'a aranjat în modul următor: hatmanul Moldovei cu întreaga suită a lui şi cu drapelele, suitele celor doi mehmendari, trâmbiţaşii chiurasierilor şi sunătorii din chimvale, maiorul Tretonin cu jumătate din escorta chiurasierilor, boierii moldoveni, maiestrul grajdurilor, prinţul Cherkliseev, cavalerii ambasadei, mareşalul ambasadei, de o parte cei doi copii ai gospodarului moldovean, secretarul limbilor orientale Panaiodor şi tălmaciul Hangerli, aghiotanţii, husarii călări, pe cai din herghelii, trăsurile. A doua jumătate a escortei sub comanda cornetului Litchen, muzica turcească şi kehaiele comisarilor. In această ordine am ajuns în Iaşi între sunetele clopotelor dela toate bisericile. De-a-lungul străzii, unde era cvartirul ambasadei, erau postaţi militari moldoveni, de amândouă părţile, care au salutat cu prezentarea drapelelor şi a armelor. Când a sosit ambasadorul în curte, şi se dădea jos de pe cal, s'a tras de trei ori cu puşti de calibru mic, şi au bubuit tunurile care au fost la îndemână. La scara de afară era gospodarul în persoană, cu curtenii lui, şi l-a condus pe ambasador în apartamentele acestuia; asemenea a fost primită soţia ambasadorului de soţia gospodarului şi de boieroaicele ei. Intrând în locuinţă, prinţul şi cu familia lui au fost trataţi cu băuturi reci. Apoi s'au dus la masa pregătită la gospodar. La masă au fost de faţă din partea gospodarului: el însuşi, principesa, copiii, unii din cei mai însemnaţi boieri cu soţiile lor. Ceilalţi curteni au stat după scaunele ambasadorului şi soţiei lui. La masă a cântat muzica moldovenească; după masă, conform obiceiului moldovenesc, au jucat, iar ambasadorul a jucat cărţi cu gospodarul. In sfârşit, la ora 6 şi-au luat rămas-bun gospodarul şi întreaga lui familie dela ambasador, şi s'au dus. Prinţul a intrat în Iaşi la ora 1 după prânz, după o călătorie de trei ceasuri, respectiv 15 verste.

Iulie în 18. De dimineaţă a fost trimes cu daruri la gospodar şi la soţia lui unul din secretarii ambasadei. După ce s'a întors acesta, a vizitat ambasadorul personal pe gospodar, iar soţia ambasadorului a făcut în persoană o vizită soţiei gospodarului. La prinţ a fost o masă cu 90 de tacâmuri, la care au fost invitaţi gospodarul cu soţia sa, şi cei mai distinşi locuitori de ambele sexe din Iaşi. In timpul mâncării a cântat capela ambasadei. După masă au jucat conform obiceiului

moldovenesc, iar prinţul a jucat cărţi cu gospodarul. Prinţul s'a ocupat cu expedierea curierilor: unul cu depeşe la Moscova la curte, iar altul cu scrisori către consilierul Peterson la Constantinopol; amândoi au plecat noaptea, fiecare în direcţia corespunzătoare.

Către seară a fost vizitat prinţul de cel dintâi comisar Cara-Ahmet-Paşa. La invitaţia gospodarului a mers ambasadorul la vânat, la un loc departe de 10 verste dela Iaşi, unde a rămas până seara la 6; aici i s'a oferit dejunul. Astăzi au fugit husarii împărţiţi la ambasadă, ceea ce s'a adus la cunoştinţa gospodarului, care a dat numaidecât poruncă la toţi şefii judeţelor ca să-şi pună toată osteneala pentru a-i prinde pe aceşti dezertori şi a-i preda trupei lor. De dimineaţă al doilea comisar kapigi-başa a vizitat pe ambasador. Către seară i s'a trimes mareşalul gospodarului, pentru a-l vizita la prânzul de mâine, la care a fost invitată toată suita ambasadei. Soţia ambasadorului şi prinţesele au fost invitate personal de către soţia gospodarului, care a venit cu fetele sale.

Ambasadorul şi soţia lui cu fetele lor şi cu o parte din suită au fost ospătaţi la prânz de gospodar: erau, din partea gospodarului, el însuşi cu familia şi câteva doamne de curte. Inainte de masă a venit cu scrisori dela Moscova curierul, prinţul Uhtomski, sergent de gardă.

Astăzi a murit de fierbinţeli mari Maxim Dolgopolov, şelarul regimentului de carabineri din Tobolsk.

După prânz a mers ambasadorul la vânat cu gospodarul şi cu cei doi comisari ai săi.

La invitarea gospodarului a primit ambasadorul să meargă după prânz, la ora 5, împreună cu familia sa şi cu o parte din suită, la un deal departe la două verste de Iaşi, cu numele Galata, unde au fost pregătite corturi pentru primirea lui. Indată după sosire, au început la poalele dealului diferite jocuri cu cai după obiceiul turcesc şi moldovenesc. Intr'aceea s'au adus cafele, bonboane şi diferite băuturi reci. In spre amurg s'a servit masa, la care au fost ospătaţi toţi cei de faţă. După mâncare şi-au petrecut copiii gospodarului şi curtenii lui cu jocuri naţionale. In sfârşit s'a făcut la picioarele dealului un mic foc de artificiu. După aceasta, urcă pe cal prinţul şi plecă la locuinţa lui, unde a fost condus personal de gospodar.

De dimineaţă îl vizită pe prinţ comisarul cel dintâi Cara-Ahmet-Paşa. Apoi au venit la ambasador demnitarii bisericeşti şi civili, şi au predat un memoriu, a cărui copie el a trimes-o cu o scrisoare, din 28 curent, contelui Nikita Ivanovici Panin.

Mitropolitul din Iaşi l-a vizitat pe ambasador şi a cerut, cu acest prilej, în numele întregului cler moldovean, ocrotirea prea-înaltă a maiestăţii sale imperiale. După prânz a fost trimes cu depeşe la Kiev, la curte, Seleznev, sergentul regimentului de cavalerie din Kiev. După aceasta s'a dat poruncă hatmanului moldovean, suitei acestuia şi

celor doi boieri, care au avut ordin să-l însoţească până la Focşani.

Serenisimă, prea-înaltă, prea-puternică maiestate, împărăteasă şi singură stăpânitoare a întregului Imperiu Rusesc! Prea-milostivă împărăteasă! Păşind în Valahia, vă trimet cu toată supunerea jurnalul despre călătoria mea, dela sosirea mea la Iaşi până la trecerea graniţei de aici. Chiar în Focşani nu m'am oprit, căci în acest timp sunt acolo multe îmbolnăviri de febră, ci mi-am stabilit lagărul nu departe de acolo, la un sat cu numele Vârteşcoiu; însă, cu toate măsurile de precauţie, se înmulţesc şi la mine îmbolnăvirile, căci am acum aproape la o sută de oameni care sufăr de febra cea chinuitoare. Primind dela principele Ghica, gospodarul Moldovei, copia convenţiei încheiate între Poartă şi curtea din Viena cu prilejul cedării din partea Porţii la Austria a ţinuturilor din Moldova şi Valahia, o alătur împreună cu traducerea şi o hartă referitor la aceasta. Principele Ghica şi paşa din Hotin sunt numiţi din partea Porţii să termine definitiv această afacere şi să stabilească graniţele nouă între aceste două împărăţii. Al maiestăţii voastre imperiale credincios supus: prinţ Nicolae Repnin. Dat la 11 August 1775, din lagărul dela Vârteşcoiu, aproape de Focşani».

1791—1794

I. CH. STRUVE

Turcia n'a respectat condiţiile tratatului dela Kuciuk-Kainargi, completat prin convenţia din Aprilie 1775 în privinţa Kinburnului şi tratatul-anexă din Martie 1779, încheiat la Constantinopol [1]). Conflictele au provocat în 1787 cel de-al doilea război de pe timpul Ecaterinei a II-a [2]), în care s'au distins comandanţii Potiomkin (1739—1791) şi celebrul Suvorov (1730—1800). Dispreţuind pe Austriaci, mediocru conduşi de prinţul von Koburg, Moldovenii contemporani, ca hatmanul Răducanu Rosetti, transmiteau urmaşilor faptele de vitejie ale lui Suvorov; astfel Radu Rosetti [3]) scria:

« Bunul meu nu putea să uite, cum o mână de spahii turceşti gonise pe dânsul şi pe toată călărimea austriacă dela Focşani până aproape de Mărăşeşti. De atunci avea pentru « Nemţi » un dispreţ desăvârşit; zicea că sunt « nişte păcătoşi ». In schimb, avea o admiraţie nemărginită pentru Suvorov şi nu se sătura să povestească copiilor despre izbânzile acestuia la Focşani şi Râmnicul-Sărat, la care fusese de faţă », ca şi la legendarul asalt al cetăţii Ismail (11 Decemvrie 1790).

Din perioada acestui război, găsim amănunte interesante, pentru studiul operaţiilor militare, în scrisorile secund-maiorului Raan, publicate de A. Stadniţki: *Materiale pentru istoria Basarabiei* (Chişinău, 1892); după cum a semnalat, totuşi, comentatorul însuşi, aceste epistole, scrise chiar din Bârlad, Fălciu, Tecuci şi Iaşi, prezintă mai mult o însemnătate istorică-topografică, decât descriptivă, pentru Moldova.

Tratativele de pace ce-au urmat se duceau la Iaşi, la sfârşitul anului 1791, — cancelarul Bezborodko (1746—1799) [4]) fiind în fruntea de-

---

[1]) Intre timp, la 13 Noemvrie 1782, Iosif II plănuia anexarea la Germania a Hotinului, a unei părţi a Valahiei şi a Belgradului.

[2]) A. N. Petrov, *Al doilea război turcesc de sub domnia Ecaterinei II*, Petersburg, 1880.

[3]) *Op. cit.*, p. 28.

[4]) « Arhiva Rusă », 1876.

legaţilor ruşi. Intru câtva şi din cauza intrigilor lui Frederic al II-lea, s'a renunţat la aşa zisul «proiect grecesc»[1]) sau la ideia creării unui stat independent, al Daciei nouă, pentru nepotul împărătesei, care purta semnificativul nume de Constantin. Moartea prinţului Potiomkin puse capăt planurilor lui grandioase, printre care — poate — sugestia faimosului prinţ Charles-Joseph de Ligne[2]), de a se proclama domnitor al Moldo-Vlahiei[3]).

Prin tratatul de pace dela Iaşi, Rusia şi-a stabilit graniţa la Nistru. Un ultim val de refugiaţi s'a grăbit să se aşeze pe teritoriile eliberate de Ruşi[4]).

Epoca acestui război, ilustrată mai cu seamă prin Potiomkin, a început revoluţionarea reală a aşezământului social al Principatelor Dunărene. «Arma întâi şi cea mai grozavă, care a bătut cetatea trecutului, — scria Alecu Russo, în *Studie moldovana*, — a fost schimbarea portului vechiu»: ivirea pantalonului a fost ruşinoasă, râsă, dar autoritatea oficialităţii ruse a făcut ceea ce a făcut Petru cel Mare în Rusia. Contesa Alexandra Branicka[5]), luxoasa nepoată a lui Potiomkin, stând la Iaşi a făcut o adevărată revoluţie în felul de viaţă al jupâneselor de atunci[6]).

---

[1]) Potiomkin considera «proiectul grecesc» o problemă trainică şi aparţinând întregului popor, iar nu o utopie (A. Ghiliarevski, *Palomnikul rus Barski*, «Arhiva Rusă», 1881, vol. XIX, p. 135). In legătură cu acest proiect s'au publicat, în 1778, însemnările de călătorie ale lui Vasile Grigorovici-Barski, născut în 1701 la Kiev şi care, nereuşind să facă studii la Lvov, în 1724, a colindat prin Ungaria, Austria, Italia, Ierusalim. Corespondenţa sa, în «Arhiva Rusă», 1874, cart. 9.

[2]) 1735—1814. V. Bilbasov, *Prinţul de Ligne în Rusia*, «Vechimea Rusă», 1892, nr. 2; *Lettres et pensées*, publicate de baroana Staël-Holstein (Paris, 1809, şi Viena); *Oeuvres*, cu prefaţa de Albert Lacroix (Bruxelles, Geneva, 1860); conte de Ségur, despre de Ligne (Paris, 1859); C. A. Sainte-Beuve, *Le prince de Ligne* (Paris, 1854); de Ligne, *Mélanges militaires, littéraires et sentimentaires* (Viena şi Dresda, 1795—1811), *Oeuvres posthumes* (1817), *Fragments de l'histoire de ma vie* (Paris, 1927). Biografia, de Thürheim (Viena, 1876). Pentru de Ségur, comp.: *Insemnările despre şederea în Rusia* (1785—1789) (Petersburg, 1865) *şi De Ségur şi Potiomkin* («Arhiva Rusă», 1877).

[3]) N. Iorga, *Histoire des relations*, p. 211, şi C. Calmuschi, *op. cit.*, p. 103.

[4]) *Colecţia de legi*, vol. XXIII, nr. 17008 şi 17018. A. Skalkovski, *Schiţa cronologică a istoriei regiunii Novorosia* (1730—1825), Odessa, 1838, vol. II, p. 331 şi urm., şi *Incercarea descrierii statistice a regiunii Novorosia*, Odessa, 1850, part. I, p. 253 şi urm.; «Notiţele Societăţii de istorie şi antichităţi din Odessa», 1850, vol. II, pp. 665—666; *ibidem*, 1875, vol. IX, p. 319 şi urm.; G. Bezviconi, «Cetatea Moldovei», 1941, XI.

[5]) 1754—1838; F. Wiegel, *Amintiri*, Moscova, 1865, I, p. 45 şi urm.

[6]) N. Iorga, *Istoria Românilor prin călători*, vol. II, p. 207. Incă în anii 1769—1774 «Ruşii au introdus în cele două ţări, şi mai ales în Moldova, unde terenul era mai favorabil, forme de viaţă cu totul nouă, occidentale, precum

Pe la 1780, Lionardo Panzini [1]), dascălul copiilor lui Alexandru-Vodă Ipsilanti, scria, că limba franceză abia se răspândea în societatea locală, de pe urma şederii Ruşilor, dar pentru moment nu putea să concureze celei greceşti. Din acea vreme, datează primele traduceri din Voltaire şi Giovanni del Turco (1772) [2]). De asemenea, în 1773, la Iaşi se tipăreşte *Invăţătura a însăşi stăpânitoarei măriri Ecaterinii — Nakazul* împărătesei, tradus de logofătul Foma. De altfel, atunci, se consolidează înrâurirea rusească asupra scrisului românesc, ale cărui izvoare trebuesc cercetate în cărţile vechi şi istoriografia slavo-română [3]), cronografele de provenienţă rusească, printre care *Sinopsisul* tipărit de cărturarul ucrainean Inochentie Ghizel (mort în 1683), discipolul lui Petru Movilă, — prima carte tradusă în româneşte cu privire la Rusia, — apoi « istoriile » despre Petru cel Mare, Ecaterina, Dimitrie al Rostovului şi altele [4]). Episcopul Amfilohie Hotiniul [5]) tipăreşte la 6 Iunie 1795 la Iaşi, traducerea *Bogosloviei* mitropolitului Moscovei Platon Levşin (1737—1812): *Gramatica teologhicească;* el menţine legături culturale cu centrele din Rusia [6]), precum mai târziu cărturarii Ioan Pralea-Moldovanul (1769—1847), arhiereul Varlaam Cuza (mort în 1832) şi alţii [7]).

De asemenea, reformatorul întregului monahism român a fost egumenul mănăstirii Neamţ, Paisie Velicikovski (1722—1794) [8]), originar

şi întrebuinţarea mai largă a limbii franceze, punând astfel bazele modernizării României » (G. Pascu, *Călători străini în Moldova şi Muntenia în secolul XVIII*, Iaşi, 1940, p. I).

[1]) *Ibidem*, vol. II, pp. 220—221.

[2]) N. Camariano, în *Omagiu lui C. Giurescu*, p. 175 şi urm.; J. L. Carra, *Histoire de la Moldavie et de la Valachie*, Iaşi, 1777, p. 219.

[3]) Şt. Ciobanu, *Istoria literaturii*, II, p. 17 şi urm., p. 180 şi urm.

[4]) *Ibidem*, III, p. 47 şi urm.

[5]) A. Papadopol-Kallimah, « Revista pentru istorie, arheologie şi bibliologie », 1885, vol. V; Petre Haneş, *Scriitori basarabeni*, Bucureşti, 1936 (ed. I, 1920), pp. 59—91.

[6]) A. Stadniţki, *Amfilohie episcopul Hotinului* şi *Apelul lui Amfilohie, episcopul Hotinului, către arhimandritul Zosima din Lavra Kievo-Pecerska*, « Revista Societăţii istorico-arheologice-bisericeşti », Chişinău, 1922, vol. XIV, p. 41 şi urm.

[7]) G. Bezviconi, *C. Stamati, familia şi contemporanii săi*, Iaşi, 1942, p. 40 ş. a.

[8]) *Viaţa şi scrierile stareţului Moldovei — Paisie Velicikovski*, ed. măn. Optina, Moscova, 1847; V. Cazanacli, *Paisie Velicikovski şi însemnătatea lui pentru monahismul pravoslavnic*, Chişinău, 1898; G. Samurian, în « Russkii Palomnik », 1894; A. Iaţimirski, *Manuscrisele slave ale mănăstirii Neamţ din România*, Moscova, 1898, şi *Manuscrisele slave şi ruse din bibliotecile române*, Petersburg, 1905, p. 515 şi urm. (bibliografia, p. 550 şi urm.); patriarh Nicodim, *Paisie Velicikovski*, trad. din S. Cetverikov, măn. Neamţ, 1936. *Autobiografia* lui Paisie a publicat-o în 1918, la Iaşi, Ştefan Berechet. Cât de popular era Paisie,

din Poltava, al cărui succesor era cultul mitropolit Iacov Stamati (1748—1803) [1]. Un rol important, în domeniul tipăriturilor româneşti, revine rusului Mihail Strilbiţki [2], autorul unui volumaş pentru înlesnirea convorbirilor Ruşilor cu Moldovenii: *De-ale casei vorbe ruseşti şi moldoveneşti* (Iaşi, 1789) [3]. Câtva timp, arhiepiscopul Amvrosie Serebrennikov (1745—1792) al Ecaterinoslavului a fost exarh al bisericii din principate, iar Iov Potiomkin, viitor arhiepiscop al Ecaterinoslavului, a fost până la 1792 egumen al mănăstirilor Horodiştea şi Slatina, pe când la mănăstirea Pângăraţii vreme de peste doi ani şedea Iona Travelski, mitropolit din Georgia, care a şi lăsat însemnări asupra Moldovei, astfel rezumate de N. Iorga [4]:

Pe Iona îl interesează înainte de toate persoana binefăcătorului său, Potiomkin. E descrisă cu admiraţie curtea prinţului, vizita lui la Galaţi, unde se face slujbă pentru el de episcopul Grigorie al Ierapolului [5] şi şase arhimandriţi. Iona a asistat la serviciul de îngropare al lui Potiomkin [6], în prezenţa solului turc pentru pace şi a dragoma-

---

putem vedea din faptul că legenda îl identifica cu Petru cel Mare (C. Bilciurescu, *Mănăstirile şi bisericile din România*, Bucureşti, 1890, pp. 171—173). Printre succesorii săi, la mănăstirea Neamţ, Iaţimirski pomeneşte câţiva ruşi: Mardarie (1835), Nafanail (1853), Neonil, care a candidat la mitropolia Moldovei, ş. a.; numeroşi călugări moldoveni s'au retras cu timpul în Rusia; la mănăstire, Iaţimirski găseşte numeroase obiecte de provenienţă rusească; el adaugă, că generalul Kiseliov a vizitat Neamţul în 1833 şi a donat mănăstirii o mie de lei. Printre călugări ruşi, în Moldova, amintim pe Agafon, care a clădit schitul Vorona din Botoşani (S. Dragomir, *Contribuţii*, p. 1067, şi P. Mihailovici, *op. cit.*, pp. 212—213), apoi pe Zosima, din mănăstirea Moşinoaia (R. Rosetti, *op. cit.*, vol. II, p. 26), şi alţii.

[1]) I. Frăţiman, *Iacov, episcopul Huşilor*, Chişinău, 1901, şi Al. Ciurea, *Iacov Stamati*, Iaşi, 1946.

[2]) N. Iorga, *Histoire des relations*, *op. cit.*, p. 282; Dimitrie Dan, *Mihail Strilbiţki*, Cernăuţi, 1912, şi Emil Picot, *Notice bibliographique sur le protopope Mihail Strilbicky, graveur et imprimeur à Iassi, à Moghilev de Podolie et à Dubossar*, Paris, 1905.

[3]) In 1854, Iacov Hinculov a publicat o *Carte de buzunar pentru ostaşii ruşi în campaniile din principatele Valahia şi Moldova*, iar în 1877, la Petersburg a apărut dicţionarul ruso-turco-româno-bulgar: *Interpretul militar*, al generalului M. A. Terentiev.

[4]) *Istoria Românilor prin călători*, vol. II, pp. 260—261. Comp. trad. lui Ştefan Berechet, *Picături mărunte*, Chişinău, 1928 (după ed. 1862).

[5]) 1739—1821, îngropat la mănăstirea Căpriana din Basarabia. I. Halippa, *Vlădicii din Răsărit care şi-au găsit adăpost în limitele eparhiei Chişinăului în mijlocul răzmiriţei din 1821—1828*, « Operele Comisiei savante guberniale a arhivelor din Basarabia », Chişinău, 1900, vol. I, p. 50.

[6]) Intestinele sale au fost îngropate în biserica Golia din Iaşi, iar corpul s'a transportat la Herson. Gelozia favoritului Zubov n'a permis împărătesei

nului Alexandru Mavrocordat, viitor domn. El a mai văzut și pe alți trimeși pentru pace: Bezborodko și Lașkariov [1]); i-au trecut înainte soldații, purtând « ramurile de pace » în mână; a privit balul, pe care-l onorează cu prezența generalul conte Potocki și arhiepiscopul armean, vestitul Iosif Argutian [2]). Vorbește despre exarhul Amvrosie, care sfințește geamiile din cetățile de curând cucerite, Bender și Ismail; din cauza persecuțiilor turcești, Armenii din aceste orașe se retrag peste Nistru, unde înființează târgul Grigoriopol. Se descrie și hirotonisirea lui Gavriil Bănulescu-Bodoni [3]), ca episcop al Benderului și Akkermanului, făcută la 26 Decemvrie 1791 la Iași, de autor, împreună cu exarhul Amvrosie și Grigorie al Ierapolului. Stând la Pângărați, în mijlocul a treisprezece sate cu locuitori zdraveni, care-i dau tribut anual de 150 de oi, 200 de bani de argint, 700 de păstrăvi afumați, tot atâtea roți de cașcaval, 1.000 de scoici pentru zile de post, în afară de cuvenita dijmă, Iona — încheie N. Iorga — « om cinstit, nu urmează sfatul de a vinde, când pleacă, averea mănăstirii ».

In ce privește Potiomkin, el a reclădit vechea biserică a sf. Nicolae Gospod din Iași și a trimes pe moldoveanul Eustatie, să studieze pictura la Viena, de unde întors, acesta a zugrăvit printre altele biserica din Bălți, zidită pe la 1795 de paharnicul Iordache Panaiti [4]). Cărturarul Daniil Philippide (1770—1832) [5]) i-a dedicat lui Potiomkin lucrarea tipărită în 1791, la Viena: *Geografia modernă*, alcătuită în colaborare cu Costanda. Impresia lăsată de Potiomkin în mijlocul Moldovenilor era așa de puternică, încât o semnalează încă în 1836,

---

să-i ridice, acolo, un mausoleu; din porunca împăratului Pavel I, osemintele prințului au fost scoase de sub monumentul modest, înălțat de contesa Branicka, și împrăștiate în vânt. Despre biserica Golia și Potiomkin a scris A. Ialimirski, « Arhiva Rusă », 1896. T. Stefanelli, « Arhiva », 1897, 8, p. 523—528: *Rălațiia pentru moartea și țărămoniia îngropării a lui sfetliș G. A. Potiomkin, de Gheorghie Nacu.* « Ioan Neculce », nr. 2, p. 329; cele trei vase cu intestinele prințului au dispărut, iar tabla cu inscripția a ajuns la muzeul municipal din Iași (*ibidem*, nr. 5). P. P. Panaitescu, *Călători poloni*, p. 244—245.

[1]) Serghei Lazarevici Lașkariov (1739—1814), cel dintâi consul în principate, numit în 1782 (N. Iorga, *Istoria Românilor prin călători*, vol. II, p. 207), îndeplinind misiuni la Constantinopol, în Crimeia și Persia.

[2]) 1743—1801, viitor catolicos. G. Bezviconi, *Armenii în Basarabia*, « Din trecutul nostru », 1934, nr. 3-4, p. 4.

[3]) A. Stadnițki, *Gavriil Bănulescu-Bodoni, exarhul Moldo-Vlahiei și mitropolitul Chișinăului*, Chișinău, 1894; I. Parhomovici, « Revista Societății istorico-arheologice-bisericești », Chișinău, 1910, vol. I, pp. 1—55; despre ajutorul său, Dimitrie Sulima, scrie S. Veste, *ibidem*.

[4]) G. Bezviconi, *Profiluri*, p. 109.

[5]) N. Bănescu, *Viața și opera lui D. Philippide*, « Anuarul Institutului de Istorie Națională », București, 1924, p. 119 și urm.

scriitorul francez Saint-Marc de Girardin [1]). Aspecte din viața acelei epoci aflăm povestite în *Souvenirs de la comtesse Golovine* (1766—1821), apărute la Paris, în 1910 (p. 16—27), precum și în literatura memorialistică vorbind despre Sofia de Witt [2]).

Literatura despre Potiomkin este foarte bogată: memoriile lui Charles-Joseph de Ligne, Langeron, Roger de Damas, [3]) *Vie du prince Potemkine* (Paris, 1808), de J. L. A. Polier, Dame de Cérinville, lucrările lui M. Șugurov (« Arhiva Rusă », 1866, nr. 2, 1867, nr. 7, 1877, nr. 3), A. Samoilov (*ibidem*, 1867), M. Semevski (« Vechimea Rusă », XII, XIV), F. Büller (« Vechea și Noua Rusie », 1875, vol. XII), N. Nadejdin (Odessa, 1839), « Notițele Societății de istorie și antichități din Odessa » (vol. III, VI, VIII, XIII), « Arhiva Rusă » (1865, 1878, nr. 1, 1881, nr. 3), G. Afanasiev, în « Calendarul Novorosiei din 1892 », A. Brückner, *Potiomkin* (Petersburg, 1891), A. M. L., *Favoritul Ecaterinei* (« Vestitorul Istoric », 1892, nr. 3), Robert Michel, *Potiomkin* (Paris, 1936), Helbig, în « Minerva » (1797-1800), amintirile secund-maiorului Savvati-Behteev, folosite în romanul *Potiomkin la Dunăre*, de Gr. Danilevski (1878, trad. românească în 1885, de P. Georgescu).

Numeroase sunt și scrierile consacrate generalissimului Suvorov: istoriile editate la Viena (1795), Paris (1799) și Londra (Anthing, 1799), Fuks (1811), ed. lui F. Bulgarin (1843), S. Jihariov, N. Orlov, *Asaltul Ismailului* (Petersburg, 1890), articolele lui Gr. Cernîșiov (« Arhiva Rusă », 1871, nr. 3 și 5), corespondența către Potiomkin, de Ribas ș. a., scrierile lui N. Dubrovin (Petersburg, 1886), D. Maslovski (1894), P. Simanski (1897) A. Petrușevski (Petersburg, 1900), « Vestitorul Istoric » (1891, nr. 2, 1900, 1902, nr. 9), A. Andreevski (« Vestitorul Istoric », 1908, nr. 5) ș. m. a.

Dar, enumerând sumar aceste lucrări, precum și notele lui Pavel Ivanovici Sumarokov, judecător din Crimeia, senator și academician, mort în 1846, — *Călătoria prin Crimeia și Basarabia în 1799* (Moscova, 1800, Stockholm, 1805; C. Karadja, « Revista Istorică », 1928, nr.

---

[1]) *Souvenirs de voyage et d'études*, p. 249.

[2]) « La belle fanariote » (1761—1822). S. Adrianov, în « Vechimea Kievului », 1887, nr. 1; « Vestitorul Istoric », 1899, nr. 2, p. 427; F. Golovin, *La cour et le regne de Paul I*, Paris, 1905, p. 219; Slowacki îi dedică un poem; comp. Waliszewski ș. a.

[3]) Trimes la 10 Mai 1790 cu scrisorile Mariei-Antoineta către fratele ei, împăratul Leopold, contele de Damas (N. Iorga, *Istoria Românilor prin călători*, vol. II, p. 286) își exprimă mirarea, cum sărbătoritul la Viena prinț von Koburg se lasă bătut cu 15.000 de ostași de 4.000 Turci. El luptă la Akkerman și Chilia, vizitează pe Potiomkin la Bender și se duce să participe la asaltul cetății Ismail, împreună cu Richelieu, Charles de Ligne (fiul), de Fronsac, Langeron ș. a. Toți aceștia consideră asaltul ca o faptă care întrece vitejiile tuturor vremurilor.

10-12, p. 356), ne oprim doar asurpa scrierii lui Ioan-Christian Struve: *Voyage en Krimée, suivi de la relation de l'ambassade envoyée de Pétersbourg à Constantinople en 1793, publié par un jeune russe, attaché à cette ambassade* (Paris, 1802). Reproducem aceste însemnări după rezumatul lui N. Iorga, comentat în revista « Arhiva » din Iași (1892, nr. 4-5, p. 196 și urm.)

Cartea a apărut fără arătarea numelui autorului (Gotha, 1801, Paris și Londra, 1802, în rezumat — în Suedia), dar anonimatul a fost descoperit de un alt participant al soliei din 1793—Heinrich von Reimers, autorul scrierii, *Reise der russischen kaiserlichen ausserordentlicher Gesandtschaft an die Ottomanische Pforte im Jahre 1793* (Petersburg, 1803), care-l numește pe Christian Struve, spunând că acesta n'a scris însemnările sale pentru tipar (pag. III-IV). Reimers consideră descrierea sa mai precisă, vorbind pe larg despre Moldova și Muntenia (pag. 58 și urm.); totuși, lucrarea lui Struve prezintă un interes mai mare, deoarece autorul a mai vizitat Moldova și în 1791. Volumele menționate, ca și numeroase alte cărți, ne-a pus la dispoziție C. Karadja. Comp. și monumentala bibliografie pentru domnia Ecaterinei II, de P. Bilbasov (Berlin, 1897). De opera lui Struve sa ocupat și profesorul G. Pascu: *Călători străini în Moldova și Muntenia în secolul al XVIII: Carra, Bauer și Struve* (Iași 1940), care a semnalat, că *Memoriile* generalului rus Bawr (Bauer) au fost «cea dintâi descriere geografică, administrativă și economică a Munteniei, făcută de un străin pe bază de cercetări proprii» (p. 63); generalul a mai alcătuit o *Hartă a Moldovei* (1779). Struve a fost influențat de lucrările lui D. Cantemir, Bawr și J. L. Carra.

«Pentru a doua oară venea călătorul în Moldova la această dată. In 1791 încă, plecat din Viena (30 August), el străbătuse întreaga Galiție, pentru a ajunge la capitala de curând anexatei Bucovine, Czernovez. Cernăuțul i-se părea oraș frumos, zidit în gustul cel mai modèrn, cu toate că abia cincisprezece ani trecuse dela deslipirea sa de Moldova. Câteva zile mai târziu era la Herz [1]) — Herța.

Armata rusească abia se retrăsese; poștele erau încă desorganizate, ceea ce sili pe călător, în lipsă de alt mijloc, să se adreseze boierului proprietar. Caii trebuitori fură îndată prinși din herghelie, după obiceiul timpului, și călătorul porni către Iași. Trebue să adăugăm pentru edificarea contemporanilor, că această călătorie nu era din cele mai ușoare; cu toate sgomotoasele îndemnuri ale surugiilor, repețindu-se la fiecare deal, demnitatea cailor boierești și bunătatea drumurilor fanariote îl ținură pe drum unsprezece zile în capăt. Și ajuns la liman, îi

[1]) Slav. — loc de hărțuire.

trebui încă bietului autor îndelungate străduinţe spre a-şi căpăta un locuşor pentru ciolanele măcinate de cale într'unul din rarele hanuri ale epocei.

Iaşii aveau o deosebită însemnătate în 1791. Domn nu era pentru a sărbători după cuviinţă pe generalii aflători atunci în capitală: dacă însă nici sunetul meterhanelei, nici cel nu mai puţin dulce al tabulhanalei dela curte, nu trezeau ecourile puţin frecventatelor străzi, lumea era ţinută în aşteptare de venirea solilor turci pentru încheierea păcii. Potiomkin, de altfel, desfăşura în cartierul său o splendoare neobişnuită la curţile domnilor fanarioţi, sărăcăcioase în traiul lor zilnic, şi boierimea, îngenunchiată înaintea atotputernicului favorit al împărătesei, se minuna de luxul în care acest iubit al norocului îşi cheltuia puţinele zile care îi mai rămâneau de trăit. Şi alăturea de petrecerile dela cartierul favoritului, urmele războiului rămâneau încă. Pe lângă sărăcia generală domnind în ţara întreagă, o altă privelişte se desfăşura înaintea călătorului abia plecat din pacea elegantă a Vienei. Străzile Iaşului, acele străzi de poveste, cu bârnele de lemn încrucişate, împiedecând la fiecare pas prin neregulata lor aşezare mersul chibitcelor şi rădvanelor, caretelor nemţeşti şi cociilor, erau semănate din loc în loc cu jalnicele victime de toate neamurile, lăsate pe urma invaziei. « Ici un rus, — zice călătorul — care se sprijine abia pe un picior de lemn înlocuind pe cel pierdut în lupte, colo un turc fără o mână, într'o stradă din apropiere un nenorocit acoperit cu desgustătoare răni, pe care le expune înaintea trecătorilor pentru a le aţâţa mila şi a căpăta o pomană care umileşte numai cârmuirea ce-i dă voie ». Din loc în loc vreo casă dărâmată, din acele pe care le văzu zidindu-se cu sârguinţă la întoarcerea sa, dădea o privelişte sinistră străzilor străbătute din când în când de soldaţii lui Potiomkin. Totuşi, abia ieşit, după multe pagube şi patime, din grozăviile războiului, oraşul i-se părea destul de vesel, cu uliţele sale neregulate şi fără urmă de aliniere, adevărate labirinturi înşelând pe străini prin uniformitatea cotiturilor nesfârşite, cu casele joase, tupilate în fundul ogrăzii pline de fel de fel de clădiri de lemn, ameninţând târgul cu pârjol, cu dughenile de pe marginea străzilor însemnate, care seara, luminate, alcătuiau o privelişte destul de plăcută. Drăghici, în a sa *Istorie a Moldovei*, ne-a destăinuit, altă dată, mijloacele acestei plăcute luminări a străzilor: făcliile negustorilor înfipte în ferestri, la distanţe însemnate, înveseleau privirile călătorului. De altminterlea, pentru cinstea capitalei moldoveneşti, trebue să adăugăm că, dacă Parisul de pe la sfârşitul veacului al XVIII-lea număra oarecare lumânări, în vechia Romă clasicii spadasini aveau deplină libertate să-şi exerciteze nobila profesiune în întunecimea nopţilor fără lună.

In sfârşit, solii aşa de mult aşteptaţi sosiră. Nefiind domn în scaun să trimeată cociile la Dunăre şi să sărute piciorul drept al solilor,

trimeşi ai sultanului, boierimea singură le ieşi întru întâmpinare, într'un lung şir de cai bogat împodobiţi, de care şi de trăsuri de tot felul. Ceremonioasa defilare a puternicilor ţării lăsă o neştearsă amintire călătorului. Drumul obişnuit al paşilor făcându-se pe la Scânteia, boierimea memleketului Moldovei le ieşea înainte la Ezereni; acolo se făcu probabil tradiţionala şi aşa de mult căutata sărutare a papucului, şi trimeşii fiind mulţi şi mai toţi oameni mari, tot paşi bogaţi în tuiuri, credinţa boierească se putu manifesta pe deplin, şi apoi, paşii înainte, şi după ei în şir fără de capăt, caii bogaţi în arşale, rădvane, carete, cocii şi chibitce se întoarseră cu aceeaşi ceremonie şi orânduială în oraş, unde în curând balurile începură şi iluminaţiile şi concertele muzicilor militare în frumosul palat al lui Ipsilanti, locuit de atotputernicul Potiomkin.

Hotărît că era o călătorie fericită pentru tânărul rus. Pe lângă că, din fereştrile hanului, se putea vedea pe deplin strălucitoarele ziafeturi dela generalul comandant, în curând o altă ceremonie şi mai strălucită decât sărutarea papucilor în marginea Ezerenilor veni să reverse bucuria în inimile oricărui supus credincios al împărătesei. Era ziua de naştere a Ecaterinei, şi chipul cum a fost sărbătorită, arată că, în materie de sărbători naţionale, acele ale strămoşilor noştri erau mult mai săţioase decât ale noastre. O salvă de artilerie sau, după bătrânescul limbaj al priceputului în ceremonii Gheorgachi, o slobozire de toate tunurile salută această zi frumoasă. Urmă — nimic nu e nou sub soare — un pravoslavnic te-deum, şi în sfârşit, în faţa mulţimii adunate şi spre strălucita dovedire a mărinimiei imperiale, se fripse afară în mijlocul uneia din marele pieţe ale oraşului nişte boi împănaţi cu păsări de tot soiul şi acoperiţi cu cordele, pentru a-i împărţi apoi norodului. Nu mai este de nevoie să pomenesc de iluminaţia finală făcută cu mult gust de părtaşii la ospăţul, făcut spre mai marea glorie a biruitoarei împărătese.

Petrecerile mai ţinură câteva vreme la Iaşi, reţinând în capitala Moldovei pe călătorul nostru, când luceafărul oştirii ruseşti, Potiomkin, muri în mijlocul câmpului, afară de oraşul de unde plecase la drum, de urmele exceselor sale. Ingroparea strălucitului general fu ultima întâmplare însemnată în timpul celei dintâi şederi a sale în Moldova. Adus la Iaşi îndată, a treia zi Potiomkin fu pus pe un măreţ pat de paradă şi arătat privirilor norodului, într'o odae îmbrăcată cu negru, în cap cu o cunună, semn al vredniciei sale de hatman al tuturor cazacilor, şi în mână cu toiagul de comandă. In jurul patului acestuia, pus sub un umbrar de postav stacojiu, cu cusături de aur şi de argint, erau aşezate pe perne de brocart, toate decoraţiile primite de dânsul dela stăpâna sa şi dela ceilalţi suverani ai Europei. Sicriul era înconjurat de cei dintâi ofiţeri ai armatei şi de copii de casă cerniţi. In urma carului, ducând rămăşiţele celuia înaintea căruia Moldova tremurase, pe lângă

muzicile militare, cei 10.000 de oameni de escortă, cazaci, Turci şi Tătari, urmau cu ochii în lacrimi, aceiaşi boieri, care se plecase înaintea papucilor cusuţi cu aur ai solilor preaînaltului sultan.

După o şedere de patru luni călătorul părăsi Iaşii la 9 Ianuarie 1792 şi după o îndelungată rătăcire, în noaptea de iarnă, ajunse la Bender pentru a apuca de acolo drumul peste Nistru, în Crimeia întâi, pe care o cutreieră în două expediţii, apoi la Moscova şi Petersburg.

In capitală auzi de plecarea misiunii lui Kutuzov. Generalul pornise înainte cu o parte din suita sa, când el se afla încă în oraş. Acel dor de a vedea ceruri nouă, care alcătuia un caracter de căpetenie în firea tânărului rus, îl făcu să ceară dela curte primirea lui între numeroşii următori ai ambasadorului. Porni la 9 Martie 1793, după şapte luni de şedere în Petersburg; la Elisavetgrad întâlni escorta generalului; la 4 Iunie şapte sute de oameni, bogat împodobiţi, ducând după dânşii un lung şir de trăsuri de lux, trecură Nistrul la Dubăsari, unde călătorul întâlni iarăşi pe Moldovenii cunoscuţi lui de acum aproape doi ani. După schimbarea cu trimeşii turci, ambasada porni înainte prin Chişinău, Călăraşi şi Volcineţi. Inaintea roditoarelor câmpii, admiraţia «întrecea orice margini». «O ţară delicioasă», şopteşte tânărul rus lângă al doilea conac, «un sit fermecător», exclamă el puţin mai departe, pentru a striga în sfârşit în faţa dealurilor Călăraşului: «E cu neputinţă de văzut o ţară mai frumoasă şi care să ofere puncte de vedere mai răpitoare decât acea pe care o străbăturăm pentru a ajunge aicea».

Prin Volcineţi şi Unţeşti, solii împărătesei se apropiau de Iaşi. Multe lucruri se schimbase dela plecarea călătorului nostru. Pacea dela Iaşi încheiată, dăduse iarăşi liniştea încercatei Moldove, unde pretutindenia harnicii locuitori ridicau bordeiele lor date la pământ de furia războiului. Spre a jupi din nou pe cei ce începeau a se întrema, Turcii trimisese domn în scaun iarăşi pe Mihail Suţu, «un om mic, bine la faţă, căruia barba albă şi lungă îi dădea un aer de gravitate obişnuit la marii demnitari turci».

La Ţuţora, fiul domnului însuşi ieşi înaintea musafirilor cu o mulţime de dregători şi oaste moldovenească în juru-i. Fără îndoială că vor fi fost acolo după rânduiala conştiinciosului Gheorgachi, şi slujitorii şi aga şi paicii şi ciohodarii şi boierii mari şi mici şi mai ales sgomotosul mehter-başa, urmat de toată ceata mehterilor săi, veniţi spre a desfăta urechile înaltului trimes al împărătesei. In curând consulul rus, Severin, sosi spre întâmpinarea lui Kutuzov, în fruntea negustorilor şi unei părţi din orăşeni. Apoi Vineri, 24 Iunie, la nouă ceasuri de dimineaţă, alaiul porni către oraş, între mulţimea sătenilor făcând gard pe amândouă părţile drumului, în sunetul asurzitor al meterhanelei, ai căreia aleşi mehteri făceau să răsune dealurile

de accentele nuveturilor şi pestrefurilor pe care le băteau cu mândrie.

De când sub Nicolae Mavrocordat, domnul însuşi ieşise întru întâmpinarea solului leşesc, voevodul Mazoviei, [1]) nu se pomenise în Moldova de venirea unui obraz de cinste aşa de însemnat. De aceea în loc ca singur postelnicul să primească în marginea oraşului pe sol, cu sacramentalele cuvinte: « Adecă cum că prea înălţatul măria sa, domnul nostru, se bucură de venirea dumitale », însuşi Mihail Suţu [2]) aştepta sosirea micii oştiri a ambasadorului, la o leghe după Ţuţora. Domnul era într'un rădvan cu şase cai, foarte frumos; ciohodarii şi puţina oştire de paradă a ţării îl înconjurau din toate părţile. La sosirea lui Kutuzov, trăsura domnească se aşeză lângă a ambasadorului, şi astfel, domnul la dreapta şi musafirul la stânga, — lucrul nu se schimba decât la venirea vreunui puternic paşă, când domnul apuca înainte sau alteori alăturea chiar, făcând « voroavă », dar la stânga, — întreg alaiul porni către capitală. Toată lumea era la fereştri pentru a vedea cortegiul nostru, — spune călătorul. Erau chiar unii suiţi pe acoperişurile caselor. La gazda pregătită, unde intrară după obicei în mijlocul « slobozirii de toate tunurile », şi, fie zis în treacăt, nu erau tocmai multe « toate tunurile », un strălucit ospăţ aşteptă pe drumeţi. Domnul însuşi se puse în capătul mesei, la dreapta, având lângă el întreaga boierime; suita ambasadorului se înşira lângă Kutuzov, la stânga. Fără îndoială, însuşi marele paharnic umplea paharul bătrânului vodă, şi marele stolnic aducea bucatele alese înaintea strălucitei adunări. După masă, în sfârşit, oaspeţii domnului avură încă odată plăcerea de a asculta pestrefurile armonioasei meterhanele. « Muzică, — spune tânărul rus, necunoscător de drăgălaşul ei nume, — destul de asemănătoare cu muzica turcească ». Şi nu e o nedreptate, faţă cu dibaciul mehter-başa, presupunerea că « nu puţin vor fi ajutat şi pestrefurile sale la adâncul somn care cuprinse întreaga escortă a ambasadorului ».

Urmară patruspreceze zile de nesfârşite şi felurite petreceri. După o vizită a curiozităţilor oraşului — şi întreg oraşul trebue să fi fost o curiozitate pentru dânsul, — între care bine cunoscuta bae turcească, cu măestrele frecături ale băiaşilor săi, îi dădură o strălucită idee de ştiinţa scăldătorească a strămoşilor noştri, cele două mese de rigoare sfârşiră într'un chip vrednic zilele de trai bun, petrecute la Iaşi. După

---

[1]) Despre această solie din anii 1712—1714, comp. P. P. Panaitescu, *Călători poloni*, p. 119 şi urm. N. Iorga n'avea cunoştinţă de solia prinţului Repnin, din 1775.

[2]) Domnitor al Moldovei (1793—1795) şi al Munteniei (1783—1786, 1791—1793 şi 1801—1802).

ceremonialul curţii fanariote, ceremonial părăsit încă dela Matei Ghica, [1]) pe rând domnul şi ambasadorul îşi « făcură masă », cel dintâi începând. « Nimic mai măreţ decât ospăţul dat de trimesul nostru », — spune călătorul, şi, fără îndoială că principele fanariot, pentru care culmea mulţămirii era să-şi spăimânte musafirii cu luxul său oriental, nu se va fi lăsat mai pre jos. Masa domnească se făcu la divanul cel mic, ambasadorul ospăta la gazda sa, poate în acelaşi palat Ipsilanti unde stătuse Potiomkin. Intreaga familie a domnului era de faţă, boierii poftiţi aduseră cu ei jupănesele şi copiii lor. Pentru cine cunoaşte risipitoarele obiceiuri ale timpului nu e de mirare admiraţia streinului faţă cu găteala cucoanelor moldovence, pe acele vremuri de cheltueli nebune, când haina arnăuţilor nu se mai cunoaştea de mulţimea auriturilor şi femeile bogaţilor dregători ai statului purtau averi întregi pe rochiile lor de sărbătoare. Şi mai gândiţi-vă că era o rară ocazie această trecere a unei aşa de numeroase ambasade şi că temperamentul amoros al strămoaşelor noastre le făcea uşor accesibile farmecelor muscăleşti; oastea din 1791 pricinuise o înflăcărare fără exemplu, aşa că nu era de puţină însemnătate judecata frumoşilor musafiri cu cozile pudrate, trimeşi de Dumnezeu însuşi spre mai marea fericire a lumii feminine a oraşului.

Petrecerea fu destul de veselă. Intâi cucoanele învăţară pe musafiri deosebitele jocuri localnice, jocuri pe care călătorul le descrie astfel mai târziu: « Bărbaţii şi femeile se aşează într'un cerc, ţinându-se de mână fiecare, cu picioarele foarte înapoi, lungii şalvari roşii ai bărbaţilor atârnând până pe montul piciorului şi pe călcâie, femeile acoperite dela umere până la mijloc de o caţaveică cu blana în afară, scoţând îngrozitor pântecele înainte, şi dându-şi înapoi genunchii; în această poziţie, le vezi mişcând mâinile metodic, şi ca printr'un resort, picioarele mergând şi viind dinainte înapoi şi de înapoi înainte cu spinarea îndoită, gâtul ţeapăn, ochiul întunecat şi ţintit, se învârtesc din timp în timp cadenţat dela dreapta la stânga şi dela stânga la dreapta. Acest danţ e foarte nostim şi se chiamă horă ». La rândul lor, tinerii dănţuitori ruşi arătară cucoanelor jocuri streine, vestita anglaise şi poloneza, şi balul se petrecu repetând de o parte şi de alta jocurile învăţate. Petrecerea ţinu până în ziuă, când un souper, după obiceiul apusean, sfârşi această noapte memorabilă. Un al doilea bal urma la palat, sau mai bine la curte. Locuinţa domnului nu era tocmai strălucită: bolnavii şi caii oştirii din ultimul război împărţise pe rând odăile întinse, dar cam goale ale bătrânei clădiri. Pregătirile însă învinseră cu mult pe acele ale ambasadorului. Fanarioţii nu erau oameni să se lase întrecuţi în cheltueli, fie chiar de un trimes al prea puternicei împărătese a răsăritului. « Simandicoşii » gospodari căutau să impue prin lux acel respect

[1]) Domnitor în anii 1753—1756.

ce nu se putea acorda însuşirilor naturale cu care-i înzestrase Dumnezeu. Alaiul domnesc era alcătuit totdeauna din toţi slujbaşii curţii, şi la invitaţia făcută de Rumianţev [1]) lui Grigore Ghica de a se primbla cu el prin oraş, ceremoniosul « prinţep de Moldavia » nu se putu opri de a striga: « Ce ar zice supuşii mei, dacă ar vedea pe stăpânul lor pe jos? Rog pe excelenţa voastră să mă scutească ». Sub corturi, prânzul cel mai bogat, mai delicat şi mai ales se oferi suitei ambasadorului. Mărgăritarele şi pietrele scumpe ale « cucoanelor » dădeau încă o strălucire ospăţului, urmat de un al doilea bal, unde, cunoştinţa fiind mai veche, legătura fu mai intimă între localnice şi streini. Plecarea din capitală fu întovărăşită de aceleaşi pompe, de aceleaşi sloboziri de tunuri şi de aceleaşi pestrefuri. Un dejun, o zacuscă adică, la Galata, sub corturi împodobite cu flori şi cordele, mai aduna odată pe vizitatori cu primitoarea boierime. « Multe pahare se ridicară », zice tânărul rus, în « cinstea domnului de faţă », şi în sfârşit, după o mâncare bună şi o băutură şi mai bună, bine hrănita ambasadă îşi lua ziua bună pentru a apuca drumul Bârladului.

Oraşul, ars de oştile sultanului, nu arăta nimic însemnat privirilor curioase ale călătorilor. Aproape în aceeaşi stare erau şi Focşanii unde, după un an de pace, multe din casele dărâmate nu se ridicase încă din cenuşa lor. E greu să-ţi opreşti un sentiment de jale la vederea tuturor acestor pustiiri. De aceea, autorul se abătu din cale cu câţiva din tovarăşi pentru a vizita în munţi mănăstirile pe care, în curioasa sa românească, le botează Lagniera şi Otobesch. Nu ştiu dacă există vreo mănăstire Odobeşti, e probabil însă că, după recomandaţia vreunui cucernic boier care-l va fi îndreptat *la Miera*, călătorul va fi vizitat frumoasa şi bine aşezata mănăstire Mera de lângă Milcov, zidită la 1706 de Antioh Cantemir. După o scurtă călătorie prin aceste minunate ţinuturi, aceşti excursionişti din al XVIII-lea veac se întoarseră înapoi la Focşani. « Te crezi — spune autorul, vorbind de măreţia munţilor Putnei — despărţit de ce mai este pe pământ, şi nu cunosc alt loc mai potrivit pentru cei cărora singurătatea li-i dragă ». E poate singura mărturie de admiraţie adusă de un strein munţilor noştri [2]).

Prin Râmnic, ambasada înainta în ţinuturi abia ridicându-se după grozăviile războiului. Locuitorii săraciţi de prădăciunile necurmate ale Turcilor se împotriveau la orice aducere de provizii la conac. Ispravnicul local intervenea însă îndată, şi sfârcul biciului făcea să răsară din calicia goală a ţăranului amărît « dejunuri mărețe » şi gazde cu îmbelşugare pentru oameni şi nenumăratele lor bagaje. Locurile erau aproape pustii,

[1]) Andreas Wolf povesteşte, că la Iaşi Rumianţev se ducea pe jos la biserica sf. Ecaterina, cu o simplă blană pe umeri. N. Iorga, *Istoria Românilor prin călători*, vol. III, p. III.

[2]) N. Iorga nu are dreptate. Mai găsim şi altele.

mari buruiene sălbatice acopereau numai câmpiile fără de capăt. Lăsând în urmă Buzăul şi apoi Mărginenii (Prahova), alaiul ambasadorului ajunse în sfârşit, la 29 Iulie, în preajma Bucureştilor.

Ca şi la Iaşi, domnul le ieşi înainte, înconjurat de o numeroasă suită de ostaşi şi pe jos. « Alaiul era nesfârşit, mai numeros şi mai măreţ decât cel al domnului Moldovei ». Mai bogat decât Suţu şi domnind peste o ţară mai bogată, Alexandru Moruzi [1]) se arăta mult mai rece însă la primirea costisitorilor musafiri. După un prânz în corturi, solul porni înainte către oraş. De două ori mai mare decât Iaşii, numărând între 50-60.000 de locuitori, actuala capitală avea un aspect mai trist şi mai puţin variat decât aceştia. Călătorul fu lovit de frumuseţea primblărilor de lângă Dâmboviţa. « Ele alcătuesc » — zice el — « frumoase poiene şi mari alee, şi eşti sigur că întâlneşti, mai ales spre seară, o foarte numeroasă lume, pe care răcoarea locului o atrage ». O mai îndelungată şedere îl făcu să descopere alte două caractere, mai puţin plăcute decât răcoroasele preumblări, în reşedinţa domnească. Aerul stricat şi lipsa de apă începeau să îmbolnăvească pe cei din suită, şi nu puţin contribuia la aceasta, îmbelşugata cantitate de carne cocându-se la soarele de Iulie pe tejghelele de pe marginea străzilor.

Altfel, petrecerea în Bucureşti fu cu adevărat o necurmată petrecere. Din ziua întâi încă, abia trecuţi printre gardul mulţimii adunate, musafirii domneşti fură primiţi la conac cu un îmbelşugat prânz, la care lua parte Moruzi însuşi, cu slujbaşii ce-l urmau, aşezaţi şi aici la dreapta mesei, pe când membrii ambasadei ocupau locurile din stânga. Neapărat că accentele duioase ale meterhanelei şi tabulhanalei nu vor fi lipsit dela o aşa de solemnă ocazie. Pe urmă veniră fără întrerupere, în strălucite şiruri, concertele lui mehter-başa şi ospeţele, balurile şi focurile de artificii. Din când în când, domnul primbla cu mândrie pe oaspeţii săi pe la feluritele sale case de ţară din împrejurimi. Intr'una din acestea, aşezată în faţa oraşului, un mare bal, urmat de supeu, adună întreaga lume aleasă din ambasadă. In grădinile luminate cu picurătoare lumânări de său fără îndoială, focuri de artificii, care, după cum se vede, au un trecut frumos în ţara noastră, îşi ridicau spre cerul de Iulie sulurile de scântei roşii şi albastre. Aproape de ziuă, cociile şi rădvanele curţii duseră până la conace pe invitaţi, care, câteva zile după aceasta, părăsiră oraşul.

Era la 10 August, într'o Miercuri. După un prânz la ambasador şi scurtă siestă, ambasada porni pe răcoare, sub un cer înorat, înconjurată, ca de o aureolă, de mari valuri de colb stârnite de furtună.

[1]) Domnitor al Munteniei (1793—1796 şi 1799—1801) şi al Moldovei (1792—1793 şi 1802—1806). Casa de educaţie a copiilor găsiţi din Moscova i-a inspirat lui Moruzi ideia înfiinţării la Iaşi, în 1804, a actualei Maternităţi (G. Pascu, *op. cit.*, p. 129).

Domnul îi petrecu până la Văcărești, de unde-și luă bună ziua în sunetul clopotelor și al pestrefurilor mehterești, legându-se la un loc cu cântecele mai apusene ale muzicii rusești a solului. Noaptea și-o petrecură în lagăr, lângă Sabar, apoi, trecând Argeșul, ajunseră la Odaia. In aceeași zi de Duminică 13 August, un mare număr de luntri duse întreaga armată de 700 de oameni la Rușciuc [1]), în sgomotul tunurilor. « Cerul era așa de curat, că se vedea foarte lămurit Giurgiul și cetățuia, precum și o parte din Țara Românească ».

După două luni de călătorie prin Adrianopol și Silivria, solul intră în Constantinopol la 7 Octomvrie 1793. Negocierile ținură în primăvara anului următor, și călătorul putu să-și sature privirile de tot farmecul exotic al bătrânei cetăți împărătești. Dorul lui era să se întoarcă prin țările românești, care așa de mult, zice el, îl interesase. La 11 Martie 1794, în sfârșit, Kutuzov părăsi Constantinopolul, apucând iarăși drumul Bulgariei.

De astă-dată, conacele le erau pregătite în obișnuitele locuri de oprire ale pașilor viind în Moldova. Trecând prin Măcin, cunoscutele câmpii cu iarba înaltă duseră pe călător la Brăila. Comerțul de altădată prin Dunăre și Marea Neagră era întrerupt de multele nevoi ce căzuse peste țară. La venirea autorului, orașul, teatru al atâtor asalturi, era numai reședința unui nazîr însărcinat cu primirea tributului, iarna și primăvara. Aicea veneau vitele și vestiții cai ai raielei, oile menite pentru pilaful ienicerilor și carnea sărată odată pregătită, într'un ostrov al Dunării, numit chiar al căsăpiilor, mierea și vinul, untul și lâna, pornite toate către depărtatul Constantinopol. Un mehmendar cu mehtupuri aștepta la Dunăre venirea ambasadorului. Miercuri, 27 Aprilie, se făcu trecerea. Caii pregătiți de dânsul duseră pe drumeți înspre Galați.

Orașul, ridicat din ruinele sale, înfățișa un aspect vesel și însuflețit. Luntrile cu morun descărcau la maluri, o mulțime nesfârșită de lucrători cioplea, aduna și așeza lemne pentru corăbii. De departe se vedeau numai ascuțitele vârfuri de clopotniță ale numeroaselor biserici, înșirându-se până departe în marginea apei. Boierimea întreagă le ieși întru întâmpinare, în lungile lor caftane, cu clasicul ișlic învălit cu piele de astrahan, umbrindu-le fețele mai mult sau mai puțin bărboase, pe când puținele tunuri ale orașului întovărășau cu bubuitul lor sunetul clopotelor dela biserici. Secretarul lui Suțu, un oarecare Kodrik, salută pe Kutuzov în numele stăpânului său. Interiorul portului era plăcut prin gospodăreasca și îngrijita curățenie a caselor de lemn,

---

[1]) Rușciucul, localități în Transilvania ca Rușciori, Reussmark-Miercurea, iar la Români — Ruși, Rușii de Vede etc., dovedesc nu numai infiltrații slave, dar cele rusești în special. N. Iorga, *Istoria Românilor prin călători*, vol. I, p. 238.

cu lungi acoperişuri sfârşite prin streşine: patru, singure patru case de piatră, priveau de sus pe umilele şi fragilele lor vecine. Intr'una din acestea, cea mai frumoasă, Kodrik pregătise conacul ambasadorului, a cărui suită fu împărţită pe la curatele căsuţe cu îmbelşugata streşină. Lungi şiruri de dughene împrejmuiau toate străzile neregulate ale oraşului. Singura petrecere a streinilor fu un început de pârjol, foarte primejdios în acest târg de lemn, stins îndată de oamenii solului, şi o excursie la Gherghina, cetatea de lângă Siret, unde ochii călătorului, paianjeniţi de minunatul vin din împrejurimi, trebuiră să se încurce deseori în citirea inscripţiilor de pe vechile medalii aflate cu acest prilej.

Pe lângă Brateş, ambasada făcuse a doua oprire şi apoi ajunse într'un ţinut « perfect cultivat », la Tecuci. Locurile i-se părură « fermecătoare », gazdele minunate. Clopotele unicei biserici salutară venirea streinilor, şi în curând sătenii înşişi le ieşiră întru întâmpinare cu două prapuri, şi în fruntea lor, hatmanul însuşi într'o cocie cu doi cai. Casele nouă nu se cunoşteau de urmele războiului; dar din opt sute, numai o sută rămăsese. Focşanii se arătară în curând pe înfloritele maluri ale Milcovului; numai partea muntenească a oraşului număra patrusprezece biserici, dintre care şase de cărămidă şi o mănăstire închinată la Salonic. Odobeştii se zăreau departe în munţi. Porniţi în zori de ziuă din Tecuci, călătorii străbătură şesul Bârladului, semănat din loc în loc de numeroase hanuri ţinute de ţărani. Pretutindenea, pe un teren accidentat, semănături desfăşurându-se, ca o plăcută « grădină engleză », înaintea uimiţilor ochi ai streinului. In oraş, boierimea veni să se închine la puternicul sol moschicesc şi îndată după aceasta, Severin, consulul din Iaşi. La 1 Mai, o vale întinsă duse ambasada până la Docolina; tot mai ispititor se făcea ţinutul cu cât înainta spre Vaslui. Păduri începeau a se arăta pe marginile drumului, şi livezi, stupi nenumăraţi umpleau curţile înverzite ale satelor. Bârladul urma a-şi purta capricioasele cotituri în apropiere, printre dealuri şi dumbrăvi.

« Sunt puţine ţări în Europa — spune entuziast tânărul rus — sau cel puţin nu le ştiu eu încă, în care împărţirea şesurilor, dealurilor şi munţilor să fie aşa de minunată pentru agricultură şi perspectivă, ca în Moldova. Firea e mai mare şi mai măreaţă în Elveţia, dar aicea e mai dulce şi mai plăcută, dacă îndrăznesc a spune aşa ». In cântecul privighetorilor ajunseră la Vaslui, unde li-se dădu gazdă la cadiul [1]) târgului. O excursiune prin împrejurimi încredinţă şi mai mult pe drumeţ de frumuseţea locurilor şi de hărnicia pământenilor.

A doua zi erau la Scânteia, unde poposiră şi dimineaţa, după trecerea printr'o măreaţă pădure, Iaşii li-se arătară călătorilor din înălţimea dealurilor împrejmuitoare. Câţiva ostaşi călări, cu suliţi şi două steaguri,

---

[1]) Judecătorul.

le ieşiră înainte pentru a-i petrece până la conacul pregătit între viile semănate cu vesele case de ţară; Frumoasa probabil, fost spital în timp de război, li-se arăta în vârful dealului său înverzit. Indată după oprire, nepotul domnului şi o parte din boierime spuseră cuvintele obişnuite, de bună venire a ambasadorului, care intră în aceeaşi zi, Miercuri 10 Mai, în capitala Moldovei. Corturi pregătite anume îl aşteptau la o jumătate de leghe înainte. Pentru a doua oară, Mihail Suţu avu deosebita cinste de a primi pe atotputernicul ambasador: bătrânul domn înainta spre tabără într'o bogată caretă trasă de şase cai albi, având de jur împrejur straja sa de ciohodari. Inainte, după călărimea şi oastea pe jos a domnului, boierii deschideau calea pe cai cu arşelele bogat împodobite.

Urmă a doua zi obişnuitul prânz de bună venire, la care luă parte fanarioticul vodă cu înalţii săi dregători. Meterhaneaua făcu să-şi audă iarăşi asurzitoarele melodii pentru nerecunoscătorul strein, care nu se sfieşte a pune mai pre jos de « dibacii maeştri » ai Germaniei şi virtuoşii Italiei pe atât de iscusiţii mehteri ai curţii moldoveneşti. Un bal la palat adună iarăşi suita ambasadorului; ospăţul dat cu acest prilej se pregăti în însăşi sala de încheiere a păcii, divanul cel mic poate, obişnuitul loc de ospătare al feţelor de cinste venite din străinătate. Domnul însuşi asista cu întreaga familie, şi călătorul putu să-l vadă în odaia de alăture cu picioarele greceşte încrucişate pe o bogată perină. Danţuri pământene, la sunetul pestrefurilor, menţinură petrecerea. In ziua următoare, solul dărui domnului din partea stăpânirii sale, prin întâiul său secretar Lebedev, « o blană de vulpe neagră, preţuită la trei sute de ruble, cu patru piei de samuri din Kamciatca, făcând patru sute, o blană de cacom, de optzeci, şi pe deasupra încă zece livre de ceai şi aceeaşi cantitate de rubarbă ». Soţia sa primi la rândul ei « un surguciu de diamante, socotit şase mii de ruble, trei bucăţi de stofă de fir de aur, făcând cam trei sute, şi zece livre de ceai ». Ceasornice de aur împodobite cu mărgăritare fură trimise în schimb ambasadorului.

In acest timp călătorul nostru părăsi gazda sa dela căpitanul ispravnic pentru a vedea curiozităţile, rămase încă necunoscute lui după cele dintâi două vizite la Iaşi. După ce nu prea admiră o mănăstire modernă « decorată cu un mare număr de stâlpi fără nimic deosebit », tânărul rus se duse la Trei Ierarhi. « Vreme de mulţi ani — spune el — optzeci de lucrători fură ocupaţi cu zidirea bisericii. E o clădire foarte mare, arătând urme de cea mai depărtată vechime. Numărul podoabelor ce se văd acolo, toate aşezate după stil, trebue să fi costat multă muncă pe arhitectul însărcinat cu îndeplinirea acestei mari lucrări. In deobşte podoabele acestea sunt frumoase şi împărţite cu tot atâta îngrijire cât şi gust. Arhitectul acesta fu destul de rău răsplătit pentru sârguinţa şi hărnicia sa, precum se poate judeca după legenda sau inscripţia care

există încă. Se dă ca sigur că, îndată ce lucrarea fu sfârşită, îl omorîră, de frică să nu-i vie poftă să zidească aiurea o clădire ca aceasta ».

Un ultim bal sfârşi seria de petreceri făcute în onoarea ambasadorului. Toţi boierii erau de faţă cu gătitele lor cucoane, despre ale căror diamante şi mărgăritare vorbeşte cu o adâncă admiraţie scriitorul nostru, şi fără îndoială că multora li-se va fi îmbucurat faţa la vederea cozii pudrate a unui bine cunoscut membru al soliei. De astă-dată, spre marea bucurie a tuturora, muzica rusească înlocui obişnuita meterhanea domnească. A doua zi, solul părăsi Iaşii, ducându-se către Unţeşti, de unde străbătând Basarabia — care încă odată trezeşte mirarea autorului prin frumuseţile pământului său — trece Nistrul, la Bender, Miercuri 24 Mai 1794.

Fără să ne oprim asupra datelor cu privire la istoria ţării, destul de confuze, observăm că incomparabil mai bogate şi mai sigure sunt datele sale asupra stării de atunci a ţărilor. In paginile pomenite nimic nu lipseşte din producţiile amândurora: autorul ne vorbeşte în Muntenia de preţul grânelor, de cultura viţei, de pădurile de copaci roditori, de plantaţiile de tutun, hrănind atuncea târgurile din Turcia, Tataria şi Polonia, de scumpia trebuitoare la pregătirea marochinului, şi de două plante cu numele imposibil de înveselitor « Weyd » boind în albastru şi « jasba galban » (iarbă galbenă?). Urmează însemnări asupra păşunilor, de unde 30.000 de vite cornute se exportau prin Bosnia şi Constantinopol, asupra cailor şi « milioanelor » de oi, cumpărate de Turci cu un leu una. Nu e puţin de mirare pomenirea neaşteptată a unei fabrice de postav la Fumatu[1]) lângă Bucureşti şi nu lipseşte nici preţul fabricaţiilor, albastre şi cenuşii, douăzeci de parale cotul. Cum se vede, şalvarii colosali ai timpului ţineau mai puţin de cum s'ar crede pe orientalii noştri strămoşi. Ceara — şi autorul vorbeşte de o ceară verde, naturală, întrebuinţată pentru făclii — şi sarea exploatată la « 12 leghe de Bucureşti », se găsesc şi ele în această descriere economică, alăturea de aurul adunat din râuri de Ţiganii domneşti. In Moldova, pe urmă, observă călătorul îmbelşugarea grânelor pe minunatul pământ negru, deosebitul gust — şi în această materie datele sale arată un adânc cunoscător — al vinurilor de Cotnari, aşa de alese încât « fară îndoială e vinul cel mai excelent şi mai gustos din Europa », întrecând chiar şi pe acel de Tokai, caii, pe care turcul îi pune alăturea în frumuseţe cu copiii persiani, vânatul felurit din păduroşii Carpaţi. Şi deseori vezi omul care prin sine însuşi a aflat cele ce le povesteşte.

Pe cât de adâncă însă îi este admiraţia pentru binecuvântatele ţări dunărene, pe atâta de dureroasă e întipărirea pe care i-o produc

---

[1]) Afumaţi (G.).

sălbaticii şi nenorociţii locuitori, ale căror case mărunte, cu ferestrile de beşică, cu acoperământul de stuf, le văzuse el, la rari întinderi răzleţite pe câmpiile acoperite de neînfrânate vegetaţii parazite ale amânduror ţărilor. Bulgaria, deşi sub apăsarea cârmuirii directe a Turcilor, e mai bine cultivată decât această regiune nenorocită, unde treizeci şi nouă din patruzeci de părţi sunt lăsate în păragină; cu excepţia regiunii de răsărit a Moldovei, în ţinuturile Vasluiului şi Bârladului mai ales, totul e o nemărginită pustietate, pe care singure înaltele valuri de buruiană se clatină, fâşiind la vânt. Puţinul grâu, orz, meiu şi cucuruz ce se face pe aceste locuri părăsite ajunge abia pentru hrana zilnică a populaţiei, pe care boierul localnic o aduce într'o astfel de sărăcie încât numai să nu moară de foame. Aceasta nu, să nu moară de foame, fiindcă omul e al lui şi e un braţ mai puţin la lucrul rău exploatatelor şi întinselor sale moşii. « Mizeria şi lenea, — spune călătorul după aceste grozave descrieri — sau pentru a zice mai bine — nimicirea neamului omenesc, în aceste locuri pare un lucru de necrezut, dar, cugetând la urmările despotismului oriental, rafinat de gospodari robi şi tirani în acelaşi timp, nu te mai miri de nimic ». Dacă vreunul din aceste dobitoace de muncă, aşa de împrostite, zice tot el aiurea, încât nici suferinţa nu ş'o mai pot cunoaşte, dacă aceasta strivită « talpă a casei » mai adună, prin multă muncă, câte ceva din bordeiul său, ispravnicul intervine, ispravnicul fără altă leafă decât « voia de a prăda şi fura pretutindenea pe unde poate », şi puţinul lui avut se duce de umple punga streinului, care-l ameninţă la nesupunere cu unul din acele procese fanariote, care nu se sfârşeau totdeauna cu moartea omului măcar. Mai adauge-se din vreme în vreme, câte un război sălbatic, lăsând numai pământul gol în urma oştilor, şi astfel numai tabloul acestei osânde de un veac întreg va fi desăvârşit. « Aşa este schimbarea lucrurilor omeneşti. Coborîtorii Romanilor, ai acestei colonii pe care împăratul Traian a aşezat-o pe aceste locuri, după ce a învins pe vechii stăpânitori, au ajuns robii unui popor barbar şi odată necunoscut ».

Nu e de mirare, deci, că pe şase sute de leghe de pământ, locuesc, după dânsul, abia şase sute de mii de oameni. Şi încă şi aceia scad necontenit, sub genunchiul de fier al nevoii. Transilvania e plină de emigraţi, primiţi cu braţele deschise de un guvern inteligent. Dubăsarii sunt aproape numai un târg de fugari. La Chişinău, bieţii oameni se plâng streinilor de straşnica apăsare şi cerere de bani, urmând după pustiirea războiului. Niciun om nu atinge vârstă înaintată, spune călătorul, deşi boale nu prea sunt în acest climat sănătos. Totuşi, aceste jertfe ale stăpânirii fanariote păstrează în nenorocirea lor aceeaşi bunătate de inimă, aceleaşi voioase obiceiuri de ospitalitate, ca altădată. Pretutindenia afară de judeţul Vaslui şi câteva ţinuturi prea maltratate de războî, locuitorii fac tot ce le stă în putinţă pentru a primi bine

pe musafirii trimeşi de Dumnezeu. Nicio desminţire nu poate fi mai puternică la învinuirea, că omorul unui om strein nu e păcat la dânşii, decât bucuria naivă cu care toţi ai casei îşi lăsa odăile streinilor pentru a-şi face un culcuş în tinda întunecoasă sau sub aer liber, pe prispă. D acă este vreunul hursuz şi neprimitor, ca gazda dela Bucureşti, nu e român, ci grec. In amândouă ţările oamenii sunt veseli, adevăraţi latini, sorbind şi înţelegând repede cuvântul de glumă, voinici şi gata de luptă. « Cu piciorul în scara unui cal bun, moldoveanul ar declara război celui mai groaznic împărat de pe lume ». E leneş ce e drept, dar pentru ce ar munci cu drag când rodul ostenelilor sale se duce aiurea, în lăzile boierului ori în pungile dabilarului, şi dacă prea-i face cu ochiul uneori paharul, multe mai sufere şi el bietul om, şi iertat îi e să aibă această singură mângâiere la sărăcia lui goală. Iar cât despre sgârcenie, autorul s'a înşelat de sigur, când a pus-o în spinarea românului.

Nu mai puţin cunoscută decât lumea ţărănească îi sunt călătorului luxoasele şi leneşele cercuri stăpânitoare care monopolizează întreaga bogăţie a ţării. I-a văzut la petrecerile domnului şi la balurile ambasadorului: pe aceşti apatici boieri, plecaţi sărutători de papuci turceşti, dibaci curtizani ai solilor streini şi meşteri storcători de avere în moşiile lor puţin îngrijite; pe aceste « cucoane » cu haina scânteietoare de diamante şi mărgăritare, cu capul plin doară de o reţetă de şerbeturi sau de o intrigă de dragoste cu vreun frumos beizadea ori cu un elegant ataşat de ambasadă. I-a văzut pe ei purtându-şi işlicile tot aşa de goale ca şi frunţile lor plecate, pe ele arătându-şi frumosul păr încărcat cu giuvaeruri, sub policandrele de aur, în monotonul şi tacticosul depănat al meterhanelei şi tabulhanalei domneşti. I-a auzit stâlcindu-şi barbara grecească ori franţuzească, nu mai puţin fără Dumnezeu, în lungile sfaturi pe macat, prin fumul ciubucelor ori aromaticelor cafele. I-a văzut, i-a ascultat, şi i-a fost silă.

In amândouă călătoriile sale prin Iaşi, în trecerea sa prin Bucureşti, călătorul a zărit încă şi barba albă, aerul adormit al lui Mihail Suţu şi răceala vicleană a lui Moruzi. Nimic mai înveselitor decât tabloul domnului fanariot, aşteptându-şi osânda de azi până mâine, neîndrăznind, de frica unei surprinderi, să-şi scoată din lăzi lucrurile scumpe, dar luxos şi iubitor de parade, ca unul din cei mai puternici împăraţi orientali. Suţu nu iese fără şase cai la rădvan, şi totuşi vecinul său îl întrece în pompă. Ca toate, însă, în această epocă, şi aceasta este spoială, spoială ca şi aurul de pe hainele arnăuţilor. Daţi cortina într'o parte în liniştitele între-acte ale comediei fanariote şi veţi vedea un întunecat şi lacom boier bătrân, trăind aşa de economicos, aşa de sordid chiar în sgârcenia sa, cum nu trăieşte « un simplu particular » în Franţa sau aiurea. Iar cât despre situaţia sa politică, iată cuvintele observatorului:

« E o tristă poziție acea a unui domn moldovean. Locul de gospodar, pe care-l ocupă, e prea nesigur și prea trecător pentru ca să poată face mult bine, sau chiar ca să aibă mult gust de a-l face. E foarte rar ca gospodarii să păstreze acest post mai mult de cinci ori șase ani, pentru că guvernul turcesc îi schimbă foarte des, fie din sgârcenie, fie din lăcomie, ca să primească mai des plocoanele și sumele ce i-se cuvin la fiecare luare în stăpânire, fie din politică, pentru a nu lăsa unui domn vremea de a-și alcătui un partid însemnat în țară ».

1791

ROSTOPCIN

Contele F. S. Rostopcin (1763-1826) [1], viitor guvernator al Moscovei pe vremea invaziei lui Napoleon, a sosit pe teatrul de război din Moldova, însoţind pe principele de Würtemberg, cumnatul viitorului împărat Pavel I. Abia venit în Moldova, principele a murit, iar Rostopcin a fost invitat ca secretar de Saimonov, unul din împuterniciţii ruşi la congresul de pace din Iaşi. Reproducem aici două fragmente din scrisorile lui Rostopcin [2], adresate lui S. R. Voronţov (1744-1832) [3], ambasadorul rus la Londra.

7 Octomvrie 1791, Iaşi.

«Am sosit la Iaşi, unde boala devenise generală, toată lumea se îmbolnăvea, însă nimeni nu murea. Prinţul Potiomkin, impresionat de gândul morţii (pentrucă la Galaţi, la înmormântarea principelui de Würtemberg, se urcase din greşeală în loc de trăsura lui, în trăsura care adusese corpul), s'a îmbolnăvit, a plecat la Bârlad, la Huşi şi, în cele din urmă, s'a instalat în vilegiatură aici, în imprejurimi. A avut accese de friguri, dar s'a întremat, s'a întors în oraş şi s'a îmbolnăvit din nou, după ce a mâncat nişte gâscă şi fructe. N'a vrut să ia niciun fel de doctorii şi, deşi slăbit, totuşi încăpăţânat ca totdeauna, a ţinut morţiş să pără-

---

[1] Biografia, în «Vechimea Rusă», 1893, nr. 1; corespondenţa cu Bantâş-Kamenski, Voronţov, Rumianţev ş. a., «Arhiva Rusă», 1873, 1875, 1876 ş. a.; de Ségur (Paris, 1872); M. Longhinov, «Arhiva Rusă», 1868, nr. 4-5; Dubrovin, «Sbornikul Militar», 1863, nr. 7 şi 8.

[2] «Arhiva Rusă», 1876, cart. I, p. 80 şi urm.

[3] In autobiografia lui Voronţov se vorbeşte despre luptele dela Larga şi Cahul («Arhiva Rusă», 1876, vol. I, şi «Arhiva prinţilor Voronţov», vol. VIII). Despre coloana dorică, ridicată la Cahul după proiectul arhitectului C. Boff, şi obeliscul comemorativ al lui S. Voronţov, la Vulcăneşti, *ibidem*, 1873. Toate aceste scrieri le-am menţionat încă în 1936, în *Din vremea lui Al. Sturdza*, p. 26 şi urm.

sească Iașii și să se instaleze în apropiere de Oceakov, la Nicolaev, printre instalațiile cele noi. După ce a parcurs vreo 25 de verste, s'a oprit pentru noapte; a petrecut-o foarte neliniștit, turnându-și în cap apă de colonie și pe stomac apă rece cu ghiață. La orele 8 dimineața, a pornit-o mai departe, a parcurs vreo 6 verste și a strigat să-i dea drumul să coboare și că moare. Au vrut să-l oprească, dar el a sărit afară, desculț, strigând că moare și nu mai vede nimic și, după cinci minute de agonie, și-a dat sufletul, pe drumul mare [1]). Sfârșitul lui a fost tot atât de neobișnuit, cât și viața lui. Toată lumea de aici se preface a fi întristată și nimeni nu se gândește la urmări. D. Kamenski a preluat conducerea, în calitate de cel mai bătrân [2]).

25 Decemvrie 1791, Iași.

Orașul Iași totdeauna murdar și necurățat, a devenit pustiu de tot, după plecarea rămășițelor pământești ale lui Potiomkin și a suitei sale. Acum două luni fusese un adevărat spital. Frigurile făceau ravagii înspăimântătoare și, în luna August, pe Dunăre, două treimi din armată erau bolnave... »

---

[1]) « Mă bucur mult, — scria în continuare Rostopcin — că se cunoaște precis ziua morții sale, pe când nimeni nu cunoaște vremea prăbușirii colosului de Rodos ». « Lovitura s'a săvârșit, prea milostivă suverană! — scria generalul V. S. Popov. — Luminatul kniaz Grigore Alexandrovici nu mai este în lume. Dimineața, el a devenit foarte slab, dar a poruncit să plecăm mai repede; în sfârșit, înainte de a ajunge la un deal mare, la vreo 40 verste depărtare de Iași, a slăbit într'atât, încât am fost nevoiți să-l culcăm în stepă. Aici a și slobozit el, în mijlocul tristeței noastre jalnice, sufletul său ».

[2]) M. F. Kamenski (1739—1809), deși Potiomkin l-a chemat încă la 18 Septemvrie, din Crimeia, pe generalul M. V. Kahovski, în scopul de a-i preda comanda.

1791

LANGERON

Contele Alexandru de Langeron (1765-1831), emigrant francez ajuns general al oștirii ruse și general-guvernator al Novorosiei (1814-1822) [1], a lăsat niște însemnări [2], care constitue legătura dintre epoca lui Potiomkin și războiul din 1806-1812, fiind completate și mai târziu, când generalul a mai venit în Principatele Dunărene, cu ocazia războiului din 1828, mărturisind de această dată simpatie față de noua generație a Românilor [3]. Occidental arogant, care a preferat totuși să nu se mai reîntoarcă în Franța, chiar după reînscăunarea Bourbonilor, Langeron își manifestă în scris spiritul critic și caustic, deseori deplasat. Reproducem aici doar prefața însemnărilor sale, cu descrierea Moldovei și Munteniei, deși partea principală a materialului istoric privește următorul război împotriva Turcilor.

« *Moldova*, din care Maria Tereza, împărăteasa Germaniei, pricepuse să-și asigure o mică parte — Bucovina — ca preț pentru rolul ei împăciuitor din 1774, este un mare pătrat, lung aproape de 320 de verste și arg de 300. Moldova este situată între cel de al 45-lea și cel de al 48-lea grad de latitudine Nord și cel de al 44-lea și cel de al 49-lea grad de longitudine. Este mărginită la miazănoapte de Podolia — provincie polonă — și de Nistru, la miazăzi de Dunăre, la Răsărit de Basarabia [4], care făcea parte de ea odată, iar la Apus de munții Transilvaniei și de

[1]) Despre Langeron, Richelieu și Vorontov, « Notițele Societății de istorie și antichități din Odessa », 1877, vol. X, p. 371 și urm., precum și lucrările lui I. Mihnevici.

[2]) *Documente Hurmuzaki*, supl., I, vol. III, București, 1889. « Arhiva Rusă », 1871, nr. 11, și 1895, nr. 3; « Vechimea Rusă », 1906—1909; « Revista Slavă », 1894; « Vestitorul Istoric », 1891, nr. 9, 1895, nr. 12, 1903, nr. 9.

[3]) *Documente Hurmuzaki*, p. 184, nota 1; cf. p. 343, nota 1.

[4]) Bugeacul tătăresc.

Milcovul, care o desparte de Muntenia. Această provincie este împărţită în două regiuni şi 16 judeţe. Oraşele sale principale sunt: Iaşi, capitala, care are 30.000 de locuitori [1]) şi este reşedinţa principelui Moldovei; Botoşani, Chişinău, Roman, Tecuci, Orhei, Soroca, Bacău, Bârlad, Vaslui, Galaţi şi Focşani. Dunărea, Nistrul, Prutul, Siretul, sunt principalele râuri care o străbat. O mulţime de alte pârâuri se varsă în aceste patru râuri. Acestea fac regiunea rodnică şi oferă căi de desfacere pentru comerţ.

Valahia este de formă ovală şi lungă de aproape 300 de verste pe 180 de verste lăţime. Este cuprinsă între cel de al 43-lea grad de latitudine şi cel de al 46-lea grad de longitudine. Se mărgineşte la miazănoapte cu Transilvania, la Răsărit cu Siretul şi Moldova, la miazăzi cu Dunărea şi la Apus cu Serbia. Munţii Valahiei, care sunt începutul munţilor Carpaţi ce se întind mai departe în Transilvania şi în Ungaria, sunt foarte înalţi. Valahia este împărţită în două părţi, cea Mare şi cea Mică, din care cea dintâi cuprinde 12, iar cea de a doua 5 judeţe. Oraşele principale sunt: Bucureşti, capitala şi reşedinţa principelui Valahiei, cu 60.000 locuitori; Târgovişte, Craiova, Râmnicul, Buzău, Brăila şi Giurgiu (Aceste ultime două oraşe aparţin Turcilor şi voiu avea ocazia să le descriu). In afară de Bucureşti şi Iaşi, celelalte oraşe din aceste două provincii nu s'ar putea socoti în Franţa sau în Germania decât ca nişte târguri mai mari. Ialomiţa, Oltul, Dâmboviţa, Jiul şi torentele dela Râmnic şi Buzău străbat Valahia şi se aruncă în Dunăre, având aproape toate curs dela miazănoapte spre miazăzi.

Aceste două provincii au fost locuite odinioară de către Geţi şi Daci, ai căror trecut este foarte obscur şi puţin interesant. Roma i-a supus, dar deseori ea a fost nevoită să stăvilească campaniile lor sau să pedepsească ravagiile pricinuite de ei. In sfârşit, Roma a făcut din aceste două provincii, depopulate din pricina războaielor, un loc de surghiun pentru nenorociţii alungaţi din patria lor prin politica senatului sau prin tirania împăraţilor. De aceea Valahii pretind că se trag din Romani şi le-au luat numele cu plăcere vădită. Ceea ce pare sigur este, că ei au oarecare asemuire cu acest popor atât de renumit, dar această asemuire a scăzut mult cu vremea şi în urma regimurilor la care au fost supuşi.

Sarmaţii, Hunii, cunoscuţi altădată sub numele de Sciţi şi izgoniţi din vetrele lor de către alţi barbari, năvăliră asupra Europei, pârjolind şi cucerind una după alta şi în mai multe rânduri Moldova şi Valahia. Aceste două provincii, ba supuse de către vecinii lor, ba eliberate de sub jugul lor, erau libere şi tributare pe rând, dar aceasta totdeauna sub conducerea unor şefi aleşi de ele înşele şi care purtau nume de principi. Mai mulţi din aceşti şefi au oprit cuceririle Turcilor, atunci când ei au năvălit asupra Europei, după ce distruseseră imperiul Grecesc.

[1]) In 1821 — 60.000 locuitori *(Langeron)*.

In sfârşit, după îndelungate succese şi insuccese alternative, un Bogdan, principe al Moldovei, fiul lui Ştefan care înfrânsese trupele sultanului Baiazid, văzând că-i este imposibil să reziste mai departe Turcilor, a socotit, poate destul de rău, că ar fi mai bine pentru ţara sa să devină tributară sultanului şi să-şi facă din acesta un protector, decât să fie distrus sau pus în lanţuri de către acesta. In 1523, el cumpără prietenia acestuia printr'un tribut destul de mic, iar sultanul fu foarte mulţumit atunci de această înţelegere. Dar încetul cu încetul, Turcii, din protectori ce erau, vrură să devie stăpâni. Moldovenii, din partea lor, căutau să se libereze de orice fel de impunere. Turcii izbândiră la urmă, dar nu făcură niciodată din Valahia şi din Moldova părţi integrante din imperiul lor: ei se mulţumiră să ia locuitorilor o mare parte din privilegiile lor şi îi îngrădiră între cetăţile Hotin, Bender, Akkerman, Ismail, Chilia, Brăila, Giurgiu, Turnu, pe care le-au ridicat în mod special şi unde au întreţinut garnizoane permanente. Aceste oraşe posedă, până la 15 sau 20 de verste depărtare de zidurile lor, un teritoriu deosebit de Moldova sau de Valahia şi care se numeşte raia. Acesta aparţine Turcilor, dar restul ambelor provincii continuă să fie ocârmuit de către cei doi principi, numiţi de sultan, şi care până odinioară îi plăteau un tribut enorm. Aceşti principi, de fapt nu mai sunt despoţi, cu toate că deseori au dreptul la aceasta. Ei se bucură de foarte mari şi numeroase privilegii şi de venituri. Au miniştri, şambelani, aghiotanţi etc.

Tribunalul, care se numeşte divan, este compus din boierii ţării. Preşedintele acestui divan este marele vistier, care drege lucrurile aproape aşa cum vrea el. Divanul este curtea supremă; el împarte sau trebue să împartă suveranitatea împreună cu principele, şi este foarte arbitrar. Deoarece nu se dă niciun fel de atenţie legilor scrise (care sunt încă cele din codul lui Iustinian), cantitatea şi calitatea plocoanelor ce se fac marelui vistier şi celorlalţi membri, decid în mod obişnuit hotărîrea procesului, şi aceasta deseori cu atâta imprudenţă, încât se pot auzi trei sau patru hotărîri contradictorii pentru aceeaşi afacere [1]).

Principii nu stau în funcţia lor decât o anumită vreme — de obiceiu 7 ani, dar niciodată mai mult, iar în acest timp şi după reîntoarcerea lor la Constantinopol sunt într'un permanent pericol de moarte, dacă sunt bogaţi sau sunt bănuiţi de a fi bogaţi. Posturile de principi ai Moldovei şi ai Valahiei nu sunt decât recompense pentru Greci, mari dragomani (interpreţi) ai Porţii Otomane. Naşterea nu conferă niciun drept la aceste posturi, dar plocoanele făcute miniştrilor turci conferă multe drepturi.

La Constantinopol există un cartier care se numeşte Fanarul, iar locuitorii lui, care sunt toţi Greci, sunt numiţi fanarioţi. Aceştia sunt

---

[1]) L. Casso citează această părere, ca şi altele, în *Dreptul bizantin în Basarabia* (1907), trad. de Şt. Berechet, Iaşi, 1940, p. 38.

cei care ocupă toate funcţiile acordate de Turci Grecilor şi sunt întrebuinţaţi ca dragomani pe lângă Poartă, amiralitate şi în diferite ministere. Familiile principale care au ocupat postul de prim dragoman şi apoi de principi ai Moldovei şi Valahiei sunt Suţu, Moruzi, Ghica, Kallimaki, Hangerli, Mavrocordat, Cantacuzino, Brâncoveanu etc. Nu mă tem să fiu bănuit de a exagera sau chiar acuzat de calomnie, dacă voiu afirma, că nu există pe pământ neam de sceleraţi mai murdari decât acela al fanarioţilor. Aceştia sunt intermediarii, falsificatorii, instigatorii şi deseori executanţii tuturor crimelor, care se comit zi de zi la Constantinopol de către un guvern sângeros, unde niciun principiu moral sau religios nu tempereză cruzimea agenţilor săi care, cu toţi (chiar şi cei mai înalţi demnitari) sunt ieşiţi de jos şi nu se pot susţine în existenţa lor vremelnică decât prin distrugerea sau asasinarea rivalilor lor. Posturile de principi ai Moldovei şi Valahiei sunt unica ţintă a tuturor fanarioţilor, dela vârsta lor cea mai fragedă. Pentru ca să ajungă acolo, nu există delict care să-i împiedece, nici josnicie la care nu s'ar lăsa. Dacă un frate, un unchiu, un văr, un tată chiar, devin obstacole în drumul ambiţiei lor, otrava sau fiarele călăilor înlătură pe aceştia, căci dacă nu izbuteşti să distrugi personal pe individul care te încurcă, se poate denunţa acesta, şi dela un denunţ, oricare ar fi acesta, până la moarte, la Constantinopol nu este decât un pas. Este venalitatea recunoscută şi tarifată, care duce la posturi în acest infam guvern. Lumea se ruinează pentru a parveni şi fură şi jefuieşte ca să-şi refacă averea.

Un principe proaspăt numit pleacă dela Constantinopol, lăsând după sine 2 sau 3 milioane de piaştri datorii. După patru, cinci sau şase ani de domnie, el se întoarce cu cinci sau şase milioane avere, dacă i se dă răgazul necesar pentru a le agonisi, dar de obiceiu este alungat, exilat sau i se taie capul după câţiva ani de domnie, sau atunci când se ştie că şi-a agonisit o avere asupra căreia s'ar putea pune mâna. Pentru aceşti domni, metoda de a se îmbogăţi este foarte simplă:

1. Ei fură sau confiscă proprietăţile, când li se pare clipa mai potrivită, muşamalizând aceste atrocităţi prin pretextele unor trădări sau unor corespondenţe cu străinătatea, sau sub oricare alt motiv, încă mai puţin plausibil, şi împart rodul acestor spoliaţiuni cu miniştrii otomani.

2. Ei vând la licitaţie toate funcţiile subalterne din principatele lor: acelea de ispravnici (şefi de judeţ), sunt cele mai lucrative şi cele mai căutate; boierii din Moldova şi din Valahia, care nu valorează, din punct de vedere moral, mai mult decât fanarioţii, plătesc foarte scump aceste posturi; fac datorii pentru a le obţine dela domni (aşa cum aceştia se umplă de datorii la Constantinopol pentru a căpăta dreptul de a vinde aceste posturi) şi la rândul lor storc cu o cruzime nemaipomenită şi corespunzătoare doar obrăzniciei lor, pe locuitorii

nenorociţi ai judeţelor, ale căror doleanţe sunt mereu acoperite sau eschivate, sau chiar pedepsite prin schingiuire.

Ce mentalitate pot să aibă aceşti principi, care nu pot parveni la obiectul dorinţelor lor, altfel, decât prin crime, sacrificii sau josnicii, şi care văd fără încetare în faţa ochilor lor sabia unui călău sau sculele de schingiuire, de care nu scapă decât rar? Un european, un om născut într'o ţară civilizată nu poate concepe nici această abnegaţie, nici această viaţă mereu obsedată de groază sau de uneltire a unor crime. Aceasta este, totuşi, viaţa fanarioţilor; şi s'au văzut copii în vârstă de 10 ani, declarând, că lor nu le pasă să li se taie capul la vârsta de 30 de ani, dacă pot fi domni la 25. Slugărnicia lor faţă de Turci, mai exagerată şi mai revoltătoare decât aceea a sclavilor, nu poate fi zugrăvită decât dacă a fost văzută cu proprii ochi. Printre alte dovezi ale acestei slugărnicii de neînchipuit, voiu cita două exemple la care am fost martor.

In 1808, mă întorceam dela Iaşi la Fălciu. Ispravnicul din Tecuci mă călăuzea. Era un Sturdza (una dintre cele mai mari familii moldoveneşti). Mă aflam într'o casă, aşteptând caii; discutam cu acest Sturdza, pe care-l aşezasem pe acelaşi divan cu mine. Nu părea nici îngrijorat, nici încurcat. Soseşte un curier turc, un simplu ienicer. El produce asupra moldoveanului meu efectul unui cap de meduză. Sturdza se scoală, palid şi tremurător, rămâne în picioare, aleargă apoi să caute o pipă, pe care ienicerul ce se aşezase pe divan, îi porunceşte să i-o aducă, şi care-i este oferită aproape în genunchi.

In 1811, la Giurgiu, când se trata pacea, un dragoman fanariot se punea în patru labe ca să servească de scăricică lui Galib-Efendi, pe atunci reis-efendi, ale cărui picioare erau prea scurte ca să se ridice în şea fără ajutorul acestui scăunel de un gen nou. Acest fanariot ar fi putut ca oricare altul să devină principe al Moldovei [1]).

După cele ce am spus despre fanarioţi, cu greu se va crede că poate exista un neam de scelerați mai infam; există totuşi unul şi mai murdar, ori cel puţin care se poate compara cu fanarioţii, şi neamul acesta se află şi el la Constantinopol: este acela al dragomanilor străini ai diferitelor misiuni europene, Francezi, Italieni mai ales, dintre care mai mulţi exercită din tată în fiu, de sute de ani, meseria de interpreţi. Ei sunt părtaşi în toate crimele fanarioţilor, iar anumite crime le fac singuri.

Dragomanii adoră Constantinopol şi pe Turci, prin care trăiesc, deoarece miniştrii puterilor au nevoie de ei pentru a se înţelege cu

[1]) La note, Langeron adaugă: Acest grec se numea Apostolaki Stamo (în *Documentele Hurmuzaki*, greşit: Kamo). El este în prezent în serviciul Rusiei, consilier colegial (rang de colonel). Mort în 1830, la Chişinău. G. Bezviconi, *Boierimea Moldovei dintre Prut şi Nistru*, Bucureşti, 1940, vol. I, p. 176.

barbarii, care nu vor să știe altă limbă decât a lor. Dar cum acei care îi întrebuințează nu înțeleg ce spun, ei pot spune ceea ce vor și de sigur că o putere care ar plănui pieirea Turcilor sau care ar trata cu dânșii ceva care le-ar putea dăuna, ar putea să fie prost servită de către dragomanul, totdeauna mai atașat de Turci, de care îi leagă interesul, decât de guvernul său. Astfel de oameni ar pierde totul, dacă Turcii ar fi izgoniti din Europa, căci în Asia, politica n'ar mai fi atât de activă, precum este la Constantinopol. Spun, că ei ar pierde totul, pentru că au mult de pierdut. Aproape toți au averi imense, la care țin grozav: sgârcenia lor e tot atât de mare, cât și celelalte vicii. Contele de Saint-Priest, ambasadorul Franței la Constantinopol, spunea, că în oraș, pe lângă ciuma obișnuită, se mai află încă alte trei genuri de ciumă, mai primejdioase: doctorii, fanarioții și dragomanii.

Ceea ce am spus despre fanarioți, din nenorocire poate fi aplicat în parte și asupra celorlalți Greci din Constantinopol, și chiar asupra multor din aceia din provinciile otomane. Nu vreau să cercetez în fond primele secole ale Greciei, nici să apreciez la dreapta lor valoare pe Atenienii ușurateci și cruzi, pe Spartanii întunecați și sângeroși, prea lăudați poate, dar care se puteau mândri cu câteva virtuți războinice și să se înconjoare cu faima artelor și a științelor; dar dacă luăm istoria Grecilor după Filopemen (care a fost numit pe drept ultimul grec), în epoca aservirii lor de către Romani, și dacă o urmărim de-a-lungul domniilor rușinoase și sângeroase ale grămezii de împărați ai Bizanțului, care au fost oroarea umanității, s'ar vedea că nația aceasta își pierduse puținele calități cu care se putea mândri și păstrase toate defectele și toate viciile sale. Există oare o istorie mai respingătoare și mai desgustătoare decât aceea a imperiului de Răsărit [1]? Niciodată natura omenească nu s'a arătat într'un asemenea grad de murdărie și de înjosire, ca acela în care au căzut Grecii dela Constantin până în zilele noastre.

Ceremoniile investiturii principilor Moldovei și Valahiei la Constantinopol, plimbarea lor în mahalaua Pera și în curtea caselor lor și, în sfârșit, plecarea lor din Bosfor, sunt dintre cele mai ciudate la citit mai mult decât la văzut, precum sunt toate ceremoniile turcești sau asiatice. Fetele acestor familii princiare își păstrează titlul lor de prințese și de altețe, oricare ar fi rangul soțului lor. Dar a doua generație nu mai are niciun drept. Fetele principilor se numesc beizadele.

Veniturile principelui Moldovei sunt de 300.000 scuzi sau piaștri, și acelea ale principelui Valahiei de 600.000. Primul plătește Porții

---

[1]) Sub influența lui Montesquieu și Gibbon, « occidentalii » considerau Bizanțul ca o decădere a imperiului Roman. Marii bizantiniști ruși Vasilevski și Uspenski, ca și bizantologii români — N. Iorga, N. Bănescu ș. a., au dovedit absurditatea acestei păreri.

120.000 piaştri şi al doilea 180.000. Ei încasează aceste venituri asupra grâului, cailor, a vămilor. Şi în plus, ţăranii le aduc proviziile necesare pentru întreţinerea lor particulară.

Ţăranii moldoveni şi valahi nu sunt şerbi, dar totuşi ei sunt supuşi unor stăpâni ce se numesc boieri.

Numele de boieri este şi acela al vechilor seniori ruşi. Mi se pare, că este titlul ce se dădea căpeteniilor prin alegere a unui sat, în timpurile în care filiaţiunea familiilor nu era cunoscută. Dar, în prezent, boierii ruşi au devenit prinţi, conţi şi baroni, iar boierii moldoveni sunt acum egali cu nobilii din alte ţări. Nu numai că toţi aceştia pretind a se trage cel puţin din vechii domni ai ţării, dar chiar din împăraţii greci, şi câţiva, fie cu dreptate sau fără, poartă nume care reamintesc pe acelea ale slabilor şi nefericiţilor împăraţi ai Constantinopolului, dintre care aproape niciunul, de-a-lungul a şapte sau opt secole, nu a domnit cu glorie, nici nu a sfârşit paşnic. Este o ciudată şi nebunească pretenţie şi o îngâmfare foarte barbară a acestor boieri de a-şi spune urmaşi ai unor bandiţi obscuri sau ai unor uzurpatori asasini şi asasinaţi! Căci Comneni, Angheli, Lascarisi, Andronici, Cantacuzini, erau oare altceva [1]? Câţiva dintre aceşti boieri moldoveni sunt foarte bogaţi şi au nişte mici case de ţară asemănătoare cu cele ale Polonilor, unde trăiesc cu destul lux şi într'un amestec plăcut de gusturi europene şi asiatice, mai apropiate totuşi de acestea din urmă.

Imbrăcămintea lor aminteşte mult genul oriental. Ei nu-şi rad barba, dar îşi rad capul şi poartă un mic fes de postav roşu şi o căciulă, jumătate postav, jumătate blană. Caftanul lor, lung, larg, fără guler, se face de obiceiu dintr'o stofă de preţ şi vesta lor cu mâneci seamănă cu cea a Turcilor. Tot ca aceştia poartă şi ei pantofi de marochin şi şalvari imenşi. Femeile moldovene se îmbracă cu rochii lungi şi fără cute. Rochia se încinge sub gât, pe care îl strânge şi lasă burţii o deplină libertate, făcând-o să reiasă într'un foarte puţin plăcut. Ele poartă basmale colorate, au părul împărţit într'o grămadă de codiţe şi o căciuliţă în formă de con încărcat de flori, de briliante, etc. Aproape toţi boierii au spiritul fin şi plăcut ca vechii Greci, şi un observator atent descoperă curând între spinii sclaviei, rozele geniului strămoşesc. Ei sunt, cum se spune, ceea ce erau Atenienii, vioi, uşurateci, schimbători, ironici, învărtăreţi, complotişti şi entuziaşti. Mulţi ştiu

---

[1]) Fără să mai criticăm ciudatele afirmaţii ale lui Langeron, putem semnala în ce priveşte originea numeroaselor « familii bizantine » (afară de Cantacuzini; G. Bezviconi, *Boierimea*, vol. I, p. 180), că mai toate n'au nimic comun cu Bizantinii străvechi. Nume de: Arghir, Asan, Cantacuzino, Paleolog, Lascari, Comnen, Anghel, Ralli, Duca, Hrisoverghi, Mano ş. a. sunt nume de botez, devenite în secolele XVI—XVII nume de familie. I. Filitti, *Arhiva Gh. Cantacuzino*, Bucureşti, 1919, p. 247 ş. a.

franceza și aproape toți foarte bine italiana. Aproape toți au fost la Constantinopol, călătorie care la Iași este privită ca absolut necesară pentru a forma un coconaș moldovean, și pentru a-i isprăvi educația, tot așa cum în Franța, este necesar pentru un provincial să facă o călătorie la Paris. Femeile sunt frumoase, duioase, ușuratece, dar apatice, prost crescute și inculte. Deoarece puține vorbesc franceza sau italiana, nu am putut judeca eu însumi spiritul sau farmecul conversației lor.

Marele lux al boierilor moldoveni este de a se plimba călare pe străzile Iașului sau ale Bucureștilor, urmați de toți pierde-vară și cerșetorii orașului. Nimic nu este mai caraghios de văzut decât aceste plimbări. Boierul, ghemuit ca o maimuță pe un cal acoperit de zorzoane, de panglici, etc., urmat de un jockeu evreu cu barbă și de 30 sau 40 de zdrențuroși, ar fi ceva destul de ciudat la Hyde-Park sau la Longchamps.

Dansul național [1]) al țării este tot ceea ce am văzut mai caraghios în viața mea. Se strâng în cerc, bărbați și femei, mână în mână, cu picioarele răsucite înăuntru; pantalonii lungi ai bărbaților atârnându-le pe picioare, îi fac să semene cu niște porumbei cu jambiere. Doamnele sunt acoperite din umeri până în brâu de o blană cu părul în afară. Și unii și ceilalți țin burta înainte și dau capul pe spate. In această postură, care nu se potrivește cu grația, se văd brațele lor mișcându-se metodic, ca și cum le-ar fi trase sub umeri cu sârme ca la marionete. Picioarele, ca și brațele lor, merg înainte și înapoi. Ochii rămân ficși și stupizi, și capul este întors spre dreapta. Carra [2]), spune destul de nostim în lucrarea sa asupra Moldovei: « mărturisesc că, de când am văzut dansând Moldovenii, am șovăit mult timp pentru a hotărî, dacă ei au învățat urșii să danseze sau dacă urșii au dat lecții de dans Moldovenilor ».

Muzica este tot atât de monotonă, ca și dansul. Țiganii sunt cei însărcinați să gâdile urechile. Vioara și țitera, precum și naiul cu opt tuburi, în care sufli trecându-le neîncetat pe buze, sunt instrumentele de muzică ale țării. Meseria de acrobat și de actor este infamantă în Moldova, și nimic nu ar putea reda mirarea indigenilor, când au văzut ofițerii ruși, dând concerte și jucând ei înșiși o tragedie. Moldovenii au totuși un alt dans din Constantinopol, numit greceasca. Acesta

---

[1]) Langeron repetă, aici, aceeași descriere ca și Struve,

[2]) J. L. Carra (1743—1793), perceptorul francez al copiilor domnitorului Grigore Al. Ghica, se arată nebinevoitor Românilor, în a sa *Histoire de la Moldavie et de la Valachie* (Iași, 1777, Paris, 1778, Neuchâtel, 1781), cerând colonizarea acestor, locuri cu Olandezi și Saxoni, pe când un alt călător, contele Al. de Hauterive (1754—1830), secretarul lui Al. C. Mavrocordat, recomandă în 1785 să se aducă coloniști italieni.

este încântător. Este dansul vechilor Greci. Credem că vedem dansând pe Alcibiade şi Aspazia. Este cu totul asemănător descrierii dansului Atenienilor de către abatele Barthelemi, în nemuritoarea sa lucrare asupra călătoriilor tânărului Anacharsis, — şi în basoreliefurile vechilor monumente. Dansul începe încet şi isprăveşte într'o iuţeală aşa de mare, încât s'ar crede că toţi dansatorii au fost înţepaţi de ceva. Un singur bărbat conduce dansul, şi toate femeile, unite prin batistele pe care le ţin din mână în mână, urmează cavalerul. Nu aş putea compara mai bine dansul acesta decât cu acela ce în Franţa se numeşte «les Tricotés», exceptând că bărbatul dansează mereu şi femeile urmează [1]).

Amândouă provinciile Valahia şi Moldova numără 1.700.000 locuitori. Cred, acest număr este exagerat şi nu-l pot determina cu precizie. Se socoteşte că ultimele două războaie au făcut să scadă populaţia cu 200.000 oameni. De altfel, numărul nu este deajuns de mare pentru întinderea ţării, deoarece mult teren nu este cultivat.

Moldovenii şi Valahii sunt înalţi şi puternici, însă foarte smezi; poporul de jos e prea adesea abrutizat de tirania şi împilările pe cât de crude, pe atât de ingenioase ale şefilor săi şi mai ales ale prefecţilor, numiţi ca în Rusia [2]) ispravnici, a căror tiranie apasă de-a-dreptu pe popor şi depăşeşte orice închipuire. Ţăranul valah, mândru de pretenţia sa de a fi urmaş al Romanilor, este mai îndrăzneţ decât moldoveanul. Are mintea ascuţită şi ar fi activ, dacă nu s'ar teme că în felul acesta va câştiga o bună stare, care-i va fi numaidecât răpită.

Limba, dulce şi monotonă, în parte aminteşte latina, mai ales în Valahia; Moldovenii au multe vorbe italiene. In general, limba este bogată şi s'ar preta la muzică; însă ei nu au perfecţionat încă intonaţiile şi nu le-au supus combinaţiilor muzicale, care în italiană, sub îndrumarea unor Paesiello, Sarti, Guglelmi etc., vorbesc inimii şi în-

---

[1]) Langeron reproduce, în continuare, descrierea vieţii ieşene, ce-o face prinţul de Ligne, într'o scrisoare adresată din Iaşi, la 1 Decemvrie 1788, contelui de Ségur, ambasadorul Franţei la Petersburg. De Ligne vorbeşte despre superbele palate ale boierilor, clădite în stil oriental; despre femei încântătoare care aproape toate au vizitat Constantinopulul şi care trăiesc în atmosfera ermitajului oriental; Constantinopolul dă tonul Iaşilor, după cum Parisul provinciei, iar modele sosesc aici şi mai repede; prinţul priveşte cu interes dansurile Moldovenilor.

[2]) Vorbind despre viaţa principatelor chiar de prin 1840, Ion Ghica (*Scrisori către V. Alecsandri*, Bucureşti, 1905, p. 23) spune că pe atunci scriitorii cancelariilor se numeau *pisari*, şefii de serviciu — *nacialnici*, masa de birou — *stol* şi şeful de birou — *stolonacialnic*; scriptele cancelariei se numeau *ciorna, spravca, otnoşenie, pricaz* şi *sdelca*; ofiţerii se numeau *prapurcici, polcovnici* şi *podpolcovnici*, etc.

cântă urechile. O înșiruire de sunete acre și discordante, fără legături, iată cântecul Moldovenilor. Zece pisici într'un pod, care și-ar exprima iubirile și geloziile, sunt mai plăcute de auzit decât primii cântăreți dela Iași.

Imbrăcămintea țăranilor constă din următoarele:

1. Un suman de dimie cenușie, cu mâneci lungi, fără nasturi, fără copci, fără guler și încinsă cu cingătoare;

2. Nădragi de același material;

3. Cizme rusești sau opinci legate la fel cum fac și locuitorii din Pirinei;

4. In sfârșit, căciuli rotunde și înalte, ca acelea ale husarilor, dar fără pene, fără coadă și fără clape; ei poartă capul ras și își păstrează barba.

O fustă foarte scurtă, o cămașă și o tunică largă, alcătuiesc îmbrăcămintea femeilor din popor, în general mai frumoase prin silueta, decât prin fața lor. Toate sunt înalte și svelte, însă negricioase și se trec repede. Un văl alb deosebește nevestele de fete. Și unele și altele au părul negru și neted, ca acel al Caraibilor; îl împletesc. O femeie blondă este o raritate.

Satele nu sunt decât cătune izolate, alcătuite din case înșiruite pe o stradă foarte lungă. Aceste case, înconjurate de grădini sunt toate la fel. Ele măsoară șase la șapte picioare în lung, în lat și în înălțime. Sunt clădite din vălătuci cenușii (puțin pământ diluat cu apă), amestecați cu paie și acoperiți cu apă de var. Acoperișul de paie depășește cu mult peretele și este susținut cu stâlpi de lemn. El alcătuește împrejurul casei o galerie acoperită, sub care se așează o bancă. Casele nu au decât o ferestruică și lumina zilei trebue să străbată, pentru a pătrunde în casă, niște bășici groase, care țin loc de geam. Inăuntru, o sobă foarte mare, ridicată pe două mici cuptoare, ocupă jumătatea camerei. Indărătul sobei, pe ea și chiar în ea, când nu este foc, țăranul moldovean și valah, precum și toată familia sa, oricât de numeroasă ar fi, se culcă acolo, fără pat și chiar fără rogojini, după munca zilei și o masă simplă, compusă din smântână și din porumb prăjit sau copt. Descrierea acestor case se potrivește și celor din Ungaria, din Banat și dintr'o parte a Ucrainei și a Poloniei. Bisericile, mai murdare și mai puțin împodobite decât sunt grajdurile în Anglia, sunt de obicei clădite din scânduri și au o mică clopotniță de formă rotundă, pe care se înalță o cruce. Orașele sunt, ca în Polonia, o adunătură mare și neplăcută de case vaste și prost clădite, ori de colibe de țărani și de Evrei. Unele, exceptând două sau trei, sunt rareori la rând și ulițele au pavaje (când există) de scânduri, din care jumătate putrede sau prost așezate, se înfundă sub picioare. Vara, praful este de nesuferit; iarna te îneci în noroiu. Casele boierilor, numite palate, sunt clădite din piatră și în formă de cruce; ele sunt cuprinzătoare. Palatul domnitorului la Iași este imens, dar puțin împodobit... »

1806—1807

ROCHECHOUART

Succesele lui Napoleon [1]) la începutul veacului al XIX-lea, l-au atras în aventura unui război împotriva Ruşilor, în 1812, care l-a dus la pieire. In cursul pregătirilor pentru această campanie, dârzul cuceritor a căutat să provoace războaiele Rusiei, la Nord cu Suedia, iar la Sud cu Turcia, a cărei armată a fost reorganizată de ambasadorul său, generalul Sébastiani. Inlocuirea domnitorilor Principatelor Dunărene, Alexandru Moruzi şi Constantin Ipsilanti, prin Scarlat Kallimah şi Alexandru Suţu, a grăbit izbucnirea războiului. [2]) O notă diplomatică, sprijinită de flota ruso-engleză, a fost satisfăcută la Constantinopol, dar, îndată ce capitala fu întărită, Englezii au fost goniţi; amiralul rus Seniavin a distrus flota turcă la Lemnos.

Diplomaţii ruşi nu s'au lăsat ademeniţi de iluziile satisfacţiei înşelătoare. Cunoscând intenţiile Turciei, cu o săptămână înainte de a primi răspunsul, împăratul Alexandru I semnă la 4 Noemvrie 1806 porunca de înaintare a trupelor, nu însă cu scopuri militare, ci pentru restabilirea ordinei în relaţiile turco-ruse, paralizând astfel intrigile Francezilor. La 10 Noemvrie, cazacii trecură graniţa, ceea ce află pe neaşteptate ambasadorul rus la Constantinopol, Italinski [3]). Nehotărîrea

---

[1]) E. Tarle, *Anul 1812*, Moscova, 1945.

[2]) Cu privire la acest război comp. lucrările lui: A. Mihailovski-Danilevski, A. N. Petrov (Petersburg, 1885), A. Popov (Moscova, 1905); L. Casso, *Rusia la Dunăre*, Moscova, 1913; G. Bezviconi, *Manuc-Bei*, « Din trecutul nostru », 1938, nr. 54—55; însemnările lui Langeron, ale colonelului Martos (« Arhiva Rusă »), spicuirile din Arhiva Senatorilor, de I. Halippa (« Operele » *cit.*) şi R. Rosetti (« Analele Academiei », 1909); N. Dubrovin, în antologia actelor cancelariei imperiale (1890, vol. III); P. P. Panaitescu, *Corespondenţa lui C. Ipsilanti cu guvernul rusesc*, 1806—1810), Bucureşti, 1933; T. Holban, *Documente româneşti din arhivele franceze* (1801—1812), Bucureşti, 1939, ş. a.

[3]) Andrei Iacovlevici Italinski (1743—1827) a studiat medicina la Petersburg şi Edinburg. Ministru plenipotenţiar la Neapole (1795), Constantinopol şi Roma (1817), consilier tainic, academician.

şi întârzierea unor ordine, ca şi trăncănelile unor rude ale lui Ipsilanti-Vodă la Petersburg, au adus Rusia în faţa unui fapt împlinit — războiul cu Turcia, care l-a declarat formal la 30 Decemvrie 1806.

In aşteptarea permanentă a unei agresiuni din partea lui Napoleon, împotriva căruia lupta continua în Prusia, Ruşii au trimes la Dunăre o armată prea modestă ca să aştepte biruinţe grabnice. Totuşi, în scurt timp septogenarul general Michelsohn, [1]) ajutat de Miloradovici (1771-1825), a ajuns în Muntenia, unde a şi răposat la 5 August 1807. In urma morţii sale, « califi pe un ceas » au rămas generalul Meyendorff şi consilierul tainic Laşkariov, care, îndeplinind tratatul dela Tilsit, au semnat la 24 August armistiţiul dela Slobozia. De altfel, încă în Octomvrie 1805, în Prusia, Napoleon sfătuia pe P. P. Dolgoruki, ca Rusia să-şi lărgească hotarele pe socoteala vecinilor, mai cu seamă a Turcilor, [2]) iar ministrul Prusiei, Hardenberg, propunea, la 27 Iulie 1807, o alianţă între Rusia, Franţa şi Prusia, urmând ca Rusia să obţină Moldova şi Valahia până la Olt, Bulgaria, Rumelia, probabil şi Constantinopolul; la Tilsit, dar mai ales la Erfurt, Napoleon opunea Principatele Dunărene — Spaniei şi le oferea Rusiei (3 Decemvrie 1809), declarând la 13 Mai 1810, la Paris, ambasadorului rus Kurakin, că-i pare bine că Rusia a cucerit Finlanda şi a ocupat Moldova şi Valahia. [3]).

Adversarii n'au recunoscut, însă, condiţiile armistiţiului semnat la Slobozia, iar guvernul noului sultan, Mustafa IV, nici nu le-a respectat din primul moment, încât războiul a reînceput. Noul comandant, Prozorovski (1732-1809), [4]) îşi petrecea vremea în asedierea cetăţilor Giurgiu şi Brăila, operaţiile militare mai reuşite fiind concepute de generalul Bagration (1765-1812), [5]) care i-a şi urmat la conducere. Dela acest viteaz ostaş se aştepta prea mult, [6]) ca el să satisfacă speranţele tuturor; la comandă l-a succedat în curând N. M. Kamenski (1778-1811). Astfel s'a încheiat prima perioadă a războiului, care se reducea la operaţii militare — primăvara — peste Dunăre şi la petreceri — iarna — la Bucureşti. Ocârmuirea civilă a trecut între timp, în 1808, din mâinile principelui Ipsilanti senatorului Serghei Kuşnikov (1765-1839), bun administrator [7]), iar doi ani mai târziu — lui Vasile Krasno-Milaşevici,

---

[1]) « Vechimea Rusă », 1892, nr. 6, « Arhiva Rusă », 1876, nr. 1, p. 192 şi urm. (de I. Oreus), 1899, nr. 7.

[2]) Nicolae Mihailovici, *Prinţii Dolgoruki*, Petersburg, 1901, p. 16.

[3]) N. Schilder, *Impăratul Alexandru I*, Petersburg, 1905, vol. III, p. 16.

[4] « Arhiva Rusă », 1906, nr. 3; « Sbornikul Militar », 1868, vol. 72—74.

[5]) A. N. Petrov, *Bagration la Dunăre în 1810*, « Vestitorul Istoric », 1892, nr. 6, p. 721 şi urm.; Golubov şi col. Kuzneţov, *Generalul Bagration*, Moscova, 1945.

[6]) F. Wiegel, *op. cit.*, III, p. 91.

[7]) A. Nacco, în « Notiţele Societăţii de istorie şi antichităţi din Odessa », 1879, vol. XI, pp. 269—310.

fostul guvernator al Kievului [1]). Stăruinţele senatorilor să orânduiască această ocârmuire se loveau de greutăţile inerente vremurilor turburi. Intrigile Filipeştilor, vrăjmaşii lui Ipsilanti, sprijiniţi de Miloradovici, încurcau şi ele treburile. Totuşi, chiar Prozorovski a lăsat la contemporani o frumoasă amintire » [2]). Se poate zice că, sub ocupaţia rusească, — scrie R. Rosetti [3]) — s'a întemeiat la Iaşi ceea ce se cheamă viaţa mondenă. Chiar primul maestru de dans, Ivanov, a fost invitat de Prozorovski, din Petersburg. Cartiruirea ofiţerilor în case mari a ajutat la încetarea recluziunii femeilor. Tot atunci s'a operat şi europenizarea desăvârşită a îmbrăcăminţii femeieşti şi a traiului de toate zilele. Limba de conversaţie — cea grecească, în scurtă vreme a fost înlocuită cu cea franceză.

Pentru această epocă sunt caracteristice memoriile [4]) contelui Ludovic-Victor de Rochechouart (1788-1858), aghiotantul împăratului şi vărul soţiei ducelui Armand-Emmanuel de Richelieu (1766-1822) [5]), guvernatorul Odessei, iar mai apoi primul ministru al Franţei, pe care Rochechouart l-a şi însoţit în Moldova, în calitate de aghiotant; mai târziu, fiind comandantul pieţii Paris, contele a luat parte la execuţia mareşalului Ney. La fragmentul memoriilor reprodus în continuare, putem adăuga, că Richelieu şi autorul şi-au continuat drumul prin Fălciu şi Tabac, sosind la Chilia, unde traversează Dunărea, ca să ajungă în tabăra generalului Langeron, în faţa cetăţii Ismail. Trecând Bugeacul, ei asistă la evacuarea Tătarilor din această regiune, armata neputând să lase o populaţie duşmănoasă în spatele frontului. Vorbind despre informaţia ce se dă opiniei publice europene, prin presa occidentală, Rochechouart scrie (pag. 125, nota [1]):

« Le *Moniteur* du mois de juin 1807, revient dans plusieurs articles sur l'échec éprouvé par l'armée russe et, comme de juste, il augmente outre mesure la perte des Russes; on fait mention du *désastre* de la flotille; il parle de dix chaloupes canonnières prises et autant de

---

[1]) F. Wiegel, *op. cit.*, I, p. 61.

[2]) R. Rosetti, *op. cit.*, vol. I, p. 39 şi 50.

[3]) *Ibidem*, p. 50, 51, 60, 61.

[4]) *Souvenirs sur la révolution, l'empire et la restauration*, comp. « Arhiva Rusă », 1890, nr. 4. p. 473 şi urm.; ed. II, Paris, 1892; trad. S. Zotta, în revista « Ioan Neculce », Iaşi, 1912; reproducem aici un fragment al memoriilor, după ediţia din 1933, Paris.

[5]) Charles Sicard, *Notices sur le duc de Richelieu*, Odessa, 1826; « Sbornikul Societăţii Ruse de Istorie », Petersburg, 1886, vol. 56; « Vestitorul Istoric », 1887, nr. 6, p. 351; « Arhiva Rusă », 1890, nr. 1, şi 1897, vol. 91, p. 33 şi urm. (de P. Maikov); « Correspondant », vol. 127, p. 569—802; Léon de Crouzaz-Cretet, *Le duc de Richelieu en Russie et en France*, Paris, 1897; A. de Saint-Priest, *La Nouvelle Russie et le duc de Richelieu;* G. Bezviconi, *Profiluri*, p. 40.

coulées bas; enfin, par surcroît d'exagération, ce vieux menteur ajoute que l'armeée russe est entièrement désorganisée par cet échec; le siège d'Ismaïl va être levé, dit-il; on se retirera derrière le Pruth, etc. Et voilà comment le journal officiel écrivait l'histoire à cette époque-là ».

Rochechouart a mai vizitat Principatele Dunărene pe vremea mareșalului Prozorovski [1]).

« Războiul era declarat de trei săptămâni, când am primit admiterea mea în serviciul Rusiei. Din partea noastră, operațiile militare începuseră de trei săptămâni. Pentruca nu cumva să lipsesc dela ele, urmasem ca voluntar pe ducele de Richelieu, când acesta deschisese ostilitățile intrând în Basarabia, așa cum primise ordinul dela generalul Michelsohn, comandantul suprem al armatei: această armată fusese numită dela începutul războiului armata din Moldova. Trecurăm Nistrul pe un pod de vase construit de fratele meu, sub ordinele contelui de Venanson, șeful statului-major al diviziei noastre. Forțele noastre erau alcătuite de 4000 infanteriști, 600 cai și 12 tunuri, cu care am cucerit, fără să pierdem un glonte, orașul și cetatea turcească Akkerman, așezată aproape de vărsarea Nistrului și numai la 36 verste de Odessa. Deși înconjurată de ziduri înalte și groase și de șanțuri de o adâncime de necrezut, pline de apa fluviului care înconjoară cu totul întăriturile, deși înzestrată cu o artilerie mai mult decât respectabilă, căci am găsit 85 de tunuri de bronz pe afetele lor, dintre care 40 de calibru 24, cetatea s'a predat la prima somație. In schimb, pentru a se servi de această artilerie, trebuia constatată mai întâi lipsa desăvârșită de ghiulele, apoi erau în tot 11 tunari, socotind și pe șeful lor Topci-Bași, schiop, ciung, având gâtul sucit, în sfârșit o mutră care te făcea să mori de râs. Această ființă ciudată, a cărei înfățișare caraghioasă, nu exagerez de loc, adăuga tuturor acestor infirmități pe aceea de a avea 60 de ani. Garnizoana era alcătuită în afară de corpul de tunari-bombardieri, de 4 ieniceri și vreo 30 de Albanezi. Așa dar pașa cu două tuiuri, care comanda această jalnică armată, ca guvernator al orașului, ne-a deschis fără nicio greutate porțile, care, de altfel, nu se mai închideau de 15 ani, — și aceasta, tocmai în momentul când Hasan-Pașa, șeful său imediat, deschidea porțile orașului Bender generalului Meyendorff. Acest pașa cu trei tuiuri, guverna întreaga provincie a

[1]) Pentru aceeași epocă comp.: *Observațiile asupra Rusiei, mai ales asupra unor provincii din acest imperiu, în ceea ce privește istoria naturală, împreună cu o scurtă istorie a cazacilor zaporojeni, a Basarabiei, Moldovei, Valahiei și Crimeii*, de maior Campenhausen (Lipsca, 1807, Londra, 1808; com. de C. Karadja).

Basarabiei şi a Buceacului. Garnizoana sa era tot aşa de inexistentă, ca şi cea dela Akkerman. El nu avea mai multe muniţii decât locotenentul său. Număra 80 de ani şi era un moşneag cu o barbă venerabilă; schiopăta în urma rănilor primite în Egipt, unde fusese învins de Francezi, căci comandase împotriva lor armata turcă.

Pe când aveau loc aceste două expediţii, generalul comandant Michelsohn pătrundea în Moldova prin Hotin, cu corpul de armată principal, astfel că în mai puţin de trei săptămâni, Moldova, Basarabia, şi Buceacul (exceptând cetatea Ismailului) erau în stăpânirea Ruşilor. Indată ce ducele de Richelieu a isprăvit cele necesare pentru ocuparea Akkermanului şi pentru transportarea, în interiorul Rusiei, ca prizonieri de război, a acelui paşă şi a bieţilor oameni care îi alcătuiau garnizoana, el s'a întors la Odessa, cu statul său major, lăsând puţin numeroasele trupe pe care le-a despărţit de divizia sa, contelui de Langeron, care a luat conducerea, ca să le unească cu diferitele detaşamente din armata lui Meyendorff şi ale generalului comandant Michelsohn, şi primise ordinul de a le aduna, ca să formeze un corp de observatori asupra Prutului şi chiar a Dunării.

Spre sfârşitul lui Februarie, când eram în deplinătatea funcţiilor mele de aghiotant, am întovărăşit pe ducele de Richelieu la Iaşi, capitala Moldovei. Ii fusese adresată, din partea divanului acestui principat, o invitaţie, adusă de o delegaţie compusă din trei boieri, dintre cei mai distinşi ai ţării şi membri ai divanului, invitaţie care îl ruga să cinstească cu prezenţa sa augustă, capitala lor; — după cum scria textual în scrisoarea redactată în limba franceză. Ducele, acceptând această plăcută şi onorabilă invitaţie, cei trei boieri se întoarseră dela Odessa la Iaşi, ca să facă pregătirile indispensabile pentru primirea importantei personalităţi cu care de-acum înainte aveau sa aibă relaţii strânse şi folositoare...

Plecând dela Odessa, am dormit la Tiraspol, un târg mic, înconjurat de un şanţ şi aşezat pe Nistru în faţa Benderului. Ziua următoare am petrecut-o vizitând cetatea turcească: ducele dorea să viziteze pe bătrânul Hasan-Paşa, de care am vorbit mai sus. Acesta obţinuse, graţie vârstei sale înaintate, voia să moară în locul unde comandase timp de mai mulţi ani, astfel ca să-şi poată lăsa rămăşiţele omeneşti în mijlocul adevăraţilor credincioşi. De acolo, am poposit la Chişinău, primul oraş moldovenesc, în care am găsit boieri moldoveni, domnii Balş şi Canano, [1]) trimişi de divan ca să primească pe ducele de Richelieu, să-l întovărăşească până la Iaşi şi să pregătească caii de poştă necesari.

Moldova este o ţară încântătoare. Pământul este foarte roditor. Populaţia, de origine romană, precum este încă uşor de observat după

---

[1]) Iancu Canano.

frumusețea, regularitatea trăsăturilor și constituția vânjoasă a locuitorilor de ambele sexe, mai ales la țărani, oferea o vastă materie pentru cugetări serioase asupra vicisitudinilor omenești. Cu mare greutate ai regăsi în atitudinea umilă, târîtoare și temătoare, urmarea firească a unei lungi robii a tuturor claselor, pe urmașii valoroșilor soldați, fii și părinți ai stăpânitorilor lumii, dacă limba nu ar aminti originea romană. Intr'adevăr, limba ce se vorbește în Moldova a păstrat un fond latin, pe care îl recunoaștem imediat, amestecat cu cuvinte turcești, slave și grecești, pe care învingătorii le-au încetățenit barbaricește, tot așa ca și denumirile autorităților țării, de origine grecească, sunt urmarea vecinătății cu imperiul de Răsărit, căruia îi aparținuseră Moldova, ca și Valahia, făcând atunci parte din Dacia.

Se pare, că coloniile militare romane au fost întemeiate în Dacia de către Traian. Acest mare om a lăsat în această veche provincie un monument demn de marile concepții romane, a cărui urme le-am văzut în cursul acestui an; era un fel de val de pământ în dosul unui șanț larg, a cărui lungime este de cel puțin 25 de leghe. O lucrare uriașă, începută și isprăvită de către neobosiții soldați romani, al cărei scop era de a pune un stăvilar între soldații colonizați și hoardele barbare cu care se învecinau; i s'a dat numele de valul « lui Traian ».

Dar să revin la călătoria și șederea mea la Iași. Ni s'a oferit drept locuință palatul unuia dintre cei mai bogați boieri ai țării, d. Costache Balș, fratele aceluia care venise în întâmpinarea noastră. Am fost primiți cu măreție. Orașul era plin de generali și de ofițeri de stat-major de toate gradele, căci pe atunci Rușii purtau războiul după metoda veche, adică, cu cartiere de iarnă, în timpul cărora toate operațiile, manevrele și mișcările de trupe erau suspendate, fie pentru a lăsa soldaților posibilitatea de a se odihni sau de a-și completa cadrele, fie pentru a lăsa cavaleriei și artileriei, precum și cailor dela trăsurile de tot felul, vreme să se refacă și să-și înlocuiască pierderile pricinuite de război. Metoda aceasta avea calitățile sale. Dar Napoleon, acest risipitor de oameni, nu era de această părere. El făcu astfel, ca celelalte națiuni împotriva cărora lupta fără răgaz, să părăsească aceste metode. El nu se putea obișnui cu ele, căci le numea învechite: erau prea încete pentru vederile sale largi, deși înaintașii săi, cei mai mari căpitani, o întrebuințaseră. Din fericire pentru noi, ca și pentru doamnele moldovence, această schimbare revoluționară în arta războiului nu pătrunsese încă pe malurile Prutului, și ne puturăm bucura de plăcerile unei încântătoare încartiruiri de iarnă. Timp de trei luni, pe de o parte ne-am distrat, iar pe de altă parte s'au pregătit mijloacele pentru a reîncepe primăvara un război îndârjit. Societatea ieșeană, ca și aceea a Bucureștilor, înfățișa atunci un spectacol ciudat: bărbații, cu vestminte lungi, purtând bărbi mari, acoperiți cu căciule numite calpac, aminteau toga magistraților noștri, turbanele și chiar bonetele copiilor

noştri, învestmântaţi cu ştofele cele mai bogate, încălţaţi cu papuci turceşti, în sfârşit păstrând un exterior cu totul oriental; erau oameni foarte distinşi prin educaţia şi manierele lor europene, cei mai mulţi vorbeau franceza cu o mare perfecţiune şi cu expresiuni alese; numai în atitudinea lor păstrau un fel de a fi care amintea mult plictisitoarea gravitate turcească, ceea ce îi făcea să aibă o purtare destul de prostească faţă de femei într'un salon; nevrând să pară geloşi, ca să facă pe europeni civilizaţi, lăsau scumpelor lor jumătăţi o libertate fără limită, împotriva voinţii şi obiceiurilor, ceea ce punea fruntea lor la grele încercări. Doamnele urmau cele mai recente mode dela Paris şi dela Viena, atât în îmbrăcămintea lor, care nu mai păstra nimic oriental, cât şi în mobilierul somptuoaselor lor apartamente. Aveau un fel de a fi uşuratec, împreunat cu purtări dela vechea curte a Franţei. Pentru a vă face o idee, voiu spune că stăpâna casei unde locuiam, o femeie tânără şi frumoasă dintre cele mai la modă, ne primi într'o dimineaţă, adică la prânz, în camera sa de culcare; era încă în pat suferind de migrene...

Se numea cucoana Smarandiţa (Esmeralda sau Esmeranda), pentru a o distinge de celelalte doamne Balş; ochii săi, din cel mai frumos negru, aveau toată catifelarea smaragdului; o adorabilă lâncezire în mişcări, unită cu o voce care mergea la inima aceluia care o asculta, făceau această frumuseţe, cu adevărat periculoasă; dar prea puţin mişcată de suferinţele numeroşilor săi adoratori, fără nicio milă în această privinţă, mândră de puterea farmecelor sale, nu lăsa nicio ocazie de a face o victimă. Deci, pentruca s'o pedepsească şi ca s'o facă să simtă la rândul ei pedeapsa talionului, dragostea îi trimese una din săgeţile sale cele mai ascuţite sub forma unui tânăr şi frumos prinţ rus, care îşi supuse cu totul această mândră moldoveancă. Vreo zece alte frumuseţi, nu mai puţin seducătoare, îşi întrebuinţau de partea lor, puterea irezistibilă a farmecelor ce le aveau asupra trupei aurite a cartierului general, ceea ce făcea că fiecare îşi găsise aproape perechea sa. Se poate uşor închipui, cât această şedere în noua Capua, făcea să fie viaţa de plăcută roiului de tineri ofiţeri însetaţi de plăceri, care toţi, mai mult sau mai puţin, au lăsat acolo, inima, o parte din sănătatea sau averea lor şi câţiva chiar libertatea.

Printre aceştia din urmă voiu cita pe Teodorit de Crussol [1]), al doilea fiu al ducelui de Uzès, cu care reînoisem cunoştinţa anul trecut la Odessa, după ce ne-am jucat împreună în copilărie la Londra în 1798, unde locuiam pe acelaşi square. O tânără văduvă încântătoare de 18 ani, cu ochii albaştri, cu părul negru ca pana corbului, fiica unei prinţese Sturdza [2]), cred, îl prinse în mrejile sale. El deveni atât de îndră-

[1]) 1782—1813.

[2]) Elena Sturdza (1786—1831), sora lui Mihail Sturdza, viitor domnitor, — copiii logofătului Grigore Sturdza şi ai domniţei Maria Gr. Kallimah. Din

gostit, încât se hotărî să-i ceară mâna. Această căsătorie, de altfel, unea tinerețe, frumusețe, familie și avere; numai partea morală era cam slabă. De o parte, era greu să treci peste părinții moldoveni, care nu găseau partida destul de strălucită pentru fiica lor. Căci de fapt, Crussol era un mare senior, dar fără avere. Deși băiat frumos și aghiotant al împăratului Rusiei, aceasta nu-l împiedeca să fie un emigrant francez ruinat. De partea sa, mirele depindea de mătușa sa, prințesa de Tarente, locuind la Petersburg, care îndată ce îi încredință proiectele sale de căsătorie, refuză în mod formal să-și dea consimțământul din cauza diferenței de religie; tânăra femeie era de religie ortodoxă și, în consecință, în ochii bătrânei prințese, o schizmatică. In al doilea rând, ar fi vrut s'o cunoască mai de aproape. Din toate aceste nehotărîri și încetineli, se întâmplă ceea ce este deobiceiu urmarea unei pasiuni contrariate. Greutățile nu făcură decât să mărească dragostea dintre cei doi tineri, care se hotărîră să treacă peste ele. Totuși, cum consimțământul ducelui și al ducesei d'Uzès erau indispensabile pentru căsătoria civilă și religioasă, iar aceștia din urmă se aflau în Franța, tinerii fură siliți să aștepte ca acest consimțământ să poată sosi. Dar între timp războiul reîncepuse. Crussol plecase în armată, și frumoasa sa, plictisită de a aștepta așa de mult, după ce se bucurase încă câtva timp de libertatea sa, se hotărî să se căsătorească cu un general mai în vârstă decât ea, dar cu o poziție frumoasă [1]). — După trei săptămâni, petrecute astfel în mijlocul plăcerilor celor mai variate, trebui să mă pregătesc de a le părăsi și de a mă reîntoarce în guvernămintele noastre, căci trupele părăsiseră cantonamentele pentru a se deplasa pe Dunăre. De câteva zile, importante operații militare fuseseră întreprinse în mai multe locuri. Inainte de a se reîntoarce acasă, unde avea multe de făcut, ducele de Richelieu a vrut să revadă cetatea Ismailului, unde primise botezul focului în 1790 cu domnii de Damas (Roger) și de Langeron, sub ordinele mareșalului Suvorov. »

---

căsătoria cu logofătul Alecu Ghica i s'a născut, în 1804, un fiu, Grigore Ghica, viitor domnitor, sinucis în 1857, iar în 1807, o fiică, Elena, măritată apoi cu consilierul colegial Pavel Șubin. In 1807, Ghica a început procesul de divorț, motivându-l cu prezența soției sale, în Iunie, la un ospăț dat de mama Elenei, în onoarea generalului Meyendorff, unde — probabil — ea s'a întâlnit cu de Crussol. Mai târziu, Elena s'a măritat cu generalul-maior I. M. Hartingh (1756—1831), al doilea guvernator al Basarabiei (1813—1817), divorțând și de această dată. G. Bezviconi, *Din vremea lui Al. Sturdza*, p. 13 și urm.

[1]) Era *locotenent*-general în corpul de geniu. Olandez de naștere, se numea *baronul* Hartingh, dar era de mult timp în serviciul Rusiei *(Rochechouart)*.

1808

DIMITRIE BANTÂŞ-KAMENSKI

Purtând corespondenţa către prinţul Al. Al. Prozorovski, a sosit în Moldova, în 1808, fiind trimes apoi în Serbia, tânărul Dimitrie Bantâş-Kamenski (1788—1850) [1], viitor istoric, guvernator la Tobolsk şi Vilna. Scrisorile lui de drum s'au tipărit la Moscova, doi ani mai târziu, purtând titlul de: *Călătorie în Moldova, Valahia şi Serbia.*

In aceste scrisori e amintit tatăl autorului, Nicolae Bantâş-Kamenski (1737—1814), cercetătorul arhivelor diplomatice ruse şi al trecutului relaţiilor Moscovei cu Polonia, Moldova, Muntenia, Grecia şi alte ţări; acesta era fiul unui nepot de vară al lui Dimitrie Cantemir şi al surorii lui Amvrosie Zertis-Kamenski, mitropolitul Moscovei, pierit în 1771 pe vremea ciumei [2].

Intoarcerea sa din Serbia, Dimitrie Bantâş-Kamenski a povestit-o în scrisorile XXII-a şi XXIII-a, pe care nu le reproducem. La înapoiere, el a sosit la Bucureşti la 11 Iunie 1808, trecând la 13 Iunie prin Focşani, iar a doua zi fiind la Iaşi. Tânărul călător a vizitat iarăşi pe mareşalul Prozorovski şi pe mitropolitul Gavriil. La 19 Iunie, el a asistat la divan, la procesul de divorţ al « prinţesei Elenco Sturdza », — cea mai frumoasă cucoană din localitate, viitoarea soţie a generalului rus Hartingh, despre care vorbeşte şi Rochechouart; la divan prezidează senatorul Kuşnikov şi mitropolitul. La Prozorovski la masă, Bantâş-Kamenski întâlneşte pe contele A. A. Musin-Puşkin [3]), sosit din Viena, şi pe viteazul general de cazaci Denisov [4]). La 22 Iunie, el părăseşte Iaşii, ducând un mesaj al mareşalului, la Moscova.

---

[1]) « Vechimea Rusă », 1888, XI.

[2]) A. Lobanov-Rostovski, *op. cit.*, vol. I, p. 31, şi G. Bezviconi, *Boierimea*, vol. II, p. 86.

[3]) Alexandru Alexeevici (1788—1813), tânăr scriitor.

[4]) Adrian Carpovici (1763—1841), luptător la Ismail, în Elveţia, la Silistra şi Şumla. *Insemnările* sale, în « Vechimea Rusă », 1874, nr. 5 şi urm.

SCRISOAREA 15-a

Dubăsari, 16 Mai (1808).

Acum trei zile pe la miezul nopții, dragă prietene, am sosit în acest oraș și m'am oprit la un han. A doua zi după sosire, disdedimineață, m'am dus cu scrisoarea dată de L. Ia. Ia. la fostul șef al oficiului poștal, consilierul de stat Bein [1]), un om în vârstă, amabil și care m'a primit cu multă cordialitate, dorind mult ca să mă opresc la el. Impreună cu el am plecat la mitropolitul Gavriil Bodoni [2]), numit ca exarh al Moldovei, Valahiei și Basarabiei și care se pregătea să plece la Iași, deoarece până atunci își avea reședința la Dubăsari. Cred că e de prisos, dragă prietene, să-ți spun cum am fost primit. E deajuns să-ți spun, că am avut către el o scrisoare dela părintele meu, pe care-l iubește foarte mult, deși nu-l cunoaște decât prin corespondență.

Preasfințitul Gavriil a plecat din Dubăsari cu mare pompă. Careta lui era înhămată cu șase cai, pe care erau călăreți, iar un ofițer călărea alături. Preasfințitul era în caretă împreună cu un mitropolit moldovean, un bătrân de 70 de ani, care trăise în Dubăsari. F. P. Bein, eu și alți funcționari, l-am petrecut pe mitropolit până la carantină, ce se afla la o distanță de 6 verste de oraș. Imediat ce trecu Nistru, a fost primit de Moldoveni, care au ieșit să-l întâmpine, purtând două steaguri.

După masă, d. Bein s'a dus cu mine la pașa turcesc, cu trei tuiuri, seracsirul Hasan, care înainte de a cădea prizonier fusese comandant la Bender și pe care d. Bein îl cunoștea mai dinainte. Mai întâi ne-am dus la secretarul lui, care ocupa o locuință aparte. Noi l-am găsit în grădină, ne-am întreținut cu el vreun sfert de oră și după aceea ne-am dus la pașă, pe care el avusese grijă să-l înștiințeze despre sosirea noastră. Secretarul acesta, după cum îmi spusese d. Bein, avea rangul

---

[1]) Feodor Petrovici Bein (Beim, Bem, Behm), probabil polonez de origine, deși Bantâș-Kamenski îl numește grec, a fost mai târziu moșier la Hodărăuți (Hotin), murind în 1821. Soția sa, Ecaterina, decedată în 1814 la Secureni (Hotin), era fata generalului Ilie Catargi. O fiică a lor, Elena, măritată cu generalul Solovkin, a fost admirată de poetul Pușkin, iar alta, Maria, s'a căsătorit cu colonelul P. S. Lișin. G. Bezviconi, *Boierimea*, vol. II, p. 17.

[2]) Născut în Bistrița Transilvaniei, Gavriil Bănulescu-Bodoni a studiat la Kiev și în Orientul Apropiat, a fost profesor la Iași, iar dela 1782—profesor și rector de seminar duhovnicesc la Poltava (printre discipoli a avut pe eleniștii Martînov, Gnedici, Petre Kunițki ș. a.). Dela 11 Februarie 1792 mitropolit al Principatelor Dunărene, el a fost deportat la 19 Iunie la Constantinopol, ajungând în anul următor arhiepiscop al Ecaterinoslavului, iar între anii 1799—1803 — mitropolit al Kievului, când a fost decorat cu ordinul sf. Andrei. Dela 1805, trăia la pensie, la Dubăsari, unde a înființat o tipografie. După 1812, a rămas mitropolit la Chișinău, unde a murit la 30 Martie 1821, în vârstă de 75 ani, fiind înmormântat la mănăstirea Căpriana.

de general-maior. Era în vârstă de vreo 60 de ani; avea o fire veselă. El ne-a tratat cu cafea şi ne-a oferit pentru fumat trabucuri; eu însă am refuzat. După aceea ne-a condus până la portiţa grădinii. Cafeaua la Turci se serveşte în nişte ceşti mici fără mâner, care seamănă mai mult cu nişte păhărele aşezate în alte ceşcuţe, care însă, când te serveşte, rămân la servitor pe tavă.

Pe paşă l-am găsit şezând pe divan turceşte — adică cu picioarele încrucişate sub el. Imediat ce am intrat în cameră, el se ridică şi, după o scurtă convorbire cu d. Bein, ne-a poftit să şedem pe divan. Domnul Bein m'a recomandat ca pe un fiu de paşă (adică general), care e în drum spre feldmareşal, căruia îi duce ştiri urgente. Şi la el am fost trataţi cu cafea, pe care însă n'am băut-o, dar pe care din politeţe o luasem. Am rămas la paşă aproape o oră, în care timp ne-am plimbat prin grădina ce aparţinea d-lui Bein şi după acea am plecat acasă. E curios faptul că atunci, când noi ne-am luat rămas bun dela paşă, el s'a ridicat de pe divan, dar n'a făcut niciun pas ca să ne conducă spre uşă. Hasan are 70 de ani, sau poate şi mai mulţi; la Constantinopol a ocupat de şapte ori funcţia de vizir; l-a cunoscut pe Suvorov, pe prinţul Potiomkin, şi ultimul timp când toţi paşii se răsculaseră împotriva sultanului el singur îi rămăsese credincios. Acest lucru însă nu o să-l ajute, şi el de sigur va trebui să-şi ia rămas bun dela viaţă, dacă pentru a-şi mărturisi credinţa faţă de sultan se va întoarce în Turcia, unde se pregăteşte să plece curând cu o mare suită. Mustafa al IV-lea nu-i va ierta că a predat oraşul fără luptă, un oraş aproape inaccesibil prin întăriturile ce le avea şi prin garnizoana numeroasă.

— Dacă noi n'am fi pus mâna pe Bender, — îmi spuse d. Bein — atunci toate aceste locuri până la Elisavetgrad ar fi fost pârjolite de către Turci.

Acum se spune că din tot oraşul acesta n'a rămas decât cetatea, că toate casele sunt devastate, iar cea mai mare parte distruse până la temelie. Benderul a fost luat de noi printr'un şiretlic militar: Hasan dădu ordin să ni se deschidă porţile şi, când musulmanii îşi aşezase armele la picioare, noi le-am apucat şi i-am forţat să plece din oraş, punând stăpânire pe el. Luarea Benderului o datorăm domnului brigadier C. [1]), socrul domnului Bein, care mai înainte intrase în tratative cu Hasan şi l-a convins să deschidă porţile oraşului armatelor ruseşti. Pentru aceasta, domnul C. a fost ridicat la rangul de general-maior şi decorat cu ordinul sfânta Ana clasa II.

---

[1]) Generalul Ilie Catargi (1747—1822, la Chişinău) era fiul visterniculului Filip Catargi. Căsătorit cu fata domnitorului Grigore Al. Ghica (ucis în 1777), Catargi a ajuns hatman în Moldova, s'a refugiat în 1792 în Rusia şi a fost în timpul războiului din 1806—1812 şeful treburilor grănicereşti din Basarabia. I. Halippa, « Opere », vol. II, p. 430, şi G. Bezviconi « Din trecutul nostru », 1936, nr. 36—39, p. 112.

In Dubăsari erau puţine clădiri de piatră; gospodării în total erau cam 300. Populaţia e formată din Moldoveni, Greci, Bulgari, Evrei şi un număr neînsemnat de Ruşi. Oraşul acesta are o vedere frumoasă datorită nenumăratelor sale grădini şi livezi, ce acoperă dealurile care se întind pe ambele părţi ale Nistrului.

Aseară a fost o furtună mare, iar dimineaţa de azi, potolită, prevesteşte o zi frumoasă. Trăsura mea e gata. Imi iau rămas bun dela d-l Bein, dar înainte de a încheia scrisoarea aceasta, dragă prietene, vreau să-ţi descriu gazda mea.

F. P. are peste patruzeci de ani, de statură e înalt, rumen, ceea ce denotă sănătatea lui. Mai înainte a fost în serviciul militar, în grad de locotenent-colonel, şi pentru merite de arme a fost decorat cu ordinul sf. Gheorghe cl. IV. A trecut apoi la poştă şi a fost şeful oficiului, iar în prezent e membrul comitetului de aprovizionare al armatei, ce s'a înfiinţat la Iaşi. E căsătorit cu o nepoată a fostului gospodar moldovean, principele Ghica, şi patru copii drăguţi sunt bucuria zilelor lui. De origine e grec. Dar am scris cam mult — e momentul să termin. La revedere, dragă prietene, până la Iaşi.

SCRISOAREA a 16-a

Iaşi, 23 Mai (1808).

Am trecut Nistrul (apa aceasta e îngustă în faţa Dubăsarilor, dar e adâncă şi repede) pe un pod plutitor. Am mers cu un vizitiu rus până la târgul Criuleni, ce se afla la o distanţă de 7 verste de Dubăsari. Acolo începeau poştele moldoveneşti şi mi s'a cerut să achit anticipat, până la Iaşi, suma de 22 lei şi 4 parale, — ceea ce în banii noştri e egal cu 13 ruble şi 80 copeici. In schimbul banilor, mi-au dat o chitanţă, pe care trebuia să o arăt la fiece poştă. Despre hanurile moldoveneşti voiu vorbi mai târziu. Cât de straniu şi sălbatec mi se păreau unele lucruri; mai târziu însă am început să mă obişnuiesc cu toate. Şi ceea ce înainte mă mira, a început să mi se pară natural. Iată cum sunt oamenii!

La 30 de verste de Iaşi se ridică un monument, clădit din piatră necioplită, ridicat de Ecaterina cea Mare prinţului Potiomkin. Acest răsfăţat al soartei, care a ştiut să trăiască în lux şi mulţumire, a ştiut să-şi aleagă şi locul unde să moară. Locul unde el a murit şi unde acum se înalţă un stâlp, e lângă drum, înconjurat de păduri şi munţi, alcătuind o privelişte minunată ce încântă ochii [1]).

---

[1]) Am vizitat monumentul, aşezat în drumul dela Pârliţa la Mileşti (la marginea moşiei Unţeşti), în vara anului 1934. Lângă obeliscul comemorativ — « stâlpul lui svetlici » (« stolb svetleişego »), cum i se zicea în popor, se mai păstra piatra cu inscripţie de pe vechiul monument (partea superioară):

La Iaşi am ajuns în ziua de 17 a acestei luni, pe la ora şase după masă, şi m'am oprit la hanul unui grec. Imediat după sosire, după ce mi-am schimbat hainele, m'am prezentat la palatul ocupat de prinţul Prozorovski. Nepotul şi aghiotantul feldmareşalului, d. U., m'a introdus la prinţ şi i-am înmânat scrisoarea părintelui meu şi a contelui Musin-Puşkin [1]); apoi m'am întors acasă, m'am trântit pe pat şi am dormit până la orele nouă. La ora zece am plecat pe jos (căci aici în Iaşi, oricât ai plăti, nu poţi găsi un birjar) la clubul local — o clădire de piatră cu două etaje. Acolo, pentru prima dată am văzut doamne din societatea moldovenească, îmbrăcate în toalete europene. Nu-ţi voiu spune, de teamă să nu le supăr, dacă le stăteau bine sau nu toaletele. La club printre alţii se afla şi generalul M. I. Kutuzov.

A doua zi, adică în ziua de 18, a venit la mine un om trimes de d. U., căruia prinţul îi dăduse ordin să mă invite la masă, — prinţul avea obicei să ia masa pe la 5 după amiază, ocupându-se după aceea

---

„На сем месте преставился князь Григорий Александрович Потемкин-Таврический".

„Октября в 5 день 1791 года".

„Покров имея твердь

„И землю одр

„Средь поля оставил мира

„Так мятежну он юдоль".

(Pe locul acesta a încetat din viaţă kniazul Grigore Alexandrovici Potiomkin al Tauridei. Octomvrie în a 5-cea zi a anului 1791...).

Comp. adnotările lui I. C. Grot, la *Operele* lui Derjavin, vol. I, p. 454. A. Weltman reproduce versurile altfel (*Amintiri*, în vol. *Puşkin*, de L. Maikov, 1899, p. 115).

Portretul din căsuţa paznicului, a ajuns la preotul sătesc, apoi la muzeul istorico-arheologic-bisericesc din Chişinău, distrus în 1941; am descifrat următoarea inscripţie:

« Светлейший князь Григорий Александрович Потемкин-Таврический, скончался 5 октября 1791 г. Пожертвован баронессой де Ремонд, урожденной Наталией П. Кайсаровой, в память столетия кончины поставлен в павильоне в Бессарабской области близ места где скончался князь ».

(Luminatul kniaz Grigore Alexandrovici Potiomkin al Tauridei, a încetat din viaţă la 5 Octomvrie 1791. Donat de baroana de Remond, născută Natalia P. Kaisarova, în amintirea centenarului morţii aşezat în pavilion în regiunea Basarabiei lângă locul unde a murit kniazul).

Adevăratul monument, destinat pentru a fi aşezat pe locul morţii lui Potiomkin, era transportat cu greu pe vremea Ecaterinei II, fiind părăsit după moartea ei într'o râpă din apropierea de Gluhov, unde a şi fost descoperit doar în 1914. Com. de generalul P. E. Kotzebue.

[1]) Alexei Ivanovici Musin-Puşkin (1744—1817), ober-procurorul sinodului, arheolog şi academician.

cu probleme militare. Ii plăcea să vorbească de trecut, de tactică, de Frederic cel Mare, etc. In timp ce el povestea despre războiul prusac ce a avut loc în timpul domniei Elisavetei Petrovna, tineretul glumea şi făcea spirite...

In ziua de 19 am luat de asemenea masa cu prinţul. Printre cei invitaţi se afla şi gloriosul Platov [1]). Cu o deosebită plăcere priveam pe acest brav conducător al cazacilor, care şi-a atras asupra sa privirea celui mai de seamă erou din lume. După masă am aflat dela P. H. B. [2]), consilier de stat şi şef de cancelarie al prinţului, că acesta din urmă are de gând să mă trimeată în Serbia şi Bulgaria, cu pachetul adus de mine. Acest lucru m'a bucurat enorm şi eram nespus de fericit să plec cât mai repede. Curiozitatea la tineri e tot atât de mare ca la femeile bătrâne, — eram nerăbdător să văd ţări noi, popoare şi obiceiuri noi. Seara am petrecut-o obişnuit, împreună cu V. şi P.

In ziua de 20 am stat tot timpul acasă, iar seara m'am dus la mitropolitul Gavriil, care, deşi plecase din Dubăsari înaintea mea, sosise la Iaşi cu două zile mai târziu.

Pe data de 21 m'am prezentat la cancelaria d-lui B., conform ordinului primit dela el, ca să ridic corespondenţa către consilierul efectiv de stat Rodofinikin [3]), dar n'am fost primit. Mi-a spus, că e ocupat şi nu mă poate primi, dar că telegramele sunt gata şi că eu să mă interesez în fiecare zi. Acest lucru m'a amărît peste măsură, mai ales deoarece eram pregătit de plecare. Şi am fost asigurat, că voiu primi tantiemele de drum şi scrisorile necesare. V. dorind să mă distreze puţin, m'a invitat la plimbare şi apoi m'a dus la P., cu care am luat masa. Reîntors acasă, am fost tot timpul agitat, până ce somnul nu-mi închisese pleoapele obosite.

A doua zi a venit la mine, ca un înger binecuvântător, un trimes dela d. U., cu o invitaţie la masa feldmareşalului. Pe la orele 5 m'am dus la palat şi imediat ce am intrat în sala cea mare, d. U., care-mi ieşi înainte, mi-a comunicat că prinţul Alexandru Alexandrovici [4]) i-a dat ordin să-mi facă cunoscut, că în timpul şederii mele la Iaşi să rămân invitatul lui la masă. M'am aşezat la masă într'adins în faţa feldmareşalului, ca să fiu mai uşor observat de el, — ceea ce am şi reuşit.

[1]) 1751—1818, hatmanul cazacilor dela Don.

[2]) Pavel Bezak (1769—1831), fiul magistrului de filosofie Hristian Bezak, slujind în miliţie, cu tot gradul său numai de consilier de stat, a ajuns colaboratorul principal al lui Prozorovski. *Insemnările lui N. I. Greci*, « Arhiva Rusă », 1873.

[3]) Const. C. Rodofinikin, originar din Moreia, director al departamentului Asiei, pe atunci agent diplomatic în Serbia (G. Bezviconi, *Sârbii în Basarabia*, « Din trecutul nostru », 1939, I—IV, p. 17). Raportul său adresat în 1808 lui Prozorovski, cu privire la Sârbi, în « Arhiva Rusă », 1888.

[4]) Prozorovski.

— Trebue chiar astăzi să-l expediem pe Bantâş-Kamenski; sunt gata actele? — îl întrebă prinţul pe B.

— Sunt gata, excelenţă, — răspunse acesta din urmă — şi neapărat va pleca chiar astăzi.

După masă m'am dus la cancelarie şi am aşteptat mai mult de o oră hârtiile, dar fără rost. In cele din urmă, în camera unde aşteptam a intrat cu nişte hârtii d. B., care-mi spuse:

— Pierzi timpul în zadar. N'ai să poţi primi nicio scrisoare, deoarece feldmareşalul, seara, nu iscăleşte nicio hârtie, mai bine vii mâine de dimineaţă.

Spunând acestea a plecat, iar eu luându-mi pălăria, încruntat, cu capul plecat, am ieşit şi am ajuns acasă tot atât de bine dispus, ca şi în ajun.

Seara am fost la marele logofăt Constantin Ghica [1], către care aveam o scrisoare dela o rudă de-a lui — prinţul Mavrocordat [2]. Ghica, un bătrân venerabil de 70 ani, care vorbea perfect franţuzeşte, m'a primit cordial şi m'a invitat la masă. Eu însă, cred, că n'am să am ocazie altădată să mă duc la el. L-am găsit plimbându-se prin grădină, cu pipa în gură. Citind scrisoarea, el îşi ridică pentru o clipă căciula şi apoi o puse din nou pe cap, fără să-mi spună şi mie să fac la fel, aşa încât tot timpul cât am stat la el în grădină, am stat cu capul gol, dogorît de soare. Natural că n'am stat mult timp.

Astăzi dimineaţă am venit din nou la d. B. pentru a primi scrisorile. Domnul D. o rudă de-a lui, m'a anunţat şi pe urmă mi-a transmis din partea lui, că scrisorile nu-s gata şi că numai după masă vor fi iscălite de feldmareşal. In timp ce ne aşezam la masă, s'a stârnit o furtună urmată de ploaie şi descărcări electrice, care a durat câteva ore. Feldmareşalul observându-mă, i-a spus iarăşi d-lui B.

— Pe Bantâş-Kamenski trebue să-l pornim la drum mâine disdedimineaţă, aceasta pentru liniştea lui şi pentrucă întârziem, şi vremea se strică.

Doamne! — mă gândeam în sinea mea — oarecât îmi vei pune la încercare răbdarea? Nici cuvintele feldmareşalului şi nici timpul urît nu m'au impresionat şi primind scrisorile chiar în după masa aceea, împreună cu foaia de drum, am trimes după cai, hotărît să plec peste o oră.

Iaşul e un oraş bun. Impozantul palat de piatră, construit pe timpul gospodarului Alexandru Moruzi în 1806 şi ocupat în prezent de prinţul Prozorovski, se poate număra printre clădirile cele mai frumoase. In această clădire e şi divanul format din boieri moldoveni şi al cărui preşedinte e consilierul de taină şi senatorul S. S. Kuşnikov. Aici am

[1]) 1745—1828.

[2]) Alexandru Mavrocordat II, zis Firaris (fugarul), domnitorul Moldovei (1785—1786), născut în 1754 şi mort la 18 Februarie 1819, la Moscova; om cult, a scris o comedie în greceşte în spirit francez.

văzut şi sala de tron a fostului gospodar. Palatul acesta e interesant prin faptul că are tot atâtea ferestre câte zile are anul şi atâtea uşi câte săptămâni sunt într'un an.

In Iaşi sunt destule clădiri de piatră; mănăstiri greceşti sunt cinci. Intr'una din aceste mănăstiri — Trei Ierarhi, se află moaştele sfintei Paraschiva. Oraşul are peste cincizeci de biserici, toate de piatră. Reşedinţa arhierească, unde s'a oprit în prezent preasfinţitul Gavriil, are o curte destul de vastă. In ea sunt două biserici mari şi o capelă. Străzile sunt mici, înguste şi prost pavate cu bârne de lemn. Râul Bahlui ce curge prin Iaşi nu merită nicio atenţie, din cauza apei sale băltoase şi a emanaţiilor sale puturoase. Pentru băut folosesc apă bună din fântâni. Numărul locuitorilor de ambe sexe e peste 50.000. Boierii poartă haine turceşti, iar soţiile lor haine europene; totuşi multe femei, mai ales cele bătrâne, umblă în port naţional. Mai toţi vorbesc franţuzeşte şi puţini ştiu ruseşte. Aici am văzut profesori de franceză, care la ei în Franţa probabil erau grăjdari — şi totuşi nu se ruşinează să încaseze mii de lei! Boierii de aici sunt extraordinar de mândri. Un boier moldovean de primul rang nu face niciun pas de acasă pe jos, fără trăsură. Se plimbă în trăsuri şi mai ales călări, seara. In unele locuri, când se înşiră câte douăzeci de trăsuri, cei din urmă trebue să aştepte câte douăzeci de minute, până când cele din faţă îşi vor face loc prin străzile înguste. In spatele trăsurii sunt aşezaţi doi slujitori, dintre care unul ţine luleaua cu ciubuc. Boierii care umblă călări au în urma lor câte un ţigan desculţ, care fuge în urma calului, şi când boierul se dă jos îi ţine calul de căpăstru. Moldovenii sunt inculţi şi nimeni aici nu se ocupă cu problema învăţământului. Sunt amatori pasionaţi de muzică şi dans. Instrumentele muzicale preferate sunt vioara şi ghitara. Acest popor e grosolan, leneş şi neîngrijit. Tahtalele mari turceşti sunt aici la modă şi constitue podoaba oricărei încăperi. La Iaşi sunt o mulţime de Evrei, care se bucură de libertate şi se ocupă cu comerţul.

Pământul Moldovei e foarte fertil; produsele solului sunt de obiceiu, mieiul, grâul şi secara. Pepenii galbeni şi roşii cresc în aer liber; ultimii ajung la mărimi neobişnuite. Pădurile de stejari şi de fag sunt foarte întinse. Clima e foarte caldă şi nesănătoasă. Adesea sunt epidemii de friguri şi febră cu urmări grave. Moldova e vestită prin caii şi taurii ei. Primii deşi sunt mici, sunt foarte rezistenţi, înfruntând drumuri grele şi putând sta afară în frig. Porcii de aici sunt vestiţi ca mărime, ca şi prin părul lor lung. Porci sunt foarte mulţi, precum şi oile, care sunt de un soiu ales. Albinăritul şi el constitue o ramură însemnată a industriei locale. In păduri se află foarte mulţi cai sălbatici, care sunt prinşi şi vânduţi Evreilor.

Moldova are foarte multă sare, smoală şi ceară. In unele locuri se află munţi întregi de sare; dacă scoţi stratul de pământ de sus, muntele

pare de sticlă. Se spune, că aici sunt şi mine de aur şi argint, tot atât de însemnate ca cele din Siberia, dar care nu sunt cunoscute, decât de gospodari; aceştia le-au lăsat neexploatate de teamă ca Turcii să nu pună stăpânire pe mine. Am auzit, că sultanul trimesese chiar nişte geologi turci, ca să poată găsi aceste zăcăminte, dar n'au reuşit. Gospodarul de atunci al Moldovei, i-a primit foarte bine, dar i-a făcut să plece cât mai repede. Abia însă au părăsit Iaşul, au şi fost omorîţi pe drum de arnăuţi, într'adins trimişi, şi de atunci Poarta n'a mai încercat să afle unde sunt aceste bogăţii.

Gospodarii Moldovei şi Valahiei ocupau tronul pentru un timp scurt, doar doi-trei ani, nu mai mult de cinci. Fiecare dintre aceştia, dorind să ocupe acest loc, se îngloda în mari datorii, pentru a putea cumpăra pe miniştrii turci, care erau foarte hrăpăreţi. In schimb, după ce căpătau tronul, în timpul scurtei domnii căutau să se îmbogăţească, punând biruri grele asupra poporului. In felul acesta, ei nu numai că îşi achitau datoriile, dar reveneau la Constantinopol cu milioane, unde se arătau însă foarte săraci, de teamă să nu fie prădaţi de miniştrii turci aşa de hrăpăreţi. Adeseori înşişi sultanii omorau pe aceşti domni, pentru a pune stăpânire pe averea lor, asupra căreia ei, conform legilor de atunci, aveau drepturi depline. Acest drept, de altfel, îl aveau sultanii şi asupra tuturor funcţionarilor turci, chiar şi celor mai mari, fără a excepta pe viziri. Gospodarii se alegeau din familiile greceşti cele mai de vază.

Moldova are o suprafaţă de 1600 mile pătrate, având 730.000 locuitori. Odinioară, această regiune putea să ridice o oaste dela 70 până la 100 mii oameni; astăzi nu e în stare să dea nici jumătate.

Principele Dimitrie Constantinovici Cantemir, în prefaţa *Letopisețului romano-moldo-vlah*, e de părere că întemeietorul Moldovei şi Valahiei a fost împăratul Traian, care a mutat în 107 pe cei mai de seamă Romani în Dacia (aşa era numită în trecut această regiune). Limba moldovenească în cea mai mare parte e compusă din cuvinte latineşti. In limbă se găsesc cuvinte slave şi turceşti.

Iţi anexez aici, dragă prietene, câteva cuvinte moldoveneşti, ca să-ţi faci şi tu idee despre aceasta limbă.

Doamne miluește — Gospodi pomilui
Doamne = gospodin — domine
Om = celovek — homo
Femeia = jenşcina — foemina
Părinte = oteţ — parens
Fiul = sîn — filius
Pâine = hleb — panis
Apă = voda — aqua
Bună apă = horoşaia voda — bona aqua
Fân = seno — fenum.

SCRISOAREA a 17-a

Bucureşti, 26 Mai (1808).

In Valahia nu sunt atâtea dealuri ca în Moldova şi satele sunt mai rare; afară de poşte şi cârciumi, care sunt şi ele nişte cocioabe şi grajduri acoperite cu paie, restul sunt nişte bordeie. In genere, această regiune, e devastată de Turci. Câteva case de piatră dărîmate şi mănăstiri părăsite servesc drept mărturie acestui fapt. In Moldova surugiii sunt mai iuţi, dar şi aici în Valahia poţi găsi pe unii, care cu nimica nu-s mai prejos de cei moldoveni. Atât în Moldova, cât şi în Valahia, surugiii mână caii o jumătate de drum fără să se oprească, apoi oprindu-se pentru câteva minute, şterg ochii cailor, îi trag de urechi şi o iau iar la goană şi nu se opresc decât la staţie. Hamurile lor sunt foarte proaste, şi la trăsură n'au nici oişte, ci un băţ care seamănă a oişte, şi din cauza aceasta ei se opresc adesea ca să o îndrepte. Caii sunt înhămaţi câte doi, apoi alţi doi sau patru înainte. Surugiii nu se aşează pe capra căruţii, ci se urcă călare pe cal, pocnind din biciu mai mult în aer, decât pe cal. Când se apropie de staţie, chiuie sălbatec, dând de ştire celorlalţi surugii, în lipsă de clopoţei, că se apropie. Osiile roţilor nu sunt unse şi fac şi ele un sgomot teribil.

Din Iaşi am plecat la 23 Mai, la ora douăsprezece noaptea, iar la Bucureşti am sosit la 26 Mai, ora patru dimineaţa, şi m'am oprit la hanul unui neamţ de aici. Acest oraş nu mi-a plăcut ca Iaşul, cu toate că are mai multe clădiri de piatră decât Iaşul. Străzile înguste sunt pavate cu bârne de lemn şi nu sunt drepte, din care cauză când treci pe ele cu căruţa te sdruncină tare (căruţa moldovenească seamănă cu cea rusească, dar e aşa de mică şi îngustă, încât în ea abia dacă încap doi oameni).

Bucureştiul e cu puţin mai mic decât Moscova, ca extindere, dacă cuprinzi toate grădinile nenumărate din oraş şi din împrejurimi. Râul Dâmboviţa, care curge prin oraş, e interesant prin faptul că în albia lui se află nisip auriu, ce era exploatat în folosul soţiilor gospodarilor valahi. Un nisip identic se află în râul Olt, care desparte Valahia Mare de Valahia Mică. Veniturile din exploatare, care se ridicau la 25 mii piaştri, erau de asemenea folosite de soţiile gospodarilor.

Bucureştiul numără 60.000 locuitori, biserici şi mănăstiri peste 300, afară de paraclisele din casele boiereşti.

Aici am luat masa la S. S. Kuşnikov, către care am avut scrisori de recomandare din partea contelui A. I. Musin-Puşkin şi N. M. Karamzin [1]). Kuşnikov mi-a spus despre Valahi, că sunt foarte blânzi şi buni, dar suferă din partea ispravnicilor, care-i strâmtorează într'atâta, încât unii din ei fug la Turci.

---

[1]) 1765—1826, cunoscut istoric.

— La noi în Rusia toţi se feresc de funcţia de ispravnic, — a adăugat el — iar aici din contra, pentru un loc vacant de ispravnic se primesc şaptezeci de cereri. In genere trebue să recunosc superioritatea boierilor moldoveni faţă de cei de aici.

Acest om vrednic şi desinteresat, caută acuma să stârpească răul; ar fi de dorit ca această acţiune a lui să se bucure de un succes deplin.

Terminând această scrisoare, vreau să-ţi mai spun ceva despre Bucureşti. Dacă generalul Miloradovici, anul trecut, ar fi intrat cu o oră mai târziu în Bucureşti, oraşul ar fi fost prefăcut de Turci în cenuşe. E interesant că atunci, când aceştia din urmă ocupase Bucureştiul, n'au găsit niciun locuitor. Toţi fugiseră încă înainte de venirea lor.

La revedere, dragă prietene, la Craiova.

SCRISOAREA a 18-a

Craiova, 29 Mai (1808).

La fiecare staţie din Moldova şi Valahia sunt căpitani, pe care îi putem compara cu şefii noştri de poştă. Ei trebue să aibă grijă să nu întârzie poştele din cauza cailor şi să supravegheze pe poştaşi. In loc de sabie, ei poartă la brâu o călimară prelungă de cupru, cu o peniţă de cupru. Imediat ce soseşti în staţie, ei cu un aer grav îţi cer foaia de drum, după care fac însemnări în registrele lor.

In Moldova ţăranii sunt mai bogaţi decât în Muntenia, dintre care cei mai mulţi trăiesc în bordeie. Moldovencele sunt mai arătoase decât muntencele, care sunt cam negricioase. In trecerea mea prin Valahia, prin sate, n'am întâlnit nu numai o femeie frumoasă, dar măcar una să-mi placă. In schimb vinul din Valahia e mai bun decât cel din Moldova, din care cauză şi beţivi acolo sunt mai mulţi. Vinurile ar putea să fie şi mai bune, dacă s'ar da osteneala să cultive mai bine viile. Valahii sunt atât de săraci, încât de multe ori sunt nevoiţi sa trăiască din furtişaguri...

Din Bucureşti am plecat la 26 Mai, la orele 9 seara, iar în ziua de 28 seara am sosit la Craiova. Acest oraş mic, devastat de Turci, se află la o depărtare de 200 km de Bucureşti. Aici m'am oprit la un han, al cărui proprietar era ungur, şi imediat după sosire m'am prezentat la generalul-maior de cazaci I. I. Isaiev, către care aveam o scrisoare dela feldmareşal. Acest venerabil şi brav erou, care număra şaizeci de ierni şi care anul trecut, trecând dincolo de Dunăre cu şase sute de Ruşi şi câteva mii de Sârbi, a distrus un corp de armată turcesc de şaisprezece mii oameni, m'a primit foarte amabil şi m'a oprit la masă. După masă, împreună cu căpitanul D. I. Bib., din regimentul Oloneţki şi care era de gardă la generalul Isaiev, am plecat în tabăra aşezată la o depărtare de două verste de oraş. Acolo am petrecut toată seara, privind instrucţia artileriştilor; m'am reîntors apoi acasă, iar Bib. a rămas în tabără.

Astăzi de asemenea am stat la masă la generalul Isaiev și, luându-mi rămas bun dela el, m'am întors acasă, de unde îți scriu ție, dragă prietene. A trecut o oră de când am trimes după cai.

Clima Valahiei e temperată și plăcută. Solul e foarte roditor și ar putea hrăni o populație împătrită; locuitorii însă sunt atât de asupriți și sărăciți de gospodari și boieri, încât mulți din ei au fugit la Turci, din care cauză suprafața de pământ cultivată se micșorează din an în an. Valahia are multe păduri de stejari, fagi și tei. Și aici, ca și în Moldova, se ocupă cu albinăritul. Vite cornute și oi sunt o mulțime.

Valahia are o suprafață de 1.025 mile pătrate și aproximativ 950.000 locuitori, în cea mai mare parte Valahi, care-și zic Rumâni (Romani); sunt apoi Turci, Armeni, Evrei și alte neamuri ».

1810

KUTUZOV

Numirea lui Kutuzov (1745-1813) la comanda armatei ruse, a însemnat o etapă nouă în războiul împotriva Turcilor. Era discipolul cel mai ager al celebrului Suvorov, care l-a numit comandant al Ismailului încă înainte de a fi cucerit cetatea. De două ori grav rănit, fost ambasador după pacea dela Iași la Constantinopol, generalul nu se bucura cu toate acestea de simpatiile lui Alexandru I, deoarece la Austerlitz el a cedat dorinței tânărului împărat de a da bătălia osândită la insucces. Ca și în 1812, când a sdrobit pe Napoleon [1]), Kutuzov a fost numit în fruntea oștirii dunărene după ce numeroși comandanți s'au perindat aici, în desconsiderarea opiniei publice. Sosind în principate, cunoscător iscusit al atmosferei culiselor Orientului, el n'a schimbat nimica din ritmul vieții stabilit de predecesori. In toamna anului 1811, noul comandant a distrus armata turcă și, folosind finețea sa diplomatică, a încheiat în Mai 1812 pacea dela București. Napoleon se afla în fața Dresdei, în drum spre Moscova, încât acest tratat de pace prezenta o însemnătate deosebită.

Scrisorile ce le reproducem mai jos, care oglindesc în parte această atmosferă mult hulită de Langeron, Ciceagov și alți contemporani, le-am semnalat în revista « Din trecutul nostru » (1935, nr. 17-20, p. 129), când această corespondență a fost publicată de ducesa de Montelfi-Stolîpina, în « Revue de Paris » (15 Aprilie 1935, p. 791 și urm.). Kutuzov le adresa fiicelor sale, Ecaterina, măritată cu generalul prinț Kudașev, și Elisaveta, măritată cu contele Tiesenhausen, ucis în bătălia dela Austerlitz, apoi cu generalul Hitrovo, viitor ministru plenipotențiar la Florența.

---

[1]) In 1814, apare la Buda cartea: *Intâmplările războiului Franțozilor și întoarcerea lor dela Moskva, tălmăcită din nemțește.*

Iaşi, 27 Martie 1810.

« Iată-mă ajuns aici. Am intrat aseară în acest oraş şi mâine voiu pleca spre Bucureşti, unde va fi instalat cartierul meu general. Orice popor iubeşte schimbările, prin care speră să câştige ceva, dar aici lumea într'adevăr delirează. Bucuria de a mă vedea este de nedescris. Boierii au venit să mă întâlnească, şi înaintea lor o doamnă Smarodki [1]), un fel de exaltată care vroia neapărat să mă scoată afară din trăsură.

Bucureşti, 10 Aprilie 1810.

Lisanka şi copii, bună ziua. Iată-mă la Bucureşti în mijlocul Valahilor. Am foarte multe treburi, dar vreau să-ţi spun ce este Bucureştiul: este un oraş atât de mare, încât întrece toate oraşele ruseşti, afară de capitale. Peste tot mulţimi pline de viaţă, câteva doamne cu obiceiuri şi cultură mondenă, şi încă multe altele. Unele dintre ele sunt frumoase, câteva destul de amuzante; mai sunt câteva doamne ruse pline de pretenţii şi o grămadă de Greci. Şi toată lumea e nebună după dans.

Bucureşti, 11 Ianuarie 1811.

Lisanka, prietena mea, şi copii, bună ziua. Nu poţi să-ţi închipui în ce măsură mă supără de a fi mereu despărţit de acei pe care îi iubesc! Numai voi mă legaţi de viaţă. Cu cât înaintez în viaţă, cu atâta simt că gloria nu este decât o amăgire. Am fost totdeauna filosof şi devin din ce în ce mai mult. Se spune că fiecare vârstă îşi are pasiunile sale; pasiunea mea constă într'o dragoste arzătoare pentru ai mei.

Bucureşti.

Lisanka, draga mea, şi copii, bună ziua. Nu prea mă distrez aici, având multe treburi. Mintea îmi este totdeauna trează şi evit chiar de a vedea prea multă lume pentru a nu face cumva greşeli. Pentru a mă distra mi-am adus o trupă de pantomină italiană. Sunt încântat

---

[1]) Nu este decât transcrierea greşită a numelui « Smaranda ». E vorba de Smaranda Bogdan, născută Rosetti, soţia vornicului Dimitrie; în vara anului 1810, ea a anunţat pe Iordache Rosetti-Roznovanu, că spătarul Iordache Catargi, cumnatul ei, ar fi fost trimes de nişte boieri, ca să ceară sprijinul lui Napoleon. Refugiată pe vremea eteriei la Chişinău, Bogdaneasa a fost satirizată în versuri de poetul Puşkin şi descrisă în memoriile vice-guvernatorului F. Wiegel (*op. cit.*, VI, p. 148). Despre salonul ei ieşan, de mai târziu, unde se întruneau fruntaşii filoruşi, comp. *Documente Hurmuzaki*, vol. XVII, p. 531, şi X. Hommaire de Hell, *Voyage en Turquie et en Perse*, Paris, 1854, vol. I, p. 186. A murit în 1847 la mănăstirea Văratec (R. Rosetti, *Familia Rosetti*, Bucureşti, 1938, vol. I, p. 110). G. Bezviconi (şi S. Callimachi), *Puşkin în exil*, Bucureşti, 1847, p. 153.

de onorurile cu care m'a cinstit împăratul, şi aceasta m'a distrat puţin [1]). Spune prinţesei Goliţin că-i sărut picioarele, pentrucă ea la plecarea mea mi-a sărutat mâna. Dumnezeu să te binecuvânteze pe tine şi pe copiii tăi!

Credinciosul tău prieten,

M. K.

Bucureşti.

Lisanka, iată-mă iarăşi la Bucureşti, ceea ce este mai comod pentru mine decât cartierul meu general dela Iaşi. Aici vreau să mă distrez puţin şi am fost ieri la teatrul polonez. Doamna Bennigsen îl găseşte îngrozitor şi contesa Manteuffel îl găseşte splendid, mai ales *Don Juan*. Aici doamnele sunt foarte amabile, cultivate, dar rareori frumoase. Am luat mulţi prizonieri [2]) şi printre ei un paşa cu trei tuiuri, Izaban-Oglu; are 85 ani, dar este aşa de frumos şi elegant că va suci capul întregului Petersburg. Dumnezeu să te binecuvânteze,

M. K.»

---

[1]) Generalul a fost făcut prinţ.

[2]) După victoria dela Slobozia.

1812

AMIRALUL CICEAGOV

Observând că generalul Kutuzov nu se grăbea cu încheierea păcii, împăratul l-a numit în Aprilie 1812 pe amiralul Pavel Ciceagov (1765-1849), [1]) în fruntea armatei dunărene. Noului comandant i s'au înmânat două rescripte: unul de mulţumiri, în caz de încheiere a păcii, iar altul — o simplă rechemare a lui Kutuzov, « înaintat » la demnitatea de membru în Consiliul de Stat. Ceata ce-o aducea amiralul din Petersburg nu se deosebea însă, nici ea, de oamenii locului, folosiţi în principate; amintim pe tinerii Capo d'Istria, Alexandru Sturdza, nepotul de soră al dragomanului turc Dimitrie Moruzi, şi maiorul A. I. Barozzi, mason, fiul fostului consul rus la Veneţia, care a provocat în 1802 fuga lui Mihail-Vodă Suţu în Transilvania, pentru a stârni războiul dintre Ruşi şi Turci. [2]) Aşa dar, numeroasele critici aduse în această privinţă predecesorilor, chiar de Ciceagov, Langeron şi alţii, nu corespundeau adevărului. Prevenit de cancelarul Rumianţev şi senatorul Krasno-Milaşevici despre sosirea succesorului său, Kutuzov a încheiat deodată tratativele de pace, şi chiar foarte onorabil, dacă ţinem seama că Napoleon mai zămislea o invazie în Rusia de Sud, cu trupele mareşalului Marmont, din Dalmaţia. Pacea a fost o lovitură neaşteptată pentru diplomaţia occidentală, dar şi pentru amiralul Ciceagov, căruia i-a rezervat, astfel, modestul rol de a supraveghea retragerea trupelor din

---

[1]) L. M. Ciceagov, despre P. V. Ciceagov şi *Memoriile* lui, « Vechimea Rusă », 1886—1888; *Arhiva amiralului Ciceagov*, Petersburg, 1885; corespondenţa, « Vechimea Rusă », 1902, comp. şi 1892; « Arhiva Rusă », 1870; *Memorii*, Paris, 1855 şi 1862, Berlin, 1855 şi 1858, Lipsca, 1862, Paris-Bucureşti, 1909 (ed. Scarlat Lahovari, pe care o folosim, cap. XII şi XIII, p. 365—392); I. Glebov, *Pavel I şi Ciceagov*, « Vestitorul Istoric », 1883, nr. 1.

[2]) N. Iorga, *Istoria Românilor*, vol. VIII, p. 202, confundă pe fiul Barozzi cu tatăl său, unul din cei mai pricepuţi agenţi ruşi din principate; R. Rosetti, *Arhiva Senatorilor*, « Analele Academiei », tom. XXXI, p. 369, 391 ş. a.; Langeron, *op. cit.*, p. 282.

principate. Kutuzov a rămas în Bucureşti până la 16 Mai, când s'a iscălit tratatul. Nici el, nici vizirul Ahmed-Paşa n'au semnat actul: din partea Rusiei au participat Italinski, generalul Sabaneev, [1] şef de stat-major, şi bătrânul Iosif Fanthon, iar din partea Turciei — Galib-Efendi şi alţi plenipotenţiari. Procesul-verbal al şedinţei l-a redactat Alexandru Sturdza, care a şi alcătuit emblemele iluminaţiei grandioase din acea noapte, la Bucureşti: o creangă de smochin strălucea departe: « Semper colatur et vigeat... » In dreapta, steaua polară: « luceat orbi », iar în stânga, semiluna: « crescat unita ». Agenţii lui Napoleon stârniră la Constantinopol o vâlvă de indignare împotriva semnatarilor tratatului de pace, ceea ce a dus la decapitarea fraţilor Moruzi [2].

Armata dunăreană şi amiralul Ciceagov urmau să îndeplinească o ultimă însărcinare, tăind retragerea lui Napoleon din Rusia. Până la evacuarea definitivă a trupelor ruseşti, fixată la 2 Octomvrie 1812, la conducerea principatelor a rămas generalul Jeltuhin, iar Ciceagov se grăbi spre frontul de luptă. La trecerea Berezinei, el scăpă pe Napoleon, precum de altfel — se zice — bunicul său l-a lăsat să fugă pe Carol XII, iar unchiul — pe Gustav III. Ironizat de opinia publică rusească (ştiuca din cunoscuta fabulă a lui Krîlov), el a părăsit în 1814 patria, murind peste 35 ani în Anglia. Orbind, el îşi revărsa amărăciunea în dictarea memoriilor, în care căuta să se răzbune împotriva tuturor adversarilor săi. De aceea, chiar în capitolele ce urmează, el stărue asupra imparţialităţii sale, deşi subiectivismul plin de venin este caracteristic întregii povestiri lipsite de adevăr.

« Conform instrucţiunilor împăratului, odată ajuns în Moldova, trebuia să negociez cu Poarta un tratat de alianţă defensivă şi ofensivă, propriu zis a favoriza diversiunea noastră proiectată împotriva Austriei. Dar înainte de a intra în amănuntele operaţiilor mele pentru a ajunge această ţintă, nu ar fi zădarnic de a reveni asupra cauzelor care aduseră o ciocnire între Rusia şi Turcia, şi de a trece repede în revistă principalele evenimente ale acestor războaie până la tratatul dela Bucureşti. Acest rezumat va pune pe cititor în măsură să aprecieze situaţia treburilor în epoca în care am venit să înlocuesc pe generalul Kutuzov, şi îl va face să urmărească cu mai multă uşurinţă povestirea evenimentelor ulterioare.

---

[1]) Ivan Vasilievici Sabaneev a intrat în serviciul militar în 1787; comandant al corpului VI de armată la Tiraspol, înaintat în 1823 general de infanterie, el a murit în 1829.

[2]) N. Iorga, « Analele Academiei », s. II, t. XXXIII, 1910.

In timpul şederii mele la Bucureşti, am cules toate documentele în stare să lumineze această parte a istoriei noastre şi a căror autenticitate o pot garanta; căci aceste comunicări mi-au fost făcute de către martori oculari sau chiar participanţi în acest război şi care nu aveau niciun interes să altereze adevărul faptelor; cred, că trebue să declar, că dacă am fi putut fi bănuiţi de parţialitate în privinţa uneia dintre puterile beligerante, aceasta ar fi fost de sigur în favoarea Rusiei.

Pe când Rusia lua o creştere extraordinară în ceea ce priveşte armata sa [1]) şi părea din ce în ce mai puternică, Turcia se afla, din contra, secătuită prin dezordinele interioare, care o măcinau, şi sfâşiată prin nesfârşite războaie civile, sguduită de trei revoluţii succesive, fără trupe, fără bani, fără credit înafară, fără influenţă asupra propriilor săi supuşi, lăsată pradă a două partide care guvernau, unul capitala, celălalt provinciile, şi tremurând la amintirea înfrângerilor sale încă recente şi la auzul numai a numelui Rumianţev, Suvorov, etc., Turcia se văzu, deodată, atacată de puteri infinit superioare chiar tuturor acelora pe care Rusia le-a desfăşurat vreodată în aceste ţinuturi.

Demiterea gospodarilor, prinţii Ipsilanti şi Moruzi, fără a lua în seamă tratatul cu Rusia, prin care această demnitate le era garantată pentru şapte ani, şi apoi tendinţa Porţii de a se lăsa atrasă în proiectele lui Napoleon împotriva Rusiei, acestea erau principalele vini ce se atribuiau Turciei.

Ministrul rus la Constantinopol, d. Italinski, a fost însărcinat să ceară reparaţii pentru aceste învinuiri, lucru pe care îl putea obţine fără greutate, deoarece Turcia era prea slabă pentru a refuza aceste pretenţii. In timpul acesta, o schimbare avu loc în cabinetul rus, şi baronul Budberg [2]) înlocui pe prinţul Adam Czartoryjski la ministerul afacerilor străine. Budberg fusese un militar neînsemnat, dar calitatea sa de german îl făcuse pe împăratul Pavel să-l aleagă pentru a fi unul din apropiaţii marelui duce (devenit împărat) Alexandru. In urmă, el ocupă funcţii diplomatice şi era tocmai ministrul Rusiei la Stockholm, când fu chemat la conducerea afacerilor străine. Despre capacitatea sa se poate avea o idee din următorul amănunt, pe care îl deţin dela secretarul său de ambasadă, d. Alopeus, om de spirit şi talent. D. Budberg nu avea destulă minte pentru a distinge diferitele cabinete ale Europei şi dicta adeseori mesagii, de pildă pentru ministrul Danemarcii, vorbindu-i de interesele Suediei; pentru acela al Olandei ca şi cum ar fi fost vorba de Danemarca, şi tot astfel cu ceilalţi, — zăpăceală pe care secretarul de ambasadă o descurca şi o îndrepta câteodată cu

---

[1]) Am spus, în altă parte, că armata, redusă la 250.000 oameni, pe timpul Ecaterinei II, şi-a mărit cadrele aproape la un milion, pe timpul lui Alexandru *(Ciceagov)*.

[2]) 1750—1812.

extrem de multă osteneală. Tot acest d. Budberg, ajuns la minister, îşi închipuise că trebuia să întărească prin forţă negocierile d-lui Italinski, şi a stors consimţământul împăratului. Calculase aşa de bine momentul, încât această demonstraţie violentă izbucni tocmai în clipa când d. Italinski obţinea satisfacţie asupra tuturor punctelor şi tocmai atunci când răspunsese, în urma cererilor repetate ale cabinetului turc, că era cu desăvârşire satisfăcut şi că trimesese un curier către împărăt. Aşa dar, mare-i fu mirarea când, abia după plecarea curierului, un dragoman i-se înfăţişă pentru a afla, dacă este adevărat, că o armată rusească invadase teritoriul otoman. D. Italinski protestă şi spuse că lucrul era imposibil, şi chiar dânsul nu se convinse decât după ce primi o ştire oficială despre aceasta.

Iată originea războiului: această aventură ministerială trebui să coste Rusiei atâţia oameni şi atâţia bani, într'un moment în care ea avea nevoie să-şi concentreze toate puterile pentru a rezista la rândul ei, năvălirilor lui Napoleon.

Campania începu cu semne destul de favorabile pentru Ruşi. Generalul Michelsohn, în fruntea unui corp de armată nu prea numeros, cuceri prin surprindere cetăţi şi ocupă în mare parte Muntenia, fără a întâlni cea mai mică rezistenţă. Boierii, cu toată prezenţa Turcilor în ţară, erau pregătiţi de a primi pe Ruşi şi prinţul Ipsilanti, a cărui soartă depindea de succesul armatelor noastre, lucra în favoarea noastră cu multă energie. Dar într'o ţară care era de atâta vreme jucăria intrigilor noastre, două autorităţi nu puteau coexista fără a se ciocni, în aşa măsură, încât neînţelegerea ce se ivi curând între comandantul-şef şi prinţ, îl sili pe acesta din urmă să-şi ceară demisia. Aceleaşi scene de neînţelegere s'au repetat apoi între prinţul Bagration, în timpul comandamentului său, şi senatorul Kuşnikov, preşedintele divanului, şi, mai târziu, între Kutuzov şi Milaşevici: dovadă de incompatibilitatea acestor două puteri şi de imposibilitatea existenţei lor simultane. La ştirea invaziei ruse, Turcii, trecând dela indignare la furie, au surprins trupele ruseşti şi generalul Miloradovici, care le comanda, era gata să fugă, dacă o seamă de locuitori ai Munteniei n'ar fi reuşit să-l reţină, dovedindu-i că Turcii nu puteau fi încă prea tari, că nu era decât o încercare de partizani, şi în adevăr, ei aveau dreptate. Totuşi, înfrângerea trupelor noastre fusese desăvârşită, ceea ce nu-l împiedecă pe Miloradovici să cânte victoria şi să se proclame salvatorul Bucureştilor.

După această întreprindere îndrăzneaţă dela Bucureşti, Michelsohn îndreptă o expediţie împotriva Ismailului, sub ordinele generalului Meyendorff, care a eşuat cu desăvârşire, şi generalul fu obligat să se retragă cu multă grabă, semănând spaimă, la trecerea sa, prin călăraşii ce-i trimitea înainte pentru a iscodi dacă Turcii îl urmăreau. Purtarea acestui general păru Muntenilor aşa de ciudată, încât prin analogie şi în derâdere, ei schimbară numele generalului Meyendorff în « mergi-

îndărăt » și făcură cu această ocazie niște cuplete care erau cântate în public în toată Muntenia. Astfel se isprăvi această campanie, în care Michelsohn nu obținuse niciun avantaj real. El își stabili un cartier general în București, unde rămase într'o desăvârșită inacțiune, ne-mai ocupându-se decât de cearta sa cu prințul Ipsilanti și curând, apoi, muri. Mareșalul prinț Prozorovski îi succedă; acesta avea peste 80 de ani și, prin urmare, toate defectele unei bătrâneți înaintate; o sănătate distrusă de răni și într'atât de slăbită, încât în fiecare dimineață, era găsit aproape înțepenit în patul său și nu putea fi readus în fire decât cu ajutorul frecțiilor și a vinului de Madera. [1]) Era dușmanul Grecilor în urma unui pueril resentiment împotriva unor oarecari epirioți, cu care avusese cândva deaface în decursul unei șederi în Crimeia, și considera drept Greci toate popoarele creștine de același rit. Aversiunea sa mărturisită fățiș, și-o atrase pe a lor. Un corp de trupe organizat cu mari cheltuieli de către... Muntenia fu dezar [2])... Acest corp de armată era alcătuit de indivizi aparținând diferitelor popoare creștine adunate sub stăpânirea turcă. Ei nu fuseseră atrași decât cu ajutorul multor făgăduieli, și când se văzură deodată dispreţuiți și lipsiți de leafa lor, trecură numaidecât Dunărea; unii se înrolară la Turci, ceilalți se reîntoarseră la căminele lor, unde proclamară sus și tare indignarea lor împotriva Rusiei.

Rușii erau stăpânii Bucureștilor; totuși Muntenia nu era în întregime ocupată: faimosul Mustafa-Bairactar [3]) se stabilise între București și Giurgiu, marele vizir trecuse Dunărea la Silistra și Pehlivan-Aga comanda cetatea dela Ismail. Pentru a acționa deodată împotriva acestor trei dușmani, prințul Prozorovski alese o poziție în împrejurimile Focșanilor, dar într'un loc atât de insalubru, încât în două sau trei luni pierdu mai mult de 20.000 de oameni. Cu toate că părea, că supraveghează pe acești trei șefi turci, el nu întreprinse nimic împotriva primilor doi și se mărgini numai să acționeze împotriva Ismailului, în fața căruia avu neplăcerea de a-și vedea toate încercările eșuând cu o pierdere considerabilă în oameni și muniții. Numele lui Pehlivan, comandantul cetății, deveni o sperietoare pentru mareșal.

Intre timp, un armistițiu încheiat întâi la Tilsit și semnat apoi la Slobozia, opri operațiile militare. Se trată pacea; dar Rușii nu știură să profite de o ocazie atât de prielnică; congresul dela Iași fu întrerupt, și ostilitățile erau să fie reluate, când, fără a preveni dușmanul de ruperea armistițiului, mareșalul atacă Giurgiu prin surprindere; dar

---

[1]) F. Wiegel, *op. cit.*, III, p. 90, e cam de aceeași părere.

[2]) Ștersături în original: regimentul lui Gr. Cantacuzino?

[3]) Viteazul aian al Rușciucului (dela 1804), mare vizir, ucis în timpul răscoalei din Constantinopol, la 14 Decemvrie 1808. G. Bezviconi, *Manuc-Bei*, p. 7—9.

neîncrederea obişnuită a Turcilor le fu de folos de astădată: ei respinseră cu pierderi pe generalul Miloradovici însărcinat cu atacul, deşi garnizoana lor număra abia 300 soldaţi şi ajutoarele care le fuseseră trimise dela Ruşciuc nu depăşeau 150 oameni. Miloradovici se retrase şi trecu Dunărea îndărăt, fără a se putea şti pentru ce, deoarece unii din soldaţii săi reuşiseră să străbată peste ziduri şi guvernatorul, Aidin-Paşa, plin de spaimă, ţinuse câteva clipe drapelul alb gata să-l înfingă pe zid pentru a anunţa că se predă.

Mareşalul prinţ Prozorovski era bun militar, excelent ostaş, dar ciuruit de răni şi sub povara vârstei; iată pentru ce îi fu dat ca ajutor Kutuzov, care era guvernatorul Vilnei. Bătrânul mareşal se duse să asedieze Brăila cu grosul armatei sale şi dădu asalt; dar deşi garnizoana acestei proaste cetăţi nu era decât de 4000 de oameni în stare să poarte arme, asediatorii fură respinşi cu o pierdere de cel puţin 10.000 de oameni, pierdere atribuită mai ales purtării lui Kutuzov. Bătrânul mareşal, indignat, cu toată indulgenţa lui, ceru rechemarea lui Kutuzov, şi nemulţumirea împăratului împotriva acestui general fu atât de mare, încât la moartea prinţului Prozorovski, comandamentul trecu de două ori în şir unor generali mai puţin vechi decât Kutuzov, care fu trimes cu titlu de guvernator iarăşi la Vilna. Mareşalul ridică asediul şi se retrase dincolo de Siret. Cartierul general fu stabilit la Galaţi. Este poate singura înfrângere în timpul acestui război, pentru care un te-deum nu fu oficiat la Petersburg. Mareşalul era încă din vechea şcoală şi nu avea îndrăzneala pe care succesorii lui au arătat-o de atunci. El concepu proiectul de a trece Dunărea mai sus de Galaţi şi de a merge drept spre Constantinopol, dar moartea care îl răpi, împiedecă executarea acestui plan. Prinţul Bagration primi comanda armatei, al cărei număr depăşea 60.000 oameni. In aceşti trei ani de război, Turcii nu se gândiseră să-şi aprovizioneze oraşele întărite. Aşa dar, cetăţile Ismailul şi Brăila fură nevoite să capituleze cu condiţia ca garnizoanele să poată ieşi cu arme şi bagaje. Prinţul Bagration vru să urmeze planurile predecesorului său şi profită de podul întemeiat pentru a trece Dunărea cu toată armata sa. El cuprinse mai multe oraşe fără importanţă, aşezate pe malurile fluviului, şi împrăştiă o mică oştire de Turci sub ordinele lui Husein-Paşa. El se îndreptă apoi spre Silistra, pe care o înconjură şi pe care o bombardă cu o artilerie numeroasă, dinspre uscat, şi dinspre mare, cu o flotilă. Acest oraş, oricât de nenorocit era, răbdă focul asediatorilor timp de 44 zile, până ce marele vizir Iusuf-Paşa, al cărui cartier general era la Ruşciuc (24 leghe de Silistra), îi trimise în ajutor pe Pehlivan-Paşa cu câteva mii de Turci din garnizoana care părăsise Ismail. Pehlivan, aşezându-se într'o poziţie defensivă la Tatariţa, dădu lupta, învinse pe Bagration, îl sili să renunţe la luarea Silistrei şi îl făcu să se retragă la Hârşova, unde îşi aduse podul dela Galaţi pentru a trece Dunărea îndărăt. După aceasta, Bagration îşi stabili cartierul general

la Bucureşti, unde îşi petrecu iarna fără a se mai gândi la Turci, până în momentul rechemării sale. Această retragere se făcu cunoscută prin toate ororile posibile făptuite împotriva locuitorilor de pe malul drept, care erau toţi creştini; oraşele lor fură făcute cenuşe, ca şi satele, şi devastările se întinseră peste tot unde această armată fusese condusă în operaţiile ei. Fură trecuţi pe malul stâng, fie prin silă, fie prin convingere mii de locuitori, cărora li se făgădui ajutoare şi gospodării, dar care cei mai mulţi pieriră de nevoi şi de mizerie. Astfel se izbuti a se înşela speranţa popoarelor, care până atunci aşteptau armatele noastre ca şi cum ele ar fi trebuit să-i mântuiască de relele care copleşeau de 20 de ani încoace, prin luptele locale dintre rirţalinii şi aianii din Rumelia.

Chiar în această epocă, administrarea ţării ajunse la o asemenea dezordine, încât foametea se ivi în Muntenia, poate regiunea cea mai roditoare din Europa. Urmară molime şi mortalitatea deveni extrem de mare. Am putut vedea prin statistici autentice că dela 1 Mai 1809 până la 1 Mai 1810 au trecut prin spitale mai mult de 100.000 de bolnavi, a căror întreţinere a costat mai mult de 7 milioane ruble. Se pierdu de asemeni o imensă cantitate din caii armatei, care pieriră din lipsă de nutreţ. Cei rămaşi erau atât de istoviţi, încât nu mai putură fi de niciun folos.

In sfârşit prinţul Bagration fu rechemat şi contele Kamenski-fiul îl înlocui. El luă această comandă într'un moment în care dezordinea şi nemulţumirea erau la culme. Mintea sa se întunecă la vederea acestor funeste rezultate, şi fără a adânci adevărata cauză, el crezu că aceste popoare urau pe Ruşi, pentru că erau ataşaţi vechiului regim. El pretinse a readuce ordinea prin asprime şi nu făcu decât să agraveze răul. Armata număra la această epocă peste 100.000 de oameni. El trecu Dunărea, mai întâi la Hârşova cu 80.000 de oameni şi ordonă în acelaşi timp generalului Zass de a trece fluviul la Turtucaia, în fruntea a 10.000 de oameni. Kamenski se îndreptă numaidecât spre Bazargic, unde se afla Pehlivan-Paşa cu 4000 de Turci. Il atacă, îl învinse şi îl făcu prizonier cu o mare parte din trupele sale. Merse apoi împotriva Silistrei, care se predă printr'o capitulare identică celei a Brăilei. Apoi înaintă spre Şumla, cuceri Razgrad, care nu este mai departe de 8 leghe de Şumla, pe care o atacă două zile în şir, dar fu respins, şi pierdu o lună în faţa acestei cetăţi, fără a da o lovitură decisivă, deoarece nereuşita acestei întreprinderi trebue atribuită manevrelor sale şovăitoare şi unei nesiguranţe în operaţii; în loc să atace deodată în mai multe puncte, el trimetea la asalt ba o divizie comandată de generalul Raevski, ba alta condusă de generalul Lewis, totdeauna la oarecare intervale de timp şi într'un singur punct. Martorii, care se aflau chiar acolo, m'au asigurat că la primele atacuri alarma ajunsese la culme. Ruşii erau temuţi şi slaba garnizoană îşi concentra toate puterile în punctul atacat şi în fiecare moment se aştepta să fie atacată într'alt

loc, încât rezistenţa ar fi fost cu neputinţă. După numeroase încercări ale acestei manevre de necrezut, Turcii prinseră curaj, iar întăririle le veniră din toate părţile într'atât, încât după 10 sau 15 zile numărul lor se ridică la aproape 100.000 de oameni, care nu întârziară să se risipească din lipsă de alimente. Atunci, Kamenski asediă Ruşciucul şi pierdu într'un asalt 12.000 de oameni. Pentru a-l sili să ridice asediul, marele vizir trimise 20—25.000 de oameni în ajutorul cetăţii. Această armată de ajutor ajunse pe la înălţimile dela Batoi, sat la 4 leghe de Ruşciuc, ocupă poziţia şi se întări în ea.

Kamenski îi atacă numaidecât şi câştigă victoria; atunci Ruşciuc, Giurgiu, Nicopole, Şiştov şi alte câteva cetăţi capitulară în aceleaşi condiţii şi pentru aceleaşi motive ca şi precedentele. Bosniac-Aga, care comanda la Ruşciuc, dădu îndărăt Ruşilor 17.000 de puşti capturate în timpul diverselor atacuri împotriva acestei cetăţi. Kamenski luă hotărîrea de a trece Dunărea îndărăt, dar înainte dădu foc tuturor oraşelor care se predaseră, exceptând Ruşciucul; el devastă ţinutul pe care trupele sale îl străbătuseră. El luă cu sine, în ordine, mai mult de 40.000 din aceşti paşnici locuitori, care pieriră de mizerie, ca şi coloniştii prinţului Bagration, înaintaşul său, cu toate făgăduelile de gospodării pe care învingătorul le făcuse [1]).

Totuşi Poarta Otomană, cu toate insinuările agenţilor francezi, care o îndemnau să nu cedeze nimic din teritoriul său, era dispusă să cumpere pacea cu preţul unor mari sacrificii, pentrucă se temea ca Bulgarii să nu se revolte şi să nu se unească cu Sârbii; şi în afară de aceasta, ea era obosită de război şi îi lipseau resursele pentru a-l urma mai departe. Dar în momentul când Kamenski era să părăsească Bucureştii, pentru a începe campania sub auspiciile cele mai favorabile, cu perspectiva unei păci glorioase, el muri şi totul fu pierdut odată cu el.

[1]) Mitropolitul Munteniei, Ignatie, primatul clerului, membru de frunte în divan, văzând că acest sistem de oprimare secătuia resursele ţării, oprind progresele armatei ruse, săpându-i din ce în ce mai mult simpatia Muntenilor, crezu de datoria sa să scrie lui Kamenski, pentru a-i atrage atenţia asupra sentimentelor nutrite de aceste populaţii, odinioară atât de devotate. Disperate, ele puteau să se hotărească, prin uneltirile Austriei, să părăsească locuinţele lor şi să se retragă în Transilvania, deoarece ţăranii nu mai aveau nimic de pierdut, iar boierimea şi clerul depozitaseră ce aveau mai preţios la Sibiu. Astfel, armata rusă ar fi rămas cu un deşert în dosul ei. Această comunicare provocă o întrevedere în faţa Ruşciucului, între Ignatie şi Kamenski. Acest om leal însărcină pe Ignatie să liniştească poporul în numele său şi să-i promită confirmarea drepturilor sale legitime. La reîntoarcerea sa în Muntenia, unde se încartirui pentru iarnă, el continuă să vorbească în acelaşi sens şi îndreptă câteva abuzuri. Armata nu fu lipsită de cele trebuincioase, iar nemulţumirea generală se micşoră. Kamenski, după ce fusese urît de aceste populaţii, isprăvi prin a deveni idolul lor, şi, dacă nu îndreptă toate viciurile din administraţie, aceasta a fost pentrucă nu a avut curajul necesar *(Ciceagov)*.

Kutuzov fu trimes ca să preia comandamentul; dar el nu mai dispunea de aceleaşi forţe, deoarece patru din cele mai bune divizii fuseseră îndreptate spre graniţele Poloniei. Totuşi, el găsi alte avantaje: paşa din Vidin, ca şi cel din Ianina, era câştigat cauzei şi Dunărea fusese evacuată de duşmani, pe ambele maluri; Turcii erau descurajaţi şi creştinii într'o bună înţelegere cu Ruşii. Acestor largi posibilităţi nu le lipsea decât activitatea şi energia necesară, pe care ar fi avut-o cineva pentru a profita de împrejurări. Dar Kutuzov se mulţumi să treacă Dunărea, şi într'o ciocnire sub zidurile Ruşciucului, el pierdu un tun şi cavaleria sa avu mult de suferit. Totuşi el proclamă biruinţa, care îi aduse o răsplată dela împărat, dar care îl şi sili în acelaşi timp să treacă Dunărea îndărăt. In retragerea sa, el luă pe locuitorii din Ruşciuc, fără să le lase timpul de a-şi lua bunurile lor cu ei şi dădu oraşul pradă flăcărilor. Incendiul a fost ordonat cu atâta grabă, încât divizia 8-a ar fi fost neapărat distrusă sau făcută prizonieră de către Turci, care soseau în mare grabă ca asupra unei prăzi, deoarece observaseră retragerea Ruşilor, dacă n'ar fi hotărîrea şefului diviziei generalul Essen, care croi acestor viteji un drum printre Turci; ei ajunseră pe pod în clipa în care era să fie rupt.

Kutuzov, care stabilise cartierul său general la Giurgiu, nu mai întreprinse nimic împotriva Turcilor până în momentul când marele vizir, zăpăcit de ordinele sultanului de a trece Dunărea, pregăti cinci nenorocite vase şi în noaptea spre 29 întreprinse trecerea acestui fluviu, în prezenţa unui ofiţer al seraiului, trimes anume pentru a fi de faţă la operaţie. Locul unde s'a efectuat această trecere, este o insulă despărţită la revărsarea apelor de restul teritoriului Munteniei; dar ceea ce este şi mai ciudat, Turcii ignorau cu totul amănuntul. Totuşi, marele vizir reuşi într'o singură noapte să debarce în acest loc atât de nefavorabil, 2.500 Turci, cu câteva tunuri mici. In timpul trecerii, un vas fusese luat de curent şi Turcii, fără să observe, debarcară chiar alături de tabăra rusă. Ei fură descoperiţi de către patrule, care dădură alarma. Se ordonă înaintarea câtorva unităţi, care începură să tragă asupra Turcilor, iar aceştia, deschizându-şi în sfârşit ochii şi recunoscându-şi greşala, se reîmbarcară în grabă şi se îndepărtară. Din partea lor, Ruşii, văzând pe Turci îndepărtându-se, crezură treaba isprăvită şi se retraseră în tabăra lor. Abia dimineaţa, la primele raze ale soarelui se anunţă generalului comandant că Turcii efectuaseră trecerea într'un alt punct şi chiar se întăriseră acolo. La această ştire, generalul, fără a ieşi din cetatea Giurgiului, unde avea obiceiul de a-şi petrece noaptea din cauza insalubrităţii anotimpului, dădu ordinele trebuitoare pentru a ataca pe Turci şi chiar avansă flotila pentru a susţine atacul. Lupta începu la răsăritul soarelui şi nu sfârşi decât noaptea. Turcii luptaseră în ziua aceasta ca nişte disperaţi şi respinseseră cinci atacuri ale Ruşilor. A doua zi, marele vizir trecu pe malul stâng toate trupele de care dispunea

şi se stabili chiar el acolo. Ambele armate rămaseră faţă în faţă o lună întreagă, mărginindu-se cu ciocniri neînsemnate. In sfârşit lui Kutuzov îi veni ideea de a ataca tabăra turcă de pe malul drept şi de a tăia astfel căile de comunicaţii ale marelui vizir. El însărcină cu executarea acestui proiect pe generalul Markov, care, trecând Dunărea cu un corp de armată de 4.000—5.000 de oameni şi neîntâlnind nicio piedecă în calea sa (căci tabăra turcă era alcătuită doar de miniştri, de ofiţeri civili şi de numeroasa lor slugărime), puse mâna pe tabără, pe toate bagajele care se găseau acolo şi se stabili în cortul grandios al marelui vizir. In acelaşi timp, flotila înaintă şi înconjură tabăra turcă de pe malul stâng. Ziua aceasta, neînsemnată din punct de vedere al artei militare, fu cu toate acestea hotărîtoare.

Marele vizir găsise totuşi mijlocul de a se refugia la Ruşciuc, străbătând prin flotilă; de acolo, el stabili o corespondenţă particulară cu Kutuzov, şi ei se înţeleseră asupra articolelor preliminare care trebuiau să servească de bază pentru pace: Siretul va servi în viitor de hotar între cele două imperii; Serbia va trece iar sub stăpânirea imperiului Otoman; Poarta va aşeza garnizoane în cetăţile de pe teritoriul Serbiei, dar niciun turc nu va îndrăzni să străbată satele pentru a percepe impozitele care, în mod reciproc, vor fi hotărîte printr'o convenţie particulară. Locuitorii vor face chiar ei repartizarea şi perceperea impunerilor care vor fi trimise guvernului. Cât despre trupele turceşti înconjurate pe malul stâng al Dunării, trebuiau să rămână aşa cum se aflau, până la pacea definitivă, pe care îşi luau reciproc angajamentul de a o încheia în cel mult zece zile. Kutuzov îşi păstra, totuşi, dreptul de a le lua prizoniere de război dacă între timp, aceste trupe s'ar fi hotărît să se predea.

Se numiră plenipotenţiari din ambele părţi, şi aceştia se întruniră la Giurgiu şi inaugurară negocierile care înaintară cu paşi uriaşi, când deodată, unul dintre plenipotenţiarii turci, Galib-Efendi, primi o scrisoare personală a sultanului, care dezaproba articolele preliminare şi invita de a face tot posibilul, chiar fără a aduce la cunoştinţa marelui vizir, pentru ca cetăţile Ismail şi Chilia să rămână Porţii, şi ca Rusia să nu obţină nicio concesie pe malul stâng al Dunării, care i-ar fi putut acorda una dintre cele patru guri ale acestui fluviu. Galib-Efendi ştiu să întoarcă lucrurile aşa de bine încât articolele preliminare fură modificate după dorinţele sultanului şi tratatul fu încheiat. In acelaşi timp, plenipotenţiarii încheiară de asemenea cu însuşi generalul Kutuzov o convenţie particulară, în virtutea căreia trupele turceşti încercuite se vor retrage pe teritoriul Munteniei şi se vor încartirui în satele ce li se vor destina, unde vor fi aprovizionate de către Poartă, până la pacea definitivă; artileria lor va fi depozitată în cetatea Giurgiului; dar la încheierea păcii oamenii şi artileria vor fi redate Porţii. Astfel stând lucrurile, conferinţele fură mutate la Bucureşti pentru a aştepta răs-

punsul împăratului Rusiei. Acest răspuns sosi la 30 Decemvrie 1811 şi la 31 plenipotenţiarii ruşi declarară Turcilor, în mod oficial, că modificările nu erau admise de curtea lor, şi cum Poarta nu-şi ţinuse angajamentele luate la începutul negocierilor de către marele vizir, curtea rusă nu vroia să recunoască convenţia încheiată cu privire la trupele înconjurate pe insulă, pe care le considera ca prizoniere de război, cu armele şi artileria lor. Plenipotenţiarii turci rămaseră încă patru luni la Bucureşti, şi deşi conferinţele nu erau publice, totuşi tratativele nu încetară până în clipa când generalul Kutuzov fu înlocuit.

Aş isprăvi acest rezumat printr'o cugetare: — neclintitul curaj al soldatului rus, întemeiat pe o ascultare oarbă şi pe o încredere deplină în şefii săi, în timpul acestui război, a fost pus la atât de grele încercări, şi aceasta datorită greşelilor de atâtea ori repetate ale generalilor, încât s'au văzut mai multe regimente care, pentru că au fost jertfe fără rost în asalturi inutile, îşi pierdură energia morală, atât de necesară succeselor unei armate. Nu voiu cita decât un exemplu: în luptele dela Berezina, unul din regimentele sub ordinele mele refuză să înainteze şi am fost nevoit să întrebuinţez ameninţările şi asprimea pentru a-l duce pe poziţii. Am aflat mai târziu, că fusese unul din regimentele care suferise cel mai mult la asediul Ruşciucului, pentrucă fusese înzestrat cu scări prea scurte şi pentrucă fusese prost condus. Din fericire, aceste exemple au fost rare; toate celelalte trupe, chiar cele formate din recruţi, au susţinut totdeauna vechiul renume al soldatului rus...

La 31 Aprilie (11 Mai), am sosit la Iaşi şi, deşi nu m'am oprit decât câteva ceasuri, senatorul Milaşevici, prezidentul divanului Moldovei, nu avu nimic mai bun de făcut decât să prevină pe generalul Kutuzov, care, scoţând negocierile din lunga lor letargie, trimise vorbă plenipotenţiarilor turci să semneze preliminarile aşa cum se aflau, şi le expediă împăratului. Cel puţin, aşa mi-a fost ideea de atunci, despre cauza care isprăvi atât de brusc negocierile. Dar am fost încredinţat mai apoi că, cancelarul Rumianţev, supărat de faptul că instrucţiile mi-au fost remise de către împărat, fără a-i trece prin mâini, expediase un curier pentru a preveni pe Kutuzov de sosirea mea. Plenipotenţiarii turci nu-şi revenirä de mirarea pricinuită de atâta grabă, decât atunci când i-au pătruns motivele. Cât despre mine, convins că ştirea despre această pace va fi tot atât de plăcută Rusiei, ca şi aliaţilor săi, pe cât de neplăcută trebuia să fie duşmanului, cu toate că pacea a fost încheiată în urma unei mici intrigi, nu am fost mai puţin încântat decât aş fi fost, dacă aş fi contribuit la ea într'un fel şi mai direct. Ajuns la Bucureşti, am remis generalului Kutuzov una din cele două scrisori ale împăratului, care îl chema lângă el pentru a primi răsplata datorită serviciilor sale.

Totuşi, pentru a-i lăsa întreagă, onoarea acestei misiuni, l-am îndemnat să mai rămână câteva zile pentru a încheia transacţiile şi a semna tratatul definitiv. Generalul plecă 15 zile mai târziu. Pentru a îndulci supărarea care i-o putea pricinui rechemarea sa, l-am lăsat să ia cu el, la plecare, toate persoanele pe care le dorea; m'am grăbit să-i propun recompensele de care dispuneam, ca generalul comandant, pentru aceia care mi-ar fi desemnaţi de el (făceam numiri până la gradul de maior). Dânsul păru să ţină seamă de aceste bune procedee şi ne despărţirăm prieteni...

Simţisem nevoia de a mă înconjura de oamenii care îmi puteau da cele mai multe informaţii şi lămuriri asupra stării celor două principate. Nimeni sub acest raport, nu-mi fu mai necesar decât înalt prea sfinţia sa Ignatie, mitropolitul Munteniei. Era un demnitar bisericesc fără prejudecăţi, cu relaţii întinse şi influenţă nu numai în aceste ţinuturi, dar chiar în Turcia şi Grecia, căci trăise mult timp în Iliria, lângă Ali-Paşa din Ianina, cu care se certase din cauza nepotrivirii de caracter, până într'acolo, încât să fie obligat să-i reziste prin forţă. In urma unor intrigi făcute de preoţi, care îi jinduiau locul şi care îl învinovăţiseră de a fi mâncat carne, a fost dat ordin comandantului suprem de a-l trimite în interiorul Rusiei, când, la sosirea mea, simţind importanţa de a păstra acest om lângă mine, am obţinut dela împărat revocarea acestui ordin şi curând, apoi, chiar răsplata unei decoraţii pentru acest mitropolit. Am putut remedia multe abuzuri şi să întreprind în interiorul principatelor îmbunătăţirile, pe care starea de mizerie a locuitorilor le necesitau, mai ales prin cooperarea sa şi aceea a domnilor Sturdza, tată şi fiu, şi a lui Capo d'Istria [1]. Ne amintim,

[1]) In capitolul XI, pag. 361, Ciceagov vorbeşte despre intimitatea sa cu familia bătrânului Scarlat Sturdza. Pe fiul acestuia, Alexandru, amiralul îl numeşte: un om de mare talent şi cu o educaţie din cele mai distinse, viitor secretar al împăratului. Prin Sturdzeşti, Ciceagov l-a cunoscut pe Capo d'Istria.

Scarlat Sturdza, vornic moldovean, emigrat în 1792 în Rusia, cel dintâiu guvernator al Basarabiei (1812—1813), a murit în 1816 (G. Bezviconi, « Cetatea Moldovei », 1944, II). Fiul său, Alexandru (1791—1854), scriitor şi diplomat, a fost autorul unui *Carnet al călătorului fără voie* (Odessa, 1847), cuprinzând însemnările călătoriei prin Moldova în 1843 (« Albina Românească », 30 Mai 1843, nr. 42 şi urm.), folosit de noi altădată (« Din trecutul nostru », 1936, nr. 36—39, pp. 8, 43, 73) şi pe care nu-l găsim astăzi. Material biografic în: *Prinos în amintirea contesei Roxandra Scarlatovna Edling, născută Sturdza* (Odessa, 1848), sora autorului, care l-a şi recomandat împăratului Alexandru I pe contele Capo d'Istria (1776—1831), viitor îndrumător al diplomaţiei ruse (1816—1822) şi preşedinte al Greciei (dela 1827). Alexandru Sturdza a publicat printre altele: *Notions sur la Russie*, scriere în care prezintă în colori reale imperiul; el considera Rusia predestinată să mântuie şi să organizeze Europa Occidentală. Numeroase opere ale lui Sturdza au fost traduse în româneşte, de Eufrosin Poteca

că la plecarea mea dela Petersburg, împăratul îmi dăduse un memoriu ce conţinea învinuirile Moldovenilor şi Muntenilor împotriva exceselor armatei ruse de sub ordinele lui Kutuzov. De atunci, m'am convins cu ochii mei cât de întemeiate erau aceste învinuiri, trebuind să aduc o grabnică reparaţie; se va vedea din cele ce urmează, care fu rezultatul sforţărilor noastre pentru a atinge această ţintă. Inainte de a ajunge la Bucureşti, trecând prin Moldova şi Muntenia, am observat că mai multe case erau părăsite şi am aflat că unii proprietari, pentru a se sustrage rechiziţiilor, pe care autorităţile le reîncepeau mereu, şi veşnicelor împilări ale soldaţilor, fugiseră din ţinut în timp ce alţii rătăceau prin păduri. Aceste emigrări aveau loc mai ales în cursul cantonării trupelor. Delăsarea era atât de mare, încât jaful era, cum s'ar zice, la ordinea zilei. Militarii luau dela negustori aproape tot ceea ce le plăcea, şi m'am văzut silit să pedepsesc în mod exemplar soldaţi din garda mea de onoare, care îşi îngăduiseră să ridice provizii din casele vecine. Nu-mi era întotdeauna posibil să curm excesele. Intr'o zi, un vinovat fu arestat, dar găsind mijlocul să evadeze, se puse sub ocrotirea consulului francez, unde am fost silit să-i respect delictul.

Nu trebue să ne mirăm de îndrăznelile soldaţilor, când comandantul suprem făcuse la Bucureşti o altă Capua şi nu se ocupa decât de plăcerile sale. Risipitor cu bunăvoinţă faţă de metresele sale, până într'acolo încât scutea pe prietenii şi protejaţii lor de vămile stabilite pe Dunăre şi care oferă un adevărat izvor de bogăţii prin taxele considerabile plătite de caravanele venite dela Adrianopol, vămi devenite inutile prin contrabande autorizate şi prin delapidările slujbaşilor, care

---

(1785—1858), Filaret şi Neofit Scriban şi M. Kogălniceanu. Reorganizator şi epitrop onorar al seminarului Socola din Iaşi, Sturdza a menţinut o interesantă corespondenţă cu Filaret Scriban (A. Stadniţki, *Cercetări*, p. 409 şi urm.). In *Carnetul călătorului fără voie*, autorul evocă trecutul şi frumuseţile Moldovei — ţara strămoşilor săi; Petru cel Mare şi Dimitrie Cantemir, Ecaterina II şi Alexandru I, Rumianţev, Potiomkin şi Suvorov şi-au legat numele de glorioasele lupte împotriva Turcilor; plin de admiraţie faţă de Rusia, el îşi exprimă convingerea, că soarta cea mai bună pentru Moldova este apropierea de această împărăţie (G. Bezviconi, *Din vremea lui Al. Sturdza*, p. 51 şi urm.; comp. şi ultima biografie românească a lui A. Sturdza, de Ioan Irimia, în « Biserica Ortodoxă Română », 1945, p. 657 şi urm., şi 1946, p. 258 şi urm.). Despre Capo d'Istria, Sturdza a scris: *Notiţe biografice*, în « Citirile Societăţii de Istorie şi Antichităţi din Moscova » (1864), iar la omorul acestuia — *Credinţă şi cunoştinţă* (Odessa, 1833, traduceri în l. germană şi franceză); Bétant, *Correspondance du conte J. Capodistrias*, Geneva, 1839; A. Papadopol-Vretos, *Mémoires biographiques et historiques sur Capodistrias*, Paris, 1837; Mendelssohn-Bartholdy, *Geschichte Griechenlands* şi *Graf J. Kapodistrias*, Berlin, 1864; Dragumis, *Capo d'Istria, la régence, le règne d'Othon*, Paris, 1891; N. Iorga, *Histoire des états balcaniques;* V. A. Teplov, *Capo d'Istria*, « Vestitorul Istoric », 1893, vol. 53, p. 323.

mâncau ce mai rămânea; în sfârşit, acest comandant suprem se jena aşa de puţin în purtarea sa, încât într'o zi ridică, prin unul dintre credincioşii săi, pe unul din membrii divanului Munteniei, soţul uneia din metresele sale, şi îl scoase din ţară.

Era la sfârşit de Mai şi cu toată frumuseţea anotimpului, armata rămânea în cartierele sale de iarnă, care ocupau teritoriile Moldovei şi ale Munteniei. Această stare de inacţiune, puţin sănătoasă pentru soldaţi, era oneroasă pentru locuitorii care aveau sarcina de a-i hrăni peste raţiile obişnuite. Iată pentru ce am dat ordinul de ieşire din cantonamente şi am întemeiat tabere în locurile cele mai apropiate de depozite şi cele mai sănătoase prin poziţia lor. Această concentrare îmi dădu putinţa să fac mai uşor inspecţia acestor trupe, de a recunoaşte că era multă delăsare în ţinuta militară şi că armele nu erau de loc perfecte; am încercat să remediez aceste inconveniente, recomandând comandanţilor de regimente să aibă grijă mai ales de părţile esenţiale ale serviciului, fără a da mai multă importanţă decât merită detaliilor de prisos şi de simplă paradă.

Anotimpul boalelor epidemice trebuia să înceapă, deoarece după părerea generală ele domnesc dela Iulie până în Septemvrie. După exemplul Turcilor, care onorează ciuma ca trimesă de cer şi nu fac niciodată nimic pentru a-i opri urmările, Moldovenii, plini de aceeaşi prejudecată, aşteaptă această nenorocire fără a lua vreo precauţie şi i se supun cu resemnare. Totuşi, cauzele acestor boli erau cunoscute şi puteau fi remediate. Iată cele principale: marele număr de mlaştini şi de maidane; chiar pe străzile oraşului nu există o scurgere a apelor, care putrezesc sub pavajul de lemn şi emit un miros îngrozitor; excesul de căldură de peste zi şi răcoarea umedă a nopţilor. In acest anotimp, fructele încep să se coacă şi sunt totdeauna culese înainte de a se fi copt. Căldura face ca poporului să-i placă să se scalde fără alegere, în orice moment al zilei, şi exagerează astfel transpiraţia. Din acestea se vede, că anumite cauze ale acestor boli puteau fi evitate prin măsuri luate la vreme, ca de pildă secarea mlaştinilor şi defrişarea terenurilor. Neavând timp pentru a lua aceste măsuri, iată cele pe care le-am ales pentru a combate influenţa acestor cauze asupra sănătăţii soldaţilor. Se avu grija de a nu li se mai face tabăra în locurile cunoscute ca nesănătoase. S'a oprit instrucţia în timpul marilor călduri ale zilei şi seara prea târziu, pentru ca să nu fie expuşi să răcească, trecând dela exerciţii la repaus. Se avu grija ca fiecare soldat să fie înzestrat cu centuri duble de flanelă, care le păstrau căldură la stomac şi pe care chiar Kutuzov le întrodusese. In sfârşit, s'a recomandat ofiţerilor de a nu-i lăsa să facă bae în momente nepotrivite şi de a nu mânca fructele decât coapte. Fericitul rezultat al acestor precauţii nu întârzie să se vadă. Cum prima destinaţie a acestei armate era de a străbate ţinuturi muntoase ca Bosnia, pe drumuri foarte grele şi aproape de netrecut, am

13

suprimat tot ce putea îngreuna marşul şi în locul lor, le-am dat alte mijloace mai potrivite acestui gen de expediţii.

Partea administrativă cerea şi dânsa îmbunătăţirea grabnică; mai ales era nevoie urgent de a înfrâna neregulile şi risipa slujbaşilor, până acuma tolerate de şefii obişnuiţi să facă acte arbitrare, şi care se amestecau după capriciile fiecăruia, în afacerile interne ale regiunii. Abuzurile erau de aşa fel, încât în aceste ţinuturi atât de roditoare, aceste două provincii care singure puteau produce un venit mult mai mare, te găseai fără numerar şi fără provizii. Rusia era obligată de a trimite bani şi alimente pentru întreţinerea trupelor, staţionate în mijlocul a tot felul de belşuguri şi unde dezordinea distrugea toate roadele.

Sub domnia împărătesei Ecaterina II-a, când generalii Rumianţev şi Potiomkin ocupară aceste ţinuturi, ei nu-şi îngăduiră nicio deviare dela planul conservator pe care Ecaterina îşi propunea să-l menţină în toate statele sale. Autoritatea lor se mărginea să-şi trimită cererile la divan şi să execute hotărîrile acestuia, pedepsind chiar, la nevoie, venalităţile slujbaşilor indigeni. Această putere supremă, astfel întrebuinţată, făcea cel mai bun efect; trupele trăiau în belşug şi locuitorul, ce nu era nici călcat nici oprimat, se obişnuia în fiecare zi să iubească tot mai mult acest guvernământ. Dar vremurile se schimbaseră mult! Primul lucru ce fu făcut intrând în această ţară, fu de a denatura administraţia, complicând-o. In lipsa unităţii şi a unui plan de acţiune, fiecare din comandanţii supremi îşi îngădui de a guverna în felul său. S'a creat întâi un preşedinte pentru amândouă divanurile (al Munteniei şi al Moldovei); dar cum se văzu că nu putea fi prezent în acelaşi timp la Bucureşti şi la Iaşi, s'a crezut că s'ar putea remedia acest inconvenient prin numirea a doi vice-preşedinţi pentru ambele principate. Curând, apoi, li se alătură consilieri, revizori, interpreţi, secretari şi o legiune de mici funcţionari. Rezultatul acestei organizări a fost, că intrigile, vexaţiunile şi abuzurile de tot felul se înmulţiră la infinit şi cheltuielile obişnuite ale celor două divane se împătriră. Toţi aceşti slujbaşi de numire recentă fură astfel făcuţi administratori; răspunderea care altă dată o aveau membrii divanului fu de fapt distrusă, deoarece Ruşii deveniră în acelaşi timp judecători şi impricinaţi în toate cauzele, însuşindu-şi dreptul de a ordona şi de a executa. Moldovenii şi Muntenii, membri ai divanului, ne mai putându-se opune delapidărilor, găsiră mai simplu să ia parte la ele. Următorul exemplu va fi deajuns pentru a da o idee de felul cum se petreceau lucrurile. Când armata cerea 50 de care cu boi, divanul poruncea o rechiziţie de 200 de care pentru ca fiecare dintre părtaşi să-şi găsească un câştig. Vistierul adăuga 50 pentru el, apoi venea partea ispravnicilor (mici funcţionari pentru partea executivă); astfel că cererea de care se ridica la 500. Locuitorii nu puteau răspunde la astfel de pretenţii, cereau milă şi obţineau să se dea numai numărul de care cerut de armată şi pentru ceea ce depăşea să fie taxaţi

la două sau trei ducaţi de fiecare bou. Celelalte rechiziţii urmau aceleaşi proporţii. Prima oară când am văzut făcându-se o cerere pentru nutreţ, o găsii nespus de exagerată, cel puţin de trei ori cât ceea ce trebuia să fie. Intendentul, pe care-l întrebai despre aceasta, îmi răspunse că rechiziţia era făcută după normele stabilite dela începutul războiului, sau mai de grabă din epoca când armata comandată de către contele Kamenski număra 120.000 oameni. Cererea a fost redusă numaidecât la o treime. S'a dat ordin imediat ca toate cererile să fie reduse la adevăratele nevoi ale armatei. Existau mai multe contestaţii între divan şi comisariatul militar rus, relativ la cereri repetate de bani, pe care şi le adresau unul altuia. Comisariatul pretindea că cererile sale, care se ridicau la sume mari, nu fusese satisfăcute, cereri de altfel făcute după date tot atât de absurde ca şi acelea despre care am vorbit mai sus. Divanul, cu mai multă dreptate, se plângea de a nu fi fost plătit pentru diverse furnituri ce le făcuse sub făgăduiala de a fi plătit. Nu este nevoie să observăm cât de slabă ar fi fost într'un asemenea conflict rezistenţa unui divan prezidat de funcţionari ruşi; dar era o imposibilitate absolută din partea divanului de a satisface reclamaţiile, care depăşeau resursele unei ţări cufundată în dezordinea cea mai monstruoasă. N'am găsit un expedient mai sigur pentru a restabili ordinea, decât acela de a tăia răul dela rădăcină, restabilind administraţia sub vechea ei formă. Funcţionarii ruşi fură îndepărtaţi, indigenii suspecţi înlocuiţi prin oameni cinstiţi; ispravnicii primiră un spor de salariu şi instrucţii foarte amănunţite asupra reprimării abuzurilor. Astfel, divanul restabilit în drepturile sale fu însărcinat să-şi dea părerea asupra pretenţiilor comisariatului. Afacerea fu examinată cu cea mai scrupuloasă atenţie şi cererea fu redusă. Atunci divanul îşi însuşi responsabilitatea pentru această datorie, pe care o plăti în termen de trei luni. Vămile întemeiate pe Dunăre fură supuse unei mai strânse supraveghieri. Drepturile nu mai fură ocolite pentru folosul particularilor, ca pe vremea înaintaşului meu, ci vărsate în casa armatei. Tablouri comparative ale acestei case arată prezenţa la sosirea mea şi ceea ce deveni trei luni mai târziu. Imbunătăţirea ce se vede, departe de a apăsa asupra locuitorilor, a fost obţinută din contra, uşurându-i în îndatoririle lor.

Pământul Moldovei şi al Munteniei este dintre cele mai roditoare în produse de tot felul, ca grâu, porumb, vii, vite, peşte, sare de munte şi izvoare sărate, păduri, pielării, seu, miere, ceară etc., a căror exploatare este generală dacă facem excepţie pentru porumb, sau grâu de Turcia, care se consumă în ţară şi care este, dacă nu singura, cel puţin principala hrană a locuitorilor. Prin felul lor de a trăi, ei nu consumă decât o foarte mică parte a acestor produse, nu cumpără şi nu cheltuiesc aproape nimic. De exemplu, grâul, aproape tot este exportat; nu se opreşte în interior decât pentru consumul boierilor şi al burghe-

zimii avute. Porumbul este atât de productiv, încât 12 zile de muncă a bărbatului și a femeii sunt destul pentru a hrăni o familie compusă din 5 persoane. Se poate spune că nu există țară în Europa, în care excedentul produselor asupra consumului să fie atât de mare, și care să aibe o atât de mare ușurință de a le desface: întâi în Turcia, unde veșnicele agitații exclud munca și impun necesitatea de a cumpăra totul; apoi în Austria, unde un surplus de populație îngrămădită pe un teritoriu restrâns și manufacturele numeroase fac ca produsele agriculturii să fie căutate cu lăcomie. Rusia din partea ei, ca și Polonia, cumpără de veacuri de-a-rândul vinurile, fructele și sarea de aici. In sfârșit, prin cele două brațe pe care le formează gurile Dunării și ale Nistrului în Marea Neagră, se exportează fără excepții tot ce poate fi livrat. Acestea sunt izvoarele nesecate ale minei de aur, de care nimenea până acuma n'a știut să profite și al cărui guvernământ paralizează exploatarea sa, îngăduind boierilor să acapareze fără frică de pedeapsă, cea mai mare parte a resurselor sale. Putem asigura că Moldova, Muntenia, împreună cu Basarabia și districtul Baia, ar putea produce anual până la 20 milioane de ruble de argint, dacă administrația ar fi dreaptă, liberală și dacă ar fi scăpat de piedecile care îi complică acțiunea. Această sumă este o cincime din veniturile Rusiei. Sunt convins că, cu bună administrare, cele două principate pot nu numai să întrețină o armată de 50.0000 oameni, dar chiar să aducă sume considerabile pentru alte nevoi, cum ar fi de a ridica popoarele Bosniei și ale Bulgariei în favoarea noastră sau pentru a întreprinde diversiuni de toate felurile.

Politica proastă urmată de Rusia și de generalii ei supremi ajunsese la un rezultat cu totul osebit. Numai pentru întreținerea trupelor care ocupau cele două principate nu au fost suficiente resursele acestora până la epuizare, ci a mai trebuit golită vistieria Rusiei. In loc de a îndepărta de noi pe Moldoveni și pe Munteni, s'ar fi putut deștepta în ei un spirit războinic, prezentându-li-se războiul ca o luptă națională.

Pentru aceasta ar fi trebuit numit comandant suprem un om capabil prin înțelepciunea și cunoștințele sale, de a le inspira o încredere fără margini și de a le îndrepta forțele în partea cea mai utilă. Dar această numire ar fi trebuit făcută înainte ca resursele să fi fost secătuite și reacțiunea opiniei publice să nu fi fost denaturată.

Să băgăm de seamă că proiectul privitor la diversiunea către Adriatica, trecând prin Bosnia, despre care era vorba pentru armata mea, nu se putea realiza decât cu speranța în aceste resurse ale țării, ce erau epuizate. Cu părerea aceasta am părăsit granițele Turciei, pentru a mă apropia de marele teatru de război, unde armata franceză opera împotriva noastră. Pentru moment se cuvenea să renunț nu numai la proiectul de diversiune asupra Adriaticei, ci chiar la acela de a da o mare lovitură asupra Constantinopolului.

La plecarea mea am lăsat Turcia într'o dezordine şi o secătuire aproape de destrămare. Religia, care îi forma forţa morală, şi despotismul, principiul forţei sale politice şi militare, erau minate din temelie. Religia nu mai domnea decât asupra celei mai neştiutoare părţi din populaţie. In consecinţă, nu mai era decât o adunătură de prejudecăţi incoerente, care nu mai ofereau niciun punct de legătură cu spiritul public; despotismul era nul, deoarece influenţa sa se întindea prea puţin afară de incinta capitalei. In epoca de splendoare a monarhiei otomane, sultanul şi cei mari erau credincioşi prin sentiment şi prin convingere, şi despotismul îşi întindea atotputernicia sa până în provinciile cele mai îndepărtate. Acuma, cele mai multe dintre provincii sunt de fapt independente. Poarta nu ajunge să le sustragă de sub puterea uzurpată a paşilor revoltaţi, decât dându-le altor paşi, care la rândul lor se revoltă. Forţa interioară a acestei împărăţii fiind astfel minată din toate părţile, ea nu s'ar putea ridica iar decât cu un ajutor străin. Numai un asemenea ajutor ar putea reface autoritatea ei, dar pentru a reuşi aceasta, ar trebui învinsă întâi împotrivirea încăpăţânată, pe care o va opune totdeauna ignoranţa şi prejudecăţile poporului. In acest scop, sultanul Mahmud, după ce s'a adresat în zadar vechilor săi aliaţi, Franţa şi Anglia, s'a văzut obligat să chieme în ajutor Rusia, cea mai apropiată dintre vecinele sale şi cea mai îndârjită dintre duşmanele sale, pentru a-l salva dela o ruină deplină; acuma Dumnezeu să-i fie în ajutor! In această epocă Turcia asiatică era în mâinile lui Carasman-Oglu şi a lui Ciapan-Oglu, a căror putere, aproape absolută, se întindea, a unuia asupra părţii inferioare şi a celuilalt, asupra părţii superioare a ţării. In Egipt, Mohamed-Ali, albanez de origine, devenise stăpân, distrugând slabele rămăşiţe ale mamelucilor. După ce a înfrânt pe vahabiţi, şi-a întins stăpânirea asupra Arabiei şi prin părţile Siriei.

Politica rusă, în mijlocul diverselor proiecte asupra Turciei, s'a ocupat cu grijă de coreligionarii săi creştini, care erau supuşi otomani. Influenţa sa a fost întemeiată şi susţinută prin forţa armelor şi prin opinia unei mari părţi dintre locuitori, care îi erau favorabili; sub acest dublu raport niciun stat nu putea să-i fie rival. O dovadă incontestabilă a acestui fapt este devotamentul pe care Grecii, Muntenii, Moldovenii şi Sârbii i l-au manifestat totdeauna. In conformitate cu această politică, am trimes maiestăţii sale împăratului, înainte de plecarea mea din Bucureşti, memoriul alăturat, ale cărui idei au fost aprobate şi puse în executare.

Memoriu către m. s. împăratul.

Armata pe care am onoarea de a o comanda trebue să părăsească poziţia favorabilă ce o ocupa, pentru a executa o diversiune directă, iar legăturile noastre cu populaţiile ce ne sunt prietene şi care ar fi putut, pe de altă parte, să ne fie de folos, vor deveni mai puţin strânse

şi ar putea chiar să înceteze cu totul. In speranţa că, în curând, împrejurări mai favorabile ne vor permite executarea proiectului asupra unei diversiuni mai întinse şi mai îndepărtate, în sfârşit pentru a împiedeca duşmanul să pună mâna pe mijloacele de pregătire, pe care le-am îngrămădit pentru noi, găsesc necesar să mă menţin în relaţii imediate cu misiunea noastră dela Constantinopol, şi de a da totalităţii legăturilor şi resurselor noastre în Orient o organizare care să depindă de mine. Această organizare s'ar întemeia pe următoarele: pe instrucţiile care, după împrejurări, le-aş putea da d-lui Italinski, în raţiunea progresului negocierilor sale, precum şi a schimbărilor de evenimente provocate de operaţiile armatei ce-o comand; în al doilea rând, pe trimeterea consulilor noştri în punctele cele mai centrale ale imperiului Otoman, de asemenea şi în sfera de activitate şi influenţă, pe care aş putea-o atribui fiecăruia dintre aceşti funcţionari. Aceste puncte ale imperiului sunt:

1. Moldova şi Muntenia. Aceste ţinuturi vor fi calea de comunicaţie între cartierul meu general şi Constantinopol, Serbia, Bosnia, Herzogovina, Muntenegru şi Albania;

2. Belgrad şi Vidin, de care vor depinde toată Serbia, Bosnia şi Bulgaria.

3. Epirul şi Moreia, adică sfera foarte întinsă, unde îşi exercită Ali-Paşa dreptul de jurisdicţie.

4. Smirna şi toată Asia Mică.

Acestea sunt consulatele care trebuesc puse în activitate cât mai curând posibil. Pentru a para inconvenientele noilor numiri şi ucenicia în treburile consulare, părerea mea este să fie folosiţi în aceste puncte delicate, acei care au ocupat aceste posturi înainte de război, şi a căror purtare i-a făcut să merite încrederea ministerului imperial.

Astfel, în Muntenia ar putea fi lăsat în post, consilierul colegial Kiriko, şi în Moldova s'ar putea numi acela care a şi ocupat acest post, fie alt funcţionar în stare să asume responsabilitatea acestei funcţii importante.

Consilierul colegial Nedoba[1]), rezidează pentru moment în Serbia. Este un funcţionar de care am fost deplin mulţumit; dar neştiind, totuşi, dacă poate rămâne la locul lui, fără a fi supus primejdiei după plecarea trupelor noastre, i-am scris şi aştept răspunsul lui în această privinţă.

Domnul Sazardi ar fi putut fi numit la consulatul Vidinului; el a ocupat multă vreme acest post, iar judecând după rapoartele sale,

---

[1]) Feodor Ivanovici Nedoba (1770—1846, la Lohăneşti-Orhei), ucrainean de origine, dragoman al consulatului rusesc la Iaşi (1797), a contribuit la fuga domnitorului Cara-Gheorghe în Rusia (1813); consul la Dubrovnik, preşedinte al tribunalului civil din Basarabia, consilier efectiv de stat, căsătorit cu fata agentului diplomatic consilierul efectiv de stat I. Barozzi. G. Bezviconi, *Boierimea*, vol. II, p. 55, comp. dosarul nr. 445 din 1844, din Arhivele Statului din Chişinău.

îmi pare a fi inteligent şi activ. Il aştept aici cu Ramis-Paşa, şi voiu fi mai bine informat pentru a vedea ce se poate face cu el.

Aş propune pentru consulatul general al Epirului şi al Moreii pe consilierul de curte Minciaki [1]), care se află acum în cancelaria mea diplomatică. Lunga şedere a acestui funcţionar în acele ţinuturi, experienţa sa în treburile ţării, precum şi cunoştinţele locale ce şi le-a făcut, râvna sa în serviciu şi calităţile asupra cărora am cele mai mulţumitoare date, totul îl înfăţişează că un element capabil să asume un post care uneşte greutăţile unei misiuni politice, cu amănuntele jurisdicţiei comerciale.

Aş găsi potrivit ca postul din Smirna să fie reluat de consilierul efectiv de stat Pini. Mi s'a confirmat, că acest funcţionar este foarte favorabil văzut de ministerul imperial, de a cărui încredere este demn, în toate privinţele.

Cred că trebue să fac pe maiestatea voastră să observe, că interesele comerţului nu vor fi decât partea secundară din misiunea agenţilor, pe care este necesar să-i stabilim în diferitele puncte ale imperiului turc. Ţinta lor principală trebue să fie de a pregăti spiritele celor oprimaţi în aşa fel, încât să precedeze prin râvna lor intenţiile Porţii, în cazul unei alianţe sau unei cooperări, şi chiar să poată să se pronunţe făţiş în favoarea noastră în cazul în care s'ar propune într'o zi să forţăm rezistenţa Porţii. Maiestatea voastră poate înţelege, că astfel de directive nu pot fi realizate decât printr'o acţiune susţinută şi o influenţă anterioară. Dacă maiestatea voastră binevoieşte să aprobe alegerea şi destinaţia persoanelor susmenţionate, aş scrie direct d-lui Italinski pentru a obţine firmanele acestor consuli şi i-aş trimite pe rând la posturile respective după urgenţa cazurilor şi nevoia respectivă, care ar reieşi din instalarea lor la locurile de reşedinţă. Astfel, aş putea coordona şi însănătoşi relaţiile noastre în Turcia, pregătind încetul cu încetul elementele pentru operaţii mai mari care s'ar putea realiza după împrejurări.

Bucureşti, 16 (28) Iulie 1812.

Eram încredinţat, că organizarea consulatelor în locurile potrivite din Turcia, va servi să menţină vechile noastre relaţii cu această ţară,

[1]) Unul din diplomaţii de origine fanarioto-levantino-română, care au emigrat în Rusia împreună cu Constantin Ipsilanti, aşezat la Kiev (generalul Miloradovici era acolo guvernator; conte de Lagarde, *Voyage de Moscou à Vienne*, Paris, 1824, şi *Gemälde des Wiener Kongresses*, München, 1914), unde fostul domnitor a şi murit în 1816. A. Nekliudov, *Portrete vechi*, Nice, 1933, vol. II, şi G. Bezviconi, *Eteria*, « Din trecutul nostru », 1935, nr. 25—27, pp. 2—3; dintr'aceşti diplomaţi, arheologul A. F. Negri (1784—1854) a scris printre altele: *In apărarea fanarioţilor, ocârmuitori ai Valahiei*, « Vestitorul Europei », 1812, nr. 5.

și cu pașii independenți, precum și cu aceia care se sileau să devină independenți. Prin intervenția mitropolitului Munteniei Ignatie, de care am mai vorbit, am obținut dela Ali-Pașa din Ianina, făgăduiala, că nu va lua parte activă la ostilitățile împotriva Rusiei, dacă cumva vor reîncepe. Afară de aceasta mai trebuia să poruncească fiilor săi, care erau comandanți în armata turcă, de a rămâne simpli spectatori în război, și chiar de a ataca pe pași care erau vecinii lui Ali. Mi-a fost deajuns pentru a obține toate acestea dela el să-i făgăduesc într'un fel destul de neprecis protecția Rusiei, și ajutoare secrete în caz dacă ar fi atacat de Francezi sau chiar de Poartă. Dar pe urmă, Ali a fost așa de puțin apărat, încât Poarta a isprăvit prin a-l distruge.

Am mai aflat că, dacă negociatorii ruși ai păcii dela București ar fi insistat asupra diverselor lor cereri, cei ai Turcilor aveau ordinul să cedeze asupra tuturor punctelor. Astfel s'ar fi putut obține Siretul drept granița Basarabiei. Din partea Asiei, dacă principalul negociator turc, Galib-Efendi, ar fi ascultat orbește de marele vizir, cheile Asiei ar fi fost date în mâinile Rușilor, căci el primise ordinul să părăsească toate provinciile ocupate de trupele noastre și ne-ar fi predat astfel populațiile războinice ale Zegrișilor, Circasieni, Ambași, etc., care atunci, fiind cu totul despărțiți de Turci, ar fi fost siliți să se supună. Această poziție era socotită drept cheia drumului care duce spre cele mai bogate provincii ale Turciei asiatice și spre minele ei. Dar graba cu care a fost semnat tratatul, nu numai că a distrus aceste avantaje, dar chiar a dat pe Sârbi pradă tuturor răzbunărilor Porții. Totuși, ei fuseseră invitați de mai multe ori de către Austria și Franța să primească mijlocirea lor, ca să obție dela Poartă condiții mai prielnice; dar Sârbii au refuzat totdeauna, preferând să rămână credincioși Rusiei. Mâhnit de situația lor, am făcut din partea mea tot ce mi-a fost posibil ca să le-o îndulcesc. Le-am oferit arme și pulbere, ca să se apere. Trimițând pe d-l Italinski la Constantinopol, l-am însărcinat să ceară cu energie dela Poartă ca Sârbii, deși supuși autorității unui demnitar turc, să fie ocrotiți de vexațiunile sale și ca acesta, ridicând impozitele datorate Porții, să nu-i facă să sufere în urma răzbunărilor sale. După ce am pregătit toate aceste mijloace de acțiune, am propus împăratului Alexandru să meargă asupra Constantinopolului, pentru a sili pe Turci să semneze tratatul de alianță ofensivă, care ne convenea nouă și fără de care expediția spre Adriatica era cu neputință. Turcii se răspândiseră atunci în debandadă, după obiceiul lor. Nu mai aveau nici trupe, care să le păzească cetățile, nici Balcanii, a căror trecere de altfel nu prezenta dificultăți, deoarece ambasadorii noștri îi străbătuseră în trăsură. Ocazia era din cele mai prielnice pentru a ajunge la Constantinopol aproape fără de lupte; totuși, împăratul Alexandru crezu planul prea îndrăzneț și trebui să renunț la el...»

1820 — 1828

IGNATII IAKOVENKO

Funcţionar al consulatului rusesc din Muntenia, Ignatii Iakovenko a vizitat ţara încă în 1812, când făcea parte din cancelaria lui C. I. Bulgakov, primul secretar al conferinţei de pace din Bucureşti [1]). George D. Florescu ne comunică următoarele date biografice despre Iakovenko, povestite de Ana Al. Em. Lahovari:

Familia Iakovenko s'ar părea că se trage din hatmanul Ucrainei Ivan Mazepa. Ignatii Iakovenko s'a căsătorit cu una din fiicele doctorului D. Caracaş, Elena, cu care a avut trei fii: Constantin, Pavel şi Nicolae, şi trei fete: Ecaterina, Sofia şi Olga. Dintre aceştia, Constantin a luat în căsătorie o rusoaică, iar ceilalţi doi au murit necăsătoriţi. De copiii lui Constantin rămaşi în Rusia nu se mai ştie nimic. Fetele sale s'au căsătorit precum urmează: Ecaterina cu un Musceleanu, în primă căsnicie, şi apoi cu un Colontauf (Colontanz), Sofia cu doctorul Iosif Suhamel şi Olga cu Nicolae A. Kretzulescu. Ignatii Iakovenko a fost pe vremea generalului Kiseliov funcţionar la consulatul rusesc din Bucureşti şi în urmă numit de către acesta, care îl aprecia foarte mult, director al poştelor ţării. La Bucureşti, el a locuit într'o casă care azi este dărâmată şi care a fost pe locul actualei biserici ruseşti de lângă strada Bursei, în spatele monumentului lui Mihai-Viteazul. Iakovenko a devenit proprietar prin cumpărare al unei mari întinderi pe Dealul Spirei, cam întregul teren ocupat de Şcoala Militară şi de Institutul de cultură fizică, întinzându-se între strada 13 Septemvrie şi până în strada Izvor. Acolo îşi clădi o casă şi îşi avea reşedinţa de vară, petrecând multe luni ale anului cu toată familia. Alături de foişorul în stil românesc cu două caturi, plantase o grădină care cu timpul deveni un adevărat parc, apreciat de toată societatea bucureşteană a acelor vremi. Încă şi azi mai sunt, ici şi colo, vechi castani din grădina lui Iakovenko. Om de cultură generală foarte

---

[1]) I. Iakovenko, *Starea actuală a Principatelor Turceşti Moldavia şi Valahia şi a Regiunii Rosieneşti Basarabia*, Petersburg, 1828, p. 28.

apreciată pe acele vremi, era şi un botanist încercat şi punea cea mai mare grijă la creşterea pomilor roditori, îngrijindu-i personal cu multă dragoste. De altfel însăşi moartea şi-a aflat-o în grădina sa din Dealul Spirei, într'o după amiază, pe la orele asfinţitului. Fu găsit mort întins pe jos sub un nuc plantat de dânsul, aproape de uliţă care suia spre deal şi care până acum câţiva ani mai era în fiinţă. Era în anul 1870. Falnicul bătrân trecuse cu mult de 70 de ani.

Cunoaştem trei scrieri ale lui Iakovenko: *Starea actuală a Principatelor Turceşti Moldavia şi Valahia şi a Regiunii Rosieneşti Basarabia*, publicată în 1828, la Petersburg; *Moldova şi Muntenia dela 1820 până la 1829*, în 53 (propriu zis — 55) scrisori, traduse şi publicate în rezumat de Ludovic Cosma, în « Neamul Românesc Literar » (1910, nr. 8, p. 499 şi urm.), şi *Afacerile Valahiei*, lucrare amintită de acelaşi Cosma, în prefaţa traducerii menţionate. Scrierea publicată în 1828, o spicuim pentru prima oară [1]), mai jos, folosind volumul din biblioteca lui G. D. Florescu, care comentează paginile cu privire la Muntenia; de sigur, cartea merita să fie tradusă integral, mai demult. In ce priveşte a doua lucrare, apărută la Petersburg, în 1834, care, prin precizia ştirilor contemporane asupra evenimentelor din epoca lui Tudor Vladimirescu, prezintă o însemnătate deosebită, reproducem textul lui L. Cosma [2]), comentat de Marcel Romanescu, erudit cercetător al problemelor istorice. A treia scriere, posibil să fie aceeaşi cu prima lucrare, fiind intitulată greşit de Cosma: *Afacerile Valahiei*.

Scrierile lui Ignatii Iakovenko se încadrează într'o epocă plină de frământări în Sud-Estul european. Fiul domnitorului Constantin Ipsilanti, generalul rus Alexandru Ipsilanti, sprijinit în taină de ministrul Capo d'Istria, a provocat răzmiriţa Eteriei. Mişcarea s'a desfăşurat în expediţia nereuşită din primăvara anului 1821, în principate, trezind răscoala poporului român, însufleţit de Tudor Vladimirescu, şi el un fost luptător al oştirii ruseşti [3]). Teroarea Turci-

---

[1]) Am citat această carte în revista « Viaţa Basarabiei », 1942, V—VI, p. 426, împreună cu o altă interesantă lucrare: *Două luni în drum prin Basarabia, Moldova şi Valahia* (Moscova, 1875), aparţinând scrisului lui Andrei Iacovlevici Storojenko (1791—1858), care în 1810 a luptat la asaltul Ruşciucului, iar mai târziu, împotriva Francezilor, dela 1817 a fost funcţionar la administraţia coloniilor militare din Sudul Rusiei, descriindu-şi călătoria din 1829; a murit la Kiev, în calitate de senator şi consilier tainic.

[2]) In revista « Viitorul » din Iaşi, L. Cosma comentează prin 1907 operele istorice ale lui A. Stadniţki şi A. Iaţimirski.

[3]) Ion Ghica, *op. cit.*, p. 113: « comandând pandurii în toate bătăliile în contra Turcilor dela anul 1806 până la 1812, dobândise grad de ofiţer în armata rusească şi fusese decorat cu crucea sfântului Vladimir. In 1814, refugiat la Viena de urgia lui Caragea, care căuta să-l prindă şi să-l predea Turcilor, fusese

lor[1]) faţă de creştini menţinea o tensiune permanentă în situaţia locală şi a întregului Orient Apropiat. Cele săvârşite de oastea sultanului, venită ca să restabilească ordinea în « credincioasa raia », au întrecut toate grozăviile cunoscute până atunci, cu toate ordinele oficiale din Stambul, « ca nu cumva să se supere întru nimica pe locuitorii credincioasei raiele »; nu trecea noapte în Iaşi, fără siluiri, fără focuri şi fără jafuri, — povestesc bătrânii [2]). Rusia refuzând să reia tratativele diplomatice cu Poarta până la definitiva evacuare a ţării, diplomaţii Angliei şi Austriei au adus la 16 Martie 1823 la cunoştinţa guvernului rusesc, că Poarta redusese numărul beşliilor din principate la 1500, ceea ce n'a satisfăcut însă pe Ruşi, deoarece aceşti beşlii erau mai puternici, în ţară, decât domnitorii [3]). In urma întâlnirii împăraţilor Rusiei şi Austriei la Cernăuţi, Alexandru I consimţi la reducerea beşliilor la numărul de 1500, dacă ei vor fi puşi sub ascultarea gospodarilor. Rusia apăra interesele popoarelor subjugate de Turci, întemeind politica sa pe o serie de demersuri diplomatice [4]), ca încheierea convenţiei dela Akkerman, în 1826, completând tratatul dela Bucureşti din 1812, — şi stabilirea acordului dela Londra, în 1827, asigurând în special situaţia Grecilor, precum şi pe acte militare, ca distrugerea flotei otomane, la 1827, la Navarin [5]).

Purtarea inconsecventă a Turciei a determinat izbucnirea unui nou şi greu război, în 1828 [6]),—încă o vărsare de sânge rusesc pentru

---

prezentat de Capo d'Istria şi de Stroganov împăratului Alexandru. In urmă, întorcându-se în ţară cu recomandaţii dela ambasadorul rusesc, Caragea l-a numit vătaf de plai la Cloşani şi l-a avut foarte de aproape ». Comp. şi: A. Oţetea, *Tudor Vladimirescu*, Bucureşti, 1945, p. 99 şi urm.

[1]) A. Oţetea, *ibidem*, p. 317 şi urm.

[2]) R. Rosetti, *op. cit.*, vol. I, p. 121 şi urm.

[3]) I. Ghica, *op. cit.*, p. 405.

[4]) Pentru evenimentele din epoca anilor 1821—1859, comp. lucrarea citată: *Principatele Române Valahia şi Moldova* (Moscova, 1859), a profesorului Spiridon Nicolaevici Palauzov (1818—1872) (necrologul său, în « Notiţele Societăţii de istorie şi antichităţi din Odessa », 1875, vol. VI, p. 372). Este cea mai bună istorie a vremii, eruditul autor citând izvoare istorice româneşti, ruseşti şi străine, pe Ureche, M. şi N. Costin, R. Grecianu, Cantemir, Şincai, Fotino, Kogălniceanu, Engel, Carra, del Chiaro, Venelin ş. a. Reproduce documente, scrie şi ca martor ocular. Totuşi, şi această operă remarcabilă n'a fost tradusă în româneşte.

[5]) R. Mordvinov, *Bătălia dela Navarin*, Moscova, 1945.

[6]) Despre acest război, comp. scrierile lui: Lukianov (1844), Moltke (1845, Paris, 1854, comp. şi alte scrieri despre Turcia), Saint-Ange (Bruxelles, 1853), Grigore Iakşici (1907), Alexis de Colombel (Paris, 1828), Cousin d'Avallon (Paris, 1829), Maxime Legrand (Paris, 1877), Iacov Tolstoi (Paris, 1829). de Wussov (Paris, 1829), Valentini-Blesson (1830); N. Arghirescu, *Campania din*

cauza creştinilor subjugaţi. Oştirea rusă a ocupat Iaşii şi Bucureştii, a luat cu asalt cetatea Brăila, a obţinut victoria dela Şumla, ajungând sub comanda lui Dibici (1785—1831) [1]) — trecând peste Balcani — la Constantinopol. Tratatul de pace, încheiat la Adrianopol la 14 Septemvrie 1829, a înapoiat principatelor raialele Brăila, Giurgiu şi Turnu. Peste acest însemnat câştig teritorial, s'a suprimat darea de *zaherea*, adică de provizii în natură către Turci, şi procurarea de salahori pentru lucrările turceşti. S'a hotărît libertatea navigaţiei şi a comerţului pe Dunăre şi Marea Neagră, aşa dar dreptul de a trece prin strâmtori: acest lucru a adus o puternică înviorare comerţului şi agriculturii ţării; porturile Brăila şi Galaţi [2]) au luat o mare desvoltare. In vederea garantării acestei libertăţi de navigaţie, Ruşii au ocupat delta Dunării şi au obţinut dela Turci ca malul drept al fluviului, dela Ceatal, unde se desfac braţele Chiliei şi sf. Gheorghe, şi până la gura sf. Gheorghe, pe o lăţime de « două ceasuri » (vreo 10 km), să fie nelocuit [3]).

« Tratatul dela Adrianopol, — scrie Radu Rosetti — [4]) redând ţărilor române libertatea comerţului, a operat o transformare desăvârşită în viaţa economică şi socială a acestor ţări. Preţul produselor de căpetenie, al cerealelor, ne mai atârnând de arbitrarul şi de interesul Turcilor, ci de concurenţă şi de cererea mondială, întinderile cultivate, relativ atât de mici până la 1828, au început să sporească într'o progresie aproape fantastică, iar alte produse, ce până atunci nu aveau decât o valoare neînsemnată, au început să fie căutate şi a se vinde cu preţuri remuneratoare. Banii, din cale afară de rari în ţară până în acel moment, au început a se înmulţi ».

1828 şi 1829 dintre Rusia şi Turcia (Bucureşti, 1901); J. A. Vaillant, *Turkie et Russie*, Paris, 1854; *Passages du Danube pendant les guerres Turco-Russes depuis 1828 et des opérations respectives qui s'en suivirent*, Constantinopol, 1896; prinţ E. de Würtemberg, *Insemnări* (« Vechimea Rusă », 1880, vol. I şi urm.; ed. Berlin, 1862); V. O., *Amintiri*, « Vechimea Rusă », 1884, VIII; *ibidem*, 1875—1876; Berngardi, *Insemnări despre prima campanie truceascä a împăratului Nicolae*; A. Kolomoiţev, în « Arhiva Rusă », 1900, nr. 1 şi 4.

[1]) Despre Dibici-Zabalcanski scrie Belmont (1830); corespondenţa sa cu Nicolae I, « Vechimea Rusă », 1880, vol. I, p. 95 şi urm., şi « Vechea şi Noua Rusie », 1879, vol. XV).

[2]) Saint-Marc de Girardin (1836), contele Ficquelmont (1856), V. Doze (1857) ş. a. semnalează concurenţa dintre porturile Galaţi şi Odessa, Saint-Marc de Girardin considerând Galaţi şi Brăila « cele două porţi ale Germaniei asupra Mării Negre » (p. 50)! Despre Galaţi — capitala României, comp. broşura lui C. Negruzzi (1861).

[3]) Constantin C. Giurescu, *Istoria Românilor*, pp. 343—344.

[4]) *Amintiri*, vol. I, p. 159.

Istoricul contemporan, Mihail Kogălniceanu [1]), descrie astfel rolul Rusiei în desfăşurarea evenimentelor istorice [2]):

« La Russie depuis longtemps cherchant à déclarer la guerre à la Turquie, à cause de plusieurs griefs, dont le premier était qu'elle ne pouvait voir d'un oeil tranquille, comment les Turcs tyrannisaient deux pays chrétiens dont l'espoir était sans cesse dirigé vers leur protectrice naturelle. C'était un devoir pour la Russie que de secourir deux principautés qui lui étaient attachées par la conformité de la religion et par les anciennes relations du temps d'Étienne le Grand, de Serban II, de Cantemir et de Brancovanu. On a souvent accusé la Russie et on l'accuse même aujourd'hui d'ambition de ce qu'elle a voulu s'établir la protectrice de la Moldavie et de la Valachie. Mais la paix d'Adrianople n'est-elle pas la plus grande preuve de la pûreté de ses intentions? Dans la protection de la Russie je ne vois que de la justice et un intérêt inspiré par l'amour chrétien pour des peuples malheureux. Depuis des siècles il existe une tradition en Moldavie et en Valachie qui dit que notre salut viendra du Nord. Tout nous attache à la Russie: elle est notre mère. Les temps sont passés où nous pouvions nous défendre seuls contre les Turcs, les Polonais, les Hongrois, les Tartares; nous sommes trop faibles, nous ne pourrions rien faire sans la Russie qui a toujours été notre bienfaitrice, qui nous a rendu nos droits, nos

[1]) Opera istorică a lui Mihail Kogălniceanu (1817—1891) oglindeşte influenţa lui N. Karamzin; prefaţa *Istoriei Statului Rosienesc* a acestui istoric rus inspiră *Cuvântul introductiv la cursul de Istorie Naţională*, rostit de Kogălniceanu la 24 Noemvrie 1843, la Academia Mihăileană din Iaşi. Kogălniceanu a fost membru activ al Societăţii de istorie şi antichităţi din Odessa (2 Decemvrie 1841, ca şi Mihail Ghica din Bucureşti — 1842; membri onorari: Mihail-Vodă Sturdza— 1839, Alexandru-Vodă Ghica — 1841; membru corespondent: profesorul G. Papadopol din Bucureşti — 1841; « Notiţele Societăţii de istorie şi antichităţi din Odessa », 1844, vol. I, p. 566 şi urm.; N. Cartojan, *M. Kogălniceanu şi Societatea de arheologie şi istorie veche a Nordului*, « Drum drept », 1915, nr. 3, p. 35). Revistele redactate de el: « Dacia literară » şi « Arhiva Românească », sunt pătrunse de un spirit cald de prietenie româno-rusă şi dorinţă de a cunoaşte trecutul legăturilor patriei sale cu marea Rusie; de altfel, pentru prima oară istoricul cercetează *Letopiseţele Moldovei*, ca să contribue la studiul istoriei lui Petru cel Mare (1845). In *Filosofia wistului*, Kogălniceanu s'a inspirat din Fadei Bulgarin (N. Cartojan, « Alăuta Românească », *Omagiu lui I. Bianu*, Bucureşti, 1927, p. 125), foarte popular pe atunci în principate, fiind romanul acestui scriitor rus: *Ivan Vîjighin*, tradus de mai multe ori în româneşte (în 1840, de pitarul Teodosie şi G. Aronianu, apoi de Dimitrie Vasilievici, în 1852—1854, patru volume). Bun cunoscător al aşezământului social slav, Kogălniceanu exprima unele idei slavianofile, de pildă, vorbind despre obştea rurală, la 25 Mai 1862 (V. Ciobanu, *op. cit.*, p. 135).

[2]) *Histoire de la Dacie, des Valaques transdanubiens et de la Valachie*, Berlin, 1837, p. 403.

libertés, qui nous a de nouveau inscrits dans le rang des nations et qui nous a donné le peu de civilisation que nous possédons »...

Iată, aşa dar, înşirarea sumară a evenimentelor istorice, descrise în completare de Ignatii Iakovenko.

Prefaţă

«... Knezatele Moldovei şi Valahiei sunt cunoscute de mulţi compatrioţi de ai mei, mai ales de aici, care se aflau în rândurile armatei pe timpul războiului nostru cu Poarta Otomană, dar mulţi nu cunosc amănunte şi locuri de seamă, cât şi starea lăuntrică a acestor ţinuturi atât de interesante. Ca să fiu pe cât se poate de folos prin cunoştinţele mele, căpătate în urma anilor îndelung petrecuţi în Valahia, eu le-am adunat în această descriere/ cu date precise privitoare la: originea poporului, religia lui, teritoriul şi populaţia lui, bogăţiile şi fertilitatea, industria şi comerţul, forma de conducere, puterea gospodarilor, a boierilor, a clerului, adică absolut tot ce ar putea prezenta interes. Pentru o mai potrivită împărţire a materialului şi pentru mai mult interes, această descriere o prezint sub formă de scrisori, începând cu descrierea călătoriei mele prin Moldova, despre care voiu vorbi cu mult mai puţin, deoarece această ţară este descrisă amănunţit în *Istoria* principelui Cantemir...

Scrisoarea I

Iaşi, 26 Aprilie 1820

Sosirea în Moldova. O idee referitoare la istoria veche a principatului Valahia. Tributul plătit Turcilor. Iaşul, capitala Moldovei

. . . .

Oraşul Iaşi e destul de frumos şi poate să fie comparat cu cele mai de seamă oraşe, capitale de gubernii, din Rusia. Oraşul are multe case, construite după noua arhitectură europeană. Străzile, chiar dela intrarea în oraş, sunt largi şi drepte. Principalele străzi sunt pavate cu lemn. Palatul principelui, sau al gospodarului, e construit într'un stil european, combinat cu cel asiatic...

Scrisoarea 2-a

Iaşi, 30 Aprilie 1820

La 27, împreună cu C. N. am pornit în vizită la gospodar [1]). La poarta palatului se aflau câţiva arnăuţi, care compuneau garda principelui, fiecare fiind înarmat cu câte două pistoale şi cu pumnal la brâu.

[1]) Ioan Sturdza, domnitor dela 1822 la 1828.

La intrarea în palat am găsit, precum şi în etajul de jos al palatului, o mulţime de oameni, care probabil aveau treburi, fie cu gospodarul, fie cu conducerea supremă a Moldovei, care-şi avea reşedinţa tot în acest palat. Cei care l-au observat pe C. N. i-au făcut imediat drum şi noi, urcându-ne la etajul al II-lea, am fost introduşi la principe, după ce în prealabil fusesem anunţaţi. Principele era ocupat cu treburi şi părea calm. C. N. recomandându-mă, a spus că m'am simţit obligat, trecând prin Iaşi, să-i aduc principelui omagiile mele. Principele mi-a mulţumit călduros, apoi a început să se plângă de starea sănătăţii lui, care-i răpeşte orice bucurie. Peste puţin timp servitorii gospodarului ne-au adus pe o tavă dulceaţă cu apă rece. Ne-am servit pe farfurioare mici câte o linguriţă şi am băut apă. După aceasta ni s'a servit cafea în ceşti mici, după care ne-au adus pipe lungi. Discuţia era foarte aridă. Se vedea că domnitorul n'avea chef de vorbă. Noi foarte repede ne-am închinat lui şi am plecat...

Mai înainte, gospodarii, imediat după urcarea la tron, căutau să se îmbogăţească numaidecât, nefiind siguri că vor păstra mult timp această demnitate. Ei născoceau tot felul de mijloace, care ar fi putut să le mărească veniturile, supunând poporul la biruri grele. Asupririle ajungeau uneori insuportabile, încât sărmanii locuitori nu găseau altă posibilitate de scăpare decât să caute ocrotire în persoana augustă a suveranilor Rusiei, care, acordându-le milă şi protecţie, arătau în orice împrejurare un interes sincer faţă de soarta lor. O serie de acte şi stipulaţiuni încheiate între cele două curţi, dintre care unele în urma unor stăruinţe îndelungate şi chiar jertfe de sânge ale Ruşilor, servesc drept mărturii vii, că Rusia nu precupeţea nimic pentru liniştea şi bunăstarea poporului de aceeaşi religie cu ea. Rusia arătase totdeauna o grije deosebită în dorinţa ei de a stăvili lăcomia nesăturată a gospodarilor, reuşind să le asigure domnia pe timp de 7 ani, încât să-i facă pe fiecare să se mulţumească în cursul acestor ani cu venituri acordate lor special şi care în timp de 7 ani formau o sumă destul de însemnată. Dar mai târziu, cu regret, s'a desoperit, că sistemul dăunător de a mări veniturile gospodarilor, cu toate avantajele mai înainte acordate, continua să se practice, lăcomia lor nemăsurată născocind noi mijloace şi şiretlicuri pentru a strânge tot felul de dări, sub diferite pretexte, supunând poporul chiar şi în zilele noastre unui jug insuportabil, sărăcindu-l complet...

Scrisoarea 3-a

București, 4 Mai 1820

După ce am stat la Iaşi cinci zile, făcând cunoştinţă cu mai mulţi boieri, dintre care mulţi vorbeau franţuzeşte, iar unii înţeleg şi ruseşte, pe data de 1 seara am plecat spre Bucureşti. O mulţime, care

se plimba în trăsuri și cupeuri, ne împiedeca aproape la fiecare pas. In afara orașului am întâlnit de asemenea multe trăsuri cu lume, care se plimba la o depărtare cam de două verste de oraș, pe o înălțime ce poartă numele Galata, de unde orașul se vede într'o perspectivă foarte frumoasă. Ieșind spre bariera orașului, surugiul a dat biciu cailor, care au luat-o în galop, și fiind călare pe unul din caii înhămați în față, îi mâna pe ceilalți patru cu atâta dibăcie, încât n'am putut să nu-l laud. El cârmea dintr'o parte într'alta într'o clipită, demonstrând pe deplin că și cu surugiii moldoveni se poate călători tot atât de rapid, cât și în Rusia. Foarte curând ne aflam la poalele unui deal mare, peste care trebuia să trecem. Am urcat acest deal, acoperit cu pădure, cu povârnișuri abrupte și argiloase, aproape o oră; ajungând sus pe culme, am dat de stația Bordei. Fiind asigurat de șeful ei, că nu mi se poate întâmpla nimica, cu toate că distanța până la oprirea următoare trebuia s'o traversez prin pădure (după spusele șefului stației, banda de tâlhari care opera pe acolo, de curând fusese împrăștiată, fiind urmărită de organele autorităților locale), am hotărît să continui drumul meu mai departe. Imediat au înhămat caii și după două ore eram la stația Scânteia [1]). Am mai trecut în noaptea aceea încă două stații, și, spre dimineață, am ajuns la târgul Vaslui, — nu prea mare, dar cunoscut din *Istoria* principelui Cantemir. Trecând încă două poște am ajuns la Bârlad, un orășel mult mai populat și mai drăguț decât Vasluiul, în care însă nu ne-am oprit, ci am trecut mai departe și peste alte două poște am ajuns în târgul sau orășelul Tecuci. Am mai mers o poștă, am trecut pe un pod peste Siret, un râu repede, lat cam de 60 metri, și spre seară am ajuns la Focșani, oraș care e pe jumătate așezat pe partea unui râuleț mic. Stânga aparține Moldovei, iar partea dreaptă Valahiei.

Astfel am traversat toată Moldova, dela Iași la Focșani, în douăzeci și patru de ore, pe niște cai iuți moldovenești și care la fiecare poștă erau destui, încât n'am avut nicăieri de așteptat... Lanțul munților Carpați se găsea în partea dreaptă a mea, foarte aproape, și surugiul care știa un pic rusește mi-a arătat o depresiune, pe povârnișul căreia se află târgul Odobești, vestit în aceste locuri prin vinurile sale, pe care în mare parte le exportă în Rusia [2]). Deși din cauza munților târgul nu se vedea, totuși se află numai la o depărtare de 15 verste.

---

[1]) Pe șoseaua spre Vaslui ieșind din Iași pe la Nicolina.

[2]) F. G. Laurençon (*Nouvelles observations sur la Valachie*, Paris, 1822 comp. N. Iorga, *Istoria Românilor prin călători*, vol. III, p.p. 131—132) spune că în schimbul vinului, care merge și până la Moscova, din Rusia se aduce ceaiul. Rușii fac comerț de marchitănie; cf. Const. C. Giurescu, *Istoria Românilor*, III, 2, București, 1946, pp. 598 și 612.

In curând am ajuns la staţia Cucul [1]) şi, schimbând caii, peste trei ore am ajuns la Râmnic. In acest târg sărac, care nu avea mai mult de zece case ca lumea şi vreo 300 case ţărăneşti, nu m'am oprit, ci am mers direct la staţie, care se afla în afara târgului. Aici am văzut un râuleţ, în care abia au dispărut roţile trăsurii mele. Acesta era râuleţul Râmnic, în care se înecase general-locotenentul contele Arcadie Suvorov-Râmnikski, [2]) fiul celebrului comandant de oşti. M'am mirat şi nu-mi venea să cred, că într'un izvoraş atât de neînsemnat, poate să se înnece un om. Doamne sfinte! Cine ar fi putut să creadă înainte, că fiul unui ostaş atât de renumit, care însuşi se distinsese pe câmpul lui de activitate, îşi va pierde viaţa în acelaşi loc unde odinioară tatăl lui a repurtat o victorie atât de strălucită, care i-a adus şi denumirea de Râmnikski? Providenţa, pe care n'o·putem pătrunde, acţionează de multe ori într'un mod neobişnuit, pregătind omului o soartă negândită, care pe noi ne miră extraordinar. Scăpat de atâtea pericole, în diferite lupte unde-l pândeau mii de gloanţe şi schije, putea el să creadă că se va înneca într'un râuleţ neînsemnat, pe care-l trecea şezând în căruţa sa? Soarta însă hotărîse să-i curme zilele în acest loc şi nu într'altul. O revărsare a râului, survenită prin surprindere din cauza ploilor căzute în munţi, a accelerat cursul apei, care a răsturnat trăsura contelui, ducând-o repede la vale, aşa încât a fost imposibil să mai fie salvat.

Dela staţia Râmnic am călătorit pe un drum neted şi frumos, ajungând la altă staţie care n'avea nimic afară de o casă sărăcăcioasă şi un grajd [3]). Surugiii, cu o grabă extraordinară, au schimbat caii, au uns trăsura şi am pornit la drum aşa de repede, încât peste două ore eram la Buzău, aşezat pe malul drept al râului cu acelaşi nume, un târg cunoscut prin episcopia sa. Râul l-am trecut prin vad în trăsură, dar erau şi bărci pentru traversare, în caz de inundaţie. Se mai aflau acolo şi oameni de-ai stăpânirii, care fiind obligaţi să stea acolo tot timpul, arătau lumii pe unde vadul e mai puţin adânc. O astfel de grijă din partea stăpânirii, îi făcea cinste, căci fără ea călătorii şi mai ales curierii, care adesea călătoresc noaptea, ar putea să se expună din cauza cursului schimbător şi repede al apei.

Prin târgul Buzău am trecut prin piaţă şi am văzut prăvălii care aveau lucruri necesare pentru călători, şi anume: unsoare pentru roţi,

---

[1]) Cucul este actualul Plăgineşti, sat cunoscut şi sub numele de Târgul Cucului, la jumătatea drumului dintre Focşani şi Râmnicul-Sărat.

[2]) In 1811. Despre monumentul aşezat pe acest loc, «Vestitorul Istoric», 1908, nr. 5, p. 558 şi urm.

[3]) Nici azi nu mai este vreun sat prin care să treacă şoseaua naţională Râmnicul-Sărat—Buzău. Staţia va fi fost la jumătatea acestei distanţe, pe semne la întretăierea şoselei naţionale actuale cu şoseaua ce vine din satul Fundeni şi merge spre Cuculeasa de lângă gara Joiţa.

frânghii, pâine, mere etc. Târgul nu e prea populat, dar e mai frumos decât Râmnicul. Ajuns la staţia Călmăţui [1]), tot atât de săracă ca şi Chilnău [2]), am plecat fără nicio întârziere spre Mărgineanu, unde nu sunt aşezări decât de surugii. De acolo am ajuns la Urziceni, unde m'a prins noaptea. Eu însă nu am rămas acolo peste noapte, ci am trecut râul Ialomiţa, care curge în apropierea acestui târg, pe la ora două noaptea pe un pod plutitor, şi am ajuns la staţia Moviliţa [3]). Negăsind acolo o cameră curată şi nici la ultima staţie înainte de Bucureşti, ca să pot dormi, am călătorit toată noaptea şi spre dimineaţă, încă la o jumătate de poştă, am văzut Bucureştiul, aşezat pe un loc neted întins. Trecând pe un pod destul de lung, făcut din bârne, într'un loc mlăştinos numit Colentina, am urcat pe mică înălţime dela care surugiul mi-a arătat locul unde a fost ucis mişeleşte Relic-Paşa, care fugise în Rusia după răscoala din 1809 din Constantinopol şi care a fost rechemat de sultan, ce se prefăcuse că-l iertase.

In Bucureşti am trecut pe o uliţă, ce poartă numele de Podul Mogoşoaiei, pavată cu bârne groase. Am văzut un număr destul de mare de case bune, în cea mai mare parte cu două etaje, acoperite cu şindrilă, iar altele cu tablă. Trecând pe o altă stradă am observat că celelalte uliţe nu sunt aşa de bune pentru trăsuri. Erau strâmte, prost pavate şi unele aşa de murdare, încât abia puteai trece. Chiar uliţa Lipscanilor (unde am zărit în prăvălii mărfuri frumoase din Lipsca) avea pavajul stricat. In orice caz acest oraş l-am găsit mult mai populat decât Iaşul. Oraşul are destule case în stil european. Râul Dâmboviţa trece prin mijlocul oraşului, dar din cauza apei puţine, nu e navigabil. Cea mai mare parte a oraşului, în special partea numită Gorgan, e aşezată pe locuri mai joase de multe ori inundate şi din cauza aceasta e considerată nesănătoasă.

Renunţând acum de a face o descriere amănunţită a Bucureştilor, ca şi a întregii Valahii, pot să spun numai atât, că toată călătoria mea dela Iaşi la Bucureşti a durat 60 de ore (două zile şi trei nopţi) şi că la poştele pe unde am trecut n'am avut nicio dificultate, mai ales în Valahia, unde drumurile-s drepte şi netede şi unde nu am întâlnit dealuri înalte, doar mici ridicături, la coborîrea în văile apelor şi izvoarelor. Lanţul munţilor Carpaţi dela Focşani îmi rămânea la dreapta. Pe timp

---

[1]) O staţie de poşte de cai de olac, care va fi fost pe vârful Călmăţuiul în satul Costeşti.

[2]) Se referă la un loc — pe semne Gura Călnăului — înainte de intrarea în oraşul Buzău, staţie de poşte la trecerea pârâului Călnăului ce se varsă în râul Buzău la hotarul nordic al oraşului Buzău.

[3]) Azi sunt două sate cu acest nume: Moviliţa Nouă şi Moviliţa Veche. Era pe şoseaua actuală: Urziceni—Moviliţa—Cloşca—Afumaţi—Bucureşti, călătorul intrând în capitala ţării pe lângă mănăstirea Plumbuita.

frumos munţii se văd de acolo bine, cu toate că Focşanii sunt aşezaţi la o distanţă de 70 verste.

Scrisoarea a 4-a

Bucureşti, 9 Mai 1820

Acum trei zile am fost la gospodarul Valahiei [1]), care, având acelaşi sistem de cârmuire şi aceleaşi reguli ca şi Moldova, m'a primit exact ca gospodarul Moldovei. V'am scris din Iaşi despre obligaţiile pe care le are gospodarul şi aici nu mai găsesc nimic de adăugat pentru gospodarul valah, afară de faptul că veniturile lui sunt aproape de două ori mai mari decât ale celui moldovean şi despre care venituri voiu scrie altădată amănunţit...

Ieri, împreună cu I. P. m'am plimbat prin oraş şi m'am urcat pe observatorul construit în mijlocul oraşului, care poartă denumirea « foişorul de foc », adică un observator pentru pompieri [2]), pentru a observa incendiile. Din vârful foişorului se vede foarte bine aşezarea oraşului. Numeroasele biserici şi mănăstiri şi alte clădiri, aşezate în diferite părţi, oferă într'adevăr o privelişte foarte interesantă. Curţile caselor sunt largi şi cu grădini, aşa încât oraşul întreg are de jur împrejur peste 20 verste. Oraşul a fost întemeiat de voevodul Mircea în anul 1383 [3]) şi ca să vă faceţi o imagine mai clară despre acest oraş, cred că nu vor fi de prisos unele date care vor arăta câte biserici, mănăstiri, case şi locuitori are oraşul:

Locuitori-bărbaţi şi femei, afară de boieri, negustori şi supuşi străini	80.000
O mitropolie	1
Case peste	16.000
Mănăstiri de primul rang	8

[1]) Alexandru Nicolae Suţu, domn încă din 16 Noemvrie 1818, mort în Ianuarie 1821. El locuia casă mare, fostă a lui Costache Ghica zis Tache, cumpărată de Ioan-Vodă Caragea după focul ce mistuise Curtea Nouă din dealul Spirei.

[2]) Foişorul de foc era în incinta Agiei în centrul oraşului, în spatele actualei prefecturi de poliţie a capitalei.

[3]) Dacă numele de Bucureşti ar fi venit dela acel inexistent păstor Bucur, Iakovenko nu ar fi lipsit a ne aminti măcar de acea legendă. Prin urmare încă o dovadă de netăgăduit că legenda lui Bucur-ciobanul este de factură mai nouă, născocită de Alexandru Filimon la 1858, adoptată de părintele Grigore Muşceleanu câţiva ani mai târziu în calendarul său zis « antic » şi apoi vânturată prin toate scrierile care se atingeau de originea oraşului nostru. Că a fost o fondaţie a lui Mircea cel Bătrân, Iakovenko va fi aflat-o din informaţiile date lui pe acele vremi.

Mănăstiri mari cu hanuri, adică împrejmuite cu ziduri înalte, având în curţile interioare locuinţe şi prăvălii ce aduc mănăstirilor venituri însemnate	8
Mănăstiri de rangul al doilea	10
Biserici de piatră	72
Paraclise boiereşti sau la mănăstiri	17
Biserici de lemn în suburbiile oraşului	25
Biserici pentru alte confesiuni, catolică, luterană, armeană şi sinagogă evreiască	4
Hanuri mari	7
Hanuri mici	28
Băi greceşti cu apă rece şi caldă.	4
Fântâni arteziene	28
Şcoala înaltă a principatului, unde limba de predare e greaca şi franceza	1
Şcoală în limba valahă	1
Şcoală pentru limba veche slavă	1
Spitale	4
Teatre	1

După ce am privit toate aceste clădiri din observator, am plecat spre splendida casă a boierului Golescu, în afara oraşului, numită « Belvedere » [1]). Timpul e foarte frumos şi eu pe zi ce merge mă conving, că această ţară are o climă foarte plăcută. Uitaţi-vă şi dv. pe o hartă geografică şi veţi vedea, că Valahia este aşezată în mijlocul zonei temperate şi anume între paralelele 40—46 latitudine nordică şi longitudine estică cuprinsă între meridianele 44—46, mărginindu-se la Răsărit cu ţinutul Brăilei şi cu Moldova, de care e despărţită prin apa Siretului, iar în altă parte cu Milcovul; spre Sud Dunărea, care o desparte de Bulgaria şi Serbia, la Apus cu Banatul, ce e în stăpânirea Austriei, iar la Nord cu Transilvania, de care e despărţită prin lanţul munţilor Carpaţi.

După spusele unora, clima Valahiei nu e peste tot aceeaşi. In ţinuturile aşezate spre Nord-Vest, adică spre Carpaţi, care uneori şi vara sunt acoperiţi cu zăpadă, aerul e cu mult mai rece decât în ţinuturile din Sudul Valahiei. In Bucureşti, însă, aerul este potrivit.

Molimile, care sunt atribuite climei acestea, dovedesc în cea mai mare parte exagerări şi I. P. a dat în această privinţă o desminţire

[1]) In marginea Bucureştilor acelor vremi, pe nişte proprietăţi întinse în cartierul din spatele gării de Nord, de unde era o frumoasă privelişte pe acele timpuri asupra oraşului. Dela acest « Belvedere » îşi ţinea numele acea stradă din spatele prefecturii de poliţie de azi, care de altfel pornea din acele mahalale mărginaşe ale oraşului, înjugându-se cu fostul Pod-de-Pământ, azi o porţiune din Calea Plevnei.

foarte întemeiată. El în tot timpul şederii sale aici n'a avut de suferit de niciun acces de boală, decât poate unele cauzate mai mult din imprudenţe, care ne pot fi dăunătoare şi în clima cea mai potrivită. Nu încape îndoială, că ciuma nu e o boală care se naşte în Valahia, ci e adusă din Egipt, Constantinopol, sau din ţinuturile Asiei şi ale Africei. Totuşi, această molimă face ravagii înspăimântătoare în Valahia şi aceasta din cauză că autorităţile de aici nu iau măsuri de izolare între regiunile bântuite de epidemie şi cele neatinse. In 1813 ciuma [1]) a izbucnit cu o putere nimicitoare. In acest timp I. P. stătuse în Bucureşti, dela izbucnirea epidemiei până la curmarea ei. Au murit o mulţime de oameni, cam 60.000 suflete în toată Valahia. El a fost martor ocular al unor nenorociri şi întâmplări grozave, care au avut loc la Bucureşti. Nenorociţi, atinşi de otrava molimii ucigătoare şi care îşi aşteptau moartea necruţătoare, prezentau o privelişte dintre cele mai triste. Plângând, ridicau mâinile spre cer rugându-l pe cel atotputernic să-i mântuie de moarte. Plânsetele şi tânguirile umpleau aerul; totul însă era zadarnic şi viaţa celor molipsiţi se curma. Inmormântările se făceau fără slujbă religioasă, fără aglomerări de populaţie, pentru ca molima să nu se întindă şi mai mult. Cioclii luau cu mâini goale cadavrele celor morţi, le încărcau în căruţe şi apoi le aruncau în gropi speciale, făcute în afara oraşului. Tot cioclii scoteau pe cei bolnavi din case în spitale. Apariţia cioclilor producea spaimă şi înfiorare. Chiar cei molipsiţi se temeau de atingerea lor otrăvită. O mulţime de bolnavi, care nu voiau să fie atinşi de mâna cioclilor, pentru a fi transportaţi la spitale, fugeau în câmp, dar vai! puţini dintre aceştia scăpau cu viaţă, căci mulţi dintre ei cădeau şi mureau pe drum la o depărtare mică de oraş. Mai jalnic şi mai dureros era să priveşti cum trupurile celor fugiţi pe câmp rămâneau neîngropate, fiind mâncate de câini, şi urmele ucigătoare ale acestei molime se prezentau la orice pas.

Dacă aş continua să descriu ravagiile pricinuite de ciumă şi urmările ce le are aici în Valahia, aş lungi prea mult scrisoarea; pentru a evita aceasta, am să mai adaug, că celelalte boli în Valahia sunt obişnuite, afară de febră, care uneori e aşa de acută, încât după spusele celor de aici bolnavul moare a treia zi; unii rezistă şi o săptămână, dar foarte puţini scapă cu viaţă. Această febră se manifestă uneori prin apariţia de pete şi oamenii se tem de ea ca şi de ciumă. De sigur, cauza acestei din urmă boli e răceala grozavă pe o vreme umedă în ţinuturi de şes, şi mai cu seamă fructele încă necoapte, ce se consumă aici, căci se găsesc în mare abundenţă, mai ales strugurii. De altfel, se ştie că această boală se poate ivi şi în ţinuturi cu o climă sănătoasă.

---

[1]) Faimoasa ciumă zisă: a lui Caragea, izbucnită în domnia lui Ioan-Vodă Caragea.

Intorcându-mă din vila « Belvedere », am vizitat împreună cu I. P. noul spital, o clădire vastă construită în afara oraşului, lângă locul ce poartă numele Cişmeaua Mavrogheni [1]). Aici l-am întâlnit şi pe directorul spitalului, pe consilierul de stat şi cavaler, doctorul Constantin Caracaş [2]), care s'a bucurat nespus văzându-ne. Ne-a arătat diferitele secţii ale spitalului şi avantajele de care se bucurau bolnavii. Ordinea şi organizarea internă a spitalului ne-a convins de grija excepţională ce o purta doctorul Caracaş acestei instituţii atât de utile şi însemnate. Revenind acasă, I. P. mi-a vorbit mult despre calităţile deosebite ale acestui om, despre cinstea şi dragostea lui neţărmurită faţă de oameni. El singur, mai mult ca oricare altul a contribuit la construirea spitalului acesta, deoarece atunci când numai se proiectase clădirea spitalului, boierii neavând pentru aceasta fonduri necesare, considerau ridicarea spitalului ca ceva fără importanţă. Datorită însă grijii neadormite, sforţărilor continui şi mai ales cinstei rare şi lipsei de interes personal, el a învins toate greutăţile. Spitalul are în prezent un venit anual de 32.000 lei, din care suma de 6.000 lei fixată de prinţul Kutuzov. Spitalul are 70 paturi. Bolnavii din spital sunt în cea mai mare parte oameni săraci, care înainte zăceau în stradă fără nicio îngrijire. Astăzi pentru toate trebue să-i mulţumească doctorului Caracaş. Numele acestui om, care a adus servicii atât de însemnate umanităţii, a fost înscris în *Istoria principatului valah*, care a fost tipărită la Viena de către Dionisie Fotino, în 1819. Dintre boierii cei care au contribuit la ridicarea spitalului au fost: visternicul valah Varlaam [3]) — astăzi consilier de stat în Rusia, vornicul Grigore Băleanu [4]) şi stolnicul Giani. Eu l-am întrebat pe I. P., unde se află celelalte trei spitale? Mi-a spus, că unul e în mănăstirea Colţea, ridicat de prinţul Mihail Cantacuzino, altul e în afara oraşului, cam la vreo patru verste, în mănăstirea sfân-

---

[1]) Era lângă fondaţia lui Nicolae-Vodă Mavrogheni, închinată la Zoodopighi, biserică încă şi azi în fiinţă la începutul şoselei Kiseliov.

[2]) Doctorul Caracaş, zis şi « Costandinache », fiul altui însemnat medic al oraşului Bucureşti Dimitrie Caracaş, era născut la 1773 şi îşi făcuse studiile la Viena, stabilindu-se în România în 1802 ca medic la spitalele Pantelimon şi Filantropia. Om de bine şi părinte pentru bolnavii săi, nu a fost totuşi cruţat de boala care bântuia adesea peste oraş: tifosul, murind de această molimă la 31 Octomvrie 1828.

[3]) Este Constantin Varlaam, fost serdar la 1787, paharnic şi vătaf la vistieria ţării la 1797, în urmă mare vistier la 1809, colaborator al senatorului Kuşnikov. Era fiul lui Dimitrache Varlaam, a cărui soţie era Sofia Ştefan Brânceanu. Pribegit în 1821 la Chişinău, s'a aşezat mai târziu la Moscova, la ginerele său C. I. Bulgakov. R. Rosetti, *Arhiva Senatorilor*, vol. XXXII, p. 193 ş. a.; M. Gherşenson, *Moscova lui Griboedov*, Berlin. 1922, p. 59.

[4]) Era născut în 1770 şi fusese stolnic la 1795, logofăt dela 1815, iar la 1821 spătar. Soţia lui era una din ultimele scoborîtoare ale lui Constantin-Vodă Brâncoveanu, Maria, sora lui Grigore marele ban.

tului Pantelimon, şi e un spital pentru bolnavii ce suferă de boli cronice. Cu toate că aceste spitale au venitul aproape îndoit cât are spitalul doctorului Caracaş, abia dacă pot întreţine o jumătate din numărul de bolnavi pe care îi are spitalul lui Caracaş. Aceste lucruri se întâmplă din cauza fraudelor şi mai ales din cauza lipsei de grijă a celor ce conduc. Al treilea spital a fost clădit în schitul sf. Visarion, în caz de ciumă, dar astăzi nu mai există, aşa că a fost refăcut spitalul ridicat de prinţul Alexandru Moruzi în satul Dudeşti, în apropierea Bucureştilor [1]).

Doream să aflu, dacă mai există în Bucureşti şi alte instituţii de utilitate publică, şi I. P. mi-a răspuns, că mai sunt două şcoli, dintre care una înfiinţată încă demult şi care are doi profesori pentru limba valahă; alta, deşi înfiinţată recent şi având câţiva profesori pentru predarea obiectelor în limba greacă, valahă şi franceză, nu are mijloacele necesare pentru a organiza pentru tineret clase în care să se predea obiecte ce se predau în universităţile din Apus. Şcoala pentru limba slavă e foarte neglijată, cu toate că pentru citirea vechilor hrisoave scrise în această limbă, studiul acestei limbi în principate ar fi foarte necesar.

In ceea ce priveşte localurile de petrecere, ele se mărginesc la cluburi care s'au înfiinţat după plecarea armatelor ruse din Valahia, la 1812. In timpul ocupaţiei principatelor de către armata rusă, militarii şi funcţionarii ruşi prin dansuri şi prin atitudinea lor afabilă au reuşit să facă adunările şi petrecerile atât de atrăgătoare, încât după plecarea armatei s'a simţit nevoia ridicării în Bucureşti a unei case [2]), în care se fac în prezent întruniri, în fiecare seară Duminica şi Joia, mai ales iarna. Boierii cu soţiile lor dansau aproape ca în Apus: ecossesuri, cadriluri, mazurci şi valsuri, cu toate că hainele lungi îi cam împiedecau, lipsindu-i de acea libertate în mişcări, pe care o au europenii. La teatru, au uneori loc specatacole date de trupe italiene sau germane, ce se fac în aceeaşi clădire unde e clubul [3]).

Inainte în Bucureşti existau şi câteva fabrici de postav şi bumbac [4]), una pentru şaluri turceşti — numite Stambul-şaluri. Aceste fabrici

[1]) Să fie oare acesta spitalul ridicat de amintitul domnitor, al cărui act de fondaţie a fost aflat acum câţiva ani pe meleaguri străine?

[2]) Era o casă cu încăperi mari, ce se afla pe acele vremi pe dreapta fostului Pod al Mogoşoaei, plecând dinspre centrul oraşului spre barieră, la colţ pe stânga cu fosta uliţă a Cişmelei, actuala stradă General Berthelot, veche stradă a Fântânei — poate chiar a « Boului » după numele mahalalei din apropiere.

[3]) Fostul teatru al domniţei Ralu, cunoscut atunci sub numele de: « dela Cişmea ».

[4]) O fabrică de testemeluri mai era în fiinţă pe la mijlocul veacului trecut pe actuala stradă Ştirbei-Vodă, în preajma caselor foste ale generalului Ion Emanoil Florescu, actualul liceu de fete « Carmen-Sylva ».

începuseră să prospereze, însă gospodarii care nu urmăreau decât îmbogățirea lor proprie, nu numai că nu le sprijineau, ci din contra căutau să le facă greutăți. In prezent nu există decât o fabrică de basmale sau testemele în suburbiile Bucureştilor, la mănăstirea Maricuc [1]).

Tipografia valahă, deși datează demult și se afla la mitropolie, e în părăsire și nu funcționează. In prezent are o tipografie proprie susnumitul doctor Constantin Caracaş [2]), având concesiunea pe timp de 20 de ani. Această tipografie are litere valahe și grecești; s'au comandat la Lipsca litere franceze și rusești, aceste din urmă putând fi folosite și la tipărirea cărților sârbești sau slave.

Scrisoarea a 5-a

Bucureşti, 18 Mai 1820

Ieri dimineață împreună cu I. P. am fost la mitropolit. [3]) Ne-am ridicat pe dealul, destul de lung, în vârful căruia este așezată clădirea mitropoliei, dar înainte de a intra în curtea interioară a mitropoliei, ne-am oprit în fața unei cruci de piatră, ridicată de generalul conte Miloradovici, în amintirea ostașilor din corpul lui de armată care și-au dat viața pentru onoarea și mărirea patriei lor iubite. [4]) Citind inscripția de pe cruce și aflând că și în curtea mitropoliei mai sunt înmormântați ostași ruși, printre care și fiul contelui Samoilov, un tânăr ofițer de gardă, n'am putut să-mi opresc un oftat pornit din adâncul inimii mele, închinat memoriei lor, prin care prea puțin am putut să-mi arăt recunoștința față de compatrioții mei. Bucurându-ne de pace și stima altor popoare, acest lucru noi îl datorăm în cea mai mare parte zelului fiilor credincioși ai patriei, care au știut să-și jertfească viața

---

[1]) Mănăstirea Mărcuța. Cf. Constantin C. Giurescu, *Istoria Românilor*, III, 2, pp. 571—575.

[2]) Era la Cişmeaua lui Mavrogheni de care am amintit mai sus.

[3]) Era mitropolitul Dionisie Lupu, titular de Sivas, încă din 1 Mai 1819 în scaun. El fusese în pribegie în 1821 și fusese înlocuit la 1827 prin Grigorie dela Căldăruşani.

[4]) Cu prilejul noii orânduiri a dealului mitropoliei, în 1930, patriarhie cu puțini ani înainte — pe vremea primariatului lui D. Dobrescu, această cruce de piatră, sortită pieirii, a fost ridicată prin stăruințele lui Dinu V. Rosetti, conservatorul muzeului municipal nou înființat atunci, și dusă în curtea zisului muzeu, instalat atunci în cea mai veche casă boierească de pe întinsul orașului: casa Moruzi, fostă Cantacuzino și mai veche Crețulescu. A fost așezată cu pietate față de amintirile trecutului în curtea muzeului, unde mai zace și azi, văduvită însă de muzeu și de orice oblăduire, căci odată cu mutarea pentru motive zise edilitare a muzeului din vechea clădire, s'a dus și vechea casă, s'a dus și grădina, și se află azi doar niște barăci de lemn foarte puțin estetice.

pentru binele aproapelui, a rudelor, a compatrioţilor, pentru gloria armatei noastre, fără de care poate şi astăzi focul şi sabia ar fi nimicit sate şi oraşe întregi, fără de care poate trufaşii mahomedani m'ar fi întâmpinat încă la Prut, cu o primire duşmănoasă, şi poate că m'ar fi silit să mă întorc înapoi, nu ca să mă primească ca acum, cu cinste şi bunăvoinţă.

Exprimându-mi în felul acesta recunoştinţa în faţa mormintelor compatrioţilor mei, am intrat în mitropolie. Biserica am găsit-o mult mai mică decât se pare de departe, din cauza aşezării ei. In exterior n'are niciun fel de podoabe arhitectonice. In interior n'am putut s'o văd şi nici moaştele sfântului Dimitrie, care se află înăuntru, ca să mă închin. Am de gând însă să mă duc la mitropolie de ziua sfântului Constantin şi Elena, când de obiceiu vin toţi boierii şi gospodarul cu mare alaiu, după cum e tradiţia. Inconjurând biserica, ne-am dus la mitropolit. El ne-a primit foarte amabil şi ne-a lăsat să-i sărutăm mâna lui care ne binecuvântase. A discutat cu noi despre mai multe lucruri şi mai ales despre enoriaşii săi. Am cules dela el multe informaţii, care erau foarte preţioase pentru mine. Dela el am aflat că biserica valahă era împărţită în patru eparhii, care deşi sunt sub oblăduirea lui, totuşi se conduc fiecare separat şi după un regulament propriu, pe care nu mi-l arătă... Din cadrul protoiereilor, preoţilor şi diaconilor, atât în oraşele, cât şi în satele valahe, foarte puţini la număr au cunoştinţele necesare unui îndrumător spiritual. Cauza o constituie pe de o parte lipsa de şcoli speciale, pe de altă parte — lipsa de interes a conducătorilor, care pun dări tot atât de grele pe preoţi, cât şi pe ceilalţi locuitori, făcând prin aceasta ca nimeni să nu râvnească la aceste funcţii şi să tindă să aibă pentru aceasta o pregătire specială. Pe timpul principelui Mavrocordat şi mai ales pe vremea domniei înţeleptului gospodar Alexandru Ipsilanti, toţi preoţii au fost scutiţi de dări către vistierie. Din păcate, dela un timp ei din nou au fost supuşi unei dări, care de fapt nu e dare, ci un « plocon mitropolitului şi episcopului », care mărindu-se treptat, cu timpul a ajuns la o sumă atât de ridicată, încât bieţii preoţi abia o mai pot plăti, deoarece veniturile lor sunt foarte mici, încât sunt nevoiţi să se ocupe cu agricultura. Mitropolitul şi episcopii, pe lângă veniturile care le au dela preoţi şi diaconi, mai au venitul a câte 12 mănăstiri cu pământurile şi bunurile ce le stăpânesc. Pe lângă Ţiganii care le aparţin, se mai folosesc de asemenea de scutelnici, daţi de stăpânire, şi posluşnici, care ori prestează corvezi, ori le plătesc în bani. Pe lângă aceasta, mai au şi venituri dela cârciumile din Bucureşti şi nu plătesc impozit pentru vinuri, numit « vinărit ». Pe lângă mănăstirile supuse mitropolitului şi episcopului, sunt o mulţime de mănăstiri care sunt închinate patriarhilor Alexandriei, Antiohiei, Ierusalimului, muntelui Atos, mănăstirii Sinai şi unor schituri din Turcia. Egumenii acestor mănăstiri sunt numiţi de ei. In celelalte mănăstiri dependente

de mitropolit şi episcopi, egumenii sunt numiţi de aceştia, însă cu învoirea gospodarului... In genere, mănăstirile valahe au moşii extraordinare, dispun de sate întregi şi pământuri întinse, păduri, dealuri, ape şi lacuri, ceea ce la un loc formează bogăţii nenumărate. Voevozii sau principii, care au domnit mai înainte în Valahia, dorind să lase după moartea lor o amintire bună, şi-au dat toată osteneala în timpul vieţii să ridice mănăstiri. Persoane particulare, urmând exemplul domnitorului, făceau şi ele numeroase danii mănăstirilor, prin testament lăsând moşii şi sate, specificând însă că o parte din venituri să fie întrebuinţată pentru ajutorarea văduvelor şi orfanilor, pentru întreţinerea spitalelor şi altor lucrări plăcute lui Dumnezeu. După hrisoave, unele mănăstiri puteau folosi şi o parte din venituri din răscumpărări, cunoscute sub denumirea de dăjdii sau milă...

Continuând să vorbesc despre viaţa spirituală a Valahiei, l-am întrebat pe I. P., dacă poporul valah sau partea cea mai săracă a poporului, are vreun folos real din faptul că mănăstirile sunt aşa de bogate? Cu o profundă amărăciune mi-a răspuns, că nu au aproape niciun folos şi că veniturile sunt întrebuinţate nu pentru fapte bune, ci pentru interesele gospodarilor şi ale clerului înalt. Arhimandriţii şi egumenii, în loc să ducă o viaţă simplă, plină de smerenie, în loc să caute să ajungă în aceste funcţii prin merite şi prin respectarea regulilor bisericeşti, au păşit pe calea intrigilor, depăşind marginile funcţiilor lor, persecutându-se unul pe altul şi folosind tot felul de mijloace corupătoare pentru a câştiga puterea asupra mănăstirilor, plătind sume importante gospodarilor, celor din jurul lor, sau autorităţilor din Turcia, de care depindeau unele mănăstiri. Dar ceea ce e mai trist şi dăunător pentru cler, e faptul că înşişi mitropoliţii au început să-şi cumpere funcţia şi, în loc să fie exemplu de smerenie, nu sunt animaţi decât de lăcomie nestăpânită. Aproape toate moşiile care aparţin mănăstirilor şi se află sub oblăduirea mitropolitului, episcopilor, arhimandriţilor şi egumenilor, sunt împovărate de datorii, provenite din plata sumelor însemnate pentru obţinerea locurilor din mâna diferiţilor stăpânitori. Imprumutându-se pentru aceasta dela persoane particulare, plătind procente ridicate, au adus averile mănăstireşti într'o stare jalnică, încât o mare parte din moşii, aparţinând chiar celor mai bogate mănăstiri, au trebuit să fie vândute pentru datoriile făcute cu atâta nesocotinţă. Şi în prezent mănăstirile au datorii grele, care nu pot fi achitate decât prin vânzarea moşiilor bisericeşti, cu toate că nu încape nicio îndoială, că aceste datorii au fost făcute, nu în folosul bisericii, sau al săracilor, ci pentru satisfacerea intereselor personale ale celor ce le conduc. O mare parte din frumoasele sate mănăstireşti au fost date în schimbul unor moşii neînsemnate, din interesul ce-l aveau şefii mănăstirilor şi pentru ca atunci, când vor fi înlăturaţi, să aibă buzunarul plin pentru a duce o viaţă îmbelşugată. Feţele bisericeşti, care au renunţat la bunurile lumii

acesteia şi care şi-au închinat viaţa mântuirii sufletului, prin astfel de purtări nu numai că se fac vinovaţi în faţa lui Dumnezeu, dar nu mai pot să se bucure de încrederea pe care trebue să o inspire în genere celor păstoriţi. Pe lângă aceasta, neîndeplinindu-şi chemarea ce le cade în sarcină, conform dorinţelor ctitorilor sfintelor lăcaşuri, care făcând danii doreau să aline durerile celor loviţi de soartă şi a oamenilor lipsiţi, nesatisfăcându-şi această misiune sfântă, fac inutile bogăţiile însemnate, pe care le au mănăstirile şi care, dacă ar fi administrate bine şi cu chibzuială, ar putea într'adevăr să aducă cel mai mare folos întregii populaţii din Principatul Valah...

Scrisoarea a 6-a

30 Mai 1820

Obiceiurile boierilor...

Scrisoarea a 7-a

5 Iunie 1820

Nu găsesc posibilitatea, dragă prietene, să-ţi descriu nenumăratele râuri şi pârâuri care izvoresc din munţii Carpaţi şi udă toată suprafaţa Valahiei; cele mai însemnate însă sunt: Dunărea, Oltul, Argeşul, Dâmboviţa, Ialomiţa şi Buzău. Prima apă prin adâncimea şi lăţimea ei e bună pentru navigaţie şi chiar în susul ei se ridică vase de mare. Pe această apă sosesc în Valahia dela Viena trăsuri, mobilă şi alte lucruri mai grele, al căror transport pe această cale e mai comod şi mai eftin. Celelalte ape, din cauza cursului lor repede şi a cantităţii insuficiente, nu sunt bune pentru navigaţie. Insă dacă guvernul ar avea într'adevăr grijă de nevoile populaţiei din Valahia, fără îndoială că şi un râu ca Dâmboviţa, îngrădită astăzi de mori, poate să devină navigabil, iar Bucureştiul să aibă o cale de apă, ce i-ar înlesni transportul atâtor lucruri ce sosesc aici cu greu.

Primăvara, cât şi în timpul ploilor, pe coastele Carpaţilor aceste ape, care izvorăsc din munţi, se umflă şi se revarsă rupând podurile şi tot ce e instalat pe malurile lor, însă foarte repede revin în albii. Apa, în cele mai multe râuri, e bună de băut şi e sănătoasă. In unele se găseşte foarte mult peşte; mai ales în Dunăre, în care se poate pescui cea mai bună cegă de o mărime neobişnuită, care este adusă la Bucureşti pentru domnitor şi boieri. Până în prezent în Valahia încă n'au fost descoperite ape minerale sau cu proprietăţi curative, dar spre graniţa Valahiei Mici în Austria, la Mehadia, se află izvoare minerale calde foarte bune. Şi în Transilvania se află ape ce conţin carbon, la Covasna, cam la vreo 40 verste de Braşov.

In munţii Carpaţi sunt locuri, mai ales în judeţele Muscel (Câmpulung) şi Argeş (Piteşti), unde din cauza apei, localnicii au guşe, care la

unii se măresc din ce în ce, devenind hidoase. Aceste umflături sunt ascunse sub piele și uneori sunt mari cât un cap, atârnând sub gât direct, alteori în partea dreaptă sau stângă a gâtului. Pentru unii copii gușa este ereditară. De fapt nu știu dacă acest lucru se datorește numai calității apei, sau poate și climei umede din văi și depresiuni, care poate să aibă vreo influență. Totuși, nu toți locuitorii acestor ținuturi au gușe. Alții, cu toate că duc o viață absolut identică cu a vecinilor lor gușați, nu au gușă, așa încât cauza adevărată a acestei deosebiri rămâne încă necunoscută. Se spune, însă, că dacă gușații se mută în regiuni de câmpie, mai aproape de Dunăre, gușele se micșorează și apoi dispar complet. Nu afirm însă acest lucru, care ar trebui dintâi cercetat, ca să poată fi stabilit printr'o experiență anume.

Scrisoarea a 8-a

10 Iunie 1820

In adâncul pământului valah se află tot felul de metale și minerale și în deosebi aur, care este căutat în diferitele râuri și pârâuri, ce izvorăsc din Carpați.

Cele mai însemnate râuri și râulețe de felul acesta sunt: Oltul, care desparte Valahia Mare de cea Mică, Argeșul, ce curge prin Pitești, Dâmbovița, ce curge prin București, Ialomița, ce curge prin Urziceni, Buzău, ce curge prin Buzău, Râmnicul (Olt), Topologul, Râul Doamnei, Chircinovel.

Țiganii domnești — numiți aurari, scot din aceste râuri pentru soțiile gospodarilor, în fiecare an, peste 2.400 drahme de nisip auriu. Trebue să presupunem, însă, că aur de acest fel se strânge în cantitate mai însemnată și este ascuns de Țigani și de armașii care-i păzesc. Căutarea acestui nisip aurifer constitue o dovadă sigură că în munții Valahiei se pot descoperi în mai multe locuri mine de aur. După spusele unor oameni, în Valahia se găsește și argint, în cantități destul de însemnate. Exploatarea acestui metal ar putea să se facă aici cu cheltuieli mult mai mici, ca în ori care loc din Europa. Până în prezent, însă, încă n'au fost începute lucrări de exploatare sistematică, și asta în primul rând din cauza schimbării dese a domnitorilor, care depind de Poartă și care n'au altă grijă decât să strângă în grabă ceea ce se află la suprafața pământului și să le poată folosi; în al doilea rând, însăși siguranța și buna stare a locuitorilor depinde de tăinuirea ținuturilor care ar avea metale, deoarece aflarea lor ar atrage după sine invadarea și subjugarea ținuturilor și satelor din acele regiuni de către Turci, numai spre folosul lor.

In Valahia se găsesc trei localități unde sunt ocne de sare și care aparțin mănăstirilor:

1. Ocna Slănic, între târgurile Câmpina şi Văleni, judeţul Săcuian, pe moşia mănăstirii Colţea ;

2. Ocna Telega, în judeţul Prahova, în apropiere de Câmpina, la o depărtare de o oră spre Nord-Est, pe pământul mănăstirii Mărgineni;

3. Ocnele Mari, în judeţul Vâlcea din Valahia Mică, pe pământul mănăstirii sf. Pantelimon. Sarea în aceste ocne e curată ca cristalul. Sarea se scoate în aşa cantităţi, încât poate acoperi nu numai nevoile Valahiei Mari şi celei Mici, dar poate îndestula şi ţinuturile turceşti ce se întind pe de o parte şi alta a Dunării. Sunt câteva veacuri de când se exploatează sarea din aceste ocne, şi totuşi ele nu secătuesc. Se pare că ele ar putea îndestula nu numai popoarele înconjurătoare, ci întreaga Europă. Guvernul, concesionând exploatarea ocnelor persoanelor particulare, e dator să le acorde ajutor pentru extragere. Afară de criminali care sunt trimişi la ocnă, el repartizează şi câteva sate din jurul ocnelor, care trebue să ajute la scoaterea sării. Locuitorii acestor sate sunt scutiţi de alte corvezi. Oamenii care lucrează în ocne se numesc ciocăni. [1]).

De asemenea în numeroase localităţi din Valahia se află şi păcură, mai ales în regiunile unde este şi sare — uneori chiar la suprafaţă, alte ori pentru a o scoate, se sapă fântâni. Persoanele particulare pot săpa puţuri pentru extragerea păcurii numai atunci când primesc din partea domnitorilor o învoire specială, deoarece toate bogăţiile subsolului nu sunt proprietatea acelui ce stăpâneşte pământul, ci ale gospodarului. Se află în cantităţi însemnate şi pucioasă, în diferitele localităţi din Valahia, şi mai ales în judeţele Muscel, Argeş, Dâmboviţa şi Săcuiesc. Guvernul însă nu se ocupă de loc de prelucrarea acestor zăcăminte. In munţi se găseşte şi chilimbar galben şi negru. In judeţul Gorj se găseşte mercur. Cele mai de seamă zăcăminte de aramă sunt în apropiere de Cerneţ. Locul unde erau topitoriile, în timpul anexării Olteniei de către Austria, până în prezent poartă numele de: Baia de aramă.

Scrisoarea a 9-a

16 Iunie 1820

Despre venituri

....

Dacă socotim toate veniturile Valahiei ne dăm seama că produsele naturale aduc venituri însemnate. Poporul însă e foarte sărac şi lipsa de bani se simte în întregul principat. Cauza o constitue pe de o parte sistemul întrebuinţat de gospodari, de a-şi depozita veniturile la Constantinopol, sau prin bănci străine, iar pe de altă parte luxul în

[1]) Ciocănaşi; de asemenea măglaşi (G.).

care trăiesc boierii, care rivalizând unul cu altul își comandă trăsuri și mobilă scumpă dela Viena, precum și diferite obiecte de artă din Lipsca. Pentru aceasta nu numai că întrebuințează toți banii ce-i capătă ca venit dela moșii și dela slujbele ce le au, ci se și mai îndatorează. Astfel, banii necesari circulației interne trec în întregime peste hotar. De aceea se simte nevoia ca guvernul să ia măsuri, ca să înființeze chiar în țară, acele instituții și întreprinderi care măcar în parte ar putea fabrica mărfuri și obiecte necesare, ce se aduc din străinătate.

In Valahia sunt păduri de tot soiul, deci trebue numai un pic de inițiativă și un imbold pentru meseriași, ca să înceapă lucrarea în țară a trăsurilor și a mobilei.

Oile de soiu se pot crește foarte bine în această climă prielnică, fără prea multă bătaie de cap, iar înființarea de intreprinderi ar putea aduce fabricarea de postavuri bune aici pe loc.

Nici creșterea viermilor de mătase n'ar prezenta greutăți în această țară, așa că prin înființare de intreprinderi și prin stimularea meșterilor pictori, s'ar putea fabrica aici tot soiul de mătăsuri și pânzeturi.

Intr'un cuvânt, ar fi de ajuns grija unui guvern bine intenționat și un sprijin foarte neînsemnat acordat din partea lui țării, ca Principatul Valah să ajungă una din cele mai înfloritoare regiuni din Europa.

Scrisoarea a 10-a

22 Iunie 1820

Ca o completare la scrisorile mele despre diferitele lucruri din Principatul Valah, cred că nu e de prisos să-ți vorbesc și despre păstoritul, albinăritul, semănăturile, livezile și pădurile din Valahia. Lanțul munților Carpați, care se întinde în partea de Nord a Valahiei, are o însemnătate deosebită pentru toți locuitorii țării. Pe acești munți se găsesc păduri întinse în care găsim tot felul de animale ca: cerbi, căprioare, capre, porci mistreți, vulpi, jderi, urși, lupi și iepuri. Vânătorii aduc adesea asemenea vânat la București.

In Valahia întâlnești oi pretutindeni; cele mai numeroase turme se află în partea nord-vestică, pe povârnișurile munților. Dintre toate județele cel mai bogat în oi e județul Mehedinți, apoi vine Buzău; cel mai sărac în oi e județul Dâmbovița. In genere, oile în Valahia sunt grase și cu coada lată. In județele așezate în apropierea Carpaților, care sunt acoperiți până vara târziu cu zăpadă, încât aerul răcoros împiedecă iarba să se usuce, oile sunt mult mai grase. Lâna oilor, care poartă numele de țigae, e foarte moale și poate fi întrebuințată chiar pentru postavuri fine. Asemenea lână a fost trecută și în Rusia în cantități însemnate, când carantinele erau libere și se putea trece ușor. La Constantinopol se trimete din fiecare zece oi o oaie — această dare pe turcește se numește « beilic ». Guvernul și în cazul de față se comportă

nedrept cu ţăranii, deoarece când ia această zeciuială, fiecărui proprietar se plăteşte de către cei ce au firman dela Constantinopol, un preţ foarte redus. Astfel, dacă oaia costă 8 lei, ţăranul nu primeşte decât 4, aşa că se desparte de oaie cu destulă amărăciune, aceasta din urmă fiindu-i luată cu de-a-sila şi pe nimica. Boierii sunt scutiţi de această zeciuială.

In Valahia nu sunt atâţia cai câţi ar trebui de altfel să fie, dacă ne gândim la suprafaţa principatului. Herghelii bune aproape că nici nu există, şi caii sunt mărunţi, nu aşa de crescuţi ca în Rusia sau aiurea. Vacile şi boii sunt mai numeroşi decât caii şi sunt destul de mari. Porcii sunt în număr însemnat şi sunt foarte uşor de crescut. Albinăritul aduce foloase foarte mari şi se practică în toate judeţele. In păduri şi livezi sunt numeroşi pomi fructiferi, iar florile se găsesc pretutindeni, aşa că albinele găsesc hrană în deajuns. Pentru a avea o imagine mai clară, îţi dau mai jos nişte date, care au fost strânse în 1812 după judeţe, la plecarea armatelor ruse din Valahia:

Cai	85.832
Boi	169.778
Vaci	181.066
Oi.	517.664
Porci	215.489
Stupi de albine.	89.261

Locuitorii Valahiei cultivă pe câmpii grâu, porumb şi orz, care cresc pe câmpii întinse din belşug. Ovăzul aici nu se prea întrebuinţează, deoarece locuitorii hrănesc caii cu orz. Secara nu se prea întrebuinţează în Valahia. Cultivă şi meiu, şi în anii de belşug munca plugarului e răsplătită printr'o recoltă bogată. Locuitorii Valahiei întrebuinţează ca hrană mai mult porumbul, din care fac mămăligă ce-o întrebuinţează în loc de pâine. Alteori o pregătesc cu lapte, unt şi brânză, care are un gust foarte bun. Nu se poate trece cu vederea faptul, că guvernul valah nu are nicio grijă ca să facă rezerve din recolta anilor îmbelşugaţi pentru anii secetoşi. Fiecare locuitor e adesea nevoit să dea toată recolta sa pentru nevoile guvernului sau să o vândă şi să plătească dările, fără ca lui să-i rămâie ce-i trebue pentru hrană şi pentru semănat la primăvară. Se trimite mult grâu şi la Constantinopol, şi în cetăţile turceşti, pe preţ de nimica, stabilit de guvern. In loc de 50 lei, de exemplu, producătorii nu primesc nici jumătate. Guvernul dă voie să exporte cereale în Turcia numai acelora care au firman dela Ţarigrad. Alţii care n'au asemenea firmane nu pot scoate din Valahia niciun fel de produs fără o prealabilă dispoziţie. Astfel, plugarii fiind nevoiţi să-şi vândă produsele fără niciun câştig, nu mai au tragere de inimă pentru a cultiva suprafeţe mai întinse şi cultivă numai atâta cât ştiu că au nevoie, ştiind că ceea ce le prisoseşte va fi luat. In Valahia sunt nenumăraţi pomi fructiferi: meri, peri, caişi,

piersici, pruni, ale căror fructe sunt foarte gustoase. Toată partea nord-vestică a Valahiei e acoperită cu păduri întinse. Lemnul de nuc atât de frumos în lucru nu se găsește nicăieri în așa cantitate ca în Valahia. Acest copac se găsește pe toată întinderea Valahiei și ajunge aici la mărimi neobișnuite. Din acest lemn se lucrează mobilă și alte obiecte de decor în casă. Stejarul și fagul se găsesc de asemenea în toate părțile și sunt întrebuințați la construcții mai mult ca oricare lemn. Casele aici sunt acoperite cu șindrilă sau draniță. In deosebi natura a înzestrat aceste ținuturi cu podgorii, care sunt în număr foarte mare în toată Valahia, exceptând județele Ialomița, Gorj și Mehedinți, în care acestea lipsesc aproape cu desăvârșire. După strângerea strugurilor, din ei se face un vin foarte bun, mai ales dacă la stoarcerea strugurilor se ia seamă să nu fie printre ei struguri verzi. Când verile sunt mai răcoroase, strugurii nu ajung să se coacă și vinul atunci e foarte acru. In genere, însă, toate vinurile din Valahia sunt mai bune decât cele din Moldova, mai ales dacă se păstrează în pivnițți bune. Cele mai bune podgorii din Valahia sunt în regiunea Dunării, iar cele din Moldova la Odobești».

Scrisoarea a 11-a

28 Iunie 1820

Impărțirea Valahiei în județe, plăși și plaiuri; despre raialele și cetățile ce aparțin acestora și despre localități istorice...

Scrisoarea a 12-a

5 Iulie 1820

Despre numărul locuitorilor din Valahia și împărțirea lor în clase sociale...

Scrisoarea a 13-a

20 Iulie 1820

Despre boierii din Valahia; despre sistemul de conducere și funcții și despre veniturile lor...

Scrisoarea a 14-a

10 August 1820

Despre departamentele guvernului valah, și despre salarii și sumele ce se cheltuiesc cu ele anual...

MOLDOVA ȘI MUNTENIA DELA 1820 PÂNĂ LA 1829

I

București, 10 Octomvrie 1820

Se istorisește venirea în București a 120 de deputați din Târgoviște, cu jalbă la domnitorul Suțu, care voia să răpească pământurile târgoviștenilor, pe motiv că odinioară acele pământuri aparținuseră familiilor domnești. Din această pricină, târgoviștenii se răsculaseră și erau gata să omoare pe slujbașul însărcinat cu executarea poruncii domnești. Deputații, deși recunosc că acele pământuri aparținuseră cândva domnitorilor munteni, își apără drepturile asupra pământului pe baza stăpânirii lui de mai multe veacuri, mai mult decât cerea legea de prescripție a proprietății. Hotărîrea domnitorului nu se știe încă, dar probabil va fi promisiunea că le va satisface cererea mai târziu [1]).

II

București, 25 Ianuarie 1821

Amărît de revolta târgoviștenilor și de alte neplăceri, domnitorul a căzut bolnav de 45 zile, și în noaptea spre 19 Ianuarie a murit [2]), bănuindu-se că ar fi fost otrăvit de către un doctor grec, care făcea parte din Eteria grecească [3]). La 20 Ianuarie avu loc înmormântarea

---

[1]) C. D. Aricescu, *Istoria revoluțiunii române dela 1821*, Craiova, 1874, pp. 11—12.

[2]) Aceeași dată în *Istoria jăfuitorilor Țării Româneşti*, N. Iorga, *Izvoare contemporane asupra mişcării lui Tudor Vladimirescu*, București, 1921, p. 328. De fapt, Suțu murise la 13 Ianuarie, *Documente Hurmuzaki*, supl. 1/4, p. 314; moartea domnitorului a fost anunțată, însă, la 19 Ianuarie, prin dăngăt de clopote; *Rapoarte consulare austriace*, Acad. Rom., XI, p. 90.

[3]) Medicul Mihail Hristaris; C. Izvoranu, *Istoria lui Tudor* (N. Iorga, *Izvoare*, p. 353); Laurençon, *op. cit.*, pp. 60—64, susține că vinovatul a fost doctorul Depalte, recte Gheorghe Tipaldo, caimacam al Craiovei și medic al casei domnești. Von Miltitz afirmă că domnitorul a fost otrăvit din porunca vărului său, Mihail Suțu, domnul Moldovei. N. Iorga, *Acte și fragmente*, vol. II, p. 574.

lui, cu toată pompa, la biserica sf. Spiridon [1]). La 1806, în urma stăruinței ambasadorului lui Napoleon la Constantinopol, el fusese numit domnitor în Muntenia [2]), dar, din cauza războiului ruso-turc dela 1806, el nefiind partizan al Rusiei, a trebuit să plece din București la Constantinopol, numai după trei zile de ședere în București, și abia la 1818 putu reveni iarăși ca domnitor, însă din multe cauze a fost tot nenorocit [3]).

III

București, 5 Februarie 1821

Măsurile guvernului nemulțămesc tot mai mult poporul. Supunerea pandurilor la dări, birurile asupra poporului, nedreptățile sociale ș. a. au stârnit ura poporului, asupra cârmuirii și ecoul acestei uri s'a făcut Tudor Vladimirescu [4]), care stătuse în București până pe la 17 Ianuarie, când aflase că domnitorul nu mai scapă cu viață. De aici s'a dus la Târgu-Jiului și a început răscoala, punând în Tismana la arest pe un isprăvnicel [5]) și un vameș și dând din acest loc retras și adăpostit o proclamație prin care chema poporul la răscoală pentru drepturi și libertate și împotriva abuzurilor săvârșite de domnitori și boieri pe spinarea clasei de jos, care nu mai poate răbda [6]). In jurul lui au venit în curând vreo 500 de oameni gata a-l urma. El a dat o nouă proclamație pentru ordinea armatei sale și a cerut la Poartă, prin pașa dela Vidin, o anchetă asupra stării Munteniei. Din Tismana s'a dus cu ai săi la Cerneț [7]), și pretutindeni a fost întâmpinat cu pâine și sare. Totodată și boierii locțiitori de domnitori au strâns un număr de Arnăuți și au

---

[1]) G. D. Florescu, *Alaiul înmormântării lui A. N. Suțu Voevod*, București, 1932.

[2]) In același sens, raportul ambasadorului von Bielfeld din Constantinopol, 9 Septemvrie 1806; N. Iorga, *Acte*, vol. II, p. 409.

[3]) Formal Suțu a domnit dela 24 August la 13 Octomvrie 1806. Investit din nou la 9 Ianuarie 1807, el n'a ajuns decât până la Rușciuc, oploșindu-se în Iunie 1809 la Giurgiu. *Ibidem*, pp. 415, 419, 421, 424, 445.

[4]) Asupra caracterului răscoalei, Aricescu, *op. cit.*, p. 93. M. Romanescu și C. Grecescu au publicat recent scrisorile boierilor divăniți către Tudor și Macedonski, dovedind că ei au pus la cale și au finanțat răscoala olteană. Pentru rolul lui Al. Filipescu-Vulpe, vezi: Em. Vârtosu, *Tudor Vladimirescu*, București, 1927, comp. C. Erbiceanu, *Viața protosinghelului Naum Rîmniceanu*, pp. 23—24.

[5]) Clucerul Dincă Otetelișanu.

[6]) Prima proclamație lui Tudor a fost dată la 23 Ianuarie din Padeș în plaiul Cloșanilor. M. Romanescu, *Contribuții la cunoașterea lui Tudor Vladimirescu*, « Balcania », București, 1947.

[7]) Itinerarul complet, la M. Romanescu, *Petrache Poenaru și neamurile sale*, extras din « Revista Genealogică Română », București, 1944, p. 1, n. 3.

trimes scrisori către popor, să se ducă fiecare la vetrele lor. Ceata lui Tudor a ajuns la 1.200 de oameni şi s'a îndreptat spre Craiova, ocupând în drum şi Strehaia.

IV

Bucureşti, 9 Februarie 1821

S'a numit domnitor nou Scarlat Kallimah [1]), fost înainte în Moldova. Ştirile din Craiova spun că ceata lui Tudor e tot mai mare şi în foarte ună disciplină. Boierii Craiovei au trim es contra lui pe panduri, dar aceştia au trecut de partea lui Tudor [2]). Cei vreo 500 de Arnăuţi trimeşi din Bucureşti n'au ajuns încă la Tudor şi nu se ştie ce cale vor fi apucat şi ei. De altfel, nici guvernul nu pare că vrea să ia măsuri armate contra poporului, răsculat dar în ordine, ci să mulţămeşte numai cu măsuri preventive pentru sine.

V

Bucureşti, 15 Februarie 1821

Trupa lui Tudor se face tot mai mare şi lucrurile devin tot mai importante în Oltenia; se crede că Arnăuţii, strânşi de boierii din Craiova, nu's în stare a împrăştia poporul. Mănăstirea Motru a trebuit să capituleze, şi cei închişi acolo au putut pleca liberi [3]). Trupele sunt departe de Craiova cale de patru ceasuri şi locuitorii deacolo au fugit, afară de caimacam şi câţiva boieri ţinuţi de slujbă. Kallimah îndemnă pe boieri să ia toate măsurile pentru curmarea răscoalei populare, făcându-i răspunzători de tot ce se va întâmpla, întrucât ei singuri ştiu mai bine decât toţi cauzele răscoalei. Vornicul Costache Samurcaş e trimes de boieri în Oltenia cu depline puteri. Ei iarăşi îndeamnă poporul la linişte prin scrisori, în care zic că răscoala poporului e contra legilor şi n'are niciun efect, însă şi poporul le răspunde, din contra, că şi prădăciunile cârmuirii au fost ilegale. Paşa din Vidin a răspuns boierilor craioveni că nu le poate da ajutor, decât atunci când şi boierii din Bucureşti vor cere aceasta şi vor avea şi semnătura consulului rus, în care caz le va trimite în grabă până la 3.000 de Turci. Mulţi boieri munteni însă n'au consimţit încă la cererea de ajutor dela Turci, ştiindu-i cât rău fac aceştia din urmă creştinilor.

---

[1]) Cumnatul lui A. N. Suţu, Scarlat n'a ocupat niciodată efectiv scaunul Munteniei.

[2]) E vorba de arnăuţii şi pandurii sărdarului Iamandi Giuvara, cât şi de neferii sărdarului Iordache Olimpiotul.

[3]) M. Cioranu, *Revoluţia lui Tudor Vladimirescu*, N. Iorga, *Izvoare*, pp. 241—242.

VI

București, 23 Februarie 1821

Samurcaș, ajuns la Craiova, a spus lui Tudor, că în numele guvernului și boierilor îl iartă, dacă se va duce la el și-i va lăsa numai lui cererile poporului, ca să îngrijească de împlinirea lor. Tudor i-a răspuns că poporul nu cere decât să i se întoarcă ceea ce i s'a luat de cârmuire prin dări și alte căi și să i se promită că pe viitor nu i se vor mai pune alte dări și sarcini afară de cele legale. Samurcaș a scris boierilor, că față de această reducere a cererilor poporului, speră să nu mai aibă în curând aproape nimic de satisfăcut. Nicolae Văcărescu [1]), trimes mai înainte ca șef al Arnăuților, s'a întors în București spunând că, fiind bolnav, nu poate face nimic împotriva poporuluil. Tratativele lui cu Tudor Vladimirescu n'au avut niciun succes. Acesta i-a scris că, dacă el e în adevăr fiul acelui slăvit Văcărescu [2]), care a apărat cândva cu îndrăzneală drepturile poporului în fața domnitorilor, atunci ar trebui să se alipească și el la actuala lui întreprindere. In Târgoviște s'a făcut o nouă revoltă, mult mai puternică, și de odată au venit în București 400 de oameni cu cerere la soția fostului domnitor, ca ea să întoarcă documentele pământurilor ce li s'au luat. Boierii avuseră însă grijă mai din timp și scoaseră documentele dela principesă, iar alte acte făcute de Suțu le-au ars în public.

VII

București, 9 Martie 1821

Orizontul Munteniei se întunecă tot mai rău. Din Galați vine deodată vestea încăierării sângeroase dintre Arnăuții domnitorului Moldovei și Turcii lui beșli-aga [3]). Cauza încăierării nimeni nu o putea explica. Peste câteva zile sosi și din Iași știrea unei încăierări, cu ocazia venirii lui Alexandru Ipsilanti [4]), cu scopul de a-și libera patria, Grecia. Cei vreo 20 de Turci, care erau pe atunci în Iași, au fost tăiați în mare parte. Ipsilanti, făcându-se stăpân, nu numai peste Iași, ci și peste toată Moldova, își pregătește trupe, dă proclamații pretutindeni și spune că voluntarii săi s'au îndreptat spre Muntenia. Mihail Suțu,

---

[1]) Vornicul N. Văcărescu (1789—1825).

[2]) Ienăchiță Văcărescu, vel-vistier, mort în 1797.

[3]) Măcelul Turcilor din Galați a fost făptuit de tagmațarhul Vasile Caravia, la 23 Februarie; Raybaud, *Mémoires sur la Grèce*, Paris, 1824, voi. I, p. 195; Iacovache Rizo-Nerulos, *Histoire moderne de la Grèce*, Geneva, 1828, pp. 288—289.

[4]) Fiu al lui Constantin-Vodă Ipsilanti și al Saftei C. Văcărescu, Alexandru, (1792—1828) era aghiotantul țarului, viteaz general de cavalerie, care și-a pierdut o mână în bătălia dela Dresda. G. Bezviconi, *Pușkin*, p. 131 și urm.

domnitorul Moldovei [1]), pare mai dispus să schimbe pe Turci, decât să se împotrivească lui Ipsilanti. Toţi locuitorii socot de neînlăturat năvălirea Turcilor, cu tot puhoiul de nenorociri, cunoscut pe urma lor, în Moldova şi Muntenia. Unii cred, că Ipsilanti e numai avangarda uşoară a Rusiei, care porneşte iarăşi război contra Porţii [2]); alţii cred, că Ipsilanti, auzind de revolta lui Tudor, a crezut că e nimerit să încerce şi el liberarea patriei sale [3]), sau cel puţin să se răzbune pe Turci pentru chinurile ce ei le-au pricinuit bunicului său (Alexandru-Vodă), fost domnitor în Muntenia [4]). In Bucureşti, din cauza ştirilor dela Iaşi, s'a produs mare agitaţie; locuitorii şi-au cărat avutul prin mănăstirile întărite, ba unii le-au trecut peste Carpaţi şi în Austria. La 2 Martie s'a dat de ştire că vin Turcii în Bucureşti, şi poporul a croit-o la fugă cu larmă mare; abia au putut fi ajunşi şi liniştiţi prin trimişi speciali, care le-au spus că nu vin Turcii. Unii s'au înarmat pentru paza lor proprie; poliţia şi autorităţile, ba chiar caimacamul Negri [5]) n'au mai făcut nimic zilele acelea. Proclamaţiile lui Ipsilanti, evident, fuseseră citite; anarhie era pretutindeni; noaptea erau dezordini şi împuşcături în oraş, pretutindeni tulburare şi nelinişte. Cei care aveau puţine mijloace au fugit din oraş, unii tocmai în Austria [6]). Ipsilanti s'a dus la Ro-

---

[1]) Fiu al lui Grigore M. Suţu (1763—1836), Mihail II s'a născut la Constantinopol în 1784; domnitor dela 1819, el şi-a scris pitacul de retragere la 29 Martie 1821 (C. Erbiceanu, *Istoria mitropoliei Moldovei şi Sucevei*, Bucureşti, 1888, p. 110 ş. a.) şi, cerând încuviinţarea consulului rus Andrei Pizani, şi-a trecut familia în Basarabia; de altfel, puţin mai înainte, domnitorul a cerut lui Alexandru I şi lui Capo d'Istria înalta prpteguire a Rusici pentru Moldova — « ţara care în diferite vremuri a datorat mântuirea ei ajutorului şi îndurării ţarului ». Suţu a plecat apoi în Italia, a fost vreo patru ani reţinut în Austria, ajungând cu timpul ministru plenipotenţiar al Greciei la Paris şi Petersburg; a murit în 1864 G. Bezviconi, *Puşkin*, p. 132 şi urm.

[2]) Rizo (*op. cit.*, p. 290) arată că, odată cu proclamaţia lui Ipsilanti, din 23 Februarie, a apărut un manifest clandestin, tipărit la Chişinău, spunând că o mare putere va sprijini răscoala grecească, ceea ce confirmă însuşi Ipsilanti, în scrisoarea adresată din Roman, la 5 Martie, divanului muntean (Dârzeanu, *Cronica revoluţiei din 1821*, Bucureşti, 1921, pp. 55—56, şi Iorga, *Acte*, vol. II, pp. 570—571).

[3]) Adevărul este tocmai contrar: Tudor a folosit prilejul eteriei ca să pornească răscoala sa.

[4]) Alexandru Ipsilanti (1728—1807), domnitor al Munteniei (1774—1782 şi 1796—1797) şi al Moldovei (1786—1788), decapitat de Turci (Iorga, *Acte*, vol. II, pp. 359, 392, 416—417, 426; *Documente Hurmuzaki*, supl, 1/3, p. 135—136).

[5]) Postelnicul Costache Teodor Negri, decapitat la Fanar, în 1822 (Iorga, *Acte*, vol. II, p. 662).

[6]) Semnalul bejaniei îl dăduse banul Grigore Brâncoveanu, pornind în noaptea de 2 Martie dela moşia Mogoşoaia spre Braşov.

man, unde se spune că va sta multă vreme [1]). Tudor Vladimirescu n'a consimţit la propunerile lui Samurcaş şi e stăpân pe toată Oltenia. Arnăuţii trimeşi contra lui s'au întors în Bucureşti, fără să fi avut vreo ciocnire cu el. Unii îi bănuesc, că ar fi atraşi de Ipsilanti de partea sa şi că acesta se sileşte a convinge şi pe Tudor pentru o acţiune comună; din proclamaţiile lui Tudor se vede că el rămâne tot prieten Turcilor şi duşman numai al abuzurilor din Muntenia.

VIII

Bucureşti, 19 Martie 1821

La 17 Martie, plecând consulul rus Pini [2]) şi cel austriac Fleischhackel-Hakenau [3]), precum şi boierii, la Braşov, în Transilvania, unde

---

[1]) La 1 Martie Ipsilanti părăsi Iaşii, la 5 era la Roman, la 7 la Focşani, la 18 la Buzău, iar la 25 a tras la castelul banului Grigore Ghica din Colentina.

[2]) Alexandru Pini, consul la Iaşi între anii 1812 şi 1818, când a devenit consul general la Bucureşti. Rolul său în organizarea eteriei în Muntenia este incontestabil. Mai puţin sigură este legătura lui directă cu mişcarea lui Tudor Vladimirescu, deşi Iordache Golescu afirmă că Tudor a plecat din Bucureşti « să răzvrătească ţara pentru lege, învăţat de Pini », iar Ştefan Scarlat Dăscălescu spune că pe Tudor « l-au ales capii revoluţiei şi d. Pini ». El recunoaşte căimăcămia din 15 Ianuarie 1821, instituită prin falsul pitac domnesc fabricat de postelnicul Iacovache Rizo, şi primeşte adresa omagială a boierilor veliţi înainte de îngroparea lui Alexandru-Vodă Suţu. Dezavuarea răscoalei de către ţar, cunoscută de Pini la 18 Februarie, determină atitudinea lui ambiguă până la 17 Martie, când pleacă la Braşov, unde îl urmează pribegii munteni. Cu aceştia păstrează legături după ce se mută la Sibiu şi-i încurajează, trimeţând cererile şi memoriile lor ţarului, dar dojenindu-i când reped un arz la Poartă. La 14 August 1822 emigraţii din Braşov se plângeau ţarului că Grigore Ghica fusese numit de Poartă, iar nu ales de boieri, şi imputau lui Pini că-i amăgise făgăduindu-le mereu un război ruso-turc. Pini care prin influenţa despotică asupra domnitorilor şi boierilor dădea la Constantinopol impresia unei puteri nemărginite în amândouă principatele, ce-i îngăduise ca, prin lămuriri contradictorii, să împiedece, multă vreme intrarea trupelor de « pacificare » ale Turcilor, a încercat zădarnic să-şi reia funcţiile la Bucureşti prin sondaje făcute la Poartă în Iunie 1822. O scrisoare a sa, trimesă din Sibiu la 10 Mai vornicului Costache Samurcaş la Braşov, căzând în mâinile Turcilor, reis-efendi ceru prin mijlocirea dragomanilor Austriei şi Angliei ca guvernul din Petersburg să nu mai trimeată pe Pini în principate. In Decemvrie 1822 Minciaki era numit în locul lui. Aceasta nu l-a împiedecat să stimuleze pe democraţii munteni din Braşov în ciuda lui Grigore-Vodă Ghica, după cum susţinea în Moldova pe fostul cărvunar Ioniţă-Vodă Sturdza împtriva opoziţiei conservatoare condusă de Mihail Sturdza. I. C. Filitti, *Frământările politice şi sociale în Principatele Române dela 1821 la 1828*, Bucureşti, p. 22 şi urm.; N. Iorga, *Histoire des états balcaniques*, pp. 183, 201, 205, 227, şi *Acte şi fragmente*, vol. II, p. 563 şi urm.

[3]) Agent austriac între anii 1812—1828. In Octomvrie 1818, când fuga lui Caragea-Vodă făcuse sensaţie, el susţinea că Pini primise sume mari ca să

şi autorul scrisorilor acestora se duce peste câteva zile, locuitorii ce n'au putut pleca cu ei au rămas şi mai desperaţi.

IX

București, 22 Martie 1821

Tudor a venit lângă Bucureşti, la Cotroceni. La 21 a vrut să meargă la mitropolie, să trateze cu toate clasele problema poporului [1]). Căminarul Sava Bimbaşa [2]) i s'a opus însă, baricadând străzile cele mari. Oamenii lui Tudor au primit poruncă să intre în oraş pe cete mici. Sava s'a închis în mitropolie cu Arnăuţii săi şi cu mitropolitul. Toate dughenile şi-au ferecat uşile. Ceata lui Tudor s'a dus la mitropolie, dar Arnăuţii n'au vrut să-i deschidă poarta. Tudor s'a' aşezat în casa văduvei Zoiţa Brâncoveanu [3]), iar oamenii lui prin jurul mitropoliei, cu scop să oprească orice introducere de provizii într'acolo [4]). Noaptea

uşureze evadarea domnitorului, care fusese angajată cu două luni înainte printr'o înţelegere tainică între baronul Stroganov, ambasadorul Rusiei la Poartă, şi gospodarul muntean. La 28 Ianuarie 1821, agentul raportează că Pini a chemat pe Tudor la consulat şi l-a îndemnat să provoace răscoala, ca Rusia să aibe un pretext să intre în principate. La 1 Martie, el spune că în Bucureşti domneşte credinţa că Rusia va sprijini mişcarea lui Ipsilanti. La 17 Martie, Fleischhackel luase drumul Braşovului. La 4 Aprilie, raporta din Sibiu, că unii din boierii emigraţi — Iordache Filipescu, C. Samurcaş, N. Mavro — ar fi înmânat lui Pini un proiect de constituţie, tinzând să pună Muntenia sub dependenţa Rusiei.

[1]) Intrarea lui Tudor în Bucureşti s'a făcut într'adevăr la 21 Martie; Vîrtosu, *op. cit.*, pp. 11—19.

[2]) Grec din Patmos, Sava a venit la Bucureşti în 1796, intrând în rândurile arnăuţilor Ogeacului. Luptele contra rebelului paşă Pasvan-Oglu îi dau prilejul să se distingă prin alungarea lui Cara-Mustafa peste Dunăre, cucerirea Fetislamului, capitularea Negotinului şi înfrângerea lui Manaf Ibrahim. La 1801 Alexandru Suţu îl numeşte şef al gărzii domneşti în Moldova. După 1806 schimbă stăpânul, îşi pune sabia în serviciul paşilor rebeli, intră iar în slujba Porţii şi participă la atacul Ruşilor contra Giurgiului. Sultanul îl numeşte bimbaşă (colonel) de ieniceri, dându-i caftan şi cal de onoare. La întoarcerea lui Scarlat Kallimah în scaunul Moldovei e făcut sărdar, apoi căminar, păstrându-şi rangul de cap al gărzii domneşti. Luxos, darnic, viteaz, dar fals şi ipocrit, avea grijă ca oştenii lui să fie bine echipaţi şi bine plătiţi. Iniţiat în eterie la 1819, a convertit la rându-i, împreună cu Iordache Olimpiotul, pe Tudor Vladimirescu. Sub Alexandru Suţu, Sava a fost comandant al cavaleriei uşoare. In 1821, el a pregătit răscoala Bulgarilor, ce n'a ştiut s'o folosească Ipsilanti. Sava a trecut, după bătălia dela Drăgăşani, la Turci, care l-au omorît prin trădare.

[3]) Casele aşezate sub mitropolie, pe locul actualei pieţi Bibescu-Vodă.

[4]) In zorii zilei de 21 Martie, printr'o scrisoare adresată lui Al. Filipescu-Vulpe, Tudor ceruse să se închidă toate prăvăliile şi să se golească pentru oamenii săi câteva conace; Vîrtosu, *op. cit.*, doc. IX, pp. 79—80.

se aud împușcături, se fac chefuri; oamenii, de spaimă, s'au ascuns până și prin biserici.

X

București, 24 Martie 1821

Ipsilanti, neîmpiedecat, a venit cu voluntarii săi în București [1]), unde-și plimbă steagurile pe uliți, pentru eliberarea Greciei. In cele din urmă le-a așezat la poarta casei boierului Belu [2]), unde s'a hotărît să fie adunarea voluntarilor greci. Turcii de pe malul drept al Dunării sunt gata să treacă. Tudor nu se unește cu Ipsilanti, ci roagă pe boieri să se unească și ei cu mișcarea populară. A și încheiat un act, subscris de mitropolit, episcopi, boieri ș. a., la 23 Martie 1821 [3]). Ipsilanti printr'o proclamație [4]), îndeamnă pe boieri să nu fugă în Austria, însă mai toți fug din București.

XI

Brașov, 9 Aprilie 1821

Autorul venise aici la 26 Martie. Cetele lui Ipsilanti și ale lui Tudor s'au dedat la jafuri prin satele și orașele Munteniei, cu toate încercările șefilor de a le opri dela aceasta și a le ține în disciplină. Tudor vrea să convingă cu orice preț Poarta de dreptatea cauzei poporului, pe care el îl reprezintă și, printr'o scrisoare adresată boierilor din Brașov, îi roagă să intervie și ei pe lângă Poartă și monarhul rus și să le explice cum stau lucrurile [5]) Citind-o și știind starea de lucruri din Muntenia, autorul n'a putut să nu simtă tot adevărul cuvintelor lui Vladimirescu, în deplină măsură, și să nu compătimească nenorocirea care a împins pe acest om până la desperare și l-a făcut în cele din urmă să ridice poporul și să-și puie în primejdie propria-i viață...

XII

Brașov, 14 Aprilie 1821

Ipsilanti, care s'a așezat la Colentina, văzând că nu poate îndupleca pe Tudor de partea sa, s'a dus la Târgoviște, spre a se stabili

[1]) Ipsilanti n'a intrat niciodată în București; autorul confundă sosirea sa cu procesiunea organizată de Sava la București.

[2]) Casele biv-vel-logofătului Ștefan Belu, unde s'a sfințit steagul eterist și unde era cartierul căpitanului Farmache, se aflau pe podul Mogoșoaiei, lipite de hanul sf. Ioan cel Mare, aflându-se chiar în dreptul străzii Carol de astăzi. G. D. Florescu, *op. cit.*, pp. 40—41.

[3]) Aricescu, *Acte*, pp. 132—133.

[4]) Trimisă din Mizil, la 18 Martie.

[5]) Scrisoarea e redată în întregime; o reproduce și Vîrtosu, *op. cit.*, doc. XXV, pp. 95—97.

acolo cu cei vreo 20.000 de oameni ai săi. De partea sa era şi Bimbaşa Sava şi căpitanii Iordache [1]) şi Farmache [2]), care, deşi sunt buni ostaşi, nu-i puteau oferi mari servicii lui Ipsilanti, întâiul fiind legat oarecum de Kallimah, iar ultimul având puţini Arnăuţi. Prinţul Gheorghe Cantacuzino [3]), tovarăşul lui Ipsilanti, a rămas în Moldova,

---

[1]) Născut prin 1772, Iordache Olimpiotul sau Gheorghe Nicolae jefuia în 1806 împrejurimile Olimpului, iar mai târziu se lupta pentru libertatea Sârbilor. Poetul Puşkin îl alege drept erou al unui poem proiectat, pe când contemporanii săi, Liprandi şi Weltman îl zugrăvesc pe Iordache în trăsături negative. Corespondenţele din ziare: « Buletinul Petersburgului » (11 şi 15 Noemvrie 1821), « Journal des Débats » (1 Noemvrie) şi « Gazette de France » (6 Noemvrie), precum şi istoricii din acea epocă — Pouqueville (*Histoire de la régénération de la Grèce*, Paris, 1824) şi Iacovache Rizo-Nerulos şi-au manifestat simpatia faţă de Iordache Olimpiotul. In notele profesorului N. Iorga, cu privire la articolul meu: *Sârbii în Basarabia la începutul secolului XIX* (« Din trecutul nostru », 1939, I—III, p. 17 şi urm.), publicate în « Revista Istorică » din 1942, pp. 91—92, citim: acuzaţiile de trădare ce i se aduc nu se potrivesc cu caracterul acestui român din Balcani; de altfel ca şi celelalte informaţii ale lui Liprandi. Iorga nu are dreptate, cu atât mai mult cu cât el însuşi scrie: *Iordache Olimpiotul, vânzătorul lui Tudor Vladimirescu*, « Analele Academiei », 1916, vol. XXXVIII, p. 447 şi urm., şi « Bulletin de la section historique de l'Academie », 1916, p. 288 şi urm. N. Gioga-Sinefache, *In legătură cu originea etnică a lui Iordache Olimpiotul*, « Revista Istorică Română », 1937, şi Mihail Lascaris, *Grecii şi Sârbii în luptele lor pentru libertate*, Atena, 1936. Voevodul sârb Haiduc Velko, care l-a adăpostit în Serbia, a fost omorît, iar văduva sa, Stana, răpită chiar de Iordache. Pe vremea lui Caragea-Vodă, el a stat la Bucureşti. Olimpiotul l-a convins pe Cara-Gheorghe să părăsească Hotinul şi să se întoarcă în patrie, unde acest domnitor al Sârbilor a şi fost ucis. Dragomanul rus Domnando l-a salvat pe Iordache de spânzurătoare, când l-au prins Austriacii. El a iniţiat omorul lui Tudor şi, împresurat de Turci, şi-a găsit moartea eroică între zidurile mănăstirii Secu. G. Bezviconi, *Puşkin*, p. 121 şi urm.

[2]) Tovarăş nedespărţit al lui Iordache, macedonean ca şi el, căpitanul Iane Farmache din Blaţa fusese haiduc între 1806—1812. Delegat în misiunea N. Văcărescu în Oltenia, însărcinat cu paza ordinei în capitală, Farmache şi-a sporit faima de jefuitor pe drumul Craiova-Bucureşti, a organizat un birou de recrutare în casele Belu, a jucat un rol de conivenţă la uciderea lui Tudor, iar după înfrângerea dela Drăgăşani s'a închis cu Iordache întâi la Curtea de Argeş, apoi la Secu, de unde a fost dus în lanţuri la Constantinopol şi decapitat în Noemvrie 1821. N. Iorga, *Acte şi fragmente*, vol. II, p. 607; Rizo, *op. cit.*, pp. 327—328.

[3]) Fiul vornicului Matei Cantacuzino-Deleanu, ajuns după 1791 consilier efectiv de stat în Rusia. Fratele lui Gheorghe, Grigore, colonel, a fost ucis la Borodino, iar Gheorghe, ofiţer de gardă, aghiotant al generalului Bennigsen, a participat în luptele împotriva lui Napoleon şi a ajuns colonel al regimentului de ulani dela Bug. La retragerea eteriştilor peste Prut, el a suferit un atentat din partea căpitanului arnăut Hagioglu. Trăia, apoi, în disgraţie la

pentru ca, aşezându-se în Focşani ori în Iaşi, să ia comanda voluntarilor din Moldova şi să păzească acest principat. Mihail Suţu se spune că a fugit în Basarabia cu toată suita sa. Ipsilanti a primit dela secretarul de stat al Rusiei, Capo d'Istria, o scrisoare convingătoare [1]), după care nu se ştie ce va face. Turcii au început a trece Dunărea prin diferite puncte. Războiul se va face curând. Un caimacam [2]) al lui Kallimah a venit cu vreo 1.500 de oameni în Craiova şi anunţă iertare din partea sultanului pentru toţi cei care vor depune armele şi se vor duce pe la casele lor, lucru ce-l făcură mulţi panduri de-ai lui Tudor, iar celorlalţi, ce nu vor asculta, robire şi pustiire caselor şi familiilor lor. Pe lângă Tudor au rămas vreo 600 de oameni, afară de Arnăuţii slujbaşului sârb Hagi-Prodan [3]), uniţi cu el. Mitropolitul, doi episcopi şi câţiva boieri încă mai ţin cu Tudor în Bucureşti pentru o acţiune comună, deşi Vladimirescu în întâia sa proclamaţie îşi manifestase ura contra mitropolitului. Acum se vede că s'au împăcat cu desăvârşire, lăsând la o parte orice personalitate. Poşta rusească s'a întrerupt din cauza turburărilor, însă autorul promite să scrie pe viitor cu poşta austriacă, ce merge regulat, de două ori pe săptămână.

XIII

Braşov, 1 Mai 1821

Zilele acestea, a venit ştirea că Turcii din Brăila au intrat în Moldova şi s'au îndreptat spre Oituz, atacând noaptea în drum satul Grozeşti, ucigând pe un vătaf boieresc şi pe alţi locuitori nevinovaţi şi răpindu-le herghelia de cai şi turmele de vite, pe care le îndreptară spre Brăila. Probabil că planul Turcilor este să izoleze pe Ipsilanti de Moldova şi, ocupând şi Oltenia, să-l puie între două focuri. Tudor a rămas, ca şi mai înainte la Cotroceni, unde, văzând că n'a primit niciun răspuns satisfăcător dela Turci la cererile sale adresate în numele poporului, a început a-şi întări mănăstirea cu şanţuri. In cele din urmă, a primit dela paşa din Giurgiu o scrisoare particulară, cu asigurarea că sultanul e dispus a desrădăcina abuzurile din Muntenia şi a lua în seamă toate dreptele sale cereri. De asemeni se comunică din Bucureşti venirea unui

---

Hotin (Wiegel, *op. cit.*, VI, p. 127), murind la Hangu, în Moldova, în 1845. Soţia sa, prinţesa Elena Gorceakov (1794—1854, la Otachi, jud. Soroca), era sora cancelarului A. M. Gorceakov. G. Bezviconi, *Puşkin*, p. 164 şi urm.

[1]) Se dă textul scrisorii, din Leibach, din 14 Martie, reprodusă şi de Aricescu, *Acte*, pp. 104—106.

[2]) Biv-vel-postelnicul Iancu Samurcaş.

[3]) Bulgar, căpitan de arnăuţi, colaborator credincios al lui Tudor, după a cărui moarte s'a alipit de Ipsilanti, s'a închis la Tismana cu Dimitrie Macedonski şi a izbutit, prin intervenţia fratelui acestuia, să se refugieze la Hotin, unde a murit în 1826.

nou trimes al paşii, cu însărcinarea de a comunica în taină lui Tudor, că Turcii nădăjduiesc în credinţa şi conlucrarea lui pentru alungarea lui Ipsilanti din Muntenia şi de a-l înştiinţa, că Turcii vor veni în Bucureşti şi, dacă el va conlucra cu ei şi nu-i va trăda, sultanul îl va face chiar domnitor peste acest principat. Tudor, deşi a răspuns satisfăcător, totuşi a început a face demersuri pentru asigurarea sa personală.

XIV

Braşov, 5 Mai 1821

In sfârşit s'a dat pe faţă taina acţiunii lui Ipsilanti, prin răscoala din Moreià a Grecilor, lucru ce a pricinuit multe persecuţii creştinilor. In întâiul loc a fost spânzurat, chiar în ziua de Paşti, patriarhul Grigorie, şi după trei zile corpul său profanat a fost aruncat în mare. In Muntenia, Turcii omoară fără osebire şi fără cercetare, chiar şi pe cei ce nu participaseră de loc la revoluţie.

XV

Braşov, 30 Mai 1821

La 14 Mai, Tudor Vladimirescu, aflând despre apropierea Turcilor de Bucureşti, a înştiinţat pe mitropolit, episcopi şi boieri să-şi caute în fugă scăparea, iar el s'a îndreptat spre Piteşti, unde a fost însă arestat de căpitanul Iordache şi dat în mâna kniazului Ipsilanti. După încredinţarea unora, aici a fost acuzat de acţiune contrară Grecilor voluntari şi, găsit vinovat, a fost ucis din porunca lui Ipsilanti. Alţii spun, că a fost ucis fără ştirea lui Ipsilanti de către Arnăuţi, în supravegherea cărora fusese dat. Turcii au venit în Bucureşti la 16 Mai, fără să fi fost împiedecaţi de ceva. Contrar aşteptării locuitorilor, ei s'au apucat de ucis, spânzurat şi tras în ţeapă pe oameni, după cele mai mici bănuieli ori pâri. Pe la barierele Bucureştilor erau multe victime, şi poporul, privind la ele, se gândea la promisiunea sultanului cea mincinoasă şi regreta că n'a tras şi el focuri împotriva Turcilor. Mulţi Greci, Sârbi şi Bulgari au fost ucişi, nefiind de loc înarmaţi, alţii, deşi purtau arme până la venirea Turcilor, le aveau numai pentru siguranţa personală, căci în vremea răscoalei, autorităţi nu mai erau. Aproape două săptămâni au rămas Turcii în Bucureşti, ocupându-se numai cu uciderea nenorociţilor oameni, contra cărora se aduceau rapoarte neconştiincioase de către oameni plini de răutate, ori din dorinţa de a sluji Turcilor. In această vreme, prin alte părţi ale Munteniei şi Moldovei, Turcii, sub aga dela Silistra, kehaia Hagi-Ahmed, au produs şi mai mari dezastre. In Oltenia, ei au început a ucide familii întregi, a prăda şi arde sate întregi. Cei din Brăila au ars o parte din Focşani, pe motiv că într'o casă sau alta s'ar fi aflând răsculaţi. Prin sate au tăiat pe locuitori, pe motiv că sunt Sârbi, Bulgari, Greci, străini, ori în legătură cu unii

ca aceştia. Prin Ialomiţa au dărâmat bisericile, sub cuvânt că ei trebue să înceapă războı şi contra religiei. In Teleorman au ucis în ziua de Paşti câteva familii de negustori. Turcii, ca să îndreptăţească asemenea fapte, zic că cei ce le-au săvârşit nu sunt din oştile lor, ci bande de tâlhari nesupuşi. Sate întregi au fost arse şi prădate. Iată ce fel de restabilitori de ordine şi linişte sunt Turcii! Locuitorii au fugit prin păduri, prin munţi, în Austria.

XVI

Braşov, 10 Iunie 1821

Dela un dascăl al lui Tudor Vladimirescu, autorul află că, la început răscoala avea de scop uciderea boierilor, domnitorului şi a tuturor fanarioţilor greci ce luau parte la cârmuirea Munteniei. Ziua fixată pentru aceasta era o Duminică, atunci când, obişnuit, în fiecare săptămână boierii erau adunaţi în sala de oaspeţi a domnitorului. Boala domnitorului însă şi întreruperea adunării boierilor la el din cauza aceasta, făcu să se schimbe planurile lui Tudor. Inţeles cu căpitanii Iordache, Farmache ş. a., dela care primise un grup de Arnăuţi, el plecă în Oltenia, silindu-se a ţine în frâu gloatele sale dela prădăciuni şi uciderea oamenilor nevinovaţi. Totuşi, în inima răsculaţilor se zămislise ura în contra boierilor, şi de aceea ei asediază la Beneşti (Vâlcea) câteva familii de boieri închise într'o casă, şi aceştia în apărarea lor, uciseră doi răsculaţi, deşi suferiră nu mai puţin şi ei cu soţiile şi copiii lor de groază. Tudor, când a auzit despre aceasta, a plecat într'acolo cu 3.000 de oameni înarmaţi şi a pedepsit cu decapitarea pe aceşti samovolnici vinovaţi, care, contrar poruncii lui, se apucaseră de ucis boierii. Prin aceasta supune ascultării voinţei sale pe toată ceata sa, cu care a ajuns la Bucureşti fără a mai fi pricinuit vreun rău boierilor în drumul lor. In Bucureşti se gătise să-i ucidă pe-un cap, cu familii cu tot, socotind aceasta ca unicul mijloc de eliberare a poporului. Soarta însă a scăpat pe boieri, căci doi din cei mai buni prieteni ai săi i-au schimbat gândurile, şi chiar el a împiedecat pe panduri de a călca vreo douăsprezece case boiereşti urîte de ei, şi cât a stat în Bucureşti, n'a ucis niciun boier.

XVII

Braşov, 26 Iunie 1821

Armatele turceşti au plecat din Bucureşti împotriva lui Ipsilanti şi au ajuns la Târgovişte fără nicio piedecă. La ivirea întâiului şir de vreo 2.000 de Turci, foarte bine înarmaţi, contrar aşteptărilor tuturor, Ipsilanti s'a retras, se spune, din cauza trădării şefilor Arnăuţilor, între care căminarul Sava cel dintâiu trecuse la Turci. Iordache şi Farmache se retrăseseră şi ei spre Olt. Numai o parte din voluntari sub Ipsilanti se opuseră Turcilor lângă Rucăr, unde fură ucişi şi robiţi

vreo douăzeci de greci. La 21 Iunie iarăşi fu o luptă între Câmpulung şi Rucăr, în care căpitanul Iordache pierdu nouă oameni (7 răniţi şi doi robiţi), iar Farmache s'a stabilit în mănăstirea Bistriţa [1]. Târgu-Jiul a fost ocupat de Bulgari înarmaţi. La Tismana sunt oamenii lui Tudor. Lângă Cerneţ e Hagi-Prodan cu o ceată de Arnăuţi, în mare parte Sârbi. Contra tuturor operează kehaia paşii dela Vidin, şi se crede că în curând va izbuti să cureţe şi aceste localităţi. Cum se vede, planul lui Ipsilanti e rău făcut: slujbaşii lui sunt împrăştiaţi şi separaţi, şi apoi nici gând n'au de o acţiune unică [2].

XVIII

Braşov, 29 Iunie 1821

Ipsilanti, trecând în Austria, a fost arestat de guvernatorul din Sibiu şi trimes la Muncaci [3]. Turcii se dedau pretutindeni la jafuri, ucideri şi pustiiri. Kehaia paşii de Silistra, deşi arată că vrea să oprească aceste jafuri, totuşi nu toate armatele turceşti îl recunosc drept şeful lor, căci Turcii din Giurgiu ascultau mai mult de locţiitorul paşii de acolo, om rău şi negustor, care, pe motiv că trupele lui Tudor ori Ipsilanti i-ar fi răpit mărfurile la trecerea Dunării, aprobă toate jafurile şi uciderile. Tătarii stau sub conducerea sultanului lor, care e considerat deopotrivă cu paşa. Zaporojenii stau sub conducerea hatmanului esaul Koşev, care nu vrea să recunoască pe nimeni afară de sultan, ori marele vizir. Turcii dela Brăila stau sub conducerea kehaii paşii de acolo, care, fiind deopotrivă cu paşa dela Silistra, nu este supus nimănui, afară de vizir. In Târgovişte, pentru cea mai mică bănuială (de a fi găzduit de pildă pe volintirii greci), oameni nevinovaţi au fost spânzuraţi, ucişi altfel şi traşi în ţeapă. Cine ştie când se va curma această stare nenorocită a ţării, dată focului şi săbiei, lipsită de toate produsele pământului şi de vite, pe care le cară Turcii spre Dunăre şi prin cetăţi, precum fac şi răsculaţii!

---

[1] La episcopia Argeşului.

[2] La 7/19 Iunie 1821, Ipsilanti a pierdut bătălia dela Drăgăşani.

[3] In realitate, la Sibiu s'a eliberat lui Ipsilanti un paşaport pentru Statele Unite, cu data de 29 Iunie, sub numele fals de Dimitrie Paleogenides, mare negustor rus, indicând ruta Timişoara, Pesta, Viena, Hamburg. Arestat de guvernatorul Timişoarei, Ipsilanti a fost dus din ordinul guvernului din Viena la cetatea Muncaci. Transferat în Iulie 1823 la închisoarea din Theresienstadt în Cehia, a fost eliberat în Noemvrie 1827 după stăruinţa ţarului Nicolae I şi a murit la Viena în Ianuarie 1828, înainte de a fi împlinit 36 ani. Aricescu, *Istoria*, pp. 293—294.

XIX

Braşov, 20 Iulie 1821

In vremea acestor nenorociri aduse ţării de Turcii din Brăila, Silistra, Giurgiu şi Vidin, Moldova suferea şi mai grozave nenorociri dela Turcii veniţi din Brăila şi Hârşova. Grecii, văzându-se slabi, s'au retras, unii spre Carpaţi, alţii spre Prut. Urmăriţi până la Sculeni, ei au cercat a se apăra cu desperare, dar au fost învinşi de Turci, mult mai bine echipaţi ca ei, şi n'au scăpat decât cei ce au trecut Prutul înnot. Celor din Carpaţi le-au venit în ajutor Iordache şi Farmache, şi cu toţii sunt la graniţa Bucovinei, ocupând şi mănăstirea Secu, însă, rău aprovizionaţi, vor fugi de sigur în Basarabia ori Bucovina, fiindcă îi urmăreşte acolo o parte din oştile turceşti, în timp ce altă parte s'a răspândit prin toate colţurile Moldovei, prădând şi ucigând, distrugând biserici şi mănăstiri, robind călugăriţele, pe care le-au necinstit şi vândut apoi la alţi Turci, în sfârşit, omorând o mulţime de monahi şi locuitori care n'au avut nimic aface cu răsculaţii. La Găvanele, în Buzău, afară de monahi, au ucis şi pe doi boieri, paharnicul Hrisoscoleu [1]) şi slugerul Sotir, adăpostiţi aici împreună cu alţi oameni, care n'au participat de loc la răscoală. Comandantul cetăţii Hârşova, trimiţând pe Turcii săi desculţi şi nevoiaşi la Brăila, l-a rugat pe paşă să-i întrebuinţeze la afacerile Moldovei, ca să-şi mai îmbunătăţească şi ei starea de nevoie în care se află! Iată cum apără Turcii Moldova şi o ocrotesc!... Paşa i-a împlinit cererea de mai sus, şi Turcii s'au dedat la jafuri nemaiauzite şi la samovolnicii de tot felul prin toate oraşele. Un slujbaş din Bârlad povesteşte, că ienicerii au ameninţat să treacă Bârladul prin foc şi sabie, dacă locuitorii nu le vor da 20.000 piaştri, ceea ce târgoveţii au şi făcut, ca să scape. Asemenea fapte au adus pe sultanul Mahmud să ia măsuri pentru nimicirea ienicerilor şi organizarea armatelor turceşti.

XX

Braşov, 25 Octomvrie 1821

In Carpaţi au fost lupte foarte sângeroase., Iordache şi Farmache, cu vreo 500 de oameni credincioşi lui Ipsilanti, au căutat să se împotrivească Turcilor, cu orice preţ. Iordache se îmbolnăvise aproape de Dorna, şi doctorul dela vama austriacă refuzase să-l caute. In această vreme Muntenia fusese curăţită de către Turci. Sârbii, Bulgarii, Grecii şi cetaşii lui Tudor se împrăştiaseră. Numai o parte din Sârbi, con duş de un preot sârb [2]), au rezistat cu bărbăţie aproape de Bran la graniţa austriacă [3]), dar au fost striviţi, şi preotul, fugind în Austria, a fost

[1]) Costache Hrisoscoleu. M. Romanescu, *Petrache Poenaru*, p. 21, n. 169.

[2]) Popa Ivanciu, care se întărise la Valea Muierii şi în muntele Colţi.

[3]) La Moeciu.

alungat de acolo după cererea Turcilor, în mâinile cărora a şi trebuit să se predea. Bimbaşa Sava, Ghenciu [1]) şi un alt tovarăş [2]), care trecuseră de partea Turcilor, au fost chemaţi în Bucureşti cu toţi Arnăuţii lor şi împuşcaţi tustrei în casa kehaii paşii [3]), iar cei vreo 30 de Arnăuţi ce-i întovărăşiseră până acolo scăpară în parte cu fuga şi, vestind pe tovarăşi, s'au închis într'o biserică de piatră, pe care o găsiseră deschisă atunci, fiind Duminică. Turcii i-au căutat şi au ucis pe toţi cei bănuiţi a fi fost Arnăuţi ai celor trei căpitani ucişi. O mare parte din Arnăuţi adunaţi în casa lui Sava [4]) şi de aici trecuţi în curtea lui Constantin Filipescu-Buzatu [5]), nu se mai putură apăra de Turci, care arseră această casă şi-i căutară pe toţi; de câteva ori amăgiră pe Turci că vor să se predea, şi aceştia, intrând în biserică, fură măcelăriţi, în număr de vreo 300. Asemenea şi din Arnăuţi rămase numai viteazul căpitan Atanasie, de loc din Hamara, care, năpustindu-se să fugă, fu împuşcat, şi câţiva alţii, ce izbutiseră a se îmbrăca în haine româneşti şi fugiră în Transilvania. Măcelurile durară trei zile, într'o spaimă nespusă pentru locuitori.

In Moldova, în acest timp, Iordache şi Farmache, întăriţi la Secu, se împotriviră în mai multe rânduri Turcilor. Farmache ieşind din mănăstire, a fost rănit de un duşman şi dus în robie la Constantinopol, unde a fost pedepsit în piaţă. Iordache, în cele din urmă, a dat însuşi foc pulberăriei sale şi a fost astfel aruncat în aer, spre a nu cădea viu în mâinile Turcilor, care asediaseră mănăstirea cu artilerie de toate părţile. Astfel se încheie revoluţia în Moldova şi Muntenia, nu însă şi nenorocirile bieţilor locuitori, căci acestea tot se mai înnoiesc, din care pricină nimenea nu îndrăzneşte a se întoarce în ţară, cu toate firmanele de asigurare ale Porţii.

XXI

Braşov, 5 Februarie 1822

Intâia grijă a kehaii paşii, după alungarea eteriştilor şi a oamenilor lui Tudor, trecuţi în Transilvania, şi după întoarcerea în Bucureşti, fu de a convinge, cu ajutorul caimacamului şi prin orice alte mijloace, pe boieri să se întoarcă în ţară, dar nu isbuti. S'au întors numai boierii de întâiul rang: banul Bărbuceanu Văcărescu [6]), banul Grigore Ghica [7])

---

[1]) Ghencea aga.

[2]) Delibaşa Mihali.

[3]) Casa logofătului Ştefan Belu.

[4]) In mahalaua tabacilor, zisă şi a Protopopului.

[5]) Constantin Filipescu, zis Buzatu, vornic, mort în 1825.

[6]) 1761—1831, vel ban în 1820 şi caimacam în 1821, el avea veleităţi de domnie.

[7]) Caimacam în 1821, domn dela 1822 la 1828, mort în 1835.

și vornicul Nenciulescu [1]). Văcărescu îndată s'a dus la pașa din Silistra, care-l făcu și mare vistier. Mai toți boierii ceilalți stau concentrați la Brașov, așteptând să se curme odată anarhia întreținută mereu de Turci prin nouă crime. In București s'a primit știrea despre moartea lui Scarlat Kallimah, care fusese exilat din Constantinopol pe vremea răscoalei. Toți cred că a fost otrăvit, fiindcă moartea lui s'a întâmplat odată cu uciderea fratelui său, care fusese dragoman al sultanului [2]). Poarta a numit caimacami în București și Craiova [3]), dar aceștia sunt ținuți a se mișca după cum vrea kehaia pașii. Poporul e foarte asuprit și sărăcit, comerțul e întrerupt, criza de bani la culme, vitele și productele se vând pe nimic. O notă a Rusiei către Poartă se crede că o va face pe aceasta a-și retrage armatele din principate.

XXII

Brașov, 20 Martie 1822

La 24 Februarie a fost în București un adevărat măcel, cu uciderea a 30-40 de creștini, între care și slugerul Drăgănescu [4]), de către Turci, pe motivul că un zaporojean ar fi ucis pe un turc, din corpul manafilor. O scrisoare dela 2 Martie spune că, deși s'a mărit straja orașului de către kehaia pașii, s'au găsit în felurite uliți mai multe persoane ucise. Numărul Turcilor de pe lângă fiecare beșliagă de județ (17 la număr) din Muntenia, care au de scop a feri pe locuitori de asupririle turcești, a fost crescut dela 15 până la 60 de oameni, dar din cele ce se întâmplă se vede că ei mai mult ca toți iau parte la jafuri. Arendașii satelor și dregătorii umblă îmbrăcați țărănește și dorm noaptea prin poloboace, prin șanțuri și prin alte locuri, ca să scape de primejdia de a fi uciși. Călătorii neprevenițí și neprecauți au aceeași soartă nenorocită și cât vor fi Turcii în țară, nu-i chip să se schimbe starea lucrurilor.

XXIII

Brașov, 22 Martie 1822

In Iași de asemenea a fost, la 26 Februarie seara, un pojar pus de ieniceri, în urma certei avute cu telimanii, și care a consumat peste 580 de case până a doua zi; iar ienicerii au prădat și ucis vreo 100 de creștini în acea noapte. Incă dela 23 Februarie se zvonise că Turcii au

---

[1]) Alexandru Nenciulescu (1769—1843) era fiul bulgarului Constantin Nenciu, om de casă al Văcăreștilor, mort în 1799.

[2]) Aceeași bănuială exista la Constantinopol. N. Iorga, *Acte și fragmente*, vol. II, pp. 583, 586, 605—606, 609, 618—619.

[3]) Hatmanul Ștefan Vogoridi în Moldova, postelnicul Costache Negri în Muntenia, biv-vel-postelnicul Iancu Samurcaș în Oltenia.

[4]) Iordache Știrbei, zis Drăgănescu după moșia Drăgănești-Olt, născut în 1785.

de gând să pomenească pe mahomedanii ucişi de eterişti în Iaşi cu un an mai înainte, şi de aceea vor trece Iaşii prin foc şi sabie, lucru ce l-au şi făcut peste trei zile; iar în Bucureşti, la 24 Februarie făcuseră tot aşa. Starea Moldovei, după cât se aude, e încă mai grozavă decât a Munteniei. Pretutindeni au rămas ogoarele nelucrate şi locuitorii au fost puşi de Turci să care felurite greutăţi, iar multe femei şi copii au fost luaţi în sabie şi trimeşi în Turcia...

XXIV

Braşov, 4 Aprilie 1822

Din Bucureşti au fost trimeşi la paşa dela Silistra, la 22 Martie, boierii: banii Bărbuceanu Văcărescu şi Grigore Ghica, vornicul Nicolae Golescu [1]), clucerii Mihălescu [2]) şi Mihail Filipescu [3]), şi căminarii Filip Lenş [4]) şi Cocorăscu [5]), spre a fi trimeşi ca deputaţi ai Munteniei la Constantinopol, deşi o mare frică de primejdie îi stăpâneşte. Asemenea au fost trimeşi de paşa dela Silistra şi unii boieri moldoveni [6]), cărora li s'au dat bani de drum. In Bucureşti uciderile tot nu încetează, şi locuitorii nici nu îndrăznesc să iasă de prin casele lor.

XXV

Braşov, 20 Mai 1822

Ştirile sosite din Constantinopol spun că în urma notelor Rusiei, Poarta a hotărît să retragă armatele din principate, dar, până nu vom vedea făcut lucrul acesta, e greu de crezut. Toţi locuitorii o duc anevoie, dar mai ales cei din Austria şi-au vândut şi lucrurile ce le mai aveau pe lângă ei şi se tem a se întoarce în ţară ca să nu fie învinuiţi că n'au ascultat de invitările ce li s'au făcut mai demult. Guvernul austriac n'a luat nicio măsură de ajutorare a refugiaţilor, cum a făcut cel rusesc pentru toţi cei refugiaţi în ţinuturile lor, din provinciile turceşti.

XXVI

Braşov, 1 Iunie 1822

Nu se ştie ce reforme va introduce Poarta în principate, dar se pare că nu va urma indicaţiilor Rusiei.

---

1) Frate cu Iordache şi cu Dinicu.

2) 1764—1838, fiul sărdarului Costin, de origine albanez, zis Mihălescu după moşia Mihăleşti pe Argeş.

3) 1779—1844, al doilea fiu al lui Constantin, zis Buzatu.

4) Vel-clucer, 1777—1853; bunicul său, Maurice Linchou, era negustor la Marsilia.

5) Iancu Cocorăscu, 1779—1847.

6) Ioniţă Sturdza, vornicii Gheorghe Cuza, Iordache Râşcanu şi Ioan Tăutu, hatmanul C. Cerkez şi aga I. Greceanu (Beldiman, *Eteria*, p. 123; Kogălniceanu, *Letopisețe*, vol. III, pp. 435—436).

XXVII

Brașov, 20 Iulie 1822

Vestea numirii banului Grigore Ghica ca domnitor în Muntenia produce o frământare de nedescris printre boieri, mai ales că nu știu pe ce baze și în ce condiții s'a făcut această numire. Pentru Moldova a fost numit deputatul moldovean spătarul Sturdza [1]).

XXVIII

Brașov, 10 August 1822

Banul Văcărescu, cam nemulțumit că din cauza intrigilor lui Halet-Efendi [2]), nu fusese el întărit ca domnitor, a venit împreună cu Mihail Filipescu în București, ca să fie caimacami [3]) până la venirea lui Ghica; dela sosirea acestora nu s'a mai întâmplat nimic mai însemnat. La Craiova fusese numit caimacam vornicul Alexandru Nenciulescu. Dela plecarea lui Hasan-bei, cu vreo 800 de oameni, nicio ceată turcească nu mai plecase din București. După știrile primite, Grigore Ghica va veni însoțit de 2.000 de Turci, în loc de cei 2.300 câți avea înainte baș-beșli-aga, iar Ioan Sturdza în Moldova va aduce cu sine 1.500 de Turci, destinați de Poartă pentru menținerea bunei stări a țărilor. Boierii patrioți sunt foarte nemulțumiți de o așa veste, știind că în acest caz tot Turcii vor dicta, mai ales că pentru Muntenia e desemnat ca șef al Turcilor imbrohorul Hasan-bei-Havanozoglu, om bogat și cu trecere la sultan, care de sigur nu va fi la dispoziția domnitorului, ci din contra; Poarta a dat domnitorilor celor noi drepturi și a întărit privilegiile boierilor, dar nu se vede încă niciun răspuns pentru popor la plângerile lui Tudor. Domnitorul a primit poruncă prin anume firman să expulseze din Muntenia peste Dunăre pe toți Grecii, Bulgarii și Sârbii care nu prezintă cuvenitele garanții, după cum au cerut, se spune, înșiși boierii în Constantinopol. In urma acestui firman, sate întregi de Bulgari, din cei mai buni agricultori, au părăsit țara.

XXIX

Brașov, 25 August 1822

Știrile primite spun că, după sosirea boierilor caimacami în Iași [4]), Turcii, nemulțumiți că li s'a ridicat autoritatea ce aveau asupra Mol-

---

[1]) Se dă firmanul Porții către divanul muntean.

[2]) Marele vizir, tăiat în drum spre exil, în 1822.

[3]) Al treilea caimacam — spătarul Scarlat Mihălescu, *Letopisețe*, vol. III, p. 446.

[4]) Vornicul Teodor Balș și visternicul Petrache Sturdza.

dovei, au făcut protestări şi, Osman-paşa neputându-i linişti, ei au dat foc Iaşului la 1 August, şi au ars mai bine de 4/5 din el. Agentul austriac Hakenau, întors din Viena în Muntenia, asigură că în curând va sosi şi consulul rus, dar aceasta e greu de crezut, întru cât Poarta n'a arătat încă dispoziţia de a face concesii cererilor Rusiei. Poarta a anunţat puterile europene să nu se amestece în afacerile ei, precum nici ea nu se amestecă în afacerile lor; dar anarhia, despotismul şi silniciile ce se petrec în ţinuturile ei nu se mai petrec nicăieri.

XXX

Braşov, 24 Septemvrie 1822

Săptămâna trecută a sosit în Bucureşti Grigore Ghica, împreună cu imbrohorul Havanozoglu şi cu cei 2.000 de Turci. Ceilalţi Turci, ieniceri, zaporojeni de sub comanda kehaei paşii, au început a se duce din Bucureşti, rămânând însă noii Turci.

XXXI

Braşov, 10 Octomvrie 1822

Mitropolitul Dionisie, [1]), vlădica Ilarion al Argeşului [2]) şi boierii din Braşov au primit porunca lui Grigore Ghica, cuprinzând pentru a treia oară invitare să se întoarcă neîntârziat în patrie; dar prezenţa celor 2.000 de Turci îi face numai pe cei constrânşi de mare nevoie să se întoarcă; ceilalţi ezită. Inţelesul scrisorii domneşti e ameninţarea cu scoaterea din scaune pentru ierarhi dacă nu se vor întoarce în Bucureşti; episcopii de Râmnic[3]) şi Buzău [4]) se şi întoarseră înainte de primirea scrisorii. Grecii fanarioţi, care conduseră principatele până la numirea noilor domnitori, fură rechemaţi la Constantinopol, unde postelnicul Negri, care fusese la Bucureşti, a fost schingiuit în piaţă, iar postelnicul Vogoridi, din Iaşi, a fost pus la închisoare; şi cămăraşul Samurcaş, din Craiova, turcindu-se ca să scape de moarte, e pus sub continuă privighere de către Turci. Nenorociţii aceştia, se spune, că nu erau cu nimic vinovaţi faţă de Turci.

---

[1]) Dionisie Lupu.

[2]) Ilie Gheorghiadis, călugărit Ilarion (1777—1845), fiu al unui băcan bulgar; ucenic al mitropolitului Dositei Filitti, cult, strălucit orator, mason şi eterist, prieten al lui Tudor Vladimirescu. Inlocuit la episcopie în 1823, s'a întors în ţară odată cu Ruşii, în 1828.

[3]) Galaction (1813—1824).

[4]) Gherasim Rătescu (1819—1824), mort în 1844.

XXXII.

Brașov, 16 Ianuarie 1823

Ne mai vorbind de uciderea marelui vizir Halet-Efendi, în Constantinopol, și de confiscarea averilor lui în folosul sultanului, autorul spune numai că la el s'a găsit o poliță a domnitorului Ghica, de 1.500.000 lei, pentru care, însoțind-o de un anume firman, Poarta cere plata în cel mai scurt timp. Grigore Ghica însă, din cauza lipsei de bani din țară și pentru datoriile Munteniei, care se ridică la mai mult de patru milioane de piaștri, nu prea dorește să-și achite cu grabă mare această datorie. Unii emigranți afirmă, în corespondențele lor cu locuitorii din București, că boierii au de gând să plătească datoriile obștești cu bani de pe la mănăstiri, scutelnici, poslușnici ș. a., iar datoriile personale ale lui Grigore Ghica să le lase pe seama lui. Grigore Ghica a hotărît să depărteze pe Dionisie mitropolitul din scaun; episcopul Buzăului, Gherasim, fiind contra acestei socotinți, s'a retras din scaun la Căldărușani. Astăzi a venit vestea că diaconul Grigorie dela Căldărușani a fost ridicat la mitropolie, lucru ce ar fi urmarea ducerii episcopului de Buzău la Căldărușani, știindu-se că el refuza asemenea ranguri. Se spune că noul mitropolit posedă destule cunoștinți în învățătura cuvântului dumnezeiesc. E sobru și modest în purtarea sa și cu desăvârșire liber de orice capriciu. Petrecând în post și smerenie, se mulțumește cu foarte puțin și nu caută pentru sine niciun fel de deșertăciune. Nu se știe însă dacă va arăta el și toate celelalte vrednicii, care pentru un mitropolit, și mai ales în Muntenia, sunt atât de necesare. Cât timp autoritatea bisericească nu va primi cultura cuvenită în acest principat și cât timp mitropolitul, conform obiceiurilor de mai înainte, nu va avea obligatoriu influență și în lucrurile politice, el va trebui să se distingă nu mai puțin și prin cunoștința pravilelor politice, a datoriilor domnitorilor și a membrilor guvernului față de patrie. El e obligat să vegheze neadormit asupra tuturor acțiunilor lor și cu o statornică tărie de caracter să oprească prin sfaturile sale, nu numai pe boieri, dar și pe înșiși domnitorii dela acele lucruri ce s'ar putea întoarce în paguba poporului, și să se sârguiască a-i îndrepta pe calea ce duce la binele obștesc și la folosul patriei. Mitropolitul Dionisie, pierzându-și turma, e cam nemulțumit de politica externă a Rusiei, fără a se gândi că aceasta nu se poate de loc ocupa și de afacerile particulare ale unor persoane. Consulul Minciaki [1]) l-a prevenit, printr'o scrisoare, spre binele patriei,

---

[1]) Cavalerul Matei Minciaki, consilier de stat, director al cancelariei comerciale a legației ruse din Constantinopol, delegat la negocierile turco-ruse din 1820—1821 relative la aplicarea tratatului din București, a fost desemnat în Decemvrie 1822 să înlocuiască în calitate de consul general în Muntenia pe Alexandru Pini, a cărui conivență cu eteria, fiind dovedită prin scrisorile sale

spre a înlătura orice bănuială din partea Turcilor pentru şederea lor în Braşov.

XXXIII

Braşov, 25 Februarie 1823

Ştiri, ce se confirmă zilnic, spun că, mai ales prin Vlaşca şi Teleorman, a început să bântuie o foamete îngrozitoare, pentrucă, deşi anul precedent fusese îmbelşugat, Turcii răpiseră cu sila toate productele. Se spune că s'a adus guvernului dela Bucureşti pâine făcută din scoarţă de copaci de către locuitorii retraşi prin păduri. Pe de altă parte, guvernul ordonase ispravnicilor să strângă cu de-a-sila fânul dela locuitori pentru Turci, din care cauză în multe părţi vitele suut ameninţate cu pieirea, lucru ce va face pe bieţii agricultori să fugă prin Austria şi prin alte ţări, lăsând Muntenia pustie în mare parte. Se mai spune că a venit la Bucureşti un trimes special al Porţii, să încaseze trei milioane de piaştri, rămăşiţă din timpul lui Alexandru Suţu şi Scarlat Kallimah. Boierii şi Grigore Ghica întâmpină mari dificultăţi la satisfacerea acestor datorii şi de sigur vor trebui, la urmă, să puie dări nouă pe locuitori.

---

interceptate de Poartă, determinase pe reis-efendi să ceară formal ca Pini să nu se întoarcă la Bucureşti, Minciaki şi-a avut reşedinţa la Sibiu până la 28 Decemvrie 1823, când a sosit în capitala Munteniei cu personalul consulatului. Cum avea totodată misiunea să reia legăturile directe între divan şi guvernul din Petersburg, a pornit la Constantinopol, unde şi-a prezentat scrisorile abia la 10 Decembrie 1824, după evacuarea Moldovei cerută de Ruşi. Negocierile sale cu Poarta ţin până în Mai 1826. Sub ocupaţia rusă din 1828—1834 Minciaki ajunge vice-preşedinte al divanului Moldovei şi joacă un rol de seamă la întocmirea regulamentului organic. N. Iorga, *Acte şi fragmente*, vol. II, pp. 562, 589, 643, 646, 652, 664, 667, 686, 692, 694, 706, 709, 718; Vîrtosu, *op. cit.*, p. 140, n. 1.

Consulul francez Hugot scria lui Polignac despre Minciaki: « ancien valet de chambre de Capodistrias » (I. Filitti, *Les Principautés Roumaines sous l'occupation russe*, Bucureşti, 1904, p. 21). Colonelul Lăcusteanu *(op. cit.*, pp. 76—77) povesteşte, că Eliade-Rădulescu, publicând regulamentul organic, a exclus fraza: « domnul să nu aibă voie a interpreta vreun articol din regulament, sau a adăuga vreo nouă legiuire în interiorul ţării, fără ştirea şi consimţământul Puterilor protectriţe şi suzerane ». Aceasta s'a observat mai târziu şi când Minciaki n'a insistat, el a fost înlocuit (Mai 1835) cu baronul Petre Rückmann, fost vice-consul la Bucureşti şi rezident în Grecia. Deşi sever, baronul s'a muiat, deoarece Ghica-Vodă i-a mijlocit căsătoria cu Maria C. Bălăceanu (1817—1881, divorţată Glogoveanu). La 6 Iunie 1839, Rückmann părăsise Muntenia, fiind rechemat, iar la Bucureşti a fost numit Titov, cumnatul ministrului plenipotenţiar la Constantinopol, Butenev. Ghica-Vodă a îndesit balurile, ca aghiotanţii săi să cucerească pe doamna Titov, încât soţul s'a grăbit în 1840 să plece, ţinând locul, iar apoi fiind numit în postul lui Butenev, la Constantinopol.

Faţă cu aceste lucruri din Muntenia, cei din Braşov ar fi preferat încă să mai rămâie aici, dar mitropolitul a primit deodată ordin prin poliţie dela guvernul austriac, ca, în cel mult o lună, toţi să se întoarcă în ţară. Cei ce nu fuseseră de loc amestecaţi în răscoală, se hotărîră a se întoarce în ţară; ceilalţi însă ar fi plecat spre Germania, dar n'au mijloace, şi de aceea speră să obţie autorizaţia de a mai trăi tot aici până la plecarea Turcilor din Muntenia. Episcopul de Argeş, Ilarion, care de asemenea a fost scos din scaun, se află la Braşov, fiind înlocuit cu un arhimandrit Grigorie [1]).

XXXIV.

Braşov, 30 Mai 1823

Oameni veniţi din Bucureşti, la boierii de aici, spun că la 24 Martie Turcii s'au dus la casa boierului aga Alexandru Villara, [2]) pe care l-au luat să-l ducă la baş-beşli-aga, iar de acolo la paşa din Silistra, lucru ce s'a şi făcut, cu toată protestarea formală a agentului austriac Hakenau, către Grigore Ghica şi către Havanozoglu. In aceeaşi zi au mai fost arestaţi trei fraţi Racoviţă, [3]) dintre care doi sunt boieri moldoveni, iar al treilea, egumen la mănăstirea Tismana [4]), i-au ţinut sub supraveghere în Bucureşti. Se crede că pricina acestor arestări ar fi venit dela boierii munteni din delegaţie, încă de pe când se aflau în Constantinopol, lucru ce se adevereşte şi prin data firmanului contra lui Villara, care coincide cu acel timp. Villara fiind sameş la vistierie, se îmbogăţise şi începuse a-şi clădi case mari şi frumoase sub ochii Turcilor, şi apoi el fusese acela care strânsese diferite cereri ale boierilor munteni către curtea rusească, şi deci nu e de mirat arestarea lui, fiind arătat ca omul ce lucra contra intereselor turceşti. Racoviţeştii erau rude de-ale fostului domnitor Suţu; unul era armaş, [5]) celalt ispravnic la Mehedinţi, [6]) şi

---

[1]) Grigorie Rătescu, episcop până la 1828, când se întoarce Ilarion.

[2]) Fiu al grecului Ienache Villara, paharnic, Alexandru a fost printre primi eterişti munteni. Semnatar al notei din 4 Februarie 1821 către consulatul rusesc, al petiţiei din 18 Martie către ţar, Villara a devenit sufletul emigraţiei muntene din Braşov, în numele căreia redactează un memoriu către Rusia pentru reorganizarea Munteniei, etc. Memoriul a slujit ca baza propunerilor ruse la Akkerman şi Adrianopol, cât şi regulamentului organic.

[3]) Cei trei fii ai beizadelei Mihail Şt. Racoviţă, mort în 1808, căsătorit cu Maria, sora lui Al.-Vodă Suţu: Nicolae (1772—1824), logofăt, Alecu (1773—1853), şi Grigore (1798—1872). General M. Racoviţă-Cehan, *Familia Racoviţă-Cehan*, Bucureşti, 1942, pp. 35—38.

[4]) Singurul Racoviţă călugărit a fost fratele susmenţionaţilor, Meletie Sardeon (1776—1865), egumen la Iaşi.

[5]) Probabil Alecu M. Racoviţă.

[6]) Probabil Grigore M. Racoviţă.

fuseseră învinovăţiţi că ar fi luat dări mai mari decât se cuvenea, dela popor. Dar care din boieri nu făcea tot aşa, fiind pus sub un domnitor plin de datorii şi la ordinele autorităţii turceşti !

XXXV

Braşov, 5 Aprilie 1823

Intrigă mare e între boieri. Partida protivnică lui Ghica [1]) l-a ponegrit cum e mai rău la Poartă, şi aceasta cere informaţii dela Havanozoglu, iar acesta dela boierii care l-au ales însuşi domnitor. Boierii, ştiindu-l apropiat de Ghica, se tem a-i descoperi ura lor, ba chiar îi dau şi în scris, nu se ştie în ce scop, că sunt mulţumiţi cu Ghica şi se expun astfel pedepsei sultanului, deşi plângerile ce ei îi aduseră erau, de altfel, drepte.

XXXVI

Braşov, 3 Iunie 1823

Deocamdată trei boieri au fost exilaţi din Bucureşti, şi anume: vornicul Alexandru Nenciulescu la Snagov, aga Mihail Filipescu la Tismana şi clucerul Cocorăscu la satul lui, Cocorăşti, ca unii ce aparţineau partidului protivnic domnitorului. Poarta e mulţumită cu veniturile ce le primeşte şi cere o nouă plată. Domnitorul a dat o anaforă prin care, pentru încasarea a 1.800.000 lei, cere dela mănăstiri 1.000.000 lei în timp de doi ani: din veniturile lor anuale 800.000 lei, câte 300.000 lei pe an, rămânându-le încă pentru cheltuelile lor şi pentru plata procentelor la datoriile ce zac asupra mănăstirilor ; iar 800.000 lei să le dea mitropolia şi episcopiile. Datoria pentru poştă se scoate aparte şi se ridică la mai mult de un milion de lei, pe care îi cer întreţinătorii poştei. Afară de aceasta se mai propune a se lua câte 20 de lei dela scutelnici şi câte 10 lei dela posluşnicii boiereşti, în afară de ce mai datoresc ei boierilor. Pădurile particularilor, de o valoare incalculabilă, au fost tăiate pentru flotila turcească şi cărate la Dunăre, fără nicio despăgubire. Sârbii nu s'au arătat aşa de servili faţă de Turci, ca Românii şi Bulgarii!

XXXVII

Braşov, 30 Iunie 1823

Câţiva foşti căpitani de panduri din Oltenia au dispărut, ucişi, se crede, de Turci. Racoviţeştii au fost scoşi de sub supraveghere, dar obligaţi a fugi din Muntenia, unde vor roi. Nenciulescu şi M. Filipescu au fost liberaţi din mănăstiri, cu condiţia de a nu trăi în Bucureşti sub niciun motiv.

---

1) Condusă de banul Bărbuceanu Văcărescu.

XXXVIII

Brașov, 20 Iulie 1823

La începutul lunii a fost arestat subit și pus în fiare Alexandru Neculescu, [1]) ispravnicul dela Focșani; dar curând s'a primit ordin dela pașa din Silistra să fie liberat fără întârziere... Motivul arestării lui era bănuiala că el ar fi tăinuit pe un arnăut pe care îl căutau Turcii, ori pentrucă avea ordinul sf. Vladimir, oferit de Ruși în timpul ultimului război. Iertarea dată de Poartă tuturor Muntenilor nu se respectă, și Turcii continuă a aresta, expulza ori ucide pe toți cei bănuiți de a fi fost câtuși de puțin părtași la răscoală.

XXXIX

Brașov, 25 Octomvrie 1823

Intrevederea împăratului rusesc cu împăratul Francisc în Cernăuți, la 24 Septemvrie, dă mari speranțe Muntenilor, mai ales emigraților, în schimbarea soartei principatelor. Havanozoglu, care a fost înlocuit, a primit la plecare o adresă de mulțumire și 50.000 lei dela domnitor. Alexandru Neculescu a fost silit să plătească 12.000 lei unui beșli-agă, pe motiv că acesta făcuse intervenție să fie scos din lanțuri. Pașa dela Silistra a primit în Giurgiu daruri dela domnitor și, drept mulțumire a căftănit pe cei trei boieri ce i le aduseseră.

XL

Brașov, 11 Noemvrie 1823

Cei doi suverani au hotărît trimiterea consulului rus din Iași, Minciaki, la Constantinopol [2]).

XLI

Brașov, 2 Martie 1824

Minciaki a plecat din Sibiu prin București la Constantinopol, unde a și ajuns la 11-23 Ianuarie. Se așteaptă rezultatele conferințelor lui cu ministrul turcesc. In Moldova boierii principali au arătat nemulțumiri contra domnitorului Sturdza și au trimes delegați la Constantinopol să mijlocească detronarea lui [3]).

---

[1]) Clucer, mort în 1829 *(G. D. Florescu)*.

[2]) Se dau în anexă textele franceze ale notelor mai multor agenți francezi către Poartă.

[3]) Se dau în anexă scrisorile privitoare la acest eveniment.

XLII

Braşov, 28 Martie 1824 .

Cei trei [1]) delegaţi ai boierilor moldoveni, înainte de a fi ascultaţi, au fost trimeşi, separat, la trei închisori: la Măcin, Isaccea şi Tulcea. Asemenea au fost trimeşi şi alţi boieri moldoveni, din ordinul paşii dela Silistra, pe la moşiile lor şi prin mănăstiri, iar pe unii i-au pus chiar sub strajă.

XLIII

Braşov, 11 Iunie 1824

(Intr'o anexă franceză se dă nota trimesului englez, dela 10 Aprilie, către Poartă, care n'a luat încă nicio măsură pentru scoaterea armatelor din principate, ci abia a eliberat numai pe Villara, care a sosit bolnav la Bucureşti.)

XLIV

Braşov, 5 Octomvrie 1825

Autorul a lipsit, spune, din Muntenia, dar n'are mai nimic interesant de comunicat. Spune că pleacă spre Bucureşti şi că s'a restabilit poşta rusească din Constantinopol prin Muntenia şi Moldova.

XLV

Braşov, 30 Octomvrie 1825.

Ajuns în Bucureşti la 15 Octomvrie, autorul zice că a observat pe străzi mulţime de Turci, precum şi o sumă de trăsuri strălucite, cu boieri şi cucoane, care se plimbau pe Podul-Mogoşoaii, care e acum pavat cu piatră, pe când mai înainte uliţele erau podite cu lemn şi trunchiuri de copaci ce erau costisitoare, nedurabile şi împovărătoare pentru locuitori. Boierii stau destul de bine, şi parcă n'ar fi suferit nimic.

XLVI

Bucureşti, 15 Noemvrie 1825.

In acest timp înlocuitorul lui Havanozoglu [2]) a primit ordin să iasă din Muntenia cu Turcii săi, în număr de vreo 150 numai, după ce-şi făcuse de cap aici, şi în locul lui veni Ibrahim-aga cu aceleaşi însărcinări ca şi predecesorul său şi având şi el un alt număr de Turci cu sine.

[1]) Patru.

[2]) Ahmed-Aga.

XLVII

București, 10 Februarie 1826

Aga Filip Lenș a fost exilat de domnitor în mănăstirea Mărgineni. La 7 Februarie a ars casa teatrului, ce aparținea fiicei fostului domnitor muntean Caragea [1]), și, cu toată părerea de rău a publicului, actorii nemți vor trebui să plece de aici.

XLVIII

București, 25 Aprilie 1826

Rușii au dat un ultimatum Turcilor, ca aceștia să răspundă până la 6 Mai. Bucureștenii se tem de urgii nouă din partea Turcilor de-acolo, în cazul unei întreruperi a relațiilor dintre Rusia și Turcia. Potrivit ordinelor ce s'au dat, toți Turcii de prin județe se adună în București, iar aga Ibrahim inspectează orașul noaptea de jur-împrejur, ca să păzească, se spune, nu cumva să plece domnitorul în Austria. Consulii străini supraveghează pe Turci, dacă se pregătesc sau nu să iasă din țară. (Se dă un catalog de slujbașii turci din Muntenia la 1819, care erau în număr de 204 și primeau 3.600 de piaștri, iar la 1826 numărul lor era de 316 și primeau 8.300 de piaștri pe lună).

XLIX

București, 30 Aprilie 1826

La 27 a. c., a sosit ordin dela Poartă ca imediat toți Turcii să părăsească Muntenia. Bucuria poporului, ca și a boierilor, e mare. Prin firman se dă drept domnitorului de a-și alege baș-beșli-aga.

L

București, 8 Mai 1826

La 7 a. c., Ibrahim-aga a plecat din București cu vreo 400 de Turci, afară de alții trimeși ceva mai înainte de el peste Dunăre. Din Moldova au început a pleca încă dela 5 Mai. Oamenii arestați în Iași pentru intenția de a provoca răscoale nouă și pe care era vorba a-i duce la Silistra, au fost predați guvernului moldovean, să-i ție în închisoare. In Muntenia domnitorul a numit beșli-agă pe un turc neînsemnat, care fusese mai înainte în aceeași calitate la Pitești. Divan-Efendi, care primea dela vistierie 5000 de piaștri pe lună, a fost mărginit mult în atribuțiile sale. La plecarea de prin județe, Turcii au luat dări dela locuitori (havaeturi) și au ucis pe un pârcălab care se împotrivise cererilor lor. Ibrahim-aga pornește cu frumoase atestate din țară, cu

---

[1]) Fiica lui Ioan Caragea, Ralu, fosta soție a lui Gheorghe Arghiropol, a pus în scenă piese grecești și franceze.

o tabachere şi 1000 de galbeni turceşti (a 12 lei), aşa că guvernului nu-i prea dă mâna să mai protesteze contra Turcilor.

LI

Bucureşti, 23 Iunie 1826

La începutul lunii s'a ivit în Mehedinţi un fost căpitan, emigrat în Austria, Simion, [1]) cu vreo câteva zeci de oameni, care au luat pe neaşteptate pe vătaful străjii dela graniţă, l-au dus la mănăstirea Topolniţa, cerându-i 35.000 de piaştri pentru a-l libera. Tot acesta a dat o proclamaţie către popor a se răscula, ca să curme abuzurile, dar proclamaţia a fost prinsă de caimacam şi ascunsă. Circulă diferite zvonuri asupra acestui eveniment. Căpitanul Simion, înconjurat la Topolniţa de Turci şi slujitori, şi părăsit de oamenii săi, a fost silit să se predea şi a fost adus la Bucureşti, unde, deşi declarase că doi boieri din Braşov îl sfătuiseră la răscoală, şi-i alcătuiseră şi proclamaţia, [2]) a fost condamnat la spânzurătoare, împreună cu un tovarăş. Domnitorul s'a arătat nemulţumit de Austria, care lasă peste graniţă oameni aşa de periculoşi, şi a adresat chiar o notă în acest sens agentului austriac, plecat atunci la Sibiu.

LII

Bucureşti, 6 Ianuarie 1827

Convenţia dela Akkerman a fost încheiată la 25 Septemvrie 1826 între reprezentanţii Turciei şi ai Rusiei. Poarta în scris a primit toate măsurile convenite, dar nu se ştie de le va traduce în fapt.

LIII

Bucureşti, 20 Mai 1827

La 16 Mai a sosit în Bucureşti hatişeriful de întărirea drepturilor şi privilegiilor principatelor, în urma convenţiei dela Akkerman, şi însuşi domnitorul l-a purtat prin oraş, cu un alaiu special şi, mai înainte de deschiderea divanului, a fost citit, mai întâi turceşte şi apoi în limba ţării în faţa tuturor boierilor.

LIV

Bucureşti, 30 Decemvrie 1827

La 20 Mai, Poarta a trimes tuturor paşilor şi guvernelor un hatişerif, ca să se pregătească de război. Sultanul Mahmud a luat serioase măsuri de război şi s'a pregătit bine.

[1]) Piteştean aşezat la Cerneţ, după Iordache Golescu — cumnatul lui Tudor Vladimirescu.

[2]) Sărdarul Toma Brătianu, fost ispravnic de Argeş în 1823, şi sărdarul Hristea Grecul. Vîrtosu, *1821*, pp. 225—226.

LV

București, 30 Aprilie 1828

Lumea, știind că în curând va începe războiul, a început să fugă iarăși în munți. La 30 Aprilie, Rușii au ajuns în București. Vreo 150 de Turci din Moldova, neputându-se retrage spre Brăila, s'au dus în Austria, la Orșova. Domnitorul din Muntenia s'a retras la Câmpina, spre a se întoarce apoi în București ca simplu cetățean».

Din cauza începerii războiului, autorul își sfârșește aici corespondențele sale.

1827

RIBEAUPIERRE

Intr'un articol publicat în ziarul « Neamul Românesc » şi reprodus în volumaşul *Din alte vremi* (Bucureşti, 1940, p. 42—50), am semnalat o serie de *Insemnări contemporane ruse despre principate* (1822—1856). Printre acestea erau notiţele contelui Alexandru Ioan Ribeaupierre, al cărui tată, brigadier ucis în războiul din 1790, era înmormântat la Ismail [1]).

Inrâurirea diplomaţiei vieneze a provocat întreruperea tratativelor dintre Ruşi şi Turci, ce se duceau în urma omorului patriarhului Grigorie şi al măcelului Grecilor. La reluarea discuţiilor, Ribeaupierre a fost trimes la Constantinopol, în calitate de plenipotenţiar. Numit în acest post la 15 August 1823, el a rămas totuşi la Petersburg, în aşteptarea momentului când Turcii vor aplica condiţiile propuse de Ruşi şi vor elibera Principatele Dunărene. La suirea pe tron a împăratului Nicolae I, contele a plecat la Viena, ca să înştiinţeze oficial pe împăratul Austriei. El urmărea, însă, şi un scop ascuns, acel de a se interesa în special de atitudinea nebinevoitoare a cancelarului austriac Metternich faţă de afacerile greceşti. Ribeaupierre a pus la cale reînceperea negocierilor diplomatice dintre Ruşi şi Turci, mai cu seamă la Akkerman, în Februarie 1826 [2]), ceea ce i-a adus elogiul Austriacilor şi distincţia sa cu ordinul « Leopold ». Intors la Petersburg, el a putut în sfârşit să plece la Constantinopol, trecând pe uscat, prin Iaşi şi Bucureşti, pentru a se informa de realităţile din principate.

---

[1]) Un interes pentru cunoaşterea epocei prezintă rapoartele lui Ioannes Joseph Gagliardi, vice-consul al Sardiniei (comunicarea lui D. Bodin, la Institutul de Istorie Naţională din Bucureşti, la 19.XII.1946) şi agent consular al Austriei, mort în 1847 la Ismail.

[2]) Ribeaupierre a dus tratativele împreună cu Mihail Semeonovici Voronţov (1782—1856), general-guvernatorul Novorosiei şi Basarabiei (1823—1844), apoi guvernatorul plenipotenţiar al Caucazului (Şcerbinin, *Biografia lui M. S. Voronţov*, Petersburg, 1859; *Galeria de portrete*, de Münster, vol. I; « Arhiva prinţului Voronţov » (monumentala colecţie de 40 volume); « Vechimea Rusă », 1873, nr. 12; « Arhiva Rusă », 1905, nr. 9.

La Constantinopol, la ambasadă, Ribeaupierre a găsit pe inteligentul bătrân Fanthon, pe nepotul său Anton Fanthon, precum şi pe baronul Rückman, Berg, contele Alexandru Tolstoi, contele I. Zamojski, Mihail Volkov, Guriev, Franchini, Kiriko şi alţii. Indărătnicia Turcilor, care sperau să sdrobească pe Greci înainte de intervenţia aliaţilor europeni, a făcut pe reis-efendi să răspundă aspru la nota aliaţilor Audienţa din 14 Iunie 1827 a căutat să îndulcească răspunsul. La 20 Octomvrie, flota turcească a fost devastată la Navarin. Ameninţaţi de moarte, diplomaţii ruşi cu greu au părăsit Constantinopolul, îndreptându-se spre Corfu. Numai după pacea dela Adrianopol, Ribeaupierre s'a întors în capitala Turciei, rămânând acolo până la 1830. Cariera diplomatică el şi-a continuat la Berlin şi în alte centre, murind în 1865.

Reproducem două pagini din însemnările lui Ribeaupierre, ce se încep în Decemvrie 1826, publicate în « Arhiva Rusă », din 1877, cartea II, pag. 20—21.

« Am părăsit familia la Odessa, cu două zile înainte de Crăciun, şi am plecat la Chişinău. După ce am asistat la serviciul divin la Chişinău, chiar în ziua de Crăciun, am plecat mai departe. Mihmandarul moldovean mă aştepta la graniţa principatului. In 1806 noroiul din Polonia i-a înspăimântat pe Francezi. Napoleon spusese, că în Polonia a cunoscut a cincea forţă a naturii. Dar ce ar fi spus Francezii, dacă ar fi ajuns în Moldova şi Valahia! — Călăreţii, care însoţeau careta mea, la fiece pas erau nevoiţi să-i cureţe roţile de noroiul cleios, care le împiedeca să se învârtească, cu toate sforţările celor 17 cai, înhămaţi la careta mea.

Am fost primit de gospodari cu tot ceremonialul şi fastul cunoscut odinioară la vechile curţi bizantine. Domnitorii, vasali sultanilor, erau înconjuraţi de tot felul de slujbaşi, care odinioară formau curtea împăraţilor bizantini. Jucam aici rolul de proconsul şi mă bucuram de toate drepturile, — toţi se plecau în faţa mea. Am încercat să pun capăt unor abuzuri, fără să persecut pe nimeni, deşi aveam la îndemână toate mijloacele de a împiedeca actele şi măsurile ilegale, luate de Poartă sau gospodari. Un lux oriental lipsit de gust domnea atât la Bucureşti, cât şi la Iaşi. La masă se serveau nenumărate feluri de mâncare şi dulciuri. Paturile erau foarte aranjate şi aveau atâtea broderii pe perine, încât nu le puteam folosi şi mă culcam pe patul meu de campanie. La Iaşi m'am oprit la consulul nostru. L-am vizitat şi pe gospodar. In fiecare dimineaţă la mine era un fel de primire ca la curte. Pe mine toţi mă cinsteau şi ospătau, cum se obişnueşte în Turcia, ca pe un om de care se tem. Acelaşi lucru s'a repetat şi la Bucureşti, însă cu mai multă etichetă. Aici am observat în deosebi fraudele cu

privire la scutelnici şi Ţigani, asupriţi de gospodari după bunul lor plac, care ţinea loc de lege.

Mihmandarul Inaltei Porţi îmi veni întru întâmpinare la Bucureşti şi a fost însoţitorul meu până la Constantinopol. Cu mari greutăţi am trecut Balcanii. Era iarnă şi, ca să ocolim ţinuturile unde bântue ciuma, a trebuit să urmăm drumul pe care odinioară trecuse unchiul meu M. I. Kutuzov. Mobila mea încărcată în care, mă urma, aşa încât oriunde mă opream, găseam o încăpere curată şi bine încălzită. Mihmandarul lua contribuţie dela toate satele învecinate, aşa că pretutindeni eram bine aprovizionaţi. Ca să-mi arate şi mai multă atenţie şi cinste, au pus în urma caretei mele un turc, care neîncetat bătea într'o tobă mică, care suna înnăbuşit. Toba era acompaniată de flaut, care-mi tortura urechile. N'am putut îndura chinul acesta mai mult de două zile şi m'am rugat să mă scutească de această onoare. Bulgarii mergeau în număr mare pe lângă trăsura mea şi la orice clătinare o susţineau. Suita mea era foarte numeroasă. Erau foarte mulţi călări şi peste 300 cai înhămaţi. Pot să afirm cu siguranţă că, trecând Balcanii în luna Ianuarie, merit mai curând decât generalul Dibici titlul de Zabalcanski, deoarece acesta a trecut munţii într'un anotimp mai potrivit şi prin locuri mai prielnice, fiind însoţit de ingineri şi pionieri, fără să întâmpine duşmani în drum ».

1827

LIPRANDI

Odată cu demersurile diplomatice, înregistrăm pregătiri de război împotriva opresorilor turci. Serviciul secret de recunoaştere activează intens, rapoartele agenţilor prezentând şi ele un interes deosebit. Printre aceştia, un autor duşmănos Ruşilor, Felix Colson, aminteşte pe consulul rus la Iaşi Timkovski [1]) şi pe Liprandi, « unul din agenţii cei mai fini ai Rusiei [2]) ».

Ivan Petrovici Liprandi (1790—1880) [3]) este cunoscut ca unul din cei mai apropiaţi prieteni ai lui Puşkin, din vremea ostracizării poetului la Chişinău (1820—1824). Pe atunci, la Liprandi se întruneau numeroşii fruntaşi ai Sud-Estului european, de seama culţilor postelnic Ioan Schina şi agă Iorgu Ghica, a istoricului eteriei postelnicul Iacovache Rizo-Nerulos şi a sârbilor fugari — Vucici, Nenadovici, Jivcovici, fraţii Macedonski şi alţii [4]). In Decemvrie 1821, Puşkin l-a însoţit pe prietenul său într'o călătorie de anchetă, la Akkerman şi Ismail.

Liprandi era fiul directorului general al fabricilor, originar din Piemont; el a mai avut un frate, Pavel (1796—1864) [5]), general de in-

---

[1]) Gheorghe Feodorovici Timkovski (1790—1875), publicist, autorul descrierii unei călătorii în China (1820—1821), fratele scriitorului Vasile Timkovski (1781—1832), guvernator al Basarabiei (« Viaţa Basarabiei », 1942, nr. 5-6, p. 224). Amintirile lui Gheorghe, în « Vechimea Kievului », 1894, vol. 44—45, cu prefaţa lui N. V. Şugurov; necrolog, în « Buletinul Moscovei », 1875, nr. 66.

[2]) *Coup d'œil rapide sur l'état des populations chrétiennes de la Turquie d'Europe*, 1839, p. 25; comp. N. Iorga, *Istoria Românilor prin călători*, vol. III, p. 241.

[3]) S. Ştraih, *Prietenul lui Puşkin — Liprandi*, « Krasnaia Novi », 1935, nr. 2, p. 213 şi urm.; P. Sadikov, *I. Liprandi în Basarabia în decada a III-a*, « Vremennik-ul Comisiei Puşkiniene », 1941, vol. VI.

[4]) Amintirile lui Liprandi au apărut în « Arhiva Rusă », 1866, nr. 8-9 şi 10, completate de M. Ţiavlovski, *Puşkin*, ed. Muzeului Literar, Moscova, 1936, pp. 548—558; S. Gessen, *Contemporanii despre Puşkin*, Leningrad, 1936.

[5]) « Antologia Militară », 1900, nr. 12, pp. 213—235.

fanterie, comandant al diferitelor unităţi în războaiele împotriva Turcilor, în anii 1828—1829 şi 1853—1854. Ivan Petrovici s'a ilustrat în războiul împotriva lui Napoleon, când a ajuns şeful poliţiei de campanie şi al celei politice secrete în Franţa. El a fost mutat în Decemvrie 1818, în urma unui duel, la Chişinău, unde îl găsim în Ianuarie 1820 locotenent-colonel, înaintat în 1826 la gradul de colonel şi retras din serviciu în 1832, ca general. Curând după aşezarea sa în Basarabia, Liprandi a devenit un admirabil cunoscător al problemelor din Sud-Estul european. Generalul Sabaneev l-a însărcinat cu descrierea graniţei turco-ruseşti, iar în 1821 i s'a încredinţat supravegherea eteriştilor refugiaţi la Chişinău [1]. Lt.-colonelul a urmărit atent desfăşurarea evenimentelor locale până la 1827, când a adresat la 23 Septemvrie, din Sculeni, raportul ce urmează [2], în care descria situaţia politică şi economică a Moldovei. Din fragmentul alăturat al unui raport de mai târziu [3] aflăm, că Liprandi a stat în ajunul izbucnirii războiului din 1828, la Iaşi, de unde a fost expulzat de Ioan-Vodă Sturdza. Scurt timp după aceasta, armatele ruseşti trecând Prutul, i s'a încredinţat misiunea de a însoţi chiar pe acelaşi « vornic » Ioan Sturdza, în surghiunul din Basarabia [4]. Ivan Petrovici, activând în principate în statul-major al generalului Kiseliov, s'a căsătorit în Muntenia cu Zoie Nicolae Samurcaş (moartă în 1877) [5]. Personalitatea lui Liprandi apare în realitatea noilor cercetări într'o lumină demonică de provocator, poate şi în sânul masonilor din Chişinău [6]. Câţiva ani mai târziu, el locuia la Odessa, iar apoi la Petersburg, contribuind la arestarea cenaclului politic al lui Petraşevski [7]. I se datoreşte, de asemenea, intensificarea prigoanei împotriva sectarilor — rascolnici [8].

---

[1]) P. Sadikov, *op. cit.*, p. 271.

[2]) « Arhiva Rusă », 1877, nr. 8, pp. 470—473, com. de G. N. Alexandrov.

[3]) A. P. Zabloţki-Desiatovski, *Contele P. D. Kiseliov şi timpul său*, Petersburg, 1882, vol. III, p. 315.

[4]) M. Drăghici, *Istoria Moldovei pe timp de 500 ani*, Iaşi, 1857, vol. II, p. 172.

[5]) *Răscoala decabriştilor*, Leningrad, 1925, vol. VIII, p. 343.

[6]) G. Bezviconi, *Puşkin*, p. 51 şi urm.

[7]) *Procesul Petraşevţilor*, ed. Academiei, 1937 şi 1941; « Arhiva Rusă », 1872.

[8]) Liprandi a publicat numeroase scrieri, printre care: *Câteva observaţii la Lexiconul enciclopedic militar*, « Maiak », 1841, part. XIX—XX) (se vorbeşte despre eterie, Kirdjali, Ipsilanti ş. a.); *Chestiunea sârbească*, « Albina Nordului », 1859, nr. 54 şi 56; *Chestiunea Orientului şi Bulgaria* (1868); *Bulgaria* (1877); *O privire asupra teatrului operaţiilor militare pe Dunăre* (1878) ş. a.; articole în « Arhiva Rusă », « Vechimea Rusă », « Citirile Societăţii de istorie şi antichităţi din Moscova » ş. a. Cărţile lui Liprandi cu privire la trecutul Basarabiei au fost cumpărate de Biblioteca Municipală din Chişinău, unde le-am cercetat.

« 23 Septemvrie 1827, Sculeni

1. Ştirile despre apropierea Turçilor spre Iaşi şi sporirea numărului lor în principat — sunt complet false. Acum vreo trei săptămâni, persoane răuvoitoare au răspândit această ştire şi într'aşa fel, încât domnitorul şi o parte din boieri erau gata cât pe ce să părăsească Iaşul. Iar unii şi-au şi trimes averile în Austria. Scopul urmărit de boierii mari era de a băga frică în domnitor — un om, după cum se ştie, simplu şi fricos, — ca să-l silească să fugă şi, astfel, să aibă motiv a-l învinui pe el în ochii Porţii, nădăjduind a-i ocupa locul. Certurile şi intrigile între domnitor şi boieri încetaseră pentru moment, aşa încât domnitorul trebuia să rămâie în domnie conform termenului fixat, şi tocmai de aceea ei unelteau, dorind să-l facă vinovat. Iordache Rosetti-Roznovanu [1]), Grigore Sturdza [2]), Ghiculeştii şi alţii, care la alegeri îşi pierduseră speranţa de a ocupa tronul, căutau să se împace cu el. Acum aproape o lună Rosetti-Roznovanu (cumnatul domnitorului), vestit prin viclenia şi intrigile sale, după ce ridică cea mai mare parte de boieri mijlocii, împotriva domnitorului, sfârşi prin a se împăca cu el. Fiul lui cel mic a ajuns hatman [3]), iar cel mare, Nicolae [4]), are o puternică influenţă asupra treburilor politice. Unul din credincioşii lui, cu nişte treburi ale domnitorului, e trimes la Viena, vizitată mai înainte, după cum se ştie, destul de des de Nicolae Roznovanu. Eu încă n'am aflat numele trimesului. Sper, însă, că până la urmă am să am ştiri satisfăcătoare.

2. Până în prezent numărul Turcilor din principate n'a crescut. La Iaşi pe lângă beşleagă se află cam 60 de Turci, care se poartă liniştit şi chiar cu frică. Ştirea că ei au de gând să dea foc Iaşilor la intrarea trupelor ruseşti în oraş, e fără temeiu. La Galaţi, care este aproape de Brăila, Turcii vin într'adevăr în grupuri de 2—3 persoane, dar n'au dreptul să rămână mai mult de două zile. Intre ei se întâmplă dese certuri şi omoruri, dar din cauza certurilor acestora locuitorii nu sufăr.

---

[1]) Visternicul Iordache Rosetti-Roznovanu (1764—1836), preţuit de Langeron (*op. cit.*, p. 95) pe vremea războiului din 1806—1812, ca cel mai capabil boier moldovean, statornic partizan al Rusiei, foarte bogat şi înrudit prin opt surori cu întreaga elită a ţării (R. Rosetti, *Amintiri*, vol. I, p. 94 şi urm.; R. Rosetti (fiul), *Familia Rosetti*, vol. I, p. 93 şi urm.). Refugiat în 1821 la Chişinău, el adresează ţarului un memoriu: *Réflexions sur la Moldavie*, însoţit de o scrisoare în care spune: « je les dépose aux pieds de Sa Majesté l'Empereur, notre auguste protecteur, qui, après Dieu, peut seul nous sauver » (« Buletinul Com. Ist. Rom. », vol. VIII, pp. 109—113).

[2]) Logofătul Grigoraş Sturdza (1758—1833), tatăl domnitorului Mihail (Wiegel, *op. cit.*, VI, 128—129).

[3]) Alecu (1798—1853).

[4]) Nicolae (1794—1858).

3. In Moldova s'a deschis adunarea boierilor mari, în frunte cu mitropolitul, pentru confirmarea noilor aşezăminte ale principatului. In adunarea aceasta, la 22 ale lunii acesteia se discuta firmanul primit recent dela Poartă, prin care aceasta cere dela principat grâu în cantităţi mari, stabilind un preţ, care era şi în Rumelia. Unii dintre boieri au arătat că această cerere este contrară tratatului dela Akkerman, prin care se punea capăt tuturor dărilor de acest fel numite « fiat », aşa încât, dacă Poarta are nevoie de grâu, trebue să-l cumpere la preţul existent, sau după preţurile stabilite de boieri. Grigore Sturdza, Rosetti-Roznovanu şi încă alţi câţiva, care erau credincioşi Porţii, sau pentru alte motive, erau de părere că firmanul să fie împlinit întocmai. Cea mai mare parte din boieri era însă contra. Ca să nu atragă asupra lor mânia Porţii şi a sultanului, ei s'au folosit de expresia neclară a firmanului, în care spuneau « o cantitate cât mai mare », şi s'a hotărît să scrie la Constantinopol şi să întrebe, de ce anume cantitate au nevoie, stabilind totodată şi preţul. Intenţia lor era să câştige timp, aşteptând ori intrarea în ţară a armatelor ruseşti, ori venirea toamnei, care va face imposibile transporturile spre Galaţi. Au fost refuzate şi cele 4000 bârne pentru parcurile din Brăila. Refuzul se baza pe preţul imposibil fixat de Poartă, pentru fiecare. Anul trecut au fost transportate din Moldova spre Brăila 500 de grinzi, care au costat fiecare cam 30 lei, iar Poarta nu plătise decât 4 lei. Nădăjduesc să am copiile acestor acte.

4. Acum vreo trei săptămâni au sosit la Brăila şi în alte cetăţi cam 2000 oameni din oastea regulată. Paşii din raiale au o poruncă severă dela sultan, prin care se interzice oricărui funcţionar turc plecarea în principate, în afara intereselor comerciale. Iată de ce, după cum am mai spus, au apărut Turcii la Galaţi. Grupuri mici au venit şi la Iaşi.

5. Paşa din Brăila a dat ordin Turcilor din paşalâcul Brăilei, în care intră cam 20 de sate moldoveneşti şi valahe, să-şi care toate proviziile şi avutul în cetate. Unii consideră că acest fapt constitue o măsură de prevedere; alţii — că e o urmare a tratatului dela Akkerman.

6. După intrarea în cetăţi a oştilor turceşti, acestea se întreţin cu o precauţie deosebită. La porţile cetăţii sunt posturi de pază, iar pe valuri santinele, ceea ce în trecut nu exista. In Septemvrie anului trecut am fost eu însumi martor: fiind trimes la Tulcea, am intrat în oraş fără să întâlnesc vreun om, deoarece li se făcuse cunoscut că în părţile noastre în Ismail erau concentrate trupe, care aşteptau numai ordinul ca să treacă graniţa. Pentru a culege informaţii, am trimes un om de încredere la Iaşi, dându-i ordin de acolo să treacă la Brăila, prin Focşani, şi de acolo prin Galaţi, spre carantina Reni. Acest om (suliot), pe care îl am în slujbă de şapte ani, mai înainte servise în armata turcă, şi am în el încredere deplină; el îmi va procura informaţii necesare asupra Brăilei şi împrejurimilor cetăţii.

7. Din scrisorile primite dela Iași și București se vede că unii boieri (dar nu cei mari) se tem de devastări din partea Turcilor, care la vestea trecerii armatelor noastre peste graniță foarte ușor ar putea face incursiuni din cetățile dela Dunăre, până spre București.

8. La 20 ale acestei luni, domnitorul a primit o scrisoare dela Constantinopol, prin care i se face cunoscut că Poarta a căzut de acord asupra propunerii făcute de marile puteri, că sultanul pentru acest lucru a convocat divanul, care după sforțări îndelungate l-a convins să-și dea consimțământul. In urma acestui fapt, sultanul a chemat la el pe patriarh și l-a forțat să ridice anatema aruncată de el asupra Grecilor, presupunând că ei pot să se bucure de toate libertățile, fără a prezenta vreun pericol. Mulți dintre boieri consideră această știre drept viclenie din partea Turciei.

9. Principatul Moldovei se împarte în 16 ținuturi și anume: Herța, Dorohoi, Suceava, Neamțul (lângă orașul Piatra), Bacău, ce se întinde spre munți, — dintre care primele trei se mărginesc cu Bucovina, iar ultimele două cu Transilvania. O parte din ținuturile Herța, Dorohoi, Fălciu, Iași și Galați se desparte de Basarabia prin apa Prutului. O parte a ținuturilor Galați și Focșani este învecinată cu Valahia. In mijlocul principatului se află ținuturile: Botoșani, Hârlău, Cârligătura, Roman, Vaslui, Bârlad și Tecuci, în total 1600 de așezări omenești. In ținuturile Suceava, Neamț și Bacău se află păduri cu lemn de construcție pentru corăbii, care este trimes până spre Constantinopol pe apa Bistriței, care se varsă în Siret, iar de aici în Dunăre până la Brăila. In aceste ținuturi, precum și în ținuturile Herța și Dorohoi, se găsesc foarte multe vite cornute, care formează baza industriei locale, deoarece atât felul pământului, cât și ținuturile acestea deluroase nu oferă condiții prielnice pentru agricultură. Cu agricultura se ocupă mai cu seamă în ținuturile Fălciu, Bârlad, Galați, Tecuci și Focșani, care pe lângă faptul că au un pământ foarte bun, sunt în apropiere de porturile dunărene. Ei seamănă numai grâu, porumb și orz. In ținuturile Focșani, Fălciu, Galați și Bârlad sunt regiuni întinse de fânețe. In ținutul Bacăului se află vestite ocne de sare și puțuri de păcură (sau gudron). Ținutul Vaslui are foarte multă miere.

10. Anul acesta recolta n'a fost tocmai așa de bogată. Cu toate acestea, grâul se vinde cu 40 lei 2 duble jumătate, iar porumbul câte 20 lei. Vitele cornute se vând și ele eftin. Pentru un bou se plătește 60-75 lei, iar pentru o vacă 25-30 lei. In partea de jos a Moldovei din cauza secetei și a lăcustei, care a năpădit acele ținuturi, fân se află puțin, în schimb se găsește din abundență în ținuturile Dorohoi și Iași, cât și în împrejurimile orașului Iași.

11. In Principatul Moldovei există prea puțini bani. Galbenul olandez costă 30 lei; mahmudeaua (25 lei) = 36 lei; rubla = 5 lei 20 parale, o rublă de argint = 10 lei.

12. Dacă aş avea paşaport, aş putea sub pretextul unei viligiaturi, să ajung foarte uşor în Moldova sau chiar în Valahia. După starea de lucruri de acolo, eu nu cred în vreun pericol, mai ales că o parte din funcţionarii basarabeni îşi petrec acolo vacanţa. Acest mijloc mi-ar permite să am informaţii precise şi amănunţite».

« Aflându-mă de mai bine de două luni la Iaşi, am avut ocazia să observ spiritul de viclenie, intrigă, trufia şi josnicia majorităţii boierilor. Inconstanţa lor în împrejurările actuale este de neînchipuit. La răspândirea oricărui zvon, boierii năvăleau la consulatul austriac — singurul în care au încredere — şi după ce primeau acolo consolare şi îndrumări, se întorceau din nou în cercul lor, făurind uneltiri noi, în cadrul vieţii lor lipsită de orice ocupaţie... Cei binecugetători şi toţi locuitorii aşteaptă cu nerăbdare schimbare în conducere, în cazul trecerii trupelor noastre. Insă cea mai mare parte a boierilor doresc continuarea haosului administrativ, care există astăzi; orice stat care ar pune frâu samovolniciei şi jafului este privit cu duşmănie de boierii moldoveni... Austria caută prin orice mijloace să câştige încrederea boierilor; activitatea consulilor ei este conformă scopurilor urmărite de guvernul austriac. Această trecere dela credinţă faţă de Rusia la credinţă faţă de Austria se observă începând din 1812. După încheierea păcii dela Bucureşti, Iaşii n'au mai avut niciun consul rus. Grecii, care ocupau aceste posturi (precum şi posturile de dragomani), erau cu desăvârşire lipsiţi de calităţile înăscute ale Ruşilor. Născuţi aproape toţi supuşi turci, primind o educaţie proprie spiritului fanariot, ei nu puteau sădi în sufletele boierilor sentimente de devotament şi recunoştinţă faţă de Rusia. Averile, rudele şi prietenii lor se găseau la Constantinopol; buna lor stare depindea mai ales de buna stare a imperiului Turc. Toţi supuşii ruşi care locuiesc la Iaşi, precum şi unii din locuitori, îşi mai aduc aminte cu admiraţie de Severin, Malinovski, Gervais şi Bolkunov. In concluzie putem spune că, în momentul de faţă, boierii mai recurg încă, în genere, cu bucurie la protecţia Rusiei, însă se tem sincer de influenţa ei. Iată cât de dăunătoare sunt rezultatele unei şederi de cincisprezece ani a consulilor din Constantinopol la Iaşi».

1828

GRABBE

Războiul din 1828 a chemat numeroşi Ruşi pe frontul Balcanilor. Cunoaştem, astfel, însemnările de campanie ale contelui Al. Benckendorff (1783-1844) şi jurnalul amiralului N. A. Arkas (1793-1866), dela 1 Mai 1828 la 24 Iulie 1829 (N. Schilder, în « Vechimea Rusă », 1896, nr. 6 şi urm.). Am semnalat, de asemenea,[1]) amintirile lui I. G. Polivanov, publicate în revista « Arhiva Rusă » (1877, nr. 3). Ele încep dela un popas la Bolgrad. Dincolo de graniţă, autorul vedea pe ostaşi murind mai mult de boli, decât ucişi pe câmpul de luptă, ca de pildă generalul Durnovo. Trecând Culevcea, Şumla, Polivanov şi-a urmat drumul, peste Balcani, la Adrianopol.

Aceeaşi lipsă de seninătate oglindesc notiţele doctorului Zeidlitz, tipărite în revista « Arhiva Rusă », din 1878. Oprit la carantina din Dubăsari, doctorul a aflat la 14 Iunie 1829, la Frumoasa (Cahul), despre apariţia ciumei. La 7 Noemvrie, a văzut molima la Adrianopol. Prizonierii ruşi la Constantinopol au avut norocul de a fi îngrijiţi de plenipotenţiarul danez, baronul Hübsch [2]), al cărui tată era foarte bogat şi influent; drept răsplată, împăratul Rusiei i-a trimes ordinul « Vladimir » şi 100.000 piaştri. Armata se retrăgea prin frig, cu multe dificultăţi. Diplomaţii occidentali căutau să zădărnicească victoriile Rusiei. Totuşi, din scrisorile lui I. V. Putiata, adresate în 1829 din Adrianopol lui E. A. Baratînski, şi din versurile lui Puşkin aflăm mândria ostaşilor de a fi ajuns acolo.

Am mai semnalat, cândva [3]), jurnalul din această perioadă, scris de ofiţerul P. H. Grabbe (1789-1875), viitor erou al luptelor din Caucaz

---

[1]) *Din alte vremi*, p. 45.

[2]) Kazimir Hübsch von Grossthal (din Buiuk-Dere de lângă Constantinopol) se amestecase în relaţiile turco-ruse încă înainte de 1812, căutând să atragă simpatiile Turcilor din partea generalului Kutuzov. Fiul său, Iustin, mort în 1898, crescut în Rusia, mai târziu locotenent-general şi guvernator la Baku, s'a căsătorit la 19 Aprilie 1851, la Bucureşti, cu Ecaterina, fata lui Barbu-Vodă Ştirbei. G. Bezviconi, *Boierimea*, vol. II, p. 150.

[3]) *Din vremea lui Al. Sturdza*, p. 8.

şi conte. Notiţele sale au apărut în volum, tipărite ca supliment la revista « Arhiva Rusă » (1880, nr. 4 şi urm.). La 13 Aprilie 1830 [1]), Grabbe s'a căsătorit la Iaşi cu fata doctorului Eustate Rolla [2]). Despre rolul generalului Grabbe, solul împăratului Nicolae la Constantinopol, care a obţinut aderarea Inaltei Porţi la tratatul dela Balta-Liman, scrie Alecsandri [3]). Paharnicul C. Sion,[4]) autorul faimoasei *Arhondologii a Moldovei*, considera începutul *buntului* din 1848, în Moldova, ca un rezultat al intrigilor provocate de partizanii Ruşilor: Moruzi, Cantacuzino, Rolla — « ce este cumnat cu Grabbe general rus ». Reproducem, aici, câteva extrase din *Carnetul de note* al lui Grabbe, din Mai şi Iunie 1828.

« 19 Mai. Până la Fălciu, primul oraş al Moldovei turce, sunt 30 de verste de drum. Pe râul Prut, de-a-lungul malului căruia am mers cale de câteva verste, dăm de satul Leca. Trecerea râului se face pe un pod bun, în apropierea oraşului. Apa Prutului e tulbure şi albicioasă; malurile lui sunt de lut. Albia râului este îngustă, însă malurile râpoase se depărtează de ambele părţi, pentru o largă revărsare. In timpul acestei treceri peste râu, am văzut primii vulturi, care se roteau deasupra noastră. Un cârd de berze se plimba fără teamă lângă drum. Zvonuri despre predarea Brăilei. Pe cai încep să-i plictisească muştele: se lasă căldura. Aflând că, la ocuparea oraşului Fălciu, au fost capturaţi trei negustori turci, am trimes să-i cheme la mine. Unul din ei e un adevărat hun din armata lui Atila: scund, lat în spate, cu pomeţii obrajilor ieşiţi; ceilalţi doi arată destul de bine la chip. Au refuzat vinul şi romul, deşi cel dintâi mirosea de departe a vin. Sunt liberi aici şi au cerut singuri să li se dea drept pază doi soldaţi din infanterie. La Brăila guvernează Suleiman-Paşa cel cu trei tuiuri, iar la Silistra — un kehaia. Turcii au băut ceaiul oferit, înclinându-se, după obiceiul lor, cu mâna la piept.

20 Mai. Duminică. Popas de zi. Plimbare făcută devreme dimineaţă pe malul înalt al râului. Cotiturile îndrăzneţe şi frumoase ale Prutului — o lecţie dată artei de natură. O mulţime de berze, planând frumos în aer — semn că intrăm în împărăţia reptilelor. In timpul etapei de ieri, am găsit pe drum doi şerpi morţi, având un diametru de un verşok,

---

[1]) *Carnet de note al contelui P. H. Grabbe*, p. 82.

[2]) Tatăl lui Costache Rolla, membru în Comitetul Central al Unirii, şi al soţiei general-guvernatorului Siberiei — Mihailovski. G. Bezviconi, *Boierimea*, vol. II, p. 72. C. Rolla a studiat dreptul la München (R. Rosetti, *Amintiri*, vol. I, p. 129 şi 131; G. Ungureanu, *Istoria avocaturii în Moldova*, Iaşi, 1939, p. 229).

[3]) Ion Ghica, *op. cit.*, pp. 316—318.

[4]) G. Ungureanu, *Familia Sion*, Iaşi, 1936, p. 52.

iar lungimea de un arşin [1]) şi jumătate. N'am văzut astfel de şerpi nici în Rusia, nici în alte ţări ale Europei, prin care am trecut şi în calitate de călător, şi în cea de militar...

21 Mai... Casa boierilor Tulburi [2]). Tinerii vorbesc destul de bine franţuzeşte...

4 Iunie. Popas de zi, din pricina podului de pe Ialomiţa, luat de creşterea apelor. Ne-am refăcut aici după campamentele precedente, ude şi grele. Au şi început greutăţile unei campanii în aceste ţinuturi, cu care suntem obişnuiţi. La Bucureşti au apărut boli; umblă zvonuri — totdeauna exagerate — despre ciumă. Lipsă de informaţii asupra operaţiilor militare, atât de apropiate....

6 Iunie. Etapă de 25 verste până la Drăgoeşti — Cartierul General al diviziei. Trebue să mergem până la Hagieni. Marea casă de piatră a moşierului este distrusă de Turci. Trecem Ialomiţa pe un pod...

8 Iunie. Etapă până la Otopenii de Jos şi de Sus, la 7 verste depărtare spre Apus de Bucureşti — 30 de verste. Regiune, scăldată de râuri, care curg mai mult dinspre Nord-Vest; crânguri dese şi frumoase; satele sunt sărace, au suferit mult din cauza apropierii de Dunăre, încă necucerită, şi de apropierea operaţiilor militare. Neplăcută ignoranţă asupra acestor operaţiuni. Văd primii arnăuţi, pe care-i foloseşte divanul, pentru asigurarea subzistenţei noastre.

10 Iunie... Intre râurile Dâmboviţa şi Argeş este cuprinsă o regiune minunată, acoperită de sate dese, de crânguri frumoase; ogoarele sunt mai bine lucrate. Locuitorii sunt bine îmbrăcaţi, în haine de sărbătoare.

11 Iunie. Devreme dimineaţa am făcut bae în apele repezi ale Argeşului. Etapă de 25 verste până la Bacea. Sat sărac. Au început căldurile mari...

16 Iunie. Etapă până la Brâncoveni — 22 verste. La Ipoteşti trecem Oltul cel repede pe bacuri... Malul stâng îl domină cu mult pe cel drept. Incartiruire la o mănăstire... Câteva havuzuri aruncă în aer şuviţe de apă, limpede ca cel mai pur cristal. Ruine ale imensului castel al foştilor kneji Brâncoveni... Aici începe Valahia Mică...»

---

[1]) Un arşin = 14 verşoci = 71 cm.

[2]) Despre Tulbure scrie C. Sion, *Arhondologia Moldovei*, Iaşi, 1892, p. 370.

1829

MIHAILOVSKI-DANILEVSKI

Apreciat scriitor militar, autor al unui studiu asupra războiului ruso-turc din anii 1806-1812, Alexandru Ivanovici Mihailovski-Danilevski (1790-1848), viitor locotenent-general, a ajuns la București la un an după Grabbe. Reproducem aici însemnările lui, apărute în revista « Vechimea Rusă », din Iulie 1893 (pag. 183-190). Mihailovski-Danilevski a mai lăsat note cu privire la călătoria sa, în calitate de aghiotant al împăratului, în 1818, prin Sudul Rusiei (« Arhiva Rusă », 1897, vol. 91, p. 69 și urm.). Despre el scriu Brandt și N. Schilder « (Vechimea Rusă, 1891, nr. 9, p. 477 și urm.).

« Unul din Ruși, care își făcea serviciul la Iași, m'a invitat la masă; gazda lui, moldoveancă de origine, stătea culcată pe un divan mare de tot, cu picioarele strânse sub ea. Cucoanele moldovence își petrec în această poziție cea mai mare parte a zilei. Se scoală pe la orele zece, iau gustarea, fac vizite sau primesc vizite la ele acasă, prânzesc pe la orele două și dorm până la cinci. Când se scoală, se sulemenesc cu alb și cu roșu și se plimbă cu trăsură, timp de vreo două ore, pe strada principală, iar întorcându-se acasă, rămân singure, deoarece reuniuni în case particulare aproape nu există. Mi s'a întâmplat să văd asemenea plimbare cu trăsura: toate trăsurile, dintre care nici una nu era elegantă, cu câte doi cai înhămați la fiecare, treceau la pas pe stradă, una după alta. Vizitiii purtau niște pălării rotunde foarte mari, cam în felul acelora care se întrebuințează la noi la înmormântări; aceste pălării sunt garnisite cu panglici de toate colorile; în trăsuri ședeau, cu aere impozante, boierii moldoveni purtând halate, încinse cu bogate șaluri, și enorme căciuli de oaie, iar lângă ei, ca pentru a crea un contrast desăvârșit, se fuduleau nevestele lor, purtând toalete frumoase, comandate la Viena.

La Iași mi s'a pus la dispoziție casa boierului Dimitrache Beldiman [1]); prima primire din partea gazdelor mele a constat în aceea că mi s'a adus pe o tavă un borcan de dulceață și un pahar de apă. Pe urmă

[1]) Vornic, fratele scriitorului. C. Sion, *op. cit.*, p. 24.

mi s'a adus o lulea și o ceașcă de cafea neagră. După aceea au apărut fiii gazdelor mele, tineri cultivați, a căror educație era superioară nobililor noștri din Rusia, care trăiesc în diferite gubernii, cu toate că și Moldovenii mei își au reședința obișnuită pe moșiile lor. Vorbeau foarte bine franțuzește, nemțește și judecau lucrurile atât de sănătos, încât conversația lor mi-a făcut multă plăcere.

Boierii moldoveni nu fac de loc instrucție militară. Turcii nici nu iau recruți pentru armata lor din principate și de aceea Moldovenii, fiind un popor cu desăvârșire pașnic, trebue să se supună fără discuție stăpânitorilor lor și să-și pună nădejdile de a scăpa odată și odată de jugul turcesc nu într'o eventuală răscoală populară, ci în ajutorul Rusiei. Consider că, într'o oarecare măsură, politica Porții de a nu da arme celor învinși merită să fie imitată; n'ar trebui să-i lăsăm pe Poloni și pe Lituanieni să se deprindă cu meșteșugul armelor și să le permitem să ia parte la războaiele duse de Rusia. Astfel spiritul războinic ar dispărea puțin câte puțin la aceste popoare. Napoleon a nesocotit această regulă și a fost crâncen pedepsit pentru faptul de a fi instruit în ale artei militare țările care țineau de Alianța Renană, care s'au și răsculat împotriva lui, la primele lui insuccese. După ce a cucerit Germania, ar fi fost mai înțelept din partea lui să-i lase pe Nemți să-și continue ocupațiile lor pașnice și științifice, decât să-i organizeze după modelul armatei franceze. Dacă am fi găsit acuma în Moldova o armată sau oameni, care să fi făcut serviciul militar în armata turcă, ne-ar fi fost ușor să-i folosim împotriva Porții și am fi găsit în ei aliați de nădejde, însă deoarece în principate nu există decât locuitori pașnici, nici nu putem să-i folosim pentru niciun scop militar.

Am aflat la Iași că brigada mea ia parte la blocada Giurgiului și, prin urmare, nu are o misiune strălucită, deoarece presupuneam cu drept cuvânt că armata principală de pe Dunăre va culege lauri, pe când eu eram menit să rămân în inacțiune și, poate, din când în când, să resping ceva recunoașteri de-ale garnizoanei turcești. Nu cârteam împotriva acestei misiuni, deoarece eram ferm convins că, în cursul războiului, mi se va oferi, de sigur, un vast câmp de acțiune. Presimțirile mele s'au realizat mai târziu.

Am petrecut la Iași două zile, mi-am cumpărat cai pentru trăsură și multe lucruri și provizii de toate felurile, deoarece în campania împotriva Turcilor trebue să ai cu tine întreaga gospodărie și tot felul de aprovizionare, pentrucă, de cele mai multe ori, te afli în mijlocul stepei sau în locuri, în care nu poți cumpăra nimic. Afară de aceasta, mi-am înarmat oamenii cu pistoale și săbii, deoarece bande de tâlhari, alcătuite din arnăuți și alte haimanale, își fac de cap pe drumuri și, chiar acum câteva zile, au jefuit la Iași trei ofițeri ruși. Mai periculoasă decât banditii a fost ciuma, care a izbucnit în diferite orașe ale princi-

patelor, la Bârlad, Focşani, Galaţi şi Slobozia. Drumul meu trecea prin unele din aceste oraşe şi, prin urmare, trebuia să înfrunt nu numai războiul cu Turcii, dar şi plaga bandiţilor, molima ciumei şi o climă mortală. Astfel fiind, călătoria mea prin Moldova mi se înfăţişa în colorile cele mai negre; trebuia însă să mă supun soartei.

Ofiţerii care m'au vizitat la Iaşi au confirmat în unanimitate cele ce auzisem despre insuccesele ultimului război. Colonelul de artilerie Iliin mi-a povestit că primise ordin să aducă din Şumla până la 40 de tunuri şi că, pentru acest lucru, proceda în felul următor: din cauza stării de oboseală a cailor, îi înhăma pe toţi la jumătatea din numărul total al tunurilor; apoi, după ce le ducea pe acestea, trimitea din nou toţi caii după jumătatea cealaltă. Cu toate acestea, era cât p'aci să piardă din tunuri.

In ziua de 12 Iunie, am plecat din Iaşi la Bucureşti cu caii mei proprii. Era prima călătorie, pe care o întreprindeam cu un singur rând de cai. Era însă necesar să fac aşa, deoarece principatele erau în aşa măsură sleite de urmările răscoalei prinţului Ipsilanti şi ale campaniei din anul trecut, încât dincolo de Iaşi nu mai puteai cumpăra cai, iar la Bucureşti era primejdios să te opreşti, din pricina molimei. Eram însoţit de două călăuze înarmate, iar în locurile împădurite sau deluroase, mergeam pe jos. După câteva verste, mi s'au alăturat doi studenţi în medicină dela universitatea din Moscova, care erau atât de îngroziţi de cele auzite despre tâlhari, încât aproape că tremurau de frică şi mi-au cerut permisiunea de a-şi continua drumul împreună cu mine. Erau tineri, care nu-şi terminaseră încă studiile şi erau trimeşi pe front să vindece — sau să-i omoare — pe soldaţi. Seara am ajuns în satul Ungheşti, unde ne-am instalat pentru noapte. Eu ocupam un cort, făcut din trestie împletită; lângă mine erau o cireadă de cai şi o mulţime de Moldoveni şi de Ţigani. Larma acestei tabere şi vorba, pe care n'o înţelegeam, a ţinut până târziu noaptea. Dar aceasta nu era singurul lucru, care-mi tulbura somnul: treceau neîncetat curieri, fie dela cartierul general, fie spre el, şi sosirea fiecăruia din ei era anunţată prin strigătele asurzitoare ale vizitiilor lor moldoveni. De teama ciumei, foile de drum erau luate dela călători de către şefii de haltă nu cu mână, ci cu ajutorul unui cleşte de fier; ele erau trecute apoi prin fumul rugului făcut din oase de cal. Rugul acesta a ars toată noaptea în faţa cortului meu.

A doua zi, la orele trei de dimineaţă, pe o vreme minunată, m'am îndreptat spre Bârlad, trecând prin locuri foarte frumoase. Pe drum, l-am întâlnit pe tânărul Dunaevski, care mi-a făcut un cadou de cel mai mare preţ pentru împrejurările de atunci, constând din câteva căpăţâni de usturoi şi o sticlă de oţet cu usturoi. Ambele constitue mijloace preventive împotriva ciumei, care formează subiectul principal de conversaţie pentru călători.

Pe seară am sosit la Bârlad, unde speram să-mi petrec în liniște noaptea. Mare îmi fu însă spaima, când, intrând în oraş, am găsit străzile cu desăvârșire pustii, casele și porțile bine zăvorîte, iar în piețe, străzi și curți ruguri fumegânde. Intr'un cuvânt, de cinci zile, la Bârlad se declarase ciuma. M'am dus la comandant, colonelul Platonov, om în vârstă de 70 de ani, pe care l-am găsit tremurând de spaimă, deoarece temerea ciumei fusese sporită la el și de sentimentul dragostei paterne: tocmai sosiseră din Rusia soția și cele patru fiice ale lui. Vă puteți lesne închipui în ce stare era acest nenorocit om. Mi-a indicat casa unui boier, în care m'am instalat pentru noapte, dând ordin să se închidă porțile și nimeni să nu fie lăsat să intre în curte, iar santinela să tragă în oricine ar încerca să pătrundă înăuntru. La Bârlad mureau în fiecare zi câte doi oameni din pricina ciumei. Astfel, am avut parte să dorm pentru întâia oară într'un oraş ciumat; n'am să uit niciodată prima impresie de oroare pe care o produsese asupra mea. După ce mi-am venit însă în fire, mi-am pus nădejdea în providență: aceasta m'a liniștit mai mult decât orice precauții obișnuite în astfel de cazuri, adică: frecarea cu usturoiu, fumigațiile cu oțet, etc. M'am gândit că încă niciodată n'am fost părăsit de providență și, cu gândul acesta, m'am culcat, pe deplin liniștit.

In ziua de 14, pe la orele trei și ceva dimineața, am părăsit cu bucurie Bârladul, de unde am luat o călăuză. Din nefericire, acesta nu cunoștea prea bine drumul, așa că ne-am rătăcit. Oricât de neplăcut era acest lucru, aceasta mi-a oferit însă prilejul ca, rătăcind pe drumuri de țară, să văd multe sate, pe care aproape nu le poți întâlni de-a-lungul drumului cel mare. Clădirile lor nu seamănă de loc cu casele noastre țărănești; mulțimea de căsuțe este risipită pe povârnișurile dealurilor și lângă fiecare este câte o grădină, înconjurată cu gard de nuele și în care crește vița de vie.

Pe la prânz am ajuns în orașul Tecuci, însă deoarece și aici era ciumă, m'am instalat la o verstă depărtare de bariera orașului, în câmp, lângă un puț. După o jumătate de oră, a tras lângă mine o frumoasă trăsură de fabricație vieneză, la care erau înhămați opt cai. Pe capră ședea un arnăut în veștminte bogate, având pe umăr o pușcă, iar la brâu un pumnal și patru pistoale; în mână ținea un ciubuc lung de tot. In trăsură stătea așezat un boier moldovean: era ispravnicul regional sau, mai bine zis, stăpânul întregului județ, pentrucă, după câte am aflat dela el, dânsul e cel care dispune și de puterea executivă și de cea legislativă și dirijează strângerea veniturilor statului. Numele lui era Nicolescu [1]. M'a salutat într'o franțuzească curată și, la întrebarea mea de unde a învățat această limbă, mi-a răspuns că, în tinerețe, a avut pe rând cinci preceptori francezi. Mi-a adus în dar un ulcior mare de

[1]) C. Sion, *op. cit.*, p. 240: Necolescu.

vin moldovenesc foarte gustos; de câteva zile, băutura mea era numai vinul deoarece nouă, celor veniţi din Nord, ni se interzice folosirea apei, sub pretext că aceasta, ca şi fructele, provoacă friguri. Nu ştiu dacă aceasta este adevărat. In orice caz, în timpul întregii campanii, n'am băut apă şi nici n'am mâncat fructe şi, poate, datoresc acestei abstinenţe faptul de a fi scăpat de friguri, lucru de care nu se poate lăuda multă lume.

Din Tecuci trebuia să mă îndrept spre Focşani, însă deoarece în oraşul acesta bântuia o ciumă atât de puternică, încât din cei 3.000 de locuitori ai lui o treime căzuse până acum victimă acestei boli, am luat-o, la ieşire din Tecuci, spre stânga, spre localitatea Fundeni, pe un drum de ţară, care merge de-a-lungul râului Bârlad; pe malurile lui abrupte sunt multe sate, vii şi livezi. Căderea serii nu mi-a permis să ajung până la Fundeni, aşa că m'am oprit prin apropiere, la o haltă de poştă. In faţa cortului meu de trestie ardea un foc şi m'am întins să dorm pe un fân atât de mirositor, cum poate fi găsit numai în ţările cu clima cea mai dulce din Europa.

In ziua de 15, în zori, am ieşit din Fundeni şi, pentru a ocoli oraşele ciumate Focşani şi Râmnic, am fost nevoit să fac un mare ocol pela Puţ, Arici şi Gradijec, ajungând pe întunerec în satul Cilibia, unde m'am şi oprit pentru noapte, dormind într'o colibă de papură, fără ferestre şi fără uşi. In tot satul nu s'a putut găsi o masă pentru mine; în cele din urmă, în locul ei, mi s'a adus o scândură căreia i s'au făcut picioare din patru bucăţi de lemn. In ziua aceea am părăsit Moldova şi am făcut vreo optzeci de verste prin Valahia. Aici i se oferă privirii doar stepe nemăsurate care par, ca şi marea, fără de sfârşit. Liniştea lor adâncă este turburată doar de zumzetul milioanelor de insecte, care trăiesc în aceste câmpii roditoare, care nu aşteaptă decât mâna omului spre a-l răsplăti însutit pentru munca lui. Din când în când întâlneam turme sau câte un valah — şi aceasta îmi producea o plăcere asemănătoare celei pe care o resimţi în timpul unei navigaţii mai îndelungate pe mare, când zăreşti deodată albind câte-o pânză. Câteva sate, pe lângă care am trecut, erau contaminate de ciumă: în ele fumegau rugurile, dar eu mă obişnuisem într'atâta cu această privelişte, în câteva zile, încât nu-mi mai făcea nicio impresie.

Din Cilibia mi-am urmat drumul direct spre Bucureşti şi, din cauza oboselii cailor, m'am oprit pentru popasul de noapte mai devreme ca de obiceiu, la o mică depărtare de satul Cotorchi. In ziua aceea, aspectul monoton al stepei începuse să fie întrerupt de mari cruci funerare, cioplite din piatră, şi de movile, care ar putea să fie monumente ale popoarelor care au trăit aici în vechime şi au pierit în întunericul veacurilor trecute. Pe drum am întâlnit odihnindu-se câţiva călători cu figuri europene, — fenomen îmbucurător în deşerturile valahe. La întrebarea mea, cine sunt, îmi răspunseră că sunt meseriaşi germani

ambulanți. — Și de unde sunteți de fel? — continuai. — Din regatul Hanovrei, orașul Göttingen, — răspunse unul din ei. Cuvintele acestea au avut asupra mea o acțiune magică și au trezit imaginația mea, care dormita în mijlocul stepelor toride. După ce am vorbit cu el câteva minute despre Göttingen, despre străzile, împrejurimile lui și despre câteva persoane, care mie îmi erau dragi, iar lui cunoscute din auzite, mi-am luat rămas bun dela el; când am sosit la coliba, în care aveam de gând să-mi petrec noaptea, m'au năpădit amintirile zilelor trecute. M'am gândit eu oare vreodată, visând, la universitate, să mă imortalizez în domeniul științei și presupunând că-mi voiu petrece zilele într'un colțișor uitat al lumii, că destinul va da vieții mele o cu totul altă îndrumare, decât cea pentru care m'am pregătit și că-mi va fi sortit să meditez în stepele Valahiei? In jurul meu se întindeau câmpii nesfârșite, care, poate, n'au fost cultivate de mâna omului dela facerea lumii sau, poate, au fost odată locuite, iar acum au devenit cu desăvârșire pustii; în depărtare se zăreau câteva colibe, pe margini pășteau cirezi de cai și stăteau trântiți pe pământ nepăsătorii Valahi; în fața mea, pe pământ, era pus ceaiul, iar eu ședeam sub cerul liber, pregătindu-mă să asist, poate peste câteva zile, la o luptă sângeroasă și să spun, împreună cu poetul:

Viața strălucea ca un fulger.
Unde ești, fantomă scumpă?
A suflat o furtună mortală,
Tună — și fatal este acest tunet!

In ziua de 17 Iunie am venit la București, unde am petrecut două zile. Nu este un oraș european, străzile lui sunt înguste și rău mirositoare, iar lumea, de care sunt pline, are figuri de asiatici și vorbește o limbă pe care n'o pricep. Mi s'a pus la dispoziție o casă imensă a unui boier oarecare. Porțile ei nu se deschideau decât cu infinite precauții, din cauza ciumei care bântuia în oraș.

O adevărată plăcere mi-a pricinuit descoperirea unei librării, în care am găsit o bună parte din cărțile interzise în Rusia, ca de pildă: *Mémoires de Michel Oginski*, las Cases: *Mémorial de Sainte Hélène*, *Mémoires d'un homme d'Etat*, etc. Văzându-mă printre cărți, am început să respir un aer ce-mi era parcă mai familiar. Mi se părea că m'am transportat în Europa, pentrucă timp de două săptămâni călătorisem prin stepele Basarabiei, ale Moldovei și ale Valahiei și, văzând pretutindeni ignoranță și barbarie, mă socoteam în afara Europei».

1829

MIRKOVICI

A. P. Zabloţki-Desiatovski, biograful generalului Pavel Kiseliov, începe descrierea epocei ce urmează evocând amintirile unui colaborator al generalului, Feodor Iacovlevici Mirkovici (1786—1866), publicate, apoi, în revista « Arhiva Rusă », din 1890 (nr. 3, p. 395 şi urm.) Biografia lui Mirkovici a apărut în 1889, la Petersburg.

« Tinerele lui puteri şi energii nu se puteau mulţumi cu modestele ocupaţii de moşier şi au trezit în el dorinţa de a se reîntoarce în serviciul activ. Războiul cu Turcia, izbucnit în 1828, i-a oferit lui Mirkovici prilejul de a-şi sluji din nou patria, de această dată însă pe tărâmul activităţii administrative. I s'a încredinţat postul de funcţionar cu însărcinări speciale pe lângă preşedintele plenipotenţiar al divanurilor Moldovei şi Valahiei, contele Feodor Petrovici Pahlen. [1]) După înlăturarea domnitorilor Grigore Ghica şi Ioan Sturdza, aceste principate erau temporar supuse guvernului rus, care luase asupra sa sarcina de a întrona aici ordine durabilă şi bună stare interioară. Deoarece aceste ţinuturi nu erau socotite cucerite, ci aflate sub protectorat, ele erau supuse dărilor şi prestaţiilor în natură, care constau în furnizarea căruţelor şi aprovizionării trupelor ruseşti. Din cauza abuzurilor autorităţilor judeţene şi a dezorganizării interioare, însă, aceste prestaţii erau îndeplinite neregulat şi cu mari întârzieri. Mirkovici a primit însărcinarea de a urmări furnizarea cantităţii cuvenite de fân pentru armată şi a adunat informaţii asupra boierilor rău intenţionaţi, care semănau în popor neîncrederea faţă de guvernul rus. Feodor Iacovlevici intra în toate amănuntele însărcinării ce i-a fost încredinţată.

« Căutând a linişti clasa poporului, foarte bine dispusă faţă de Ruşi, în privinţa situaţiei actuale, am rămas convins că acesta are deplină încredere în chitanţele eliberate de guvernul nostru; îndoielile

[1]) 1780—1863, mai târziu ministru plenipotenţiar la Washington, München etc.

lor se nasc din cauza dispozițiilor date de ispravnici, care — dând zaptiilor însărcinarea de a aduna dela locuitori chitanțele rusești — rețin aceste chitanțe și nu le eliberează altele în schimb ».

O activitate și mai vie a desfășurat Feodor Iacovlevici atunci, când a fost numit în postul de locțiitor al vice-președintelui divanului Valahiei, iar apoi confirmat vice-președinte al divanurilor Moldovei și Valahiei. Pe atunci, în postul de președinte plenipotențiar a fost numit, în locul contelui Pahlen, general-aghiotantul Kiseliov.

« Contele Pahlen era un om cult și cinstit; își făcuse întregul serviciu la ministerul afacerilor străine și avea reputația de diplomat iscusit, nu era însă de loc administrator, mai cu seamă într'o țară, în care nu exista niciun fel de ordine, ci numai abuzuri și intrigi, în care trebuia nu numai să administrezi, dar și să organizezi, să creezi o administrație. Nu înțelegea corupția moravurilor din Orient; aici era nevoie de un om cu voință de fier, iar el n'avea această voință. O recunoștea și de aceea a cerut să fie demis din funcțiile lui ».

« Generalul Jeltuhin, fost guvernator militar al Kievului, avea un caracter cu totul opus: era tot atât de aspru și de nervos, pe cât era contele Pahlen de blând și de evaziv; îi erau străine omenia și toleranța [1]). Unicul lui scop era să asigure întreținerea trupelor. Jeltuhin consacra puțin timp treburilor administrative interne; aceasta se datora proastei stări a sănătății lui. A fost desărcinat de funcțiile lui în ziua de 14 Septemvrie 1828; în locul lui a fost numit generalul-aghiotant Kiseliov. Kiseliov n'a fost tocmai satisfăcut de noua lui numire, care s'a făcut fără știința lui. Fiind conștient pe de o parte de marea însemnătate a operei ce avea de îndeplinit și care nu impunea numai guvernarea, ci și refacerea deplină a ținuturilor, iar pe de altă parte de răspunderea, care apăsa în întregime pe umerii lui, acesta dorea să rămână independent în acțiunile lui. Cunoscând situația internă a principatelor, în care trupele rusești trebuiau să rămână un timp nedefinit, Kiseliov găsea necesar — nu din dorință de a guverna, ci pentru succesul operei întreprinse — ca autoritatea civilă și militară să fie reunite în aceleași mâini; nu vroia să se supună nimănui afară de Dibici, pentru care avea stimă și din partea căruia avea netăgăduite dovezi de reciprocitate și chiar de prietenie. Intre timp, după plecarea lui Dibici din armata dunăreană, comanda acesteia îi revenea, după vechime, lui Rüdiger, [2]) care trebuia să intre cu corpul său de armată în Moldova ».

---

[1]) I. Ghica *(op. cit.*, p. 456*)* scria: « Aceia însă care cunoșteau bine pe generalul Jeltuhin și care trăiseră cu dânsul în intimitate, spuneau că era omul cel mai drept, cel mai cinstit și mai milos, și că ordinele crude ce da, le da cu inima sângerândă ».

[2]) Feodor Vasilievici Rüdiger (1783—1856).

« Pavel Dimitrievici hotărîse la început să refuze numirea sa. Dibici, om inteligent şi înzestrat, îl înţelegea pe deplin pe Kiseliov şi-l preţuia ca pe un om care, datorită darurilor sale fireşti, era superior tuturor persoanelor aflate în subordinea comandantului suprem. Căuta să-l convingă să nu refuze numirea sa. Kiseliov a sosit la Bucureşti în ziua de 11 Noemvrie şi, peste două zile, a preluat conducerea principatelor ».

In persoana lui Mirkovici, Kiseliov a găsit un ajutor zelos şi un executant exact. Dificultăţile administrative au fost sporite prin apariţia ciumei în principat. Feodor Iacovlevici a vizitat în persoană spitalele, i-a examinat pe bolnavi, a reorganizat comitetul pentru combaterea ciumei, a introdus o poliţie specială de supraveghere şi a organizat pe Dunăre bariere de carantină şi un cordon sanitar. Astfel de măsuri, grabnice şi radicale, au curmat repede răspândirea molimei. In domeniul bunei orânduiri interne a principatelor, guvernul rus a cheltuit multă osteneală şi energie pentru îndeplinirea tuturor articolelor regulamentului, cu atât mai mult cu cât evenimentele militare din Turcia impuneau graba.

Pentru a-i pune pe locuitori la adăpost de samovolnicia autorităţilor locale au fost întemeiate comisiile de revizuire, însărcinate — pe lângă judecarea proceselor — şi cu ţinerea evindeţei numărului locuitorilor ţinutului. Aceste comisii au făcut un recensământ, care urmărea o dreaptă repartizare a impozitelor. Pentru a asigura securitatea locuitorilor, a fost organizată o miliţie locală, pusă sub comanda unui hatman. A fost stăvilită afluenţa monedei turceşti, s'au fixat taxe pe obiecte de consum, iar pentru înviorarea producţiei locale, a fost intensificat comerţul exterior. A fost întemeiat un divan domnesc, pus sub conducerea mitropolitului. Guvernul rus şi-a desăvârşit opera, propunându-i Porţii să numească domnitori în principate. Alegerea a avut loc: Mihail Sturdza a fost numit domnitor al Moldovei, iar Ghica — al Valahiei. Cu transmiterea puterilor noilor domnitori a fost însărcinat Mirkovici, Kiseliov fiind rechemat la Petersburg.

Feodor Iacovlevici a fost decorat cu steaua ordinului « Vladimir », iar pentru ostenelile lui în domeniul administraţiei, domnitorul Moldovei i-a oferit un lanţ de aur. La sosirea lui la Petersburg (20 Decemvrie 1834), împăratul în persoană i-a exprimat recunoştinţa sa ».

1829 — 1834

GENERALUL PAVEL KISELIOV

Acest om era geniul binelui patriei....
Administrația lui formează epoca de aur
și timpurile poetice ale principatelor.....
N. Piccolo

O personalitate istorică ilustră, atât prin rolul politic însemnat jucat în Principatele Dunărene, cât și prin excepționalele sale calități de mare administrator și reformator democrat, [1]) se desprinde din legăturile ruso-române din veacul trecut. Este generalul Pavel Dimitrievici Kiseliov (1788—1872) [2]).

Tratatul dela Adrianopol, care a creat o siguranță a vieții în principate și a dat posibilitatea tututor să se bucure de bogățiile strânse de generațiile precedente, transformând cu totul așezământul social local, a determinat în același timp, după cum am văzut, ocupația rusească a țării, ocârmuitor al principatelor, sau președinte al divanurilor, fiind numit generalul Kiseliov, care « de fapt chiar domnise peste țările noastre » — după cum declară N. Iorga [3]). După încercările grele din vremea războiului [4]), cu atât mai mult — activitatea generalului [5]),

---

[1]) N. Drujinin, *Vederile sociale-politice ale lui P. D. Kiseliov*, « Problemele Istoriei », Moscova, 1946, nr. 2—3, pp. 33—54.

[2]) A. P. Zabloțki-Desiatovski, *Contele P. D. Kiseliov și timpul său*, Petersburg, 1882. Despre Kiseliov scriu, mai înainte, A. Demidov și N. S. Golițin (« Vechimea Rusă », 1879, nr. 3, p. 469 și urm.).

[3]) *Istoria Românilor*, vol. VIII, cart. 4, p. 353.

[4]) N. Kretzulescu, *Amintiri istorice*, București, 1940, pp. 15—16.

[5]) I. Filitti, *Les Principautés Roumaines sous l'occupation russe (1828—1834)*, București, 1904, ed. român., 1934; G. Bibescu, *Le général Kisseleff et son administration*, Paris, 1840; N. Piccolo, *P. Kisseleff et les Principautés*, Paris, 1841; *Les principautés de Moldavie et de Valachie sous le gouvernement de P. Kisseleff*, « Revue Britannique », 1841, II; mitropolit Neofit, *Memoriu secret către Kiseliov; Discursul pronunțat la 10 Martie 1831 la mitropolie, cu ocazia inaugurării adunării generale extraordinare a Valahiei*, București, 1831;

în intervalul dela 14 Noemvrie 1829 la 11 Aprilie 1834 [1]), a fost una din epocile cele mai de progres ale ţării. Administraţia sa a luat în considerare nevoile şi aspiraţiile poporului [2]), iar reprezentanţii ei prin firea lor înţelegătoare au ştiut să împărtăşească cu totul bucuriile şi necazurile vremii, în mijlocul poporului, în care se găseau. Spiritul lor larg în opera binefăcătoare întreprinsă începând cu anul 1828, le semnalează colonelul L. A. de Grammont-Louvigny, în scrierea sa: *De l'administration provisoire russe en Valachie et de ses resultats* (Bucureşti, 1840). Dar să analizăm realizările concrete. [3])

In această epocă, pentru prima oară s'a instituit o administraţie mai sistematică în ţară. Kiseliov o înfăptueşte, cel dintâiu punct al concretizării sale în acest domeniu fiind înfiinţarea unei linii de carantine, pe Dunăre, [4]) care forma un lanţ neîntrerupt cu carantinele statornicite în Europa. Printr'o activitate plină de abnegaţie, s'a putut astfel stârpi ciuma, care în anii 1828, 1829 şi 1830 a bântuit ţara, făcând respectiv 1609, 24.560 şi 133 victime. Generalul vizita personal spitalele, — una din aceste vizite în mijlocul bolnavilor români dela spitalul Filantropia din Bucureşti, producându-se în timpul holerii, fiind povestită de colonelul Lăcusteanu. [5]) Negăsind la spital o desăvârşită curăţenie, Kiseliov opreşte acolo pe cei doi colonei-şefi ai spitalului, până vor aduce totul la perfectă ordine. Trei zile aceştia au mâncat şi au dormit în cârciumă, — povesteşte Lăcusteanu şi adaugă:

« Stăpânitorul răsplătea meritul cu mâna deschisă şi pedepsea viciul cu mâna de fier ».

In acelaşi timp s'au zidit câteva spitale, biserici, băi şi case de binefacere.

« Administraţia părţii duhovniceşti — scria Kiseliov — a luat o rânduială cuviincioasă; o mare parte din veniturile mănăstirilor mergea

---

« Uricariul », vol. IX şi X; Barbu Ştirbei, *Raportul din 1832*, « Convorbiri Literare », XXII, p. 856, şi XXIII, p. 26; *Doc. Hurmuzaki*, vol. XVII; V. Paulin, *Illustration*, 18.X.1856; « Analele Parlamentare », vol. I, part. I.

[1]) A. P. Zabloţki-Desiatovski, *op. cit.*, vol. I, p. 324 şi urm. şi p. 421.

[2]) G. Bengescu, *Bibliographie franco-roumaine*, Paris, 1907, p. XV şi urm.; autorul consideră acţiunea Rusiei şi regulamentul organic favorabile intereselor româneşti şi progresului civilizaţiei noastre, citând mărturia lui Wilkinson, Thouvenel etc.

[3]) Principalul izvor — raportul generalului Kiseliov, de Zabloţki-Desiatovski (vol. IV, p. 119 şi urm.) şi tradus de A. Papadopol-Kallimah, *Generalul P. Kiseliov în Moldova şi Ţara Românească*, « Analele Academiei », s. II, t. IX, p. 65 şi urm.

[4]) I. Nistor, *Ravagiile epidemiilor de ciumă şi holeră şi instituirea cordonului carantinal la Dunăre*, « Analele Academiei », Bucureşti, 1945, s. III, t. XXVII, m. 13.

[5]) *Op. cit.*, p. 59.

la nevoile obştești și la înființarea de seminare. Săracii și bolnavii găseau adăpost în așezămintele de binefacere. Tinerimea găsea mijloace de educație în școlile patriei sale ».

Sfârșitul războaielor a readus liniștea înăuntrul țării, prin instituții polițienești mai bine organizate și prin formarea armatei pământene, [1]) — inspector și instructor al ei fiind numit generalul rus Semeon Nichitici Starov († 1856) [2]). In Muntenia straja avea 4587 soldați și 177 ofițeri, iar în Moldova — 1096 soldați și 36 ofițeri. Crearea acestui început de armată națională a provocat entuziasmul tinerilor; mulți dintre viitorii fruntași ai țării, ca Vasile Cârlova, Nicolae Bălcescu, Alexandru Cuza, Grigore Alexandrescu, s'au angajat în cadrele ei, ca iuncări [3]), adică elevi-ofițeri. [4]) Chiar sub domnia lui Alexandru Ghica, instructorii armatei române au fost ofițerii veniți din Rusia. [5])

S'au construit drumuri (șoseaua București-Iași), poduri, s'a organizat poșta... Orașele au obținut instituțiile lor, în comune s'au stabilit taxele la trecerea podurilor, s'au uscat bălțile, s'au introdus mașinile pompierilor, pentru București și Iași aduse din Petersburg; grădinile plantate pentru prima oară, au înfrumusețat orașele. La București, Iași și Craiova, unde arestații mai înainte stăteau în beciuri, s'au zidit închisori. Aici putem adăuga — sistematizarea orașului București, care s'a început la acea epocă, când s'a inaugurat șoseaua capitalei, care poartă numele marelui reformator, Pavel Kiseliov. De asemenea, după planuri sistematice au fost executate de inginerii ruși, porturile și orașele: Giurgiu, Turnu Măgurele și Brăila, [6]) unde din geamii s'au zidit biserici. La București s'au pietruit cele treisprezece străzi principale, iar la Focșani, Brăila și Giurgiu — ulițele mari. Străzile Bucureștilor au

---

[1]) Toderiță Balș, mort în 1857, a tradus din rusește și a tipărit primul *Regulament al infanteriei și al cavaleriei miliției Moldovei* (R. Rosetti, *Amintiri*, vol. II, p. 65).

[2]) Gr. Lăcusteanu, *op. cit.*, p. 51 ș. a.; I. Filitti, *op. cit.*, p. 69; G. Bezviconi, *Boierimea*, vol. II, p. 161.

[3]) Constantin C. Giurescu, *Istoria Românilor*, p. 346.

[4]) « Anarhia domnea în toate, și lesnirea de a da cu pistolul în oameni devenise la modă... Stranie epocă!.. — încheie descrierea vremii lui Caragea, Ion Ghica (*op. cit.*, pp. 68—69). Numai venirea Muscalilor la 1828 a pus capăt acestei vieți svăpăiate a tinerilor cuconași, luându-i ca comisari (mehmendari) pe lângă generalii ruși, pentru înlesnirea aprovizionării oștirilor cu proviant și cu care. La 1831 cei mai mulți au încins sabia, scriindu-se în miliția națională ».

[5]) I. Filitti, *Domniile Române sub regulamentul organic*, București, 1915, p. 23, 31 ș. a. Din dregătorii lui Kiseliov amintește pe: Mavros, C. Suțu, N. Suțu, din ofițeri ruși trecuți la Români: Ioan Odobescu, Solomon, Kustov, Singurov, Garbatski, Banov, din instructori: Grammont, Iacobson, Paznaski, Macedonski, Barozzi, Blaramberg, cumnatul lui Ghica-Vodă, ș. a.

[6]) R. Perianu, *Planul Brăilei din 1830*, în *Omagiu lui C. Giurescu*, p. 387 și urm.

fost luminate la 1831, ale Iaşilor, Focşanilor şi Craiovei — în anul următor, — iar dela 1833 aceeaşi măsură s'a aplicat şi altor oraşe. S'au reparat şi s'au înmulţit cişmelele, s'au început lucrările de canalizare.

« Bogăţiile naturale ale ţării — continuă Kiseliov — s'au cercetat şi s'au găsit noi izvoare pentru mărirea veniturilor şi pentru crearea de industrii. Starea clasei sătenilor s'a îmbunătăţit, abuzurile s'au rărit, impozitele s'au micşorat, îndestularea obştească asigurându-se prin înfiinţarea de magazii de rezervă ».

Intr'adevăr, colaboratorii lui Kiseliov [1]) au făcut primele studii serioase şi sistematice, medicii cercetând apele minerale ale ţării, inginerii — minele, Iurie Venelin, [2]) trimes de Academia de Ştiinţe din Petersburg, studiind filologia, istoria, geografia şi mai ales trecutul erlaţiilor ruso-române, Nicolae Mavros [3]) — arheologia şi numismatica, Mihail Fanthon de Verrayon [4]) punând bazele arhivelor româneşti,

---

[1]) A. P. Zabloţki-Desiatovski, *op. cit.*, vol. IV, p. 130.

[2]) Venelin (1802—1839) a fost profesor la seminarul duhovnicesc din Chişinău şi funcţionar cu însărcinări speciale al administraţiei coloniştilor din Basarabia. Operele lui istorice au găsit un răsunet mai mare în Bulgaria. El şi-a sfârşit viaţa în chip tragic, la Moscova, unde era inspector la Institutul « Elisaveta ». Despre Venelin au scris: N. Barsov *(Corespondenţa lui I. I. Venelin*, « Veştile Societăţii filantropice slave din Petersburg », 1885—1886), P. Bezsonov (« Revista Ministerului Instrucţiei Publice », 1882), I. Şişmanov, Titorov ş. a. B. Hasdeu îl aminteşte în primele sale scrieri: *Sf. Gheorghe şi Moldo-Valahia.* Despre Venelin la Bucureşti şi în Dobrogea, comp. scrisorile către scriitorul bulgar Aprilov, din 1837 (« Sbornik za narodni », XI, cart. 1, comp. V. Papacostea, « Graiul Românesc », 1929, nr. 1, p. 4).

[3]) Fiu de paharnic, Nicolae Mavros a ajuns general civil şi conte; a murit în 1868 (G. Bezviconi, *Boierimea*, vol. II, p. 195). Langeron *(op. cit.*, p. 357) îl aminteşte, în calitate de « secretar grec » al generalului Zass, la Craiova, în războiul din 1806—1812. Pe vremea lui Kiseliov, Mavros a fost şeful său de cancelarie, conducătorul comisiei pentru scutelnici, înfăptuitorul carantinelor, lăudate în 1838 de agentul austriac Timoni (I. Filitti, *Les Principautés*, pp. 68—69, 220, şi *Domniile Române*, p. 94). Despre « generalul Mavru, filolog şi numismat de frunte », scrie şi ginerele său, Ion Ghica *(op. cit.*, p. 585 şi urm.). Generalul a donat multe din colecţiile sale Muzeului Naţional din Bucureşti. D. A. Sturdza i-a dedicat scrierea sa: *Münzen und Medaillen des Fürstenthums Rumänien* (Viena, 1874). Colonelul Lăcusteanu (*op. cit.*, p. 108) scria: « generalul Duhamel sau Rusia aveau de unealtă pe Ion Ghica, ginerele generalului Mavros, un fanariot pripăşit în ţară, general civil rusesc, iar la noi general inspector al carantinelor pe amândouă principatele ». Filoturc mai târziu, bei de Samos — Ion Ghica a căutat, prin atacuri publicistice exagerate împotriva Rusiei, să-şi mascheze trecutul de agent rus.

[4]) G. Bezviconi, în « Din trecutul nostru », 1936, nr. 31-34, p. 63 şi urm. comp. G. Nicolaiasa, *Cercetări de izvoare istorice în trecut*, « Revista Arhivelor », Bucureşti, 1924, vol. I, pp. 88—104; D. Onciul, *Din istoria Arhivelor Statului, Prinos lui D. A. Sturdza*, Bucureşti, 1903. Incă dela 1833, pentru realizarea

ofiţerii de stat-major executând primele lucrări topografice preţioase, printre altele — delimitarea teritoriului oraşelor Brăila, Giurgiu şi Turnu, aproape 3000 km. p., [1]) şi delimitarea Dunării. In 1833, cu îndemnul lui Kiseliov la Iaşi a luat fiinţă Societatea Naturaliştilor [2]), pe când la Bucureşti s'a înfiinţat Societatea Filarmonică, organizată de Petrache Poenaru, Eliade şi Ion Câmpineanu şi care a contribuit la deschiderea în 1834 a Şcolii dramatice din Bucureşti, iar în anul următor a scos « Gazeta Teatrului Naţional », pentru difuzarea ideii clădirii unui teatru [3]). Puţin mai înainte, au apărut primele ziare româneşti: « Albina Românească » (apare din Aprilie, regulat dela 1 Iunie 1829), redactată la Iaşi de Gheorghe Asaki, [4]) şi « Curierul Românesc » al lui Eliade, la Bucureşti (dela 10 Aprilie 1829), — titlurile acestor gazete fiind împrumutate dela Ruşi: « Curierul Europei » şi « Albina Nordului ». Oda lui Dibici-Zabalcanski, de Eliade (1829), şi *Anul nou Moldo-Românilor*, de Asaki (1 Ianuarie 1830), publicate în aceste ziare, sunt

---

unei serioase economii, colonelul Fanthon de Verrayon propusese reducerea numărului judeţelor la 13, prin desfiinţarea Săcuenilor (I. Filitti, *Domniile Române*, p. 323). Căsătorit în Muntenia cu Cleopatra C. Filipescu, generalul Fanthon de Verrayon a ajuns popularul guvernator al Basarabiei (1857—1862).

[1]) Lucrările le-a condus acelaşi Fanthon de Verrayon. I. Filitti, *Les Principautés Roumaines*, p. 68.

[2]) Printre membrii onorari şi corespondenţi ai Societăţii aflăm pe generalii Starov şi Mavros, consulul Timkovski, P. Şubin, prof. Struve, gen. Dietrichs, geologul D. Sokolov, Gh. Karneev, F. Mirkovici, V. Karinev, I. Iakovenko, C. Stamati, L. Repey, Minciaki, G. Balş, M. Kiriakov, A. Demidov ş. a. N. Bogdan, *Societatea Medico-Naturalistă*, Iaşi, 1919, p. 12 şi urm.

[3]) M. Romanescu, *P. Poenaru* (1799—1875), p. 13.

[4]) Gheorghe Asaki (1788—1869) (E. Lovinescu, *G. Asaki*, Bucureşti, 1927), poate rutean de origine (G. Sion, *op. cit.*, p. 351), de obârşie din Podolia, a fost personalitatea culturală precumpănitoare a Moldovei înainte de 1848. Făcând parte din comisia de alcătuire a regulamentului organic, el a vizitat în 1830 Petersburgul, unde a fost decorat cu ordinul « Vladimir »; Asaki şi-a descris călătoria, în « Albina Românească ». Fratele său, maiorul Dimitrie Asaki, a publicat la Iaşi: *Impresii de călătorie în ţările Caucazului, prin Basarabia şi Crimeia*. In 1832, Gheorghe Asaki a tradus în româneşte *Istoria Imperii Rosiene* a lui Kaidanov (comp. şi « Curierul Românesc », 1832, nr. 91, p. 358), pe care o dedică generalului Kiseliov. De altfel, el şi-a început activitatea literară cu o odă dedicată împăratului Alexandru I al Rusiei, a scris, apoi, despre domniţa Elena măritată cu ţareviciul Ioan, despre Petru cel Mare, Mazepa, o nuvelă: *Lupta Moldovenilor cu cavalerii teutoni*, o cronică romantică despre lituanul Svidrighelo; sub influenţa rusă a mai scris: *Invăţătura cristiană* (1896) şi a tradus poezia lui Jukovski: *Cimitirul satului*. Printre publicaţiile lui Asaki găsim: *Abecedarul ruso-român*, *Enciclopedia ruso-română* de Pelteki, *Catehismul mare*, de mitropolitul Veniamin Kostaki, după cel al mitropolitului rus Platon, ş. a.

caracteristice tendinţei generale a scrierilor contemporane, pătrunse de o încredere caldă faţă de Rusia. [1])

Activitatea lui Kiseliov, în ce priveşte desvoltarea învăţământului, s'a manifestat în Moldova prin Gheorghe Asaki. [2]) Locotenent-colonelul Fanthon de Verrayon, secondat de asesorul colegial Suţu, consilierul Dendrino şi doctorul în medicină N. Piccolo, a fost însărcinat cu cercetarea stării şcolilor. Petrache Poenaru, numit încă din 1832 director al eforiei şcolilor din Muntenia, a căutat să stăvilească antagonismul şcolilor franceze; el apăra limba patriei împotriva franţuzismului lui Vaillant. Poenaru şi Barbu Ştirbei au elaborat regulamentul şcolar din 1833, la bază cu şcoli începătoare gratuite Lancaster [3]), iar printre cursuri libere — limba rusă; în anul următor, pe lângă episcopii au luat fiinţă seminarele, [4]) întregul învăţământ închegându-se în felul programului instrucţiei publice ruseşti.

Nu numai viaţa culturală, dar în primul rând viaţa economică — comerţul a progresat paralel cu cel exterior, făcut prin porturile Galaţi, Brăila şi Giurgiu, centrele de negoţ fiind Bucureşti, Craiova şi Galaţi. S'au luat măsuri excepţionale pentru îndestularea capitalei şi a armatei. Când s'a stabilit că bancherul Sakellario [5]) provoacă lipsuri în aprovizionare, în interes de speculă, Kiseliov s'a arătat necruţător. De asemenea, el a realizat prima unire a principatelor Moldova şi Muntenia, decretând liberul comerţ între aceste două ţări. De aceea, citim în memoriul său:

« Industria a primit toată îmbunătăţirea posibilă şi toată încurajarea; organizarea porturilor, stabilirea unui curs favorabil al monedei, libertatea comerţului, înmulţesc economiile producătorilor şi ţara câştigă mari foloase în comerţul său cu străinătatea. Veniturile s'au sporit întreit şi au dat putinţa de a se satisface toate trebuinţele ţării, de a se plăti datoriile care se urcau la 7.600.000 lei, de a se da în folosul vistieriei ruseşti aproape şase milioane şi de a se lăsa încă în folosul ţării economii din diferitele venituri administrative, de peste cinci milioane lei.

« Partea judecătorească şi partea penală au primit o rânduială cuviincioasă; rămâne numai să dorim mai multă experienţă şi mai multe cunoştinţe pentru judecători, lucru ce atunci, din cauza proastei organizări, nu se putea încă cere, dar care se va face cu vremea, — spune

---

[1]) Comp. şi: C. Sturdza, *Condica ţivilă*, Iaşi, 1833.

[2]) V. A. Urechia, *Istoria şcolilor*, Bucureşti, 1892, vol. I, p. 127 şi urm.

[3]) Metoda de învăţământ a pedagogului Iosif Lancaster (1771—1838), patronată în Rusia încă de pe vremea lui Capo d'Istria.

[4]) V. A. Urechia, *ibidem*, pp. 165, 177—191, 257—262, 355—357; N. Iorga, *Istoria învăţământului românesc*, Bucureşti, 1928.

[5]) Medic, scriitor şi bancher grec, Gheorghe Sakellario, sudit şi baron austriac. N. Iorga, *Istoria comerţului*, vol. II, p. 100.

generalul Kiseliov, şi continuă: Intr'adevăr, statornicia de forme şi de proceduri, alcătuirea codicelor — civil, penal şi comercial, slujesc de povăţuire spre a se asigura dreptăţile celor care cer dreptatea ».

Moldova s'a bucurat într'o măsură mai mică decât Muntenia de binefacerile ocârmuirii generalului Kiseliov; iată, totuşi, ce scrie un cercetător moldovean: [1])

« In principate, activitatea lui Kiseliov a fost de o rodnicie neobişnuită. Minte clară şi sănătoasă, luminată printr'o vastă cultură, suflet drept şi bun, o putere de muncă fără seamăn — toate calităţile acestea au fost puse în slujba binelui general din provinciile ale căror conducător l-au făcut împrejurările. Toţi, dar absolut toţi istoricii, diplomaţii, oamenii de stat, scriitorii — români, ruşi sau străini nu găsesc decât cuvinte de laudă pentru acest genial bărbat de stat, care a putut, în mai puţin de cinci ani, să reorganizeze radical viaţa publică din ţările române ».

Un contemporan, Ştefan Dăscălescu [2]), confirmă şi el toate realizările semnalate de Kiseliov, în memoriu:

« Ce e drept, adevărul nu-l putem nega: că ţările n'au avut a se plânge despre administraţia lor [3]), mai vârtoasă a lui Kiseliov, care s'a arătat blând, omenos şi înţelept ». El a rezolvat numeroase plângeri, a făcut dreptate, a înfrumuseţat oraşele, mai ales Bucureştii, a efectuat recensământul contribuabililor, reglementând dările, a înfiinţat miliţiile pământene, « dându-le instructori ruşi, insuflându-le spiritul marţial şi făcându-i demni de a fi sâmburele şi precursorii armatei noastre de azi ». A întemeiat şi cele dintâi şcoli româneşti, cel puţin în comune urbane. « Intr'un cuvânt, a făcut tot ce a putut, tot ce l-au iertat împrejurările şi voinţa stăpânului, pentru îmbunătăţirea şi înflorirea acestor ţări, atât de încercate în trecut. Niciodată în cursul îndelungatei mele vieţi n'am văzut ţara mea mai mulţumită, măcar de starea sa materială, ca sub administraţia acestui om eminent, chiar prin aplicaţia acelui faimos regulament organic, atât de decriat şi ars de destrăbălaţi, fără să pună altceva în loc decât utopii ».

Principalii colaboratori ai generalului, în Moldova, au fost mitropolitul Veniamin Kostaki, vornicii Mihail Sturdza [4]), viitorul domnitor, Costache Konaki şi Lupu Balş şi aga Gheorghe Asaki [5]).

---

[1]) Mih. Galan, *Ocupaţia rusească în Moldova din anii 1828—1834*, « Cercetări Istorice », 1936, vol. I, p. 196 şi urm., vol. II, p. 98 şi urm.

[2]) N. Iorga, *Un cugetător moldovean din jumătatea sec. XIX: Ştefan Scarlat Dăscălescu*, Bucureşti, 1932, p. 14 şi urm.

[3]) Kiseliov şi Mirkovici.

[4]) 1794—1884, domnitor dela 1834 la 1849; G. Bezviconi, *Din vremea lui Al. Sturdza*, p. 9 şi urm.

[5]) M. Galan, *op. cit.*, p. 123 şi urm.

In *Cuvântul introductiv la cursul de Istorie Națională*, rostit la Academia Mihăileană din Iași, la 24 Noemvrie 1843, M. Kogălniceanu spune:

« Kiseliov, un nume pe care Românii nu trebue să-l rostească decât cu recunoștință și dragoste, este însărcinat cu regenerația patriei, cu punerea în lucrare a pravilelor menite să ne facă o nație... ».

Iată, însă, ce spune Costache Negruzzi, în *Scrisoarea a XIX-a* (1845):

« Anul 1821, dărâmând edificiul efemer lucrat de fanarioți, reînturnă Moldovei drepturile și privilegiile vechi. Poarta, luminată asupra intereselor sale, îi hărăzi apoi, în înțelegere cu Rusia, constituția care — deși nedesăvârșită — începu a pregăti civilizația, a deștepta naționalitatea și a vindeca durerile trecutului. Nu vom încerca a arăta starea de astăzi și dacă urmările au corespuns scopului, dacă generalul Kiseliov (omul acesta scump în amintirea Românilor) fu ajutat și urmat precum s'ar fi cuvenit în frumoasa lui solie. Asta e treaba istoriei ».

Toate realizările excepționale ale lui Kiseliov sunt recunoscute și de istoricii moderni; de pildă N. Iorga [1]), care adaugă părerea unui cronicar mai vechi, Manolache Drăghici, despre această ocârmuire binecuvântată de toți Românii...—N. Iorga [2]) consideră această perioadă: « vreme de înaintare în toate domeniile », când s'a fixat limba literară, s'au pus bazele publicisticei române, când a primit o formă mai bună învățământul [3]), etc.

Regulamentul organic [4]), redactat în acest timp, a fost prima constituție românească [5]), care a asigurat domniile naționale și principiul separației puterilor, a contribuit la consolidarea statului pe temelii noi și din care se desprinde ideia că suveranitatea emană dela națiune. Mai mult, acest regulament a pregătit unirea principatelor, prin organizarea aproape identică a celor două țări [6]), prevăzând chiar unirea: astfel articolul 371 al regulamentului Munteniei și cel 425 al regulamentului Moldovei constată comunitatea de obârșie, de limbă, de religie, de obiceiuri și de interese, precum și avantajele necontestate ale unirii ambelor principate, — elemente componente ale principiului naționalităților, a cărui definire și aplicare și-a făcut drum mult mai târziu, chiar în Vestul Europei [7]). Democratismul acestei constituții nu poate

---

[1]) *Histoire des relations*, pp. 274—275.

[2]) *Istoria Românilor*, vol. VIII, cart. 4, p. 353 și urm.

[3]) Constantin C. Giurescu, *Istoria Românilor*, p. 353.

[4]) Andrei Rădulescu, *Centenarul regulamentului organic*, « Curierul Judiciar », București, 1931; Aurel Sava, *Regulamentele organice ale Valahiei și Moldovei*, București, 1944; N. N. Petrașcu (și G. Bezviconi), *Relații ruso-române*, p. 81 și urm.

[5]) Proiectul de constituție din Moldova, de pe la 1822, al lui Andronache Donici, a fost legiferat numai parțial prin hrisoavele lui Ioan-Vodă Sturdza.

[6]) Constantin C. Giurescu, *Istoria Românilor*, pp. 346—347.

[7]) I. Stalin, *Marxismul și chestiunea națională*, București, 1944, p. 6 și urm.

fi contestat. In desbaterile celor două Adunări se manifestă începuturile vieţii parlamentare de mai târziu[1]). S'a păşit mult mai departe de tradiţia aceluia, pe care Kiseliov îl reprezenta în principate, a autocratului Nicolae I, şi cu atât mai mult — de spiritul reacţionar al Turcilor, în care au rămas zălogite, ani îndelungaţi, celelalte popoare din Sud-Estul european[2]).

Kiseliov a părăsit principatele la 11/23 Aprilie 1834, însoţit până la graniţă de tot poporul[3]). La Stânca, i s'a oferit un ultim prânz. Mulţimea plângea. « Acest om, — scria N. Piccolo — în acel moment nu mai părea un simplu muritor: era geniul binelui patriei, care părea că se duce... ». Consulul austriac din Iaşi constata şi el, că generalul « emporte d'ici la réputation meritée d'un homme juste, éclairé et intègre », care a pus « beaucoup d'ordre et de régularité dans l'administration provisoire des deux province ». Alexandru Ghica l-a însoţit până la Chişinău[4]).

Obşteasca Adunare a Munteniei l-a proclamat pe Kiseliov, în 1831, cetăţean român, reînoind votul unsprezece ani mai târziu, după propunerea deputaţilor: episcopul Ilarion al Argeşului, Chesarie al Buzăului, Manoil Băleanu, Ioan Slătineanu, Iordache şi C. Filipescu[5]). Refuzând iarăşi propunerea lui Gheorghe-Vodă Bibescu, votată la 6 Aprilie 1843 de Obşteasca Adunare de a i se ridica o statue la Bucureşti, generalul ruga, prin scrisorile din 7 şi 14 Iunie, ca fondurile votate

---

[1]) Constantin C. Giurescu, *op. cit.*, p. 346.

[2]) Colonelul Lăcusteanu *(op. cit.*, p. 49) scrie: « Această constituţie, revoluţionarii şi desculţii dela 1848 au nimicit-o şi au ars-o, blamând faptele milostive şi creştineşti ale Rusiei, ca să se urce craii şi descreieraţii cu legile lor... ». « Opera lui Kiseliov — declară C. Calmuschi *(op. cit.*, p. 217), — este cea mai mare operă legislativă ce s'a făcut până atunci în ţările noastre ». Profesorul Leon Casso, vorbind despre *Dreptul bizantin în Basarabia*, (trad. rom., p. 39), într'o notă adaugă: « Dacă cu această ocazie ne aducem aminte, că regulamentul organic este o binefacere, săvârşită de Rusia faţă de Moldova, şi că în deobşte cazuri de arătarea recunoştinţei în peninsula Balcanică sunt comparativ rare, sunt vrednice de atenţie cuvintele profesorului dela facultatea de drept din Iaşi, D. Alexandrescu *(Droit ancien et moderne de la Roumanie*, p. 480): « Malgré tout ce qu'on a pu dire, malgré les critiques plus ou moins fondées adressées à ce réglement que le peuple dans sa fureur a brûlé sur la place publique, l'histoire impartiale devra reconnaître un jour que les Russes, soit à leur point de vue personnel, soit au point de vue de l'équilibre européen, ont beaucoup fait pour les Principautés Roumaines et que sans eux ce beau pays serait peut-être aujourd'hui un pachalik turc ».

[3]) Aşa a fost petrecut, la plecarea din Odessa, ducele de Richelieu.

[4]) I. Filitti, *Domniile Române*, p. 11.

[5]) Colonelul Lăcusteanu scrie *(op. cit.*, p. 76): « Aristocraţia şi poporul era filorus », iar despre Filipeşti, că « erau nu numai filoruşi, dar mai Ruşi decât toţi Ruşii din Moscova ».

să fie întrebuinţate pentru *fântâni, poduri şi şosele*. Este originea decretului din 28 Ianuarie 1845, pentru înfiinţarea fântânilor din Bucureşti [1]). Kiseliov a rămas îndrumătorul înţelept de mai târziu al domnitorilor [2]), refuzând repetate rânduri domnia, deşi încă în 1842, mitropolitul ţării întreba pe consulul Daşkov, oare nu s'ar putea pune candidatura generalului la domnie [3]). Din depărtare, el rămânea acelaşi sprijinitor binevoitor al intereselor principatelor.

« Generalul Kiseliov avea inima şi spiritul deschis sentimentelor mari, — scria Ion Ghica [4]). — Când era ambasador la Paris, pe la anul 1862 [5]), om în etate de 80 de ani, Thouvenel, ministrul treburilor din afară al lui Napoleon al III-lea, zicea, vorbind despre dânsul, că nu cunoştea în toată diplomaţia europeană un spirit mai tânăr prin sentimentele sale şi mai accesibil la ideile mari şi generoase ».

Dorind să zugrăvim epoca lui Pavel Dimitrievici Kiseliov chiar prin cele scrise de el şi fără să avem posibilitatea să cercetăm, deocamdată, însemnările lui, care se păstrează în Uniunea Sovietică [6]), am găsit nimerit să reproducem aici fragmentele citate ale lucrării lui A. P. Zabloţki-Desiatovski, conţinând cele scrise de general cu privire la Principatele Dunărene.

« A. F. Orlov [7]) scria lui Kiseliov:

« Feldmareşalul Dibici este extrem de mulţumit şi de tine şi de tot ceea ce ai făcut; de aceea vei primi în curând dovada bunăvoinţei împăratului. Ai şi primit însărcinarea de a conduce ambele principate. Este un post extrem de important şi, în împrejurările actuale, mai important ca oricând. Te aşteaptă foarte multe de făcut. Este vorba de o transformare a ţării; ea trebue să fie împinsă spre o desvoltare progresivă... ».

---

1) I Filitti, *Domniile Române*, p. 327, şi G. Bibescu, *op. cit.*, vol. I, pp. 192—197, şi vol. II, pp. 109—111, 162—165, 548.

2) G. Bibescu, *ibidem*, vol. I, p. 34, şi vol. II, pp. 5—9, 514, corespondenţa din vol. I, pp. 117, 130—131, 184—186 ş. a.

3) I. Filitti, *Domniile Române*, p. 271.

4) *Op. cit.*, p. 542.

5) 1856—1862, anii când a fost de mare folos cauzei Principatelor Dunărene.

6) Prin decizia Prezidiumului S. S. al U.R.S.S., din 1931, secţia manuscriselor a Bibliotecii Academiei de Ştiinţe din U.R.S.S. a predat arhivei Casei « Puşkin » arhivele lui: P. D. Kiseliov, L. Maikov, N. Nadejdin, A. S. Sturdza, Vl. Iakovlev, A. I. Iaţimirski ş. a. « Vestitorul Academiei de Ştiinţe din U.R.S.S. », Moscova, 1945, nr. 5-6, p. 254.

7) Alexei Feodorovici Orlov (1787—1862), pe atunci locotenent-general, participant în războiul împotriva Turcilor.

Kiseliov nu era pe deplin mulţumit de numirea sa, care fusese făcută fără a-l fi înştiinţat. Iată ce scria el lui Dibici, într'o scrisoare având un caracter particular:

14 Octomvrie 1829. Gabrovo

« Prin însăşi natura sa, administraţia într'o ţară, în care sunt trupe de ocupaţie, nu poate fi decât militară. Postul de preşedinte, care fusese prevăzut de cancelaria contelui Nesselrode [1]) pentru contele Pahlen, trebuia să fie un post eminamente civil, în consecinţă cu desăvârşire necorespunzător, prin însuşi caracterul său, principiilor ce trebuiau introduse pentru a conferi un caracter mai ferm conducerii afacerilor. Jeltuhin a simţit-o perfect şi, dacă pe vremea aceea când eram împreună [2]), exista înţelegere între noi, îndrăznesc să spun că aceasta se datora dorinţei mele nu numai de a nu-i îngreuna administraţia, ci dimpotrivă, a-i ajuta prin toate mijlocele ce-mi stăteau la dispoziţie şi, prin aceea, de a contribui la binele obştesc, ne urmărind nici interese particulare, nici glorie proprie. Nu este de sigur modest din partea mea să spun aceste lucruri; dar acest gen de merite este rar şi nu îndrăznesc să sper că le voiu vedea şi din partea persoanei, care mă va înlocui la conducerea trupelor. Chiar şi în cazul când relaţiile reciproce ar putea să fie puse pe o cale bună, situaţia va fi totuşi falsă, pentru ambele părţi, şi din cauza aceasta vor suferi mai mult, ori mai puţin, treburile; afirm fără şovăire, că administraţiile civilă şi militară trebue să fie încredinţate uneia şi aceleiaşi persoane. Şi fie că şeful militar îi va fi subordonat preşedintelui divanurilor, fie invers, unitatea de conducere este indispensabilă; sunt atât de convins de acest lucru că aş socoti incorect să tac şi să accept o numire, care m'ar pune într'o situaţie falsă în imposibilitatea de a lucra într'un mod onorabil. Dar chiar şi în cazul, în care conducerea supremă a trupelor, pe care excelenţa voastră mi-o lasă deocamdată mie, se va prelungi şi pe viitor, sau în care şeful trupelor îmi va fi subordonat mie, voiu accepta postul de preşedinte al divanurilor şi-l voiu păstra numai atâta timp, cât dvs. veţi fi şeful meu, deoarece pentru nimica în lume n'aş vrea să am de-a-face cu caducitatea celor, care ar putea să ocupe locul dvs., conform drepturilor de vechime. In urma celor de mai sus, excelenţa voastră va găsi cu cale a scuza refuzul meu de a accepta locul de preşedinte, care — după convingerea mea — cere trei condiţii indispensabile: 1. să posed o garanţie morală că-mi voiu îndeplini serviciul sub ordinele dvs.; 2. să deţin în acelaşi timp autoritatea civilă şi militară şi 3. posibilitatea de a pleca în primăvară la Karlsbad. Aceste condiţii nu

[1]) Contele Nesselrode (1780—1862), îndrumătorul politicei externe ruse în anii 1816—1856.

[2]) Aceasta se referă la începutul anului 1829.

le pun nici guvernului, nici şefului meu, însă vorbesc despre ele aici spre a nu apărea în ochii dvs. ca un om ingrat şi lipsit de raţiune; deoarece, în primul rând, ţin la o bună părere despre mine din partea celor pe care-i stimez, şi în acelaşi timp nu cred că aş putea să mă consacru într'un mod uşuratec unei opere, de care sunt legate interese însemnate, ceea ce ar putea să compromită definitiv chiar şi binevoitoarea grijă ce-mi purtaţi... ».

Kiseliov a sosit la Bucureşti la 11 Noemvrie şi după două zile, la 14 Noemvrie, a preluat conducerea principatelor. In ziua aceea, fixată pentru preluarea divanului, la orele 4 şi jumătate dimineaţa a avut loc un cutremur, care s'a repetat la ora 7 seara. Pavel Dimitrievici s'a adresat membrilor divanurilor adunaţi, cu următoarea cuvântare:

« Domnilor! Impăratul mi-a încredinţat conducerea supremă a acestor două provincii. Nu mă îndoiesc de importanţa însărcinării ce mi-a fost dată şi mă voiu socoti fericit, dacă voiu putea justifica alegerea puternicului dvs. protector, ţarul.

« Războiul, dus de Rusia, s'a încheiat cu o pace onorabilă pentru imperiu şi avantajoasă pentru dvs. Impăratul a mai intensificat protecţia, pe care v'o acordau strămoşii lui. Sunteţi chemaţi la viaţă, bazată pe drepturi şi privilegii, solemn recunoscute.

« Domnilor, de dvs. depinde acum să consolidaţi această operă; deoarece chiar şi protecţia cea mai puternică, chiar şi dispoziţiile cele mai înţelepte nu pot aduce prosperitate unui popor, dacă acesta nu doreşte transformarea sa, dacă nu tinde el însuşi spre renaşterea moravurilor şi a spiritului social.

« La începutul războiului, împăratul dorea ca acest război să fie pe cât se poate mai puţin împovărător pentru principate, şi este sigur că obligaţiile ce-au fost impuse ar fi fost mai puţin simţitoare, dacă funcţionarii ar fi fost pătrunşi de convingerea, că sporirea obligaţiilor este dăunătoare binelui obştesc. Eu am fost şeful statului-major şi de aceea pot vorbi despre aceasta, ca unul care are exeprienţă în materie; am cunoscut preţul prestaţiilor voastre în natură şi am putut vedea, în timp ce comandam trupele pe malul stâng al Dunării, cu ce mijloace era constrânsă populaţia la îndeplinirea lor. Nu voiu stărui asupra faptului că acolo, unde sistemul mituirii este condamnat în public, unde cinstea de a fi folositor ţării este pusă mai presus de dorinţa de a trage foloase personale, prezenţa unei armate nu numai că nu reprezintă o sarcină grea pentru ţară, ci dimpotrivă, o îmbogăţeşte, desvoltând în ea industria şi comerţul.

« Iată de ce vă invit, domnilor, să mă ajutaţi nu numai cu cunoştinţele şi prin activitatea dvs., ci mai cu seamă prin influenţa dvs. morală, atât de necesară pentru bunul mers al administraţiei, care — vă previn de acest lucru, domnilor, — va avea în vedere incontinuu

binele general al ţării, iar nu avantajele personale, care, fiind întemeiate pe abuzuri, nu pot fi menţinute decât prin continuarea abuzurilor.

« La întocmirea noului regulament lucrează o comisie specială, ai cărei membri, aleşi de dvs., au reputaţia de buni cunoscători ai legilor şi obiceiurilor ţării. Activitatea este continuată într'un mod intens, însă ea nu trebue să stânghereească îmbunătăţirile, care pot fi introduse în diferitele ramuri ale administraţiei, care a fost organizată de distinsul meu predecesor.

« Vă previn, domnilor, că această administraţie va fi menţinută întocmai până în clipa, în care vom fi perfect convinşi de utilitatea şi necesitatea unor modificări.

« In sfârşit, îmi permit a crede că, sub conducerea înţeleaptă a viteazului şef al armatelor, vom realiza generoasele intenţii ale înaltului vostru protector, şi că acest popor, devenit fericit, va transmite urmaşilor săi depărtaţi amintirea actualei epoci, mărețe şi glorioase ».

Această cuvântare, — spune Loewenstern [1]) în însemnările sale, — a fost primită cu mare entuziasm. Boierul Arghiropol [2]) s'a sculat şi a spus următoarele cuvinte:

« Clerul şi nobilimea Principatului Valahiei s'au adunat astăzi în jurul dvs., domnule general, spre a avea cinstea de a vă prezenta omagiile lor.

« Astăzi când, pentru patria noastră începe o nouă eră, maiestatea sa a binevoit să adauge la binefacerile care ne-au fost asigurate prin tratatul dela Adrianopol încă o nouă dovadă a grijei sale părinteşti, numindu-vă pe dvs. preşedinte al divanurilor. Vă rog să credeţi, excelenţă, că această numire a fost primită cu bucurie unanimă de toate clasele populaţiei şi că, felicitându-vă, fiecare se felicita pe sine însuşi. La postul, la care aţi fost chemat prin înalta încredere, vă aşteaptă un nou triumf — acela de a asigura fericirea unui popor, destinul căruia a avut de îndurat până acum grozave adversităţi.

« Triumful acesta nu va avea strălucirea unui triumf militar, va fi însă nu mai puţin glorios şi nu mai puţin scump inimii dvs.... ».

Evenimentele din 1821, când Tudor Vladimirescu a provocat răscoala din Valahia, căreia i-a corespuns năvălirea lui Alexandru Ipsilanti în Moldova, — au desvăluit nu numai nevoia, ci chiar necesitatea nu de a repara vechea maşină administrativă, ci de a crea una nouă. Convenţia dela Akkerman din 1826 a recunoscut această necesitate. Hatişeriful din 1827 le impunea domnitorilor

[1]) Baronul Vladimir Ivanovici Loewenstern (1777—1858).

[2]) Manoil Luca Arghiropol (1798—1881), nepotul de fiică al lui Constantin Vodă Moruzi, vel-logofăt, iar mai târziu — ministru al dreptăţii (1851).

Moldovei şi Valahiei să întocmească, împreună cu divanele, legile fundamentale — regulamente pentru fiecare principat... Comisia pentru întocmirea regulamentului fusese înfiinţată încă din 1827, nu avea însă nici plan, nici directive bine definite; de aceea ea n'a ajuns la niciun rezultat şi s'a lichidat dela sine, odată cu începerea războiului din 1828. Reorganizarea era atât de indispensabilă, încât guvernul rus a hotărît s'o întreprindă, cu toate că se afla în război. In scopul acesta a fost trimes în principate, la sfârşitul anului 1828, secretarul de stat D. V. Daşkov [1]), însărcinat să schiţeze — ţinând seama de starea de lucruri din ţară — un proiect de instrucţii pentru întocmirea regulamentului. Daşkov şi-a îndeplinit misiunea; instrucţiile, compuse de el, au obţinut înalta aprobare la 6/18 Iunie 1829 şi au fost transmise generalului Jeltuhin, din ordinul căruia s'a înfiinţat, la 19 Iunie 1829, la Bucureşti, un comitet, compus din membri aleşi ai divanurilor, însărcinat cu întocmirea proiectului de regulamente; în calitate de preşedinte al acestui comitet a fost numit consilierul efectiv de stat Minciaki, fost până atunci consul general al Rusiei în principate şi tocmai de aceea bun cunoscător al situaţiei locale.

Preluând conducerea principatelor, Kiseliov a găsit că acest comitet nu făcuse aproape nimic, lucrurile rămânând pe loc. S'a convins, că la baza acestui insucces era animozitatea generală a boierilor, care vedeau că reforma va atinge nu numai abuzurile autorităţilor domnitorilor, ci şi propriile lor avantaje, care decurgeau din diferite măsuri de împilare a poporului. Nu se putea conta nici pe colaborarea clerului; acesta se temea să piardă multiplele drepturi, care le dobândise în timpul administraţiei domnitorilor.

Kiseliov a luat numaidecât parte la şedinţele comitetului, accelerând efectuarea lucrărilor premergătoare; fiind însă un adevărat bărbat de stat, el pricepuse că aceasta nu era suficient, — că pentru obţinerea succesului, trebuia câştigată opinia publică în folosul măsurilor de reorganizare, pe care le prevedeau regulamentele. In acest scop, a şi dat, în unele chestiuni, dispoziţiuni, prin care trebuia să se manifeste neîntârziat acţiunea binefăcătoare a guvernului rus sau a reprezentantului său — preşedintele plenipotenţiar al divanurilor.

Vom arăta aici obiectivele principale, pe care le urmărea la început activitatea lui Kiseliov.

De câţiva ani, ciuma nu mai contenea în principate, iar în 1829 ea bântuia în ambele capitale, în 23 oraşe şi 300 state. Indată după venirea lui la Bucureşti, Kiseliov a dat directive pentru elaborarea unui plan de inspecţie şi curăţire generală; planul acesta a fost pus în aplicare sub controlul ofiţerilor ruşi şi al funcţionarilor de carantină. Chiar a doua zi după preluarea funcţiunilor sale, Pavel Dimitrievici

[1]) 1784—1839, locţiitor — dela 1829, apoi ministru al justiţiei — dela 1832.

a vizitat personal spitalele de ciumaţi. In timp de 5 săptămâni, s'au luat măsuri de curăţenie şi priveghere în oraşe şi sate şi, la începutul anului 1830, molima era curmată. Pentru a împiedeca pe viitor răspândirea ciumei, au fost înfiinţate circumscripţiile de supraveghiere, iar de-a-lungul Dunării s'a creat o linie de carantină, cu controlul căreia au fost însărcinaţi funcţionari ruşi. In acelaşi timp, în toate judeţele au fost numiţi medici de judeţe, iar la Bucureşti şi la Iaşi create administraţii medicale, care au lucrat cu multă eficacitate începând din 1830.

Incă înainte de preluarea conducerii ţării de către Kiseliov, pretutindeni se simţea insuficienţa aprovizionării; războiul şi doi ani de recoltă deficitară secaseră toate rezervele; în special Bucureştii erau ameninţaţi de foamete, iar preţul pâinii a început să crească repede. Kiseliov a dat numaidecât dispoziţii ca pâinea să fie distribuită din magaziile militare şi cumpărată în Moldova şi la Odessa, iar între timp boierii trimişi de el prin judeţe, i-au convins pe deţinători şi proprietari de moşii să distribue grânele de rezervă locuitorilor până la recolta nouă.

Spre a se informa mai bine asupra nevoilor din ţară, Pavel Dimitrievici a declarat că va primi, personal, petiţiile tuturor persoanelor, de orice stare; în acest scop, începând din ziua de 22 Noemvrie 1829, şi-a fixat două zile pe săptămână de audienţe, Marţi şi Vineri. Au început să vină foarte multe reclamaţiuni, din care el a putut să se convingă de existenţa unor abuzuri grave... Independent de stârpirea abuzurilor provocate de starea de război, Kiseliov a păşit neîntârziat şi la nimicirea abuzurilor şi a împilărilor, înrădăcinate prin obiceiurile pământului şi regulile în vigoare în ţară. Astfel a fost desfiinţată vânzarea demnităţilor şi suprimate taxele pe toate produsele indigene, care se percepeau sub denumirea de taxe vamale interne, precum şi impozitele şi mai grele pe cap de vită rătăcită (gloabă); prin aceasta au fost totodată desfiinţaţi şi înşuşi perceptorii acestor taxe, care comiteau multe abuzuri [1]...

Despre impresiile sale la sosirea în principate şi despre începuturile activităţii sale, Pavel Dimitrievici scria lui Zakrevski [2]).

26 Noemvrie 1829, Bucureşti

«...Iţi voiu spune câteva cuvinte despre preşedinţia mea: având sănătatea serios sdruncinată, după un serviciu activ şi greu, speram să mă pot odihni un an sau doi, când deodată am fost convins de

[1]) Perceperea amenzilor pentru stricăciuni pricinuite de vite se concesiona; primul beneficiar al concesiei o vindea unui al doilea sau parţial la mai mulţi; astfel apăreau numeroşi perceptori, care îi oprimau pe săteni.

[2]) Contele Arsenie Andreevici Zakrevski (1783—1865).

contele Dibici, prin prescripţiuni şi scrisori, că împăratul doreşte cu tot dinadinsul — şi că aceasta este indispensabil lui, contelui Dibici, — ca eu să rămân în principate pentru a lupta contra frigurilor, ciumei şi escrocilor ţării acesteia şi ai noştri.

« Am îndeplinit voinţa ţarului şi, deşi împotriva dorinţei mele, am rămas şi am preluat conducerea principatelor, însă mărturisesc, că nu puteam prevedea acea dezordine, acel haos, pe care l-am găsit în administraţia de aici; din Iunie, Jeltuhin aproape nu s'a mai ocupat de treburi şi, în genere, pe cât se pare, n'a înţeles caracterul postului ce i-a fost încredinţat, vrând să administreze principatele ca şi o gubernie, şi a montat pe toţi şi pe toate împotriva lui. La aceasta trebue să adaugi că toţi ceilalţi, s'ar putea spune fără excepţie — sau cu o excepţie foarte mică — iau mită, iar unii jefuesc într'un mod neruşinat, şi că, de când am venit, am observat şi la cei mari şi la cei mici un singur scop, o singură dorinţă — de a camufla adevărul şi a se opune oricărei tendinţe de introducere. a ordinei şi organizării sistematice.

« Iată cele ce am putut observa până acum şi ce trebue şi vreau să înving. Dela venirea mea, am reorganizat spitalul de ciumaţi, am înfiinţat în principate un control general şi măsuri generale împotriva ciumei, am coborît în oraş preţurile alimentelor, iar în curând voiu dubla taxele răscumpărării pentru sare, cele vamale etc. Toate acestea le displac colaboratorilor mei, care-şi pierd veniturile şi mă blestemă pe mine; am fost primit însă în principate cu o bunăvoinţă extremă şi toată lumea aşteaptă dela mine mai mult decât ar trebui, deoarece este greu să transformi abuzurile înrădăcinate aici, în atmosfera de confuzie generală a afacerilor curente. Din cauza grijilor şi neplăcerilor de fiecare zi, am revenit la ocupaţiile mele din 1819, cu singura diferenţă că, la patruzeci şi doi de ani, forţele sunt epuizate şi nu mai răspund dorinţei de a fi activ şi util. In sfârşit, fie ce o vrea Dumnezeu, însă voiu face ceea ce-mi stă în putinţă, fără a mă cruţa pe mine, dar nici pe alţii ».

20 Februarie 1830, Bucureşti

« Până nu mi-au pierit puterile, muncesc şi, pe cât mi se pare, nu fără folos. Ocârmuirea civilă internă şi administraţia militară capătă o desvoltare sistematică; încrederea locuitorilor sporeşte; veniturile dela concesiuni şi cele generale sporesc; hoţia, care este aici un obiceiu al pământului, descreşte pe zi ce trece şi clasa de jos începe să răsufle. Poliţia orăşenească şi dezastruasele comisii de încartiruire sunt pe cale de reorganizare; ţinerea evidenţei în vistieria (ministerul finanţelor), spitale şi comisii se organizează după reguli severe şi uniforme; însămânţările, făcute cu concursul guvernului, vor fi vaste; linia de carantină de pe Dunăre, fiind un lucru important pentru Rusia, se organizează cu toată atenţia şi intensitatea de acţiune cuvenite; miliţia

locală va fi formată şi comitetul de reorganizare [1]) lucrează necontenit, cu toate că ar vrea să menţină dăunătoarele privilegii ale boierilor, împotriva cărora lupt eu în calitate de înfăptuitor al voinţei împăratului şi de creştin. Ii mai rămâne mult de făcut celui care va avea de condus această ţară; socot că principalul este să câştig bogăţia lui pentru Rusia pe calea negoţului şi să-i supun pe Moldoveni şi pe Valahi pe viitor, cu ajutorul educaţiei noastre şi prin introducerea obiceiurilor şi moravurilor noastre. Pentru aceasta trebue: 1. să uşurăm tariful nostru comercial şi 2. să plasăm în instituţiile noastre şcolare civile şi militare 200 de tineri şi tot atâtea tinere fete în mănăstirile [2]) noastre. In acest chip, fără a provoca sguduiri în Europa, fără cheltuieli pentru întreţinerea forţelor noastre armate în această ţară, vom avea graniţa noastră pe Dunăre, cu măsurile locale de protecţie împotriva molimei ».

18 Martie 1830, Bucureşti

« Pe zi ce trece, şederea mea aici îmi devine tot mai nesuferită; toată ziua sunt prins de treburi, n'am nicio clipă de odihnă sau de petrecere. Hârtiile şi cu mine, eu şi hârtiile, iată întreaga mea viaţă; trec anii şi se stinge bucuria de a trăi. Dar fie ce o fi, nu-mi voiu trăda principiile până la ultima limită de posibilitate şi voiu fi pe cât se poate de util împăratului şi concetăţenilor mei, deşi cei de aici nu prea sunt demni de aceasta . . . ».

21 Martie 1830, Bucureşti

« Treburile noastre de aici merg binişor: sunt mai mulţi mulţumiţi, decât nemulţumiţi; sănătatea mea merge prost, dar ceea ce este cel mai rău pentru treburi, este că n'am ajutori de încredere ».

In toiul activităţii administrative a lui Kiseliov, una din dispoziţiile sale şi anume dispoziţia privind moneda, era cât p'aci să fie prilejul unei rupturi dintre el şi Dibici . . . La 12 Martie, Kiseliov îi scria lui Dibici:

« Prin curierul de azi trimet excelenţei voastre un raport extrem de important în legătură cu situaţia monetară de aici. Criza devine, pe zi ce trece, tot mai acută, atât pentru particulari, cât şi pentru interesele noastre proprii: moneda de bună calitate dispare din circulaţie şi este înlocuită de cea turcească, ceea ce pricinueşte pierderi de 25 la sută . . .

« Adunarea generală a divanurilor şi comercianţii au cerut de câteva ori să se fixeze un preţ stabil al galbenului, care să devină prin această

[1]) Kiseliov denumeşte astfel comitetul, care se ocupa cu întocmirea regulamentului organic.

[2]) Internatele. Despre ieşence, trimese pentru studii la Odessa şi Petersburg, I. Filitti, *Domniile Regulamentare*, p. 612.

monedă de bază; aceasta ar fi conform cu proiectul regulamentului... Pentru a aşeza pe temelii raţionale această operă, atât de importantă pentru principate şi pentru Rusia, am dat divanului ordin să stabilească, cu ajutorul experţilor, valoarea internă a tuturor monezilor turceşti, prevăzând că această dispoziţie va avea în acelaşi timp şi o altă urmare importantă şi anume: va face să scadă moneda stricată şi va pregăti în acelaşi timp reducerea valorii ei, în mod treptat şi de bună voie.

« Am ştiut foarte bine că cei cărora li se cesionează dreptul de a vinde sarea şi alte ramuri ale veniturilor statului, precum şi falsificatorii de monedă, vor ţipa, deoarece pierd posibilitatea de a câştiga dela stat, cu ajutorul monedei proaste, 20% şi mai mult; n'aş fi crezut însă, că se vor găsi oameni atât de neruşinaţi, încât să apere cu neobrăzare interese atât de ilegale; şi mai puţin aş fi crezut că divanul executiv se va opune dispoziţiei, dată de predecesorul meu şi de mine şi aprobată de dvs., de a refuza primirea monedelor turceşti în vistierii...

« Am fost nevoit să iau măsuri severe împotriva funcţionarilor, pe care i-am menţinut până acum, dorind să evit orice ciocnire şi reforme ce n'ar corespunde situaţiei mele temporare; însă lucrurile au mers atât de departe, încât o indulgenţă prelungită din partea mea ar fi fost de neiertat; interesele de serviciu reale cer îndepărtarea multor funcţionari, cu care nu mă mai pot înţelege, de când cu coborîrea preţurilor alimentelor la Bucureşti şi mărirea preţurilor de concesionare, şi care nu-şi mai pot ascunde pornirile rele şi ar putea, în cele din urmă, să-i contamineze şi pe funcţionarii cei buni ce au mai rămas... ».

In scrisoarea următoare, Kiseliov îi scria lui Dibici, la 9 Aprilie 1830:

« Am primit scrisoarea dvs. din 26 Martie, plină de expresia permanentei dvs. bunăvoinţe în ceea ce mă priveşte pe mine. Dar tot în ea am găsit ceva care-mi rămâne de neînţeles şi mă pune într'o situaţie dificilă, dacă nu în privinţa alegerii măsurilor ce am de luat, cel puţin în privinţa temerii că această alegere ar fi putut să fie interpretată într'un mod nefavorabil pentru mine, în timp ce doresc din toată inima să dovedesc, printr'un devotament integral, sentimentele ce mă animă faţă de împăratul meu şi de cel, sub ordinele căruia am onoarea de a-mi face serviciul. Răspunsul dvs. la scrisoarea mea din 12 Martie, cu privire la moneda turcească, mi s'a părut atât de inexplicabil, încât pentru lămurire am cerut o copie de pe scrisoarea şi de pe raportul meu, aflând cu această ocazie că, intenţionat sau din greşală, pachetul cu raportul meu n'a fost remis curierului şi că excelenţa voastră a-ţi judecat lucrurile numai din scrisoarea ce însoţea raportul meu şi de aceea nu v'aţi putut forma o părere clară asupra acestei chestiuni.

« Căutându-i pe cei vinovaţi de această faptă josnică, de care nu mă mir, cunoscând caracterul şi interesele acestor domni, mă grăbesc să vă prezint raportul în chestiune, din care veţi vedea că ordinul de a

nu primi monede turcești în casieriile statului fusese dat de predecesorul meu cu aprobarea dvs. Văzând că divanul n'a executat acest ordin, intenționat și contrar intereselor guvernului și țării, am fost nevoit să-i constrâng să execute întocmai înțeleptele dispozițiuni, date chiar la începutul războiului și care sunt executate până azi în Moldova, fără niciun fel de nemulțumire. In ceea ce privește necesitatea de a stabili o valoare definitivă a galbenului și a fixa valoarea internă a monezilor de proastă calitate care circulă în țară, prin publicarea adevăratei lor valori, nu numai că n'am făcut acest lucru fără consimțământul dv. în prealabil, ci l-am solicitat anume în raportul meu din 12 Martie.

« Din toate cele de mai sus veți vedea, excelență, că sunt departe de a fi făcut o lovitură de stat; prudența mea a fost prea necutezătoare! Considerându-mă un guvernator doar vremelnic, am căutat tot timpul să mă folosesc cât de puțin posibil de drepturile, pe care mi le-a conferit decretul împărătesc și instrucțiile ministerului, date președintelui plenipotențiar, contele Pahlen, în 1827 . . . ».

Răspunsul nu l-a satisfăcut pe Pavel Dimitrievici, expresia imprudentă din scrisoarea lui Dibici, prin care se atribuia dispoziției date de Kiseliov importanța unei lovituri de stat, era socotită de acesta din urmă drept o mustrare injustă. Kiseliov s'a hotărît să părăsească postul de președinte plenipotențiar și, deocamdată, să insiste asupra necesității de a pleca în străinătate pentru căutarea sănătății.

In însemnările zilnice ale lui Pavel Dimitrievici stă scris:

« 2 Mai. — Sosirea feldmareșalului la orele 9 seara; m'a primit prietenește; explicații cu privire la concediul meu și la comanda trupelor; mi-a spus că țarul i-a scris despre dorința lui de a-mi încredința ocuparea principatelor.

« 3 Mai. — Lucrările mele cu feldmareșalul s'au început la 9, s'au terminat la 12. Mi-a dat în toate aprobarea lui. Plecarea din Kiustendji » [1]).

Este evident, că primirea făcută de Dibici lui Kiseliov și explicațiile sincere au împrăștiat norul, care era să întunece bunele lor relații . . . Luându-și rămas bun dela feldmareșal, Kiseliov s'a îndreptat spre Moldova, unde nu fusese încă dela numirea lui în postul de președinte plenipotențiar al divanurilor. Părerea lui generală asupra situației din Moldova se află expusă în scrisoarea următoare, adresată lui Dibici:

Iași, 13 Mai 1830

« Am sosit la Iași în ziua de 8, prin Galați, oprindu-mă pe drum în toate orașele moldovene, pentru a primi dela locuitori petiții și reclamațiuni. Țara începe să renască la viață; este însă indispensabil să

[1]) Constanța.

stârnim mai multă energie în administraţie; doresc totuşi să-l păstrez pe generalul Mirkovici şi pe vistier, în măsura posibilităţilor. In ceea ce priveşte personalul divanului, se impun oarecare schimbări, pe care le voi face cu scopul de a ameliora situaţia provizorie şi a facilita introducerea viitorului regulament.

« Austria are în Moldova mulţi partizani; agenţii ei făgăduesc menţinerea tuturor abuzurilor, în cazul când Moldova le-ar da ascultare şi s'ar opune energic oricărei schimbări în forma de guvernare. De aceea toată lumea de aici e neliniştită şi face din ce în ce mai multe intrigi.

« Dacă guvernul nostru ţine la regulament şi la influenţa pe care trebue s'o avem aici, este indispensabil să înlăturăm cu toată energia amestecul Austriei şi să-i dăm să înţeleagă că, curtea protectoare n'are nevoie de sfaturi şi nu va tolera observaţii. Este cu atât mai necesar ca lucrul acesta să fie făcut acum, cu cât amestecul cabinetului din Viena poate crea precedente, care ne vor deservi la primul nostru război în regiunea Dunării ».

Pavel Dimitrievici a stat la Iaşi până la 25 Iunie, iar în ziua de 27 s'a înapoiat la Bucureşti...

In Iulie, la Bucureşti, s'a simţit lipsa de lumânări şi carne de vacă, apoi a urmat o scumpire a tuturor produselor alimentare; în privinţa acestor din urmă împrejurări, bănuielile cădeau asupra bancherului speculant Sakellario. După ce şi-a exprimat nemulţumirea la adresa divanului executiv pentru inacţiunea lui, Kiseliov a declarat comerţul de pâine cu desăvârşire liber între ambele principate şi, după luarea altor măsuri menite să asigure alimentaţia capitalei şi a trupelor, a plecat, spre sfârşitul lui August, la Silistra. Cele trei zile petrecute de el aici, au fost consacrate unei inspecţii amănunţite a tuturor lucrărilor tehnice, a tuturor clădirilor din oraş, a prăvăliilor, depozitelor de pulbere, arsenalului, spitalelor. Kiseliov nu neglija niciun detaliul cât de mărunt. In cele din urmă, după ce a dat diferite ordine generalului Rupert [1]), care comanda cetatea, în ziua de 23 August, generalul Kiseliov s'a înapoiat la Bucureşti...

La sfârşitul lui Aprilie 1830, comisia pentru întocmirea regulamentului a terminat redactarea proiectului; la începutul lui Mai, Minciaki şi boierii Mihail Sturdza şi Villara au plecat la Petersburg, unde studierea proiectului a fost încredinţată unei comisii speciale, pusă sub preşedinţia secretarului de stat Daşkov şi compusă din următorii

---

[1]) Locotenent-generalul Rupert, născut în 1788 şi mort în 1849 la Lohăneşti-Orhei, era ginerele lui F. Nedoba. Mai târziu, el a fost general-guvernatorul Siberiei Răsăritene (până la 1847). G. Bezviconi, *Boierimea*, vol. II, p. 201.

membri: Katacazi [1]), Minciaki și cei doi boieri pomeniți mai sus.

In timpul ce lucrările comisiei dela Petersburg se apropiau de sfârșit, Kiseliov comunica, într'o corespondență confidențială, contelui Nesselrode, părerile asupra impresiei, pe care poate să o producă în țară introducerea regulamentului organic.

« Regulamentul organic, — scria Kiseliov [2]), — menit să amelioreze administrația internă a principatelor, este cerut cu insistență de situația acestor țări. Desordinea și abuzurile, care au avut loc în ultimul timp, au slăbit cu desăvârșire resorturile administrative; instituțiile existente nu mai pot corespunde nici clauzelor tratatului, nici nevoilor și intereselor ambelor provincii; totuși, oricât de utile și de necesare ar fi îmbunătățirile propuse, nu trebue pierdut din vedere că, în ansamblul lor, ele vor atinge interesele tuturor claselor.

« In special dispozițiile regulamentului privitoare la scutelnici și poslușnici și la îndatoririle agricultorilor față de proprietarii de pământ, vor provoca nemulțumiri din partea clasei privilegiate și proteste în rândurile țăranilor, care sunt cei mai privilegiați prin instituțiile cele noui, deoarece prima știre privitoare la cele 24 zile de lucru le va ascunde toate avantajele, pe care le capătă în schimbul acestei prestații unice.

« Chiar și înainte de redactarea definitivă de către comisie a dispozițiunilor de mai sus, am considerat că ele vor fi anevoioase de îndeplinit; de atunci m'am convins și mai mult de acest lucru. Informațiile pe care le-am primit în timpul șederii mele la Iași și agitațiile provocate de știrea despre sporirea muncilor țărănești în folosul proprietarilor agricoli, m'au convins pe deplin că în proiectul regulamentului trebuesc introduse anumite modificări.

« Intr'adevăr, nobilimii i se iau scutelnicii, toate avantajele pe care le avea din împărțirea veniturilor statului și influența arbitrară în toate afacerile administrative și judiciare. Clerului i se iau o parte din venituri; el pierde de asemenea autoritatea în materie de treburi civile. Negustorimea și întreaga clasă industrială vor fi supuse la impozite și vor trebui să asculte de reguli pozitive. Autoritatea și sfera de acțiune a domnitorilor și a tuturor funcționarilor vor fi delimitate prin legea organică; ei nu vor mai avea posibilitatea de a trage foloase ilegale din funcțiunile lor.

« Independent de aceasta, Austria este direct interesată în menținerea vechii stări de lucruri; agenții ei, abuzând de protectorat, ocrotesc

---

[1]) Gavriil Katacazi (1794—1865), secretarul lui Capo d'Istria, primul ministru plenipotențiar rus în Grecia (1832—1843), senator, epitrop al învățământului la Harkov. G. Bezviconi, *ibidem*, p. 122.

[2]) Telegrama din 13 Octomvrie 1830.

nu clasele sărace ale populaţiei, ci nobilimea, căreia îi făgăduesc protecţia abuzurilor, desfiinţarea cărora o urmăreşte curtea rusă ».

Din aceste motive, Kiseliov a remis un memoriu despre scutelnici şi posluşnici şi despre îndatoririle ţăranilor faţă de proprietarii agricoli, — memoriu conţinând toate modificările pe care le socotea necesare de introdus în proiectul regulamentului şi care, după părerea lui, promiteau să aducă în viitor roadele dorite, menţinând drepturile nobilimii şi favorizând clasa ţăranilor. După părerea lui Kiseliov, regulamentul trebuia să intre în vigoare înainte de alegerea domnitorilor, sub auspiciile guvernului rus.

« In cazul contrar, — scria el — acest act, pe care eu îl consider extrem de util în ceea ce priveşte desfiinţarea abuzurilor şi a tuturor lucrurilor ce se opun desvoltării viitoarei bune stări a ţării, va rămâne literă moartă, va avea doar atâta putere cât va socoti util pentru ea aristocraţia turbulentă, iar noul domnitor va fi influenţat în acţiunile lui de membrii familiei lui şi de înalţii demnitari locali. Dimpotrivă, influenţa dăunătoare a acestora din urmă va fi nulă în faţa guvernului rus, care neavând interese de menajat, va merge înainte, cu toate nemulţumirile stârnite de instituţiile cele noui, spre realizarea scopurilor propuse şi le va aduce la îndeplinire.

« Sunt de părere că studierea şi adoptarea regulamentului în Valahia trebue să precedeze deschiderea adunării generale în Moldova, unde nobilimea este mai numeroasă, mai capabilă de intrigi şi de aceea prezintă mai multe dificultăţi pentru guvernare. O asemenea ordine va contribui la înlăturarea piedicilor şi a opoziţiei, pe care guvernul s'ar putea s'o întâmpine în Moldova...

« In orice caz, este de dorit ca toate reformele să fie efectuate sub supravegherea guvernului rus şi în prezenţa trupelor ruseşti. Aceste măsuri de precauţie vor scuti ţara de turburări, care domnesc în Turcia europeană şi vor contribui în acelaşi timp la consolidarea organizaţiei miliţiei, care n'ar putea, fără prezenţa şi exemplul soldaţilor noştri, să atingă scopul pentru care a fost întemeiată... ».

La 16 Februarie 1831, în numele divanurilor, a fost publicată o declaraţie asupra motivelor înfiinţării comisiei pentru întocmirea regulamentului. In această declaraţie era expus pe scurt şi conţinutul regulamentului şi se anunţa întrunirea adunării extraordinare în vederea studierii lui.

Adunarea a fost deschisă la Bucureşti la 10 Martie 1831, cu obişnuită solemnitate, de însuşi preşedintele plenipotenţiar al divanurilor. In discursul rostit cu acest prilej, Kiseliov a spus, după câteva cuvinte cu privire la împrejurările care au provocat această adunare:

« Urmaşi ai unui popor viteaz! Strămoşii voştri au avut o guvernare naţională, care a dispărut, făcând loc unei guvernări străine, slabe şi

ocazionale. In timp ce alte popoare europene păşeau înainte pe calea progresului, popoarele acestor două ţări rămâneau pe loc; chemaţi de civilizaţie, ei n'au mai putut rămâne mai departe străini de misiunea lor. Domnilor, să-i mulţumim cerului pentrucă această schimbare, care de obiceiu este însoţită de sguduiri şi calamităţi sociale, a fost înfăptuită, mulţumită exclusiv intenţiilor generoase ale... Rusiei, care,— începând dela Petru cel Mare, — n'a încetat să arate acestor provincii binefaceri şi grijă ».

In continuare, amintind pe scurt despre nenorocirile care s'au abătut asupra principatelor, Kiseliov a scos în relief defectele vechii administraţii, care trebuia să fie modificată; a citat diferite petiţii şi reclamaţiuni, cărora le-a dat curs; a zugrăvit viitorul mai fericit, pe care-l asigură principatelor tratatele dela Akkerman şi Adrianopol, precum şi necesitatea de a coordona organizaţia internă cu noua situaţie politică a ţării; a făcut o succintă prezentare a conţinutului regulamentului şi a binefacerilor, pe care ţara le datoreşte de pe acum guvernului provizoriu şi care au servit drept prima treaptă pentru nouile instituţii, şi-a încheiat apoi cuvântarea prin recunoaşterea dispoziţiei demne de laudă, pe care a observat-o în cugete, şi a fericitei schimbări de mentalitate a celor care, la început, erau plini de neîncredere...

Drept răspuns la cuvântarea lui Kiseliov, adunarea a votat în unanimitate textul unei scrisori de mulţumiri, care a şi fost prezentată lui Pavel Dimitrievici a doua zi.

Toate cele 9 capitole ale regulamentului organic au fost acceptate de adunare cu câteva modificări de foarte mică însemnătate; au fost adoptate de asemenea, ca completare, proiectele de legi, propuse de preşedinte şi despre care am vorbit mai sus.

« In timpul tuturor şedinţelor, — scria Kiseliov [1]) — a domnit în adunare o atmosferă de pace şi bună înţelegere... ».

Incă dela 23 Aprilie se primise ştirea despre apariţia holerei în Moldova... In telegrama trimisă lui Nesselrode la 10 Iunie 1831, din Iaşi, Kiseliov scria:

« Ravajele provocate de holeră la Iaşi, se poate spune că erau fără precedent în Europa. Cu mare greutate am evacuat o treime din populaţia acestui oraş contaminat şi insalubru; în oraş au rămas numai 8—10.000 de oameni, dintre care, în fiecare zi mureau dela 150 până la 180; moartea nu alegea nici săraci, nici bogaţi. Din toţi medicii, numai unul continuă să dea ajutoare posibile bolnavilor; cinci au murit, iar ceilalţi au fugit. Fără nicio exagerare, sunt nevoit a spune că, începând dela boierii cei mai avuţi şi până la meseriaşul cel mai sărac, toată lumea era cuprinsă de o frică atât de mare, încât niciun fel de

[1]) Telegrama trimisă lui Nesselrode la 9 Mai 1831.

urmărire, niciun fel de justificată severitate nu putea să-i forţeze să fie mai atenţi în îndeplinirea funcţiunilor lor. Astfel, judecătoriile au încetat de a mai funcţiona din lipsă de judecători şi de petiţionari; a trebuit să le închid pentru un timp nedeterminat. Din cauza lipsei totale a funcţionarilor moldoveni, a trebuit să încredinţez poliţia din principat generalului Beghidov şi cazacilor lui; partea sanitară — colonelului Makarov şi câtorva funcţionari ruşi, care şi-au oferit benevol serviciile; aprovizionarea — generalului Mirkovici şi cancelariei lui. In ceea ce priveşte adunarea obştească extraordinară, nevăzând posibilitatea de a o întruni în momentul de faţă, am cedat rugăminţii mitropolitului, autorizându-l de a se retrage în vreo mănăstire de judeţ, până la încetarea totală a epidemiei, pe care n'o pot stăvili, după spusele lui, niciun fel de sforţări omeneşti. Părerea aceasta o împărtăşesc toţi Moldovenii.

« Măsurile de precauţie şi grija, de care sunt înconjurate trupele de sub comanda mea, au dat rezultate din cele mai satisfăcătoare în comparaţie cu mortalitatea din spitalele civile şi din rândurile populaţiei, în genere...

« Nu voiu declina cinstea de a-mi face datoria, atâta vreme cât mă voiu ţine pe picioare; în caz dacă mi se va întâmpla ceva, generalul Dietrichs îmi va lua locul ».

Autorul însemnărilor istorice referitoare la activitatea lui Pavel Dimitrievici [1]), desfăşurată în timpul holerei, spune:

« Faţă de numărul restrâns al funcţionarilor ce-l înconjurau, se putea spune că generalul Kiseliov rămăsese singur în mijlocul populaţiei muribunde şi dădea ajutor şi mângâiere. Oraşul era ameninţat de foame, din cauza că cei care-l alimentau lipseau sau dispăruseră. Pentru Kiseliov, clipele acestea au fost din cele, în care omul apare, cu adevărat, ca o fiinţă superioară. In timpul nenorocirii generale, în mijlocul groazei, când moartea răpea mii de jertfe, — el şi-a desvăluit măreţia caracterului.

« Călăuzit fiind numai de devotament pentru o operă de omenie, el împărţea tot felul de uşurări şi-şi îndoia sforţările pentru a-i smulge molimei cel puţin câteva din jertfe; prezenţa lui era ca un fel de providenţă vizibilă; el înviora spiritele abătute şi înspăimânta îndrăzneala celor, care văd într'o nenorocire socială doar un prilej binecuvântat pentru îndeplinirea condamnabilelor lor intenţii ».

Când, la începutul lui Iulie, holera aproape că încetase la Iaşi, Kiseliov a primit ştiri despre apariţia ei la Bucureşti; a plecat în mare grabă într'acolo şi a sosit în ziua de 6 Iulie 1831; epidemia se afla tocmai în perioadă de creştere.

---

[1]) Manuscrisul: *Aperçu historique sur la réforme politique en Valachie.*

« Sosirea lui Kiseliov a electrizat toate autoritățile, a dat forțe noui energiilor lor și a trezit speranțe în suflete abătute; niciunul din funcționarii valahi nu și-a părăsit postul și toți, luând exemplu dela șeful lor suprem, se întreceau în vrednicie și abnegație...

« Pentru devotamentul său și pentru grija lui, generalul Kiseliov a primit recompensa cea mai măgulitoare, cea mai prețioasă pentru un suflet superior. Când holera încetase în București, a apărut odată în curtea lui o imensă mulțime de oameni, care păstrau ordinea și liniștea, și la întrebarea: ce doresc, au răspuns, că au venit să-i mulțumească președintelui divanurilor; când a apărut acesta, mulțimea l-a primit cu aclamații, i-a prezentat pâine și sare și scrisori de mulțumire, în care își exprima, în cuvinte mișcătoare, recunoștința pentru grija lui. Lacrimi de înduioșare le curgeau tuturor pe obraz. Aceasta zi va fi, de sigur, una din cele ce vor rămânea neșterse în amintirea lui Kiseliov » [1]).

După încetarea holerei la Iași și în județele Moldovei, adunarea de revizuire și-a reluat, din ordinul lui Kiseliov, lucrările, sub conducerea vice-președintelui Minciaki [2]), în primele zile ale lui August. In ziua de 24 August 1831, Kiseliov scrie contelui Nesselrode:

« In urma măsurilor luate de guvern, terminarea cu succes a revizuirii regulamentului este asigurată; printre membrii adunării de revizuire s'a manifestat însă spiritul de neliniște și de dezbinare, astfel încât — deși nu ne putem îndoi că regulamentul va fi adoptat de o majoritate covârșitoare —, este incontestabil că aplicarea lui va cere mai multă perseverență și supraveghere decât în Valahia. O grupare, care s'a format în sânul adunării, și-a propus drept scop să critice și să modifice tot ceea ce în regulament, îi asigură guvernului cel nou respectul și autoritatea materială, care reprezintă însăși temelia existenței lui.

« Dacă în Moldova starea de lucruri nu este satisfăcătoare, în Valahia vedem lucrul contrar. Acolo cea mai mare parte a regulamentului organic este pusă în practică. Regulile referitoare la carantină, la jandarmerie, finanțe și judecătorii se pun în aplicare, iar crearea unui consiliu administrativ a imprimat noii ordini o mișcare progresivă, astfel încât guvernul nu face decât să supravegheze menținerea lor dreaptă. Pretutindeni ele sunt primite cu entuziasm și utilitatea lor este recunoscută de diferite clase ale populației; agricultorii se consideră fericiți și recunoscători, și se poate spune afirmativ că, dacă guvernul va urma ferm pe drumul trasat și dacă noi încurcături politice sau evenimente neprevăzute nu vor turbura liniștea țării, reforma

---

[1]) *Ibidem.*

[2]) Telegrama din 13 August 1831.

administrativă din Valahia va fi tot atât de binefăcătoare, cât a fost ea primită de cordial şi de cinstit de către populaţie.

« Mi-ar fi plăcut să pot spune excelenţei voastre acelaşi lucru şi despre Moldova. Cu toate piedecile şi greutăţile, pe care le stârneşte numeroasa aristocraţie a acestei ţări, guvernul nu va neglija niciun mijloc care-i stă la dispoziţie pentru a înfrânge manevrele partidului şi a-i asigura Moldovei binefacerile unei administraţii temeinice şi corecte ».

In timpul când regulamentul organic sau, mai bine zis, « regulamentul de administraţie internă », după cum fusese întitulat în înaltul decret trimes lui Kiseliov, intrase în vigoare în Valahia, Kiseliov urmărea cu atenţie încordată felul cum este el acceptat şi care sunt urmările lui. Chiar la sfârşitul anului 1831, el scria lui Nesselrode: [1])

« Succesele reformelor administrative continuă în Valahia, unde regulamentul se aplică în plin de câteva luni. Pe măsura aplicării celor prevăzute de regulament, ele câştigau în ochii tuturor categoriilor sociale. Nobilimea măruntă, comercianţii, meseriaşii şi, mai cu seamă, marea masă a plugarilor, au început să simtă şi să preţuiască avantajele unei guvernări, care nu urmăreşte decât menţinerea legalităţii, apărarea drepturilor fiecăruia şi prosperitatea generală. Pe de altă parte, uşurinţa cu care sunt percepute dările, liniştea ce domneşte în ambele principate, ordinea şi starea de spirite sănătoasă, care au caracterizat ultimele alegeri din Valahia, dovedesc încrederea locuitorilor în guvern şi ataşamentul lor la instituţii, de roadele cărora încep să profite.

« Spre a vă da o idee despre abuzuri, pe care am reuşit să le stârpim, este deajuns să arătăm că un mic număr de funcţionari (pe care Kiseliov îi indică într'o listă alăturată scrisorii) împărţeau între ei 2.368.000 de piaştri, care apăsau cu toată greutatea lor asupra claselor mijlocii şi de jos; în momentul de faţă, salariile acestor funcţionari au fost fixate la 631.200 piaştri. Dintr'un alt tabel rezultă că 120.000 de familii ţărăneşti, de care dispuneau 2000 de familii privilegiate, au trecut acum în clasa generală a impozabililor ».

Intr'o altă telegramă [2]), Kiseliov semnala în deosebi succesele administraţiei financiare. Dela începutul campaniei, aprovizionarea şi toate celelalte rechiziţii în natură pentru armată erau livrate fie pe bani, fie pe baza unor recipise. Lipsa mijloacelor financiare îl făcuse pe contele Pahlen să contracteze la bancheri un împrumut de 100.000 galbeni. Suma aceasta, adăugată la alte deficite, ajunsese la venirea lui Kiseliov la conducerea principatelor la 3.760.635 piaştri datorie. In

[1]) Telegrama din 14 Decemvrie 1831.

[2]) Din 8 Martie 1832, no. 12, din Bucureşti.

afară de aceasta, independent de obligația de a face față cheltuelilor de întreținere a trupelor, care mai rămăseseră pentru încartiruiri de iarnă, guvernul provizoriu trebuia să plătească pe baza chitanțelor suma de 3.920.426 piaștri. In vistierie nu erau bani pentru acoperirea datoriilor pe anii 1828 și 1829; iar în același timp, în 1830, urma să se reducă cu 1.592.759 piaștri dările birnicilor (țărani). La aceasta s'a mai adăugat întoarcerea trupelor din Balcani, creșterea numărului de bolnavi în spitale, devastările pricinuite de ciumă, lipsa de recoltă din ultimii doi ani, epuizarea țării din cauza prezenței trupelor.

« Toate aceste împrejurări nefericite, — scrie Kiseliov — făceau situația mea extrem de dificilă și trebue să recunosc că nu m'aș fi gândit să accept însărcinarea ce mi se încredința, dacă n'ar fi fost invitația răposatului feldmareșal Dibici, făcută în urma înaltului ordin... Trebuia să obțin încrederea societății, să ridic creditul, să trezesc în toate clasele sociale nobila emulație în favoarea proiectelor guvernului, să curăț țara de molimă, să-i forțez pe țărani de a-și relua ocupațiile pașnice, să introduc ordinea în treburile administrative ».

Sforțările lui Pavel Dimitrievici au fost încununate de succes, — un succes care a întrecut așteptările lui. Reducerea dărilor și a cheltuelilor statului, dublarea veniturilor pe concesiuni, plata datoriilor și un excedent respectabil în favoarea guvernului — iată rezultatele imediate ale primului an al guvernării sale.

Dacă se compară cei doi ani de guvernare a lui Kiseliov cu cei doi ani care i-au precedat, rezultă următoarele:

In vistieriile statului au intrat următoarele venituri:

In 1828 și 1829, în timpul guvernării predecesorilor lui Kiseliov	19.700.014 piaștri
în timpul guvernării lui din 1830 și 1831	39.608.765 »
Astfel, veniturile au fost dublate; apoi, după acoperirea tuturor cheltuelilor, după plata datoriilor rezultate din rechiziții și chitanțe, a rămas în vistierie	5.129.800 »

« Semnalând aceste rezultate, obținute în cursul a doi ani, — scria Kiseliov — trebue să adaug, că achitarea datoriilor noastre și a chitanțelor noastre n'a provocat niciun fel de dificultăți în diferitele ramuri ale administrației și că toate cheltuelile din principate se fac cu cea mai mare exactitate. Pe de altă parte, sporirea veniturilor din ambele provincii a permis satisfacerea tuturor nevoilor fără a mări impozitele datorate de locuitori și, paralel cu aceasta, a reduce toate sarcinile obștești. Astfel, pe de o parte, a fost organizată într'un mod rațional concesionarea sării din ocne, iar pe de altă — abrogate taxele vamale și alte taxe interne apăsătoare, precum și sistemul de prohibiție în materie de comerț cu sarea. Dacă valoarea impozitelor și dărilor, datorate de țărani, a fost mărită, concomitent cu aceasta suma lor a fost sta-

bilită în mod precis şi invariabil, iar în acelaşi timp au fost suprimate numeroase sarcini fiscale, din cele mai grele pentru ei [1]).

«In acest fel, asigurând prosperitatea şi liniştea internă a ţării, am ferit-o de dezordini şi turburări, pe care le-ar fi provocat vechile abuzuri şi care ameninţau liniştea provinciilor vecine şi puteau să dea naştere la ciocniri politice...».

După ce vechea ordine din principate fusese înlocuită prin cea nouă, care funcţiona de câteva luni, Kiseliov a socotit necesar ca, independent de informaţiile pe care le primea la administraţia centrală, să se asigure personal, la faţa locului, de succesul măsurilor aplicate, de folosul adus de reforme. In scopul acesta, el a plecat, în ziua de 2 Iunie, în Valahia Mică, spre a trece în revistă cu multă atenţie diferitele ramuri ale administraţiei, a intra în contact nemijlocit cu persoane făcând parte din toate categoriile sociale, a primi indicaţii şi lămuriri *viva voce*, la faţa locului.

Pretutindeni poporul îl primea cu entuziasm. In special ţărani se grăbeau să vadă pe şeful guvernului şi, în persoana lui, autoritatea supremă, în care pentru întâia oară, recunoaşteau o putere ocrotitoare, iar nu ameninţătoare; doreau să-l vadă pentru a auzi din gura lui ce obligaţii şi ce drepturi au. Pavel Dimitrievici nu le precupeţea explicaţiile. Intra în orice domeniu al administraţiei, după cum reiese din însemnările sale zilnice [2]).

In urma acestei călătorii, Kiseliov şi-a format convingerea că îmbunătăţirile administrative din Valahia Mică i-au întrecut aşteptările. Pretutindeni, în toate organele ale administraţiei locale, a putut vedea o îndeplinire activă şi corectă a atribuţiunilor.

Stabilirea precisă a sarcinilor, impuse celor administraţi, pe de o parte, simplificarea dărilor şi suprimarea prestaţiilor în natură, pe de altă, desfiinţaseră samovolniciile şi abuzurile. Instituţiile judiciare au dat dovadă de o activitate şi o corectitudine în rezolvarea proceselor, care nu fuseseră până atunci cunoscute în ţară; toate cele 1900 petiţii, primite de Kiseliov în timpul călătoriei lui, se refereau la procese mai vechi. Poliţia fusese organizată într'un mod satisfăcător şi ordinea publică era menţinută în întreaga ţară; în diferite oraşe fuseseră

---

[1]) Ţăranii erau obligaţi să plătească, între altele, «dijmăritul» sau impozit pe porci, albine şi tutun; «vinăriciul» sau impozit pe vin; «oeritul» sau impozit pe oi şi capre.

[2]) Aşa, de pildă, pe ziua de 10 Iunie, găsim notat în jurnalul său:

Inspection de la milice — bien;
» du tribunal... reprimande;
» de la municipalité... observation;
» de l'administration... bon ordre;
» de la prison... bien;
» de l'école... bien.

înfiinţate instituţii municipale; se simţea, mai cu seamă, o vie tendinţă de a organiza şcoli primare.

Poporul recunoscător al Valahiei, — scria Pavel Dimitrievici lui Nesselrode [1]), — binecuvintează Rusia pentru toate binefacerile, pe care le datoreşte înaltei sale protecţii:

« Unica dorinţă a celor de aici este, acum, de a consolida ordinea introdusă; nevoia stabilităţii se simte pretutindeni; nu putem trece sub tăcere faptul, că temerile privitoare la durabilitatea reformelor administrative sunt cu atât mai vii la locuitorii acestor provincii, cu cât ei au suferit foarte mult de pe urma unei conduceri instabile, bazate pe arbitrar ».

Inspectând diferitele părţi ale administraţiei, Kiseliov dădea ordine, nevoia cărora se simţea la faţa locului. Aşa, de pildă, constatând condiţiile grele în care lucrau muncitorii din ocnele de sare (în care Kiseliov a coborît până la o adâncime de 32 stânjeni), el desemnă pe loc o comisie, însărcinată cu o cercetare amănunţită a nevoilor acestor muncitori; rezultatul a fost întocmirea unor reguli amănunţite, care asigurau situaţia acestor lucrători.

Drept dovadă că omenia, iubirea aproapelui, alcătuia una din laturile caracterului lui Kiseliov, serveşte propunerea, scrisă de mâna lui şi prezentată consiliului administrativ, în care el cerea să se treacă neîntârziat la discutarea măsurilor ce trebuesc luate pentru îmbunătăţirea soartei deţinuţilor din închisori:

« Consider acest lucru, — scria Kiseliov — ca o chestiune de conştiinţă şi de religie; sper că şi colaboratorii mei îmi vor pune la îndemână mijloacele pentru ca să pot îndeplini această îndatorire sfântă, înainte de a părăsi ţara, şi pentru a o putea părăsi fără a mă acuza de neglijenţă, pe care nu mi-aş putea ierta niciodată ».

La începutul anului 1832, reorganizarea administraţiei interne era terminată în ambele principate.

La 8 Martie 1832, Kiseliov îi scria lui Nesselrode:

« Terminând însărcinarea ce mi-a fost dată în privinţa noii organizări a principatelor, în timp ce interesele lor sunt discutate la Constantinopol, socot de datoria mea să prezint excelenţei voastre un raport referitor la utilitatea şi necesitatea regulamentelor şi la marea însemnătate, pe care o au pentru curtea imperială grabnica lor ratificare şi menţinerea lor. Observaţiile expuse în acest raport sunt în măsură, pe cât îmi pare, de a clarifica această problemă şi a combate părerile, după care soarta viitoare a principatelor ar alcătui o chestiune de ordin secundar sau chiar cu totul străină intereselor curţii noastre ».

In acest memoriu, Pavel Dimitrievici arată, în primul rând, motivele imixtiunii Rusiei în treburile principatelor; apoi expune scopul

[1]) Telegrama din 4 Iulie 1832.

reformelor, atitudinea diferitelor clase sociale faţă de aceste reforme şi primejdia unei mişcări în sens retrograd. După Kiseliov, motivele imixtiunii Rusiei în treburile interne ale principatelor ar fi fost de două feluri: 1. sistemul politic şi tratatele, începând cu cel dela Kuciuk-Kainargi şi până la cel dela Adrianopol inclusiv; 2. grija pentru interesele provinciilor proprii, vecine cu principatele. Din sistemul politic decurgea necesitatea de a asigura, printr'o organizare nouă a principatelor, prosperitatea locuitorilor lor şi să dea, prin aceasta, popoarelor creştine din Orient o dovadă morală a generoasei protecţii a Rusiei, menţinând astfel influenţa ei asupra lor.

« Până la încheierea convenţiei dela Akkerman, s'a crezut în posibilitatea de a asigura liniştea acestor ţări, obţinând în favoarea lor oarecari concesii particulare. La acea epocă, însă, lumea s'a convins că Poarta Otomană se eschiva, pe cât îi era cu putinţă, dela îndeplinirea tratatelor; că guvernarea gospodarilor se învechise în aşa fel, încât nu mai putea asigura liniştea în ţară, nici cel puţin pentru o singură zi; că masele populare, oprimate de clasele privilegiate şi ajunse la ultima treaptă a sărăciei, încep să se agite, urmând instinctului auto-conservării; că este indispensabil să se prevină dezordinile, care pot avea o repercusiune primejdioasă asupra ţărilor vecine şi să dea naştere ciocnirilor politice.

« Toate acestea impuneau ameliorarea administraţiei.

« Motivele neîndeplinirii acestei părţi a convenţiei dela Akkerman sunt cunoscute. Poarta Otomană, consimţind la ea numai în aparenţă, crea obstacole, sprijinindu-se pe clasele privilegiate, care ţineau morţiş la vechea stare de lucruri, din care trăgeau foloase pentru ele.

« Sforţările consulilor noştri, însărcinaţi cu aducerea la îndeplinire a tratatelor, erau paralizate din această pricină. Dificultăţile acestea au întărit şi mai mult, la declararea războiului, convingerea că, pentru liniştea viitoare a principatelor, este indispensabil a reorganiza complet şi în toate domeniile administraţia lor internă. Instrucţiile, date comisiunii de reorganizare, cuprindeau în detaliu toate îmbunătăţirile prevăzute.

« A stabili precis drepturile şi obligaţiile locuitorilor din toate clasele, a înlătura abuzurile, respectând drepturile câştigate, a suprima munca obligatorie pe ogoarele boiereşti şi prestaţiile în natură, a simplifica încasarea impozitelor, a organiza departamentul justiţiei, separând justiţia de administraţie, a înfiinţa jandarmeria pentru menţinerea ordinei interne, a organiza carantine pe Dunăre şi a da libertate comerţului, — însemna să reclădeşti de sus şi până jos întregul edificiu, pe cale de a se dărâma, al instituţiilor vechi. Dar numai în aceste condiţii puteai munci efectiv pentru buna stare şi liniştea internă a ţării. Articolul separat al tratatului dela Adrianopol furniza mijloacele necesare pentru aceasta.

« Este posibil că se vor vedea, cu vremea, scăderile unora dintre amănuntele regulamentelor organice, însă în general, aceste coduri constitue o adevărată binefacere pentru ţară şi aceasta se dovedeşte prin însuşi faptul, că populaţia a ştiut să preţuiască schimbările, făcute pentru binele ei.

« Clasele privilegiate nu prevăzuseră toate consecinţele reorganizării, crezând că aceasta se va mulţumi cu câteva concesii, necesitatea cărora o recunoşteau şi ele. Clasele acestea nu concepeau, că ele ar putea să rămână în imposibilitate de a concentra exploatarea exclusivă a abuzurilor autorităţii gospodarilor. Clasele privilegiate doreau să păstreze, mai mult ori mai puţin, vechea stare de lucruri. Ele îşi întemeiau speranţele pe amestecul curţii turce, de care erau legate în virtutea intereselor materiale.

« Trebue să spunem că, în ceea ce priveşte masele largi ale populaţiei, noile îmbunătăţiri trebuiau să găsească în sânul lor simpatie, prin faptul că erau făcute pentru introducerea în ţară a ordinei. In sufletele majorităţii locuitorilor se trezise dorinţa de a ieşi din starea de mizerie şi umilinţă, în care se aflau; ura lor pentru boieri creştea pe măsură ce aceştia acaparau tot mai mult autoritatea, şi aceasta ca şi pricinile ei, trebue să fi fost mare, pentrucă poporul începuse să recurgă la violenţe.

« Marea majoritate a populaţiei a dobândit, acum, drepturi preţioase. Este drept, că ea le plăteşte nobililor dări boiereşti, că le plăteşte în mod indirect lefurile şi pensiile lor, deoarece asupra ei, exclusiv, cade întreaga greutate a impozitelor de stat; ea îşi cunoaşte însă sfera obligaţiilor şi ştie că, în afară de aceste obligaţii, nu mai are altele. Acest nepreţuit avantaj populaţia îl datoreşte noii organizări administrative, care trezeşte în ea dorinţa de a susţine regulamentul; nutrind sentimente de recunoştinţă faţă de curtea protectoare, poporul îşi pune în ea speranţele.

« Comparând interesele acestor două clase, este uşor să vezi primejdia, în cazul când drepturile, recunoscute majorităţii populaţiei, ar fi călcate sau n'ar fi suficient de bine asigurate. Fără îndoială, în cazul când clasa privilegiată ar găsi mijlocul de a încerca din nou o restabilire a abuzurilor şi va izbuti în această încercare, masele poporului se vor răscula nu pentru a-şi dobândi drepturile, ca în tentativa lui Vladimirescu, ci pentru a cere menţinerea drepturilor de care se bucură.

« Se poate spune afirmativ, că orice abatere, orice mişcare de revenire înapoi va trezi speranţele clasei privilegiate şi că orice reacţiune de acest fel va duce la o răscoală generală a locuitorilor, interesaţi în menţinerea noii stări de lucruri.

« Este de sigur, cu neputinţă ca ministerul otoman să se împace cu această nouă stare de lucruri: aceasta îi răpeşte orice influenţă în

principate şi-l ţipseşte de profituri ilegale, pe care le obţinea din partea fostei guvernări.

« Austria este departe de a se bucura de reformele făcute în principate, care erau până acum sub influenţa ei. Ea nu poate privi cu indiferenţă eliberarea negoţului şi avantajele politice, obţinute de poporul vecin cu ea; ea vede că motivele, care-l sileau pe ţăranul valah să caute în emigrare adăpost şi linişte, nu mai există; ea se teme chiar că marile avantaje politice şi comerciale ar putea să atragă în Moldova şi Valahia locuitori din Transilvania şi Bucovina.

« Toate aceste motive influenţează, după cum se pare, în mod nefavorabil tratativele, duse de trimesul nostru la Constantinopol. Poarta caută să tărăgănească cu aprobarea regulamentelor până la momentul, când plata primului milion de contribuţie militară îi va permite, în spiritul convenţiei dela Petersburg, să ceară ca noi să părăsim principatele, şi să restabilească autoritatea gospodarilor. Ea speră că mai târziu, dacă cererile ei vor fi satisfăcute, va putea profita de nemulţumirile, rezultate din sdruncinarea intereselor de castă, spre a face mai mult ca oricând problematică consolidarea unui regim, pe care are atâtea motive de a nu-l dori. Dacă aceste intenţii perfide vor putea fi realizate, rezultatele vor fi primejdioase pentru ţară şi diametral opuse mobilelor care au provocat amestecul curţii imperiale în treburile principatelor.

« Ele vor fi primejdioase, pentrucă a lua măsuri retrograde sau a schimba o situaţie, ale cărei foloase sunt recunoscute, după ce vor fi fost introduse regulamentele şi se va fi văzut bună stare, rezultată de pe urma lor, ar însemna să trezeşti nemulţumiri, să stârneşti agitaţii, cu atât mai periculoase cu cât ele vor fi provocate cu ajutorul opririi mişcării de reorganizare şi a îmbunătăţirilor, care formează obiectul dorinţelor şi speranţelor marilor mase ale populaţiei.

« Pe de altă parte, urmările acestea vor fi contrarii mobilelor amestecului Rusiei, întru cât, independent de faptul că consecinţele reacţiunii — noile turburări din principate — se vor răsfrânge şi asupra provinciilor învecinate, — aceste urmări vor cauza mari neajunsuri sistemului ei politic din Răsărit, ştirbind autoritatea pe care ea este chemată s'o aibă aici, făcând să se piardă în acelaşi timp roadele tratativelor duse cu Poarta şi aducând Rusia aproape în aceeaşi situaţie, în care se afla înainte de tratatul dela Adrianopol ».

Pe la mijlocul anului 1832, în Moldova se răspândiseră zvonuri despre instabilitatea noilor instituţii, despre convenţii comerciale încheiate cu Turcia, care ar lipsi principatele de avantaje, făgăduite prin actul anexă la tratatul dela Adrianopol. Comunicându-i aceasta lui Nesselrode [1]), Kiseliov îi scria că: « din nefericire, aceste zvonuri

[1]) La 26 Septemvrie 1832.

au căpătat o aparență de probabilitate, din moment ce trupele noastre se pregăteau a părăsi principatele, iar administrația rusească era pe cale de a pleca din țară. Publicul se teme că va rămâne sub guvernarea gospodarilor, între o administrație distrusă și o altă administrație, nesancționată încă de către sultan. Intriganții, care sunt numeroși în principate, își încep tentativele criminale... răspândesc zvonuri, pe care le încurajează consulii străini, spunând că administrația rusească există doar de formă. Aceste zvonuri își găsesc, poate, justificarea în faptul că Poarta nu confirmă și întârzie confirmarea regulamentului; cu toate că guvernul provizoriu desminte aceste zvonuri prin imparțialitatea, legalitatea și energia dispozițiilor pe care le ia, în spirite ia naștere o neliniște, care ar putea stârni noi piedeci în calea administrației. O astfel de neîncredere și astfel de păreri preconcepute nu pot dăinui fără a avea urmări dăunătoare, iar Poarta, susținută de numeroșii ei partizani din principate, își va întemeia refuzul de a ratifica regulamentele pe plângerile nemulțumiților, ale căror semnături îi va fi lesne de adunat. Dacă, contrar oricărei așteptări, aceste speranțe se vor realiza, nu va fi atins niciodată scopul eforturilor depuse de Rusia, adică prosperitatea și liniștea acestor țări, pe care ea trebue să le considere ca o bază importantă a operațiunilor sale militare.

« Intr'adevăr, reformele administrative din principate, făcute în interesul marilor mase ale populației, strivite până acum de greutatea abuzurilor și impilărilor de tot felul, au avut succes atât de mare în ochii poporului, încât acesta nu mai poate privi cu indiferență înlocuirea lor cu vechea guvernare. In țările acestea, se vor produce în mod inevitabil agitații și se vor ivi dificultăți pentru Rusia, — dificultăți, pe care va fi greu să le înlături, deoarece alte puteri și, în special, Austria, vor lua parte la dărâmarea regimului, introdus de Rusia, și vor contribui din răsputeri la reconstituirea vechii administrații, atât de avantajoase pentru interesele lor comerciale. Dacă cele de mai sus sunt juste, este permis a crede că lucrul esențial de făcut este să se poruncească să fie duse tratative referitoare la contribuția de război, paralel cu aprobarea regulamentelor de către Poartă, și să nu se părăsească principatele înainte ca aceste acte să fie ratificate și punerea lor în aplicare prescrisă gospodarilor, ca o lege de bază a țării.

« O asemenea desfășurare a lucrurilor va întări încrederea Moldovenilor și a Valahilor, din care 9/10 sunt devotați Rusiei, va nimici proiectele antagoniștilor prosperității lor și va restabili influența Rusiei pe lângă popoarele creștine ale Răsăritului, care vor fi, poate, în curând chemate să-și împlinească un destin nou, căruia Rusia nu-i va fi străină, cu toate sforțările celor, care dela un timp încoace se străduiesc să înstrăineze de ea spiritele... »

La întocmirea acelor articole ale regulamentului, care priveau raporturile dintre țărani și proprietari agricoli, se prevedea, pe de o parte,

o oarecare mărire a dărilor datorate de ţărani, iar pe de altă, să se desfiinţeze prestaţiile în natură şi obligaţia de a munci pe ogoarele boierilor. Cu toate acestea, comisia specială, alcătuită din boieri-proprietari agricoli, a redactat articolele acestea — din neglijenţă sau intenţionat — în aşa fel, încât ele favorizau samovolniciile, dăunătoare şi nedrepte faţă de ţărani, cum era de pildă, stabilirea preţului pentru ziua de muncă, dreptul de a cere, în loc de muncă, bani ş. a. m. d. Adunarea extraordinară, compusă de asemenea din boieri, a aprobat această dispoziţie, care a şi intrat sub această formă în regulament.

Pavel Dimitrievici a fost nevoit să susţină în această privinţă o luptă crâncenă împotriva adunării ordinare moldovene. Intr'o scrisoare particulară, adresată lui Butenev [1]), la 20 Decemvrie 1832, Kiseliov scria între altele:

« Sunt două săptămâni de când mă lupt cu bărboşii moldoveni, cei mai neastâmpăraţi intriganţi din tot neamul purtătorilor de barbă. Ştirile, sosite din Constantinopol, despre apropiata alegere a gospodarilor, nelinişteso pe toată lumea; compunerea adunării, prin însăş natura sa, formează unul din motivele dezordinelor, care nu vor înceta de a spori şi a zădărnici acţiunea guvernului. Nu puteţi să vă închipuiţi toate atacurile, cărora le ţin piept. Să recurg la măsuri de îmblânzire, în afară de regulament, este cu neputinţă: aceasta ar da apă la moara detractorilor noilor instituţii şi ar ridica piedeci în calea tratativelor noastre ulterioare cu Turcia. Să laşi lucrurile în starea lor actuală ar însemna să provoci dezordini noi, să compromiţi scopul, urmărit de Rusia, scop care constă în dorinţa de a introduce la vecinii noştri, aflaţi sub protecţia noastră, o guvernare durabilă şi dreaptă. In afară de aceasta, adunarea, compusă din boieri, care nu făceau decât să acapareze drepturile claselor inferioare, a devenit judecător în propriul său proces; este aşa dar foarte natural, că ea se străduește să-şi sporească propriile ei privilegii în dauna claselor inferioare, care nu sunt nici reprezentate, nici apărate de nimeni.

« Cele două dintâi capitole ale regulamentului au fost întocmite şi editate înainte de mine, — întocmite după instrucţiile date de ministerul nostru, care a scăpat din vedere faptul că, în timpul regimului arbitrar al gospodarilor, adunările erau alcătuite după alegerea lor şi nu făceau decât să iscălească cele dorite de gospodari. Actualmente membrii adunării sunt aleşi din mijlocul boierilor, de către boieri; aceştia sunt, în majoritate, oameni depravaţi, partizani ai vechilor abuzuri, care nu aşteaptă decât restabilirea lor. Valahii sunt de o mie de ori mai liniştiţi şi mai înţelegători; dar cu toate acestea, cu toată

[1]) Apolinarie Petrovici Butenev (1787—1866), ambasadorul Rusiei la Constantinopol dela 1830 la 1842 şi după războiul Crimeii până la 1858. Memoriile lui, în « Arhiva Rusă », 1881.

influenţa noastră — şi chiar în bună parte influenţa mea —, am întâmpinat greutăţi în conducerea adunării, care se găseşte de asemenea sub influenţa partidului...

« Anul trecut am scris şi voiu mai stărui pe lângă vice-cancelar asupra necesităţii unor corectări în regulament, — corectări ce trebuesc făcute de către conducerea, iar nu după părerea aceloraşi boieri, cu care nu te poţi sfătui în ceea ce priveşte diferenţele de păreri dintre ei şi marea masă a poporului...

« Te informez, stimate Apolinarie Petrovici, despre starea treburilor noastre; n'ai putea d-ta cumva, sub un pretext oarecare, să iei regulamentul din mâna Turcilor şi să-i convingi să introducă ulterior câteva corectări în articolele privitoare la dispoziţiile administrative, făcute în folosul poporului, care nu poate fi lăsat pradă samovolniciilor clasei boiereşti, fără a stârni dezordini deplorabile pentru ţară şi complicaţii pentru ambele curţi, cea suzerană şi cea protectoare. Ştiu că aceşti intriganţi sunt tot atât de laşi, cât sunt de obraznici, că dacă elimini doi sau trei din ei, ceilalţi se vor îmblânzi cu desăvârşire; însă în cazul acesta, urlătorii tuturor naţiunilor vor începe să ţipe despre tirania moscovită, iar internunţiul îi va susţine pe lângă Poartă, spre a putea, cum se spune, pescui în apă tulbure ».

In sfârţit, la începutul anului 1833 [1]), Kiseliov îi scria lui Nesselrode:

« Intrunirea adunării ordinare din Moldova mă va reţine, împotriva voinţei mele, încă câteva vreme la Iaşi. Păşim la studierea sarcinilor ţăranilor. Situaţia mea este extrem de delicată şi nu ştiu încă, care va fi rezultatul. Trebue să-i apăr, eu singur, pe oamenii aceştia lipsiţi de apărare împotriva unei oligarhii avide şi violente. Consulii agită spiritele şi caută foloase pentru ei. Mă tem mai cu seamă de ajutorul Austriei »...

La 8 Ianuarie 1834, Pavel Dimitrievici şi-a luat rămas bun dela autorităţile din Bucureşti şi a doua zi a plecat la Iaşi, unde a şi rămas trei luni, ocupându-se în tot timpul acesta de rapoarte şi ultimele dispoziţiuni înainte de a părăsi principatele.

Paul Lacroix, în istoria vieţii şi a domniei lui Nicolae I,[2]) scrie următoarele despre şederea lui Kiseliov la Iaşi şi despre plecarea lui în Rusia:

« El a cerut dela toate administraţiile dări de seamă amănunţite şi proiectele legilor celor mai indispensabile, care trebuiau să fie studiate faţă de el, în divanurile Moldovei şi ale Valahiei; dorea să i se indice nevoile ţinuturilor, pe care nu avusese timp să le satisfacă până

---

[1]) Scrisoare particulară, trimisă din Iaşi la 16 Ianuarie.

[2]) *Histoire de la vie et du règne de Nicolas I-er*, Paris, 1871, VI, p. 369. Lacroix a luat detaliile plecării lui Kiseliov din Iaşi din broşura: *Paul Kisseleff et les principautés de Valachie et de Moldavie, par un habitant de Valachie,* Paris, 1841.

atunci, şi acele servicii, pe care le mai putea face guvernul rus principatelor. Dorea să-şi dea personal seama de situaţia tuturor casieriilor publice, de toate sumele, ce mai rămâneau în fiecare din ele; a studiat în persoană şi a stabilit bilanţul de venituri şi cheltuieli al vistieriei, în tot timpul guvernării lui, şi a dat ordin să fie accelerată perceperea restanţelor pentru acoperirea datoriei publice. Documentele astfel adunate şi multe alte informaţii oficiale i-au furnizat o mulţime de material pentru o dare de seamă amănunţită despre activitatea conducerii lui în principate. Acest raport i-a fost trimes împăratului, care l-a primit cu câteva zile înainte de venirea lui Pavel Dimitrievici la Petersburg. In ajunul plecării lui Kiseliov din Iaşi, acesta a fost invitat la teatru, la o reprezentaţie alegorică.

La 11 Aprilie 1834, Kiseliov a părăsit Iaşii. Intreaga populaţie a oraşului, cu clerul şi nobilimea în frunte, l-a condus până la graniţă, pentru a-i exprima în mod solemn regretul, stârnit de această despărţire. In momentul când mulţimea aceasta sgomotoasă s'a apropiat de Prut, ea a fost cuprinsă dintr'odată de tăcere; din ochii tuturora curgeau lacrimi. Insuşi Kiseliov a fost cuprins de emoţia care domnea în jurul lui; fiecare dorea să-l vadă şi să-i spună un ultim cuvânt de bun rămas.

« Bunul nostru geniu ne părăseşte, luând cu el fericirea, pe care a dăruit-o principatelor. Numele lui Kiseliov va rămâne pururea viu în inimile Românilor ».

Inainte de a-l urma pe Pavel Dimitrievici în patria lui, trebue să pomenim despre manifestarea recunoştinţei faţă de el, din partea principatului Valahiei. In Mai 1831, când în adunarea extraordinară valahă fusese terminată studierea proiectului de regulament, această adunare a hotărît în unanimitate să i se prezinte lui Kiseliov un act de acordare a drepturilor de cetăţean al Valahiei, în semn de recunoştinţă a ţării, pentru felul în care a îndeplinit intenţiile binefăcătoare ale împăratului. Actul acesta i-a fost prezentat lui Kiseliov de către episcopul Buzăului şi de şeful poliţiei Ghica. Kiseliov a răspuns că, oricât de mult ar preţui el acest semn de respect şi de dragoste din partea Valahilor, consideră totuşi de datoria lui să amâne primirea lui până în momentul, când sentimentele care i-au dat naştere nu vor mai putea părea suspecte, nici să constitue un prilej pentru calomnii şi tălmăciri false.

11 ani după aceasta, la 1 Martie 1842, în adunarea valahă ordinară, a fost reînoită vechea hotărîre, prin care i se acordau lui Kiseliov drepturile de cetăţean al Valahiei, şi s'a făcut o nouă propunere, — aceea de a-i ridica un monument la Bucureşti. Pavel Dimitrievici a primit-o pe cea dintâi, după aprobarea împăratului, iar în ceea ce priveşte pe cea de a doua, a scris într'o epistolă adresată lui Ghica-Vodă [1]):

[1]) 22 Aprilie, 1842.

«In ceea ce privește monumentul, pe care l-a votat pentru mine adunarea, vă spun sincer că, conștiința mea, îmi interzice să primesc acest semn de respect, că această hotărîre îi aparține posterității, când timpul și experiența vor justifica definitiv părerea contemporanilor. Doresc fierbinte ridicarea unui altfel de monument, și anume: ca Valahia să găsească în sine însăși, cu ajutorul permanent al locuitorilor aparținând tuturor claselor, puterea de a păstra în întregime dispozițiunile, al căror scop este să consolideze buna stare a țării, buna stare pe care Rusia, în generozitatea ei, a dorit s'o asigure acestei țări, punând-o sub protecția tratatului. Iată munca măreață și nobilă, care chiamă îngrijirile și sforțările cele mai stăruitoare ale dvs., principe, — și sunt pe deplin convins că luminăția voastră vă veți pune întreaga ambiție în îndeplinirea ei».

1837

ANATOLE DEMIDOV

Nu cunoaştem decât o singură scriere, care să oglindească efortul de muncă al unei expediţii de studii, întreprinsă special, în acest scop, de un grup de cărturari. Apreciem, de aceea, în mod deosebit, gestul lui Anatole Demidov, organizatorul acestei călătorii ştiinţifice în Sudul Rusiei şi Principatele Dunărene, a cărui vizită la Iaşi o anunţă la 11 Iulie 1837 ziarul « Albina Românească ».

Urmaş al unui fierar din Tula, al cărui fiu pe vremea lui Petru cel Mare a înlocuit armamentul adus din străinătate, cu cel fabricat în Rusia [1]), Anatole Demidov era fiul unui darnic binefăcător, de pe urma căruia la Florenţa s'au păstrat o şcoală, un azil şi o galerie de pictură din cele mai bogate. Anatole s'a născut în 1812, la Florenţa [2]). Rămas orfan la vârsta de 16 ani, tânăr foarte frumos şi inteligent, el n'a ştiut însă niciodată să-şi stăpânească pasiunile. Aceasta nu l-a împiedecat, totuşi, să fie şi el ctitorul unui azil şi al unui spital, la Petersburg. In 1841, Demidov s'a căsătorit cu principesa Matilda, fata fratelui lui Napoleon, Jérôme, ex-regele Westfaliei. Marele duce al Toscanei i-a conferit titlul de prinţ San-Donato. Deşi divorţat de principesa Matilda, el şi-a cumpărat casa lui Napoleon de pe insula Elba, întemeind acolo un muzeu napoleonian. In timpul războiului Crimeii, Anatole Demidov a donat statului rusesc un milion de ruble; el a murit la 18 Mai 1870, la Paris.

Cunoaştem numeroase ediţii ale operei lui Demidov: *Voyage dans la Russie Méridionale et la Crimée par la Hongrie, la Valachie et la Moldavie,* — « călătorie executată în 1837, sub direcţia d-lui A. de Demidov ». Douăsprezece scrisori de bază au apărut în « Journal de Débats » (1838—1839) [3]) şi separat în 1840, la Paris; ediţii franceze în 1841—1842 şi excelenta ediţie din 1854, pe care o folosim, ca şi alte câteva cărţi, din biblioteca lui V. P. Sinadino (reproducem mai jos pag. 89—115, 137—138 şi 148—166); o ediţie rusească am văzut

---

[1]) E. Feodorov, *Demidovii*, Leningrad, 1944.

[2]) G. Bezviconi, *Boierimea*, vol. II, p. 102, şi *Profiluri*, p. 59 şi urm.

[3]) *Esquisses d'un voyage dans la Russie Méridionale et la Crimée*, Paris, 1838.

când va la I. Pelivan; ediţia italiană din 1841, la Turin; ediţia engleză din 1853, la Londra, iar cele germane din 1852, 1854, 1855, la Breslau, comentată de J. F. Neigebaur; traducerea românescă a unui fragment al lucrării, de M. Kogălniceanu, a apărut în revista « Dacia Literară ». La paginile 493—496 ale volumului citat găsim lista lucrărilor publicate în urma expediţiei ştiinţifice a lui Demidov: studii antropologice — de Gaubert, botanice — de dr. Léveillé, geologice — de Huot, descrierea corpurilor organice fosile — de Huot şi Rousseau (două volume, Paris, 1842), descrierea faunei — de profesor Nordmann (trei volume), explorările de terenuri carbonifere — de inginer F. Le Play. La expediţie au mai participat: Sainson, du Ponceau şi pictorul Auguste Raffet (1804—1860) [1]), autorul valorosului *Album* al călătoriei. Volumul se încheie printr'un elogiu adus generalului Kiseliov: *Notice sur le comte Kisseleff* (pag. 503—508).

« La vaste plaine qui s'étend entre Giourjévo et Bukharest est traversée, de temps à autre, par quelques ravins assez profonds qui deviennent, avec les pluies, autant de fondrières dangereuses pour les voyageurs. Plus d'une fois, avec nos lourdes voitures, nous avons failli demeurer embourbés dans les marécages fangeux, où la route n'a d'autres fondations que des branches d'arbres jetées en travers. Malheur donc à l'équipage que ses chevaux laisseraient enfoncé dans cette vase noire et molle! celui-là y resterait bien longtemps avant qu'on lui pût venir en aide. Au reste, sur ces tristes chemins, les voyageurs sont aussi rares que les villages mêmes, si l'on peut appeler ainsi la plus pauvre réunion de huttes de branchages et de fange qui recouvrent une sorte de terrier où toute une famille vit enfouie.

Lors de notre passage, cependant, des bruits joyeux animaient ces misérables bourgades: la solennité du jour avait réveillé tous les violons des Tsiganes; la liqueur aigrement doucereuse que le paysan valaque est habitué à nommer du vin, donnait du cœur pour la danse à tous ces robustes villageois, à toutes ces filles brunes; elle ranimait la voix nasillarde des vieilles femmes pour psalmodier des chants traditionnels que ces oreilles daces ou romaines ont peut-être entendus aux temps de Décébale et de Trajan.

Les vingt lieues que nous avions à faire furent parcourues avec assez de vitesse. Tant que l'on court sur le terrain uni de la prairie, le voyage est aussi rapide que facile. Ces chevaux maigres et affamés, qui ne tiennent à rien qu'à de vieilles cordes, emportent les voyageurs avec une extrême vélocité. Les postillons, juchés sur leurs hautes

---

[1]) Fiul pictorului a publicat la Paris, în 1878, însemnările sale de drum: *Notes et croquis*. Despre A. Raffet scrie F. Lhomme.

selles de bois, portent en sautoir la corde qui sert de bride, et les voilà hurlant et gesticulant comme des forcenés, qui poussent au galop et sans relâche la horde de coursiers demi-sauvages attelés à une seule voiture. Parfois le grotesque équipage se précipite à travers les hautes herbes de la prairie, et les chevaux profitent de l'aubaine pour saisir au galop quelques tiges desséchées qu'ils dévorent tout en courant. Arrivé au relais, l'attelage est bientôt délivré de ses harnais, qui se composent, nous l'avons dit, de deux traits et d'un collier de sangle dans lequel l'animal passe la tête de lui-même, et dont il se débarrase de la même façon; ceci fait, les conducteurs, en signe de satisfaction, et pour délasser, disent-ils, leurs montures, tirent fortement les oreilles et les crins du front à chaque cheval, puis ils les laissent tout haletants réparer leurs forces sur le gazon brûlé de la plaine.

A notre arrivée à Bukharest, la soirée était déjà avancée, et nous éprouvâmes tout l'embarras que peut occasionner la recherche d'un gîte dans une ville immense, à travers des rues tortueuses et obscures, et avec des guides dont il n'est pas possible de se faire comprendre. On nous avait enseigné le club des nobles, dans le théâtre, comme le seul endroit où nous pussions trouver un logement; mais peu s'en fallut que l'hôte ne nous refusât toute assistance, et ce ne fut qu'à force de prières, et après avoir attendu la fin du spectacle, que nous pûmes prendre possession de deux chambres, si bien contiguës au théâtre, que nous n'avions qu'une porte à ouvrir pour nous trouver sur la scène. Nous aurions, du reste, mauvaise grâce à nous plaindre de cette hospitalité de coulisse, puisque, nonobstant cet étrange appartement, les visites les plus honorables vinrent bientôt nous y trouver.

A peine, en effet, étions-nous installés, qu'on officier dépêché par S. A. le prince régnant vint se mettre à notre disposition. A l'instant même, une garde permanente fut placée près de nos équipages, exposés, au milieu d'une vaste cour, à la rapacité des Tsiganes; ces mendiants vagabonds, toujours à la piste des étrangers, avaient déjà trouvé moyen, dans le tumulte de l'arrivée, de s'approprier, à nos dépens, quelques objets de peu de valeur.

Nous conseillerons au voyageur fatigué qui arrive à Bukharest d'adresser sa première visite aux excellents bains turcs dont nous allions faire l'essai. Ces établissements, situés en général dans le quartier qu'arrose la Dymbovitza, réunissent aux effets salutaires de la vapeur et du massage tous les raffinements dont les Orientaux ont su entourer les besoins physiques de la vie. Si le prophète a été assez sage pour élever une prescription d'hygiène jusqu'à la sainteté d'un devoir religieux, les vrais croyants, de leur côté, ont été assez sensuels pour en faire un de ces plaisirs comme ils les aiment, et dans lesquels tout leur être s'abandonne avec tant de délices. Rien n'est comparable à la molle langueur qui s'empare de tous vos membres fatigués

quand, au sortir de cette tiède vapeur, après avoir passé par un vigoureux massage et des frictions aromatiques, vous vous trouvez doucement étendu entre des tissus moelleux, pendant que la pipe exhale autour de vous les parfums odorants dont elle est chargée, que de temps à autre l'eau glacée, que colore la confiture de rose, vous prête ses fraîches saveurs, et pourtant, cette complète béatitude de tous les sens s'achète à Bukharest pour le prix le plus modique; aussi est-il bien à désirer que les usages de Vienne et de Paris, qui tendent à s'impatroniser de plus en plus dans cette capitale, y laissent subsister les deux seules choses peut-être dont le Turc puisse se faire honneur, les seules que l'Europe puisse encore aujourd'hui envier à la civilisation de l'Orient, à savoir: le bain et le café.

Durant cette première journée, quelques visites reçues et rendues ont commencé à nous donner une idée générale de Bukharest et de ses habitants. Du reste, nous étions l'objet d'une politesse si exquise, que dès les premières heures, tout notre temps se trouva engagé même par un séjour beaucoup plus long que celui qu'il nous était permis de consacrer à cette prévenante hospitalité.

Le prince régnant avait bien voulu nous désigner une heure pour nous recevoir dans la soirée; en attendant, nous allâmes en vrais étrangers curieux passer en revue le beau monde de cette capitale, qui se promenait à son rendez-vous accoutumé et dans ses équipages de chaque jour: car, dans cette ville, chacun a le sien. Cette promenade si fréquentée est peu digne de la popularité dont elle jouit, car ce n'est rien moins qu'une grande rue poudreuse et remplie d'ornières. Lorsque vous avez atteint l'extrémité de la rue et de la ville, vous n'en êtes pas moins la victime d'un rude cahot sur une route mal entretenue, où les arbres de trois ans font espérer un ombrage destiné à rafraîchir les heureux Valaques du siècle prochain, mais laissent les promeneurs de nos jours en proie aux rayons obliques du soleil. Une campagne plate et marécageuse, tel est l'horizon qui entoure cette promenade. Quoi qu'il en soit, la file des voitures est longue et pressée sur le chemin, et l'on trouve chaque soir, fidèle au rendez-vous, toute l'élite de cette nation bigarrée, qui change aujourd'hui de mœurs aussi bien que de costumes. Dans la même voiture où vous voyez des femmes dont la toilette et les manières font de leur mieux pour ressembler à l'élégance et à la coquetterie viennoises, vous pouvez remarquer aussi le frac noir, qui représente la jeune Valachie, placé en regard de la noble et vénérable figure de quelque boyard à la barbe blanche et au bonnet en dôme, monumentale coiffure importée par les Grecs du Phanar. Sur le siège des voitures est assis gravement, tantôt un cocher vêtu à la russe, serré dans son long caftan, tantôt un Turc au large turban, ou un Arnaout à la jupe blanche et flottante. En un mot, cette rapide procession qui glisse dans la poussière du soir, ces

plumes, ces turbans, ces voiles, qui passent et se croisent autour de vous, composent un spectacle tout à fait étrange et d'une attrayante nouveauté.

Cependant on s'était rendu au palais du Ghospodar. Quelques officiers attendaient que le prince rentrât de la promenade; et nous avons retrouvé parmi eux un Français, M. le vicomte de Grammont-Louvigny, dont nous avions eu occasion déjà d'éprouver la parfaite politesse. Le salon où nous fûmes introduits n'ofrrait pas d'autre ornement que le portrait du général russe Kisseleff, portrait populaire s'il en fut, homme de bien et de cœur, dont l'image vénérée se rencontre sur les plus humbles comme sur les plus nobles murailles de ce pays. Bientôt le Ghospodar fut annoncé, et l'accueil plein de grâce et de cordialité dont nous fûmes l'objet nous permit d'apprécier les connaissances variées de ce prince. Une conversation aisée et spirituelle sur tous les sujets qui occupaient alors les salons de l'Occident, nous prouva que, dans cette capitale, où l'on n'arrive qu'en traversant des déserts, l'esprit le plus délicat et le progrès du siècle trouvent de dignes et logiques interprètes. S'il nous était permis d'esquisser en quelques traits la personne du Ghospodar de la Valachie, nous dirions comment le prince Ghika, qui règne sous le nom d'Alexandre II [1]), à tous les dehors d'un gentilhomme réunit une physionomie douce et grave qui inspire tout d'abord la confiance; sa parole est nette et facile, et décèle un esprit élevé. Le prince, qui paraît avoir atteint la moitié de la vie [2]), est resté jusqu'à ce jour célibataire; il donne l'exemple des vertus privées comme de l'amour éclairé du bien public. Les princes régnants de Valachie ont adopté le costume civil de l'Occident et les uniformes de l'empire de Russie. Ils parlent habituellement la langue française avec une remarquable facilité.

Ce ne fut que plus tard que nous eûmes l'honneur d'être présentés aux deux frères du Ghospodar. Le prince Michel Ghika, l'aîné de la famille, est investi des fonctions de ministre de l'intérieur sous le titre de grand Vornik, et il venait d'être nommé récemment à la dignité de Ban, qui est la première de l'État après celle de Ghospodar. Le prince Constantin Ghika, le plus jeune des trois frères, est à la tête des affaires militaires, et commande, en qualité de grand Spathar, la petite armée valaque. Selon l'usage turc, en nous offrit des pipes et du café. Nous ne prîmes congé du prince qu'après un entretien où nous eûmes plus d'une fois l'occasion de remarquer combien de connaissances solides et variées, de vues élevées, distinguent ce souverain d'un pays ou tout est à constituer.

Au retour du palais, nous trouvâmes les compagnons de voyage que nous avions laissés au bord du Danube. Ils venaient d'arriver,

[1]) Alexandru Ghica, domnitor dela 1834 la 1842.

[2]) Abia dacă împlinise vârsta de 42 de ani.

épuisés de fatigue, et nous nous hâtâmes de leur indiquer le logement exigu qu'à grand'peine nous avions découvert pour eux dans un quartier voisin. Voici, du reste, ce qui les avait retardés et ce qu'ils avaient vu de Giourjévo après que nous en fûmes sortis, laissant la poste dégarnie de chevaux:

« Lorsque nous nous vîmes, dirent-ils, forcés de rester à Giourjévo, sans chevaux et sans voitures pour nous rendre à Bukharest, nous commençâmes par aller nous assurer à la poste d'un nombre de chariots du pays, suffisant pour transporter nos personnes et l'embarrassant attirail dont nous étions demeurés les gardiens. Rien de plus simple et de plus neuf, pour ainsi dire, que les chaises de poste valaques qu'on nomme caroussi dans le pays. Elles consistent en une sorte de petite auge en barreaux de bois, montée sur quatre roues plus ou moins rondes, et deux essieux de même matière, sans un clou, sans une seule ferrure. Cette caisse, abondamment pourvue d'un foin trop souvent fermenté, peut recevoir un voyageur, rarement deux. Le patient, accroupi sur lui-même, n'étant appuyé ni soutenu par rien, fend l'espace en se cramponnant aux rebords de son brutal équipage comme un cavalier inexpérimenté s'attache aux crins d'un cheval emporté. Ces voitures ne sont comparables qu'aux telègues de la Russie, mais elles leur sont encore bien inférieures. Ce mode de transport, qui réunit tout les inconvénients qu'on redoute en voyage, est cependant le seul dont puisse user en Valachie le voyageur qui n'a pas sa voiture. C'était à minuit que nous devions partir, lorsque les chevaux de retour seraient suffisamment reposés: il nous restait donc assez de temps pour voir la ville et jouir du spectacle de la fête, dont les bruits retentissaient autour de nous.

« Giourjévo était une forteresse turque avant que le traité de 1829 l'eût faite valaque; à cette époque, l'intervention généreuse de la Russie releva de leur abaissement les principautés écrasées par les exactions. La barbarie repassa le Danube; mais, avant de quitter Giourjévo, les Musulmans renversèrent ses remparts: cette ville est donc aujourd'hui un mélange de ruines et de constructions nouvelles. La symétrie moderne pousse ses alignements à travers l'ancien pêle-mêle oriental; voilà pourquoi longtemps encore des rues inachevées et des terrains obstrués de décombres, dépareront le plan régulier de la nouvelle Giourjévo. Le quartier voisin du Danube est de construction récente; quelques jolies maisons et une église dédiée à saint Pierre, dont on célébrait ce jour même l'inauguration, lui donnent un air tout à fait européen. Plus loin on trouve une place circulaire, au centre de laquelle s'élève une haute tour; cette place est tout Giourjévo: c'est là que sont réunis les boutiques et les cafés, avec leurs groupes de fumeurs assis en cercle devant la porte. On y voit aussi deux ou trois hôtelleries à l'enseigne menteuse et affamée, hôtelleries où le

voyageur ne trouve d'autre souper qu'on sorbet, d'autre lit que la table d'un billard; ce meuble, qui est à la fois un si mauvais lit et un mauvais billard, se trouve communément en Valachie et en Moldavie.

« Cependant la ville était déserte, et toute sa population s'était portée vers une plaine immense, sans ombre et sans verdure. Sur cette plaine, arrivaient par troupes des familles et des villages entiers de Valaques, et des hordes nombreuses de Bohémiens. Ainsi grossissait sans cesse la foule déjà innombrable des marchands, des danseurs, des musiciens et des curieux, attirés par cette solennité, qui devait durer plusieurs jours. A l'arrivée sur le champ de la fête, les chariots sont dételés, le bivouac s'organise, et une ville nomade, où se confondent les races diverses qui peuplent la Valachie, s'agrandit incessamment. Les Valaques campaient sous de grands abris de toile blanche, flanqués de leurs chars massifs, auprès desquels ruminent les buffles ou les bœufs de l'attelage; tandis que les tribus de Tsiganes se reconnaissaient à leurs tentes de couleurs sombres, rayées de noir.

« De toutes parts s'élevait la fumée des foyers où se préparaient les simples aliments de ce peuple si ardent pour la fête; sous les tentes on s'habillait pour figurer à la danse. Les robustes filles de la Valachie se distinguaient par leurs bonnets de velours, où brillent les longs chapelets de sequins ou de paras qui composent leur dot. Quelquefois le bonnet le plus chargé de ducats, et le mieux fait pour tenter les fiancés, écrasait sous son poids une tête maladive et disgracieuse; plus d'un noble et doux visage, au contraire, n'avait pour parure qu'une chétive guirlande de paras. C'est en petit l'histoire des dots de toutes les nations policées de ce monde. Les jeunes filles des Tsiganes se distinguent par une beauté singulière, qui a gardé l'empreinte de la race dont quelques auteurs prétendent que leurs tribus errantes sont issues; on retrouve en elles la taille souple et déliée et les etrxémités si délicates des femmes des bords du Gange.

« Il serait difficile de donner une idée du mouvant et bruyant champ de foire où s'agitait toute cette foule. Une plaine sans borne, d'où s'élevait un nuage épais de poussière, était couverte tout entière de tentes, de baraques, de charrettes et de bestiaux. C'est au travers de cette confusion, sans ordre, sans police, et cependant sans tumulte, que les marchands avaient leurs étalages. On y vendait des étoffes, des habits, des pelleteries et des comestibles en abondance. Si quelque espace devient libre au milieu de cette foule mobile, il est aussitôt envahi par les danseurs; ils forment un grand rond, qui commence à tourner, tantôt à droite, tantôt à gauche, avec un mouvement lent et posé qui s'anime par moment. Dans cette danse, les hommes et les femmes se tiennent par la main: les ménétriers tsiganes sont de-

bout au milieu du cercle, et se donnent beaucoup de peine et d'action pour exécuter leurs airs sans fin. Le danseur fatigué de ce plaisir peut le quitter à sa volonté, et tout passant amateur qui veut prendre part à la danse se met sans difficulté de la partie: ainsi se prolonge fort avant dans la nuit cet interminable bal, pour lequel les Valaques nous ont paru passionnés. Cependant, quel que soit leur entraînement pour cet exercice, ils s'y livrent avec une dignité et une décence remarquables. Les filles tsiganes elles-mêmes y apportent un maintien modeste et réserve. Il n'était pas rare de voir cinquante à soixante danseurs, de costumes variés et pittoresques, enlacés dans le même cercle; ces cercles eux-mêmes se répétaient à l'infini sur toute l'étendue de la plaine, gravitant autour de leur orchestre criard de Bohémiens. Nous nous plaisions ainsi à contempler ces divertissements simples et empreints d'une sévérité antique. Longtemps égarés dans la foule, nous nous accoutumions à cette atmosphère de bruit, de cris, d'instruments et de clochettes; mais déjà les préparatifs de notre départ nous rappelaient, et nous retournâmes chez l'agent de bateaux à vapeur, qui est en même temps le pharmacien du lieu. Nous fûmes, en vérité, trop heureux de nous confier à sa complaisance. Comme nous pouvions nous entendre réciproquement, au moyen de la langue italienne, ce bienveillant fonctionnaire commença par nous prédire que nous ne partirions pas ce même jour pour Bukharest: il connaissait bien, disait-il, l'apathie et la mauvaise volonté du capitaine de la poste à l'égard des étrangers. En attendant, comme nous étions menacés de ne pas dîner, faute d'un abri convenable, notre protecteur nous conduisit chez le fournisseur de la quarantaine, où nous trouvâmes un frugal repas à peu près turc; après quoi, l'honnête pharmacien, qui avait emmagasiné nos bagages, nous ouffrit la même hospitalité pour nous-mêmes, et dont quelques bottes de foin firent les frais.

« La faculté de requérir des chevaux de poste, en Valachie, ne s'accorde, ainsi que cela sa pratique en Russie qu'au porteur d'un permis préalable délivré par l'autorité supérieure des villes. Ce n'est qu'après avoir consigné le prix entier du parcours d'une ville à l'autre, que s'obtient cette pièce nommée podorojnaïa, qui est présentée au maître ou capitaine de poste à chaque relais intermédiaire. Ceci fait, le voyageur n'a plus à payer que la gratification bénévole qu'il accorde aux postillons. Se procurer un tel passe-port dans un pareil jour n'était pas chose facile, car la fête absorbait tout. Le commandant de la place était tout entier aux devoirs solennels de sa charge, et ses lieutenants, par contraste avec les joies de la journée, se montraient sur le soir d'humeur peu abordable. Autre inconvenient: la civilisation valaque, en remplaçant les mœurs turques, n'a point encore expulsé de la ville, naguère mahométane, un héritage incommode et quelquefois dangereux: des bandes de chiens errants s'emparent, quand vient la nuit,

de tous les quartiers de Giourjévo, et rendent la circulation difficile, surtout pour les étrangers. En dépit de tant d'obstacles, nous étions en règle, lorsqu'à minuit, le maître de poste en personne arriva avec ses nombreux caroussi à la porte du pharmacien.

« Nos bagages étaient déjà chargés, quand il fallut renoncer à partir, grâce à l'obstination du maître de poste, qui ne voulait pas de bagage. Ce ne fut donc, comme on nous l'avait prédit, que le lendemain, et dans deux grands chariots de paysan, que nous pûmes nous mettre en route, pêle-mêle avec nos effets, et n'emportant que deux pains noirs pour toute provende.

« Après avoir passé la porte de la ville, nous nous trouvâmes dans une prairie ou plutôt dans un vaste marécage, où paissaient de grands troupeaux de bœufs, de chevaux, de buffles et de brebis; nous savions à peine en quel lieu nous étions portés; tout ce que nous pouvions dire, c'est que nous nous dirigions vers le nord; mais aucune autre indication n'était propre à nous faire reconnaître la route qui mène vers la capitale. Les chemins à travers ces déserts sont aussi incertains que le caprice de l'homme qui les parcourt. L'espace est large, les ornières abondent, et le paysan choisit à son gré entre le terre et le gazon. Nous fîmes notre première halte près d'un puits au fond d'un petit vallon. Les puits sont communs en Valachie, et invariablement construits de la même façon; un tronc d'arbre creusé en garnit l'intérieur et s'oppose à l'éboulement des parois; la quantité et les larges dimensions de ces tubes ainsi employés, donnent une idée magnifique de la végétation des montagnes d'où on les tire. L'eau se puise au moyen d'une longue poutre à bascule, et dans un seau qui se compose d'un bloc de chêne évidé.

« A mesure qu'on s'éloigne de Giourgévo le pays est moins dépouillé, quelques bouquets de jeunes arbres commencent à recouvrir le sol. Pendant tant d'années, le malheureux paysan valaque, traqué comme une bête fauve, avait vu ses récoltes pillées par les Turcs et ses champs dévastés, qu'il est facile de comprendre combien il redoutait le voisinage de ses oppresseurs. Il avait donc laissé un désert de dix lieues entre le Danube et ses premières métairies, comme un espace abandonné aux courses des déprédateurs, un terrain maudit où chaque année se répandaient les bandes sorties de Giourjévo, pour ruiner tout établissement nouveau, et chasser vers les montagnes les cultivateurs épouvantés.

« Nous eûmes à traverser trois ou quatre rivières bourbeuses, et à chacun de ses passages nous nous mettions à bénir le refus capricieux du maître de poste. Si nous eussions, en effet, pris ces équipages si bas et si frêles, nos bagages eussent été infailliblement submegés, et nous-mêmes nous eussions été bien près de verser dans ces gués dangereux. Plus d'une fois, nous rencontrâmes de grands trous où les chevaux s'en-

fonçaient, entraînant nos massives charrettes. Dans ces occurrences difficiles, les cris des conducteurs devenaient de vrais hurlements. Par moment, l'attelage sans force et les postillons sans voix s'arrêtaient; arrarché à l'abîme, il sortait pesamment de la rivière, laissant après lui une longue trace d'eau noirâtre et de vase liquide. Après avoir traversé quelques hameaux, dont les chétives cabanes indiquent la plus triste misère, nous recontrâmes un bourg où nous revîmes avec plaisir des maisons bien construites. Un beau monastère dont l'entrée est surmontée d'une tour, fait face à une taverne d'une rare dimension. Les murailles de l'un et de l'autre édifice ont été décorées par un Rapaël ambulant pui y a représenté des sujets de la plus étrange varieté, et dont la multitude atteste assurément une prodigieuse fécondité. Ce peintre, hardi s'il en fut, a tenté de reproduire sur ces beaux murs blanchis toute l'échelle des êtres; il a retracé d'abord les espèces principales du règne animal, sans oublier même la kanguroo d'Australie, qui ne s'attendait pas à tant d'honneur; puis, arrivé á l'espèce humaine, au genre homo, il s'est complu à reproduire le chef-d'oeuvre de la création dans ses attitudes les plus triomphantes: c'étaient de beaux messieurs et de belles dames, de magnifiques pachas à la barbe noire et pointue, d'imposants boyards coiffés de leur kalpak gigantesque; puis des soldats valaques en grande tenue, et tout cela couronné de verdure, entouré de guirlandes, encadré d'arbres fantastiques.

« Un grand jeu de bascule à la roue périlleuse, qui menace tour à tour de lancer dans l'espace celui des joueurs qui se balance à son sommet, était dressé sous les murs du couvent. On dit que les Valaques ont une prédilection marquée pour ce genre d'exercice, que chaque année voit se renouveler de graves accidents. Dans la grande salle du cabaret, salle tout illustrée aussi des fresques brillantes du Rembrandt valaque, un Bohémien accompagnait de son violon un jeune garçon dont la voix juste autant que pénétrante faisait résonner un air lent et solennel. A en juger par l'expression de la musique, par l'attitude grave et émue du nombreux auditoire, ce chant qui se composait de deux phrases simples et touchantes, devait être une de ces complaintes mélancoliques dans lesquelles tous les peuples primitifs ont fait parler leurs traditions et raconté leurs victoires ou leurs malheurs. Les Valaques, ces descendants de Rome, si longtemps flétris, doivent avoir conservé quelques-uns de ces chants qui consolent de l'esclavage, derniers échos d'une plus douce destinée. Telles étaient, du moins, nos impressions en écoutant cet air si simple que chantait ce pauvre enfant tsigane.

« En quittant ce bourg qu'on nomme Dérestié, [1]) nous avons traversé un pont de bateaux, et la nuit ne tarda pas à nous surprendre;

[1]) Dărăşti.

nous n'arrivâmes aux portes de Bukharest qu'assez tard dans la soirée, car nos chevaux, harassés d'une course de vingt lieues, avaient ralenti leur allure, et nos conducteurs, tout-à-fait égosillés, renonçaient à leurs bruyantes excitations. Conduits d'abord dans un khan ou caravansérail d'un aspect repoussant, ce ne fut qu'à l'aide des juifs, gens de bonne volonté, s'il en est, que nous retrouvâmes la trace de l'expédition arrivée la veille. Enfin, après mille peines, et grâce à la prévoyance de nos devanciers aussi bien qu'à l'empressement d'un capitaine envoyé par le Ghospodar, nous nous trouvâmes, après minuit, établis chez un Italien, où chacun de nous put savourer les rudes délices d'un lit de planches dressé sur des tréteaux ».

Le 13 juillet nous trouva tous réunis dans la capitale de la Valachie, et nous n'avions que l'embarras du choix pour l'emploi à la fois utile et agréable de tous nos moments. Le premier soin á Bukharest est de se procurer un équipage; la grande étendue de la ville exige cette précaution, et, plus impérieuse encore, la mode la commande: aussi bien, aucune personne de quelque valeur ne peut se montrer à pied dans les rues. Cet usage et celui du manteau qu'on a en toute occasion pour se garantir de la poussière, ne sont pas de ceux qu'un étranger, qui vent voir et observer, trouve lé plus à sa convenance. Nous ne tardâmes pas à parcourir, chacun de notre coté, cette grande ville, dont les rues populeuses sont garnies de nombreuses boutiques dans lesquelles l'activité remplace le luxe. Un quartier tout entier est rempli par les magasins de pelleteries et les ateliers des tailleurs. Les rues, de largeur inégale, sont mal alignées et sourtout mal pavées; quelques-unes même ne le sont pas. Le plupart des maisons ne sont guère que des baraques en bois vermoulu, parmi lesquelles s'élèvent des édifices de l'architecture la plus prétentieuse. Par malheur, la nature fragile des matériaux usités dans le pays ne résiste pas au climat, et les plus belles maisons de Bukharest sont cruellement délabrées à l'extérieur, malgré leur luxe de fleurons et de rosaces. Ce qui étonne le plus dans cette ville, c'est la variété des costumes et des figures, dont une și nombreuse population présente chaque instant les types variés. Tout ce peuple parcourt la ville d'un air plus leste, plus affairé qu'on ne devrait s'attendre des moeurs de la classe inférieure, qui sont demeurées orientales. Les artisans de Bukharest, les hommes de peine, porteurs de fardeaux, paraissent ne pas redouter le travail; mais ce qui anime surtout cette ville, c'est le grand nombre des juifs qui l'habitent. Actifs, insuinuants et jamais découragés, ils sèment autour d'eux la vie et le mouvement, car ni démarches ni fatigues ne leur coûtent s'ils ont l'espoir de la plus minime récompense. Aussi, dès que vous apercevez le chapeau à larges bords, le robe noire et râpée d'un juif, vous pouvez dire que vous avez à vos ordres, s'il vous plait, un domestique adroit, intelligent, infatigable... que rien n'émeut, ni mépris, ni colère . . .

Des visites intéressantes, et faites en commun, occupèrent cette journée. Nous vîmes le Musée de Bukharest. Ce musée est spécialement consacré à l'histoire naturelle; il occupe un espace qui s'agrandira à mesure que les collections, commencées à peine, prendront plus d'importance. La bibliothèque publique este fondée dans le même local; elle se composait de sept mille volumes environ. Ce noyau peu nombreux attend un complément où les sciences et l'histoire surtout ont grand besoin d'être plus amplement représentées. En quittant ces intéressants établissements, déjà si prospères, si l'on prend en considération le peu de temps qui s'est écoulé depuis la régénération de la principauté, j'ai été heureux de déposer dans la collection minéralogique un échantillon de notre platine sibérien, qui y restera, j'espère, comme un souvenir de l'accueil plein d'obligeance que nous avons trouvé dans cette visite. De là, on nous a conduits au collège. Des logements commodes et spacieux, de jeunes élèves portant un joli uniforme, préviennent tout d'abord en faveur de cette institution.

Dans un État aussi peu étendu que la Valachie, les fonctions publiques, désormais confiées aux plus capables, seront l'objet d'une concurrence qui profitera rapidement aux progrès de l'éducation de la jeunesse. Les projets pleins de sagesse du prince Alexandre Ghika tendent à doter son pays d'une pépinière éclairée de jeunes gens appelés à égaler la jeunesse des autres pays de l'Europe. Si l'on considère de quel point ces malheureuses provinces turques sont parties, ce qu'elles ont fait déjá grâce á l'homme qui a jeté sur ces principautés les plus nobles germes de la civilisation, au général Kisseleff, un de ces génies créateurs si rares, dont la bonté prévoyante sait deviner l'avenier, on ne peut s'empêcher aussi de reconnaître que les plans du général ont été légués à de dignes successeurs, et que la jeune génération de la Valachie ne se montre pas inhabile à les mettre à profit.

Et, à ce propos, qu'il nous soit permis de dire ici avec quel sentiment pénible nous avons vu des voyageurs comme nous, accuellis, comme nous l'avons été, par cette aimable hospitalité qui se livre si naïvement à l'étranger, qu'elle entoure et qu'elle fête, écrire à leur retour des relations si sévères, si oublieuses des moeurs douces et polies de leurs hôtes. Ces voyageurs, qui, ainsi que nous, ont tout visité à Bukharest, se montrent, ce nous semble, beaucoup trop préoccupés des plaies encore mal cicatrisées dont l'ancien état social a laissé les marquessur la société présente. Si, dans le premier abandon de conversations trop vite intimes, nos prédécesseurs ont deviné ces blessures, à quoi bon les découvrir à l'Europe, qui ne demandera pas compte aux principautés de leur attitude nonchalante sous le régime d'engourdissement moral qu'elles ont heureusement secoué, mais bien de la manière dont elles ont mis à profit ces quelques années de réhabilitation dont elles res-

sentent déjà l'influence régénératrice? Eh bien! sous ce point de vue, il est juste, et très juste, de dire qu'aucune société européenne n'a été plus active à se frayer un chemin vers le bien à travers tous les obstacles dont son ancienne route était encombrée: on en pourrait citer comme exemple plus d'une amélioration importante, qui déjà est passée dans les habitudes de la vie de ces provinces. Après tout, les narrateurs si peu indulgents qui ont payé l'hospitalité de Bukharest avec la monnaie de leur spirituel sarcasme, ne nieront pas, tant ils savent bien l'histoire, qu'il est des nations qui datent de cinquante ans leur régénération politique et morale, et qui ne sont guère plus riches en principes.

Cette digression achevée, revenons à nos visites. Le docteur Mayer, médecin allemand, homme intelligent et surtout d'un grand savoir-vivre, nous a guidés dans l'hôpital militaire, qu'il dirige. Cet établissement, placé comme il est dans un édifice qui n'a pas été construit pour servir d'hôpital, laisse beaucoup à désirer sous le rapport de l'emplacement et de la salubrité. Les salles manquent d'air. Les malades y étaient nombreux, car les affections fiévreuses, communes dans le pays, sévissent encore à diverses époques de l'année, bien qu'elles aient été notablement réduites par les précautions d'hygiène introduites dans le régime du soldat. Le grand hôpital de Pantelimon, situé aux abords de la ville, nous parut beaucoup mieux approprié aux besoins de sa destination. Cet établissement, fondé par des souscriptions philantropiques, présente une suite de salles spacieuses où l'air et la lumière, l'espérance et la vie du malade, pénètrent librement: on pourrait seulement objecter que le vaste espace consacré au logement de l'état-major administratif est perdu pour les malades, et envahit une place qu'on aurait pu employer à soulager quelques malheureux de plus. Les lits, employés à Pantelimon, sont en fer, tandis qu'à l'hôpital militaire, les lits ne sont que des tréteaux. Dans cette dernière visite, nous avons observé les affreux ravages de cette horrible maladie qu'on n'ose pas nommer, et qui a surtout son principe dans les vices sans frein des capitales. Au retour de ces différentes excursions, nous avons rencontré le prince régnant: il fit arrêter sa voiture, et il engagea l'expédition tout entière à se rendre le lendemain au soir à sa résidence, située, pendant cette saison, à quelque distance de la ville.

La matinée du 15 juillet fut employée à visiter l'assemblée générale: c'est le nom qu'on donne à la chambre des représentants de la Valachie. [1]) Le prince Michel Ghika et la prince Cantacuzène [2]) avaient bien voulu nous servir d'introducteurs. La salle des déliberations est située

[1]) Obşteasca Adunare îşi avea şedinţele în dealul mitropoliei, într'o clădire scundă, care a mai dăinuit la începutul veacului nostru.

[2]) Constantin Cantacuzino (1791—1877), viitor caimacam dela 1848 la 1849.

dans un corps de bâtiment, dépendant de l'église métropolitaine, sur une colline qui domine toute la ville de Bukharest, et dans la plus heureuse situation. Comme toutes les églises de la capitale, celle-ci est entourée d'un vaste cloître, dans lequel donnent accès deux portes solides et surmontées de tours, position qui lui permettait jadis de faire une longue défense. La métropole n'est point un grand monument; elle est ornée de trois clochers assez élégants, dont les dômes, ainsi que la toiture de l'église, sont en métal peint en vert; la surface entière des bâtiments est revêtue d'un badigeon éclatant de blancheur. En avant de la façade de l'édifice, qui s'ouvre sur un de ses côtés étroits, règne un péristyle dont l'intérieur est orné d'une profusion de peintures des plus variées. La nef de l'église est étroite, chargée de dorures et d'images; la cloison, qui sépare le sanctuaire de la nef, est enrichie d'une quantité d'ornements du plus riche effet; sous cette voute, la lumière extérieure ne pénètre qu'à grand'peine par des fenêtres étroites et allongées.

Dans un des corps de logis du cloître vous rencontrez la salle des assemblées. A peine précédée d'un modeste vestibule, cette enceinte, où délibèrent les boyards, est, comme celle de la diète de Hongrie, remarquable par son extrême simplicité; elle est longue et étroite: à l'une de ses extrémités s'élève le fauteuil à baldaquin sur lequel s'assied le métropolitain, président légal de l'assemblée. Les quarante-trois membres qui composaint la chambre étaient presque tous présents. On remarquait parmi eux quelques vieux boyards; ils conservent la costume large et majesteux qu'ils avaient au temps de la domination turque; ils portent encore la barbe et le volumineux kalpak. Les militaires prennent part aux délibérations, revêtus de leurs uniformes et le sabre au côté. Les membres parlent de leur place, ou ils sont assis devant une table à tapis vert, sans que les ministres soient séparés du reste de l'assemblée. La discussion à l'ordre du jour avait pour objet quelques modifications à apporter au réglement organique, constitution du pays; et, en particulier, elle portait sur la force des ordonnances rendues pendant l'intervalle des sessions législatives. M. Stirbey, [1]) ministre de la justice, soutenait, à peu près seul, et pourtant sans fatigue, tout le poids de la discussion. Au reste, quelle que fût la vivacité de ce débat parlementaire, nous ne vîmes aucun des orateurs s'écarter en rien des formes d'une conversation polie. La partie de la salle réservée au public contenait peu de spectateurs: les assistants s'y

---

[1]) Barbu Ştirbei, domnitor în anii 1849—1853 şi 1854—1856, fiul vornicului Dimitrie Bibescu şi al Catincăi Văcărescu, adoptată Ştirbei. Barbu fusese înfiat de ultimul reprezentant al neamului Ştirbei, Barbu (1753—1813), a cărui soţie, Ecaterina născută Kretzulescu, era sora cu mama Catincăi D. Bibescu.

tiennent ordinairement debout; mais, dès notre entrée, quelques boyards avaient eu la courtoisie de nous y faire porter des sièges commodes. Au reste, ce n'est que depuis peu de temps que les délibérations de la chambre sont publiques; même, jusqu'à ce jour, les journaux n'ont point encore obtenu la permission de rendre compte des débats. En sortant de la salle, nous fûmes accompagnés par un député, la colonel Philipesko [1]), qui appartient à l'une des plus anciennes familles du pays. Cet officier, qui a reçu en France une excellente éducation, commande le I-er régiment valaque, et il donne, dans sa ville natale, l'exemple remarquable de cette solide instruction qui n'exclut point la grâce et une parfaite élégance des manières. C'est en compagnie de ce bienveillant introducteur que nous visitâmes les dépendances de la métropole et son site pittoresque. De cette éminence, Bukharest s'étend jusqu'à un horizon très-éloigné. Cette ville, mêlée de nombreux jardins, couvre, en effet, un espace immense, et son aspect général est des plus pittoresques, par le mélange de ses nombreuses tours qui surmontent plus de soixante églises, et la verdure qui surgit à travers les masses de constructions. Le soir venu, nous nous sommes rendus à l'invitation du Ghospodar, et nous avons eu l'honneur d'être reçus à sa résidence de Scouffa [2]), qui est située à quelques verstes de Bukharest, sur le bord de la Dymbovitza. La maison est petite et plus que bourgeoise; mais les jardins, qui s'étendent dans un petit vallon très-agréable traversé par la rivière, rendent cette habitation d'été bien préférable à la maison même que le prince habite dans la ville. Bukharest ne possède plus de palais pour les souverains valaques. En 1812, un incendie a détruit celui qui existait et qui était fort vaste [3]). Le Ghospodar réside aujourd'hui dans une grande et belle maison qui est sa proprieté [4]). Cette entrevue, comme la première, se passa en conversations intéressantes, où le sens juste, très-exercé, et toujours bienveillant du prince, se montra constamment sous le jour le plus favorable. Comme la première fois aussi, la Ghospodar était entouré de sa famille, des princesses ses belles-soeurs et d'un bon nombre d'officiers. L'élégant uniforme de ceux-ci ne faisait que mieux ressortir la mise simple du prince, qui, sous un frac noir, portait un gilet à larges revers rabattus: c'est là, dit-on, une mode qui lui est per-

---

[1]) Constantin Filipescu (1805—1848), viitor logofăt (1839).

[2]) Ar putea fi grădina « lui Scufa », pe marginea Dâmboviţei, spre sf. Elefterie.

[3]) Pe locul ocupat azi de prefectura de Ilfov, în spatele Casei de depuneri.

[4]) Este vorba de palatul cunoscut bucureştenilor acelor vremi sub numele de: Curtea Arsă, numită astfel după focul năprasnic din Ianuarie 1812. Aici fusese Curtea Nouă, ridicată de Alexandru-Voevod Ipsilanti, după pacea dela Kuciuk-Kainargi, la 1775—1776, părăsindu-se vechea Curte Domnească din jurul fostei până ieri pieţe zisă « de Flori ».

sonnelle, et qu'en effet nous ne vîmes suivie par personne. La nuit venue, tout le monde se dirigea vers la ville, où l'on arriva rapidement, et la petite cour prit place au théâtre, dont il n'eût tenu qu'à nous de lui faire les honneurs, puisque aussi bien la salle était, pour ainsi dire, comme l'antichambre sonore de notre appartament. Quelques scènes de la Sémiramis, et une comédie allemande fort gaie, intitulée Flegme et Ruse, ont occupé la soirée.

Le lendemain, la garnison de Bukharest manœuvrait sous le commandement du prince Constantin Ghika. Cette troupe a fait avec précision l'exercice et les évolutions, en tous points empruntés à la théorie russe. Invités par le Spathar à l'accompagner à cette revue, nous figurions à ses côtés, lorsqu'un accident fâcheux interrompit un moment les manœuvres et jeta l'inquiétude parmi les spectateurs. Une cartouche à peine brûlée vint frapper au visage le prince, qui s'était tenu trop rapproché des feux. Cette blessure, qui, Dieu merci! était légère, et une brûlure qui pouvait devenir grave, furent pansées sur-le-champs par notre compagnon, le docteur Léveillé: ceci fait, le Spathar remonta à cheval pour achever l'exercice et assister au défilé.

Un dîner auquel le Ghospodar avait bien voulu nous inviter, nous mit en présence de l'élite de la société de Bukharest. La réunion eut lieu sous les beaux arbres de Scouffa, dans un grand espace impénétrable aux rayons du soleil. Durant le repas, qui fut précédé de la schale, légère collation qu'on fait aussi en Russie avant de se mettre à table, deux troupes de musiciens, cachées par les charmilles, se succédèrent alternativement pour exécuter les airs nationaux des Valaques et les singulières mélodies des Tsiganes. L'orchestre des Tsiganes, aux éléments discordants, produit cependant des effets qu'on chercherait en vain dans les masses d'harmonie réglée et correcte auxquelles les oreilles européennes sont accoutumées: quant à la mesure, elle est inégale, sautillante, boiteuse, et procède par des temps inattendus. Les danses valaques ont suivi le dîner, et nous fûmes si charmés de la précision sévère et de l'ensemble des danseurs, que le prince voulut bien prolonger en notre faveur ces divertissements, et qu'il fit transcrire pour nous les airs, remplis d'une grâce originale et naïve, que nous donnons ici, et qui animent cette danse roumaine, Hora Roumaniaska, comme l'apellent les peuples de la Valachie. Pendant que les danseurs faisaient merveilles, les Bohémiens jouaient, avec une verve toujours renaissante, leurs motifs sans fin. Deux mandolines, deux violons, une flûte de Pan et une sorte de basse sourde, composaient toutes les ressources de ces habiles exécutants, dont les brunes et belles figures, animées par leur ardeur musicale, ajoutaient un grand charme à ce tableau poétique. Lorsque nous eûmes joui longtemps de ces délassements champêtres, nous nous hâtâmes de nous rendre dans les beaux et vastes salons de M. Philipesko, où le bal le plus élégant avait rassemblé l'élite des dan-

seurs de Bukharest. Je ne connais aucune ville en Europe où l'on puisse réunir une société plus complètement agréable, où le meilleur ton se montre constamment uni à la plus douce gaieté. Ce charmant bal se prolongea fort avant dans la nuit. Rien n'était plus gracieux à voir que le maître de ce beau logis, l'aga Philipesko [1]), dans son large costume de boyard, sa noble tête encadrée dans sa longue et soyeuse barbe blanche, environné d'un essaim de jeunes et jolies danseuses, dont les gazes et les rubans, les longues chevelures et les charmants visages s'accordaient si bien avec la douce physionomie du majestueux vieillard. C'était là un emblème bien vrai de la situation de ce pays, qui a adopté tout d'abord les plaisirs et les libres allures de l'Occident. En vain la robe sévère des boyards voudrait-elle s'opposer à cet envahissement des modes et des frivolites modernes; il faut à la génération actuelle un salon spacieux où la valse et la mazourka puissent se dérouler et tourbillonner à loisir; il lui faut un costume qui ne met point d'entraves aux passes élégantes de la mazourka, qui ne s'embarrasse pas dans le labyrinthe étroit des quadrilles français. Aussi bien, cette jeunesse, qui se sent appelée à recueillir sa part de la civilisation qui envahit l'Orient, n'a-t-elle pas grandement raison de prendre ce qu'elle trouve à son usage parmi toutes ces mœurs élégantes et ces tristes idées de politique qui fondent sur son pays? Assez tôt lui viendront les soucis de la vie publique, les préoccupations des affaires, de l'industrie et des spéculations? La Valachie a été assez longtemps asservie pour qu'il lui soit permis de respirer un peu, avant d'entrer dans cette grave carrière des nations qui veulent se gouverner elle-mêmes; c'est surtout à cette nation qui se réveille qu'il est permis de dire quelquefois: « à demain les affaires sérieuses ».

Telle était notre existence à Bukharest: plaisirs, visites, réunions toujours hospitalières, courses intéressantes, observations nettes et vives sur tout ce qui frappait notre esprit ou nos regards. De toutes parts, c'était à qui nous rendrait les meilleurs services; les plus illustres et les plus honorables de cette bonne ville se mettaient à notre disposition pour augmenter notre butin de voyageurs, et il n'est guère possible d'employer plus utilement que nous l'avons fait, cinq jours trop rapidement écoulés. Lorsque, enfin, nous eûmes mis en ordre nos notes personnelles, et recueilli précieusement toutes celles que des personnes éclairées (à la tête desquelles avaient bien voulu se placer le Ghospodar et M. le ministre Stirbey) nous avaient obligeamment fournies, nous jetâmes un regard d'adieu et de reconnaissance sur cette ville, digne d'être placée au nombre des plus intéressantes capitales. Nous parcou-

[1]) Agă Iancu Filipescu (1780—1857), viitor logofăt la 1840. Casa sa era pe Podul Mogoşoaiei, dincolo de casa prinţesei Trubeţkoi, născută Ghica, cam la colţ cu actuala stradă general Manu.

rîmes donc une dernière fois ses rues tortueuses; nous nous arrêtâmes de nouveau au seuil de ces églises, aux colonnes torses, dont les frises élégantes brillent de tant de médaillons et de saintes figures coloriées. Nous nous hâtâmes de visiter encore les vieux quartiers, aussi bien que la rapide promenade du beau monde; nous respirâmes l'atmosphère des fumeurs qui se rassemblent dans les cafés, où les journaux de toutes les nations satisfont la curiosité d'un public avide des nouvelles du monde politique; ceci fait, nous ne songeâmes plus qu'à partir.

En fait de renseignements statistiques sur Bukharest, nous pouvons consigner ici le chiffre de la population de la ville, tel qu'il résulte des derniers recensements:

	Habitants des deux sexes
Boyards	2.598
Gens composant leur maison . . .	5.757
Habitants de différentes classes .	46.604
Prêtres séculiers	256
Leurs familles et gens composant leurs maisons	1.058
Moines	137
Juifs, leurs familles et gens composant leurs maison:	2.583
Sujets étrangers	1.795
	60.788

Et encore, dans ce nombre, ne sont point compris dix à douze mille individus qui n'ont pas leur domicile permanent dans la ville, et qui y viennent de temps à autre, pour leurs affaires ou pour leurs plaisirs.

On compte à Bukharest:

Maisons	10.074
Monastères	26
Églises.	95
Imprimeries	3
Hôpitaux	2
Journaux: le Musée National et le Courrier Valaque:.	2
Société pour les publications littéraires	1
École d'arts et métiers pour les soldats.	1

La nourriture habituelle du peuple consiste en bouillie de farine de maïs ou de millet, sorte de polenta; il ne connaît presque pas l'usage des viandes ou du poisson salé. La principale boisson fermentée est l'eau-de-vie de prunes.

La ville de Bukharest est divisée en cinq quartiers ou arrondissements qui prennent chacun le nom d'une des cinq couleurs, jaune, rouge,

verte, bleue ou noire. L'aga est le chef de la police; il a sous ses ordres cinq commisaires, un commissaire pour chaque quartier; ceux-ci commandent à plus ou moins de sous-commissaires, selon l'étendue de leur arrondissement.

Après avoir témoigné notre reconnaissance à ce bon et aimable prince que nous quittions avec un regret bien réel, après avoir pris congé de sa famille, et de toutes les personnes qui s'étaient montrées si bienveillantes à notre égard, nous sortîmes de Bukharest, le 17 juillet...

L'industrie, il faut le dire, est encore presque nulle: à peine comptait-on jusqu'ici en Valachie quelques fabriques de chapeaux et de mouchoirs de toile peinte, bien éloignées de suffire aux besoins du pays.

On comprend facilement, au reste, que le manque de bras, et le peu de progrès de l'industrie et de l'agriculture, qui en est la triste conséquence, doivent être attribués à la langueur de ce pays pendant tant d'années de guerres funestes, menacé qu'il était sans cesse par les incursions des Turcs. C'est la même cause qu'il faut accuser de l'absence de tout commerce; car les malheureux habitants ne pouvaient rien vendre qu'aux Turcs, et ceux-ci fixaient arbitrairement le prix des achats. Nous l'avons dit, l'administration intérieure était déplorable. Tout est changé depuis la derniere réforme, et fait espérer, désormais, pour ces industries naissantes, un avenir plus prospère.

Depuis quatre ans, 631 fabriques se sont élevées, savoir:

1 de Bougies; 32 de Chandelles; 184 Tanneries; 28 Fabriques de Savon; 69 de Poteries; 91 de Toiles ordinaires; 4 de Chapeaux; 22 de Mouchoirs; 15 de Cordons en laine; 180 Distilleries; 4 Verreries; 1 Fabrique de Faïence.

On compte en Valachie 2.299 moulins à eau, 6 moulins à vent et 9 moulins mus par des chevaux.

Jusqu'à ce jour, le sel est le seul produit minéral qui soit exploité en Valachie avec un avantage appréciable. Nous avons dit plus haut le rapport des salines; cependant, tout porte à croire que la Valachie possède des richesses minérales assez abondantes pour que l'état de paix et des capitaux plus intelligents permettent, un jour, de les exploiter par des moyens plus sûrs et plus productifs...

Les ressources de l'agriculture en Valachie seraient immenses si la population était suffisante et si elle était arrivée au point où s'élevera un jour son éducation politique, qui lui indiquera que les vraies sources du bien-être sont le travail et la persévérance. Comme statistique agricole, il n'est peut-être pas sans intérêt de consigner ici le résultat du recensement des animaux domestiques opéré en 1837; c'est un point de départ qui, dans quelques années peut-être, sera laissé bien loin et dépassé dans une progression rapide.

Animaux domestiques

Chevaux	96.885
Étalons et juments	105.533
Boeufs	310.948
Taureaux	15.542
Vaches	280.017
Mulets	230
Ânes	798
Moutons tsigaïes à laine fine	93.332
Moutons ordinaires	704.840
Brebis tsigaïes	924.976
Brebis ordinaires	360.096
Chèvres	213.377
Porcs	345.428

Les Valaques élèvent, pour la garde des troupeaux, des chiens magnifiques et intelligents; mais c'est à peine si les précieuses qualités de cette espèce sont capables de faire oublier les inconvénients qu'entraîne dans les villes la propagation illimitée de la race canine. Sans parler du supplice d'entendre, aux approches de la nuit, les hurlements lugubres ou les cris de colère de cette meute sans maître et sans frein qui s'empare des rues, il y a un danger réel à se trouver seul, et sans la protection d'un vigoureux bâton, exposé à une chasse dont l'agilité du cerf ne saurait vous tirer sain et sauf. Le moyen le plus sûr, à la première démonstration, est, si l'on est armé de l'indispensable gourdin, d'asséner un coup bien retentissant sur le plus proche des orateurs de la bande. Le reste aboie toujours, mais il ne s'approche pas assez pour mordre.

Pour en finir avec cette longue énumération, par un fait qui a rapport aussi aux animaux nuisibles, nous rappellerons que la Valachie est souvent envahie par des nuées de sauterelles qui ravagent en peu d'heures les plus riches campagnes. Lorsque la principauté est en proie à ce fléau c'est une vraie désolation chez les laboureurs, et le gouvernement établit une prime pour la destruction de ces animaux dévorants. Durant notre séjour à Bukharest, comme j'assistais un jour au travail du prince ministre de l'intérieur, il nous donna communication d'un rapport qui lui annonçait la capture, dans un seul district, de deux mille huit cent trente et un boisseaux de ces insectes malfaisants...

Si la Valachie nous avait offert le triste spectacle de ses plaines inondées, la Moldavie, dans ses vallons bornés au loin par des collines arrondies, ne nous présenta ni des chemins mieux battus, ni des terrains plus solides. A peine avions-nous dépassé la frontière, que la pluie reprit avec force, si bien qu'en arrivant sur les bords du Sereth, qui

coule à quelques verstes au delà de Fokschany, nous trouvâmes un torrent très-difficile à traverser.

Le Sereth descend des montagnes qui abritent la Moldavie vers l'occident, et va mêler ses eaux au Byrlad, qui, à son tour, s'unit au Danube, entre Brahiloff et Galatz. A cet endroit même, les grands rameaux du fleuve allemand, les bouches du Pruth, les lacs de Kagoul et de Yalpouch, ne font plus de toute la contrée, jusqu'à la mer Noire, qu'un immense marais, entrecoupé de cent rivières: ces rivières parallèles descendent invariablement du nord pour se perdre dans ce dédale d'eaux, de prairies et de sables, qui rendent si difficile la navigation du bas Danube, de Galatz à la mer.

Mais pour en revenir au Sereth, ses eaux débordées avaient déjà dépassé les rivages, à ce point que les abords du pont de bateaux étaient inondés à une grande hauteur, et encore elles allaient sans cesse en augmentant. Déjà, un convoi d'une centaine de chariots pesamment chargés, et attelés de bœufs, avait renoncé au passage; il fallait se hâter. Durant le trajet, qui fut long, sur ce pont étroit et tremblant, une multitude d'hommes demi-nus se pressaient aux deux côtés de nos voitures, auxquelles ils servaient de soutien. Arrivés, enfin, en terre ferme, nous fûmes accueillis par un détachement de gendarmerie moldave, armé de lances, et commandé par un officier. Cette petite troupe se divisa pour nous escorter, et à chaque relais nous en trouvions une nouvelle; attention prévenante que nous devions aux recommandations que les estafettes du Ghospodar de Valachie avaient rapidement portées jusqu'à la capitale de la Moldavie.

La journée fut longue, et rien n'en vint égayer la sombre monotonie; la marche des voitures était lente. Nos guides, pour éviter les chemins battus, dont la surface glissante eût été un obstacle insurmontable, nous lançaient dans les plaines, où notre route ne se frayait qu'en renversant les belles fleurs sauvages dont les tiges pressées et touffues atteignaient la hauteur d'un homme. Mais, après la première surprise, rien n'est plus décourageant qu'un tel voyage avec un pareil temps. La pluie, comme un nuage épais, nous dérobait la vue du pays; tout l'horizon que nous pouvions embrasser ne s'étendait pas à cinquante pieds autour de nous. Quelle tristesse! Pour occuper nos regards, une éternelle bande de verdure coupée par quelques ornières noires, dont la pluie faisait autant de canaux en miniature; pour distraire notre oreille fatiguée de ce silence, le clapotis fastidieux des chevaux dans la boue liquide. Aux relais, c'était tout comme en Valachie: un enclos de broussailles au milieu duquel s'élève une cabane en pain de sucre, espèce de four toujours chauffé dans ces temps pluvieux, et dont la fumée s'échappe par la porte. Dans l'enclos, cinquante ou soixante chevaux transis se tenaient étroitement rapprochés, l'oreille basse, et recevant en toute philosophie cette pluie qui ruisselait sur leurs dos

luisants. Notre route côtoyait, mais de loin, la rive du Byrlad, ce fleuve dont j'ai parlé, qui descend du nord en droite ligne pour s'unir au Danube. Entre le Byrlad et les premières pentes des montagnes à l'ouest, s'étend par bandes verdoyantes une vaste plaine; c'est là qu'on choisit à son gré son sentier. Nous rencontrâmes quelquefois des champs bien cultivés à l'approche des villages; mais le moyen de rien voir, de rien étudier au milieu d'un déluge qui enveloppe toutes choses de sa teinte grisâtre et désolée?

Notre station du soir fut Byrlad, chef-lieu de district, qui a le projet de devenir une ville, si l'on juge par le large espace sur lequel se dessinent ses rues, où rien ne manque, excepté le peuple et les maisons. Figurez-vous Byrlad, un grand lac de terre glaise dans lequel les chevaux s'enfonçaient jusqu'au ventre! Notre arrivée au perron de l'ispravnitzie, résidence du chef du district, fut un véritable débarquement. Les ordres qui nous concernaient étant arrivés en l'absence de ce fonctionnaire, ce fut un de ses subordonnés qui nous fit, avec une complaisance digne du maître, les honneurs de sa maison; hospitalité dont nous avions grand besoin, tant le repos et le sommeil nous avaient manqué jusqu'alors.

Toutefois l'hôtel de l'ispravnik ne renfermait d'autres lits que deux canapés; mais les voyageurs, dans de telles contrées, auraient mauvaise grâce à se montrer bien difficiles, et le plancher d'un appartement où régnait une grande propreté se transforma pour nous en un lit fort supportable. Le 19 juillet, le ciel était plus pur, les chemins un peu moins impraticables, et nous parcourûmes les distances avec une grande vitesse. Nous recontrions partout en Moldavie de jeunes postillons pleins d'ardeur, intrépides et lestes. Ces cavaliers, qui luttaient entre eux de vitesse, étaient vêtus de toile, avec une ceinture et un bonnet de couleur tranchée. Le bras tendu, le corps penché et les cheveux flottants, ils ne cessent de pousser des cris perçants, qu'ils mettent un certain amour-propre à prolonger tant que le permet leur robuste poitrine. Ils sont trois; aussitôt qu'une voix s'arrête une autre recommence, et chacune des trois voix se relaie à sont tour. Ces cris forcenés, qui valent bien des coups de fouet, ne cessent qu'à la poste. Au reste, descente ou montée, plaine ou ravin, tout est franchi du même train, et nous avions mille peines à faire arrêter une des voitures lorsque, par hasard, la vue de quelque oiseau, placé à distance convenable, nous donnait une tentation meurtrière. La Moldavie ne manque pas d'oiseaux de proie; ces tyrans des airs vont incessamment au-dessus des plaines couvertes de hautes herbes, cherchant leurs victimes. Nous avons aussi rencontré, dans le voisinage des lieux où se trouvent quelques rares bouquets d'arbres, un oiseau qu'on nomme le rollier; sa forme est celle d'un geai de petite taille, et son plumage est presque tout entier d'un magnifique bleu velouté, et coloré de brillants reflets.

Cet oiseau, des plus sauvages, ne se laissait guère approcher, et sa capture nous eût demandé beaucoup de temps; au reste, nous n'avons pas tout perdu, car ci nous n'avions pas l'oiseau, nous avions dejà sa dépouille, que nous nous étions procurée en Valachie.

Le pays que nous traversions est incomparablement plus beau que la partie de la Valachie que nous avions vue en passant. La Moldavie n'offre pas l'aspect de nudité et d'aridité désolantes des plaines de Giourjévo. Le pays ne manque pas de variété, et bien que les arbres ne s'y rencontrent que rarement, le terre est si verdoyante, si abondamment arrosée d'eaux vives, et sourtout si bien disposée à tout produire, qu'on éprouve le regret de ne pas voir une nature si favorable fertilisée par le travail de l'homme.

Lorsqu'on vient à songer à toutes ces contrées de l'Europe où les cultivateurs disputent aux montagnes, aux rochers et aux marais un sol péniblement fertilisé à force de sueurs et d'industrie, on se prend à regretter que de si vastes régions, toutes préparées par la nature, et qui ne demandent que des charrues, restent ainsi stériles, faute de bras. Le Danube, depuis Pesth, n'arrose, pour ainsi dire, que des plaines abandonnées. D'abord, le fleuve, dont les inondations fréquentes couvrent au loin cette terre dévastée; ensuite la guerre, plus terrible que les inondations et plus stupide; enfin l'oppresision, plus odieuse que la guerre, ont porté la ruine dans ces contrées. Et voilà comment tous ces beaux germes de prospérité ont été jusqu'à présent misérablement étouffés. Traversez ces contrées désertes, où l'on ne rencontre ni guérets ni moissons, et vous serez tenté de plaindre les peuples qui vivent sur un pareil sol, et de vous demander où donc ils prennent leur subsistance. Et cependant les habitants de la Valachie et de la Moldavie récoltent amplement de quoi fournir à tous leurs besoins, et souvent même bien au delà; mais la population est si peu nombreuse, si vous la comparez au territoire, que la plupart des terrains doivent rester en friche. Viennent seulement à cette terre des laboureurs pour faire naître et des hommes pour consommer, alors l'agriculture s'étendra et fertilisera ce vaste espace qui, depuis tant de siècles, n'a pas senti le choc de la charrue. De l'exploitation agricole sortiraient bientôt quelques autres industries... Aujourd'hui que le régime légal des principautés promet protection à toutes les existences, à tout les producteurs, quelques bonnes colonies d'agricultures patients et laborieux seraient un véritable bienfait pour la Moldavie. Le nouveau règlement organique qui confère aux émigrants les mêmes droits qu'aux nationaux, sauf l'exercice des droits politiques, qu'on ne peut acquérir qu'à certaines conditions, nous parut fait pour encourager des entreprises qui hâteraient l'avenir et la prospérité de ces contrées.

Le plus grand obstacle à l'agriculture dans ce pays, ce sera, sans contredit, le mauvais état des chemins et la difficulté d'y remédier.

Dans une contrée où vous faites des lieues entières sans rencontrer le moindre caillou, l'établissement d'une voie solide et ferme en toute saison n'est pas chose facile. Tant que dure la sécheresse, rien ne s'oppose à des communications aussi rapides qu'elles sont actives: la plaine est là tout ouverte, et chacun y choisit son chemin; les caroussi, emportés par la vitesse de leurs chevaux, coupent la distance en droite ligne, tandis que les lourds convois de chars et de bœufs défilent par longues bandes sur une voie plus prudente et déjà tracée. Mais viennent quelques orages, toute cette terre végétale, si grasse et si profonde, est soudain détrempée, et l'on n'en parcourt plus la surface qu'à condition d'être aussi prompt que léger. Tout équipage un peu lourd n'y peut plus avancer qu'avec une extême lenteur.

Cependant nous approchions de la capitale de la Moldavie. Non-seulement les dernières postes furent parcourues avec une grande vitesse, mais, l'attelage même s'exécuta avec une rare promptitude, grâce à un employé qui nous précédait en estafette, et dont l'autorité savait imprimer aux movements de chacun une activité inusitée. Une montagne élevée, sablonneuse et plantée de beaux arbres, vint enfin récréer nos yeux, et, pendant que nous la gravissions péniblement un orage impetueux éclata sur nous. Du sommet de ce mont, on distinguait, dans la plaine, Yassy, que les nuages ne recouvraient pas encore, et qui brillait au loin sous un rayon de soleil. De cette distance, cette ville parait très riante. Assise dans un plaine, et entourée de petites collines verdoyantes, Yassy couvre une large étendue de ses maisons blanches mêlées de jardins, au milieu desquels s'élèvent des clochers étincelants et de grands édifices aux toits verts. L'orage était dans toute sa fureur pendant que nous suivions une longue et périlleuse descente, et durant notre dernier relais; ce fut au point qu'en entrant dans Yassy, nous trouvâmes la ville inondée. Une escorte de douze cavaliers nous attendait à la porte de la capitale, et nous y fîmes notre entrée par une longue rue pavée d'un grossier parquet de madriers. Il y avait dans cette rue plus d'un pied d'eau; mais les prudentes boutiques dont elle est garnie s'élèvent au-dessus de son niveau par des trottoirs ou des degrés. Les portes et les fenêtres étaient peuplées d'une foule curieuse, dans laquelle dominait la race juive. Tous ces honnêtes marchands croyaient devoir saluer respecteusement notre cortège ruisselant de pluie et de boue. Devions-nous cette politesse unanime dont nous étions l'objet de la part du Ghospodar à notre escorte? ou bien, ces bons négociants israélites, à l'aspect de notre train assez considerable, saluaient-ils une bienvenue qu'ils se proposaient d'exploiter à l'occasion?

Notre long trajet à travers des rues qui étaient autant de fleuves, se termina enfin à l'hôtel de Saint-Pétersbourg [1]), où nous attendaient

[1]) Despre acest hotel scriu Teodor Râşcanu şi Eugen Păunel, în « Din trecutul nostru », 1939, nr. I—IV, p. 49, şi V—VII, p. 38.

toutes les marques de la prévenance la plus obligeante. Plusieurs officiers nous reçurent; une garde de gendarmes fut mise à notre disposition pour surveiller les voitures. Bientôt la visite de l'aga lui-même, qui, dans son riche costume oriental, vint nous offrir ses bons offices, nous prouva qu'à Yassy comme à Bukharest, nous étions protégés par la plus noble et la plus aimable hospitalité. L'hôtel où nous étions descendus a été construit avec une somptuosité plus que convenable pour sa destination; mais, sauf la grandeur et la belle dispositionu des salons, et sauf aussi les peintures qui ornent à profusion les appartements, on n'y trouverait rien de ce qui peut réparer les fatigues ou le désordre d'une longue route. Ces belles chambres ne nous offrirent donc d'autre gîte qu'un billard, qui échut en partage à quatre des nôtres; le reste de la caravane dut se contenter de quelques matelas à peine garnis d'une légère couche de paille. Du reste aucun accessoire, quel qu'il fut, ne vint changer en luxe ce campement tout à fait spartiate. A voir les beaux uniformes du nombreux personnel qui peuplait notre salon, on eût dit d'un palais, et l'on n'eût pas soupçonneé, à coup sûr, que les hôtes de ce beau logis soupiraient vainement après les objets que le plus modeste voyageur trouve dans la plus misérable hôtellerie de village. Quoi qu'il en soit, nous fîmes bientôt les honneurs de cette somptueuse misère aux personnes les plus haut placées dans la ville de Yassy. Nous étions encore dans tout le désordre de l'arrivée, lorsqu'on m'annonça la visite de M. le prince Soutzo [1], logothète de l'intérieur, dont la capacité et la distinction sont justement appreciées en Moldavie. Durant le peu de moments où il me fut permis d'entretenir ce haut fonctionnaire, je recueillis de sa bouche des renseignements sur l'état du pays, qui me parurent si dignes d'intérêt, que je ne quittai pas le ministre sans qu'il voulût bien me promettre de me communiquer des documents authentiques sur la situation actuelle de la Moldavie comparée à l'ordre de choses dont le traité d'Andrinople avait amené la déchéance. Ces notes préciseuse m'ont été envoyées, en effet, avec une exactitude et une abondance qui méritent ma sincère gratitude. J'en donne plus loin un extrait, qu'il m'a fallu bien à regret proportionner à l'étendue de nos chapitres, mais qui n'en présentera pas moins le tableau le plus exact du régime de la principauté sous deux aspects si opposés: la tyrannie des agents subalternes de la Porte, et l'émancipation sous l'égide des lois et d'un protectorat éclairé.

La matinée du lendemain, 20 juillet, fut consacrée à notre visite au Ghospodar, souverain de la Moldavie. Le prince Stourdza [2]), qui

---

[1]) Victor Slăvescu, *Viaţa şi opera economistului Nicolae Suţu, 1798—1871* (Bucureşti, 1941) şi *Souvenir d'un voyage à Odessa pendant l'année 1847* (« Analele Academiei », 1943, s. III, t. XXV, mem. 5); N. Suţu, *Mémoires*, Viena, 1889.

[2]) Mihail Sturdza.

doit ce poste éminent à l'élection, est le premier qui ait été appelé à régner en vertu des nouvelles lois organiques, et à pratiquer le régime gouvernemental si heureusement mis en oeuvre par le général comte Kisseleff. La demeure du Ghospodar est peu imposante. L'ancien palais des princes, détruit en 1827 par un horrible incendie qui consuma les deux tiers de la ville, couvre encore de ses ruines une longue colline dont la position domine Yassy. A défaut des splendeurs de l'architecture, le souverain s'entoure d'un certain apparail militaire, et de nombreux fonctionnaires environnent son palais. L'accueil que nous fit la prince fut des plus bienveillants. Lorsqu'on eut apporté les pipes, préliminaires obligés de toute visite que le Ghospodar veut bien prolonger, la conversation s'engagea, et le prince Stourdza y fit paraître, avec une élocution facile, une instruction peu commune. L'état présent des principautés régénérées, le jeu du gouvernement réglementaire, comme on appelle la combinaison actuelle; le progrès déjà remarquable de la prospérité publique et les efforts qui restent à faire pour arriver au bien-être désirable: tels furent les différents sujets traités dans un entretien fécond en instruction pour des étrangers. Le prince manifesta plus d'une fois les sentiments les plus dévoués pour son peuple, qu'il ne voit pas sans un véritable chagrin soumis encore au tribut annuel que la principauté paie à la Turquie. — Si la Porte, nous disait-il, consenait jamais à affranchir la Moldavie de cette lourde charge, il était tout prêt à faire le sacrifice de sa propre fortune pour rendre le progrès plus facile à ce pauvre pays, trop longtemps malheureux. Assurément de tels voeux sont aussi honorables qu'ils sont peu communs; ils présagent à ces peuples un meilleur avenir. Le Ghospodar, en effet, s'occupe avec activité et avec constance des affaires publiques; et, bien que sa santé ne réponde pas toujours à la noble tâche qu'il s'est imposée, on le voit persévérer avec courage dans la mission difficile qu'il a reçue du choix de ses compatriotes. La personne du prince Stourdza se ressent peut-être un peu de ses souffrances physiques, que dompte la force de son caractère; à peine âgé de quarante ans, il porte sur son visage les traces de ses graves préoccupations. Le Ghospodar, marié à une princesse grecque de Constantinople, este père de deux fils qui sont élevés à Berlin.

Notre séjour à Yassy devait être de si courte durée, que nous eûmes à peine le temps de recevoir les personnes qui nous honorèrent de leur visite. Le prince Stourdza voulut cependant bien prendre la peine de se rendre en personne dans notre hôtel, et durant notre séjour, nous y fûmes entourés de toutes les marques de la plus aimable attention, à ce point que la musique hongroise du corps des mines vint plus d'une fois égayer nos repas. La frugalité de notre table fut, à vrai dire, conforme en tous points aux doctrines de la plus rigoureuse hygiène, car il ne fallait pas que le luxe de nos festins insultât à la simplicité du mobilier.

Nous touchions à la frontière de Russie, et nous savions qu'en la franchissant nous ne pouvions nous soustraire à une quarantaine bien longue: il s'agissait de quatorze jours. Comme il faut se résoudre, cependant, à subir de bonne grâce un sort qu'on ne peut éviter, nous prîmes la résolution unanime d'entrer au lazaret dans le plus bref délai. Et tout de suite, la journée du 21 fut fixée pour l'accomplissement de cette incarcération indispensable et bénévole: nous n'avions donc plus que quelques heures dont nous pussions profiter pour prendre une idée de la capitale des Moldaves.

Yassy couvre, comme nous l'avons dit, une surface considérable de ses rues et de ses maisons, qui, plus encore qu'à Bukarest, sont environnées de jardins. L'ensemble de cette ville offre un coup d'oeil satisfaisant; les constructions modernes se recommandent par un goût et une propreté extérieure qui manquaient complètement aux anciens édifices. Quelques rues sont spacieuses et longues; déjà dans certains quartiers, on a remplacé par un pavé le plancher incommode et dispendieux dont la voie publique était jadis recouverte. Ici, tout comme en Valachie, la rareté des matériaux rend presque impossibles les monuments d'une certaine importance, et cependant Yassy possède quelques églises remarquables, ainsi que plusieurs maisons qui appartiennent à de riches boyards, et dont l'extérieur présente l'aspect de véritables châteaux parfaitement entretenus. Au milieu de ces habitations, il n'est pas rare non plus de rencontrer des terrains vagues où vivent des animaux domestiquess, y compris même l'utile espèce dont les juifs ont tant d'horreur. La physionomie extérieure de cette ville offre beaucoup moins de traces du style oriental que celle de Bukharest; il est vrai que l'incendie arrivé en 1827, en détruisant les anciens édifices, a laissé la place à l'architecture moderne, dont les formes se sont ressenties du goût usité non loin de là, dans les villes de la nouvelle Russie. Cette capitale sortait à peine de ses cendres, lorsqu'en 1829 elle fut ravagée par la contagion; deux ans plus tard, le choléra, cet affreux rival de la peste, venait décimer Yassy; et c'est pourtant dans ces circonstances difficiles, entre la ruine et la mort, que la régénération politique et sociale avait à s'implanter sur le sol moldave! Mais, toutefois, quand de pareils obstacles ont été vaincus, quelle gloire n'a pas méritée le vainqueur! A l'aspect de cette ville florissante, de ces rues bientôt alignées, dans lesquelles s'agite avec tant d'intelligence un commerce si vivace, le moyen de ne pas se sentir pénétré de reconnaissance et de respect pour l'auteur de tant de bienfaits?

La rue principale de la ville est habitée par un peuple de marchands, changeurs, courtiers, faiseurs d'affaires de tout genre, tous enfants d'Israël...

Yassy n'est point, comme Bukharest, riche en églises; soit que les boyards moldaves des temps passés eussent moins de méfaits à

expier que ceux de la Valachie, soit que la croyance ait manqué, la capitale de la Moldavie ne compte pas un grand nombre d'édifices religieux; mais encore, parmi ceux qui existent, faut-il remarquer une élégante église, monument trop curieux pour qu'on voyageur puisse oublier d'en faire mention. Elle est entourée, selon l'usage du pays, d'un monastère spacieux, autrefois fortifié et consacré à trois saints: saint Basile, saint Jean Chrysostôme, ce Bossuet oriental, et saint Grégoire le Théosophe, y sont à la fois révérés. L'église est construite en belles pierres; deux tours élancées la surmontent. La surface entière de l'édifice est recouverte d'arabesques d'une admirable variété, sculptées en relief sur chaque assise de pierre; ses fenêtres étroites ne laissent pénétrer à l'intérieur qu'une faible lumière qui lutte à peine avec celle des lampes religieuses allumées jour et nuit sous ses trois nefs. Des fresques d'une naïveté remarquable recouvrent les sombres murs du sanctuaire. Fondée par le voïevode Basile vers l'an 1622 [1]), cette riche chapelle fut d'abord toute dorée à l'intérieur, mais trois fois l'incendie et le pillage vinrent la ravager au temps des courses des Tatars; sans compter qu'en 1802, un tremblement de terre faillit la ruiner entièrement. L'église des trois saints, Treisphetitili, tel est le nom qu'on lui donne à Yassy, a possédé autrefois un trésor précieux dont quelques débris subsistent encore. L'un de ces plus curieux débris est, sans contredit, la collection de tableaux brodées par la princesse Théodocée, femme de Basile, le pieux fondateur. Ces ouvrages, d'une rare perfection, représentent en grandeur naturelle la princesse elle-même, habile artiste qui a su donner un air de vie à ces portraits d'or, de soie et de velours; vient ensuite son fils, l'aîné de sa race et de ses vingt-sept enfants. Le costume de boyard, qu'on retrouve dans cette naïve représentation, tient beaucoup plus du vêtement hongrois que de l'habit oriental. On conservait aussi dans cette riche basilique le portrait du voïvode lui-même; mais cette image, dérobée par une main inconnue, fut enlevée du sanctuaire il y a vingt ans. Tout d'abord le clergé, qui avait la garde du trésor, fut accusé de cette fraude, que justifiait en quelques sorte la grande quantité de perles dont la royale brodeuse avait parsemé la robe et le bonnet de son noble époux. Mais si le portrait du prince Basile a expié par un larcin infâme la richesse de son vêtement, il est heuresement demeuré intact sur une fresque qui permet de contempler les traits du voïevode dans le plus pieux de ses triomphes, à l'instant même où l'église étant achevée, il la porte tout entière dans la maine gauche pour la consacrer à ses trois patrons, qui le bénissent du haut du ciel. Ce n'est pas tout: une fois ce temple érigé, Basile, dans son ardeur chrétienne, résolut de le sanctifier encore. Depuis longtemps les reliques de sainte Vénérande,

[1]) Anul este arătat greşit, Vasile Lupu domnind în anii 1634—1653.

profanées, étaient au pouvoir des Turcs: Basile sut les racheter des mains des infidèles; ces restes vénérables furent apportés en triomphe sur la terre chrétienne, et le sultan lui-même ne dégaigna pas les accompagner jusqu'aux confins de son empire. Telle est du moins la sainte légende expliquée par deux compartiments de peinture qui surmontent la châsse d'une richesse remarquable, où sont exposées les reliques, objets de la vénération des fidèles.

Que dire encore de Yassy, où nous avons passé si peu d'heures et si rapidement écoulées? Il ne nous a pas été donné, comme à Bukharest, d'assister à ces réunions intimes où se dessine, et en tout abandon, la physionomie d'une société. Autant que nous avons pu en juger par les personnes qui nous ont honorés de leur visite, l'instruction n'est pas sans honneur parmi la noblesse moldave. Le collège fréquenté par les jeunes gens de bonnes familles prend chaque jour un nouvel accroissement. On compte à Yassy trois imprimeries, qui emploient onze presses; trois de ces presses sont montées pour imprimer le russe, le français et le grec moderne. Une société des sciences naturelles et médicales a été fondée il y a peu d'années, et ses travaux ont déjà pris une extension très favorable au développement de l'intelligence publique. Et comme si tout le monde se fût concerté ici pour nous témoigner une gracieuse bienveillance, cette savante compagnie, prenant en considération le but scientifique de notre expédition, nous fit l'honneur de nous adresser, à mes compagnons et à moi, des diplômes d'associés étrangers. Une collection d'histoire naturelle, encore peu avancée, est l'objet de la sollicitude éclairée du gouvernement, qui a le projet d'y joindre une ménagerie, et tout fait espérer que Yassy, dans peu d'années, pourra aussi fournir son contingent dans la grande association scientifique de l'Europe, et travailler, à son tour, à ces nobles études dont les contrées orientales deviennent le sujet plus intéressant chaque jour.

Mais déjà nous avions quitté cette ville, et après avoir franchi quelques collines escarpées, nous apercevions le cours sinueux du Pruth et le double village de Skoulani, l'un moldave, l'autre russe, divisés par le fleuve qui sépare aujourd'hui la principauté du territoire de l'empire. Nous arrivâmes donc au bord du Pruth, qui fut traversé sur un bac. A cette même place se passa, il y a peu d'années, une scène aussi touchante que solennelle. Tout un peuple reconduisait, au milieu de ses bénédictions, le général comte de Kisseleff jusqu'aux confins de cette Moldavie dont il avait été le sauveur et le père. Lorsque le président temporaire eut quitté la rive moldave, des cris d'adieux mêlés de pleurs le saluèrent; et lui, en contemplant une dernière fois ce pays dont le bonheur était son ouvrage, il ne put retenir ses larmes, précieuses, qui venaient d'un cœur honnête et dévoué! touchant adieu d'un soldat et d'un législateur à cette patrie de son adoption qu'il a servie de son bras et de ses conseils.»

1837—1847

PARTENIE

Unul din ultimii pelerini, care a locuit ani îndelungaţi la mănăstirile moldoveneşti păstorite de stareţul Paisie Velicikovski, călugărul Partenie s'a aşezat, apoi, la Tomsk, unde şi-a scris *Povestirea despre pelerinajele prin Rusia, Moldova, Turcia şi locurile sfinte.* Cunoaştem, de asemenea, epistola sa, adresată în 1863 unui lipovan, în Moldova. Descrierea pelerinajelor ieromonahului Partenie a apărut la Moscova în 1855—1856, fiind recensată de L. Cosma, în revista « Cuvântul Adevărului » (1907, Nr. 23—24), din Râmnicul-Vâlcea, şi tradusă în parte de V. Puiu (Vălenii de Munte, 1910).

« Primind ştire din Moldova, că s'a întemeiat acolo un schit nou, în munţii Carpaţi, foarte mult m'am bucurat şi, îndreptându-mă iarăşi spre Moldova, dar netrecând prin Iaşi, m'am dus de-a-dreptul în munţii Carpaţi, în oraşul Piatra, iar de aici în munţi, la schit. Şi mult mi-a plăcut aşezarea locului. Pentrucă schitul stă chiar în inima munţilor, şi într'o aşa pustietate nepătrunsă, încât e greu a ajunge la el chiar celor ce ar merge numai pe jos, înconjurat de munţi mari şi înalţi şi de nepătrunse păduri. Indată mi-au dat monahii o chilie de locuit şi m'au lăsat să trăiesc slobod, cum mi-ar place. Am început a mă bucura tare mult de aceasta şi am rămas acolo. Dar încă nu m'am aşezat bine, şi îndată au început monahii şi ucenicii a veni la mine în chilie, propunându-mi fiecare credinţa lor şi tâlcurile lor nedrepte. Am stat şi am văzut că acolo, câţi monahi şi ucenici erau, tot atâtea şi tâlcurile lor rătăcite. Toată ziua numai de acestea se ţineau, de tâlcuri, de neînţelegeri şi neîncetate certe. Cătau unii la alţii ca fiarele, şi unii altora îşi ziceau eretici şi se nesocoteau între ei ca păgânii. Şi eu am avut multe vorbiri cu dânşii...

Trăind în acel schit nu puţină vreme, adesea m'am dus şi am umblat prin munţii Carpaţi şi pe vârfurile înalte şi prin nepătrunsele lor păduri; şi mult m'am mângâiat şi m'am bucurat mulţumind Domnului nostru, că m'a îndreptat în aşa de liniştită şi ne-

pătrunsă singurătate. Pentrucă, mi se dusese cu totul dinaintea ochilor mult sbuciumata şi deşarta lume, cu toate strălucirile şi sbuciumările ei. Prin Carpaţi puţine picioare de om străbat; doar numai cei ce vânează fiare. Toţi Carpaţii sunt acoperiţi cu păduri mari şi nepătrunse şi alcătuiţi din neîntrerupţi munţi şi dealuri. Printre munţi nu e niciun sat ori vreun drum. De te scobori din munţi în vale, nici soarele nu-l vezi; iar de te sui pe munte, vezi vârfurile cum stau unele mai înalte decât altele...

Dar mai presus de toţi munţii Carpaţi, stă, ca un tată printre fiii săi, slăvitul Ceahlău [1]), cu vârful său pleşuv. Cât sunt de înalţi munţii Carpaţi, dar pe lângă Ceahlău ei nimic nu înseamnă: se vede după munţi la 200, ca după 20 de verste. De fapt însă, el stă înlăuntrul Carpaţilor, dela intrarea în ei, cale de două zile pe râul Bistriţa, tocmai lângă graniţa austriacă. Pe el trebue să te sui o zi; dar rareori se întâmplă vreme potrivită să se poată cineva sui pe dânsul; pentrucă totdeauna mai jos de el stau norii, şi adesea în jurul lor plouă; deasupra e plan, iar spre miazănoapte crestat. Pe munţi e foarte frig; adesea este omăt. Jos, în jurul lor, la poale, sunt trei mănăstiri. Nu m'am apropiat, dar am trăit cale de o zi dela ele. Mi-au spus cei ce-au fost prin ele, că drumul e foarte greu şi că prin prăpăstiile nepătrunse ar fi mulţi şerpi.

Munţii Carpaţi se întind dela miazănoapte în jos şi trec prin Austria, Ungaria, Moldova şi Valahia, până la Dunăre. Peste Dunăre se numesc Balcani. Carpaţii au o lărgime de 300 verste, cale de 6 zile; pădurile sunt alcătuite din brazi, molifţi, mesteacăni; mult stejar şi fag; prin ei cresc multe soiuri de hribi, bureţi şi râşcovi. De multe ori m'am urcat pe munţi, ca să-mi alin necazurile cu privelişti încântătoare. Te uiţi cât ţine zarea în cele patru părţi, şi nimic nu se vede, nici câmp, nici oraşe ori sate, ci numai munţi acoperiţi cu păduri şi vârfuri pleşuve; loc întins nicăieri nu se vede. Unii munţi fumează uneori întocmai cum ar arde; din alţii se ridică fumuri ca din coş; toate acestea sunt aburii care se fac în nori şi din ei curge apoi ploaie. Adesea mi s'a întâmplat să văd şi aceasta, că pe munte e senin şi străluceşte soarele, iar jos, printre munţi, stau nori şi răsună tunete, dar cu totul înnăbuşite; şi când m'am dat jos, în schit, mi se spunea că acolo a fost ploaie puternică cu tunete, iar noi de pe munte nimic nu ştiam. Aşa sunt munţii Carpaţi!

Pe când trăiam la schit, în Carpaţi, printre gâlcevitori, mult m'au săturat gâlcevile lor. Deşi îmi plăcea foarte mult poziţia liniştită şi singuratică şi cu toate că mă bucurase şi mă mângâiase pustietatea Carpaţilor, totuşi nu mi-au putut istovi supărarea inimii mele, şi nu mi-au putut astâmpăra pornirea şi setea sufletului, pentrucă nu aveam

[1]) Şciaglui.

nicio călăuză sufletească, nu-mi găsisem încă un păstor care să mă poată pune pe drumul mântuirii. Şi, când mă duceam în chilie, mult mă întristam şi multe lacrămi vărsam, rugându-mă. Dar, curând împrejurările s'au schimbat şi părăsind munţii Carpaţi m'am dus în părţile stăpânirii austriace, în Bucovina, la Ruşii mei; şi trecând Carpaţii prin satul Basanţi [1]), am ajuns în târgul austriac Suceava, în vechea capitală moldovenească. Acolo, m'am învrednicit a săruta moaştele sfântului şi marelui mucenic Ioan-cel-Nou, făcătorul de minuni al Sucevei, mucenic în Belgorod, care astăzi se chiamă Akkerman şi se găseşte în Basarabia, sub stăpânire rusească; pomenirea lui sf. biserică a răsăritului o face la 2 Iunie. Slujba în acea biserică se face în limba moldovenească. Suceava, oraş cum se cade, cu clădiri şi dughene şi multe biserici: pravoslavnice, latineşti şi armeneşti, e aşezat lângă râul Suceava, pe granița moldovenească, nu departe de munţii Carpaţi.

Dela târgul Sucevei, cale de un ceas, adică cinci verste, este satul cu rascolnici ruşi, numit Socolinţi; se zice că şi portul le este velicorus. Dela Socolinţi cale de două verste, este mănăstirea Dragomirna, unde a petrecut mulţi ani din viaţă marele stareţ Paisie Velicikovski. Dela Suceava, cinci mile, ori cale de opt ceasuri, iar pe ruseşte 40 de verste, este un sat mare rusesc numit Belaia-Kriniţa (Fântâna-Albă). Ajuns acolo, am intrat în mănăstire, în casa răposatului ţăran Larion Petrovici Korovih-Nojek, care e şi întemeietorul acelui sat. Acolo am găsit între monahi, ca şi între mireni, tot felul de tâlcuri şi neînţelegeri; dar în vremea şederii mele acolo, s'au unit toate locurile, şi în mijlocul satului au făcut biserică şi au căpătat un popă fugar.

După aceea, cu trebi obşteşti, am mers până la Lvov, ce se chiamă Lemberg, şi am umblat toată partea Galiţiei. In ea ţărani creştini care se ţin de biserica răsăritului nu este niciunul, ci toţi sunt uniţi, ţinând de papa dela Roma. Dar în Bucovina toţi locuitorii sunt pravoslavnici şi au episcop pravoslavnic, care trăieşte în Cernăuţi. Oraşul Cernăuţi nu e mare, dar frumos; al doilea după Lvov, stă pe malul râului Prut. Pravoslavnici într'însul nu sunt mulţi...

In Bucovina, la poalele Carpaţilor, se găsesc mănăstiri mari, pravoslavnice, cârmuite de episcop pravoslavnic:

1. Mănăstirea Putna, în care se înmormântează episcopii pravoslavnici.

2. Suceviţa, în care se păstrează o frumoasă cruce împodobită cu aur şi pietre scumpe. Ea e dăruită de blagocestivul ţar al Rusiei, Feodor Ivanovici, în schitul mare. Dar, când împăraţii austriaci au ruinat-o

---

[1]) Bosancea (G).

şi au pustiit-o, atunci monahii au mutat acea cruce în mănăstirea Suceviţa, unde se păstrează şi acum.

3. Mănăstirea Moldoviţa, aşezată în munţii Carpaţi, pe râul Moldova.

4. Mănăstirea Dragomirna, aproape de Suceava, în care se păstrează parte din moaştele sf. Iacov Persul.

Toate aceste mănăstiri sunt înfrumuseţate şi pictate cu icoane în stil grecesc, ca în mănăstirile Atosului. Monahii trăiesc din stat, primind leafă dela împăratul Austriei; citesc şi cântă pe slavoneşte, după cărţi ruseşti; la ectenii pomenesc pe blagocestivul ţar al Rusiei, însă pomenesc şi pe împăratul lor. Dar pravila călugărească nu o păzesc cu stricteţă, pentrucă în Austria pravoslavnicii trăiesc în mare strâmtoare, şi mai grea cruce duc, decât Grecii din partea Turcilor. Drept vorbind, strâmtoarea nu e atât din partea stăpânirii, cât din partea celei duhovniceşti, a papei dela Roma... Şi am trăit în Bucovina mulţi ani în care vreme am şi fost tuns în monahism de către un ieromonah, venit din Rusia.

Pe urmă, când s'a făcut linişte, şi pretutindeni a început a domni pacea, şi a venit un monah din Turcia, şi mi-a lăudat acele părţi şi locuri liniştite şi m'a îndemnat să merg cu dânsul, m'am înduplecat, pentrucă aveam o tainică dorinţă să trăiesc în sf. Munte şi în Ierusalim. Şi aşa, părăsind Austria şi Bucovina, m'am pornit la drum. Dar, când am ajuns în Moldova, la schitul Manuilovka, a vrut Dumnezeu, mai presus de voia mea, să rămân, şi aici am trecut din rătăcire, pe calea cea dreaptă. După sosirea în schit, eu m'am îmbolnăvit şi tovarăşul meu de drum, după ce m'a aşteptat multe zile, a plecat singur. Am rămas în schit până m'am însănătoşit. Ca să plec în Turcia, fraţii nu m'au îndemnat, pentrucă acolo nu sunt de loc popi de ai noştri. Şi m'am aşezat printre trăitorii schitului Manuilovka, şi mi-au dat chilie şi grădiniţă, şi am început a trăi în linişte trupească şi în pace, ocupându-mă cu rukodelii [1]). Dar inima nu-mi era liniştită din pricina neajunsurilor noastre bisericeşti şi a popilor noştri fugari.

(In acest schit, autorul a făcut cunoştinţă şi a legat o strânsă prietenie cu un monah, Ioan, care nutrea în suflet aceleaşi dorinţe, de a trece dela rascolnici la pravoslavnicie. Se hotărăsc a se duce în Rusia în vreo mănăstire pravoslavnică, dar ajunşi în Iaşi, nu pot căpăta paşapoarte de trecere, împiedecaţi fiind de evenimentele din acea vreme. Se reîntorc atunci înapoi la schitul din satul Manuilovka, departe dela Iaşi 4½ poşte, aproape 100 verste, între râul Moldova şi Siret, nu departe de târgul Folticeni. In satul Manuilovka trăiesc numai Ruşi, în mai bine de 100 de case, plecaţi din Rusia şi aşezaţi aici de mai bine de 150 de ani. Locuitorii sunt de diferite secte. Aproape de sat sunt trei schituri: două cu bărbaţi şi unul cu femei. Monahii

[1]) Lucrul manual.

şi monahinele — de diferite secte. Dela Manuilovka s'a dus la mănăstirea Neamţ).

Dela schitul nostru până la mănăstirea Neamţ este distanţă de 30 verste. Am ajuns Sâmbătă seara, ne-am dus la slujbă şi am îngenunchiat la mormântul marelui stareţ Paisie, care e înmormântat înlăuntrul bisericii mari, şi de-asupră-i arde o candelă. Slujba a durat cu toată rânduiala şi obiceiurile din Atos; toată slujba a fost cântată la două strane, şi în două limbi, la dreapta Moldovenii pe moldoveneşte, iar la stânga Ruşii pe ruseşte; de asemenea şi liturghia. Mănăstirea e mare şi bogată, toată e din piatră, de jur împrejur cu chilii în două şi trei etaje; fraţii toţi, cam la 800 de inşi. Are multe schituri şi sihăstrii. E aşezată la intrarea în munţii Carpaţi, e cu hramul înălţarea Domnului. Dar, despre aceasta voiu vorbi mai pe urmă...

Pravoslavnicia o arată limpede acest pământ moldovenesc în care trăim şi noi. Intrebaţi pe Moldoveni, pe vlădici, clerul şi poporul de rând: când au primit rânduielile lor bisericeşti şi adausul crucii cu trei degete? Toţi, într'un glas, vor răspunde, că odată cu creştinismul, când au primit credinţa creştină prin cruci. Iar după aceea, la dânşii nu a fost nicio schimbare; aşa îi arată cărţile vechi. Pentru aceea, printre Moldoveni nu e niciun fel de neînţelegere, şi vă este cunoscut tuturor, cât de serios şi tare ţin Moldovenii legea pravoslavnică, pe care ei au primit-o chiar dela început dela Greci, încă înainte de Rusia şi kniazul Vladimir, şi până astăzi stau în aceeaşi blagocestie, nimic nu adaugă, nici nu scot, şi nu cunosc nici limba rusă, nici cea grecească, fără numai a lor cea moldovenească, numai unii învăţaţi le ştiu pe celelalte. Schizme şi neînţelegeri printre dânşii nu sunt de fel, ci toţi sunt de acord în toate cu pravoslavnicii Greci, cu cei patru patriarhi răsăriteni şi cu Rusia mare. Voi ştiţi cum ne despreţuiesc şi ne resping Moldovenii, şi ne socotesc nu schizmatici, ca cei din Rusia, ci eretici, şi nu pot nici să privească la închinarea cu două degete, şi pe toţi cei dintre noi care trec la dânşii îi botează. Peste şase ani n'a mai rămas niciun lipovan, ci toţi au trecut la pravoslavnicie...

(Iernează în schit şi în primăvară au pornit spre Rusia. Ajungând în Iaşi, de unde voiau să-şi scoată paşapoarte, au o singură dispută cu Ruşii scopiţi).

Aceşti scopiţi sunt de origine Ruşi; dar alungaţi din Rusia peste graniţă, din Ucraina, din guvernământul Hersonului, în vremea domniei lui Alexandru I, ca netrebnici şi capre râioase din turma lui Hristos. Când au venit în Moldova, în Iaşi, nimenea nu i-a luat sub ocrotire. Atunci ei au căzut la picioarele mitropolitului Moldovei, Veniamin, şi l-au rugat să-i ia sub ocrotirea sa, şi l-au încredinţat că ei sunt creştini pravoslavnici, dar alungaţi din patria lor, numai pentrucă s'au scopit. Şi au făgăduit a sluji credinţei şi adevărului. Mitropolitului, ca unui părinte bun şi milostiv, i s'a făcut milă de ei, ca de nişte oi ră-

tăcite, pe pământ străin, şi neavând nicio ocrotire. Dar i-a primit cu acea condiţie, ca ei totdeauna să vie la biserica mitropoliei, socotiţi ca nişte slugi mitropolitane, şi ca în fiecare an să se împărtăşească de trei ori cu sf. taine şi că mai mult, pe nimenea să nu scopească, mai ales dintre Moldoveni. Şi au dus-o ei aşa vreo douăzeci de ani. Mitropolitul îi iubea foarte mult, deşi ei pe mulţi îi scopeau, dar numai dintre Ruşi, şi mitropolitul aceasta nu ştia. Rascolnicii noştri [1]), de multe ori îi întrebau, de ce pe rascolnici îi persecută mult, ca pe nişte eretici, iar cu adevăraţii eretici, cu scopiţii, stă în relaţii bune, îi ia în biserică şi le-a dat diferite însărcinări? Dar mitropolitul nu-i credea şi nu i-a ascultat; cu toate acestea, rascolnicii ştiau aceasta mai bine, pentrucă erau de un neam şi de o limbă, şi veneau în atingere unii cu alţii, mulţi dintre rascolnici trăind pe la scopiţi ca lucrători. Pe urmă, mitropolitul Veniamin a vrut singur să ispitească pe scopiţi: a făcut pentru dânşii masă şi i-a chemat pe toţi, şi el însuşi a mâncat cu dânşii. Dar mâncarea era gătită cu carne. Ei n'au vrut să mănânce. Mitropolitul i-a întrebat: de ce nu mâncaţi? — Iar ei au răspuns: pentrucă mâncarea e de carne. Atunci mitroplitul le-a zis: de ce nu mâncaţi, doar nu sunteţi monahi? Eu însumi vă dau binecuvântare să mâncaţi; mâncaţi, nu vă supăraţi; chiar monahilor, dacă li-aş da binecuvântare, ei pot să mănânce. — Scopiţii s'au mâniat, au început a se certa şi s'au aruncat asupra mitropolitului, care abia a scăpat, retrăgându-se şi închizându-se în chilia sa, căci altfel l-ar fi ucis. Atunci mitropolitul a zis: mari eretici sunt aceştia, şi i-a alungat dela dânsul, dându-i pe mâna autorităţilor civile; mai ales că scopiseră şi un moldovean. Divanul moldovenesc a hotărît că sunt: oameni netrebnici şi nefolositori ţării, trebue alungaţi din patrie; de aceea să fie scoşi cu toţii la câmp şi ucişi cu tunul. Auzind acestea, scopiţii s'au speriat foarte mult; cei fără case au fugit în Valahia, dar nici domnitorul Valahiei nu i-a primit, încât s'au dus tocmai prin Turcia. Cei rămaşi în Iaşi au alergat la consulul rusesc şi l-au rugat cu stăruinţă să li se dea protecţie şi apărare de asemenea moarte; dar şi consulatul abia i-a putut apăra. După aceea, i-a luat sub ocrotire şi i-a silit să declare în scris că nu vor scopi pe nimeni; altmintrelea, iarăşi îi dă numaidecât pe mâna stăpânirii moldoveneşti. Şi până acum trăiesc aşa.

(După aceea Partenie şi cu tovarăşul său au trecut în Rusia, prin Austria. In 1837, luna Iulie, ei pornesc din Moghilău (de pe Nistru), spre Kiev. După ce umblară prin mănăstirile Kievului şi prin alte localităţi până la Odessa, cer episcopului Gavriil de Odessa blagoslovenie să vie iar în Moldova; şi, probabil în toamna aceluiaşi an, ei

[1]) Lipovenii. Despre lipoveni a scris episcopul Melchisedek. La Iaşi era o *breaslă* — a lipovenilor; biserica lor a fost clădită din bârne în 1780, reclădită din cărămidă în 1830 şi refăcută în anii 1872—1882.

vin iarăşi în Moldova, cu gândul de a se duce în muntele Atosului, dar nu pot pleca din cauza iernii apropiate. Autorul pribegeşte din nou pe la mănăstirea lipovenească Manuilovka, unde se desparte de tovarăşul său Ioan, şi se duce în mănăstirea pravoslavnică Vorona de lângă Botoşani. Din această mănăstire, ducându-se adesea prin mănăstirea lipovenească, izbuteşte a aduce la pravoslavnicie câţiva călugări lipoveni, din care cauză ceilalţi călugări lipoveni au voit să-l ucidă)...

Mănăstirea Secul e în munţii Carpaţi şi ţine de mănăstirea Neamţului; dela T.-Neamţ cale de două ceasuri. Trebue să mergi două ceasuri printr'o strâmtoare de munţi aşa de înalţi, că nu se vede nici soarele. Mănăstirea este aşezată în loc liniştit, într'o pustietate adâncă, înconjurată de munţi înalţi până la nori şi codri întunecaţi, nepătrunşi, încât iarna şi soarele luminează puţin; iar vânt în el niciodată nu este, ci totdeauna e linişte; numai pe lângă mănăstire curge un pârâiaş, şi murmură apa prin pietriş. Cu drept cuvânt, aici se ascund ochilor şi auzului toate grijile lumeşti, cu toate nevoile şi smintelile lor. Mănăstirea e înconjurată cu zid înalt de piatră şi cu chilii cu câte două şi trei rânduri; şi prin ele în partea de apus o poartă de fier. In mijlocul ei este biserica mare de piatră, pe dinăuntru împodobită foarte frumos; iconostasul sculptat, cu totul aurit; păreţii toţi pictaţi cu icoane în stil grecesc. Această prea frumoasă biserică e închinată sf. Ioan Botezătorul, în amintirea tăierii cinstitului său cap. Şi până astăzi zidurile sunt pătate cu sânge omenesc, ori, mai bine zicând, mucenicesc, închegat pe pereţi. In anul 1821, în vremea răscoalei greceşti, monahii, cam 100 de inşi, s'au închis împreună cu alţi mireni, în mănăstire, de frica Turcilor. Turcii însă au spart poarta cu tunurile şi i-au ucis până la unul, pe toţi în biserică, şi sângele lor curgea ca o gârlă.

Această mănăstire a suferit asemenea lucru până acum de trei ori. In această mănăstire a trăit mulţi ani marele stareţ Paisie Velicikovski, şi mai mult — el a clădit-o. In această mănăstire sunt înmormântaţi mulţi arhierei, care şi-au petrecut ultimele zile în retragere. Mănăstirea e toată de piatră. Afară de biserica mare, mai sunt trei-patru mai mici, la cele patru colţuri ale zidurilor. Femeilor nu li este îngăduit a intra în mănăstire, decât odată în an, la hram; în altă vreme nu li se îngăduie intrarea. Fraţilor trăitori în mănăstire, nu li se îngăduie a fi nici mai mulţi nici mai puţini de 100 de inşi. De aceştia se îngrijeşte mănăstirea Neamţului.

Imprejurul mănăstirii, lângă dânsa, multe chilii şi grădini anahoretice; iar ceva mai departe de mănăstire, două schituri ce aparţin mănăstirii Secul, unul cale de un ceas, altul cale de două ceasuri, cu fraţi până la cincizeci de inşi; schiturile nu-s înconjurate de chilii, fiecare trăieşte cum poate. Schimnicii se ocupă cu rukodelii,

hrana o primesc din mănăstire; în fiecare Sâmbătă li se trimete hrana și li se ia în schimb lucrurile făcute; din schituri ei nu ies niciodată. Prin schituri nu intră nimeni din mireni, nu numai femei, dar chiar nici bărbați. Prin munți și prin codri dimprejur sunt mulți anahoreți care trăiesc prin chilii singuratice, depărtați de schit, pe care nu i-am putut vizita, dar ne-am învrednicit a-i vedea coborându-se în ziua hramului...

Mănăstirea Neamțului e chiar la intrarea munților Carpați, pe o vale largă și deschisă, într'un foarte frumos loc. De trei părți înconjurată cu munți, care, deși-s înalți, totuși înclinați, iar în partea de răsărit cu o vale deschisă până la târgușorul Neamț, până unde duce o cale cam de două ceasuri și jumătate. Mănăstirea e un patrulater cu ziduri de piatră și cu chilii în trei etaje. In mijlocul ei, trei biserici, una mare și două mai mici. Cea mare cu hramul înălțarea Domnului, de unde se chiamă mănăstirea Inălțării dela Neamț. Biserica mare e frumos împodobită și toată zugrăvită cu icoane în stil grecesc, și pe dinăuntru și pe dinafară. In partea stângă, la mijlocul bisericii, este tronul icoanei făcătoare de minuni a maicii Domnului; pe aceeași icoană pe partea cealaltă e zugrăvit sf. mare mucenic Gheorghe. Această icoană e adusă din vremurile de demult în Moldova dela țarii Constantinopolului. In aceeași biserică cam la urmă, pe partea dreaptă se găsește mormântul starețului Paisie, în care se odihnesc prea cinstitele sale rămășițe; deasupra arde o candelă nestinsă. Pe perete e pus portretul lui. El nu e cinstit ca sfânt, dar frățimea îl cinstește ca pe starețul ei și ca pe un întemeietor iscusit al unei înalte vieți monahale. Această biserică e împărțită în două. Mai este o biserică clădită toată cu cupole și cruci. In partea de răsărit miază-zi se află trapeza mare și largă a frățimii. Poarta mănăstrii toată e pictată cu icoane.

La poartă, o clopotniță mare cu clopote și ceas. In jurul mănăstirii sunt construite, asemenea unui oraș mare, dependințele mănăstirii. Mai întâi, bolnița [1]) asemenea unei mănăstiri, cu biserică și cu clopotniță. După aceea, case pentru oaspeți, grajduri, șoproane, diferite fabrici, diferite ateliere și o mulțime de chilii retrase cu grădini și cu pomi roditori, multe schituri și multe biserici cu clopotnițe, asemenea bisericilor cu popor, și prin toate se face slujbă în fiecare zi. Cu drept cuvânt, această mănăstire a Neamțului e ca un oraș mare și frumos. Se zice că în ea sunt mai mult de 800 de monahi. Dar viață cu totul strictă de obște nu are. Deși mitropolitul Veniamin s'a căznit să facă viață de obște, dar părinții mai bătrâni nu au consimțit și au zis mitropolitului: nu putem păzi în totul rânduielile unei vieți aspre de obște, pentru numărul nostru mare. Și mitropolitul nu s'a mai opus. Dar, deși monahii nu duc o viață în totul de obște, totuși nici după voia nimănui nu-i îngăduit a trăi, ci fiecare călugăr trăiește

[1]) Spitalul.

sub cârmuirea vreunui bătrân şi a duhovnicilor, şi toţi laolaltă se supun arhimandritului. Iar arhimandritul se călăuzeşte de sfatul soborului de bătrâni. Slujba bisericească se face în două limbi, după predania stareţului Paisie, foarte bine şi paşnic, şi aspru se observă toate rânduielile, după tipicul slujbelor din muntele Atosului fără nicio scădere. Hainele sunt moldoveneşti, iar nu ca în muntele Atosului.

(Dela Neamţ se reîntorc în mănăstirea Vorona, de unde capătă învoirea stareţului Rafail şi, luându-şi paşaport, în ziua de 28 Septemvrie 1839, pleacă în muntele Atos, iar, de acolo, peste un an şi jumătate, în 1841 trec din nou în Rusia. Călătoria spre sf. Munte, Partenie o face în tovărăşia unui frate Nikita).

Şi am pornit pe valea Siretului, de partea dreaptă, şi am ajuns la oraşul Roman, şi acolo am trecut râul Moldova, care se varsă în Siret. Şi mergând încă o zi, am ajuns în oraşul Bacău; aici am trecut peste râul Bistriţa, care dă în Siret. De aici peste trei zile am ajuns la Focşani, iar aici ne-au însemnat paşapoartele şi am trecut graniţa şi am intrat în principatul Valahiei. Oraşul Focşani jumătate pe stăpânire moldovenească, iar jumătate valahă.

Dela Focşani, după un drum de trei zile, prin Valahia, prin munţii Carpaţi, este marea mănăstire rusească Poiana-Mărului, unde a trăit marele stareţ Paisie Velicikovski. Ni s'a spus că mănăstirea e mare şi bogată, fraţii trăiesc mulţumiţi; femeile nu intră în această mănăstire; şi în ea trăiesc mai mult Maloruşi. Dar noi acolo nu ne-am dus, temându-ne ca să nu ne prindă iarna; şi ne-am dus de-a-dreptul spre Dunăre.

Dela Focşani, am mers trei zile şi am ajuns în oraşul Brăila, aşezat pe malul Dunării, şi acolo am zăbăvit două zile. In Brăila trăiesc mulţi Ruşi, negustori şi simpli locuitori; port al principatului Valahiei, mare şi frumos. Şi acolo, în multe locuri ni s'au însemnat paşapoartele; după aceea ne-au deschis porţile şi ne-au dat drumul în carantina de pe malul turcesc, şi cu bărci uşoare am plutit pe Dunăre în stăpânirea turcească. Plutind pe Dunăre, am ajuns în târgul Măcin. Dela Brăila la Măcin sunt trei ceasuri (15 verste).

(Despre Românii dobrogeni, autorul povesteşte):

După aceea, am ajuns într'un sat cu Români, şi aicea ne-am odihnit cu hrană şi băutură. Indreptându-ne la drum, am mers nouă zile în sus pe malul Dunării, prin părţile cu sate de creştini. Numai că tare ni se urâse, că în fiecare sat trebuia să ne arătăm pe la cerbagiu [1]), stăpânul satului, să ne arătăm paşapoartele. La dânşii este atâta rigoare, că nimenea nu poate primi vreun străin fără învoirea cerbagiului. Ţăranii însă sunt aşa de buni şi primitori de străini, cum în toate pribegirile mele nu mi s'a întâmplat să văd. Dela Măcin până la orăşelul Ruşciuc, pe malul Dunării, am mers nouă zile şi am găzduit

[1]) Autoritate turcească.

ca la rude, toţi pe'ntrecute ne doreau la sine şi nu ştiau cu ce să ne ospăteze. Şi preoţii lor, cucernici şi blagocestivi, adeseori ne luau la ei de pe la oameni şi ne ospătau cum nu se poate spune de bine; mâinile şi picioarele ni le spălau; aşa de iubitori de străini sunt oamenii aceia...

Partea aceea e bogată în roade şi cereale, îndestulată de toate bunătăţile, cu adevărat rai dumnezeiesc, adăpată de Dunăre şi de râuri mai mici, de izvoare ce curg din munţi şi păduri, bogată în peşti şi în toate roadele şi păduri şi lanuri cu pâine, şi vite şi stupi cu albine; şi iarnă pe aici aproape nu este. In pădure, mai mult de jumătate sunt pomi roditori, ca: peri, meri, vişini, cireşi, nuci felurite, corni şi viţă sălbatecă. Cât de bune locuri şi ce primitori creştini!... Câtă sărăcie şi jaf în norodul ei; aşa sărăcie în popor, rar mi s'a întâmplat să văd.

In timp de nouă zile nu am văzut decât trei biserici, şi acelea atât de sărace, cum nici nu se poate descrie; pe dinafară abia le cunoşti, iar pricina tuturor acestor rele, e mâna rea turcească; pe dinăuntru aproape nicio icoană zugrăvită, ci numai de hârtie, de iconostas nici vorbă nu poate fi; veşminte de materie proastă. După aceste lucruri, e uşor oricui să ghicească ce e acolo. Preoţi însă, în fiecare sat, câte unu, doi. Pe mulţi am întrebat: dece părţile acestea sunt aşa de îndestulate, iar oamenii atât de săraci? — Ei însă, cu ochii adesea lăcrămând, şi cu adânci oftări ne-au istorisit următoarele:

In adevăr, această parte e îmbelşugată şi bună, dar, pentru multele noastre păcate, Dumnezeu mereu ne cearcă şi ne pedepseşte. Din vechime, ţara noastră stă în hotar şi deseori războaiele se fac pe aici, din zece mult în doisprezece ani. Abia ne mai îndreptăm, creştem vite şi cultivăm grădinile — şi iarăşi se face război. Şi atunci, cine poate, fuge în Valahia, iar pe care îi prind Turcii, îi duc cu dânşii în ţara lor; turmele ni le mănâncă, caselor le dau foc şi grădinile ni le pustiesc. După ce trece războiul, care mai rămânem vii, iarăşi ne întoarcem pe la vetrele noastre, şi ne facem pe ruine bordee, şi iar ne apucăm de gospodărie. Gândeşte acum, când ne mai putem noi îndrepta? Se mai întâmplă încă şi altă nevoie: după fiecare război începe ciuma, care încă începe a ne secera; atunci iar lăsăm toate şi fugim, care încotro poate, şi ne ascundem prin munţi şi păduri, şi ne temem unii de alţii, frate de frate, şi fugim unii de alţii. Cu această mânie ne mai cearcă Dumnezeu adesea. Incă şi Turcii pe aici sunt tare răi şi sălbateci, mereu ne asupresc şi ne ruinează, bisericile ni le ard, la care găsesc argint, îl fură; icoanele le nimicesc, şi la nimeni nu ne putem jălui: paşa nu te primeşte, Ţarigradul e departe, iar noi ruinaţi. Răbdăm suferinţe şi aşteptăm milă dela Dumnezeu, până va veni Rosia, să ne scape de acest jug turcesc. — Noi ascultând acestea, mult i-am jălit...

(In ziua de 8 Aprilie 1841, Marţi în săptămâna Tomei, Partenie pleacă din muntele Atos, prin Arhipelag şi Constantinopol spre Moldova).

După aceea, am ajuns în orașul stăpânirii turcești, Tulcea, dar Turcii în el sunt tare puţini; mai toţi sunt creștini din Rusia. Acolo sunt două biserici, una grecească, în care stă un arhiepiscop grec, și alta rusească, cu trei preoţi ruși sub privigherea arhiepiscopului grec. Aici am zăbăvit un ceas și am pornit mai departe. De partea dreaptă, în zare, a rămas orașul turcesc Isaccea, și în acesta trăiesc mai mult creștini. Mai departe, pe malul drept al Dunării, a rămas orașul rusesc, Reni.

După aceea, am ajuns în orașul moldovenesc Galaţi. Dela Constantinopol și până la Galaţi noi am plutit cu vaporul șaizeci de ceasuri, distanţa e de mai bine de 1500 verste; pe uscat însă e mai aproape. După o carantină de șapte zile, am intrat în oraș. Orașul Galaţi e așezat pe malul stâng al Dunării, mare și întins. In el este port, debarcader pentru corăbii mari, patru pieţe, cincisprezece biserici, toate ca cele rusești cu turnuri, cu cruci, cu clopotniţe și clopote.

De aici, ne-am îndreptat spre Iași, cu căruţele. Am trecut prin Bârlad și Vaslui, iar a cincea zi am ajuns la Iași.

Ajungând, am poposit la metohul sf. Munte, în mănăstirea Trei-Ierarhi; ne-au dat odae, în care am stat nu puţină vreme, până ne-am terminat afacerile mănăstirești. M'am dus de mai multe ori la părinţii mei, rascolnici, îndemnându-i să lase rascolu și să se unească cu sf. biserică pravoslavnică. Dar ei nu mi-au primit cuvântul, și nici n'au mai stat de vorbă, deși eu și cu lacrimi în ochi rugându-i le-am spus că și de aceea am venit la ei, trimes din sf. Munte, ca să-i unesc cu biserica. Dar ei mi-au răspuns: tu de asta nu ne mai vorbi. Ai trecut singur, rămâi acolo; pe noi nu ne mai turbura; noi în ce am apucat, în aceea vom și muri.

(Din Iași, Partenie trece în Rusia, unde pribegește din loc în loc, din mănăstire în mănăstire, vreo doi ani, și apoi iar vine în Moldova pentru a se reîntoarce în sf. Munte).

Și așa, după o pribegie de alţi doi ani prin Rusia, iar m'am reîntors în Moldova, la părinţii mei, scriind în sf. Munte călugărilor să-mi arate ce trebue să fac...

După patru luni de zile am primit răspuns din sf. Munte dela călugării care mă chemau înapoi acolo... Am plecat la Galaţi, de acolo cu o barcă la Tulcea. Lucrurile le-am pornit înainte printr'un ieromonah, iar eu m'am îndreptat spre o pescărie a mănăstirii noastre din Atos, în josul Dunării, pe braţul sf. Gheorghe, unde am stat vreo trei zile. De acolo, am venit înapoi în Tulcea, cu încă trei monahi. De aici, gândeam să pornim spre sf. Munte pe uscat, cu acei trei monahi; alţi oameni însă ne-au spus, că pe vreme de iarnă drumul pe uscat până la sf. Munte e greu de făcut, că până acolo sunt ape mari și munţi cu troiene, — era prin Noemvrie. Atunci ne-am hotărât să pornim iar pe mare; bani aveam de ajuns. Un grec ne-a luat pentru transport tus-

patru numai 80 lei, adecă 16 ruble, până la Constantinopol. Ne-am luat merinde, la 6 Noemvrie am pornit şi la 9 Noemvrie am ajuns în Sulina.

(Autorul călătoreşte din nou prin mănăstirile Atosului, de aici prin Ierusalim şi alte locuri sfinte şi se întoarce iar la Constantinopol, pentru a veni iarăşi prin Moldova, de astă dată pentru ultima oară, de unde trece apoi în Rusia, tocmai la Tomsk în Siberia).

In ziua de 18 Martie 1847, luându-mi iertăciune dela părinţii atosişti, mi-am luat rămas bun şi dela slăvitul şi marele oraş Constantinopol, în care stătusem aproape patru luni. Am plutit pe straşnica Mare Neagră 60 de ceasuri şi am ajuns în Moldova, la Galaţi, unde am şi prăznuit Paştele.

Joi, în săptămâna luminată, am pornit spre Iaşi, cu căruţa, şi cu alţi tovarăşi; tocmai pe drum am început a mă gândi, cum voiu putea călca atât amar de cale până la Tomsk? Pe jos e cu neputinţă, căci mai aveam cu mine lucruri; cu căruţa iarăşi nu puteam, căci nu aveam bani să-mi cumpăr. Chiar de m'or ajuta părinţii, unul singur nu putea face atâta cale. Dar m'am lăsat în nădejdea lui Dumnezeu; cum o şti el, aşa m'o îndrepta. Iar Luni, în săptămâna Tomii, am ajuns la Iaşi, la părinţi.

Acum, cred de trebuinţă să vorbesc câte ceva despre Moldova.

Moldova este un principat, cu legile şi drepturile sale, are domnitorul ei supus Turciei, dar sub ocrotirea Rusiei; are mitropolitul ei, sub patriarhul de Constantinopol, cel a toată lumea. Din firea lor, Moldovenii sunt pravoslavnici şi straşnici păzitori ai rânduielilor sf. părinţi; toţi se supun păstorilor şi învăţătorilor bisericii, bine amintindu-şi cuvintele Mântuitorului: «cine ascultă de voi, de mine ascultă». Printre Moldoveni nu-s nici eretici, nici rascolnici. Slujba o săvârşesc în limba lor. Cu toate acestea, în Moldova sunt şi alte neamuri cu alte credinţi: mulţi Evrei, Nemţi şi Unguri. Mulţi Ruşi care trăiesc prin sate şi oraşe; dar Ruşii sunt rascolnici de felurite secte, alungaţi din Rusia din vremea lui Nicon, patriarhul Moscovei, şi a împăratului Petru I.

Moldovenii se smintesc mult de ei, şi pe care dintre rascolnici se întorc la pravoslavnicie, îi botează, zicând că dela rascolnici nu-i chip de dobândit nicio taină, căci dacă ei nu au episcop, nu pot avea nimic cu rost. Deşi unii din ei au popi, totuşi aceştia sunt fugari, opriţi de episcop a sluji şi lepădaţi de biserica apostolică. Mai sunt între aceştia şi lepădaţi de lege, care nu au nici măcar ungerea cu sf. mir. In Moldova se impune botezul şi celor ce vin din apus şi se unesc cu biserica pravoslavnică, şi botezul numai prin turnare nu-l socotesc, ba chiar pe unii din Maloruşi îi cercetează cu amănuntul, să vadă de nu cumva au botez numai prin turnare.

Moldova, la răsărit se mărgineşte cu Rusia, de care o desparte râul Prut şi Basarabia. La miază-noapte se mărgineşte cu Austria, având

graniță de uscat. La apus, se întind, dealungul Moldovei, munții înalți și greu de trecut ai Carpaților, acoperiți cu păduri nestrăbătute. La apus-miază-zi cu Turcia, despărțind-o fluviul Dunărea. In toată Moldova nu este loc șes. Cu toate acestea, pe cât munții Moldovei sunt de nestrăbătut și improprii viețuirii omenești, pe atât dealurile moldovenești sunt îndemânatice pentru viața omenească.

Cel mai roditor pământ, fără piatră; apă din izvoare și râuri cu îmbelșugare; păduri încă sunt de ajuns. Și întregul pământ al Moldovei e îndestulat cu roade, cu vite, cu stupării, dar mai ales cu grădini, vii, pruni, meri, peri, vișini, cireși ș. a. Pământ liber nu-i nicăieri , căci e ori boieresc, ori mănăstiresc; locuitorii trăiesc pe astfel de pământuri cu învoieli.

Limba stăpânirii la ei, e cea moldovenească.

In toată Moldova sunt cam la trei sute de mănăstiri, cea mai mare parte nu sunt de sine stătătoare, ci țin de alte mănăstiri; de cele slobode nu-s mai mult decât vreo șaizeci. Printre cele mai însemnate sunt: mănăstirea Neamțul, cu hramul înălțării Domnului, în care a trăit marele stareț Paisie Velicikovski, și până acum trăiesc în ea vreo opt sute de frați; a doua mănăstire e de călugărițe Văratec, cu vreo opt sute monahii; a treia e mănăstirea de călugărițe Agapia, cu vreo trei sute monahii; a patra, mănăstirea de monahi Secul, cu vreo sută de monahi; a cincea Râșca, a șasea Slatina. Toate aceste mănăstiri sunt la poalele Carpaților. Mai este apoi mănăstirea Vorona, cu hramul nașterii maicii Domnului, vestită prin viața de obște din ea. Și alte multe schituri răzlețe, cu rânduielile vieții sf. Munte.

Orașul Iași e cel dintâi oraș al Moldovei și capitală; în el trăiesc domnitorul și mitropolitul. Are 70 de biserici, dintre care douăzeci sunt mănăstiri; aceste sunt înconjurate cu ziduri, și nu-s de sine stătătoare, ci unele țin de sf. Mormânt, altele de muntele Atos, de muntele Sinai, iar altele sunt ale mitropoliei Moldovei. Cea mai însemnată e mănăstirea Trei Ierarhi, clădită din piatră albă cioplită; ea ține de sf. Munte Atos. In ea, în biserica mare, de partea dreaptă, într'o raclă de argint, sunt moaștele prea cuvioasei maice Paraschiva, care răspândesc îmbelșugate parfumuri. Pomenirea ei se face la 14 Octomvrie, ocolindu-se biserica cu sf. moaște în raclă. Mai este și vestita mănăstire Golia, cu hramul înălțării Domnului, închinată mănăstirii Vatoped din sf. Munte Atos; în această mănăstire e o icoană a maicii Domnului, făcătoare de minuni. Aici, în clopotniță, se aduce pe olane apă din afară de oraș și curge printr'o gură de leu, iar de aici prin țevi se împrăștie în oraș. Mai este apoi mănăstirea mare a mitropoliei, unde stă mitropolitul; și aici, în biserica sf. Gheorghe, e o icoană făcătoare de minuni a maicii Domnului. Biserica mare se clădește acum, și încă nu e terminată. Casele prin oraș cele mai multe sunt din piatră, ulițele largi, deși nu-s după plan, dar sunt drepte. Locuitorii de felurite neamuri,

credinţi şi graiuri. Dar neamul şi graiul stăpânilor e al Moldovenilor.

Adeseori oraşul Iaşi răsună de clopote, pentru că acolo e aşa obicei: când moare cineva, rudele se duc pe la biserici şi plătesc să se tragă clopotele. Asta se întâmplă deseori. Iar, la vecernie, utrenie şi liturghie, întâi lovesc în scândură (toacă) şi apoi trag clopotele...

Mitropolia Moldovei are sub ea trei eparhii: a Iaşilor, Gugrov şi Bordujeni, dar toţi episcopii trăiesc în Iaşi.

In sfârşit, în ziua de 28 Mai 1847, am ajuns la Kiev,... iar la 11 Septemvrie, acelaşi an, în Tomsk, unde am fost primit în casa arhierească de episcopul Afanasie din Tomsk».

1846

PORFIRIE USPENSKI

Eruditul cărturar Porfirie Uspenski (1804-1885), care a vizitat de câteva ori Orientul Apropiat, cu scopul de a studia starea pravoslavnicilor subjugaţi de Turci, la înapoiere în drum spre patrie, în 1846, a trecut prin Bucureşti şi Iaşi, lăsând însemnări despre mănăstirile locale. Scrierile lui Uspenski au fost publicate de Academia de Ştiinţe din Petersburg (dela 1894, comentate de P. Sîrcu), sub titlul: *Cartea fiinţei mele*. Traducerea românească s'a datorat lui Ştefan Berechet (Bucureşti, 1920), iar textul ce urmează, cu privire la Muntenia, este comentat de George D. Florescu.

Interesul Ruşilor faţă de problemele bisericeşti din Principatele Dunărene a crescut în a doua jumătate a veacului al XIX-lea. Cunoaştem astfel, lucrarea lui E. Golubinski: *Schiţa istoriei bisericilor pravoslavnice din Bulgaria, Serbia şi România sau Moldo-Vlahia* (Moscova, 1871, trad. românească de Caracicoveanu, Iaşi, 1879). Nicolae Laşcov (1859-1933) a scris despre *Perioada întunecată a istoriei României* (traducerea românească în « Biserica Ortodoxă Română », 1885, IX, p. 696 şi urm.) şi a tradus în ruseşte lucrarea episcopului Melchisedek al Romanului: *Papismul şi starea actuală a bisericii ortodoxe în regatul României* (« Operele Academiei din Kiev », 1884, nr. 6 şi 7). Amintim studiile profesorului N. I. Petrov (în volumul *Basarabia*, redactat de P. Batiuşkov, Petersburg, 1892), V. Kolokóliţev (*Organizarea ocârmuirii bisericii pravoslavnice române din vremea autocefalităţii sale*, Kazani, 1897), F. Kurganov (*Schiţe ale istoriei moderne a bisericii române*, « Notiţele Universităţii din Kazani »), precum şi lucrările profesorilor I. S. Pálimov, P. Sîrcu, A. Iaţimirski, S. Vilinski şi ale altora. G. Samurian a scris şi el în ruseşte despre *Biserica pravoslavnică română în* 1897 (« Citire creştinească », 1898, II; « Vestitorul bisericesc », 1899). De sigur, opera de căpetenie a fost: *Cercetări şi monografii asupra istoriei bisericii moldoveneşti* (Petersburg, 1904), — monumentalul volum al lui Arsenie Stadniţki (1862-1936), viitor rector al Academiei din Moscova şi mitropolit al Novgorodului. Acest studiu — teză de doctorat, distinsă cu premiul « Uvarov »,— este remarcabil şi prin faptul că autorul a vizitat,

în 1890, România, publicând printre altele propriile sale convorbiri cu episcopul Melchisedek (comp. capitolele despre Veniamin Kostaki, Neofit şi Filaret Scriban, Melchisedek şi Silvestru al Huşilor, *op. cit.*, p. 335, 395, 458, 461 şi urm.). [1]

Despre Filaret Scriban (1811-1873), rectorul seminarului Socola din Iaşi, amintit mai jos de Uspenski, comp.: V. I. Askocenski, *Istoria Academiei Duhovniceşti din Kiev, după reorganizarea ei în* 1819 (anexe VII-VIII); E. Poprujenko, în « Vechimea Kievului » (1885), şi « Din trecutul nostru » (1936, nr. 28-30, p. 32). Trimes la Kiev de mitropolitul Veniamin Kostaki, Scriban (Vasile Popescu) a ajuns magistru al Academiei, în 1841. Călugărindu-se, el şi-a luat numele monahal al mitropolitului Filaret al Kievului, vizitând apoi pe mitropolitul Filaret Drozdov al Moscovei. Importantă este colaborarea şi corespondenţa sa cu Alexandru Scarlat Sturdza [2]).

Ilustrul cărturar Melchisedek Ştefănescu (1822-1892), episcopul Romanului, magistru şi membru onorar al aceleiaşi Academii din Kiev (1851), membru onorar al Academiei Duhovniceşti şi membru corespondent al Societăţii arheologice din Petersburg şi membru al Academiei Române, a suferit chiar pentru sentimentele sale filoruse, mai cu seamă după 1885, când el a vizitat din nou Rusia [3]). Scrierile sale prezintă interes pentru studiul trecutului relaţiilor culturale românoruse.

In ce priveşte, însă, însemnările de călători, contemporani lui Porfirie Uspenski, amintim pe sârbul Ioachim Vuici, care îşi scrie însemnările din 1839, şase ani mai târziu, la mănăstirea basarabeană Hârjauca, folosind între altele unele informaţii din revista rusească « Albina Nordului », din 1841. Dimitrie M. Kniajevici (1788-1844), şeful regional al învăţământului din Odessa, şi fratele său, Nicolae I. Nadejdin (1804-1856), au vizitat în 1840 Moldova, Muntenia şi Transilvania; prezenţa lor la Iaşi e semnalată la 13-16 Septemvrie 1840 de « Albina Românească ». P. Sakovici publică în revista « Invalidul Rus » (1854, nr. 288): *Vizita la mănăstirea Neamţ la 20 Mai* 1854. In schimb, cunoscutul « pelerin

[1]) Despre tipăriturile ruseşti bisericeşti din anii 1581—1721, care au circulat la noi, scrie D. Bogdan, *Intre Români şi Ruşi*, pp. 821—824; autorul aminteşte câteva traduceri româneşti după cărţile ruseşti din secolul XVII, printre care *Toiagul cârmuirii* (Moscova, 1666), tradus în 1731 de ieromonahul Manasie, şi *Tâlcuirea la apocalips* a arhiepiscopului Andrei al Cesareii (ed. la Kiev), tradusă în 1704 de episcopul Damaschin al Râmnicului.

[2]) G. Bezviconi, *Din vremea lui Al. Sturdza*, p. 69 şi urm.

[3]) Idem, *Profiluri*, p. 166 şi urm.; A. Stadniţki, *op. cit.*, p. 491 (răspunsul lui Melchisedek, dat în Parlament lui D. Sturdza: « Dacă eu acţionez sub influenţa Petersburgului, atunci domniile voastre — sub influenţa Berlinului şi a Vienei »). Discursul de recepţie al lui I. Kalinderu, la Academia Română, la 25 Martie 1894.

transilvan » — Ion Codru-Drăgușanu (1818-1884) [1], vizitează în iarna anului 1843 Petersburgul.

« Această capitală — scrie călătorul român, care a colindat tot Occidentul, — e una din cele mai nouă, dar și cea mai strălucită, în toată Europa, căci, pe lângă gustul ales european, are luxul asiatic de tovarăș, ca niciuna din câte am văzut până aici. Petersburgul, fondat de Petru cel Mare numai în 16 Mai 1703, zace la marginea Ingriei, aproape de golful Finic, pe rovinoasele maluri ale Nevei, și, peste douăsprezece insule, cuprinde o suprafață de două mile pătrate. N'are porți, bariere nici altă închizătură oarecare... Petersburgul, cu nenumăratele sale proporții pe bază lată, caracterizează Rusia în miniatură: are pieți monstruoase, străzi lungi și drepte, multe largi de o sută cincizeci, și niciuna mai strâmtă de șaizeci de urme. Deși la întâia vedere această cetate se pare cam destrămată, face un efect extraordinar prin arhitectura cea aleasă, prin regularitatea construcțiilor și grandiozitatea monumentelor, apoi, mai vârtos, prin canalurile sale, de ambele părți, în toată lungimea, încadrate cu granit cioplit în patru unghiuri din fundament și decorate cu parapete până la brâu, fie de granit, ca de desubt, fie de fier topit, formând lei, grifoni și acvile imperiale bicefale și bronzate. Nu e națiune în lume mai iubitoare de pompă ca Muscalul, dar nicăieri nu se vede mai mare profunzime spre a-și mulțămi astă pasiune... ».

Observațiile lui Ion Codru-Drăgușanu sunt din cele mai interesante, fie chiar aceea despre toleranța religioasă în Rusia, superioară celorlalte țări. Avuția și strălucirea elitei capitalei îl sperie pe călător. După ce descrie superba catedrală a sf. Isaachie, el vorbește de monumentul lui Petru cel Mare — « acest erou călare ...». Părăsind Rusia, românul simte datoria să mărturisească, că Rușii « în genere sunt oameni cu inimă bună, foarte prevenitori către străini și se străduiesc ca acestora să le dea o cât mai bună ideie despre țara și neamul lor ».

Ca să încheiem șirul călătorilor români în Rusia, amintim pe Andrei Șaguna, [2] în 1835, și pe călugărul Chiriac, din mănăstirea Secul, în 1851, însemnările lui fiind transcrise doi ani mai târziu de arhimandritul Andronic din mănăstirea Noul Neamț (Chițcani) [3] și publicate de G. Giuglea (« Biserica Ortodoxă Română », 1936, p. 153 și urm.; ne-a atras atenția mitropolitul Tit Simedrea). Rămâne de citat notele de drum ale lui G. Sion, Teodor Burada, N. Iorga, Radu D. Rosetti (*Din pravoslavnica Rusie*, București, 1913) și altele.

Interesul Românilor față de problemele rusești crește, dar seria scrierilor pamfletare și anonime completează deseori cadrul biblio-

[1]) G. Bezviconi, *Profiluri*, p. 63 și urm.

[2]) *Dreptul canonic* al mitropolitului Șaguna s'a tradus în rusește în 1872.

[3]) A. Stadnițki, *Arhimandritul Andronic, egumenul mănăstirii Noul Neamț*, Chișinău, 1895.

grafic [1]). N. Măldărescu traduce (Craiova, 1863) *Adevărul despre Rusia*, de P. Dolgorukov, faimos emigrant mort în 1868 la Geneva [2]). Barbu Paleolog-Văcărescu [3]) este autorul scrierii: *Histoire de l'empire de Russie* (Bucureşti, 1869, volum în colecţia lui G. D. Florescu); Graur scrie *La Roumanie et le tsarisme* (Paris, 1897); M. Drăghiceanu — *Rusia contemporană* (Bucureşti, 1898); Elie de Cyon publică o serie de scrieri la Paris (1890-1895); locotenentul N. Negreanu (generalul de mai târziu, scriitorul Scarlat Preajbă) tipăreşte la Caracal, în 1904, lucrarea: *Armata rusă*. Ar fi să pomenim pamfletele emigranţilor: B. Hasdeu, Z. Ralli-Arbure [4]) şi D. Moruzi [5]), precum şi scrierea lui Em. Grant despre răscoala din Iunie 1905 de pe cuirasatul « *Potiomkin* » (Bucureşti, 1905). In sfârşit, memoriile diplomatului N. Cantacuzino, din prima perioadă a revoluţiei ruse din 1917: *Vieux temps—Vieilles figures*, apărute în « Revue historique du Sud-Est Européen » (1940, IV-V, p. 146 şi urm.)

Paralel cu aceasta, înregistrăm la noi creşterea influenţei literaturii ruseşti [6]).

Costache Stamati (1786-1869) [7]) este un eminent scriitor al Moldovei, mai important în privinţa limbii decât Bolintineanu, în unele puncte de vedere comparabil doar cu Eminescu; el aduce în literatura română multe accente byroniene prin poeţii ruşi — note romantice în general [8])... La Chişinău, el cunoaşte pe scriitorii ruşi Pavel Svinin şi Puşkin [9]), poetul exilat acolo între anii 1820-1824, ceea ce îl determină să scrie. Stamati traduce oda poetului Derjavin *Dumnezeu* şi o publică

---

[1]) A. şi G. Rally, *op. cit*, p. 135 şi urm.

[2]) P. V. Dolgorukov, *Schiţele Petersburgului*, *Pamfletele emigrantului*, Moscova, 1934.

[3]) Barbu zis Paleologu-Văcărescu s'a născut pe la 1842—1843; era fiul lui Iancu zis Paleologu, feciorul Saftei Barbu Văcărescu, a cărei mamă ceruse lui Ghica-Vodă, în 1835, că nepoţii ei de fiică: Iancu, Alecu şi Nicolae să poată lua numele de Paleologu, de altfel *pronumele* străbunicului Zoiţei Barbu Văcărescu, Paleolog Guliano, fiul lui Constantin Guliano, mare logofăt al patriarhiei la 1668—1672. Barbu Paleolog-Văcărescu este văr primar cu Maurice Paleologue, ambasador al Franţei la Petersburg, fiul lui Alecu şi al unei franceze *(G. D. Florescu)*.

[4]) Printre scrierile pamfletare ale lui Zamfir Ralli-Arbure (1848—1933), colaboratorul revoluţionarilor Neceaev şi Bakunin, nu trebuesc încadrate doar unele fragmente de amintiri, cu privire la revoluţionarii ruşi. « Analele Moldovei », Iaşi, 1942.

[5]) G. Bezviconi, *Romancierul D. Moruzi*, p. 24 şi urm.

[6]) Despre literatura rusă în România a scris P. D. Draganov, în ziarul « Rossia », din 12 August 1900.

[7]) G. Bezviconi, *C. Stamati*, p. 12 şi urm., şi *Puşkin*, p. 76.

[8]) G. Călinescu, *Istoria literaturii române*, Bucureşti, 1941, pp. 229, 232.

[9]) G. Bezviconi, *C. Stamati*, p. 16 şi urm.

în « Albina Românească » [1]) din Iaşi sub titlul *Lauda lui Dumnezeu* [2]). El se inspiră din sentimentalul şi romanticul Jukovski, în *Fiica lui Decebal* şi *Păgânul şi fiicele sale*, folosind scrierile poetului rus: *Harpa lui Eol* şi *Cele douăsprezece fecioare adormite*. Comedia clasică rusească: *Nedorosli* a lui Fonvizin, l-a influenţat în satira sa: *Cum era educaţia nobililor români în secolul trecut*. Stamati a modificat cunoscutul poem al lui Puşkin, intitulându-l *Prizonierul din Cerkezi*; de asemenea, o înrâurire a folklorului poetic al poemului lui Puşkin *Ruslan şi Liudmila* se observă în *Ciubăr-Vodă* şi în *Dragoş*; în *Roman din Vrancea* se înregistrează influenţa poemului *Ţiganii*, în *Gafiţa blestemată de părinţi* — a schiţei *Supraveghetorul de staţie*; ca şi Puşkin, Stamati consacră versuri lui Napoleon. El modifică poezia lui Lermontov: *E dureros şi trist*, în *Bătrâneţele*; apoi traduce poezia aceluiaşi poet: *Prizonierul*, schimbându-i sfârşitul, în *Hăulitul închisului*. El traduce 36 fabule din Krîlov şi Hemnitzer [3]) şi localizează satira: *Pompoasa audienţă la Satan*, a baronului Brombeus (Senkowski). [4])

Un admirabil traducător al fabulelor lui Krîlov, Izmailov şi Dmitriev a fost Alexandru Donici (1806-1866) [5]). El a mai tradus poemul lui Puşkin, *Ţiganii*, publicat la tipografia lui Eliade-Rădulescu din Bucureşti; Vasile Alecsandri foloseşte un fragment din această traducere în *Istoria unui galben*; de asemenea versurile lui Donici: *Păsărică mică*, sunt imitate după o poezie populară a lui Puşkin. In colaborare cu C. Negruzzi şi cu cheltuiala lui Al. Sturdza-Miclăuşanul, Donici traduce şi publică la Iaşi, în 1844, *Satire şi alte compuneri* ale scriitorului rus Antioh Cantemir (ediţia II-a la 1858).

Prieten cu Donici a fost Costache Negruzzi (1808-1868) [6]), cel mai fin prozator al acelei epoci. Cunoscând în exil pe Puşkin, el s'a simţit atras de literatură; a tradus poezia sa *Şalul negru* şi schiţa *Cârjaliul*, consacrată faimosului haiduc de pe vremea eteriei din 1821, care n'a fost de loc — adaugă traducătorul — un tâlhar romantic à la Salvator

---

[1]) 1830, nr. 12 p. 12.

[2]) E. Dvoicenco, *Viaţa şi opera lui C. Stamati*, Bucureşti, 1933, şi *L'influence de la littérature russe sur la littérature roumaine moderne*, « Preocupări literare », 1940, p. 33 şi urm., şi « Revista Fundaţiilor Regale », 1937, X.

[3]) I. Negrescu, *Influenţe slave asupra fabulei româneşti în literatura cultă*, 1925.

[4]) Altă traducere din Brombeus, de A. A. Dio: *Viaţa femeiască în câteva ceasuri* (1840), iar în *Calendariul* bucovinean din 1854, amintim povestirea *Rătăcire*, imitată din Puşkin.

[5]) G. Bezviconi, *C. Stamati*, p. 48 şi urm. Fabulele lui Krîlov au mai tradus Ion Sârbu (1830—1868) şi Alexe Nacco (1832—1915), care a tradus din Alecsandri în ruseşte şi din Lermontov în româneşte. Poemul *Ţiganii* au mai tradus A. Bortkievici şi C. Iordăchescu (1924), I. Popovici (1930) şi I. Buzdugan (1935).

[6]) Idem, *C. Negruzzi*, « Cetatea Moldovei », 1942, II—III, şi *Puşkin*, p. 103.

Rosa. O nuvelă a lui Negruzzi poartă titlul rusesc: *Scacica* (O alergare de cai). El a tradus după lucrarea lui Saveliev şi a publicat *Călătoria arabului patriarh Macarie* (1844, în « Propăşirea »), care pe vremea lui Vasile Lupu a vizitat Voevodatele Dunărene, trecând la Moscova, şi a revăzut, apoi, *Descrierea Moldovei* a lui Dimitrie Cantemir. Negruzzi imită două poezii ale lui Puşkin, în versurile sale: *Gelozie* şi *La Maria*. Dar şi în întreaga sa proză, şi mai ales în nuvela istorică *Alexandru Lăpuşneanu*, ca şi în *Aprodul Purice* [1]; se simte influenţa creaţiei lui Puşkin, Lăpuşneanu fiind un *Boris Godunov* al literaturii româneşti.

Bogdan Hasdeu (1838-1907), mai ales prin începuturile sale literare şi istorice, este un produs al mediului rusesc, ca şi mai toţi ceilalţi emigranţi politici din Rusia. In tinereţe, Hasdeu imită pe Puşkin şi Lermontov [2]. Ideile lui « dacice », autohtoniste şi poporaniste găsesc izvorul lor în slavianofilismul democrat al lui Aksakov [3]. Constantin C. Stamati-Ciurea (1828-1898) scrie ruseşte şi româneşte, dar şi în alte limbi, fiind influenţat de Turghenev şi Gogol [4]. Influenţe ruseşti, fie chiar indirecte prin traduceri franceze, se observă la Gheorghe Coşbuc, Duiliu Zamfirescu, Mihail Eminescu, Vasile Conta, Ştefan Basarabeanu (Victor Crasescu-Crasiuc), Mihail Sadoveanu [5] şi alţi scriitori contemporani [6]. Romancierul Dimitrie Moruzi (1850-1914) [7], dar mai ales Constantin Stere (1865-1936), prezintă puternice influenţe ale literaturii ruse. Axente Frunză (1860-1933), un leninist de altădată, traduce din autorii ruşi, Goncearov: *Oblomov*, Cehov: *Oamenii de prisos*, Korolenko: *Fără grai*, Gorki: *Copilăria mea*, şi alţii.

Cititorii români manifestă totdeauna un interes viu pentru literatura rusă, încât putem înregistra în perioada modernă a evoluţiei scrisului românesc numeroase traduceri din operele principalilor autori ruşi. Astfel, din scrierile lui Puşkin: *Fiica căpitanului* (de Grozescu,

---

[1] N. Iorga, *Histoire des relations*, p. 285.

[2] E. Dvoicenco, *Inceputurile literare ale lui B. Hasdeu*, Bucureşti, 1936, şi « Revista Fundaţiilor Regale », 1937, X, p. 81.

[3] V. Ciobanu, *op. cit.*, p. 140 şi urm.

[4] G. Bezviconi, *C. Stamati*, p. 86.

[5] *Literatura în Uniunea Sovietică*, « Veac Nou », 4 August 1945.

[6] E. Dvoicenco, *L'influence*, p. 36, şi « Revista Fundaţiilor Regale », p.77 şi 81. Barbu Lăzăreanu, scriind despre *Ion Creangă* (Bucureşti, 1947), semnalează bogăţia fondului folkloristic al povestirii despre ostaşul rus Ivan Turbincă; autorul citează o notiţă a revistei « Dacoromania » Cluj, 1929—1930, p. 614), care aminteşte urme de basme ruseşti în năzdrăvăniile lui Harap Alb, în *Fata babei şi fata moşneagului*, *Povestea porcului*, *Danilă Prepeleac* ş. a.; acelaşi subiect îl tratează şi Emanoil Bucuţă : *Pe urmele lui Harap Alb*.

[7] G. Bezviconi, *op. cit.* Probabil, el semnează « Sonia » traducerile din Lev Tolstoi : *Dumnezeieşti şi omeneşti* şi *Trei întrebări*, în revista « Unirea Femeilor Române » (Iaşi, 1913, nr. 3, 1914, nr. 1).

în revista « Familia », apoi în broşură, 1900, G. Rareş = G. Botez şi I. Răcăciuni, 1938), *Nuvele alese* (de I. Hussar), *Duelul* (de P. Stănescu), *Dubrovski* (de Vlădescu, 1909), *Haremul* (de G. Carp, 1910), *Dama de pică* (de I. Constantinescu-Delabaia, 1915), *Boris Godunov* (de Gr. Avakian şi I. Dimitriu, 1937), precum şi alte traduceri din revistele « România » (1884), « Flacăra » (1922), « Lamura » (1924), « Nădejdea » (1932)...[1]) Gogol intră în literatura românească prin adaptarea capodoperei sale în piesa lui P. Grădişteanu: *Revizorul general*, la 1874; înrâuriri la Odobescu, în *Pseudocynegeticos*. Câţiva ani mai târziu apare o serie de traduceri în gazete şi în broşuri: *Vecinii şi strigoaica* (Sibiu, 1886), *Taras Bulba* (1883; G. Tăuşan, 1898, L. Brândză, I. Hodoş) *Insurătoarea* (de A. Gjers, 1899), *Memoriile unui nebun* (de B. Marian, 1899). Dela 1908 traducerile din scrierile lui Gogol se înmulţesc: *Revizorul* se traduce de multe ori (de N. Dunăreanu şi Alexandrescu-Dorna, 1909, pe lângă traducerile lui Wechsler din 1904 şi Morozov din 1906), *O noapte de Mai* (de V. Caraivan, 1908, şi Z. Ionescu, 1915), *Memorile unui nebun* (de I. Duscian), *Hatmanul* (Belinski, 1910), *La şezătoare în Ucraina* (de M. Ionescu, 1915) şi multe altele. Din proza lui Lermontov: *Un erou al timpului nostru* (de B. Marian, 1909) şi *Fatalistul* (în rev. « Familia »), apoi *Bela* şi *Demonul*, poem tradus de I. Rădulescu (1920) şi G. Lesnea (1939). Din scrierile lui Turghenev amintim principalele traduceri: *Un cuib de nobili* (1905, de Lucia Subotici, E. Cerbu, S. Leonard, V. Ionescu), *Părinţi şi copii* (de Duscian, Rareş), *Memoriile unui om de prisos* (de N. Einschlag, 1906, Constantinescu-Delabaia, 1915), *Mumu* (de B. Roiu, N. Grigoriu), *Fum* (de Constantinescu-Delabaia, 1914), *Asia* (de N. Pastia, 1909) şi altele[2]). Din operele lui Dostoevski: *Umiliţii şi ofensaţii* (în « Românul », 1885, apoi în volum, de Al. Iacobescu), *Crimă şi pedeapsă* (de M. Canianu, 1899-1902, apoi de S. Avramov, I. Pas), *Suflet de copil* (de N. Daşcovici), *Fraţii Karamazov* (de G. Rareş, 1921), *Precocii* (de N. Daşcovici, 1923), *Netocika, O femeie blândă, Iubire tragică* (de G. Rareş), *Cine-i vinovat?* (de Alice Gabrielescu). [3]) Din operele lui Lev Tolstoi traducerile sunt mult mai numeroase, [4]) încât cităm doar câteva importante: *Invierea* (de I.

---

[1]) G. Bezviconi, *Puşkin*, p. 98 ş. a.

[2]) Primele traduceri: *Imnul iubirii*, de Fr. Dancé, 1881; *Lucrătorul şi omul cu mâinile albe*, de L. Câmpianu în « Literatorul », 1883; *Clara Milici*, de E. Hodoş, 1890, Sibiu; *Intâia dragoste*, în « Familia », apoi E. Vaian, 1891; *Ceasornicul*, de G. Adamescu, 1890; *O seară la Sorrento*, de S. Cujbă, 1895, ş. m. a.

[3]) Mai traduc: W. Ghül, L. Filianovici, I. Teodorescu-Constant, G. Vlădescu, D. Tudoran, C. Negoiţă, M. Straje, L. Pătrăşcanu, B. Marian, I. Călugăru ş. a., iar Climent Bontea publică despre *Dostoevski* o broşură, în 1926, la Focşani.

[4]) Sanda Diaconescu, în « Studii şi Cercetări Istorice », 1944, vol. XIX, p. 101 şi urm. Despre Tolstoi au scris: N. Iorga, S. Mehedinţi, G. Ibrăileanu, Duiliu Zamfirescu, C. Stere, N. Zaharia, B. Teodorescu, C. Narli — *Tolstoi*

Duscian, 1910, G. Rareş, 1928), *Cadavrul viu* (de Gr. Avakian şi Florentin, 1928), *Război şi pace* (de E. Darzeu, G. Rareş, 1918, A. Corbul), *Ana Karenina* (E. Darzeu, G. Rareş, Ana Botez, I. şi S. Pas, *Sonata Kreutzer* (1891; M. Gheorghiu, 1908, L. Dauş, 1909, G. Rareş, 1928, V. Ionescu), *Moartea lui Ivan Iliici* (de G. Rareş, 1928), *In ce constă credinţa mea* (de I. Duscian, 1924), şi altele; recent V. Harea a publicat o carte despre filosofia marelui scriitor. Din proza lui Vladimir Korolenko s'a tradus: *Muzicantul orb* (de El. Socor, 1908), *Nuvele siberiene* (de I. Hussar, 1908), *Marea* şi *Noaptea de Paşti* (de G. Carp şi Quidam, 1911). *Noaptea* (de Roman Stere), *Visul lui Macar* (de N. Dunăreanu). Din schiţele şi nuvelele lui Cehov au tradus, mai ales după 1908, N. Dunăreanu, L. Brândză, I. Duscian, C. Sfat, R. Boureanu, Cruceanu, Sofia Dobrogeanu-Gherea, M. Sevastos, G. Carp, M. Dima, E. Pasenti, T. Lăzărescu, G. Belinski, G. Vlădescu... Amintim de asemenea: I. Duscian a tradus din *Poveştile* marelui satiric Saltîkov-Şcedrin, iar C. Dobrogeanu-Gherea — *Furtuna*, puternica dramă a lui Ostrovski.

In sfârşit, traducerile din operele lui Maxim Gorki apar în româneşte dela 1895, înmulţindu-se după 1905; în ziare, reviste şi broşuri găsim: *Vagabondul şi tovarăşul meu de drum* (de P. Neagoe, 1895), *Scene din viaţa vagabonzilor* (de G. Carp), *Nuvele* (de Lia Hîrsu), *Omorul* (de S. Nădejde, 1911), *Revelionul* (de Luca şi Damianov, 1909), *Jertfele iubirii* (de G. Ionescu-Olt, 1910), *In temniţă* (de Albatros şi Paukerov, 1905), *Parveniţii* (de L. Brândză, 1906), *Nuvele* (de H. Petra-Petrescu, 1906), *Omul* (de A. Luca, 1908), *Máliva* (de M. Gaspar, 1906), *Stăpâni şi robi* (de G. Moscu, 1910), *Azilul de noapte* (de I. Nădejde, 1904), piesă care s'a jucat pentru prima oară pe scena teatrului Naţional din Bucureşti la 31 August 1915, *Printre străini* (de S. Casvan), *Konovalov* (de A. Florescu, Răduţ, 1910, Rădulescu), *Mama* (de O. Călin şi I. Nour, 1910, I. Pas şi S. Casvan), *Căsnicia Orlovilor* (de R. Streitman, 1915), *Lepădăturile societăţii* (de N. Rădulescu-Niger, 1921), *Mizeria unei copile* (de P. Dima, 1916), *Sufletele desnădăjduite* (de D. Zavalide, 1913), *Ceva mai bun, mai omenesc* (de L. Paukerov, 1905), *Pe coastele Italiei* (de I. Pas), *Iubita* (1909), *O idilă* (de C. Ionescu-Olt, 1911), *Cântecul şoimului* (1919), *In stepă* (de G. Carp), *Macar Ciurda* (de Z. Stancu) şi altele. [1])

---

educator (1929) ş. a. Incă în 1889, la Bucureşti a apărut traducerea din Tolstoi: *Cruzimile ţarului, Misterele din viaţa lui Ivan cel Groaznic* (tot pe la sfârşitul veacului trecut, artistul italian Rossi a repurtat la Iaşi un mare succes în *Moartea lui Ivan cel Groaznic*). Printre traducători mai amintim: A. de Gjers, patriarhul Nicodim, B. Marian, A. Luca, P. Halippa, Constantinescu-Delabaia, E. Boureanu, I. Nădejde, Z. Stancu.

[1]) Astăzi, din traducători mai amintim pe R. Donici, iar din poeţi pe Vladimir Cavarnali. Din traducătorii poeziei româneşti în ruseşte

In nicio ramură de activitate literară, influenţa rusă nu este mai evidentă decât în critică [1]). Hasdeu, al cărui spirit critic era pătrunzător, a fost un bun cunoscător al mentalităţii criticilor literaturii ruse. C. Dobrogeanu-Gherea (1855-1920), un emigrant politic din Harkov, vine cu un bagaj de teorii estetice formulate în Rusia. Estetica sa era de influenţă rusească (dela marele critic Belinski şi succesorii săi), iar nu a lui Taine [2]), de aici izvorând conflictul criticismului său marxist cu cel filosofic german al lui Titu Maiorescu [3]). Perioada « generoşilor » socialişti începe la Iaşi pe la 1875, când N. Zubcu-Codreanu, dr. Russel, Dobrogeanu-Gherea, trec din Rusia în Moldova, ca refugiaţi politici, şi pun primele temelii ale mişcării socialiste în România, sub influenţa socialismului rusesc. [4]) Poporanismul profesorului Stere şi a criticului literar G. Ibrăileanu, promovat prin revista « Viaţa Românească », era inspirat de gânditorii ruşi Cernîşevski, Gleb Uspenski, Peşehonov, Lavrov, Mihailovski [5]).

Aceste influenţe literare, ca şi schimbul de călători de seama cărturarului Porfirie Uspenski, stau la baza perioadei moderne a relaţiilor româno-ruse. Dar, să revenim la cele scrise de Uspenski.

« 31 Iulie. Merg la Bucureşti, capitala Munteniei. Adio, munţi, mare şi râuri. Adio, Dunăre! Acum voiu trăi pe uscat.

2 August. Inaintea prânzului am ajuns în Bucureşti şi m'am oprit la hotelul german al lui Brenner [6]).

---

amintim pe Vasile Laşcov (1860 — 1933), Olga Gordon şi Vl. Katranov.

[1]) V. Ciobanu, *op. cit.*, p. 85.

[2]) *Ibidem*, p. 171.

[3]) C. Rădulescu-Motru, *Idealurile sociale şi arta*, « Noua revistă română », nr. 2, p. 59.

[4]) I. C. Atanasiu, *Mişcarea socialistă în România*, Bucureşti, 1932, şi C. T. Petrescu, *Socialismul în România*, Bucureşti, 1940, cap. 2.

[5]) « Din trecutul nostru », 1936, nr. 31—34, p. 107, V. Ciobanu, *op. cit.*, p. 181 şi urm.

[6]) Brenner, un german de obârşie vieneză, care fusese şi în slujba Ruşilor pe vremea campaniei din 1828—1829, se stabilise ulterior în Bucureşti, unde achiziţionând un teren lângă biserica Stavropoleos—actuala stradă Smârdan — îşi ridică un han zis hotel, bine cunoscut în scurgere a mai multor decenii. Hotelul era pe fosta uliţă germană sau nemţească — nume care s'ar putea crede că se referă chiar la acest german, dar la drept vorbind vine dela alt han ce era mai la deal: hanul lui Germani, al unui bogătaş sârb de obârşie macedoneană trăitor pe meleagurile noastre şi al cărui neam se va înrudi ulterior chiar cu familia domnitoare sârbă a Obrenovicilor, dând totodată ţării noastre pe unul din reputaţii vistiernici ai lui Carol I: Menelas Germani. Hotelul lui Brenner era pe terenuri pe care Constantin Brâncoveanu le lăsase lui Barbu

Muntenia renaşte. Pământul ei e roditor, popor sănătos, simplu, satele sunt aşezate ca şi cele ruseşti pe două linii de-a-lungul drumurilor celor mari; copiii se zbenguesc şi fug de călători; toţi-s foarte albi şi frumoşi, au trăsături slave, feţele rotunde, ochii de culoarea cerului, dinţii mărunţi şi frumoşi, pieptul larg. Imi închipuiam pe Români bruneţi, dar în realitate toţi-s de culoare albă. In vinele lor curge sânge slav [1]).

3 August. Despre sosirea mea în Bucureşti au fost vestiţi de mai înainte, din Constantinopol, călugării sinaiţi, care au aici metohul lor [2]). Unul din ei, ieromonahul Macarie, cu care am făcut cunoştinţă

Bălăceanu-clucerul după confiscarea averii vărului acestuia din urmă, Constantin-aga. Terenurile fură în urmă confiscate şi acestui Bălăceanu, care se pusese rău cu Nicolae Mavrocordat. Acest prim domn fanariot confiscă întreaga avere a lui Barbu, îi ia şi viaţa, iar pe locurile confiscate Ioanichie Stavropoleos îşi ridică ctitoria, în Octomvrie 1724, cunoscuta biserică Stavropoleos de azi, aşa de reputată, dar care nu mai are nimic autentic dela reparaţiile orânduite de arhitectul Ioan Mincu.

[1]) Originea latină a populaţiei Principatelor Dunărene o sprijineau cărturarii occidentali, începând cu misionarul catolic Aeneas Sylvius, din veacul al XV-lea, precum şi discipolii colegiilor catolice: Miron Costin, D. Cantemir, istoricii transilvăneni, pe când Simion Dascălul, coautorul letopisețului lui Grigore Ureche, susţinea originea slavă; vorbind de descălecat, Simion Dascălul scria: « este făcută ţara din două limbi, din Români şi din Ruşi, de care lucru se cunoaşte că şi până astăzi este ţara giumătate de Ruşi şi giumătate de Români »; de asemenea povestind despre una din imigrări mai importante, în 1498, când Ştefan cel Mare a adus în Moldova o sută de mii de oameni din Polonia, cronicarul adăuga: « mulţi de aceia au aşezat Ştefan-Vodă în ţara sa, de şi până astăzi (prima jumătate a veacului al XVII-lea) trăieşte limba rusească în Moldova, mai ales pe unde i-au descălecat, că mai a treia parte grăieşte ruseşte ». Simion Dascălul a ajuns hulit de latinişti, mai ales deoarece el a repetat (ca şi Bandini, Nicolo Barsi, în sec. XVII, ş. a.), tradiţia, că Laslău, craiul Ungurilor, ar fi aşezat aici tâlhari trimeşi în armata sa de împăratul Rîmului, ca să lupte împotriva Tătarilor. Unii semnalau, că împăratul Romei — Traian, nu putea fi contemporan cu Laslău — Vladislav, trecând cu vederea faptul, că regele ungur n'a apelat la Traian, ci la « împăratul Rîmului », adică la suzeranul său — împăratul Germaniei. Originea slavă a Românilor sprijină Raicevich, primul agent austriac în Moldova, după tratatul dela Kuciuk-Kainargi (N. Iorga, *Istoria Românilor prin călători*, vol. II, p. 235, comp. *Osservazioni sulla Valachia e Moldavia*, Neapole, 1788; autorul semnalează creşterea populaţiei prin venirea pribegiţilor din Transilvania, Bulgaria, Serbia, Rusia). Doctorul german Karl Koch (*Wanderungen im Orient während der Jahre 1843 und 1844, I, Reise längs der Donau nach Konstantinopol und Trebisond*, Weimar, 1846) consideră pe Români drept urmaşi probabili ai Dacilor, dar apropiaţi de Slavi, recunoscând în vorbirea lor multe cuvinte slave, iar nu cele latine (N. Iorga, *ibidem*, vol. IV, p. 30). *(G. B.)*.

[2]) In Bucureşti au fost două biserici care erau metoaşe ale Sinaiului: mănăstirea sf-ta Ecaterina şi sf. Gheorghe zis « cel Vechi ». Prima este cunoscuta

în hotelul Cairo-Sinait, în 1845, a venit la mine dimineaţa cu arhimandritul scaunului Alexandriei, conducătorul moşiilor patriarhiei în Valahia... După frumoasele veşti despre Sinai, Macarie a început să se plângă, că principele Bibescu până acum nu-l recunoaşte ca exarh şi administrator al mănăstirii Mărgineni [1]), şi nu dă afară pe arhimandritul Ioachim, care de 32 ani administrează averile acestei mănăstiri, şi logofătul Florescu [2]), după porunca principelui, reţine veniturile averilor ei.

— Toate acestea îmi sunt cunoscute, — am spus onoratului sinait, dar aici nu pot să vă ajut; aş comunica consulului nostru ce m'a rugat arhiepiscopul vostru, dar nu-i aici; mi-au spus că a plecat să ia ape minerale. Voiu mijloci pentru Sinai în Petersburg.

Părintele Macarie, ascultând aceasta, mi se închină până la pământ. Ne iubind asemenea ploconeli, am încruntat sprâncenele şi m'am adresat arhimandritului. Insemn aici numai răspunsurile lui la întrebările mele:

1. Patriarhul Alexandriei Ierotei a murit la 8 Septemvrie 1845.

2. El şi-a desemnat urmaşul, arhimandritul Ierotei. Toţi creştinii sunt mulţumiţi cu alegerea lui. Peste 700 semnături sunt aşternute

---

ctitorie a boierului grec Pană, vistierul dela începutul veacului al XVII-lea, ucigătorul lui Moise Szekely în lupta dela Braşov din 1603, şi a fost multă vreme cunoscută sub numele de: mănăstirea lui Pană-vistierul. Biserica a avut ulterior hramul sf-tei Ecaterina dela pronumele soţiei lui Alexandru voevod Ipsilanti, sora lui Constantin voevod Moruzi, care ca ocrotitoare a lăcaşului de rugă s'a îndeletnicit cu repararea bisericii şi ridicarea hanului înconjurător. Nu se ştie totuşi când a fost închinat acest lăcaş bisericesc sfântului Munte Sinai din Arabia, căci nu este cunoscut vreun act care să amintească de acest fapt. S'ar putea ca această închinare să fi fost făcută de Nicolae Mavrocordat, care a mai afierosit şi alte biserici la locuri sfinte greceşti din Orient, fără încuviinţarea ctitorilor lor şi a soborului bisericesc, pe care de altfel îl şi desfiinţase.

A doua biserică bucureşteană metoh al Sinaiului a fost sf. Gheorghe-Vechi, fosta mitropolie dinainte de 1658, închinată la sfârşitul veacului al XVII-lea, după răsunătorul proces pe timpul domniei lui Radu-Leon, când Teodosie, de curând suit în scaunul mitropolitan, se opinteşte din toate puterile sale pretenţiilor egumenului Anania dela Muntele Sinai, de a lua în stăpânire întregul deal al mitropoliei, ce dăinuia de vreo zece ani, râvnind mai ales la însemnate averi în moşii cu care Constantin Şerban voevod înzestrase ctitoria lui.

[1]) Este vechea mănăstire dela Cricov, ridicată pe la sfârşitul veacului al XV-lea de către marele vornic Drăghici, zis şi Vintilescul, fiul lui Stoica. In veacul următor mănăstirea purta numele: Drăghiceşti, după pronumele de Drăghici patronimic în trei generaţii scoborîtoare din ctitorul primordial, iar de pe la sfârşitul veacului al XVI-lea îşi va purta numele de Mărgineni, pe semne că era în marginea imenselor stăpâniri din Prahova şi Dâmboviţa ale ultimilor scoborîtori din neamul Mărginenesc. Azi fiind acolo închisoare de haimanale, s'a crezut mai nimerit a i se da numele de: Haimanale, uitându-se vechiul nume de Mărgineni.

[2]) Manolache Florescu (1791—1858).

pe actul de alegere al acestui arhimandrit, prezentat lui Mehmed-Ali, pentru întărire.

3. Pe Artemie cel ales în Constantinopol nu-l primeşte nici clerul, nici poporul şi nici paşa.

4. Când am spus, că marea biserică-i hotărîtă să silească pe Artemie a se lipsi de prestolul Alexandriei, cu condiţia să se folosească de veniturile uneia din moşiile Munteniei, aparţinătoare acestei patriarhii, — numitul, căruntul meu convorbitor, se leagănă şi strigă:

— Să nu fie aceasta! Artemie a cerut să i se dea anual 2.000 ducaţi olandezi, pe când răposatul patriarh primea numai 1.000 dela moşiile de aici.

Am fost mulţumit cu această uşoară desvăluire a venitului patriarhiei Alexandriei, în Muntenia.

5. Acestui scaun, în principat, îi aparţin următoarele lăcaşuri: în Bucureşti mănăstirea cu hramul naşterii maicii Domnului, numită Zlătari [1]) — dela constructorii ei zlătari — argintari; şi o mănăstire la 18 ceasuri de drum dela Bucureşti [2]), cu veniturile moşiilor.

6. Sf. Mormânt ia dela moşiile din Muntenia 2.000.000 piaştri turceşti.

Onorabilii bătrâni plecară acasă. M'am dus în trăsură la cancelaria consulului nostru general şi am prezentat paşaportul secretarului general Kotov, spunându-i că-s hotărît să stau în oraş 3 zile, ca să vizitez mănăstirile. El începuse să mă convingă să părăsesc planul, zicând:

— In oraş vor privi la cuvioşia voastră ca la un spion şi vor începe să strige, că Ruşii până acum au trimes aici agenţi mireni, iar acum vin şi feţe duhovniceşti şi cercetează bisericile şi mănăstirile.

Insistam, însă, asupra dorinţei mele, zicând că nimeni nu poate să oprească pe călugări de a se ruga în mănăstiri; i-am spus, că mie-mi trebue numaidecât să adun cunoştinţe despre metoaşele de aici, care aparţin sf. Mormânt; i-am spus cu tărie, la sfârşit, că trebue să văd mănăstirile de aici. Kotov cedă insistenţei mele. Consimţirăm să cer binecuvântarea vicarului (în lipsa mitropolitului Neofit [3]), pentru cercetarea bisericilor şi a mănăstirilor.

---

[1]) Mănăstirea Zlătari este ridicată de Mihail Cantacuzino spătarul încă din primii ani ai veacului al XVIII-lea, acesta înzestrând-o cu pimniţi şi cu locul dimprejurul bisericii unde s'au aşezat multe prăvălii. George D. Florescu, *Din vechiul Bucureşti*, 1935, p. 32, nr. 19 şi nota ajutătoare 122.

[2]) Din cele şase mănăstiri închinate patriarhiei din Ierusalim afară de cele din Bucureşti: sf. Gheorghe, Văcăreşti şi sf. Sava mai avem: Căluiul din Romanaţi, Comana din Vlaşca şi Plătăreştii din Ilfov. De una din aceste două din urmă ar putea fi vorbă aici.

[3]) Neofit, mitropolit în anii 1840—1849, lipsea din Bucureşti fiind protivnic lui Gheorghe-Vodă Bibescu cu prilejul despărţirii domnului de prima sa soţie, Zoiţica, născută Mavrocordat.

Vicarul Nifon [1]) m'a primit îndatoritor în chiliile sale, așezate în etajul de jos a casei mitropolitane, clădită în gust european, în fundul unei curți întinse înconjurate de diferite clădiri. El e brun, fața cam aspră, nasul încovoiat și puțin cam ridicat la vârf; mica-i barbă începe să încărunțească. Am vorbit, când grecește, când franțuzește. Vorba lui franceză e foarte înnecată și necorectă. L-am întrebat când s'a creștinat Muntenia, și în vremea cărui domn? Câți episcopi, câte biserici sunt în principat, câți elevi în seminarul de aici? La întâia întrebare, vicarul n'a știut să răspundă, și numai șopti:

— Voiu consulta cărțile.

E vrednic de plâns episopul, care nu știe istoria bisericii și patriei sale, și nu-i vrednic să poarte chipul marelui arhiereu Hristos, cel ce a arătat cunoștința duhului bisericii patriarhale cea de sub lege și de sub prooroci!

La a doua întrebare și la celelalte mi-a răspuns astfel: în Muntenia, afară de eparhia mitropolitului, există încă 3 episcopii: a Râmnicului, a Buzăului și a Argeșului; 1.300 de biserici; în seminar nu-s mai mult de 100 elevi cu 2 profesori; unul din ei, arhimandritul Dionisie [2]), este totodată și directorul seminarului. Toți sunt așezați vremelnic în mănăstirea Radu-Vodă. Noul seminar se va construi afară de oraș [3]).

Nifon m'a binecuvântat să vizitez mănăstirile de aici și mi-a dat și un conducător, pe un diacon al mitropoliei acesteia, venit din Basarabia, care știa românește și rusește.

Recunoștința mea a rămas în chilia vicarului, iar cu diaconul am plecat să privim mănăstirile. Conducătorul meu, pe drum, îmi povestește că Nifon e din mănăstirea Cernica și a venit în mitropolie ca econom, unde a strâns mulți bani; că în seminar sunt numai 80 de elevi și că toți intră în el vârstnici, de 16 ani și mai mari, și învață numai să citească, să scrie și să cânte.

— Cine predică aici? — am întrebat.

— Nimeni nu rostește predică aici, nici mitropolitul, nici arhiereii și nici preoții — mi-a răspuns el.

Sărmanii Români! Ei sunt flămânzi și înfometați. Au grâu, secară și orice fel de pâine dumnezeiască, dar nu-i mana cerească, adică cuvântul dreptății, credinței, nădejdii și dragostei. Cu ce se hrănesc sufle-

[1]) Nifon, care girase afacerile episcopiei Râmnicului, se va sui în scaunul mitropolitan după retragerea lui Neofit, în Septemvrie 1850, rămânând mitropolit vreme de un sfert de veac.

[2]) Transilvănean de naștere, Dionisie Romano își făcuse ucenicia la mănăstirea Neamțului, unde fusese arhimandrit, pentru a-și încheia cariera păstorească cu rangul de episcop al Buzăului, stingându-se din viață în 1873.

[3]) Noul seminar, care poartă numele fondatorului său Nifon, este cel de lângă mănăstirea Radu-Vodă, socotită încă și la 1846 ca fiind afară din orașul București.

tele lor? Probabil, cu cuvântul conştiinţei lor, cu tradiţiile familiale, cu pravilele şi fărâmăturile ce li se dau în bisericile dumnezeieşti, când se citesc cărţile sfinte. Biserica pravoslavnică în Muntenia e oarbă.

Brişca mea se opri la capătul unei alei lungi, care duce la mitropolie. Merserăm spre ea pe jos. La porţi mă închinai. La deal de porţi, privirii mele i se înfăţişă o piaţă înconjurată de clădiri joase şi proaste [1]), şi o biserică. Intrai în acest lăcaş sfânt, mă rugai şi sărutai sfintele icoane; la stânga erau moaştele mucenicului Dimitrie. Aceste moaşte se odihnesc aproape de altar, în raclă de lemn, acoperită cu catifea verde şi pe alocurea înfrumuseţată cu fireturi de argint [2]).

Biserica mitropolitană [3]) este sfinţită în numele sf. Constantin şi Elena, în 1793. E luminoasă, modestă şi toată-i zugrăvită limpede, dar fără gust, ca zugrăveala din bisericile Atosului, cu care se potriveşte şi în arhitectură, afară de pridvor. Pe pridvor, pe peretele dinspre apus, ca şi la Atos, sunt zugrăviţi ctitorii acestei biserici [4]): Radu Leon [5]) voevod cu doamna Luchia şi fiul Ştefan; Constantin Şerban Basarab [6]) voevod cu doamna Bălaşa [7]); jupan Şerban Cantacuzino [8]),

---

[1]) Aici erau încăperile, unde îşi ţinea şedinţele Obşteasca Adunare a Munteniei

[2]) Azi sfântul Dimitrie Basarabov odihneşte într'un sicriu de argint, făcut cu cheltuiala episcopului Ghenadie II de Argeş, ucenicul lui Nifon mitropolitul, după îndemnul acestuia. Moaştele acestui sfânt au fost găsite de generalul rus Ivan Petrovici Saltîkov (1730—1805), în 1774, în satul Basarabov din Bulgaria, într'o expediţie pe care o întreprinsese acolo, şi tot acest general a dăruit moaştele mitropoliei bucureştene, pe vremea păstoriei lui Grigorie al Ungro-Vlahiei.

[3]) Pt. mitropolie, v. George D. Florescu, *Din vechiul Bucureşti*, pp. 39—40, cu notele ajutătoare 168—176.

[4]) Credem că la 1846 vor fi fost încă în fiinţă zugrăvelile chipurilor ctitorilor din vremea lui Radu Leon voevod, căruia i se datoresc portretele acestea.

[5]) Radu Leon era fiul lui Leon Tomşa, fostul domn al Munteniei dela 1629 la 1632, pretinsul fiu al lui Ştefan Tomşa. Radu a domnit în Muntenia dela 1664 la 1669. Fiul său Ştefan nu a domnit, murind fără urmaşi.

[6]) Domnitorul Munteniei dela 1654 la 1658; moare în pribegie, în Polonia, la 1685.

[7]) Era fiica stolnicului Nicolae Ralea, fiind născută în 1612. Ea este ctitoriţa bisericii sf. Vineri din Târgovişte, unde îşi află de altfel şi odihna de veci în 1657, şi totodată şi fondatoarea mănăstirii Jitianul din Dolj de lângă Craiova.

[8]) Prezenţa chipului acestui personagiu necunoscut altor descrieri a ctitorilor zugrăviţi în pronaosul bisericii mitropolitane ar părea o eroare a lui Uspenski, căci nu este cunoscut niciun Şerban Cantacuzino ca mare spătar, decât Şerban fiul al doilea al marelui postelnic Constantin Cantacuzino, viitorul voevod din 1679 la 1688, pe care-l ştim a fi purtat această dregătorie între anii 1669—1675. Informaţia lui Uspenski mai spune că acest Şerban Cantacuzino a fost şi ispravnic al lucrării bisericii, lucru care pare straniu, căci în pomelnicul voluminos al mitropoliei este aflat Şerban voevod. In descrierea dela sfârşitul

mare spătar şi ispravnic, şi mitropoliţii Teodosie şi Mitrofan [1]). In inscripţia românească, neînţeleasă de mine, se văd anii 1665 şi 1839 [2]). Biserica se înalţă cu cinci turle.

După încredinţarea diaconului ce mă însoţeşte, mitropolia de aici primeşte anual, dela moşiile ei, un venit de 1.200.000 lei româneşti. Nu-i săracă lada ei! Dea Dumnezeu să nu se asemene nici cu cutia Pandorei, nici cu punga lui Iuda.

In mitropolie am văzut o sală luminoasă, în care se adună divanul muntean. Ce se află în ea? Tronul, înaintea lui — masa pentru preşedinte şi mitropolit, şi mai departe încă o masă pentru miniştri; aceste mese sunt acoperite cu pânză roşie...

Dela palatul domnesc, am trecut la aşa numita episcopie [3]), care se află în partea cea mai frumoasă a Bucureştilor. Aici, în mijlocul unei curţi mari, înconjurată de clădiri mărunte, se ridică o frumoasă biserică, zidită în stil gotic, cu ornamente ascuţite aproape de turlă,

---

veacului trecut a ctitorilor zugrăviţi se aminteşte doar un copil Şerban voevod, care însă este o eroare pentru Ştefan voevod, fiul lui Radu Leon şi al doamnei Luchia. Dacă însă ar fi fost voevodul Şerban Cantacuzino, nu credem să fi putut fi descifrat de către Uspenski termenul de: « jupan » înaintea numelui acestui personagiu. Dăm crezare afirmaţiei călătorului rus, care era şi un învăţat călugăr şi atunci am avea într'adevăr cu Şerban Cantacuzino viitorul domn.

[1]) Este Mitrofan al II-lea, care a păstorit dela 1716 la 1720.

[2]) Inscripţia din 1665 este azi pierdută, dar o va mai fi aflat-o Porfirie Uspenski ca fiind din 1665, când însă Şerban Cantacuzino mai era vel postelnic. Pisania din 1839 este cea a lui Alexandru Dimitrie Ghica. Că Uspenski nu a înţeles-o, este explicabil, căci scrisă în caractere semi-slavone era totuşi în limba românească.

[3]) Dacă numele pe care îl indică Uspenski pentru biserica din preajma palatului domnesc, anume: « Episcopia » este just, atunci trebue să căutăm acest lăcaş printre numeroasele biserici ce erau lângă palatul lui Bibescu-Vodă, ştiind că locuinţa domnului era într'unul din palatele brâncoveneşti de pe malul stâng al vechiului curs al Dâmboviţei, pe locul unde acum aproape treizeci de ani s'au început fondaţiile clădirii senatului. Identificarea s'ar opri asupra metohului mitropoliei ce se afla între curţi boiereşti de-a-lungul Podului Mogoşoaei, ce suia dela podul de peste gârlă spre hanul lui Constantin-Vodă — Palatul Poştelor de azi şi mănăstirea sf. Ioan cel Mare — actuala Casă de depuneri. Biserica însă care şi-a mai lăsat până azi amintirea măcar la una din străzile din preajma ei cu numele de « Episcopie » este ctitoria lui Mihail Cantacuzino-banul, fost şi general rosienesc, şi mai bine cunoscut ca genealogistul familiei sale. Ea se afla pe Podul Mogoşoaei, pe locul unde dela 1881 se ridică Ateneul Român. Această ctitorie cantacuzinească, cunoscută sub numele de Livedea Văcărescului sau 40 de mucenici după hramul ei, fusese închinată episcopiei de Râmnic, de unde şi numele ei de: « Episcopie ». Insă nu ne este cunoscut un palat domnesc al lui Bibescu în preajma acestei « Episcopii », afară de fostul

în formă de suliţă [1]). Lăuntrul ei e încă neterminat. In această episcopie locueşte titularul arhiereul Domnichie, care are numai titlul: al Stratonikiei. M'a primit foarte mângâios. Ce să spun despre el? Voiu spune că-i frumos, alb, rumen, bătrân naiv, vorbeşte greceşte! Nu ştie unde-i oraşul lui de scaun, Stratonikia; ţine la dânsul surori sau nepoate după a treia pravilă a sf. sobor din Niceia; e preşedinte în consistoriu; se roagă lui Dumnezeu pentru vii şi morţi; în chilia lui sunt multe icoane; de este însă om dumnezeiesc, aceasta numai văzătorul de minuni o ştie. La despărţire, m'a invitat la o plimbare, deseară, afară din oraş.

După prânzul modest în hotel, am cercetat următoarele mănăstiri:

1. Mănăstirea Naşterii Maicii Domnului [2]), care aparţine mitropoliei din Pogoniana. In ea e o veche şi urâtă biserică cu hramul Naşterea Domnului. In această mănăstire nu-s monahi, afară de egumen; casele însă sunt închiriate la diferite familii.

2. Mănăstirea Arhanghelilor [3]), aparţine mănăstirii Arhanghelilor din Epir, numită Chora, ce se află în eparhia Pogonianei. Aici biserica, precum se vede din inscripţie, este clădită în 1724. In paraclisul sf. Haralambie, din această biserică, se slujeşte pentru locuitorii ruşi din Bucureşti şi pentru consulul nostru. Turla acestui lăcaş ameninţă să cadă; păreţii stranilor au crăpat; porticul exterior se odihneşte pe patru coloane cu desenuri capricioase, în formă de spirale; pe păretele apusean sunt zugrăviţi ctitorii acestei mănăstiri: Nicolae Alexandru voevod cu soţia Smaranda, cu şase copii şi arhimandritul Ioanichie. După

---

palat regal, fost şi palat al lui Cuza-Vodă, ridicat de Dinicu Golescu în primele decenii ale veacului trecut şi care trecuse prin multe mâini, ba chiar fusese în stăpânirea consulatului rusesc, înainte de domnia lui Bibescu.

[1]) Să fie oare vechea clădire a bisericii Domniţa Bălaşa, care după informaţiile unor bătrâni era într'adevăr în imitaţie de stil gotic cu ornamente ascuţite aproape de turle.

[2]) Două biserici bucureştene purtau hramul Naşterii Maicii Domnului şi anume: biserica Kretzulescu de lângă palatul regal, restaurată de curând, şi biserica Foişorul din sudul oraşului, ce purta acest nume dela « Casa de priveală », adică foişorul ce se afla în mahalaua cu acelaşi nume. Prima din aceste biserici ştim că era fondaţia lui Iordache Kretzulescu şi a soţiei sale Safta, fiica lui Constantin Brâncoveanu voevod, ridicată la 1722, iar cealaltă era ctitoria Smarandei, soţia lui Nicolae-Vodă Mavrocordat, născută Panaiotachi, ridicată în 1745 şi închinată metoh mănăstirii apropiate Radu-Vodă.

[3]) Este indiscutabil vorbă de cunoscuta biserică zisă Stavropoleos din spatele palatului poştelor, ctitorie a lui Ioanichie Stavropoleos la 1724. Interesantă este afirmaţia călugărului rus că aici se făcea slujbă pentru locuitorii ruşi din Bucureşti şi pentru consulatul Rusiei. Pictura lui Carol Popp de Satmar, zis « Szatmary », ni-o înfăţişează fără turlă, încât şi afirmaţia lui Uspenski, că « turla ameninţă să cadă », este justificată, pictorul ardelean ne mai aflând-o atunci când a imortalizat-o în pictura sa.

cuvintele egumenului, acestui lăcaş îi aparţine în Muntenia mănăstirea sf. Treimi, numită Valea [1]), cu moşiile dăruite de banul Manolache [2]). Dela aceste moşii se primesc anual 45.000 lei. Guvernul muntean nu îngăduie egumenului să taie şi să vândă pădurile, aparţinătoare mănăstirii Văii, ca să dreagă turla şi să înoiască toată biserica.

3. Mănăstirea sf. Ioan Inainte-Mergătorul [3]), e mare, cu case închiriate înlăuntru şi cu prăvălii pe din afară; aparţine mitropolitului Ianinei. In ea biserica e mare, frumoasă şi însemnată prin aceea că, în partea de apus, pe coloane, este construită o despărţitură pentru femei. Deasupra porţilor din afară, atârnă pe bârne clopotele. Am vizitat acest lăcaş în ceasul vecerniei, aşa că nu se putea întreba despre ctitorii ei. Egumenul mănăstirii sf. Arhangheli mi-a spus, că aceasta din urmă are moşii bogate.

4. Mănăstirea sf. Fecioara Maria, numită Zlătari [4]), a fost închinată patriarhiei de Alexandria de către Constantin Basarab, voevodul

---

[1]) Este vorba de mănăstirea Valea din judeţul Muşcel a cărei avere se compunea din mai multe moşii din acelaşi judeţ: Piscani, Hârteşti, Rădeşti şi Ţiţăşti, iar în jud. Dâmboviţa — Suduleni şi în Argeş — Goleştii de pe Bratia, toate, dăruite de boieri încă din veacurile al XVI-lea şi XVII-lea. Este exactă afirmaţia lui Uspenski cu privire la hramul acestei mănăstiri, care şi ea era închinată la locurile sfinte şi anume mănăstirii Gura din eparhia Pogonianei, fără însă să se ştie cine anume a pus-o sub protecţia acestei mănăstiri.

[2]) Nu putem preciza cine este acest Manolache-banul, cunoscând doar doi boieri cu acest pronume şi anume:

a) Manolache zis Lambrino, mare ban la 1734, stins din viaţă la 1745, soţul Bălaşei, una din fiicele lui Constantin Brâncoveanu voevod, ctitor alături de soţia sa al bisericii zisă Domniţa Bălaşa. Manolache Lambrino era unul din fiii lui Andronic Rangabe, mare hartofilax, mort în anul 1717, ginere al lui Antonie voevod Rosetti.

b) Manolache Brâncoveanu, numit uneori şi Basarab, mare ban la 1801 — 1804, stins din viaţă la 1811, a cărui veşnică odihnă se află în biserica grecească din Braşov. Acesta era al doilea fiu al lui Constantin-banul Brâncoveanu şi deci strănepot lui Constantin-Vodă Brâncoveanu.

[3]) Cunoscuta biserică sf. Ioan cel Mare, sau « Predtecea » adică: Inainte-Mergătorul, ce se afla pe locul unde s'a ridicat în zilele noastre Casa de depuneri, şi totuşi locul pristolului fostei biserici se mai află şi azi în partea dreaptă spre Calea Victoriei a grădinii noului edificiu. Era fundaţia unui Andrei-vistierul, întâlnit şi cu pronumele Andronie, socrul lui Preda Buzescu-banul, dela sfârşitul veacului al XVI-lea. Nouă ne este cunoscută ca fiind închinată mănăstirii sf. Ilie din satul Ziţa din Epir, încă înainte de domnia lui Duca-Vodă (1674—1678). Ruinată pe deaîntregul înainte de suirea în scaunul ţării a lui Constantin Brâncoveanu, ea a fost clădită de iznoavă prin îngrijirea lui Radu Golescu, nepotul de fiu al lui Stroe Leurdeanu, cu fiicele sale Zoiţa şi Ancuţa, şi aceasta la 1703. Biserica a fost dărâmată la sfârşitul veacului al XIX-lea.

[4]) Cunoscuta biserică Zlătari de azi, în care până mai anii trecuţi se făcea slujba Bobotezii la 6 Ianuarie ale fiecărui an. E una din ctitoriile lui Miha

Ungro-Vlahiei. Acest lăcaş este înconjurat cu un zid înalt de piatră. In mijlocul unei curţi stă o veche biserică de piatră. E întunecoasă. Tâmpla-i de piatră la temelie, iar la vârf din cărămidă. In această biserică e frumoasă bolta ogivală ce se razimă pe două coloane. Fiindcă în această mănăstire trăieşte un singur arhimandrit fără monahi, chiliile şi câteva prăvălii lipite de zid în afară se dau cu chirie locuitorilor de aici. Arhimandritul se plânge că guvernul muntean e hotărît să dărâme tot zidul cu prăvăliile dela intrarea mănăstirii pentru lărgirea străzii [1]). I-am spus, că fiecare guvern are dreptul să facă în oraşe tot ce trebue pentru lăţire, curăţenie, frumuseţe, spre depărtarea stricăciunii, de prin stradele strâmte spre binele cetăţenilor, şi dacă principele Bibescu va porunci să sfarme zidul din faţa sf. lăcaş, fără îndoială, că va da îndemnizaţie sau ajutor pentru clădirea unui zid nou şi unor prăvălii după plan. Arhimandritul nu aştepta ajutorul princiar şi continua să se plângă. Tăcui, dar în lăuntrul meu mă aprinsei împotriva încăpăţânării iubitorilor de argint şi nepoliticoşilor monahi greci, care pun drepturile şi foloasele lor particulare mai presus de drepturile şi foloasele obştei şi privesc nepăsător la strâmtoarea şi murdăria oraşelor, numai lor de le-ar fi larg şi profitabil. Până când împăraţii şi prinţii să sufere pe aceşti oameni, care miroasă a pământ şi nu respiră a cer? Negrilor le trebue lecţii aspre [2]). Mănăstirii Zlătari îi aparţin în Muntenia două mănăstiri, cu veniturile moşiilor: Segarcea peste Olt [3]) şi sf. Nicolae pe râul Colentina [4]), în comuna Grădişte.

Cantacuzino-spătarul, unchiul după mamă al lui Constantin Brâncoveanu voevod, înzestrată de el pe la 1715 cu tot locul dimprejurul bisericii, unde s'a ridicat un han cu pimniţi şi prăvălii, care au durat până în vremurile noastre; lăcaşul nu mai are nimic din cel pe care l-a prins încă Uspenski. Afirmaţia că biserica a fost închinată de Constantin Brâncoveanu voevod patriarhiei din Alexandria nu este justificată de niciun act cunoscut şi pe semne o face Uspenski din cele aflate dela arhimandritul ce slujea la 1846 biserica.

[1]) O înfăţişare a lăcaşului pe la 1890 ne indică împrejmuirea bisericii cu case cu două caturi şi clopotniţă mare la intrare, împrejmuire care a dispărut, răspunzând la cerinţele guvernului lui Bibescu, tocmai după o jumătate de veac.

[2]) Drept a zis împăratul Alexei Comnen despre călugării dela Atos, că dacă nu li se vor tăia nasurile, niciodată nu se vor face supuşi buni şi ascultători autorităţii *(P. Uspenski)*.

[3]) Mănăstirea Segarcea se află în judeţul Dolj şi nu mai era decât un schit mic la sfârşitul veacului al XIX-lea.

[4]) Mănăstirea sf. Nicolae pe râul Colentina pare a fi cunoscuta mănăstire a lui Dan-vistierul dela 1587, zisă ulterior Mărcuţa. Greşeşte totuşi Uspenski atunci când afirmă că era în satul Grădiştea, căci nu cunoaştem niciun sat sau cătun cu acest nume de-a-lungul şerpuitului curs al acestei gârle, alcătuită doar din iazuri şi lacuri la nord-estul capitalei. Să fie oare sf. Nicolae de pe Colentina, mănăstirea sf. Nicolae dela Cernica, sau mănăstirea Mărcuţa —

24*

5. Mănăstirea sf. Ecaterina [1]), care se află după mitropolie, aparține Sinaii. In ea e o biserică, urâtă și veche; dar casa egumenului e largă, luxoasă și frumoasă. Această mănăstire este înconjurată cu un gard de scânduri. Ii aparțin treizeci de case din apropiere, ce se dau cu chirie.

A trecut aproape ora 5 după prânz. Mi-am adus aminte de cuvântul dat episcopului Domnichie, și m'am dus la el la vremea fixată. (El era îmbrăcat. Careta lui cu doi cai stă în stradă). Ne-am dus la plimbare; am mers prin oraș în caretă, apoi am ieșit din oraș, și în sfârșit ne văzurăm undeva într'o mică pădure. Aici, de sub un delușor se prelinge un bun pârâiaș și curge într'o mică bae rece făcută anume [2]). Aici vin Muntenii să joace, să bea apă curată și rece, și să se mai veselească. In seara aceasta nu era nimeni aici. Șezurăm pe un scaun de lemn, gustarăm apa ușoară și plăcută și, lăudând-o, am început să dicutăm.

— Muntenii — zise Domnichie — sunt recunoscători Rușilor pentru trei binefaceri: pentru aceea, că i-au scăpat de ciumă, așezând carantinele; pentru aceea, că i-au izbăvit de hoți și tâlhari, introducând ordinea în orașe și sate (înainte nu se putea ieși fără temere nici până la acest pârâu); și pentru aceea, că au slobozit biserica pravoslavnică de jugul turcesc...

4 August, Duminică. Am fost la liturghie la Curtea Veche [3]). Corul domnesc e numeros; mantalele lui albastre sunt frumoase; pe ele strălucesc nasturii de argint cu pajura Munteniei. Dar cântarea? Se aseamănă cu scârțâitul roatelor neunse... [4]).

După liturghie, m'am abătut pe la vicarul Nifon și i-am comunicat părerea mea de rău, că nu m'a găsit ieri acasă; am vorbit cu el despre una, despre alta, și mi-am luat rămas bun pentru totdeauna.

---

vechea sf. Nicolae de pe Colentina — prin faptul că era ridicată pe o grădiște din marginea malului drept al Colentinei a fost socotită ca fiind dintr'un sat Grădiște. Din documente știm că metoașe ale Zlătarilor pe lângă mănăstirea Segarcea mai erau și: mănăstirea Stănești a lui Mogoș-banul din veacul al XVI-lea, strămoșul matern al Buzeștilor sfârșitului aceluiași veac, biserica Arhanghelul din Craiova, ctitoria bătrânilor Pârâieni, schitul Dâlga din Dolj și schitul Preajba tot acolo.

[1]) Este fosta mănăstire a lui Pană Grecul, de care am amintit.

[2]) Pe semne plimbarea ce se chema încă acum vreo 60—70 de ani: « La Apele Vii » și care se aflau în josul Bucureștilor, spre actuale uzine Lemaître pe malul Dâmboviței, mai jos de mănăstirea Radu-Vodă.

[3]) Prin urmare la 1846 se mai slujea în vechea biserică a curții domnești de pe actuala stradă Carol I.

[4]) Corurile bisericești, azi unele chiar reputate, nu existau pe vremea trecerii lui Uspenski prin țară, ele fiind de inovație de abia de pe la începutul veacului nostru. Răspunsurile se dedeau în slujbele bisericești de către dascăli și cântăreți, obișnuiți cu ținerea « isonului ».

Curios că nici el, nici Domnichie, nici ceilalţi ierarhi pe care i-am văzut în Răsărit, nu m'au întrebat despre biserica rusească, *motu proprio*! Imi explic aceasta prin simplitatea lor, care fură mintea, şi prin vechea izolare a clerului rus cel răsăritean. Trebue să fim iarăşi dezmierdaţi de mama noastră duhovnicească, scuturând de pe noi orice praf ce a sburat pe noi din Apus, şi mai cu seamă din Pădurea Neagră.

Astăzi am cercetat următoarele mănăstiri:

1. Sf. Treime, numită mai pe scurt de popor: Radu-Vodă. Biserica din ea, cum se vede din inscripţie, a fost zidită de Alexandru, fiul lui Mircea voevod, în 1568 [1]). Sinan-Paşa a aruncat-o în aer. După 27 ani, însă, Radu voevod, fiul lui Mihnea voevod, care a început să stăpânească Muntenia la 7122—1614 [2]), şi-a ridicat această biserică din temelie şi cu averi bogate a închinat-o mănăstirii Ivirului dela Atos în 7123—1615 [3]). Fiul său, Alexandru voevod, a sfârşit clădirea ei şi a însăşi mănăstirii, în 7133 1625. Această biserică s'a zugrăvit din nou la 1714 [4]). Pe peretele dinspre apus, pe ambele părţi ale uşilor dela intrare, se văd următorii ctitori: Radu [5]), Alexandru [6]), Arghira [7]),

---

[1]) Biserica a fost începută în 1575, după omorîrea lui Vintilă-Vodă, la întoarcerea lui Alexandru II din Moldova, unde înscăunase pe fratele său mai mic, Petru.

[2]) Data exactă a înscăunării lui Radu Mihnea, fiul lui Mihnea Turcitul şi deci nepotul de fiu al ctitorului primordial al mănăstirii Radu-Vodă — zisă Sfânta Troiţă din josul Bucureştilor — este: Martie 1611, domnind până la sfârşitul lui Mai în prima sa domnie, iar a doua începe la 29 Septemvrie 1611 până în August 1616. A treia domnie este din Iulie 1620 până în August 1623.

[3]) Această afirmaţie Uspenski o aflase din istorisirea călugărului-cicerone al mănăstirii, căci nu este justificată pe niciun act, afierosirea la Ivir din muntele Atos fiind făcută pe semne mai târziu, căci în inscripţia bisericii nu se pomeneşte nimic de aceasta şi de altfel chiar ea este de factură mai nouă.

[4]) Altă informaţie orală, de care nu avem cunoştinţă.

[5]) Evident Radu voevod, zis Radu Mihnea, fiul natural al lui Mihnea Turcitul.

[6]) Alexandru II, cunoscut şi sub denumirea de Alexandru-Mircea, ba chiar poreclit: Alexandru Oaie-seacă, pentru darea pe care o instituise în timpul domniei sale asupra oilor seci. Domnise dela 1568 la 1574, când Vintilă, fiul lui Pătraşcu voevod cel Bun, uzurpă scaunul domnesc pentru patru zile şi este omorît chiar în Bucureşti, şi se stinge din viaţă pe la 1577, aflându-şi odihna de veci în ctitoria lui. Chipul lui de azi din biserică este o reconstituire nouă de pictorul Constantin Lecca, la 1859. Un chip autentic al voevodului din timpul domniei sale aflăm — şi acolo doar capul — în vechea biserică a Bucovăţului.

[7]) A fost doamnă a ţări, soţie a lui Radu Mihnea, de al cărei neam nu se ştie nimic.

jupan Barbul[1]), Ştefan Cantacuzino voevod [2]), jupăniţa lui, Preda[3]), doamna Roxandra[4]). In partea de apus, stau în grup 12 coloane. Pe ele este sprijinită o despărţire pentru feţele duhovniceşti. In chiliile joase ale acestei mănăstiri este aşezat vremelnic seminarul, fără a plăti mănăstirii Ivirului din Atos. N'am văzut nici elevi, nici profesori, fiindcă era vacanţă.

2. Mănăstirea sf. Apostoli Petru şi Pavel[5]) aparţine lăcaşului Stavronikita din Atos; a fost întemeiată, după cum arată inscripţia,

---

[1]) Identificarea acestui jupan Barbul, astăzi aflat cu rangul de vornic, a fost făcută încă din 1932 de neobositul cercetător al trecutului Munteniei, defunctul Ioan C. Filitti. Acest Barbul nu a fost niciodată vornic şi este Barbul-spătarul Mănescul, soţul unei jupânese Preda, căreia îi lasă la 1658 dealurile Ursoaia din Prahova, spunându-i cu limbă de moarte să fie îngropat în mănăstirea Sfintei Troiţi — adică Radu-Vodă — ceea ce a şi fost făcut.

[2]) Este domnul ţării, care a urmat în tron lui Constantin Brâncoveanu, dela 1714 la 1716, când a pierit de moarte silnică alături de părintele său şi de unchiul său Mihail Cantacuzino-spătarul, la Stambul. Raţiunea prezenţei chipului său în acest lăcaş este, că va fi încheiat restaurările începute la 1714, cu puţin înainte de mazilire, de către vărul său Constantin Brâncoveanu.

[3]) Locul jupăniţei Preda este rău trecut aici, căci ea trebuia pusă după jupan Barbul, a cărui soţie este. Nu am putut afla din ce neam va fi fost. In toate cazurile nu poate fi «jupăniţa» lui Ştefan Cantacuzino, care ar fi trebuit să fie trecută măcar ca «doamnă», şi de altfel ştim că această doamnă este Păuna, din neamul boierilor zişi din Greci sau Grecianu, fiică a lui Şerban-logofătul, fratele lui Radu cronicarul Grecianu, având ca mamă pe fiica lui Papa din Grecii ilfoveni.

[4]) In lucrarea lui Ştefan Berechet: *Documente slave de prin arhivele ruse* (Bucureşti, 1920, p. 79), este traducerea textului lui Porfirie Uspenski şi ni se indică ctitorii mănăstirii Radu-Vodă precum urmează: Radu-voevod şi Arghira, Alexandru-Vodă şi Roxandra, Ştefan Cantacuzino, jupan Barbul şi jupăniţa lui Preda. S'ar părea deci că Roxandra ce este trecută după Alexandru-Vodă este soţia acestuia, şi într'adevăr ştim că doamna lui Alexandru Coconul, domnul ţării dela 1623 la 1627, este Roxandra, fiica lui Scarlat Beylicci. Deci de aceasta este vorbă aici. Este totuşi de mirare că nu aflăm pe ctitorul primordial al mănăstirii Sfânta Troiţă din josul Bucureştilor, pe Alexandru II voevod, zis Alexandru-Mircea, a cărui soţie ştim că a fost Ecaterina, născută Salvaressi, afară numai dacă acel Alexandru-Vodă menţionat de Uspenski nu va fi chiar acesta şi că la reparaţiile ctitorilor zugrăviţi în pronaos la 1714—1715 să se fi trecut doamna Roxandra, soţia lui Alexandru Coconul — deci soţia strănepotului ctitorului primordial, în locul adevăratei prime ctitore, — reflecţie a noastră care este mult mai plauzibilă.

[5]) Este fosta mănăstire a Târnovului din veacul al XVII-le, pe care Ştefan Cantacuzino voevod o repară la 1715, punându-i şi hramul sfinţilor Apostoli Petru şi Pavel. Uspenski o va fi aflat în stare destul de bună deoarece restaurări masive i-au fost făcute în anul 1843. A fost mănăstire stavropighială, precum reiese din cartea patriarhicească din 1677 a lui Dionisie al Constantino-

de Matei voevod şi sfârşită de Ştefan Cantacuzino voevod, în anul 7223—1715. Averkie, arhimandritul stavronikitian, a ridicat din nou biserica mănăstirii şi a sfinţit-o la 7 Septemvrie 1843. Tot de el s'a clădit aici o casă nouă în gust european. In această mănăstire vine principele Bibescu la închinăciune. Pe peretele dinspre apus al bisericii, afară de ctitorii principali, sunt zugrăviţi şase Cantacuzini [1]), care au iubit şi dăruit moşii acestui lăcaş, ce se judecă azi pentru ele cu vecinii.

3. Mănăstirea sf. Nicolae), care aparţine lăcaşului sf. Simon şi Petru din Atos, este clădită de Mihail voevod, în 1594, şi de soţia sa, doamna Stanca. Biserica este clădită în 1594, dar uşile-s din 1711. Arhimandritul Teodosie a înoit biserica mănăstirii în Iunie 1838. In acest lăcaş a fost aşezat, pentru puţină durată, spitalul soldaţilor ruşi. După plecarea lor, Muntenii l-au făcut spital pentru totdeauna. Pentru aşezarea spitalului, mănăstirea nu primeşte nicio subvenţie dela oraş. Aşa şi trebue. Mănăstirile, şi mai cu seamă cele ce n'au monahi, trebue să slujească gratis suferinzilor şi să procure săracilor cele de trebuinţă.

4. Mănăstirea Naşterii Inainte Mergătorului, numită Plumbuita [3]), se găseşte afară din Bucureşti. M'am dus s'o văd. Din inscripţia ei se vede că-i clădită de Petru voevod [4]), dar din pricina îndelungatei

---

polului. Nu trebue confundată cu biserica Apostoli cu acelaşi hram şi încă în plus sf. Constantin şi Elena, ctitoria lui Constantin Potoceanu.

[1]) Ctitorii zugrăviţi în pronaos sunt într'adevăr în număr de şase din neamul Cantacuzinesc şi anume: 1. Ştefan voevod Cantacuzino; 2. Păuna doamna lui născută Grecianu, după prăpădul soţului, a pribegit prin Rusia; 3. Constantin Cantacuzino-stolnicul, părintele lui Ştefan voevod; 4. Safta stolniceasa, soţia lui Constantin, născută Buhuş; 5. şi 6. Feciorii lui Ştefan voevod: Răducan şi Constantin. O informaţie ne spune că doi Cantacuzini (numerele de aici 5 şi 6) ar fi doi fraţi ai lui Ştefan voevod: Iordache şi Matei Cantacuzino, lucru ce nu poate fi exact pentru simplul motiv că acest domn nu a avut decât un frate Răducan, mort chiar în 1715 ca mare spătar. Să fi fost aceştia doi: Iordache-spătarul şi Matei-agă, fraţii mai mici ai lui Constantin-stolnicul? Dar aceştia erau amândoi stinşi din viaţă la data ridicării bisericii în 1715, primul din 1692 şi al doilea încă din 1686. Alături de cei şase Cantacuzini se mai află zugrăviţi pe peretele pronaosului: Matei voevod Basarab cu doamna sa Elena şi un arhimandrit dela care de altfel biserica şi-a purtat multă vreme numele de mănăstirea Arhimandritul.

[2]) Este vechea mănăstire cunoscută şi azi sub numele de Mihai-Vodă, ce se află la Arhivele Statului, ridicată din temelie de Mihai Viteazul încă înainte de a sui treptele tronului muntean, alături de fosta ctitorie a Jupânesii Caplea din domnia lui Petru voevod cel Tânăr (1560—1568).

[3]) Hramul trebue completat: Vestitul Prooroc Inainte-Mergătorul şi Botezătorul Ioan.

[4]) A fost identificat ca fiind Radu-Vodă Paisie, care înainte de a sui treptele tronului purta numele mirenesc de Petru, iar în călugărie Paisie, şi care a domnit din August până în Noemvrie 1534 şi în urmă dela 1535 la 1545, murind în exil.

vremi a crăpat de tot. A doua oară a clădit-o Alexandru voevod, [1]) tatăl lui Mihnea voevod [2]), împreună cu soţia sa, Ecaterina [3]). A treia oară a înoit-o Matei Basarab voevod, sfârşind înoirea ei la 10 Aprilie 7155-1647. In 1802 s'a prăbuşit din cauza cutremurului şi fusese iarăşi ridicată în 1806, în vremea arhiereului Dosoftei [4]). Ea stăpâneşte şase moşii. Egumenul a avut proces, cu arendaşul lor. Acesta din urmă a câştigat cauza, adică arenda a rămas tot pe seama lui, împotriva dorinţei egumenului. Plumbuita aparţine lăcaşului Xiropotamul din Atos. In această mănăstire sunt puţine clădiri. De aici se vede tot oraşul în depărtare, iar în apropiere este casa, din afară de oraş, a boierului Ghica [5]).

Când ne întorceam înapoi, diaconul ce mă însoţea mi-a arătat în depărtare mănăstirea sf. Pantelimon, în care-i spitalul obştesc [6]) întreţinut din veniturile acestei mănăstiri, care nu atârnă de nimeni.

Din Plumbuita m'am abătut la moşia, de lângă oraş, a d-lui Eliad [7]), despre care mi se vorbise încă din Constantinopol. Acesta-i un român învăţat, editorul jurnalului literar pentru doamne [8]) şi al « Curierului valah », în limba românească. [9]) M'a primit bucuros. După cuvintele lui, Muntenia s'a creştinat pe vremea apostolilor Petru şi Pavel, dar creştinismul s'a întărit în ea în zilele lui Constantin cel Mare. L-am rugat să-mi recomande cele mai bune istorii ale Munteniei, Moldovei şi Transilvaniei. El mi-a răspuns:

---

[1]) Alexandru II Mircea.

[2]) Mihnea Turcitul, fiul precedentului, şi care domneşte dela 1577 la 1583, apoi dela 1585 la 1591, când trece la islamism sub numele de Mehmet-Bei. Moare în 1601.

[3]) Era o perotă catolică trecută la pravoslavnicie, născută Salvaressi.

[4]) Dositei Filitti (1734—1826), originar din Pogdoriani, mitropolit dela 1793 la 1810.

[5]) Fosta proprietate a banului Dimitrie Ghica, mort în 1807, s'a numit: Ghiculeasa, după numele familiei stăpânitoare, şi este pe malul drept al Colentinei, peste drum de mănăstirea Plumbuita.

[6]) Este altă fondaţie a familiei Ghiculeştilor, ridicată de Grigore II Ghica în a doua sa domnie munteană (1748—1752), la 1750, totodată şi cu spitalul înconjurător. In interiorul bisericii se află şi mormântul fondatorului, având deasupra sa un sarcofag în piatră. In acelaşi mormânt a fost îngropată soţia sa, doamna Zoiţa, născută Mano, stinsă din viaţă în 1759. Tot în lăuntrul acestei biserici se mai află impunătorul monument funerar al ultimului voevod Ghica — al optelea în şireaua domnilor Munteniei — Alexandru Dimitrie Ghica din 1862.

[7]) Ioan Eliade-Rădulescu (1802—1872).

[8]) « Curierul de ambe sexe ».

[9]) « Curierul Românesc ».

— Este istoria Munteniei în limba ţării, compusă de Aaron [1]), dar n'o aprob pentru că-i luată din cărţile nemţeşti; este altă istorie a Munteniei şi Moldovei, scrisă de Dionisache [2]) în limba greacă. Vă sfătuesc s'o cumpăraţi dela librăriile noastre. Este apoi excelenta istorie a ambelor noastre principate, scrisă de protoiereul Maior [3]), în Transilvania; dar e foarte greu de procurat. De altfel mă voiu sili să caut această carte şi, de voiu reuşi s'o găsesc, vă voiu trimete-o prin consulul rusesc.

Când a venit vorba despre starea religioasă şi morală a Munteniei şi despre luminarea poporului în ea, atunci Eliad, cu sinceritate încărcată de întristare, îmi spuse:

— Avem mănăstiri, biserici, şcoli de fete, colegii pentru tinerime, dar n'avem trei condiţii esenţiale ale adevăratei vieţi naţionale: n'avem preoţi, n'avem mame, n'avem iubire sinceră către patrie.

Auzind, mirat, aceste cuvinte, văzui trei prăpăstii adânci, în care sunt aruncate flori, care se vestejesc şi mor în chip jalnic fără roua cerească şi fără grăsimea pământului. Conştiinţa bolnăvicioasă a celor trei rele apăsa inima convorbitorului meu şi, simţind trebuinţa de uşurarea întristării sale, el se sculă de pe scaun şi îmi zise:

— Haideţi, să vă arăt tipografia mea.

Ne-am dus, am intrat să privim cele şase prese cu aparatele lor. Când mi-a arătat, însă, foile tipărite şi am observat, că a introdus litere latine în locul celor slavone [4]), cu păstrarea câtorva din numărul

---

[1]) *Istoria Prinţipatului Ţării Româneşti din cele dintâi timpuri până în zilele de acum*, Bucureşti, 1839.

[2]) Dionisie Fotino, 1818—1819, trad. românească de G. Sion, 1859—1860.

[3]) *Istoria pentru începutul Românilor în Dacia*, Buda, 1834.

[4]) Printre erorile latinizante ale lui D. Cantemir *(Descrierea Moldovei*, partea III, cap. V, *Despre literele Moldovenilor)* înregistrăm afirmaţia că, înainte de conciliul dela Florenţa, Moldovenii întrebuinţau literele latine. Cu toată netemeinicia acestei păreri, cu timpul s'a cerut, de pildă, retipărirea cărţilor bisericeşti cu litere *străbune* (P. Gârboviceanu, în « Biserica Ortodoxă Română », 1895—1896, p. 648 şi urm.). Despre Eliade, de altfel Iacob Negruzzi scria (*Amintiri dela « Junimea »*, Bucureşti, 1921, p. 82): « Eliad poreclit de contemporani « părinte al literaturii române », o păţi şi mai rău. Neologismele sale ciudate produseră numai râs şi chef în societate. Chiar mult lăudatul său *Sburătorul* fu respins cu unanimitatea voturilor ». Când Alecu Russo şi M. Kogălniceanu protestau împotriva latinizării exagerate a limbii, latiniştii Timotei Cipariu, G. Bariţ şi alţii au ajuns să ironizeze pe Russo, Alecsandri şi Negruzzi — « proorocii din Iaşi »... Russo scria, însă, în *Cugetări :* « Gramaticii ardeleni socotesc că scăparea şi fericirea României stau numai în sistemele limbistice; de aceea Ardelenii s'au osândit a se împărţi desăvârşit în două naţii: una latinească, a doua românească; de aceea nicio carte nu se tipăreşte în Ardeal care să poată fi citită şi înţeleasă de toată românimea ». Ascultând pe oratorii dela Câmpia Libertăţii din Blaj şi citind *Istoria Românilor din Dacia Superioară*

celor din urmă, atunci m'am întristat de această nouă introducere care-i fără rost, neînţeleasă şi protivnică clerului şi poporului, obişnuiţi cu litere slavone.

După vecernie am vizitat două mănăstiri din Bucureşti: Sărindarul şi Colţea.

5. Mănăstirea cu hramul Adormirea Maicii Domnului, numită Sărindar [1]), aparţine lăcaşului Patepon. A fost fondată de Matei voevod şi sfârşită de boierul Cocorăscu, ai cărui urmaşi până acum trăiesc lângă mănăstire şi se socotesc ca binefăcătorii ei. Deasupra porţilor, la intrare, se înălţa clopotniţa, din 1710. Biserica de azi a mănăstirii a fost reclădită acum 40 ani. E frumoasă. In ea, deasupra celor două şiruri de coloane, este aşezată o despărţire specială pentru rugăciune. Biserica aceasta înlocueşte catedrala oraşului. Aici stau două tronuri pentru principe şi principesă. Egumenul de acum administrează de 23 ani moşiile acestei mănăstiri. E bogat şi pentru aceasta-i mândru. Locuinţa sa este gătită, dar mai gătită-i tânăra cucoană, care trăieşte lângă el. Aceasta-i trandafir pe lângă porumbarul bătrân! Mănăstirea Sărindarului e mare, dar e aproape pustie. Afară de chiliile superiorului, mai este o casă mică şi joasă cu cerdac pe stâlpi. Se dă cu chirie. Lângă mănăstire înverzeşte grădina de zarzavaturi.

6. In mănăstirea Colţii [2]), care nu aparţine niciunui loc sfânt, este aşezată şcoala medico-chirurgicală, care pregăteşte infirmieri. In ca-

---

(Viena, 1851) a lui A. Papiu Ilarian, Russo declară: « sistemele limbistice au ameţit capetele multor Români cu cap, încât aceştia par a nu mai şti nici scrie, nici grăi ». Exemplele prezentate de Russo s'au încetăţenit, totuşi, cu timpul. Spunând că Eliade cere scăparea de sclavia slavonismelor — « care ne stau în capul mesei », iar noi smulgem o grămadă de pene, autorul (« România Literară », 1855) recunoaşte, că toate se fac de ură de azi faţă de Ruşi: « limbile domnilor I. L. P. (Eliade, Laurian, Pumnul) şi altora nu sunt limba românească şi literatura de astăzi nu-i literatura românească ». Laurian, tinzând să servească politica austriacă, împotriva slavismului, sub denumirea atrăgătoare de romanism « schimbă idiomul moldovenesc hărăzit de timpuri şi întrebuinţat în deobşte, şi... rândui repede o nouă limbă şi deschise astfel o vastă arenă întemeietorilor ignoranţi, care printr'o progresare nesecată, nu mai gândiră decât să înlocuiască moldoveneasca prin termeni francezi » (R. Suţu, *De toate*, Iaşi, 1909, p. 90). *(G. B.)*.

[1]) Este fondaţia lui Matei Basarab, ridicată pe locul unui lăcaş de rugăciuni vechi, şi înzestrată cu miei de mulţi binefăcători. A fost dărâmată între anii 1894—1896.

[2]) Fondaţia lui Mihail-spătarul Cantacuzino, ridicată pe terenuri care au aparţinut lui Colţea Doicescul, dela care şi-a păstrat şi numele. Acest Colţea Doicescul, ialomiţean de obârşie, era fiul lui Danciul vătaful şi trăise în prima jumătate a veacului al XVII-lea, fiind întâlnit ca postelnic la 1644, vornic la 1647, mare pitar la 1655 şi mare clucer la 1657, stingându-se din viaţă la 1658.

mera anatomică mi-au arătat câteva cranii şi un om artificial. De aici doi medici (unul şchiop) m'au condus în spitalul cu două caturi, în care se vindecă suferinzi de ambele sexe, de diferite boli şi de otrava Venerei. Am fost în cele patru odăi mari şi în fiecare am numărat câte 14 paturi. Când m'au dus în localul nenorocitelor fete tinere, blestemate de Venera şi Amor, deodată strigară într'un glas, plin de bucurie amestecată cu întristare: «slavă, slavă, slavă!» Aceasta m'a mişcat, şi am înţeles că, aşa dar, clerul de aici nu le vizitează niciodată şi că ele erau sincer bucuroase de a vedea o persoană preoţească, în locul de vindecare al murdăriei lor de boală. Le-am binecuvântat cu semnul crucii. Ele iarăşi strigară prieteneşte: «slavă, slavă!» Lacrimile îmi înecară ochii. Imi fu milă de aceste biete făpturi... Spitalul acesta e rânduit destul de bine şi se ţine curat. Aerul în el e curat, odăile largi. După încredinţările doctorilor, a fost clădit acum 132 ani de familia Cantacuzinilor. In mănăstirea Colţii, deasupra porţilor de intrare se înalţă turnul lui Carol al XII-lea [1])...

5 August. Astăzi mi-au arătat întregul palat al principelui Gheorghe Bibescu [2]). Am văzut case mai largi şi mai frumoase, chiar mai luxoase decât acest palat. Intr'o cameră pe perete atârnă portretul principesei, pictată în costum naţional românesc... [3]).

Până la prânz am cumpărat câteva cărţi, care cuprind istoria Munteniei şi Moldovei, iar după masă am cercetat două mănăstiri ale sf. Mormânt: sf. Sava şi sf. Gheorghe. Intâia e clădită de Constantin Basarab voevod, iar biserica din ea a fost înălţată a doua oară în 7217-

---

[1]) Credem, zidit de Muntenii de sub comanda lui Colţea, din oastea lui Carol al XII-lea, iar nu de Suedezi. Sulzer, *Geschichte des transalpinischen Daciens*, Viena, 1787, I, p. 294; desemnul lui Doussault, în «Illustration», 1848; G. Ionescu-Gion, *Istoria Bucureştilor*, p. 181. (*G. B.*)

Urmează povestirea vizitei a doi bulgari, care se plâng împotriva clerului grecesc şi cer să fie trimişi tineri bulgari să studieze la Kiev.

[2]) Palatul principelui era lângă Dâmboviţa, în marele cot pe care îl făcea această gârlă între actualul Azil-de-noapte şi strada ce desparte Notariatul Tribunalului Ilfov de palatul de justiţie. Deci pe acele vremuri se afla pe malul stâng al vechiului curs de dinainte de 1875. După canalizarea Dâmboviţei, palatul rămăsese pe malul drept al gârlei. Cu restaurări în scurgere de aproape un veac, palatul mai era în fiinţă la începutul veacului nostru. Era o clădire mare, fără stil precis, cu parter şi un cat, conţinând încăperi mari şi spaţioase.

[3]) Interesantă menţiune a unui portret al celei de a doua doamne a lui Bibescu-Vodă, Maria născută Văcărescu, fosta soţie a lui Constantin spătarul Ghica, cu care domnul se căsătorise încă din anul 1845. Portretul este unul din cele mai cunoscute ale frumoasei doamne a ţării, portret care a fost popularizat în multe ediţii, până chiar în almanahul statului din 1848 în litografie. Amintim că doamna Mariţica a fost prima doamnă care a îmbrăcat frumosul nostru port ţărănesc.

1705 de Constantin Brâncoveanu şi Hrisant, patriarhul Ierusalimului. Acum se înoieşte. In această mănăstire este aşezat liceul oraşului. Mănăstirea sf. Gheorghe este, însă, ceva asemănătoare cu un han mare, cu o mulţime de magazii înăuntru, pentru depozite de mărfuri, care aduc anual un venit de 3.000 ducaţi olandezi. Egumenul dela sf. Gheorghe, arhimandritul Filimon, mi-a numărat toate mănăstirile şi schiturile, care aparţin numai sf. Mormânt, în amândouă principatele: în Muntenia, în Bucureşti: sf. Gheorghe, sf. Sava şi Răzvan [1]); afară din oraş: Văcăreşti; în diferite locuri: Comana, Căluiul, Plătăreşti, Negoeşti şi Gruiu [2]); în Moldova, în Iaşi: sf. Sava, Barnovski şi Nicoriţă; în preajma acestui oraş: Galata, pustie, şi Cetăţuia, ruină; în diferite locuri: Bârnova, Pobrata, Bistriţa, Tazlăul, Caşinul, Soveja, Frumuşica, schit, Hadâmbul, schit, Hlincea, schit, şi sf. Gheorghe, metoh în Galaţi. Cu toate 24 mănăstiri şi schituri, cu moşii bogate, dacă binecuvântează Dumnezeu. De aici curge aurul în vistieria sf. Mormânt, în care puţinele noastre ruble sunt ca picăturile în mare...

6 August. Dimineaţa am pornit din Bucureşti spre Iaşi, regretând că n'am putut vedea pe principele Bibescu, mitropolitul Neofit şi pe consulul nostru, Daşkov, cu care de altfel nu aveam nimic de vorbit din punct de vedere politic. Acum sunt în Moldova.

10 August. Iată şi Iaşii. Iaşii sunt capitala Moldovei. De pe înălţimea opusă, ei se aseamănă cu cele două plăci de argint ferecate din cingătoarea preoţească greacă, atunci când preotul e încins cu ele. Nu ştiu cât de bogat sau sărăcăcios va fi aici, secerişul meu. Aş dori să adun mai mulţi snopi.

11 August. Duminică. N'am găsit acasă nici pe principe [3]), nici pe mitropolit [4]), nici pe consulul nostru, cum nici pe arhimandritul Filaret Scriban, conducătorul seminarului. Toţi au plecat din oraş, fiecare încotro avea nevoie, şi nu se vor întoarce curând. Imi pare rău, mai cu seamă că nu voiu vedea pe Scriban, respectabilul arhimandrit. Dela

---

[1]) S'a spus, că această biserică din centrul oraşului, care se află încă şi azi în spatele altarului bisericii sf. Gheorghe-Nou, a fost o ctitorie din temelie a lui Ştefan Răzvan domnul Moldovei din 1595, « frate de arme al lui Mihai Viteazul », cum îl numeşte Nicolae Iorga. Lucrul este puţin probabil, şi ar fi mai sigur că ctitorul primordial al acestui lăcaş de rugă va fi fost un căpitan Răzvan de pe vremea lui Constantin Brâncoveanu. Uspenski o socoteşte printre lăcaşurile de rugă închinate sfântului Mormânt, lucru care nu ne este cunoscut din toate scrierile ce au fost tipărite în ţară cu privire la mănăstirile închinate locurilor sfinte din Orient.

[2]) E vorba de mănăstirea Gruiu din judeţul Ilfov lângă Snagov. Nici această mănăstire ca şi cea din Negoeşti — pe semne tot în Ilfov în sudul judeţului — nu ne sunt cunoscute ca metohuri ale sfântului Mormânt.

[3]) Mihail Sturdza.

[4]) Meletie Brandabura, mort în 1848.

el nădăjduiam să primesc cunoştinţele trebuitoare despre starea de azi a bisericii pravoslavnice în amândouă principatele, despre viaţa şi felul de gândire al boierilor de aici, despre caracterul şi aptitudinele Românilor, despre mănăstiri şi şcoli. Nădăjduiam, pentrucă el a învăţat în Academia din Kiev şi scrie istoria bisericii moldoveneşti [1]). Dar de unde să iei mierla când vara a trecut ?

12 August. Astăzi m'am închinat la trei mănăstiri: Golia, Bărboiul şi Dancul.

Mănăstirea Golia, numită astfel dela ziditorul ei marele logofăt Ioan Golia, aparţine lăcaşului Vatopedul din Atos. Din inscripţia grecească şi slavonă din biserică, se vede că acest loc sfânt a fost ridicat din temelie în cinstea înălţării Domnului şi zugrăvit cu cheltuiala prea evlaviosului kniaz al întregii Ţări Moldo-Valahe, Vasile voevod, şi a fiului său, Ştefan voevod, în zilele luminatului mitropolit al Moldovei, Varlaam, la 24 Mai 7168-1660 [2]), şi a fost din nou zugrăvit şi înfrumuseţat cu o nouă tâmplă, în 1838. Aici sunt îngropate măruntaiele luminatului kniaz Potiomkin de Taurida, despre care glăsueşte inscripţia rusească. Pe peretele dinspre apus sunt zugrăviţi ctitorii: Vasile voevod, Ieremia Moghilă voevod, Ecaterina, Vasile-logofătul, Grigorie episcopul de Irinopol şi Ioan Golia. Numitul episcop a clădit în această mănăstire un paraclis, în cinstea brâului Maicii Domnului, şi, lângă el, o sufragerie curată pentru ospătarea închinătorilor la praznice. El a administrat multă vreme moşiile Vatopedului în Moldova şi Basarabia, dar trăia în Chişinău. L-am văzut în Odessa. Răposatul era gras, roşcat ca panglica ordinului sf. Ana de clasa I, cu care a fost decorat, drept vorbind, nu ştiu pentru ce anume [3]).

Inăuntrul mănăstirii Golia sunt magazii, o căsuţă frumoasă pentru chirie şi o clădire joasă pentru ţinerea nebunilor. Guvernul moldovenesc sileşte pe vatopedani să clădească deasupra acestei clădiri un spital şi să întreţie pe medic cu cheltuiala lor. Egumenul a răspuns, însă, că el va îmbunătăţi camerele spitalului, dar doctorul nu va tocmi, pentrucă în mănăstire la ei, pe cei bolnavi îi vindecă Maica Domnului. Călugării vatopedani din Atos, care trăiesc în lăcaşul acesta în număr de 12, administrează toate moşiile bogate, aparţinătoare Vatopedului,

---

[1]) Până astăzi în manuscris la Academia Română *(Şt. Berechet*, 1920).

[2]) Toţi ctitorii amintiţi au murit înainte de 1660.

[3]) Născut la Efes, în 1764, decedat la Chişinău, în 1846, şi înmormântat în catedrală. Mitropolitul Irinopulului (acest nume purta o stradă din Chişinău, unde Grigorie şi-a rezervat un rol de seamă în viaţa obştească) a fost decorat în 1828, pentru servicii aduse Rusiei şi bisericii, precum şi în calitate de primul membru al comitetului pentru răscumpărarea Grecilor robiţi de Turci în timpul răscoalei din Hios etc. I. Halippa, *Vlădicii din Răsărit*, pp. 32—45; P. Mihailovici, *Fapte trecute*, Chişinău, 1938, p. 36.

în Moldova și Basarabia. I-am apucat la masa obștească, le-am transmis salutările confraților dela Atos și am găsit între ei bătrâni cuviincioși, pătrunzători și chiar plăcuți. Ei mi-au arătat basinul principal făcut în mănăstirea lor, în care apa e adusă de departe. Aranjarea lui e sărăcăcioasă și urâtă. Apa iese din 24 tuburi, se varsă în largul cuprins prin buzele unui leu, printr'o sită de fier și, de acolo, se răspândește prin tot orașul. Acest basin e construit de Alexandru Moruzi, în 1803, și dres de prințul actual, Sturdza, în 1844. Ingenioasa inscripție de pe el, în stihuri ritmice, proslăvește fapta vrednică de laudă și obște folositoare a lui Moruzi:

In crugul zodiilor este un leu înfocat,
Dar în orașul Iași e un izvor de răcoare.
Acolo flacăre, aici însă răcoare; acolo foc, aici apă
Las și vărs din gura mea uscată.
Așa mi-a schimbat firea mântuitorul orașului,
Alexandru Moruzi dătătorul de ape.
1803, Mai...

2. Mănăstirea Bărboi, a fost zidită de un oarecare Ioan Bărboiul voevod (după cuvintele egumenului). [1]) Biserica de acum din ea, în numele sf. Apostoli, este întemeiată, după cum glăsuește inscripția, la 1 Iulie 1838, sfârșită și sfințită la 29 Iunie 1843, în domnia lui Mihail Grigore Sturdza, în zilele luminatului mitropolit moldovean Veniamin, pentru pomenirea neamului Sturdzeștilor, care au închinat-o Vatopedului din Atos. Vatopedul a clădit-o cu cheltuiala sa, sub privigherea episcopului Irinopolului, Grigorie, și a arhimandritului Dionisie. Jertfiri de sume din alte părți pentru acest sfânt lucru nu s'au făcut, afară de 200 ducați olandezi dela logofătul Dimitrie Sturdza (1839) și 30 dela fiul său, Alexandru, pentru cumpărarea plăcii de marmoră dela sf. masă. Biserica e foarte frumoasă, înaltă, luminoasă, largă și înfrumusețată cu două rânduri de coloane de marmoră, dar neîntregi. Tâmpla încă nu-i urâtă. Pe peretele ei dinspre apus sunt zugrăviți ctitorii... După încredințarea egumenului (lângă care, în treacăt fie vorba, trăiește o cucoană greacă), mănăstirea aduce un venit de 2.000 florini. Câteva odăi din ea se dau cu chirie.

3. Mănăstirea Dancu aparține Xiropotamului din Atos. Vechea biserică din ea este de arhitectură greacă; nu-i frumoasă și prin nimic atrăgătoare. Pe peretele ei exterior de sud, aproape de clopotniță se vede inscripția slavonească. Dar, fiindcă-i pusă sus, n'am putut-o descifra și numai din ultimele două rânduri am citit: Petru Voevod în

[1]) Ca și N. Iorga, Șt. Berechet împestrițează traducerea sa cu numeroase « sic »-uri, nu totdeauna la locul lor. Greșelile lui Uspenski, în legătură cu întemeierea tuturor acestor lăcașuri, se datoresc ignoranței informatorilor.

anul 7049-1541. Se înţelege că acest voevod a clădit, sau a înoit biserica mănăstirii. Averile acestei mănăstiri le administrează arhiereul în retragere Antim şi egumenul Chesarie. Arhiereul trăieşte aici în îndestulare, într'o casă specială, bine construită; îi slujesc doi băieţi de o frumuseţe rară, unul de 17 ani, iar altul de 12... Arhiereul mi-a spus, între altele, că din pădurea mănăstirească se dau gratis guvernului lemne pentru construire de cazărmi.

13. August. Azi am cercetat patru mănăstiri: Barnovski şi sf. Sava, ale sf. Mormânt, Frumoasa, lăcaş sinait, şi Trei Ierarhi, lăcaş aparţinător sf. Munte Atos. Puţine cunoştinţe mi-au căzut la îndemână despre ele.

1. Mănăstirea Barnovski, este clădită de voevodul Miron Barnovski, în 1627.

2. In biserica mănăstirii sf. Sava, înoită în 1844, sunt zugrăviţi ctitorii...

3. Lăcaşul Frumoasa, care se înalţă pe un deal în faţa Iaşilor, a fost clădit şi închinat mănăstirii din Sinai de Grigore Ghica voevod, acum mai bine de o sută de ani. In ea e o minunată biserică cu o frumoasă tâmplă făcută în 1838, de arhimandritul Ioasaf. El e zugrăvit aici, la locul obişnuit, cu ordinul sf. Ana clasa III-a cu diamante. După încredinţarea funcţionarului consulatului nostru de aici, d. Tumanski [1]), Frumoasa dă anual un venit de 10.000 ducaţi olandezi. Cu aşa venit sinaiţii n'au la ce să se mai ducă în Colhida, după lână de aur! Mănăstirea din Sinai însăşi e în zdrenţe: cu bani nu ajută pe nimeni şi nici nu se trudeşte cu editare de cărţi. Se vede că monahii sinaiţi au un stomac foarte larg, şi mai cu seamă egumenul lor, arhiepiscopul Costandie, care trăieşte în toată îndestularea la Constantinopol.

4. Mănăstirea sf. Trei Ierarhi, este zidită şi închinată la 20 lăcaşuri din Atos, cu bogate moşii, de Vasile, voevod moldovean... [2]).

Purtătorule de cunună, apărător al principatelor! Ajută bunilor Români şi smereşte carnea şi sângele nevredincilor călugări, ca să adie a cer, iar nu să miroase a pământ».

---

[1]) Feodor Antonovici Tumanski, poet, mort în 1853, la Belgrad, unde era consul.

[2]) După o sumară descriere a bisericii, urmează o convorbire cu egumenul Sofronie.

1848

DUHAMEL

Nu ne oprim asupra desvoltării întregii vieţi din epoca regulamentului organic, de după ocârmuirea principatelor de către generalul Kiseliov. Unii căutau să saboteze această activitate prin scrieri pamfletare. Când un industriaş rus, Trandafilov [1]), a propus în Martie 1843 cercetarea şi exploatarea minelor munteneşti [2]), ceea ce ar fi putut aduce foloase ţării, dacă convenţia ce s'ar fi încheiat era stabilită în bune condiţii, deşi această iniţiativă a fost sprijinită chiar de directorul departamentului dreptăţii Barbu Catargi, totuşi unii politicieni au creat o atmosferă imposibilă întreprinderii, care astfel nu s'a putut realiza; uneori, şcolarii au repetat şi mai târziu fabula lui Eliade: *Măceşul şi florile*, raportându-se la această întâmplare. Astfel s'a întârziat propăşirea industriei româneşti, concesionată mai târziu străinilor în condiţii destul de desavantajoase; amintim printre altele, concesiunea Ofenheim, scandalul din 1868-1870 al concesionarului căilor ferate Strousberg. în care intervenea pentru interesele capitalului german însuşi Bismark, ameninţând cu ruperea relaţiilor diplomatice [3]), apoi — concesiunea Crawley [4]), convenţia comercială cu Austro-Ungaria, despre care ziarul lui C. A. Rosetti, « Românul », încadrat în doliu, scria la 30 Iunie 1875:

« Ieri 29 Iunie s'a înfipt cuţitul până la mâner în pântecele României: corpul ei palpitând încă, fu îmbrâncit la picioarele contelui Andrassy. Contele Andrassy este domn, suveran absolut al robitei României ».

---

[1]) Şi Kovalevski. I. Filitti, *Domniile Române*, pp. 307, 402. Ion Ghica, *op. cit.*, p. 593 şi urm., comp. două broşuri conţinând dreptul acordat lui Trandafilov.

[2]) Slanislas Bellanger *(Le Kéroutza, Voyage en Moldo-Valachie*, Paris, 1846), vorbind despre minele muntene, aminteşte de ofertele ruseşti ale lui Trandafilov şi Zaparovski.

[3]) Titu Maiorescu, *Istoria contemporană a României*, Bucureşti, 1925, pp. 17, 23, 51, 64, 79—80.

[4]) *Ibidem*, p. 67.

Revoluţia sau aşa zisul *bunt* din 1848 [1]) s'a situat pe aceeaşi linie a manifestărilor anti-ruseşti. *Misiunea misterioasă* [2]) a generalului Alexandru Osipovici Duhamel şi evenimentele ce-au urmat, trebuesc văzute şi ele în lumina *Autobiografiei* sale, publicată în revista « Arhiva Rusă » (1885, nr. 7, p. 371-379 şi 387-394). [3]) Duhamel a mai fost la Bucureşti; astfel, în *Cronica Androneştilor* [4]) citim la 20 Mai 1842: « au venit dela Rusia om împărătesc, ghenerar Dugamel, să cerceteze lucrurile domnului şi se nădăjduieşte îndreptare. Să vedem ce se va face şi om mai însemna. Acest ghenerar ce este mădular al tainicii poliţii împărăteşti, după ce au dat domnului două scrisori, una din partea lui Nesselrod, ministru cel mai mare al Rusii, şi alta din partea lui Kiseliov, apoi au cerut să se depărteze din slujbă vornicul din năuntru Mihalache Ghica şi postelnicul Costache Cantacuzino, pe cari îndată i-au şi îndepărtat, orânduind pe locu-le tot după cererea gheneraruluí pe Ştirbei vornic şi pe Costache Suţu postelnic şi pe Câmpineanu Costrororu».

« Ştiri îngrijorătoare, sosite una după alta la Petersburg, despre situaţia principatelor dunărene, unde spiritul de răzvrătire făcuse progrese însemnate, a obligat guvernul să renunţe la gândul de a mă trimite în Italia, aşa încât fusese stabilit definitiv că voiu fi trimes la Iaşi şi Bucureşti, ca să împiedec, dacă nu era prea târziu, o izbucnire revoluţionară în aceste ţări vecine cu noi.

Am plecat dela Petersburg la 1 Aprilie şi, ca să sosesc mai repede, am călătorit zi şi noapte. La Iaşi am avut o întrevedere cu principele Sturdza şi, cu toate că şi în Moldova exista o oarecare agitaţie a spiritelor, Sturdza ţinea frânele conducerii în mâinile sale sigure şi nu existau temeri că ar fi putut fi antrenat.

La Bucureşti situaţia era mult mai încordată. Principele Bibescu ajunse la putere cu ajutorul liberalilor şi, din dorinţa de a ajunge popular, şi-a dominat puterea şi situaţia sa. Ajungând gospodar, el a găsit de cuviinţă să suprime şi să înăbuşe cu asprime orice mişcare revoluţionară chiar dela început. Câteva măsuri drastice pe care le-a luat, fiind obligat de împrejurări, au fost deajuns ca întreg partidul ce reprezenta noua Valahie să se lepede de el, iar conducătorii să-l considere renegat şi trădător.

---

[1]) R. Rosetti, *Amintiri*, vol. II, p. 33.

[2]) G. Sion, *op. cit.*, p. 127.

[3]) G. Bezviconi, *Din alte vremi*, p. 47. Născut în 1801, după convenţia dela Akkerman Duhamel a fost numit al doilea secretar al ambasadei dela Constantinopol.

[4]) Publicată de I. Corfus, Bucureşti, 1947, p. 90.

Tumanski a fost numit consul la Iași în locul lui Kotzebue, pe când acesta din urmă ocupă locul lui Dașkov [1]), în calitate de consul general la București. Alegerea n'a fost dintre cele mai fericite. Carol Kotzebue [2]), după caracterul lui era un intrigant. El nu-l simpatiza pe Bibescu, chiar pe motivul că acesta îi datora succesul lui Dașkov și nu lui, de aceea asculta bucuros toate bârfelile îndreptate împotriva domnitorului. Cei nemulțumiți s'au convins foarte repede că principele nu poate conta pe sprijinul sincer și energic al consulului general rus și din cauza aceasta uneltirile lor au devenit mai îndrăznețe, cu scopul de a produce turburări. Pe lângă aceasta și moralității lui Kotzebue i-se puteau reproșa multe. Jucător pasionat, el își pierdea nopțile la masa verde, și această pasiune a lui era cauza deselor jene financiare în care se afla, lucru care-i dăuna foarte mult față de calitatea lui oficială.

E natural că în starea de spirit, în care se aflau principatele, sosirea unui reprezentant al autocratului țar, care dorea să mențină pacea și ordinea, era privită dușmănos. Pe mine au început să mă înjure și în proză și în versuri, au început să-mi facă caricaturi cu scopul de a mă face ridicul și nesuferit. Probabil că doreau să mă scoată din sărite, dar n'au reușit. Față de boieri și de principe, ca și față de ceilalți, mă arătam rezervat, căutând doar să le demonstrez ce pericol ar atrage asupra țării orice încercare de manifestare revoluționară. Toate încercările mele de prevenire rămâneau infructoase, deoarece tineretul, care studiase la Paris, Viena, Berlin, era îmbuibat de idei și teorii demagogice moderne. Intre timp, aproape fiecare poștă aducea știri despre succesele revoluționarilor asupra autorităților legale, despre căderi de tronuri, care se prăbușeau în strigătele de bucurie ale maselor populare. Cei nemulțumiți se adunau la consulii francez și englez, și aceste două consulate au devenit adevărate focare de răscoală.

Cei care luaseră inițiativa și și-au pus în gând răsturnarea stărilor actuale de lucruri, și-au făcut o regulă de conduită în a-i flata pe intimii domnitorului, care simpatizau cu ei, căutând să acopere cu ocară guvernul statului protector, care după părerea lor nu urmărea altceva decât subjugarea lor. Tot ce fusese făcut de către Rusia pentru a asigura o serie de îmbunătățiri în Principatele Dunărene — sângele care-l văr-saseră și averile ce le cheltuiseră [3]) — toate nu mai valorau nimic, acum,

---

[1]) Consul general dela 1844 până în Mai 1847.

[2]) 1788—1893, numit consul la Iași în 1838 (« Albina Românească », 1 Mai 1838 și 4 Mai 1847).

[3]) Chiar în toamna anului 1848, guvernul Rusiei a acordat Moldovei, pentru aprovizionare, un împrumut de 300.000 ruble argint. Pentru legăturile comerciale ale Moldovei cu provinciile vecine ale Rusiei, comp. articolul lui F. Bruun, în « Notițele Societății de istorie și antichități din Odessa », 1848, vol. II, p. 371 și urm. Din Rusia în Moldova, unde bântuia foametea, se importau în

când capetele erau înfierbântate, când numai ideile nesocotite ale revoluţiei franceze erau demne de imitare.

Curând după sosirea mea în Bucureşti, un curier mi-a adus ştirea că un corp de armată sub comanda generalului Gerstenzweig e concentrat la Leova pe Prut, şi dacă situaţia va deveni serioasă fără ca să mai admită amânări, aveam dreptul să dau ordin generalului Gerstenzweig să treacă Prutul şi să ocupe milităreşte principatele.

Acordându-mi astfel încredere deplină, ţarul în acelaşi timp mă împovără şi cu o mare răspundere. Imi dădeam seama că războiul sau pacea depindeau de hotărîrea pe care o voiu lua-o şi că din folosirea puterii ce-mi este încredinţată se pot naşte complicaţii teribile. Hotărîsem să nu recurg la acest din urmă mijloc, decât în cazul unei nevoi imperioase. Eu însă speram, că aducând la cunoştinţa celor nemulţumiţi, măsurile pe care avea de gând să le ia guvernul imperial, voiu reuşi să-i abat dela ţelurile pe care le urmăreau şi de care s'au lăsat copleşiţi cu regretabilă nepăsare.

Situaţia principelui Bibescu pe zi ce trecea devenea mai nesigură. El nu mai ştia căror sfinţi trebue să se închine. Furtuna revoluţionară, care se abătea asupra Europei, îi paralizase energia şi încă înainte de a începe lupta, se considera învins. Dacă el s'ar fi putut încrede în două batalioane de miliţie valahă, care se aflau în garnizoana Bucureştilor, şi dacă cu energie s'ar fi pus în fruntea lor, cu siguranţă că ar fi putut înlătura furtuna ce se apropia. Bibescu însă, mai puţin ca oricare altul, era dotat cu însuşiri militare; soldaţii nici nu ştiau cum arată domnitorul, iar ofiţerii erau contaminaţi de spiritul revoluţionar. Glonţul tras în gospodar în momentul plimbării lui şi care nu şi-a atins ţinta, a servit drept semnal de izbucnire a mişcării revoluţionare, care fusese pregătită în taină. Cei care conspiraseră, imediat s'au adunat în faţa palatului. Această demonstraţie a avut succes. Bibescu era atât de înspăimântat şi demoralizat, încât iscăli tot ce i se ceru. El se convinse în curând că situaţia lui este imposibilă, aşa încât peste câteva zile plecă, împreună cu familia, la Braşov în Transilvania, fără să fi întâmpinat vreo piedecă din partea capilor revoluţionari, care din contra, se bucurau că drumul spre realizarea ţelurilor lor himerice şi utopice, oarecum le fusese netezit.

1846: cereale, produse fabricate, lumânări de ceară, manufactură... Din Modova se exporta: sare, vin, gudron, piei, nuci voloşeşti, pietre de moară... Navigaţia rusă pe Dunăre a luat fiinţă în 1828, dispunând în 1846 de peste 40 vase. După 1856, navigaţia rusă pe Dunăre renaşte mult mai târziu, datorită activităţii lui Gavriil A. Bezviconi. Vezi: *Navigaţia basarabeană şi creatorul ei*, « Din trecutul nostru », 1934, nr. 9—10. Societatea de navigaţie austriacă s'a fondat în 1833; i-au urmat cele italiene şi franceze. J. de Hagemeister, *Mémoire sur le commerce des ports de la nouvelle Russie, de la Moldavie et de la Valachie*, Odessa, 1835.

Imediat s'a format un guvern provizoriu din capii revoluţionari: Ştefan Golescu, [1]) Ion Ghica, [2]) Eliade [3]) Tell, [4]) Brătianu [5]) şi alţii de teapa lor. Primul act făcut de acest guvern provizoriu a fost arderea regulamentului organic, care a fost dat Principatelor Dunărene de către Ruşi. Aceasta, a fost făcută într'adins, ca să arate că mişcarea e pornită împotriva ţării protectoare. Imediat ce am văzut spre ce deznodământ se apropie această regretabilă mişcare, m'am grăbit să părăsesc Bucureştiul, până nu era prea târziu şi până când comunicaţiile cu Bucureştiul nu fuseseră întrerupte, îndreptându-mă spre Leova. Mi se părea că sosise momentul ca să intervin cu armata pentru a împiedeca răspândirea răscoalei spre Moldova şi mai departe.

Era la mijlocul lui Iunie şi l-am găsit pe generalul Gerstenzweig la Leova. I-am comunicat în ce situaţie se află Valahia, cât de rău erau agitate acolo spiritele, i-am vorbit de manifestările duşmănoase la adresa Rusiei, care se vădeau pretutindeni, şi necesitatea de a pune capăt agitaţiilor, prin intervenţia forţei armate. Generalul Gerstenzweig, care cunoştea instrucţiile ce le primisem eu, fără nicio obiecţie a primit, în urma cererii mele scrise adresate lui, să ocupe cu armata Moldova. Peste câteva zile o divizie de infanterie, un batalion de husari cu tunuri şi câteva sute de cazaci au trecut Prutul, îndreptându-se spre Bârlad. In ceea ce mă priveşte, am plecat la Iaşi, de unde puteam întreţine mai uşor corespondenţa cu ministerul imperial. Atât generalul Gerstenzweig, cât şi eu, i-am făcut cunoscut ministrului nostru de război, despre iminenta intrare a corpului nostru de observaţie în Moldova, iar peste câteva zile îi făceam cunoscut că armatele au şi trecut Prutul. La primirea acestor ştiri în mintea împăratului au încolţit şovăiri, încât numaidecât trimese un curier la generalul Gerstenzweig, dându-i ordin să oprească pentru moment înaintarea trupelor. In acele timpuri, telegrafia electrică nu exista. Dela Petersburg până la Leova erau 2000 verste, aşa încât oricât de rapid călătoreau curierii, această revocare a ordinelor anterioare a ajuns la generalul Gerstenzweig la Bârlad. Gândul că a procedat împotriva dorinţei împăratului, l-a desorientat pe Gerstenzweig şi l-a făcut să se simtă profund nenorocit, mai ales că se gândea că a pierdut şi bunăvoinţa împăratului, că a căzut în disgraţie. M'am grăbit să ajung la Bârlad, ca să-i explic, că dacă s'a comis vreo greşeală, atunci numai eu sunt responsabil, deoarece ar-

[1]) 1809—1874, viitor prim-ministru.

[2]) 1817—1897, şi-a făcut studiile în ţară şi în Franţa; bei (guvernator) al insulei Samos (1854—1858), prim-ministru. Fusese căsătorit la 1846 cu Alexandrina N. Mavros.

[3]) I. Eliade-Rădulescu, scriitorul.

[4]) Christian Tell, 1808—1884, viitor general şi ministru.

[5]) 1821—1891, prim-ministru în anii 1876—1884.

matele au trecut granița numai în urma cererii mele formale, așa că-mi asum toată răspunderea; dacă am comis o greșeală trecând Prutul, atunci vom face o greșeală și mai mare retrăgându-ne și trecând Prutul înapoi. De aceea, l-am implorat ca înainte de a lua o hotărîre în această privință, să aștepte răspuns la telegramele noastre din urmă, deoarece curierul cu răspunsurile așteptate trebuia să sosească în curând, așa încât câteva zile de așteptare nu prezentau niciun pericol. Toate rugămințile și argumentele au fost zadarnice. Generalul Gerstenzweig trecu cu oștile înapoi peste Prut, fără să țină socoteală de impresia proastă ce o făcea această retragere grăbită. Imediat ce a ajuns la Leova, a sosit al doilea curier trimes în grabă din Petersburg, care îi făcea cunoscut generalului Gerstenzweig, că din moment ce armatele rusești se află în Moldova, trebue să rămână acolo. Această veste a fost o lovitură pentru bătrânul general, care și așa era cam bolnăvicios. Convins că și-a pătat onoarea de ostaș și că a căzut în disgrația împăratului, el într'un acces de desperare s'a sinucis. [1]) Presupunerile mele s'au adeverit întocmai. Corpul de armată își ocupă din nou pozițiile lângă Bârlad. Sfârșitul tragic al generalului Gerstenzweig mi-a lăsat însă o impresie profundă de amărăciune, deoarece eu învățasem să-l prețuiesc pentru calitățile lui personale și să-l stimez profund.

Partidul demagogic ajuns la conducere în Valahia în acest timp folosea toate mijloacele care ar fi putut atrage toată țara în mișcarea revoluționară. In vederea acestui scop peste tot au fost trimeși emisari special plătiți, care căutau să atragă în deosebi pe țărani, ațâțându-i împotriva moșierilor și arendașilor, inspirându-le idei că ei înșiși ar putea deveni proprietari de pământ. Toate aceste idei distrugătoare erau fățiș susținute de guvernul otoman. Talaat-Efendi, care fusese la București în timpul șederii mele acolo, nu-și ascundea simpatiile ce le avea pentru adversarii lui Bibescu. Dar lucrurile au luat o întorsătură și mai gravă, atunci când Soliman-Pașa a fost ridicat la rangul de comisar al sultanului. Fie în urma instrucțiilor date de guvernul otoman, fie din proprie inițiativă, acest demnitar înalt susținea pe față pe capii revoluției și s'a grăbit chiar să aprobe în numele sultanului constituția ce a fost dată de acești demagogi. Atunci s'a întâmplat, ce de obicei se întâmplă în epocile revoluționare. Toți acei, care prin originea lor, starea socială și averea, ar fi putut să atragă asupra lor mânia poporului răsculat, s'au grăbit să emigreze în cea mai mare parte în Transilvania, în orașele Brașov și Sibiu.

Puterea a rămas în mâinile oamenilor care urau pe oricine, care avusese oarecare situație socială și care acționau sub imboldul ideilor atât de periculoase. Ziarele care erau subvenționate de guvern răs-

---

[1]) « Vestitorul Istoric », 1887, I, p. 61. Despre Duhamel, Gerstenzweig, Lüders etc., scrie colonelul Lăcusteanu, *op. cit.*, p. 141 și urm.

pândeau doctrine dintre cele mai dăunătoare și care nu se lipseau nicio zi de plăcerea de a înjura Rusia și guvernul nostru. Europa parcă deodată fu lovită de toate nenorocirile. In același an holera începu să bântuie peste tot. [1]) In Rusia a făcut ravagii înspăimântătoare. La Iași, unde locuiam atunci, această molimă a secerat multe victime, cu toate că nu bântuise decât o lună. Toți locuitorii parcă înmărmuriseră de groază și credeau că se apropie sfârșitul lumii.

Plângerile mele neîncetate împotriva acțiunii nedrepte a lui Soliman-Pașa, au decis în cele din urmă Poarta să-l înlocuiască cu Fuad-Efendi, care primise ordin de a-mi da tot concursul pentru a restaura ordinea legală în Valahia și chiar de a folosi forța armată, în caz când va fi nevoie pentru a-i potoli pe răsculați. Omer-Pașa — un renegat croat [2]), comanda trupele turcești, în timp ce comanda corpului nostru expediționar, era încredințată temporar generalului Lüders, [3]) curând întors din străinătate unde își petrecuse concediul.

Am plecat la Galați pentru a discuta personal cu Fuad-Efendi, care de curând sosise dela Constantinopol, și împreună cu el am plecat la Giurgiu. Complicațiile politice luase o întorsătură serioasă, deoarece armatele turcești, care trecuseră Dunărea, aveau de gând să pornească spre București. La Giurgiu sosise o delegație din partea guvernului provizoriu, cu gândul de a-l câștiga pe Fuad-Efendi, pentru partidul revoluționar. Atitudinea ușuratecă a lui Soliman-Pașa și nesocotința lui, compromisese într'atât Poarta, încât acum nimeni nu mai credea că guvernul otoman va hotărî să ia măsuri drastice pentru a potoli răscoala. Fie că Fuad-Efendi primise în această privință instrucțiuni mai precise, fie că prezența mea l-a reținut de a intra în înțelegere cu capii revoluției, fapt este, că el a respins toate propunerile guvernului provizoriu și armatele turcești porniseră spre București. Am însoțit armata turcă și atunci când eram în apropiere de București, s'au început noui tratative, care însă n'au avut niciun rezultat. Atunci Omer-Pașa a îndreptat armata sa asupra Bucureștilor și aerul s'a umplut de pocnete de arme. Lupte îndârjite s'au dat numai lângă o cazarmă, unde

---

[1]) Molimele sunt din vechime cunoscute în Voevodatele Dunărene; amintim următoarele versuri dintr'o baladă:

Vâlcu bea și veselește,
De holeră nici gândește...

[2]) Sergentul austriac Mihail Lataci, grănicer dela Otokar, pe care un fimfunsfanțih îl prefăcuse, prin blagoslovenia lui Mahomet, în Omer-Mufti, și care pretindea, apoi, că se trăgea dintr'un Quirintus Latus, legionar roman, venit în Dacia cu Traian. I. Ghica, *op. cit.*, p. 333.

[3]) Alexandru Nicolaevici Lüders (1790—1874), general-aghiotant, comandant al oștirilor rusești în principate (1848—1855). Biografia sa, de Nepokoicițki, în « Invalidul Rus », 1874, nr. 50.

un batalion de miliţie valahă baricadat, deschise un foc destul de puternic asupra Turcilor. Tunurile însă foarte uşor au lichidat această rezistenţă zadarnică, care n'a durat mult, încât Bucureştiul, care nu face parte din oraşele întărite, peste o oră se afla în mâinile Turcilor. Guvernul provizoriu dispăru, iar membrii lui, care timp de trei luni ţinuse ţara sub un regim de spaimă, s'au împrăştiat în toate părţile. In faza această nouă în care se aflau lucrurile, m'am grăbit să-l anunţ pe generalul Lüders, care avea concentrate trupe în apropierea Focşanilor. Pentru ca Turcii să nu se considere singuri stăpâni pe soarta şi viitorul acestei ţări, armatele ruseşti primiseră ordin să pornească spre Bucureşti, unde şi sosise peste vreo zece zile după Turci.

Luând în consideraţie faptul că Valahia era ocupată de două armate şi că revoluţia semănase în ţară germenii anarhiei, era absolută nevoie de a forma un guvern. De aceea, după o prealabilă consfătuire, pe care am avut-o cu Fuad-Efendi, am hotărît să-l numim pe boierul Constantin Cantacuzino caimacam, sau locţiitor de domn, acordându-i prerogative necesare până în momentul când liniştea şi ordinea restabilite vor permite alegerea unui nou domnitor. Fuad-Efendi, care mai târziu o să ocupe posturi de ambasador la diferite curţi şi postul de ministru de externe, cât şi de mare vizir, de fapt şi-a făcut şcoala de diplomat în Principatele Dunărene, deoarece până în prezent nu ocupase decât funcţii secundare. El se comporta ca un om de societate, vorbea foarte bine limba franceză, dar nu poseda cunoştinţe adânci în nicio ramură a ştiinţei. De asemenea ca şi cea mai mare parte din Turci, care ocupă posturi diplomatice la curţile europene, el se distingea nu atât prin cunoştinţele sale solide, ci mai mult printr'o spoleială de civilizaţie. El era foarte făţarnic şi nu puteai să te încrezi în asigurările de devotament, pe care era oricând gata să le afirme prin vorbe. Comandantul oştirilor turceşti, Omer-Paşa, din contra, era aşa de necioplit, încât îi scăpau expresii ce erau în flagrantă contrazicere cu vorbele ipocrite ale colegului său civil. El cunoştea foate bine limba germană şi nu se interesa decât de probleme militare. Am avut ocazia să asist la exerciţiile militare, pe care le făceau ostaşii turci sub supravegherea lui Omer-Paşa şi trebue să recunosc că armata turcească a făcut progrese uimitoare dela data ultimului război, pe care l-am avut cu Turcia, şi că armata otomană s'a îmbunătăţit din mai multe puncte de vedere. Cu aceste două persoane, care atât de puţin semănau una cu alta la caracter, a trebuit să am de-aface mai mult de doi ani, făcând tot posibilul ca să înlătur greutăţile şi piedecile ce se iveau, căutând să evit eventualele ciocniri între armatele ruseşti şi otomane.

Soţia mea părăsi Petersburgul curând după plecarea mea şi după ce apăruse acolo primele cazuri de holeră. Plecând spre mine, ea s'a dus în Malorusia, unde a stat destul de mult la Linovice, la vărul său, contele Balmen, iar apoi la Lozova, la unchiul ei generalul Kozlovski.

Ea sosi la mine numai în Noemvrie, aşa încât am început să primesc lume multă. Iarna a trecut foarte animat. Se aduna societate pentru dans, când la generalul Lüders, când la Fuad-Efendi, când la mine. Societatea bucureşteană era avidă de petreceri şi distracţii şi toţi se gândeau cum să petreacă mai bine timpul. In Principatele Dunărene liniştea fusese măcar de formă restabilită, în schimb izbucnise răscoale sângeroase în Ungaria şi Transilvania [1]).

Dela prima vedere se pare că convenţia dela Balta-Liman nu stabileşte nimic trainic şi solid, că nu este decât un pansament pe o rană menită numai a înlătura primejdia acută. In acele momente, spiritele din principat erau ocupate cu problema alegerii noului gospodar valah şi care, conform scrisorilor venite dela Constantinopol, trebuia soluţionată imediat. Era interesant de observat cât de mult emoţionase această ştire pe cei ambiţioşi. Fiecare din pretendenţi folosea toate mijloacele ce-i stăteau la dispoziţie, ca să-şi asigure succesul candidaturii. Tuturor, care încercau să afle dela mine ceva, le răspundeam că nu-mi sunt cunoscute intenţiile ministerului imperial şi că alegerea gospodarului se va face probabil la Constantinopol, după o prealabilă înţelegere a curţii imperiale cu ministerul otoman. După părerea mea, chiar printre boierii cei mai de seamă nu se găsea niciunul care să întrunească calităţile necesare ocupării acestui post, cu folos pentru ţară în momentele acestea grele, încât chiar mă minunam cum oamenii cu judecată vor să ajungă să-l ia. Cu toate acestea erau numeroşi acei care doreau să ajungă gospodari: Cantacuzino, Constantin Suţu [2]), Alexandru Ghica, Iordache Filipescu [3]) şi Ştirbei îşi puseseră candidatura. Fiecare dintre aceştia căuta să-şi scoată candidatura în evidenţă în dauna celorlalţi şi trebue să recunosc că josniciile la care au recurs unii din ei, cu această ocazie, mi-au inspirat scârbă. Dar ca să fiu drept, trebue să spun că situaţia politică grea a Valahiei i-a făcut pe boieri aşa cum îi vedem noi azi. Nici nu e posibil ca un popor, pe care îl trag când într'o parte, când într'alta, două puteri vecine şi care — după o expresie vulgară — în cursul mai multor secole a fost obişnuit *manger* à *deux râteliers* — nu e posibil, spunem noi, ca în asemenea împrejurări poporul în cele din urmă să nu se demoralizeze.

---

[1]) R. Averbuh, *Intervenţia ţaristă în lupta cu revoluţia ungară din 1848–1849*, Moscova, 1935; comp. şi lucrările lui Ramming (Pesta, 1850) şi Bem (Hamburg, 1856).

[2]) Probabil Const. A. Suţu (1804—1882), eterist, apoi în slujba Rusiei (1828), ministru. Mai cunoaştem pe Const. Gr. Suţu, născut pela 1787, mort în 1882, ministru *(G. D. Florescu)*.

[3]) 1782—1854, candidat la domnie în 1834 şi 1842.

Era evident că sistemul de conducere în frunte cu gospodarii, care s'a dovedit şi în trecut defectuos, nu corespundea cu situaţia din ţară şi că pe viitor, nu puteam fi siguri că Principatele Dunărene se vor putea conduce după asemenea sistem fără a fi supuse turburărilor şi schimbărilor neîncetate. In această privinţă oamenii tuturor partidelor şi tuturor concepţiilor politice cădeau de acord, cu excepţia celor care din ambiţie doreau să ajungă gospodari. Discuţiile asupra alegerii gospodarilor nu ajunsese aşa de departe, după cum se credea la Bucureşti. Numai la sfârşitul lui Aprilie ambasadorul rus dela Constantinopol Titov [1]), mi-a făcut cunoscut că în ceea ce priveşte candidaturile, acestea au fost limitate la două persoane: caimacamul Cantacuzino şi Ştirbei, şi mă întreba care ar fi trebuit preferat. M'am grăbit să răspund, că dacă e vorba de ales între Cantacuzino şi Ştirbei, atunci după părerea mea trebuia preferat primul, şi asta în primul rând pentru faptul, că numirea lui Ştirbei ar fi ridicat împotriva lui partidul numeros care avusese o atitudine duşmănoasă faţă de Bibescu, şi prin faptul că Ştirbei era din doi fraţi acela mai puţin agreat. O altă consideraţie de asemenea vorbea în sprijinul lui Cantacuzino. Acesta timp de opt luni fusese caimacam şi a îndeplinit cu cinste această funcţie, mulţumind pe toţi în împrejurări destul de grele. Dar înainte ca răspunsul meu să fi fost primit de către domnul Titov, miniştrii otomani au găsit de cuviinţă, din motive ce nu-mi sunt cunoscute, să rezolve cât mai grabnic problema alegerii gospodarilor şi au propus pe Ştirbei ca gospodar al Valahiei, iar pe Grigore Ghica [2]) ca gospodar al Moldovei. In cazul de faţă Poarta voia să-şi afirme autoritatea şi oarecum să-l pedepsească pe principele Sturdza pentru simpatia lui fictivă faţă de Rusia.

Cu toate că această propunere a fost primită de către Titov *ad referendum*, şi cu condiţia ca să fie aprobată de cabinetul imperial, la Constantinopol se ştia că chestiunea persoanelor în ochii Rusiei era de ordin secundar şi că noi eram gata să acceptăm orice soluţie care ar fi garantat ordinea şi liniştea în principate. De aceea Ştirbei şi Grigore Ghica au fost confirmaţi ca gospodari.

Alegerea primului era din cale afară nepopulară, aşa încât, dela început a avut de luptat cu o opoziţie puternică. In ceea ce priveşte Ghica, acesta avea multe calităţi. Era un om amabil în înţelesul deplin al acestui cuvânt, însă era problematic dacă se pricepea să conducă în această epocă de furtuni politice. Pe lângă aceasta, el a fost pus într'o situaţie falsă prin legăturile ce le avea cu partidul liberal, care văzuse în persoana lui un conducător. El a rămas la postul său numai

---

[1]) Vladimir Pavlovici Titov, mort în 1891, diplomat şi arheolog.

[2]) 1804—1857, domnitorul Moldovei dela 1849 la 1853.

câțiva ani și, fiind cuprins de o melancolie profundă, într'un acces de demență s'a sinucis.

In corespondența ce o aveam cu vice-cancelarul, foarte des subliniam situația anormală creată pentru Moldo-Valahia prin tratate și repetam într'una că noi am căzut într'o cursă, din care trebue să căutăm ieșire, dar nu prin mijloacele ce le-am folosit până acum. In cele din urmă, am adunat aceste idei ce erau cuprinse în diferite telegrame și scrisori și le-am expus într'un referat asupra situației actuale a Principatelor Dunărene, pe care l-am expediat contelui Nesselrode la 1 Octomvrie 1849. Conținutul acestui referat îl dau mai jos și, cu toate că de atunci au trecut aproape douăzeci de ani, nu găsesc de cuviință să schimb ceva, deoarece ceea ce am prevăzut eu, din păcate s'a realizat foarte curând și pe deplin.

MEMORIU

despre situația în Principatele Dunărene

Germenul situației critice în care se sbat în prezent Moldova și Valahia se ascunde chiar în tratatul de pace dela Adrianopol. Prin faptul că principatele treceau sub protectoratul Rusiei, iar Poarta își păstra numai drepturi nominale, se crea prin aceasta o stare de lucruri anormală, care mai de vreme sau mai târziu trebuia să dea roade amare.

In cursul primilor ani după încheierea tratatului dela Adrianopol, nu se puteau sezisa toate dificultățile situației, deoarece Turcia, care în primul rând căuta să-și vindece rănile cauzate de război, părea că eliminase principatele din sfera preocupărilor sale. Cu timpul însă lucrurile au luat altă întorsătură. Pe de o parte șoșotirile puterilor străine, care priveau cu invidie la creșterea influenței rusești, pe de altă parte împrejurarea că noi eram nevoiți să ne adresăm Porții pentru recunoașterea prin firmane din partea sultanilor, a celor numiți sau scoși din funcții, a celor surghiuniți, de fapt demonstrau Porții că prin tratatul dela Adrianopol principiul de suveranitate a Porții rămăsese în vigoare; acest principiu, având o interpretare foarte largă, îi dădu posibilitate Turciei, folosind împrejurări favorabile, să ocupe în principate situația pe care o avusese mai înainte.

Intre timp, însă, s'a abătut furtuna politică din 1848, care a sguduit întreaga Europă din temelii și, așa dar, ne putem oare mira că această extraordinară sguduire politică a avut repercusiuni și asupra Moldovei și Valahiei, unde germenii teoriilor distructive încolțise de mult și prinsese rădăcini adânci din cauza lipsei de vigilență a domnitorilor slabi și neprevăzători? Concepțiile democratice și revoluționare, care triumfaseră în Franța, s'au întins ca un torent nimicitor tot mai mult și mai departe. Toate tronurile se clătinau și gospodarii mai mult ca alții puteau să se teamă pentru situația lor.

Insă, cu toată lipsa de putere a autorităţilor din principate, cu toată starea de spirit îndârjită, descoperită la orice pas, o acţiune hotărîtă a guvernului imperial ar fi speriat pe cei nemulţumiţi şi ar fi prevenit o izbucnire revoluţionară, dacă Turcia n'ar fi încurajat pe instigatorii răscoalelor, pe ascuns şi pe faţă, împingând ţara în vâltoarea revoluţiei. In acest caz Poarta nu acţiona decât sub imboldul urii oarbe, ce o purta Rusiei, fără să ia în consideraţie că triumful ideilor democrate în vreun loc al întinselor ei stăpâniri, o ameninţa pe ea însăşi, deoarece ar fi împins spre răscoală pe ceilalţi creştini ce se aflau sub stăpânirea ei. Ea era animată numai de gândul de a crea dificultăţi Rusiei şi de a câştiga în principate influenţa de odinioară ce o avusese; acesta era singurul îndreptar politic al guvernului turc. Uneltirile perfide ale Turciei în curând au dat roade. In Valahia izbucni o mişcare revoluţionară şi dacă exemplul dat de ea, n'a fost urmat de Moldova, acest lucru se datoreşte intrării armatelor ruse în acest principat. Din momentul acela chestiunea principatelor a început să se complice din ce în ce mai mult. La aceasta au contribuit:

Atitudinea mai mult decât nesinceră a lui Soliman-Paşa, care intrase în legătură cu revoluţionarii; înlocuirea lui prin Fuad-Efendi, care deşi pe faţă se arăta mai corect în atitudinele lui, la fel ca şi primul, nutrea o simpatie vie faţă de partidul noii Valahii; ocuparea militară a Valahiei de către armatele turceşti, urmată aproape imediat de intrarea armatelor ruse; ciocnirile ce au avut loc între soldaţii armatelor ocupante; şi în cele din urmă divergenţa punctelor de vedere ivite între sultan şi puterea protectoare cu privire la pedepsirea celor vinovaţi de răscoală — toate acestea s'au petrecut sub ochii noştri şi le sunt cunoscute tuturora, aşa încât n'au nevoie de o descriere amănunţită.

De aceea voiu trece la convenţia dela Balta-Liman, încheiată cu scopul de a reglementa situaţia anormală, creiată în principate, care crease o încordare în aşa măsură, încât dintr'un moment într'altul înprincipate putea izbucni un război. Printr'o analiză scurtă a acestei convenţii o să caut să rezolv întrebarea, dacă nu cumva Turcia prin anumite uneltiri, n'a căutat să-şi redobândească unele prerogative, pe care le pierduse în urma războiului.

In virtutea tratatului dela Adrianopol, Turcia nu numai că renunţase la dreptul de a mai ţine armată în principate, dar i se punea în vedere că niciun turc înarmat n'are dreptul să treacă peste Dunăre. Acum Turcilor li se dădea voie să aibă până la 10.000 oameni, oaste, pentru perioada de timp care va fi necesară restabilirii ordinei. In virtutea aceluiaşi tratat, principatele se bucurau de o deplină autonomie în ceea ce priveşte administrarea internă, iar Poarta n'avea voie să se amestece în treburile ţării. Acum Poarta avea voie să aibă în principate un comisar, atât timp cât va dura ocupaţia militară, iar acest comisar va avea de sigur o putere hotărîtoare. Tratatul dela Adrianopol căutase

să ferească principatele de vasalitate economică față de Poartă, stabilind odată pentru totdeauna mărimea tributului plătit Porții, atât de Moldova, cât și de Valahia. Acum însă scaunul de gospodar era scos la mezat la Constantinopol, așa încât hotărîrea din trecut de fapt era revocată, deoarece niciodată nu s'au stors mai mulți bani din Moldova și Valahia, și mai metodic, decât atunci, când s'a hotărît a li se acorda gospodarilor, sume ce trebuiau să acopere cheltuelile de înscăunare, sume care după mărimea lor egalau cu cele plătite pentru ocuparea tronului. In sfârșit, alegerea candidaților, care după tratat revenea Porții, cât și cele petrecute cu gospodarii noi aleși, arătau că acțiunea revoluționară susținută de intrigile Porții va fi continuată și mai departe, de acei pe care i-a desemnat în fruntea ocârmuirii. Așa dar, convenția dela Balta-Liman [1]) (cu excepția unor schimbări cerute de împrejurări) a restabilit ordinea de lucruri existente mai înainte de revoluție; dar cele expuse mai sus demonstrează că această convenție, deși iscălită de Turci cam forțat, le-a redat drepturile, pe care le pierduse prin tratatul dela Adrianopol.

Acum se pune întrebarea, dacă principii Moldovei și Valahiei vor avea destulă putere ca să-și mențină domniile? Suntem siguri că nu, deoarece nu trebue uitat că revoluția din Valahia a trasat o linie despărțitoare adâncă între trecut și viitor, așa încât ceea ce era posibil înainte de aceasta, nu va fi posibil, de acum înainte, după această furtună revoluționară, care a arătat în toată goliciunea ei, lipsa de autoritate și putere a gospodarilor. Și pe ce oare se puteau baza domnitorii ca să fie ascultați și respectați? Pe dragostea și devotamentul celor pe care îi conduceau? Se știa, doar, că era deajuns să iei titlul de gospodar, ca să ți-i faci pe toți dușmani și pizmași, care în loc de a-i susține pe gospodari, nu se gândeau decât la faptul de a-i răsturna. Se putea baza pe miliția autohtonă? Nici într'un caz — și asta din simplul motiv: disciplina militară și un sistem electiv de conducere, după părerea mea sunt incompatibile... Se poate oare presupune, că miliția moldovenească să se arate gata de a muri, de exemplu, pentru principele Sturdza și să fie oare în același timp bucuroasă să facă același lucru și pentru principele Ghica, când fiecare soldat știe că acesta din urmă toată viața lui a fost un adversar al lui Sturdza și că a reușit să-l doboare datorită intrigilor sale și opoziției sale sistematice? Fiecare va fi de acord că devotament de felul acesta nu poate exista într'o inimă omenească și prin aceasta poate fi înțeleasă, dar nu scuzată, atitudinea miliției valahe în timpul revoluției. Această armată, fără îndoială, ar fi rămas credincioasă principelui Alexandru Ghica, dar ea a asistat la căderea lui Bibescu, fără să fi mișcat un deget pentru a-l apăra.

[1]) Despre convenția dela Balta-Liman, din 19 Aprilie 1849, scriu C. Cristea (1855) și C. Valentineanu (1859).

De aceea, gospodarii pentru a nu cădea la prima manifestare de nemulţumire din partea poporului, se bazează exclusiv pe teama ce o inspiră Rusia. Dar oare Rusia în cele din urmă nu se va sătura să joace un rol, care ar fi nevoită să-l aibă în asemenea cazuri? Trebue să recunoaştem că e foarte neplăcut să fii nevoit a fi gata în orice clipă de a ocupa milităreşte principatele şi a aştepta mereu noi complicaţii în legăturile cu Turcia şi cu restul Europei».

In concluzie, autorul se exprimă pentru propăşirea Moldovei şi a Valahiei sub ocârmuirea dreaptă şi sigură a Rusiei, deoarece renunţarea la drepturile de protectorat ar dăuna prestigiului Rusiei, iar crearea unui mic regat, ar osândi acesta din urmă la o existenţă grea, strâmtorată de granițe, şi la o lipsă de forţe vitale...

1852 — 1859

WILHELM DE KOTZEBUE

Un *intermezzo* între paginile povestind despre tratativele diplomatice şi evenimentele istorice, formează scrierile literatului şi diplomatului rus Wilhelm de Kotzebue (1813—1887), fiul cunoscutului scriitor August de Kotzebue şi fratele consulului rus în Principatele Dunărene Carol de Kotzebue; din ceilalţi fraţi: Gheorghe — a fost guvernator la Riga, Alexandru — pictor de bătălii, iar Pavel — general-guvernator la Odessa şi Varşovia. Venind în vizită la fratele său, în Moldova, Wilhelm a cunoscut aici şi s'a căsătorit în Noemvrie 1839 cu prinţesa Aspasia Cantacuzino, fata faimosului eterist Gheorghe Cantacuzino. Retras din diplomaţie, el a trăit la o moşie a nevestei sale în Moldova, până la 1857, a reintrat apoi în diplomaţia rusă, venind în Moldova şi în 1859, când a vizitat băile Slănic. In anii vieţii în Moldova, Kotzebue a strâns legăturile de prietenie cu societatea locală, învăţă limba poporului şi dobândi acea cunoştinţă deplină a ţării şi a moravurilor noastre de pe atunci, — scria Titu Maiorescu — pe care a dovedit-o mai târziu într'un mod aşa de simpatic pentru noi, în unele scrieri ale sale. El a tradus, astfel, poezii (Berlin, 1857), a scris volumul *Tablouri şi schiţe din Moldova* (Berlin, 1860) şi romanul *Lascăr Viorescu* (Lipsca, 1863). Schiţele moldoveneşti au fost traduse de A. Maiorescu (1884), ediţia a doua fiind redactată în 1920, de eruditul cărturar Gala Galaction; folosim această traducere în cele ce urmează. In ultimii ani ai vieţii sale, Wilhelm de Kotzebue a fost ministru plenipotenţiar rus la Karlsruhe, Dresda şi Berna, murind în Rusia, la Reval. Am precizat cadrul real al biografiei acestui scriitor, membru onorar al Academiei Române [1]), într'un articol apărut în 1941 [2]).

---

[1]) Printre membrii onorari ai Academiei Române, amintim pe celebrul savant Ilie Mecinikov (1845—1916) şi pe profesorii sovietici N. Ţiţin, V. Parin şi A. Egolin (2 Iunie 1945).

[2]) Reprodus în volumul *Profiluri*, p. 54 şi urm.

«Maiestoase sunt în Carpaţi pădurile cele nesfârşite de brazi, care amintesc foarte viu frumuseţile Pădurii Negre. De pe unde s'au putut scoate lemnele, a lucrat toporul pe ici pe colo; dar în râpe unde numai piciorul vânătorului îşi căuta drumul, se află o pădure seculară, ce abia se mai poate găsi alt undeva în Europa, locuită de urşi, lupi, porci mistreţi, cerbi şi căprioare, şi care aşteaptă vânătorul, poate nu îndepărtat, când industria — desvoltată printr'o stare regulată de lucruri — va scoate toate aceste comori la lumina zilei. Pe alocuri se şi face potasă din arderea crengilor căzute şi pe jumătate putrezite; dar speculaţia de căpetenie este tăierea lemnelor. Din râurile care izvorăsc din munţi şi amestecă valurile lor argintii cu acele ale Siretului, ce curg mai leneş în albia lui humoasă, numai Bistriţa e până acum în stare să slujească regulat la plutirea lemnelor de catarge sau de ferăstrău, spre Dunăre şi spre Marea Neagră; Moldova, Trotuşul şi altele trebuesc să mai afle încă ce face omul..., spre a se sluji de puterile naturii...

Cine vrea să călătorească prin ţara Moldovei fără să aibă propria sa trăsură, nu nimereşte bine. Se găsesc într'adevăr diligenţe, făcute întocmai după cele austriace, între Iaşi, Galaţi şi Botoşani, dar locurile sunt prinse cu mult înainte; iar pentru comunicaţiile cu celelalte părţi ale ţării nu poartă nimeni nicio grijă. Dacă eşti silit să faci un drum înlăuntrul ţării, nu-ţi rămâne alta decât să alegi între căruţa de poştă, un adevărat chin, şi birjarul (sau harabagiul) ovreiu. Birjarul ovreiu nu mână rău, nu face un popas prea lung spre a da grăunţe cailor şi, în zilele de vară, dacă nu va fi noroiul prea mare, el face şase poşte de dimineaţă până seara, dar mijlocul întrebuinţat pentru călătorie rămâne cu toate acestea foarte barbar...

Astfel ajunserăm la malul Siretului, pe care nu-l trec niciodată fără groază. Apa se şi umflase aşa de tare, încât stâlpii de care trebuia să fie prins podul umblător ca să ne putem urca pe dânsul, răsăreau ca o insulă mititică din mijlocul valurilor. Este fără îndoială şi mai greu să te aşezi, când ai un şir de cai puşi câte doi, de vreme ce pe pod abia e loc pentru cei dela oişte...

Când e vremea frumoasă oricine se bucură de pământul Moldovei cel roditor, pământ negru de grădină amestecat cu humă; pe vreme de ploae, însă, omul, mai ales care călătoreşte, poate ajunge la desnădejde. Glodul ajunge până la osie şi umple golurile dintre spiţele roatelor, până ce seamănă cu nişte cercuri negăurite, şi trebue să te opreşti din vreme, spre a le descărca de povara cea netrebuincioasă; caii cu greu îşi deslipesc potcoavele în mocirla cleioasă şi cu toate pocniturile de biciu asurzitoare şi cu toată convorbirea surugiului cu caii, tot nu înaintezi decât foarte încet...

Ne aflam în adevăr, la Slănic. Trecurăm apa pentru a patruzeci şi doua şi ultima dată, văzurăm mai întâi vreo douăsprezece case ţărăneşti şi, în sfârşit, şi stabilimentul pentru bolnavi. Curioasă privelişte! O întindere având forma unui triunghiu neregulat cam aplecat şi înzestrat de natură cu multe gropi şi multe ridicături — iată curtea; de jur împrejur se află case sau mai bine zis magherniţe lungi, cu tavanul jos, cu acoperişul de şindrilă şi cu ferestre mici de tot; dinaintea casei sunt prispe lungi sub streşina largă; o uşă mai mult sau mai puţin dreaptă se află în rând cu alta de care se deosebeşte printr'un număr; totul are culoarea cafenie, pe care o întinde vremea asupra lemnului de brad; şi nimic nu precurmă uniformitatea aceasta decât efectul de lumină surprinzător adus de şindrilele cele nouă în mijlocul altora vechi.

Poate că stabilimentul e nou de tot, poate că întâmplarea a adus să se descopere aceste izvoare cu puţini ani în urmă, îmi zisei eu, şi începui a face tot felul de cercetări ale căror rezultate cuprind multe părţi interesante. Un vânător din cei cu adevărată patimă a vânatului, serdarul Mihalache Spiridon, cămăraşul ocnelor din Târgul Ocnei[1]), gonea în anul 1801 un cerb prin valea Slănicului, nelocuită de niciun suflet omenesc şi acoperită cu o pădure seculară, prin care abia-ţi puteai face drum. De-a împuşcat sau nu, puţin ne pasă. Ostenit, căzu pe-o stâncă. La picioarele lui curgea vâjiind apa Slănicului. Deodată vede ţâşnind un izvor din piatră. Apa lasă o urmă gălbue în calea ei scurtă până la pârâu. Vânătorul gustă dintr'însa cu luare-aminte, se întoarce peste câteva minute cu o butelcă la locul descoperit, pe care-l însemnează prin ramuri de copaci; acum se afla în stare de a supune descoperirea prietenilor săi din Ocna, spre a fi analizată. Prietenii recunosc că apa este minerală şi că în străinătate e întrebuinţată pentru tămăduirea boalelor. Serdarul Mihalache Spiridon pare a fi fost întreprinzător; cu nădejdea unui câştig de care n'are decât o idee nelămurită, nu-şi cruţă osteneala de a face încă odată drumul cel grozav de greu; ia oamenii cu dânsul, care curăţă locul împrejurul izvorului, şi pe când, pentru întâia dată dela facerea lumii, se aude răsuflând securea în această sălbătăcie, mai descopere un al doilea izvor mineral alături cu cel dintâiu, dar deosebit de acesta la gust şi la faţă. Istoria nu spune, dacă zelul său s'a aprins mai mult vindecându-şi cu descoperirea sa vreo boală oarecare; dar faptul e că Mihalache Spiridon fără îndemnul nimănui, mai descoperi în anii 1804 şi 1807 izvoarele Nr. 3, 4 şi 5 şi puse totdeodată de se taie pădurea spre a se putea pătrunde în acea sălbătăcie.

---

[1]) «Care trimite sarea cea bogată din renumitele sale ocne chiar dincolo de graniţele Moldovei...».

Dar în vremea aceea tot se lăţise vestea în ţară că se descoperise izvoare tămăduitoare de boli. Neobositul serdar Mihalache Spiridon izbuti, prin tăierea pădurii şi spargerea stâncilor, să facă un fel de drum, pe care oamenii erau în stare să meargă la izvor, cel puţin călare. Dar abia în anul 1812 se iviră cei dintâi bolnavi, în număr de doi sau trei, care auziseră vorbindu-se de izvoarele de tămăduire din Germania şi ştiau să preţuiască folosul adus de apele minerale. Când se gândeşte cineva că azi încă mai intră urşii şi porcii mistreţi în grădiniţele locuitorilor acestor văi şi le strică foarte des şi puţinul pe care-l pot semăna pe locul lor aşa de strâmt, că eu însumi ducându-mă în amurgul serii să mai beau un pahar la Nr. 4, am auzit cu urechile mele un lup urlând la vreo sută de paşi de mine, atunci îşi poate închipui ce viaţă prietenească a trebuit să ducă cei doi-trei bolnavi cu locuitorii pădurilor, cu atât mai mult cu cât era lăsată pe seama lor grija de a-şi face o locuinţă. Dar folosul tras din apele minerale îi despăgubi pentru toate nevoile ce le încercaseră; mulţi se tămăduiseră de boale învechite de ani întregi şi *nota bene* fără orice sfaturi medicale, numai fiindcă beau atâta apă minerală câtă intră într'înşii, şi din acel izvor, al cărui gust îl găseau mai puţin neplăcut. Renumele Slănicului se lăţi astfel, încât în anul 1816 se duse şi mitropolitul Veniamin Kostaki acolo. Pentru acesta serdarul Mihalache Spiridon porunci să se facă cele două dintâi gherete sau case. Acum ar fi putut Slănicul să ia oarecare întindere, dar singurătatea cea grozavă înspăimânta bolnavii; şi pentru a schimba această stare de lucruri, serdarul Spiridon se duse la Vodă-Kallimah spre a-i cere voie să strămute doisprezece scutelnici pe valea Slănicului. Cererea i se încuviinţă. Peste zece ani Vodă-Ioniţă Sturdza urcă numărul coloniştilor la 27; la 1836 Mihail Sturdza mai ridică numărul lor la 50, şi îndatori pe antreprenorul băilor să gătească şase odăi pentru bolnavii fără mijloace. Astfel se înfiinţară satele şi casele pe dinaintea cărora treci ca să ajungi la Slănic; în vremea aceea se înmulţiră casele chiar la băi, şi în anul 1839, adică cu douăzeci de ani îndărăt, se şi aflau treizeci şi patru de locuinţe.

De o fi pământul, pe care izvorau apele minerale, al isteţului vânător, sau de i-o fi insuflat instinctul această maximă justiniană: *res nullius cedit primo ocupanti*, asta nu se ştie; destul că serdarul Spiridon privea de treizeci şi nouă de ani băile ca proprietatea lui, când la 1840 stăpânirea i le luă din mână, sub cuvântul că o asemenea proprietate nu putea fi decât a fiscului. Nu i se dete nicio despăgubire pentru cheltuielile şi ostenelile sale; mâhnirea îi scurtă viaţa, şi descoperitorul izvoarelor de tămăduire muri la 22 Noemvrie 1844. Niciun monument nu se află în Slănic pentru pomenirea sa, sau cel puţin ca numele serdarului Mihalache Spiridon să nu fie dat uitării. Spre părerea mea de rău am tot cuvântul de a crede că acest nume se vede pentru întâia oară tipărit, şi anume pe aceste pagini.

Aşa dar, Slănicul era acum al stăpânirii; Moldova se bucura. Acum vom vedea minuni, ziceau sănătoşi şi bolnavi, acum vor înflori băile noastre pe negândite. Dar dela 1840 până la 1851, unsprezece ani întregi, nu se făcu nimic. Slujbaşii, cărora le-ar fi făcut mult bine un *purgans drasticum* spre a se curăţi de multe metehne, aveau totdeauna alte lucruri mai însemnate de îndeplinit; locuinţele începură a se dărâma, şi nici chiar scândurile, cele aşa de preţuite până aici, nu se mai întrebuinţară. Era de prevăzut că, cu acest fel de îngrijire se vor prăpădi în curând toate locuinţele ce fuseseră proaste din capul locului. Vodă Grigore Ghica hotărî, dar, să dăruiască băile, unde se mai descoperiseră încă izvoarele Nr. 6 şi 7, sfântului Spiridon din Iaşi, care are o avere foarte însemnată şi ai cărui epitropi bisericeşti şi lumeşti se vor însărcina de sigur c'un lucru de aşa mare însemnătate; căci afară de împlinirea datoriei creştineşti ar mai putea produce, printr'o bună îngrijire, un venit măricel pe fiecare an. De atunci, dar, se află Slănicul în mâini sfinte şi totuşi nu se face niciun lucru vrednic de pomenit...

Bâlciul cel mai însemnat din Moldova este bâlciul sau iarmarocul sfântului Ilie (aşa numit după ziua sfântului Ilie ce cade la 20 Iulie s. v.) şi se face în fiecare an, în târgul Folticeni. Venisem de curând în ţară şi de aceea unii mă povăţuiră să mă duc să văd bâlciul, dacă voiam să cunosc multe din obiceiurile şi din felul de viaţă al Moldovei. Mă şi folosii de un prilej bun pentru a face călătoria cu înlesnire.

Deşi plecasem destul de dimineaţă din Iaşi, nu ajunsei în Folticeni decât după ce înoptase bine. Uliţele erau pustii şi numai proprietarii, care mai aveau încăperi goale pentru musafirii ce veneau la iarmaroc, ieşeau din casele lor, ademeniţi de pocniturile biciului, şi îmbiau pe călători să-şi aleagă o locuinţă. Vreo zidire căreia s'ar putea da, fără cea mai mică pretenţie, numele de hotel, nici nu se pomeneşte în târgul acesta, cu toate că nu e tocmai neînsemnat; împins de trebuinţă, eşti fără îndoială silit să-ţi cauţi un adăpost în cele mai murdare crîşme, ce poartă numele de han, şi în care duşumelele de pe jos sunt adesea înlocuite cu lut. Mă hotării să iau o odae într'o casă particulară şi găsii curând un adăpost destul de potrivit...

Despre târgul Folticeni nu se prea găsesc multe de spus [1]). Toate târgurile din Moldova au unul şi acelaşi caracter, de se poate numi aceasta un caracter. Sâmburele târgului este uliţa mare, alcătuită din două şiruri de prăvălii lipite unele de altele. Mai toate sunt de lemn învăluite cu şindrilă putredă, verde de muşchiu; numai pe ici pe

---

[1]) Artur Gorovei, *Folticeni*, Folticeni, 1938.

colo se vede câte o prăvălie de cărămidă, care dovedeşte un fel de pornire spre îndreptare; ici colea mai străluceşte şi câte un acoperiş de tinichea în lumina soarelui. Toate prăvăliile au o streşină largă. In dos se află locuinţa negustorului: vreo două odăiţe întunecoase şi murdare, ale căror ferestre sunt înzestrate cu gratii de fier. Celelalte uliţe cu casele lor, în parte foarte plăcute şi vesele, s'au alăturat mai târziu pe lângă acest sâmbure.

Cu cât ne apropiam de amiază, cu atât se mărea îmbulzeala. Uliţele fiind nepavate, sub miile de picioare ale drumeţilor se ridica un praf nesuferit, la care mai adăuga şi fiecare trăsură şi fiecare călăreţ câte un nour. Cea mai mare parte din mulţime se compunea din ţărani şi Evrei; mai târziu începură a veni şi bărbaţi şi doamne în haine europene. In zadar căutai porturi mai felurite; colorile numeroase ce înfăţişează ochilor o privelişte plăcută, când se văd prin îmbulzeală, abia se zăresc pe ici pe colo. Ţăranul poartă sumanul său cafeniu sau cenuşiu, ce nu bate la ochi şi nu are vreo croială neobişnuită; tot cu asemenea suman se îmbracă şi femeia care-şi acopere capul cu o maramă albă, ce ascunde aproape cu totul şi cămaşa cusută cu multe feţe. Ţiganii singuri se deosebesc de cei ce-i înconjoară; femeile lor se gătesc de obiceiu cu un testemel galben sau stacojiu, şi poartă adesea salbe de bani turceşti de aur...».

1866

GRIGORE DANILEVSKI

Romancierul Grigore Danilevski (1829 — 1890) este autorul romanului *Potiomkin la Dunăre* (1878), tradus în românește de P. Georgescu (București, 1885), iar noi am publicat în « Revista Istorică » din 1940 (Iulie—Sept., p. 244 și urm.) traducerea textului corespondenței lui Danilevski, din Principatele Dunărene *(Opere complete*, ed. A. Marx, Petersburg, 1901, vol XXIII, p. 183 și urm.), ce-o reproducem mai jos.

« Toată lumea se grăbea să iasă în larg, din cauza holerei, care începuse să bântue la Ecaterinoslav, Nicopol, Herson și Odessa. Intre altele, la 10 Iulie, s'a împrăștiat la Odessa zvon despre o victorie pe care Italienii ar fi obținut-o asupra Austriacilor, la Lissa. Dar consulul Austriei a afișat prin cafenele o depeșă care arăta că pe mare au învins Austriacii, nu Italienii. S'a produs o harababură nemaipomenită în ceea ce privește zvonurile. La Odessa se credea că învinși sunt Austriacii, că nu se poate merge la Viena, că liniile ferate dintre Pesta și Viena sunt distruse și că vor fi suprimate cursele de vapoare între capitala Austriei și Galați. Din cauza aceasta, numeroși călători s'au înapoiat, prin Herson, la Nord, în aceeși zi, 10 Iulie. Am vrut să știu dacă e adevărat că nu se poate merge la Viena sau trece prin ea. Am fost la Societatea de navigație și comerț, la consulul Austriei, la d. Etlinger, agentul Societății austriace de navigație (tot el e și consulul Bavariei), la bancherul Efrussi, la redacțiile ziarelor din Odessa. La 11 Iulie, nimeni din ei nu putea să-mi dea un răspuns pozitiv. Atunci, am hotărît să călătoresc pe Dunăre...

Vaporul a plecat spre Galați în seara de 11 Iulie. In salon se găseau câțiva greci, un rus din Tiflis, un francez din Kiev, câțiva ruși din Odessa. Bărbații discutau victoria Prusienilor dela Königgräz, doamnele vorbeau despre noul roman al d-lui F. Dostoevski: *Crimă și pedeapsă* și despre excelentul roman al d-lui L. Tolstoi: « Anul 1805 ». Noi admiram ramurile Balcanilor din Dobrogea, dealurile violete ale Tulcii și Isaccei,

priveam trişti malurile pustii ale Dunării, acoperite cu stuf şi viţă şi pe care se vedeau pe ici, pe colo, bordeiele de piatră ale paznicilor şi din când în când soldaţi turci, cu pantaloni roşii, care dela o vreme păzesc vigilenţi malurile. Lângă Tulcea, am văzut pe mal şirul de corturi al unui mic lagăr turcesc, ai cărui soldaţi îşi spălau rufele la mal, printre o turmă de bivoliţe negre.

La Galaţi s'au înregistrat, de asemeni, cazuri de holeră. *Laudanum* şi *nux vomica* sunt pe limba tuturor. Tânăra grădină publică e goală. Toată lumea e oarecum fâstâcită, vorbeşte în şoaptă. In vitrinele fotografilor, alături de portretele principelui Carol de Hohenzollern, [1]) e expus portretul lui Cuza [2]) şi al soţiei lui.

— Pentru ce-l mai expuneţi pe Cuza, şi încă în ramă de aur şi pictat în colori?

— Dar dacă vine din nou aici? Ce se întâmplă atunci? Doar Napoleon poate să facă orice!

— Dar ce face principele Carol?

— Se tot ocupă de soldaţi! Pâine n'avem, grâne nu s'au făcut, grâul a suferit de pe urma tăciunelui, inul a pierit pretutindeni, satele sunt decimate de holeră, ţăranii sărăcesc pe zi ce trece, transformându-se în cete de cerşetori şi nenorociţi speriaţi de boieri, despre căi ferate nici nu se aude, dar Camera din Bucureşti tot sporeşte armata. Acum avem şase regimente de infanterie şi două de cavalerie. S'a zvonit că Kotzebue [3]) al d-voastră vine să ni ocupe principatele. Ziarele liberale « Trompeta » şi « Românul » ameninţă că armata noastră va porni întru întâmpinarea lui... Soldele militarilor nu s'au plătit demult, soldaţii poartă haine de postav pe căldura asta, n'avem tunici de vară. Multe sentinele leşină la post. In răstimp, ziarele ţipă despre eroii « nopţii soldăţeşti dela 11 Februarie », despre Lecca [4]) şi Haralamb [5])... Vedeţi portretele lor în vitrine.

— Câţi abonaţi au revistele d-voastră?

— « Românul » are 2.300, pentrucă poliţia îl impune cu sila; « Trompeta » are 600. Directorul ei, Cezar Boliac [6]), fost aghiotant al lui Kossuth, a scos pe vremuri « Buciumul », pe care l-a interzis Cuza. El e renumit prin aceea că, după cum spun alte ziare locale, a scos pietrele scumpe din coroana sf. Ştefan, pe care Kossuth i-o dăduse s'o ascundă.

---

[1]) Carol de Hohenzollern-Sigmaringen (1839—1914), principe (dela 10 Mai 1866), apoi rege al României (1881—1914).

[2]) Alexandru Ioan Cuza (1820—1873, la Heidelberg), domnitor al României în anii 1859—1866, căsătorit cu Elena Rosetti (1825—1909).

[3]) Consulul general rus.

[4]) Dimitrie Lecca (1820—1888), viitor general; el a comandat batalionul de gardă la palat, când a fost detronat Cuza-Vodă.

[5]) N. Haralamb (1828—1908), viitor general.

[6]) 1813—1880, scriitor şi om politic.

La 12 Iulie am pornit spre Pesta. Pe bordul vaporului austriac « Sofia » călătoreau o mulţime de Români, negustori, moşieri, pensionari ai pensiunii bucureştene Schewitz, câţiva emigranţi poloni, printre care băiatul lui Waclaw Rzewusski, zis Ebn-Emir-Gutab, care trecuse pe vremuri la islamism în Arabia şi pe care-l cântase Mickiewicz în poemul *Faris*. Acum, tânărul Rzewusski e preceptor în familia unui moşier moldovean, cu care călătorea la băi în susul Dunării, şi îi e dor de Rusia, unde demult cere să se înapoieze.

Fiecare oprire aduce un nou contingent de călători: Greci, Turci şi Lipoveni. Vedem în stânga un frumos mal muntos.

— E Carabunar (golful negru), o întindere de peste 200 ha., donată de sultan poetului Lamartine odată cu Bed-el-gamar, donat în Liban. Ultimul termen înseamnă « casa lunii ».

— Are Lamartine vreun venit aici ?

— Şi ce venit! La Galaţi, toate casele se construiesc din piatra lui Lamartine. Acest domeniu e foarte dibaciu administrat de doctorul Renault.

Văd tot în stânga, adecă pe malul drept, turcesc, al Dunării, un sat uriaş, Bezdăreştii, cu 2.000 de suflete de sectari ruşi, al căror hatman poartă numele de Grigore Raznoţvetov. Pe maluri se văd basmalele roşii ale femeilor; una din ele într'un sarafan albastru, spală în Dunăre rufele: maiul bate ca în Rusia. Pe câmp îngălbenesc snopii de grâu. La marginea satului, pe pământ bătătorit, trei cai roşcaţi, îndemnaţi de un băieţandru, treieră snopii. Vaporul nostru merge pe lângă mal. O luntre, condusă de un flăcău în cămaşă de stambă, caută să se salveze din faţa lui.

— Vaniuha! dracul te duce sub neamţ! — îi strigă din tufiş un bătrân gol, în pălărie de paie, probabil tatăl său. [1])

---

[1]) Despre Ruşii aşezaţi mai demult în părţile acestea, sectari peleponi, numiţi aici Lipoveni, şi cazaci nekrasovţi (urmaşii celor răsculaţi în 1708, la Don, sub conducerea lui Ignatie Nekrasov şi Bulavin) şi zaporojeni (cazaci din Zaporojskaia Seci de pe Nipru), bejenari din vremea Ecaterinei II, au scris numeroşi autori, printre care: I. Lupulescu, *Coloniile ruse în Dobrogea*, « Vechimea Kievului », I, 1889, p. 117 şi urm.; profesorul D. Bagalei, despre hatmanul Osip Gladkii, în marele dicţionar enciclopedic (vol. XVI); V. Moşkov, *Scapeţii ruşi în România*, « Vestitorul Istoric » (1909, X, pp. 158—172); despre hatmanul Osip Goncear, « Vechimea Rusă », IV, 1883; şi alţii, dar mai ales scriitorul Vladimir Korolenko (1853—1921), despre care tatăl meu Gavriil A. Bezviconi (« Din trecutul nostru », VIII—IX, 1939, p. 9) scria:

« Mi-se pare că Vladimir Korolenko a vizitat întâia oară Sudul Basarabiei şi Dobrogea pe la sfârşitul veacului trecut. Pe vremea aceea nu-l cunoşteam încă, dar, mai târziu, cu prilejul întâlnirilor, la Tulcea, cu cumnatul său, doctorul Petre Alexandrov, am auzit multe despre marele scriitor. Korolenko însuşi îşi descrie amintirile despre Sud în nuvelele: *Lângă liman*, *Ai noştri la Dunăre*, *Turcin şi noi*, *Nirvana*... Citindu-le şi recitindu-le, după ce ai trăit toate acestea,

Urmează Cernavoda, orăşel pe malul turcesc, pe unde trece linia ferată ce vine dela Kiustendji [1]) Ziduri albe de piatră; câmpul este presărat cu fesuri roşii, picioare goale, derbedei zdrenţeroşi, printre care se văd feţele negre ale Arabilor, două-trei uniforme albastre ale autorităţilor locale şi o sentinelă turcă, cu picioarele goale, cu fes şi cu arma pe umăr. Maşini speciale neîntrerupt scot de pe şalupe grâul şi-l duc pe malul stâncos pe galerii, vărsând cerealele în vagoanele acoperite. Este chiar acel grâu, care în cantităţi mari merge acum la Kiustendji din principate şi care a subminat din anii 1858 şi 1860 pieţele noastre de cereale din Sud, fără legături de căi ferate cu stepele noastre.

Nu ni s'a permis să ne dăm jos la Cernavoda, nici la Silistra, unde Turcii au făcut zilele acestea din cauza noastră o carantină de cincisprezece zile. Ciudat lucru! Turcii se feresc de Ruşi prin carantină. Dar cine a adus holera în Rusia?

Malul românesc e inferior ca frumuseţe celui turcesc, stâncos, înalt şi păduros. Malul românesc seamănă cu malul nisipos, sălbatec, gol şi sărac al Donului: n'are nici păduri, nici stânci, nici sate animate. De ce o fi ţinut atâta Cuza la părţile acestea şi de ce acum principele Carol face aici jurăminte atât de solemne ?

Pentru rezolvarea acestei chestiuni, cel mai bun lucru ar fi să ne adresăm unui interesant personagiu, care călătoreşte cu noi pe bordul vaporului « Sofia ». Mic de stat, uscăţiv, cu părut alb ca zăpada, cu ochii negri, cu barba albă à la Napoleon şi cu mustăţa albă, în haină albă şi cu pantofi marron, cu stea pe şapca-i albă, stă grav şi tăcut tot drumul, dela Giurgiu, fără să se coboare pe punte şi fără să schimbe o vorbă cu cineva.

— E generalul Nicolae Golescu, [2]) fost ministru al afacerilor străine al principatelor în timpul revoluţiei şi fost ministru de interne în guvernul provizoriu, dela 11 Februarie până la 11 Mai 1866, care a detronat pe domnitorul Cuza, — îmi spune în şoaptă căpitanul austriac.

A răsărit luna. Intâmplarea din cetatea Vidinului, unde a fost înşelat un grec bogat, care călătorea împreună cu noi, vânzându-i-se de

nu le uiţi niciodată. Scriitorul nu-şi numeşte cumnatul în nuvelele sale. Acesta şi-a luat numele de Alexandrov după ce a venit în România. Adevăratul lui nume a fost Ivaniţki. Era de fel din Pskov. Revoluţionar, a trecut Dunărea, rătăcind printre pescari, a căror căpetenie a fost. Mai târziu, Alexandrov a devenit cel mai cunoscut medic din tot ţinutul şi era îndumnezeit de populaţie. Trata oamenii gratuit şi ajuta mereu pe toată lumea ». Scriitorul Vladimir Burţev, în amintirile sale, îl numeşte pe doctor: Ivanovski, şi povesteşte, că acesta i-a înlesnit trecerea clandestină la Ismail.

Lipovenii au publicat în anii 1896—1898, la Brăila, o revistă lunară rusească: « Slovo Pravdî » (Cuvântul Adevărului).

[1]) Constanţa.

[2]) 1810—1878.

un galben tutun de cea mai proastă calitate, precum și focul dintr'un sătuc de pe malul românesc, lângă Calafat, mi-au permis să-l cunosc pe d. Golescu. Am vorbit cu el întâi despre noile lagăre ale celor 40.000 de ostași turci dela Silistra, Rușciuc și Vidin, ale căror corturi verzi sar acum în ochii pașnicilor călători pe Dunăre, pe urmă despre principate, în general. Iată ce mi-a spus d. Golescu:

— Principatele Dunărene sunt o țară cu un mare viitor. Din nefericire, fiind membru în două guverne provizorii revoluționare, în calitate de ministru, m'am convins că guvernele pe care le răsturnasem tindeau numai să introneze în principate hoțiile și prădarea banilor și averii publice. In 1848, eu și camarazii mei am fost prinși de Turci și osândiți la galere pe cincisprezece ani. O lună încheiată a durat călătoria noastră pe un șlep pe Dunăre. Ne-am împotmolit, și niște pescari sârbi ne-au dat putința să fugim în Franța, după ce doborîseră un ofițer musulman. Ne-am întors aici după războiul din Crimeia. Pe domnitorul Cuza l-am ales numai din cauză că-l aleseseră și frații noștri moldoveni, numai ca să nu ne despărțim de ei. Cuza, fost ispravnic la Focșanii ruseşti și pe urmă la Galați, a devenit domnitorul României, pentrucă avea mai puține rude bogate și relații decât ceilalți pretendenți. Dar ne-am înșelat amarnic! La înălțimea tronului român el a fost același erou de bodegă, cum fusese înainte, când se tăvălea nopțile sub și pe biliard. E un specimen cu totul distinct al tinerei noastre Românii. Pentru el nu există și n'a existat nimic sfânt, el n'a ținut la nimeni, din nicio clasă socială. După cum își schimba buna, duioasa și aproape angelica soție cu cea dintâi actriță pe care o întâlnea, tot așa trecea dela slugărnicie față de Napoleon, la slugărnicie față de Austria și față de alții. Risipea îngrozitor vistieria principatelor. Sub Știrbei și Bibescu, bugetul amândorora principatelor se urcase dela treizeci de milioane la patruzeci de milioane de piaștri. Cuza îl umflă la o sută și șaizeci și cinci milioane piaștri (aproape cincizeci milioane de franci), din care aproape a patra parte o înghițea armata. Și ce fel de armată era asta! Dacă în ultimul an al domniei sale ar fi vrut s'o scoată la câmp singur, încă ar fi fost în zadar. Din cele o sută zece tunuri, n'am găsit bune decât treisprezece. Celelalte lucruri erau la fel. Tunurile le turna acasă, dar le trimetea în Anglia, ca țevile să fie găurite acolo. Pe urmă, chestiunea mănăstirilor grecești. Cuza a confiscat averile lor în folosul statului, hotărând ca poporul să li plătească două milioane de piaștri anual. Și ce credeți că s'a întâmplat? Cele două milioane se plătesc, dar tranzacția n'a fost aprobată de nimeni, și așa a rămas. Poporul, apăsat de dări, murmura demult. Miniștrii Florescu [1]) și Kretzulescu [2]) au vrut

[1]) Ioan Emanoil Florescu (1819—1893), ofițer de ordonanță al generalului Lüders, general, ministru de interne (1865—1866) și de război (1871—1876).

[2]) Nicolae Kretzulescu (1812—1900), prim-ministru (1865—1866).

să încerce poziţia domnitorului. In vremea şederii lui la Ems, vara trecută, au pus poliţia să răzvrătească poporul la Bucureşti. Mulţi oameni fără experienţă s'au lăsat provocaţi; s'au tras asupra lor focuri de armă. Se credea că şi cercul opoziţionist se va lăsa sedus. Dar Rosetti, [1]) directorul « Românului », eu şi Brătianu ni-am dat seama de cursa ce ni se pregătise, şi n'am ieşit la popor. Am fost arestaţi la domiciliu, apoi întemniţaţi pentru o lună, împreună cu hoţii. După înapoierea lui Cuza, am fost puşi în libertate. La începutul domniei lui, eu însumi i-am fost ministru. Dar n'am putut să mă împac cu felul lui de guvernare fără scrupule şi, mai ales, cu modul de a cheltui banii poporului... Şi l-am părăsit.

— Cum s'a produs lovitura de stat dela 11 Februarie 1866?

— Foarte simplu! Noi, adevăraţii constituţionalişti, am format întâi un cerc de trei-patru inşi; pe urmă, ni s'au mai alăturat alţi câţiva. Unul din noi, anume Brătianu, [2]) cu vreo două luni încă înainte de 11 Februarie a plecat în Apus, să afle atitudinea curţilor, miniştrilor şi presei stăine. Prin el am comunicat cu Filip de Flandra, dar el, ca Bourbon, nu-i plăcea lui Napoleon. Totuşi, după lovitura de stat, el a fost propus, ca Europa să-şi lămurească mai bine legăturile noastre în toate domeniile. Ne-am adresat atunci principelui Carol, întâi neoficial, pe urmă oficial. Acest tânăr minunat, cu o creştere aleasă, cu adevărat germană, ni-a ascultat glasul. Moldovenii voiau să se separe de noi şi să-l aleagă pe Sturdza. [3]) Un străin a împăcat însă lucrurile, şi principatele nu s'au mai deslipit, spre bucuria Turciei. Cum s'a produs lovitura de stat propriu-zisă, dvs. ştiţi, probabil. Ne-am adunat în casa Blaramberg. Sorţii de a invita pe Cuza să abdice şi de a-l aresta au căzut pe trei ofiţeri. Vizitiul care ducea pe doamna Obrenovici, [4]) născută Catargi, la palatul domnitorului, a făcut semn cu batista, arătând că el o duce şi că domnitorul e în apartamentele sale. Ofiţerii au intrat peste vreo două ore şi, spărgând uşa, au găsit pe Cuza împreună cu doamna Obrenovici... E soţia divorţată a prinţului sârb Miloş Obrenovici. Doamna Cuza a aflat imediat despre scandalul ruşinos cu soţul ei arestat, şi mi-a spus:

— Ce să fac? Am dat sfaturi domnitorului, dar nu l-au ajutat cu nimic.

— După ce şi-a iscălit, — pe spatele unuia din ofiţeri, — actul de renunţare la tron, gata făcut, Cuza n'a dat să se înţeleagă prin niciun

[1]) Constantin A. Rosetti (1816—1885).

[2]) Ion Brătianu.

[3]) Mihail Sturdza.

[4]) Maria, născută pe la 1832, moartă în 1874, văduva lui Miloş Efrem Obrenovici (1829—1861) şi mama regelui Milan I al Serbiei (1855—1901); îngropată la Iaşi. G. Bezviconi, *Profiluri*, p. 257.

cuvânt că se interesează de urmările loviturii de stat: cine îl va înlocui? Cine va domni peste popor, după el? Dus la mănăstirea Cotroceni, din apropierea capitalei, mănăstire pe care tot el o luase dela Greci, şi-a manifestat dorinţa de a mă vedea şi, după ce a trimes prin mine ştiuta declaraţie, că e gata de a părăsi principatele, nu mi-a spus decât atât:

— Inapoiaţi-mi punga. In ea nu sunt mulţi bani, dar o să-mi ajungă deocamdată. Trebue să-ţi spun, că trupul meu s'a obişnuit să mănânce bine şi mult.

— De altfel, când căpitanul Silion, la Braşov, după invitaţia făcută lui Cuza de Austriaci de a pleca mai repede mai departe şi de a nu le scandaliza oraşul prin silueta mâhnită a soţiei sale şi silueta liniştită a favoritei sale, care stătea lângă ea, i-a spus mult adevăr amar, şi, între altele, următoarele:

— Alteţă, sunteţi de vină că vistieria principatelor a fost prădată cu atâta îndrăzneală, aţi servit de pildă tuturor.

Cuza l-a întrerupt prin cuvintele:

— Haide, haide, nu mai vorbi; o să mai aveţi nevoie de mine în Europa. N'am să las cauza ţării mele, pe care o simt mai aproape pe măsură ce mă depărtez de ea.

Biata Românie! Interlocutorul meu vorbea de ea cu ochii umezi...

— Când am luat cârma guvernării în mâinile noastre şi am stat la putere trei luni încheiate, ni-am dat seama cât de mult a fost prădată vistieria. Un lacheu din Moldova, chelner la mai multe hoteluri, un oarecare Liebrecht (aţi auzit, probabil, acest nume), a devenit, în cinci ani, pe neaşteptate, întâi inspector al telegrafelor, pe urmă, din senin, director al poştelor şi telegrafelor şi, în sfârşit, toate afacerile de cabinet ale domnitorului au trecut în mâinile lui. Nimeni nu putea să obţină fără el o licitaţie sau un loc şi, deodată, Liebrecht a devenit proprietarul celei mai bogate case din Bucureşti, cu mobile dela Paris, cu mătăsuri dela Lyon, cu bronzuri dela Londra şi cu patru milioane de piaştri în numerar... L-am arestat şi l-am dat în judecată. Acum dăm în judecată — din cauza lui — şi pe miniştrii lui Cuza, Florescu şi Kretzulescu... Am ieşit din guvernul provizoriu la venirea principelui Carol, şi azi sunt şeful gărzii naţionale a principatelor...

Completez cuvintele d-lui Golescu prin povestirile altor Români.

România de azi, România principelui Carol de Hohenzollern, mi se spunea, vrea să trăiască de-acum înainte în pace, întărindu-se prin prosperitatea materială a poporului său, nu distrându-se prin formarea unor armate de care nimeni n'are nevoie şi care nu înspăimântă pe nimeni. Ca să micşoreze povara bugetului militar, Carol vrea să desfiinţeze cele şase regimente de infanterie şi cele două regimente de cavalerie ale sale, menţinându-i pe dorobanţi (ţărani, care se află sub drapel, cu schimbul, câteva săptămâni pe an). In locul miliţiei permanente, organizează pentru paza ordinii în interior o gardă naţională,

iar pentru respingerea duşmanilor României, un Landwehr asemănător celui prusian, pentru ca toată România, peste câţiva ani, fără să se ruineze din cauza dărilor prea mari în vederea menţinerii unei armate permanente, să devină un popor înarmat, ca şi Prusia, nu însă « o oştire mereu înarmată », El stăruie să fie cultivată în principate o varietate de grâu din Rusia Nouă, ghirka, iar în munţii Telegăi să fie intensificată producţia de sare. Se zice că universitatea din Bucureşti i-a înaintat un proiect pentru exploatarea aurului din Carpaţii români. Sub Cuza, ţăranii plăteau dări în valoare de 48 piaştri. Acum se preconizează trecerea acestor dări asupra pământului şi, prin urmare, sporirea lor în detrimentul boierilor. O prăvălie din Bucureşti plăteşte impozite circa o sută de ruble argint, iar impunerile variază dela o prăvălie la alta. Străinii fără pământ (printre care sunt vreo 3.000 de Poloni, rămaşi în principate, de pe vremea lui Cuza, — un contingent de complotişti, gata oricând să lucreze împotriva Rusiei, ingineri hotarnici, telegrafişti, căpitani de poştă etc.) plătesc, de-acum înainte, 15 piaştri dări anuale pentru fondul drumurilor. Cum să nu iei dela « bătătoritorii » drumurilor? — se întreabă Românii.

L-am văzut pe principele Carol. E mai curând un student neamţ, înalt şi blond, decât ofiţer, cu toate că el se ocupă de parade. Favoriţi impunători încadrează faţa rumenă a unui Hohenzollern. In locul celor douăzeci şi patru de feluri de mâncare, câte i se serveau lui Cuza, a poruncit să nu i se gătească decât şase.

— Ce face principele d-voastră?

— Face economii mereu,—mi se răspunde peste tot locul, în Bucureşti. Jumătate din fetele romånce s'au amorezat de el. Multe din ele, când trece pe stradă, îi aruncă pe fereastră buchete de flori, cu fotografiile lor. Dar se mai zvoneşte că principele visează la o frumoasă rusoaică din depărtare....

Mi-am continuat călătoria spre Pesta, cu acelaşi vaporaş « Izlaia », pe care, îmbrăcat în haine civile şi cu ochelari cu geamuri verzi şi cu o valiză subţioară, principele Carol a sosit în sătucul Turnu-Severin, ca să domnească. Iată şi bucătăreasa blondă a vaporului, Amalchen, căreia i-a dat, la plecare, un zwanziger.

— Imi pare rău că nu l-am felicitat, când a debarcat de pe vasul meu, — mi-a spus căpitanul.

— Ai să-l feliciţi, la iarnă, când va porni înapoi,—l-a întrerupt un grec din Constantinopol, care face negoţ la Giurgiu şi înjură pe Români pentru că-i cer dări ».

1867

VASILE KELSIEV

Vasile Ivanovici Kelsiev (1835-1872) a studiat la facultatea limbilor orientale din Petersburg, a părăsit în 1857 serviciul la societatea americano-rusă și s'a prezentat, la Londra, emigranților politici, Herzen și Ogariov. El a colaborat la revista lor « Kolokol », [1] a scris despre sectarii « raskolnici », venind, apoi, să organizeze un centru revoluționar la Tulcea, în mijlocul acestor « raskolnici » fugari și al cazacilor nekrasovților. Aici a colaborat prin anii 1862-1865 cu fratele său, Ivan, și cu emigrantul polon Sadîk-Pașa (Czajkowski) [2], iar în 1867 s'a întors în patrie, unde și-a continuat preocupările publicistice. Firea-i rebelă se oglindește și în stilul întru câtva pamfletar din diverse scrieri, printre care volumul *Galicina și Moldavia*, scrisorile de drum de prin anii 1866-1867, publicate în 1868, la Petersburg. Reproducem câteva pagini din capitolul *Iașii*. Următoarele trei scrisori, autorul le consacră emigranților poloni din Moldova.

« Politica noastră externă nu trebue să se asemene cu cea franceză care nu se gândește decât la ziua de azi. Trebue să luăm exemplu dela boierii noștri vechi, care și-au ales drept țintă *unirea pământurilor rusești* și generație după generație o urmăreau neclintit. Pământurile rusești aproape că's unite (mai lipsește Galiția de răsărit și partea dinspre Ungaria de pe lângă Tisa); a sosit acum timpul să renască imperiul grecesc, bulgăresc, sârbesc, românesc, care în viitor trebuesc să fie aliate cu noi...

---

[1]) « Clopotul ». Este interesant de notat cele scrise de N. Gane *(op. cit.*, p. 99): « Un ziar revoluționar « Clopotul », redactat în străinătate de un comitet secret, se introducea din când în când și se împărțea clandestin în țară, predicând fățiș răsturnarea lui Vodă Cuza ». Comentatorul ediției declară că ziarul apărea la Cernăuți, ori în Elveția.

[2]) Insemnările lui Sadîk-Pașa s'au publicat în revista « Vechimea Kievului », din 1891.

Corcitura de Greci, pe care însiși Grecii îi urăsc, fanarioții cârmuiau în trecut Moldova. Trebue să-i vedeți pe acești oameni ca să înțelegeți prin ce și-au atras asupra lor atâta ură. Ei nu au niciun simț patriotic, niciun principiu politic și în genere aspirații pe care le are orice om. Totul sacrifică pentru bani, pentru carieră; își vând și fata și nevasta, și pe propriul frate îl pot pârî pentru aceasta. Sunt printre ei oameni care au învățat câte ceva, cu atât mai rău; faptul că știu să întrețină o conversație într'o societate, cunoștința de limbi străine, cunoștințele și talentele, nu le întrebuințează decât pentru a-și spori veniturile, pentru a parveni. Spionii Turcilor sunt fanarioți. Secretarii guvernatorilor pentru legături cu consulatele străine, sunt fanarioți. Agenții politici sunt pe jumătate fanarioți. Turcii țin Turcia sub jug, pentrucă sunt inculpați și nu-și dau seama ce fac. Turcia dacă reușește să iasă din încurcături, acest fapt îl datorește fanarioților, care intervin în apus în favoarea ei. Se înțelege, ca la astfel de oameni, lipsiți de orice aspirații politice și umane, a trebuit să se desvolte simțuri animalice și despre aceasta acum vom vorbi. Fanarioții nu numai că au știut să conrupă toată populația cartierului european din Constantinopol (Pera), dar au sdruncinat adânc moralitatea sărmanei Moldove. Pentru Moldova ei n'au făcut absolut nimic, cu toate bogățiile ce le-au luat din mănăstirile ei. In mâinile lor se află și patriarhia din Țarigrad. Unde e clerul instruit grecesc? Unde s'au dus și se duc banii aceștia? Nu degeaba așa dar, fiecare popor, oricât de mic, imediat ce scapă de sub jugul stăpânirii turcești, caută să-și formeze un sinod, să aibă o biserică națională. Nu degeaba Cuza, cu toată opoziția engleză și a noastră, a secularizat totuși averile mănăstirilor grecești în principatele române; prin urmare, a avut de suferit și guvernul lui din cauza fanarioților. Imoralitatea, introdusă în Moldova de fanarioți, te izbește la orice pas.

In 1867 a sosit la Iași principele Carol. Eu am prins momentul când știam că e la teatru și m'am dus să-l văd, pe el, scena și mai ales publicul. Orașul Iași era de trei zile iluminat și împodobit cu arcuri de triumf. Aceasta de sigur ca să nu se pună rău cu prefectul și cu poliția, care la prima ocazie pot să-ți joace festa: Cuza îl imită orbește pe Napoleon și a introdus obiceiuri franceze în toate, iar massa locală ascultă pe cine vrei, cu toate că nu este pentru unirea principatelor și nici nu se interesează de noile legi. Fanarioții au știut să anihileze orice sentiment patriotic în popor, așa încât lor nu le stă gândul la unire. Lipsa unei conduceri centrale la Iași ruinează orașul. Pentru fiecare lucru, oricât de mărunt, trebue să ceri aprobare dela București. Prin urmare, proprietarilor din Iași, negustorilor și impricinaților cu procese, le vine destul de greu; dar caracterul Românilor e așa de parvenit de fanarioți, încât lor le e tot una. Sunt extraordinar de ușurateci, dar uită repede răul pe care îl faci. Pentru proteste sau opoziție n'au destulă

energie. Aceasta, de altfel, e şi norocul lor, pentrucă oamenii de aici nu-s lipsiţi de posibilităţi, ca în *viitor* să realizeze unirea pământurilor româneşti, mai ales deoarece această unire ar merge aici mult mai bine decât de exemplu în Germania. Centralizarea franceză i-a fost fatală lui Cuza, însă administraţia franceză a rămas. Această administraţie i-a făcut o primire festivă lui Carol, iar nu poporul, care a venit să-l privească ca pe ceva deosebit. In ochii Europei, care nu-şi dă seama cum stau lucrurile, Carol e popular; masselor populare însă le e de fapt totuna, cine se va urca pe tron, pentrucă simţul patriotic al poporului e sugrumat, pentrucă s'a obişnuit să vadă în gospodarii săi străini şi exploatatori. El a renunţat la toate şi s'a lăsat condus cum doresc alţii, deoarece nu poţi sparge zidul cu capul — şi s'a supus. Această indiferenţă a masselor populare pentru soarta ţării, această educaţie fanariotă mi-a atras atenţia dintr'odată, când stăteam la teatru...

Cortina nu se ridicase până ce n'a intrat principele. El se arătă într'o lojă din rangul al II-lea (în dreapta spectatorilor). E un tânăr blond cam de 27 ani. In timp ce saluta, am avut tot timpul să-l scrutez cu lornionul; seamănă extraordinar cu marii noştri duci, cu răposatul ţar şi cu principele moştenitor al Prusiei. Are aceleaşi trăsături corecte, aceleaşi maniere şi mişcări. A răsunat imnul naţional român. Pe scenă au apărut iniţialele principelui. Cântăreţi îmbrăcaţi în haine negre şi cântăreţe în rochii albe cântau în cinstea sărmanei Românii. Muzica şi vocile erau excelente, dar vai! — atât muzicanţii, cât şi cântăreţii, ca şi la noi — erau străini. Românii, ca şi noi, încă au nevoie de oameni străini, ca să le formuleze melodiile. Decorurile erau proaste. Trebue să observ, că în genere teatrul din Iaşi e puţin arătos. E iluminat cu lumânări de parafină şi are o împărţire proastă. Intr'un cuvânt, viaţa intelectuală abia începe să mijească în acest ţinut uitat şi asuprit.

Au cântat imnul. Publicul s'a ridicat şi destul de neîmpreunat a strigat: « Trăiască domnitorul Carol! » Strigătele au durat vreun minut. Pe mine m'a mirat faptul, că vecinii mei n'au luat parte la entuziasmul general. Aclamaţiile au fost mai mult formale, decât o expresie a dragostei către patrie, către ei înşişi. Toţi zâmbeau prosteşte. Imi era necaz pe poporul, care singur şi-a ales domnitorul şi cu nimic nu-şi arată faţă de el simpatia.

Afară de indiferentismul fanariot, din nenorocire coreligionarii noştri au fost atinşi de ideile de *libertate, egalitate şi fraternitate* — ceea ce le-a dat gata cu desăvârşire. Principele Carol poate să se dovedească un domnitor priceput sau nepriceput, bun sau rău; dar oricum ar fi el, este expresia întregii Românii. Eu de exemplu am o pălărie pe cap, care nu e bună, dar e *a mea* şi eu n'am să-i dau voie nimănui să mi-o smulgă de pe cap. Dacă nu-l vor pe Carol, să tacă, sau să fluere — aşa înţeleg eu; e însă desgustător indiferentismul imoral, care nu-i înclină nici în dreapta, nici în stânga. Aşa se şi vede, că o ţară întreagă e

condusă de un mănunchi de oameni, mai mult sau mai puţin pricepuţi şi care o cârmuiesc după bunul lor plac, iar poporul nu e nici cu ei, nici contra lor.

Teatrul din Iaşi e prost. Iaşul e un oraş tot atât de românesc, cât şi Kovno—rusesc. Majoritatea locuitorilor o formează Evreii, Polonii şi Nemţii; Moldovenii sunt numai funcţionarii, negustorii mici şi poporul de jos. Evreii nu se prea duc la teatru; au alte treburi. Polonii sunt nişte golani, care nu se gândesc la teatru. Şi de ce s'ar duce la un teatru, în care se joacă într'o limbă pe care ei n'o cunosc? Pentru Nemţi mai vin trupe ambulante. Mai rămâne publicul moldovenesc, care a sărăcit, în cea mai mare parte, datorită unirii principatelor, care a făcut ca Iaşii să-şi piardă însemnătatea de altădată. Decorurile sunt sărăcăcioase, iar actorii imposibili. S'au jucat două vodeviluri străine în traducere, în care pe scenă apăreau când baroni, când conţi şi marchizi. Actorii îşi dădeau toată osteneala, dar se vedea că nici idee n'au — şi nici n'au avut de unde să aibe — nu numai despre o societate aristocratică, dar chiar de una cum se cade. Sărmană Moldovă cu boierii ei! Dacă acestea erau maniere de boieri — chiar de rang mijlociu — , atunci pot să spun că frizerii şi conţopiştii noştri se ţin mai bine. Despre mişcările actriţelor, care jucau pe marchize şi baronese, mai bine să tac. Mai reuşită a fost piesa *Nunta ţărănească*, care prezenta scene din viaţa poporului, scrisă de d. Alecsandri. Conţinutul piesei era absolut fără valoare, însă naţional, iar muzica a fost excelentă. Această operetă ar trebui să fie montată şi la noi... E o adevărată ruşine, că noi nu cunoaştem până acum operile bune ale coreligionarilor şi vecinilor noştri, mulţumindu-ne a împrumuta opere dela popoare, nouă cu totul străine. Piesa era îndreptată împotriva fanarioţilor. De sigur, împotriva lor se putea compune uşor şi ceva mai bun, însă peniţa literaţilor de aici nu s'a obişnuit să alerge pe hârtie şi ideile n'au ajuns încă la inspiraţie creatoare; de altfel numărul oamenilor cu adevărat culţi aici este redus, aşa dar şi al celor talentaţi. Să ne amintim istoria noastră — erau timpuri când ne entuziasmam de Cantemir, Sumarokov, Herascov, prinţul I. M. Dolgorukov, care, vai! — mai mult decât sunt uitaţi. România deocamdată se află *încă* în veacul al XVIII-lea...

Conţinutul piesei e simplu şi lipsit de interes, însă muzica a salvat totul. Muzica operetei e aşa de plăcută, jucăuşă şi glumeaţă, încât orice teatru ar avea succes cu o asemenea piesă. Am să fac încă o observaţie: dacă muzica ucrainiană — cu toate că e melodioasă — suferă de lipsa unui conţinut, nu-ţi inspira nimic, acea românească de asemenea, e foarte melodioasă, plăcută, dar e şi mai lipsită de conţinut, decât cea ucrainiană.

In timp ce acestea se petreceau pe scenă, binoclul meu îmi dădea posibilitatea să văd ce se petrece în public. Doamnele — şi sunt nenumărate frumuseţi — străluceau cu podoabele lor de briliante şi safire. Feţele

lor, însă, lipsite de spiritualitate şi gândire, aveau expresia caracteristică, pe care o au femeile din Orient... Binoclul meu se plimba dela o lojă la alta şi deodată s'a oprit... Erau două femei de o frumuseţe rară, pe care nici în vis nu o poţi concepe... Erau două femei din familiile cele mai aristocratice de aici, din familii al căror nume amintea de un şir întreg de eroi, luptători pentru libertate, credinţă şi neam, şi pe care eu le voiu trece sub tăcere, deoarece nu vreau ca nepoatele să roşească pentru bunicile lor. Ceea ce am văzut aici în 1867 se practica la noi în 1757. Şi noi am trăit o asemenea epocă. Moldova mai trăieşte timpurile împărătesei Ana Ioanovna şi Elisaveta Petrovna...

Ele au plătit (după preţurile de aici) o sumă fantastică pentru a putea avea loja de vis-á-vis cu aceea a principelui, şi ce nu făceau ele ca să-i atragă atenţia? Timp de patru ore i-au făcut ochi dulci, i-au zâmbit, au oftat şi asta în văzul a două mii de spectatori...

Deprinderea de veacuri, de a fi sub stăpânirea străină a avut ca efect atrofierea sentimentelor patriotice în massele de aici şi le-a făcut foarte materialiste. Grecii, Bulgarii şi Sârbii nu manifestă aceeaşi indiferenţă faţă de soarta ţării lor. Ei au avut un singur duşman — pe Turci, şi pe ajutorii lor — Grecii. Popoarele Turciei cunosc bine cine e duşmanul lor, de aceea caută să se unească fiecare într'o singură ţară, fiecare având un conducător, de care se ţin ca şi copilul de mamă, şi de aceea sunt tari. Cu Românii situaţia e alta. Un neam mic, aşezat de soartă între vecini puternici, ei vrând-nevrând au trebuit să se închine — când unuia, când altuia, aşa încât s'au obişnuit cu gândul că soarta lor nu depinde de ei. Aici au stăpânit şi Turcii, şi Polonii, şi noi am intervenit cu protectoratul nostru, şi Austria a intrat cu oaste pe aici... In sfârşit, ei au ajuns sub protectoratul marilor puteri ale Europei, — adică s'au dezorientat complet.

Poporul nu l-a duşmănit pe Cuza. Eu am auzit adesea fraza: « Cuza a fost un om bun — a făcut mult bine ». Indr'adevăr, el a eliberat pe ţărani, a introdus obligativitatea învăţământului, pe boieri i-a cam strâns de brâu şi tuturor le-a acordat drepturi egale de vot. Erau împotriva lui numai din cauza dărilor sporite, din cauza introducerii serviciului de « grăniceri » — asemănător landwehr-ului german. Şi iată, acest popor unit de el, n'a făcut niciun pas, ca să-l ajute atunci, când el a fost detronat. Poporul a tăcut, deoarece nu credea în forţele sale, nici în însemnătatea sa, nici în statornicia reformelor; iar populaţia orăşănească, — tot felul de mici negustori, brutari, măcelari, — aceştia din contra, chiar se bucurau de căderea lui. De altfel ei se bucurau la gândul, că va veni din nou o ocupaţie străină. — « Vor veni oşti şi treburile vor merge mai bine, vom avea comenzi mai multe. Să dea Dumnezeu să vină Ruşii. Ofiţerilor ruşi le place viaţa şi trăiesc pe picior larg, le place să fie eleganţi şi le place o mâncare bună. Nu sunt ca Austriacii, care numără fiece ban, mai rău ca ai noştri ! » Chiar

boierii se bucurau. Despre boieroaice nici nu mai vorbesc: acestea se gândeau la baluri şi la petreceri...

Nu numai fanarioţii şi armatele străine au corupt atât de adânc acest popor, încât trebue să umbli cu felinarul ca să găseşti un bărbat, sau o femeie cinstită, ci şi ideile filosofice ale secolului al XVIII-lea au avut o influenţă asupra acestui popor, care abia a păşit pe drumurile mai serioase ale vieţii istorice... Să mai desvăluim oare rănile viitorului stat român?

Străinii îl năpădesc şi-l strâmtorează, ca şi întreg rasăritul nostru. Aici vin toţi parveniţii mai dotaţi ori neisprăviţi din apus, ce-şi caută norocul şi care îi îndepărtează pe locuitorii autohtoni dela servicii, dela negoţ şi dela meşteşuguri. In mâinile străinilor se află capitalurile şi influenţa... Pot să spun, că aici poţi vedea aievea Rusia după Petru cel Mare şi chiar în timpul lui. In urma principelui Carol păşeşte o ceată întreagă de Germani avizi, care cu toate strigătele şi protestele intelectualilor de aici, ocupă funcţie după funcţie. In 1867 se răspândi vestea că fratele principelui Carol, Frederic, sosit atunci la Iaşi, va fi numit guvernator al Moldovei. Pentru ce? Şi oare cunoaşte el într'atâta ţara ca să poată deveni locţiitor de domn? Şi oare pentru asemenea post nu e capabil niciun român? Toate acestea sunt aşa de puţin delicate şi cam *zu deutsch*!

Cu aceşti străini e o adevărată nenorocire. In virtutea vechilor tratate (capitulaţii), încheiate între puterile din apus şi Poarta Otomană, străinii se bucurau aici de drepturi de a se judeca la consulii lor, iar în relaţiile cu supuşii de aici să ceară ocrotirea consulatelor lor. Vă puteţi închipui ce haos iese din aceasta. Consulatele se amestecă în toate ordinele date de guvernul de aici şi în toate lucrările administrative. Dacă e arestat un străin — consulatul respectiv consideră acest lucru ca o ofesă personală şi derutează poliţia, îi paralizează acţiunile. Şi fără toate acestea e greu să realizezi ceva, şi pe lângă asta şi capitulaţiile acestea blestemate, sub ocrotirea cărora îşi fac aici de cap vreo *70 de mii de supuşi austriaci*...

Sărmană Românie! Şi nimeni nu-ţi cunoaşte necazurile!...»

1876

G. I. BOBRIKOV

Războiul Crimeii şi cel balcanic, din 1877, marchează etape noi în evoluţia relaţiilor ruso-române. Izvoarele documentare sunt bogate pentru această epocă. Academicianul sovietic E. Tarle consacră câteva capitole (vol. I, cap. III—XI) acestor evenimente în studiul său: *Războiul Crimeii* (Moscova, 1944). Amintim din scrierile mai vechi: A. N. Petrov, *Ruşii în România şi la Dunăre în 1853—1854*, « Vechimea Rusă », 1888, nr. 9 şi urm.; *Războiul răsăritean din 1853—1856*, în « Vechea şi Noua Rusie », 1879, vol. XV, p. 457, comp. pe M. Bogdanovici, N. Dubrovin şi « Bătrânul diplomat »; *Războaiele Rusiei cu Turcia, din 1828—1829 şi 1853—1854*, « Vechimea Rusă », 1875—1876; A. Zaioncikovski, *Războiul din Răsărit din 1853—1856 în legătură cu situaţia contemporană politică*, Petersburg, 1908—1913; Edmond Bapst, *Les origines de la guerre de Crimée*, Paris; S. Nikitin, *Politica rusă în Balcani şi începutul războiului răsăritean*, « Problemele Istoriei », 1946, nr. 4, p. 3 şi urm.; general Şcerbatov, *Le feld-maréchal Paskiewitch*, Petersburg, 1888—1899; corespondenţa lui Paskevici şi a lui M. D. Gorceakov, « Arhiva Rusă », 1876; N. Schilder, *Paskevici în timpul războiului Crimeii*, « Vechimea Rusă », 1875; amintirile lui Kamovski, Henrizi, B. P., C. A. N. (« Sbornicul Militar », 1873), Petre Alabin (Viatka, 1861, Samara, 1888 şi 1892), N. Bogdanovski (« Vechimea Rusă », 1894). Ofiţerul Pavel Valerianovici Jadovski, fratele poetei Iulia Jadovska, a publicat în revista « Panteon » (1854, nr. 7): *Schiţa istorică despre Moldova şi Valahia* şi *Moldova şi Valahia în actualitate (ibidem*, 1856, nr. 1 şi 2, şi separat, Petersburg, 1856). La Paris, în editura lui A. Franck — colecţia « Sbornikul rusesc din străinătate », în 1858 au apărut două scrieri: *Nemţii şi Dunărea* şi *Jurnalul din Sevastopol*, continuând notele de campanie din Principatele Dunărene. In prima broşură (p. 18—19) găsim o descriere răutăcioasă a Bucureştilor, vorbindu-se de luxul pretenţios al « micului Paris » şi primitivitatea poporului oprimat de aristocraţie şi de « prince renaissant ».

Cu atât mai preţioase sunt însemnările tânărului ofiţer Lev Tolstoi (1828—1910), din al său *Jurnal intim* (1853—1865) [1]. Din cauza înrudirii sale cu comandantul prinţ Gorceakov [2], viitorul celebru romancier a fost numit în armata care opera în regiunea Dunării, fiind trimes la Olteniţa, apoi în statul-major al generalului Serpuhovski, şeful artileriei, la Bucureşti — « oraş mare şi frumos ». Mătuşei sale, T. A. Egolskaia [3], el îi scria la 26 Mai 1854, că stă foarte liniştit la Bucureşti, unde se plimbă, face muzică şi mănâncă îngheţată. A doua zi pleacă la Silistra. La 14 Martie 1854, sosind de abia de două zile la Bucureşti, Tolstoi reia jurnalul întrerupt aproape de o lună, din Caucaz. El scrie aici *Adolescenţa* şi *Memoriile unui artilerist*. Citeşte operele lui Puşkin, Lermontov, Goethe, Schiller... Din mijlocul lunii Iunie până la 21 Iulie el stă la Bucureşti. La 30 Iulie, se duce călare la Râmnic, la 7—11 August se află într'o misiune la Bârlad, trece apoi prin Moldova întreagă şi ajunge la 4 Septemvrie la graniţă — Sculenii pe Prut, iar la 9 Septemvrie — la Chişinău, unde rămâne în neactivitate până la 1 Noemvrie, cerând mereu să fie mutat în Crimeia, pe frontul de luptă. Remarcabile sunt rândurile notate în *Jurnal* la 11 Iulie 1854 [4]:

« Après ma conversation avec le médecin, j'ai renoncé à l'opinion stupide et injuste que je professais à l'égard des Valaques; opinion qui est partagée par toute l'armée et qui m'a été inculquée par les idiots que je rencontrais jusqu'à présent. Le sort de ce peuple est fait de charme et de tristesse ».

Războiul Crimeii, care a descoperit slăbiciunea regimului rusesc ce se întemeia pe iobăgie [5], şi tratatul dela Paris, încheiat în 1856 [6], au uşurat accesul intrigilor austriace în Balcani, întărind tendinţa lor de a contrabalansa influenţa rusă, Austria fiind împotriva unirii tuturor Românilor într'un stat, ea dorind să pună sub stăpânirea sa

---

[1]) Paris, 1926, p. 114 şi urm.

[2]) Printre aghiotanţii generalului se aflau: Iorgu Costache Sturdza, Petre Keşco, Dimitrie Krupenski şi Dadu Iordache Filipescu, care, născut în 1811, şi-a făcut studiile militare la Moscova, a intrat apoi în armata rusă, căpătând pentru campania din Crimeia o spadă de onoare; în 1859 Filipescu a trecut în armata română, în care a ajuns colonel, fiind aghiotant ataşat pe lângă marele duce Nicolae la 1877.

[3]) P. Biriukov, *Tolstoï*, Paris, 1906, vol. I, p. 280 şi urm.; E. Galperin-Kaminski, *Tolstoï par Tolstoï*, Paris, 1912, p. 126 şi urm.; N. Tolu, *Tolstoi în România*, « Viaţa Românească », 1928, nr. 1, p. p105—114.

[4]) *Op. cit.*, p. 126.

[5]) V. I. Lenin, *Opere*, vol. XV, p. 143.

[6]) N. Iorga, *Histoire des relations*, p. 319, şi *Conflictul militar austro-rus în 1854—1856*, « Analele Academiei », 1937, s. III, t. XIX, p. 250. A. N. Petrov, *Diplomaţii ruşi la conferinţele din Viena în 1855*, « Vestitorul Istoric », 1890, şi *Diplomaţii ruşi la congresul din Paris*, *ibidem*, 1891.

Principatele Dunărene [1]). Ocupaţia austriacă din timpul acestui războî era un pas de agresiune germanică împotriva ţării, dar chiar ofiţerii austriaci, ca Moritz von Angeli [2]), veniţi la Iaşi, considerau principatele drept « un pion avansat al sferei de influenţă rusească », unde Ruşii şi-au făcut destule simpatii în îndelungatele şederi, înodând relaţii de prietenie şi fiind apreciaţi pentru dărnicia lor, pe când măsurile autorităţilor militare austriace erau privite ca nelegiuiri opresive [3]).

Incercând să introducă neînţelegeri între Rusia şi Moldova, asigurându-şi stăpânirea gurilor Dunării [4]) (înregistrăm tendinţa de a aduce chiar Basarabia sub stăpânirea austriacă) [5]), Austria stărue la congresul dela Paris, ca printre clauzele impuse Rusiei în urma unui război greu, să se introducă cedarea judeţelor de Sud ale Basarabiei, suzeranităţii turceşti, închizându-i-se astfel ieşirea spre marele fluviu. Pe de altă parte, Austria agită chestia Dunării, chiar la 1881, când ajunge să rupă relaţiile diplomatice cu România independentă, ca să stabilească, prin umilinţa acestei ţări, un control efectiv asupra navigaţiei dunărene [6]). Cu toate intrigile austriace din vremea războiului Crimeii şi de după congresul dela Paris, [7]) marele act al unirii princi-

---

[1]) *Ibidem*, pp. 319, 330 ş. a.

[2]) Amintirile sale au apărut la Stuttgart, în 1900; comp. Tudor Bucur, în « Revista Istorică », 1944, p. 14. Prinţul Sayn-Wittgenstein-Berleburg, (*Souvenirs et correspondance*, Paris, 1889, vol. I, p. 374; această carte, ca şi câteva alte volume de amintiri, le folosim din biblioteca lui C. Daşkin) notează la 3 Iulie 1856, că Moldovenii regretă pe Ruşi, faţă de aroganţa şi brutalitatea Austriacilor. R. Rosetti (*Amintiri*, vol. I, p. 282) scrie:

« Nu voiu uita niciodată simţimintele de ură şi de dispreţ cu care femeile care aveau îngrijirea mea şi a surorilor mele, slugile casei, vatajii, vechilii şi număroşii boierănaşi, protejaţi ai tatei, cu soţiile şi familiile lor, vorbeau de Austriaci, de *varvaria*, de aroganţa, de pretenţiile şi de meschinăria lor. Părinţii mei au confirmat cu desăvârşire aceste spuse, arătând la rândul lor, că ostaşii cesaro-crăieşti s'au arătat absolut nesuferiţi, mai cu seamă ofiţerii, plini de pretenţii, niciodată mulţemiţi de cele ce li se oferea, chiar în casele boiereşti cele mai bogate, în care aveau parte de un trai de care cei mulţi dintre ei nici nu visase să se bucure acasă la ei. Apoi erau foarte brutali către cei mici şi pentru cel mai mic temei scoteau sabia şi, fără niciun temei, prea adesea loveau cu tăişul. . . ». Comp. şi: N. Iorga, *Istoria Românilor prin călători*, vol. III, p. 321.

[3]) E. Tarle, *op. cit.*, p. 451 şi urm.

[4]) N. Iorga, *Problema unirii principatelor* (1855—1859), « Analele Academiei », 1941, s. III, t. XXIII, p. 293, comp. amintirile ambasadorului Hubner (Paris, 1904). Vezi şi: A. Şatilov, *Despre problema Dunării*, ziarul « Izvestia », Moscova, 23 Iunie 1946.

[5]) R. Rosetti, *Amintiri*, vol. III, p. 121.

[6]) Titu Maiorescu, *op. cit.*, pp. 191—206. Protestele lui Grigore Sturdza, Mihail Kogălniceanu, etc.

[7]) R. Rosetti, *Amintiri*, vol. II, p. 67 şi urm.

patelor, cu temelii care datează dela generalul Kiseliov şi regulamentul organic, se înfăptueşte în Ianuarie 1859, datorită sprijinului real al Rusiei şi Franţei.

La 13 Martie 1871, prin tratatul din Londra, Rusia obţine anularea hotărîrilor dela Paris, din 1856. Mai târziu, când popoarele balcanice se răscoală împotriva nesuferitului jug turcesc, văzând că nu există altă soluţie decât războiul, Rusia porneşte o nouă luptă pentru eliberarea popoarelor din Sud-Estul european. La 11 Aprilie 1877, intrând în România în conformitate cu o convenţie încheiată la 4 Aprilie la Livadia între guvernele rus şi român, comandantul oştirii ruse adresează Românilor un apel, în care printre altele spune:

« Armata intră astăzi în ţara voastră, care nu pentru întâiaşi dată a întâmpinat cu bucurie oştirile ruseşti. Vestindu-vă aceasta, vă declar că venim la voi ca vechi prieteni şi voitori de bine; nădăjduesc să găsesc la voi aceeaşi sufletească primire care au arătat-o străbunii voştri oştirilor noastre în trecutele războaie ce le-am avut cu Turcii... ».

Românii, sub comanda principelui Carol I, viitorul mareşal onorar al armatei ruse, au venit şi ei ca să lupte la Plevna, alături de armata rusă reorganizată [1]), frăţia de arme ruso-română obţinând, acolo, o biruinţă nouă [2]). Astfel, România, încă la 11 Decemvrie 1876 considerată de sultanul Abdul-Hamid ca o provincie turcească [3]), şi-a proclamat independenţa. Nefiind însă recunoscută de marile puteri independentă, România n'a putut fi admisă la preliminarele de pace dela San-Stefano, unde, datorită intervenţiei Rusiei, la 11 Februarie 1878, Poarta i-a recunoscut această independenţă, de asemenea atribuind Rusiei « sandjacul Tulcii » (Dobrogea), cu posibilitatea de a-l schimba pentru Sudul Basarabiei. In urma negocierilor de atunci, care

---

[1]) P. Zaioncikovski, *Reformele militare ale lui D. A. Miliutin*, « Problemele Istoriei », 1945, nr. 2, p. 3 şi urm.

[2]) Titu Maiorescu, *op. cit.*, p. 124. Autorul care scrie în 1897, subliniază multiplele neajunsuri ale lucrării alcătuită de statul-major român: *Istoria războiului din 1877—1878* (Bucureşti, 1887). Comp. şi p. 132, despre alte scrieri care falsifică textul telegramei adresate de marele duce Nicolae principelui Carol, la 31 Iulie 1877. Textul apocrif a apărut întâi în « Neüe Freie Presse » din Viena, sub rubrica unei corespondenţe din Londra din 18 Martie 1878, a fost reprodus în broşura *Rumänien und der Vertrag von San-Stefano* (Viena, 1878, p. 15), apoi de T. C. Văcărescu: *Luptele Românilor în resbelul din 1877—1878* (Bucureşti, 1887, p. 180), de unde a luat-o *Istoricul român* (Bucureşti 1887, vol. I, p. 257 şi n. 1). Originalul e la Sinaia, într'o vitrină; textul autentic, în *Memoriile regelui Carol I*, D. A. Sturdza, *Charles I-er*, N. Iorga, *Războiul pentru independenţa României* — cu rectificarea punctuaţiei, p. 73), etc. (com. de M. Romanescu). Vezi în *Memorii* (vol. IV, p. 9), scrisoarea tatălui regelui, despre Rusia — prietenă folositoare, stăpână pe viitor în Orient...

[3]) Titu Maiorescu, *op. cit.*, p. 112.

au avut loc într'o atmosferă neprielnică [1]), România, în schimbul Basarabiei de Sud, a obţinut Dobrogea, cu un teritoriu redus, fără despăgubiri în bani [2]), şi, pe lângă aceasta, cu condiţia — impusă de congresul din Berlin — a modificării articolului VII din constituţie, în sensul toleranţei religioase la exercitarea drepturilor politice. Nemulţumirea unora nu s'a revarsat asupra lui Ion Brătianu, sau a lui M. Kogălniceanu [3]), ci a influenţat spre rău legăturile ruso-române.

Războiul din 1877—1878 are o bibliografie şi mai bogată, încât n'o putem prezenta decât în parte. Tratativele internaţionale se pot cerceta din *Istoria diplomaţiei* (Moscova, 1945, vol. II, p. 22 şi urm., de V. Hvostov). M. Pokrovski scrie despre *Problema Orientului dela pacea din Paris până la congresul din Berlin*, în *Istoria Rusiei în veacul al XIX-lea*, Petersburg, 1909, vol. VI. Urmează: E. Belov, *Rezultatele războiului Rusiei cu Turcia*, «Vechea şi Noua Rusie», 1877; *Rusia şi Anglia în Turcia*, «Vechimea Rusă», 1896, nr. 5 şi urm.; prinţ V. D. Dabija, *San-Stefano şi Constantinopolul*, *ibidem*, 1880; P. Melnikov, *Dunărea şi Nemţii*, Petersburg, 1898; P. Zotov, *Războiul pentru independenţa Slavilor*, «Vechimea Rusă», 1906—1907; Jihariov, *Politica rusească în problema răsăriteană*, 1896; Butkovski, *O sută de ani de politică austriacă în problema răsăriteană*, Petersburg, 1888; Karnovici, *Despre rolul Rusiei în eliberarea creştinilor de sub jugul turcesc*, «Otecestvennîe Zapiski», 1878; N. Pirogov, N. Abaza (1880—1882), V. Podgoreţki («Vechimea Rusă», 1893), N. Kozlov (1886) — despre starea sanitară în timp de război; N. Schilder, *Asediul Plevnei*, A. N. Kuropatkin, *Lovcea, Plevna, Şeinovo*; colonel Martînov, *Le blocus de Plevna*, Paris, 1904; *De Kichineff à Plevna*, Constantinopol, 1888; general Totleben, *Plevna et son défenseur Osman-Pacha*; A. Mlohovski, *Russes et Turcs, La guerre d'Orient*, Paris, 1877; Belina, *De Paris à Plevna*, 1878; *Colecţia corespondenţelor telegrafice oficiale din războiul răsăritean din* 1877—1878, Petersburg, 1878; D. Buharov, *La Russie et la Turquie*, Paris, 1878; N. Iorga, *La Russie en Orient de* 1875 *à* 1878, *d'après les confessions de M. Nélidov* [4]), Bucureşti, 1916, *Dix ans de politique russe dans le Sud-Est de l'Europe* (1878—1888), Bucureşti, 1937, şi *Scrisoarea lui Totleben despre luarea Plevnei*, «Revista Istorică», 1939, nr. 4-6, p. 148 şi urm.; I. Nistor, *Din corespondenţa lui Totleben dela Plevna*, «Analele Academiei», 1932—1933, s. III,

[1]) *Ibidem*, pp. 75—76 şi 104—168.

[2]) *Ibidem*, p. 166—167. Chestia dela Arab-Tabia; România a renunţat la îndemnizare în schimbul rectificării de graniţă, expert fiind generalul Şt. Fălcoianu, şef de stat-major (com. de M. Romanescu, nepotul generalului).

[3]) *Ibidem*, p. 168.

[4]) Alexandru I. Nelidov (1835—1910), directorul cancelariei diplomatice a cartierului general ruso-român, unul din autorii tratatului dela San-Stefano, ambasador la Constantinopol (1882—1897).

t. XIII, p. 223 şi urm.; Muzaffer-Paşa şi Talaat-Bei, *Défense de Plevna*, Paris, 1889; A. Le Faure, *Histoire de la guerre d'Orient*, Paris, 1878; Stuckrad (Hanovra, 1879); D. Jurasco, *L'influence russe dans les pays moldo-valaques depuis Koutchouk-Kainardji jusqu'à la paix de Bucarest*, Châteauroux, 1913; I. Kliaciko, *Les évolutions du problème oriental*, « Revue des deux mondes », 1878; Lecomte, *La guerre d'Orient en* 1876—1877, Paris 1878—1879; general Candiano-Popescu, *Războiul neatârnării*, Bucureşti, 1913; P. Lindenberg, *König Karl von Rumänien*, Berlin, 1923; N. Iorga, *Correspondance diplomatique sous le roi Charles I-er*, Paris, 1923, *Războiul pentru independenţa României*, Bucureşti, 1927, şi *Războiul neatârnării*, Bucureşti, 1927; I. Manolescu, *Războiul româno-ruso-turc din* 1877, Bucureşti, 1921; *Cuvântările regelui Carol I;* general R. Rosetti, *Partea luată de armata română în războiul din* 1877—1878, Bucureşti, 1920; lucrările lui Rustow, Lurion (1878), Hartmann (1878), Green (1879), Mayer (1877) ş. m. a.[1]).

Tot aşa de numeroase sunt însemnările de campanie, jurnalele, amintirile unor militari, dar şi corespondenţi de război şi alţi participanţi în operaţiile de pe front. Menţionăm: *Amintirile* agentului serviciului secret, macedoneanul C. Favricodorov, acţiunea cărora se începe din Ploeşti (« Vestitorul Istoric », 1885, nr. 10, p. 66); *Insemnările* generalului Narbut (« Arhiva Rusă », 1895); *Amintirile* lui V. M. Vonlarlarski, care scrie despre desgustătoarea cale ferată a lui Strousberg şi orăşelul Ploeşti (« Vechimea Rusă », 1892, nr. 5, p. 419 şi urm.; ediţia franceză, Paris, 1899, prefaţată de Anatole France); *Amintirile* lui A. A. Bers (« Vechimea Rusă », 1898, p. 111 şi urm.); *Amintirile* lui S. Ţurikov (« Vestitorul Istoric », 1901, nr. 1 şi urm.); *Jurnalul* lui I. Eleţ (« Vechimea Rusă », 1906, nr. 3, p. 528 şi urm.); *Insemnările* contelui N. Ignatiev (« Vestitorul Istoric », 1914); *Insemnările* generalului Depreradovici (« Vechea şi Noua Rusie », 1880); *Jurnalul* doctorului Botkin (« Vestitorul Europei » şi în volum: *Scrisori din Bulgaria*, Petersburg, 1893); *Scrisorile din Bulgaria*, de Utin (Petersburg, 1879); *Jurnalul* contelui Vlad. Al. Sollohub (1814—1882), Petersburg, 1878; şi multe altele. Scriitorul Vsevolod Krestovski, ofiţer al gărzii şi corespondent al ziarului « Vestitorul Guvernamental », a publicat în 1879, la Petersburg, cartea: *Douăzeci de luni în armata de operaţiuni*, folosind materialul cules şi în romanele sale [2]). Scriitorul V. I. Nemirovici-Dancenko, care a participat şi el în război în calitate de corespondent militar, a publicat apoi numeroase scrieri, printre care: *Plevna şi Şipka* (Petersburg, 1881) şi *Un an de război, Jurnalul unui corespondent rus*, în care autorul scrie în legătură cu bătălia dela Griviţa (Petersburg, 1879, vol. I, p. 125):

---

[1]) Manuscrisele generalului Şt. Fălcoianu, la Academia Română.

[2]) Alt roman, *Plevna*, de Grigore Saharov, Stuttgart-Lipsca, 1884.

« A treia zi Românii s'au arătat bravi. Am mai spus, că ei se luptau bine, fără să mai vorbim de artileria lor, care dela începutul bătăliei s'a arătat excelent ».

Şi mai elogios scrie generalul Hasencampf, în *Jurnalul meu* (« Vestitorul Istoric », 1905, nr. 6, şi în volum, 1908). La 12 Septemvrie 1877, el semnalează înaintarea lucrărilor de fortificaţie ale Românilor, la Plevna. La 20 Septemvrie generalul admiră ordinea taberei ostaşilor români, la Griviţa:

« Locurile de bivuacuri sunt alese cu scrupulozitate şi aranjate frumos şi îngrijit; puştile şi echipamentul ostăşesc sunt puse şi aşezate sistematic; corturile şi bordeiurile de pământ sunt orânduite regulat şi în linii drepte; între batalioane şi regimente sunt stabilite intervale. Aranjarea interioară a bordeiurilor de pământ e exemplară. Pretutindeni e curat, orânduit şi elegant. Chiar pentru cai sunt construite şoproane de paie ».

Principele Carol l-a decorat pe Hasencampf cu ordinul « Steaua României ».

Este interesant de asemenea, *Jurnalul* locotenentului gărzii Leonid Ciceagov [1]) (ed. I, Petersburg, 1885; ed. II, 1887; ed. III, 1903).

Prinţul Emil de Sayn-Wittgenstein-Berleburg, aghiotantul împăratului, şi-a scris: *Souvenirs et correspondance* (Paris, 1889), începând povestirea (vol. II, p. 425) din moşia soţiei sale [2]), Fântânele, din Moldova, la 28 Septemvrie 1876. La 20 Mai 1877 autorul trece prin Ploeşti, iar la 31 Mai asistă la splendida întâmpinare a împăratului la Bucureşti. Descrierea continuă cu asediul Plevnei [3]).

Printre autorii de memorii menţionăm pe P. Parensov, ofiţer de stat-major (« Vechimea Rusă », 1899), prieten cu colonelul G. I. Bobrikov, care scrie, la rândul său, amintiri din vremea acestui război. Reproducem, însă, numai un capitol al însemnării lui Bobrikov cu privire la România în preajma războiului din 1877 (« Vechimea Rusă », 1912, nr. 5, p. 290—295).

---

1) Nepotul amiralului, Leonid Ciceagov s'a născut în 1856, a ajuns colonel, apoi s'a călugărit luându-şi numele monahal de Serafim, a fost arhiepiscop al Basarabiei şi mitropolit. Despre el scrie I. Parhomovici, în « Revista Societăţii istorico-arheologice-bisericeşti », Chişinău, 1910, vol. V, pp. 1—55.

2) Prinţul a luptat în armata rusă în Caucaz şi, în 1863, împotriva răsculaţilor poloni. El s'a căsătorit în Moldova, cu Pulheria Cantacuzino-Paşcanu, a avut o fiică, măritată cu prinţul Schönburg-Waldenburg, care la rândul ei a dat naştere la doi fii şi o fată, căsătorită cu principele de Wied, fostul rege al Albaniei (R. Rosetti, *Aminitri*, vol. II, p. 15). Prinţul Sayn-Wittgenstein-Berleburg a fost unul din candidaţii la tronul Moldovei (A. Isacenko, *La Roumanie inconnue*, Berna, 1917, p. 42).

3) Pag. 433, 437 până la p. 524.

« Una din amintirile mele cele mai plăcute aparţine României, unde am ajuns pentru prima dată cu ocazia marilor manevre, organizate de principele Carol, care-şi recomanda reprezentanţilor armatei străine, tânăra sa armată instruită de el. A doua oară am sosit la Bucureşti ca însărcinat militar al comandamentului suprem al armatelor noastre, ce erau concentrate în Basarabia în toamna anului 1876. Şi prima şi a doua oară, datorită unei împrejurări fericite, mi-am asigurat un succes deplin, datorită faptului că în ţară aveam mai mulţi prieteni, decât duşmani.

Că succesul uneori depinde de împrejurări neînsemnate o demonstrează faptul, că la prima mea venire făcusem cunoştinţă cu ministrul de război, generalul Florescu. Am fost printre primii ofiţeri ruşi, care am ajuns în Valahia ca musafir al principatului, nu ca unul în măsură să hotărască soarta lui. Luând în consideraţie faptul acesta, plecând în vizită la ministru, mi-am îmbrăcat uniforma de gală, ceea ce-l încântă pe simpaticul general. Am aflat pe urmă, că ofiţerii străini se prezentau la el în uniforma obişnuită. Mulţumit de mine, ministrul mi-a dat un cal foarte bun, pe când ceilalţi ofiţeri străini aveau nişte mârţoage. Datorită acestui fapt, în tot timpul manevrelor eram în apropierea principelui. Era natural ca toate impresiile principele le împărtăşea cu mine, ceea ce-mi cree o situaţie excepţională. De altfel încă o întâmplare spori prestigiul meu. Trecând pe străzile Bucureştilor cu un grup de străini, aceştia se mirau că birjarii dela cele mai frumoase trăsuri, care erau sectari ruşi, se ridicau de pe caprele trăsurilor şi mă salutau adânc. Toate acestea sunt lucruri neînsemnate, care însă nu trebuesc neglijate. Incă un amănunt. Manevrele au avut loc în împrejurimile Buzăului, unde am plecat cu principele într'un vagon special. Corect până la pedantism, principele nu se întreţinea cu un străin, mai mult decât cu altul. Ţinându-mă mai la distanţă în timpul drumului, mă apropiam de principe când ajungeam în gară. De aici a rezultat faptul, că publicul, care aştepta pe platforma din gară, şi autorităţile îl vedeau totdeauna pe principe întreţinându-se cu mine. Ca rezultat, în ziare au început să apară articole, în care era subliniată situaţia mea deosebită. Şi acest lucru e un amănunt, care însă are însemnătatea lui.

Răstimpul de şase luni, cât am stat în România înainte de război, m'a apropiat foarte mult de preşedintele consiliului de miniştri Ion Brătianu, care în momentul acela deţinea portofoliul ministerului de interne şi de război. După părerea multora, ultra liberalul — Mazzini al României — Brătianu, se arătă faţă de mine foarte amabil şi înţelegător, punând în primul plan miezul lucrului, fără să ţină seamă de formă. Cu ajutorul lui am putut strânge şi prelucra toate informaţiile care ar fi putut prezenta interes pentru armata noastră, ce înainta spre Bulgaria, trecând prin principat. Ne-a apropiat şi mai mult

învălmășala, care a însoțit trecerea armatelor noastre prin teritoriul românesc. Cu toate că timpul care a precedat declarației de război, a fost destul de mare ca să poată fi luate toate măsurile necesare, s'a constatat că n'au fost luate măsuri la timp. In consecință, o serie de conflicte și neînțelegeri cu autoritățile locale. Intr'o asemenea situație l-am găsit pe agentul nostru diplomatic — baronul Stuart [1]), care desperat, gesticula în fața unui maldăr de note adresate lui de ministrul de externe Kogălniceanu.

— Toate numai din vina voastră — a armatei active. Uite-te ce bucluc mi-ați făcut. Și acum eu sunt de vină? — mă întâmpină el.

— Dacă-s de vină eu și armata, atunci am să te descurc tot eu. Dă-mi toate notele mie și am să am eu grijă ca să nu te mai supere cu altele.

Hârtii erau multe, așa că abia au încăput în servieta mea, pe care n'am mai putut-o închide. Am plecat cu ele la Brătianu. Totdeauna amabil și bine dispus, m'a întrebat de sănătate, oferindu-mi o țigară, și avea un tutun exraordinar de bun.

— Ce e cu servieta asta de senator?

— Kogălniceanu al dvs. l-a bombardat pe baron cu note diplomatice. Acum trebue să desleg eu sforile și de aceea am venit la dvs.

— Da, am auzit de o serie de conflicte între populația noastră și armata voastră. Pier găinile și alte orătănii, se rup cănile și găleții dela fântâni și altele de acest soiu.

— Am și eu un dosar voluminos de declarații din partea autorităților militare. Rubla o schimbă pentru un leu jumătate, ascund lemnele și paele, și multe altele de felul acesta, ceea ce este un rezultat al lipsei comisarilor, care trebue să însoțească coloanele. Cred că asemenea lucruri nu se vor mai repeta. In momentul de față e inutil să cercetezi cine e vinovat și cine are dreptate. Cercetările și compensațiile nu ar face altceva, decât să înăsprească relațiile noastre, așa încât propun ca toate să fie date uitării.

— Inţeleg și în totul sunt de acord.

Și simpaticul Brătianu, pentru a nu-și deszice vorba de faptă, în persoană, rupe pe masa consiliului de miniștri, notele trimese de ministrul său de externe. Poți să zici că nu e inteligent?

Tot astfel, rapid și hotărît, am mai rezolvat o serie de probleme, care apăreau la fiece pas în urma contactului armatei noastre cu populația și armata română. Convenția militară a fost încheiată prea târziu și pe deasupra omisese o serie de puncte, care nefiind stipulate puteau să aibă urmări și să provoace conflicte serioase. Noi toate le discutam și le preveneam la timp. In această privință trebue să recunosc meritele

---

[1]) Dimitrie Feodorovici Stuart, viitor director al arhivelor ministerului afacerilor străine, nepot de fiică al dragomanului D. Moruzi, omorît în 1812.

lui Brătianu. Imi aduc aminte, că odată marele duce, comandant suprem al armatelor noastre, îmi reproşase mie, că guvernul reprezentativ al principatului îl ţine legat pe domnitor de mâini şi de picioare, chiar în probleme militare şi că însuşi marele duce e nehotărît şi nu cunoaşte posibilităţile de recunoaştere de-a-lungul Dunării, care ar urma să asigure succesul întreprinderii.

— In toate acestea se ascunde o neînţelegere — am avut curajul să-i spun marelui duce. — Nu există ordin dat de alteţa voastră care să nu fi fost executat imediat. Ce-aţi binevoi să ordonaţi acum, alteţă?

— Iată ce: când faci recunoaştere pe o întindere aşa de mare ca Dunărea, n'ai în deajuns trupe de acoperire, iar unităţile armatei române, care se află pe loc, se prea poate să refuze o colaborare. Aş vrea, totuşi, ca măcar trei unităţi să fie asigurate de ajutorul Românilor.

— Să trăiţi, — i-am răspuns, — totul va fi executat întocmai.

Aceasta era la Ploeşti. Cu toate că la Bucureşti m'am întors destul de târziu, totuşi în aceeaşi seară m'am dus la Brătianu. Fără să mă contrazică măcar cu un singur cuvânt, el s'a aşezat la masă, a luat o coală de hârtie şi iată ce am scris în urma unei sforţări reciproce pe o hârtie oficială ce purta pecete de stat:

« Les autorités militaires sont commandés de donner à l'officier de l'armée Imperiale Russe No. ..., qui se présenterait avec cet ordre, tout le concours qu'il leur demanderait, mettre à sa disposition les troupes ou les instruments dont il aurait besoin, enfin chercher à mettre en execution les dispositions qu'il jugerait convenable dans le but de toute réconnaissance ou operation militaire ».

Iată ce se numeşte a executa dorinţele marelui duce în întregime şi până la capăt. In baza acestui ordin, un general sau ofiţer rus avea dreptul să treacă Dunărea cu o unitate armată şi să facă recunoaşteri. Trebuia să vezi cât de mulţumit era însuşi Brătianu.

— Cu toate că nu sunt militar, totuşi iubesc armata şi înţeleg problemele militare. Nu se poate lega mâinile comandanţilor militari, fără a nu lovi în interesele cauzei. Cred că marele duce, în sfârşit, o să mă aprecieze. Mâine, trenul spre Ploeşti pleacă la ora 3. Incă înainte de plecare, pe peron, toate trei foi vă vor fi înmânate.

Totul fusese executat după cum promisese şi la ora cinci eram în cabinetul comandantului suprem.

— Cum de ai putut atât de repede şi bine să realizezi dorinţa mea? Iar principele îmi spusese, că erau greutăţi de neînlăturat. Ţi-a fost greu să-l convingi pe Brătianu?

— Alteţă! Un lacăt îl deschizi cu o cheie care e făcută pentru el; alteţa voastră aţi apucat altă cheie. In ceea ce priveşte Brătianu, am îndrăzneala să vă asigur, că acest om e sincer şi plin de bunăvoinţă faţă de noi. Principele Carol e fără cusur, însă e mai puţin practic

decât Brătianu. Dintre membrii guvernului, sunt multe persoane capabile, pe care însă trebue să le cunoşti ca să-ţi dai seama ce pot realiza.

— Oricum ar fi, sunt foarte mulţumit că totul s'a aranjat atât de repede şi uşor. Transmite lui Brătianu mulţumirile mele. Iţi mulţumesc de asemenea şi ţie; sunt foarte mulţumit de serviciile tale. Iţi mulţumesc din suflet.

Cât eram de mulţumit! Mă întorceam acasă bucuros, visând la satisfacţia ce o să am când îi voiu transmite lui Brătianu mulţumirile marelui duce, căci, într'adevăr ne-am distins şi am meritat lauda. Dar eu n'am lucrat numai cu Brătianu. In chestiuni militare am avut ajutorul colonelului Slăniciantu, dela statul-major, şi al ministrului de război generalul Cernat [1]. In chestiunile de transport pe căile ferate şi cele de ordin intern, am avut de a face cu colonelul Fălcoianu [2], foarte amabil şi priceput. Nu-mi aduc aminte de numele tuturor, dar toţi absolut, fără nicio excepţie, mă întâmpinau cu atenţie, interesându-se de doleanţele mele şi în cel mai scurt timp căutau să-mi dea informaţiile necesare. Datorită unei asemenea colaborări, am reuşit să prezint statului major al armatei o serie de informaţii preţioase cu privire la organizarea armatei române, mijloacele de aprovizionare, mijloacele de transport pe căile ferate şi pe drumuri, încartiruiri, recolta din ultimul an, vasele de transport pe Dunăre şi afluenţi, regiunile împădurite, care au şi ape curgătoare pe care se poate transporta lemnul, hărţi şi planuri topografice de poziţii din România etc.

Iarna, statul-major din Chişinău se gândea mai mult la reîntoarcerea acasă, decât la o ofensivă în interiorul unei ţări duşmane. Toate rapoartele făcute de mine erau adunate în teancuri, fără a fi prelucrate şi aplicate. Toţi sperau că discuţiile din conferinţa dela Constantinopol se vor termina favorabil. Ideia de pace predomina. In special insistam şi recomandam să se cumpere recolta îmbelşugată a ultimului an. Furtuna ce ameninţa nu era un secret pentru nimeni. Cea mai mare parte de proprietari şi negustori de grâne căutau să scape de cerealele strânse în hambare şi depozite, care — după părerea lor — ar fi putut să revină pe gratis trupelor în ofensivă. Toate grânele erau cărate cu febrilitate spre porturile dunărene Brăila şi Galaţi, încărcate în vase şi transportate peste hotar. Preţurile scăzuse enorm. Pentru 200—300 mii de ruble puteai cumpăra ceea ce altădată necesita un preţ înzecit. Cumpărarea cerealelor pentru armată, — căutam să demonstrez eu, — în primul rând ar fi servit drept un mijloc de susţinere a delegaţilor noştri la conferinţă, şi în al doilea rând ar fi asigurat aprovizionarea armatei pentru un an întreg. Dacă războiul totuşi va izbucni, noi vom avea stocuri imense de cereale aproape

[1]) Alexandru Cernat (1834—1893).

[2]) Ştefan Fălcoianu (1835—1905), general şi ministru de război.

degeaba. Dacă din contra, situaţia încordată se va lămuri, survenind o destindere, vom câştiga sume mari din vânzare. Şeful statului-major îmi răspunse că, dacă la cartierul general există îndoieli în ceea ce priveşte războiul, apoi la curtea din Petersburg toţi sunt convinşi că nu va fi război, încât ministrul de finanţe nu va acorda pentru asemenea operaţie nicio rublă. Insistam, repetând cu încăpăţânare că în chestiuni militare nu ne putem conduce după criterii obişnuite, şi că odată cu cerealele din porturile dunărene pleacă şi vasele, fără de care o trecere a Dunării, atât de lată, va fi îngreuiată peste măsură. Prin urmare, eram pentru începerea imediată a construcţiei de vase şi plute în regiunile potrivite. Mi se răspundea: bine, dar lucrările să le înceapă Românii, pe propria lor răspundere».

1877

VSEVOLOD GARŞIN

Scriitorul Vsevolod Mihailovici Garşin (1855—1888) a participat şi el în războiul din 1877, ca voluntar, când a fost rănit la 11 August. In campanie, el a scris prima sa schiţă: *Patru zile*, apărută în revista « Otecestvennîe Zapiski ». Scrisorile lui din România, adresate mamei, sunt caracteristice corespondenţei ostaşilor ruşi din toate războaiele împotriva Turcilor, încât le reproducem din volumul I al operelor complete, ediţia Marx, Petersburg, 1910, pag. 484—491, text comunicat de V. S. Katranov. Din scrierile lui Garşin s'au tradus în româneşte: *Floarea roşie*, de S. Casvan-Pas. şi *Războiul*.

Fălciu (pe Prut), 13 Mai 1877

« Dragă mamă ! Aseară am sosit la Fălciu, cu o întârziere de două zile faţă de itinerar. Drumul a fost îngrozitor, a plouat în fiecare zi, pământul s'a prefăcut în glod. Ne înfundăm în noroi până la genunchi. Vasia şi cu mine suportăm marşurile atât de bine, încât ne mirăm singuri. E adevărat că, după ce au făcut câte 30 de verste, ne trântim pe orişice ar fi şi dormim duşi până la « general-marş » (deşteptarea). Situaţia noastră este încă destul de bună, în comparaţie cu cea a soldaţilor: pe noi nu ne pun la corvezi, să scoatem din noroaie căruţele caravanei regimentare. Soldaţii, după ce au făcut 30 de verste, trebue să se întoarcă aproape îndată cale de vreo cinci verste, să scoată cu mână căruţele din cele mai îngrozitoare noroaie. Până acum am dormit prin sate în case ţărăneşti, dar de când am intrat în România, trebue să dormin în campament. Astăzi am dormit pentru prima oară sub cerul liber. Dacă n'are să plouă, merge şi aşa. De altfel, în curând ni se vor da corturi. Banii noştri i-am schimbat în aur, operaţie la care am câştigat foarte bine. Aurul este foarte scump aici. Hârtiile noastre valorează rublă pentru rublă. Neplăcut este că suntem cu desăvârşire izolaţi de restul lumii. Nu ştim absolut nimic ce se petrece în lumea largă. La Leova am dat de petrecere, dansuri, beţie — Românii îşi

sărbătoreau «demnitatea de regat» — nu ştim decât atâta. De n'ar fi gândul la d-ta şi la R. [1]), de n'aş şti cât te doare inima pentru mine, aş fi pe deplin liniştit. Iar aşa, când îmi aduc aminte oe Harkov, îmi vin lacrimile în ochi. Se aude că războiul se va termina în curând şi ne vor trimite acasă. O fi adevărat? Nu ştiu nimic. In ziua de 25 Mai ne va trece în revistă împăratul. Hotărît, nu pot scrie mult. Parcă nici nu-mi lucrează capul şi apoi, vorba aceea, nici nu poţi să scrii mult. Nu ştiu sigur, dar cred că această scrisoare va fi deschisă. Scrie-mi, te rog. Incă din Chişinău ţi-am comunicat adresa mea, iat-o din nou, pentru orice eventualitate. Scrie-mi cum se poartă R. faţă de d-ta. Observi ce fără şir e scrisă scrisoarea aceasta? Pe semne că e de vină extrema mea oboseală. Trebue să-i mai scriu şi lui Volodia şi lui R., nu ştiu cum o să mai scriu. La revedere, draga mea! Până la 28 Iunie fii absolut liniştită pentru mine. Voiu mai scrie câteva rânduri. Dacă mă va învrednici Dumnezeu să mă întorc, voiu scrie o carte întreagă. Soldatul rus este ceva cu totul neobişnuit. Sunt adevăraţi copii. Fălciu este situat pe un deal, deasupra Prutului. Valea Prutului are o lărgime de 3—4 verste, dar râul însuşi nu este mai larg ca Aidar [2]) al nostru şi şerpuieşte pe vale. Am trecut valea aceasta într'un timp de vreo 2 ½ ore, iar căruţele n'o pot s'o treacă de două zile: atât de îngrozitor e noroiul. Caii se omoară trăgând. La revedere, draga mea! Te sărut. Salută-l pe Jenia [3]). Draga mea, câteodată aş vrea atât de mult să te văd măcar o clipă. Te sărut. Al d-tale Vsevolod.

Tecuci, 1877, 19 Mai

Draga mea, slava Domnului, sunt bine, sănătos, am poposit la Tecuci sau, mai bine zis, într'un campament din apropiere. Inaintăm cu bine, numai am zăbăvit cu două zile faţă de itinerar, astfel încât vom ajunge la Băneasa nu la 28, ci la 30 Mai. Viaţa noastră e monotonă: umblăm, ne odihnim, mâncăm — iată toate interesele noastre. Nu-mi mai lucrează de loc capul, nici nu ştiu ce să scriu, deşi aş avea material pentru o carte întreagă. Şi apoi, să scrii mult — nici nu e prudent. Nu ştim absolut nimic despre lumea din afară. Despre război, n'avem nici cea mai mică ideie. Umblăm, umblăm mereu. Umblu — şi mă gândesc de obiceiu la trecutul meu, la Petersburg, dar cel mai des la Harkov. Ce mult aş vrea câteodată să mă transport pentru o clipă departe de aici, în patrie! Am sărit, cu un sentiment ciudat, şanţul care desparte Rusia de România. Vroiam să scriu ceva, dar nu-mi vine. Sunt îngrozitor de obosit şi nici n'am timp: trebue să-mi

---

[1]) Logodnica lui Garşin.
[2]) Râu în oraşul Starobelsk, din guvernământul Harkovului.
[3]) Fratele — Evghenii Mihailovici Garşin.

curăţ puşca. Lui R. spune-i, că o rog să mă ierte: azi nu pot hotărît să-i scriu niciun rând. Spune-i că sunt bine, sănătos şi că o rog foarte mult să-mi scrie. Te rog, spune-i să nu se supere pe mine. Ii voiu scrie şi ei câteva rânduri. Draga mea! Iartă-mă pentru scrisori scurte. La Băneasa vom rămâne pe loc şi atunci voiu căuta să scriu mai mult, dar aici nu e comod, iar de oboseală, nu ştiu nici ce scriu, nu pot să-mi adun gândurile. Numai să nu crezi că oboseala ar dăuna sănătăţii noastre: crede-mă, n'o spun pentru a te linişti, e adevăr adevărat, şi Vasia şi eu suntem pe deplin sănătoşi. Mâncăm colosal de mult. In timpul ploilor, am fost nevoiţi să bem multă vodcă — altminteri am fi răcit de sigur. Picioarele ni le ungem cu untură de porc. Avem la noi chinină, picături Botkin, Inozemţev şi, pentru orice eventualitate, vată hemostatică. Scrie-mi unde să-ţi scriu. Scrie-mi dacă ai primit prima mea scrisoare, în care te rugam să-i scrii lui Volodia. Pentru orice eventualitate, îţi dau adresa mea pentru a doua oară. V. şi cu mine mai avem mulţi bani, aşa că te rog, dragă mamă, să nu ne mai trimeţi deocamdată. Dacă vei trimete ceva, trimete mai bine nişte ceai, care este o adevărată binefacere pentru noi, aici. La revedere, dragă mamă. Te sărut cu mult drag.

Al d-tale V. G.

Albeşti (în Valahia) 1877, 26 Mai.

Dragă mamă! Iţi scriu din Albeşti, dar scrisoarea o voiu expedia din gara următoare, Ploeşti, pentrucă aici nu există oficiu poştal. Cât mai suntem în România, voiu putea să-ţi expediez uşor scrisorile, dar din Bulgaria va fi greu. Poşta militară merge foarte încet şi este şi incomod să scrii prin ea. Ofiţerii noştri, care ne-au comunicat itinerariul, s'au înşelat: Băneasa nu este de loc situată pe Dunăre, ci la două-trei verste depărtare spre Nord de Bucureşti. Vom sosi la Băneasa la 1 Iunie şi vom rămâne acolo cel puţin două săptămâni. Ca să poţi urmări pe hartă pe unde trecem, iată câteva puncte de reper: Chişinău, Leova, Fălciu, Bârlad, Tecuci, Focşani, Râmnic, Buzău. Eu umblu bine, rezist perfect la marşuri. Niciodată n'am rămas în urmă şi nici nu m'am urcat în căruţă. Vasia a mers cu căruţă numai 4 verste şi chiar şi aceasta numai din cauză că l-a durut stomacul. Până acum n'a sosit încă dela cartierul general al diviziei ordinul despre înscrierea noastră în cadrele armatei; de aceea nu primim încă «raţia» noastră: pâine şi pesmeţi. Instrucţie facem de puţină vreme, dar am ajuns să cunoaştem toate formaţiile, aşa că vom lua parte la paradă mâine, la Ploeşti. Ne va trece în revistă însuşi împăratul. Ne-a întrecut acum două zile: mergeam pe jos, iar el călătorea pe calea ferată, care, începând din Tecuci, trece alături de şoseaua noastră. Ne e tare necaz să vedem întrecându-ne trenurile încărcate cu trupe.

De pe locul, pe care poposisem, am fost sculaţi, duşi lângă terasament, aliniaţi pe două rânduri (brigada s'a întins pe mai bine de o verstă); după ce am stat aşa cam un ceas şi jumătate, am văzut trenul ţarului. Impăratul nu s'a arătat însă, ceea ce le-a pricinuit soldaţilor o mare decepţie. In genere, e destul de greu să umbli, mai ales când etapele sunt mari. Iar noi am avut parte de două etape — de 45 şi de 40 de verste, una după alta. De altfel, încercările trupeşti nici nu-mi par prea grele; chinurile sufleteşti sunt, după cum am constatat, mult mai chinuitoare. Nu-mi trece niciodată prin cap să mă căiesc, că am pornit-o în campanie. Este o şcoală atât de bună, mai cu seamă pentru mine, care am nevoie de a-mi forma caracterul. După cum mă aşteptam, am o grămadă de material de observaţie. Dacă mă va scăpa Dumnezeu din această încercare, voiu şti ce să fac. Nu mă îndoiesc aproape de loc că voiu şti să scriu şi că voiu avea succes. Astăzi facem un popas de zi: am primit ordinul să ne pregătim pentru paradă. Toată lumea se curăţă, se spală. Soldaţii fac baie în gârlă; apa le ajunge mai jos de genunchi — nu pot decât să se culce în ea pe burtă — şi e tulbure, ca şi pretutindeni în România. Rufele le spală de-a-dreptul în râu, apoi le întind pe iarbă, la uscat. Poţi să-ţi închipui, cât de curate ies. In general, soldaţii îmi plac foarte mult. Ofiţerimea (nu ofiţerii luaţi izolat, ci ofiţerimea) e dracul ştie ce. Bătaia este până acum în plină înflorire. Chiar şi generalul nostru de brigadă îi plesneşte pe soldaţi peste obraz şi înjură cu vorbe urîte. In general, toată lumea aceasta nu inspiră niciun fel de respect soldaţilor. Comandantul nostru de companie, Ivan Nazarovici, îmi place foarte mult: nu bate şi vede în soldaţi fiinţe omeneşti. De altfel, el formează una din rarele excepţii. Vom avea timp să vorbim pe larg despre toate acestea — şi nu numai cu d-ta. La compania 4-a, avem pe un tip foarte ciudat: inginerul de mine Kiel, neamţ din ţinuturile baltice, care şi-a făcut studiile la Berlin şi Freiberg. S'a înrolat de bună voie ca să «facă parte la campanie». Ruseşte vorbeşte mai prost ca Feller, a fost student; este rănit de patru ori, de două ori de gloanţe şi de două ori cu floretă. Avea serviciu la noi, în regiunea Donului. Are o mutră tâmpită, ochi de bou, favoriţi. Incolo e băiat bun. Ne-a ajuns din urmă la Tecuci şi deocamdată nu s'a deprins cu marşurile: deseori rămâne în urmă. Mâncăm teribil de mult; cu comandantul nostru de companie, în trei, mâncăm un cazan respectabil de «caşa» şi bem un samovar întreg de ceai. De când au încetat ploile, vodca a ieşit din uz; în schimb vinul roşu (cu 10—15 copeici sticla) se consumă în cantităţi înspăimântătoare. Căldurile întrec 25 de grade. Am trecut la cămăşi şi pantaloni albi; pe cap purtăm chipiuri albe cu o parte care acoperă ceafa. Ii trimet lui R. portretul meu, desenat, cu oarecare aproximaţie, de mine însumi. Să ţi-l arate şi d-tale. Până acum n'am primit încă scrisori de nicăieri şi dela nimeni. E foarte plictices să nu ştii nimic despre

cei dragi. Am descoperit, din fericire, la Kiel, o hartă a Turciei, aşa că acum nu mai umblăm chiar ca nişte orbi. La revedere, dragă mamă! Ţi-aş scrie mai mult, dar... dac'ai şti ce incomod e să scriu. Scriu pe un genunchi, aşezat pe pământ, în bătaia nemiloasă a soarelui. Şi apoi, ne aduce tocmai masa. La revedere, draga mea mamă! Te sărut cu drag. Salutări tuturor. Al d-tale V. Garşin. La Băneasa vom cere voie să mergem în oraş (Bucureşti) şi vom încerca să ne fotografiem în ţinuta de campanie.

Băneasa (lângă Bucureşti), 1877, 1 Iunie

Dragă mamă! Iar ni s'a schimbat itinerariul: în loc de două săptămâni, vom rămâne la Băneasa numai patru sau cinci zile. Peste o săptămână vom ajunge la Dunăre. La Ploeşti ne-a trecut în revistă împăratul, de aceea nici n'am avut timp să mă reped din tabăra noastră până în oraş, la poştă, şi am transmis scrisorile mele către d-ta şi către R. fără mărci. Nu ştiu de vor sosi ori nu. La Ploeşti am sosit, plini de năduşeală şi de praf, obosiţi şi murdari. Când însă trupele au început să se apropie de locul, unde stătea, pe un cal sur, împăratul, nu-i mai recunoşteai pe soldaţi, atât de mare era însufleţirea ce le-a cuprins. Impăratul saluta fiecare companie, şi cum mai striga fiecare companie! Treceau prin faţa lui voios, repede, aproape în pas alergător. E foarte schimbat, a îmbătrânit, s'a făcut mai palid. Era atâta tristeţe în faţa lui blândă, încât soldaţii au remarcat-o şi spuneau: «Ii este milă de noi. Se vede că nici el nu e stăpân pe voinţa lui». In general, sunt îndrăgostiţi de ţar. Seara a mai venit odată la campamentul nostru, ca să ne mai vadă odată. Aici, generalul nostru i-a raportat, între altele, despre Vasia şi cu mine; n'am fost trecuţi încă în cadrele armatei, pentru că statul-major al diviziei nu ne-a ajuns încă din urmă. Impăratul a dat ordin să fim trecuţi în cadrele armatei. Căldurile sunt foarte mari, umblăm în cămăşi de pânză. Te-aş ruga să-mi mai trimiţi o cămaşă albă de pânză (groasă), de croială obişnuită rusească (cu guler încheiat într'o parte), numai să nu fie prea lungă. Pentrucă cele cazoane sunt făcute dintr'un fel de pânză care se rupe, iar afară de aceasta, cămaşa mea e croită aşa fel, încât gulerul nu se încheie. Am primit dela d-ta o scrisoare, cu adresa cea nouă, dela R. — două, dela Volodia — două: sunt recunoscător prietenilor, care nu mă uită. I. E. Malîşev [1]) ne-a trimes de asemenea o scrisoare; îl vom ruga să ne trimeată, sub banderolă, ziarele citite. Chiar de le vom citi după două săptămâni, tot vom afla câte ceva despre Petersburg şi Moscova. Astăzi mergem la Bucureşti, cu un bilet de voie, dat de comandantul companiei «în interes de serviciu». In general, li se dă voie cu multă greutate

[1]) Fratele pictorului V. E. Malîşev; a murit în 1872.

soldaţilor să meargă acolo. Aceasta va fi, probabil, ultima scrisoare, pe care o vei primi dela mine prin poştă românească. Acum va trebui să scriu prin cea militară, ceea ce este şi mai încet, şi mai incomod. De aceea să nu acorzi mare importanţă faptului că scrisorile mele vor fi, pe viitor, poate foarte rare. Dela noi până la Bucureşti sunt vreo şase verste; pare-se că oraşul e mare. Vasia şi cu mine am fi vrut să ne fotografiem, dar n'avem pe cine ruga să ne ia fotografiile, iar în fotograf nu poţi să ai încredere. In general, Românii trag tot felul de foloase de pe urmele noastre. Ne jupoaie fără milă. Este o ţară bogată, cu fâneţe splendide, dar suntem obligaţi să plătim pentru fân câte 57 copeici pe un pud [1]). Volodia îţi scrie? R. mi-a scris că scrie. Ce păcat că nu pot trimite corespondenţe! Aş fi putut câştiga parale destul de bune. De altfel, mai avem bani, chiar în cantitate destul de mare, graţie lui Iv. Eg. Nu vom duce lipsă de nimic timp de cel puţin o lună şi jumătate. După trecerea trupelor în revistă de către împărat, şeful nostru (generalul) a devenit mult mai bun şi mai indulgent. S'au dat dispoziţii ca oamenii să fie, cum s'ar zice, uşuraţi. Campania a transformat divizia noastră într'una din unităţile cele mai bune de luptă. Am parcurs odată o etapă de 50 de verste (crezusem la început că erau 45). E drept, că mulţi cam căzuseră de oboseală, dar pe urmă s'au refăcut. Vasia şi cu mine n'am rămas niciodată nici măcar în urmă. In general, sănătatea mea se dovedeşte a fi mult mai bună decât aş fi crezut. Hotărît nu mai cred în etapa de câte 70 de verste. Sunt posibile cel mult fără raniţe. Adineaori (pe când scriam scrisoarea aceasta), am auzit că Muntenegrenii ar fi fost sdrobiţi cu desăvârşire. O fi oare adevărat? Vom lupta bine. Starea de spirit a soldaţilor este serioasă, liniştită; garantez că niciunul din soldaţi nu va da bir cu fugiţii. La revedere, draga mea. Scrie-mi pe adresa cea veche, numai să nu pui «gara Ungheni». Doar: oficiul poştal militar al armatei de operaţiuni dunăreană. La revedere. Te sărut pe d-ta şi pe Jenia.

Al d-tale V. Garşin.

8 Iunie 1877, între Bucureşti şi Alexandria.

Dragă mamă! Iţi scriu dintr'un sat, al cărui nume nu-l cunosc. Nu voiu expedia această scrisoare înainte de două sau trei zile, când vom ajunge la Alexandria. Acolo vom rămâne un timp nedefinit. Poate că vom fi porniţi îndată spre Dunăre — sau poate, vom rămâne pe loc, pe lângă cartierul general. Drumul dela Băneasa s'a făcut foarte uşor; etapele erau mici (20, 10, 18, 8, 18, 8); ne par adevărate plimbări după etapele enorme de câte 40 şi 50 de verste. Afară de aceasta, ni s'au dat corturi, foarte comode, sistem francez. Se dă un cort la şase

---

[1]) 16 kg.

oameni, care îl şi duc (vine cam la un kg de om). Noi ocupăm în patru (cu ofiţerii — Ivan Nazarovici şi sublocotenentul Saharov) un cort mare, de ofiţeri. In genere, o ducem mai bine ca soldaţii: hrana e mai bună, bem mult ceai. Iar de când ni s'au distribuit corturile, nici nu ne mai udă ploaia. Şi în general, neplăcerile de natură fizică sunt mult mai mici decât ţi se pare (judecând după scrisorile d-tale). In ceea ce priveşte personal, de sigur, nici nu le pot trece în categoria suferinţelor. N'au niciun fel de influenţă asupra stării de spirit, iar acesta este lucrul principal. Din Băneasa mergem cu întreaga divizie împreună cu artileria (în total peste 12.000 de oameni). Unitatea noastră se întinde pe câteva verste. Cel mai bine este când faci parte din avangardă: ieşim la drum cei dintâi şi sosim primii la locul de popas.

Scrisorile d-tale le primesc deocamdată regulat. Ultima era din ziua de 25 Mai. Dela Volodia am primit până acum o singură scrisoare. Eu i-am trimes până acum trei; azi o scriu pe cea de-a patra. Dela R. am primit scrisori regulat. Astăzi nu-i scriu, pentrucă nu ştiu de loc, dacă va fi cu putinţă s'o ajungă la Starobelsk (la Harkov e sigur că n'o mai prinde scrisoarea). Oare nu-i va fi cu putinţă să-mi scrie din Starobelsk? Geamăntanul, pe care Malîşev l-a dăruit lui Vasia, merge împreună cu noi. Merg cu noi toate rufele, până şi bluza. Chiar după o săptămână după plecarea noastră din Chişinău, am fost plăcut surprinşi, aflând că pernele, pătura şi pledul călătoresc împreună cu noi. Dormim acum perfect. Scrie-mi negreşit, dacă d-ta şi R. aţi primit scrisorile mele nefrancate, trimise din Ploeşti (purtând însemnarea «Albeşti, 27 Mai»). Le-am expediat nefrancate, pentru că din cauza inspecţiilor, n'am avut timp să merg în oraş. Din Băneasa ne-am dus cu Vasia la Bucureşti. Oraşul acesta are un aspect absolut european,— cel puţin străzile, pe care am trecut noi. Oriental a rămas numai faptul că străzile sunt înguste şi intortochiate. In schimb, pavajele sunt admirabile, există instalaţii de gaz de iluminat, tramvaie cu cai, case şi prăvălii frumoase. Curăţenia este ca la Petersburg. Ofiţerii noştri (unii din ei) literalmente dispăreau la Bucureşti, bine înţeles, «petreceau» în toate chipurile. Trăind aici, te întăreşti şi mai tare în atitudinea, existentă faţă de aşa numiţii «neplatnici» şi «destrăbălaţi». Cu aceştia din urmă sunt în relaţiile cele mai bune. Vorbim deseori despre câte'n lună şi în soare. De curând, am fost nevoit să explic funcţionarea telegrafului; spre uimirea mea, explicaţiile mele au fost înţelese. La revedere, draga mea! Sărută-l pe Jenia. Te sărut cu drag. Dacă îi vei scrie unchiului Mitia [1]), transmite salutări lui şi bunicii. Al d-tale iubitor V. Garşin.

---

[1]) D. S. Akimov, fratele mamei lui Garşin, erou al luptelor dela Sinop şi Sevastopol.

Scrie-mi dacă vei continua corespondenţa cu R. Când va fi ea la Starobelsk? P. S. Vasia trimite salutări. Făcând baie la Băneasa, s'a înţepat la călcâi, — acum are un abces. Din cauza aceasta, dela Băneasa merge în căruţa ambulanţei.

12 Iunie. Alexandria.

Abia astăzi îţi pot expedia scrisoarea, dragă mamă. Din Bucureşti până la Alexandria am mers şase zile întregi şi în acest răstimp n'am avut nicio posibilitate de a o expedia. Am sosit aici ieri; am crezut că marele duce ne va face o inspecţie, dar nu l-am găsit aici; plecase cu tot statul-major. Incotro — nu se ştie. Nu ştim de asemenea nici când vom pleca de aici, dar după cât se arată, cred că aceasta se va întâmpla în curând. Unde vom merge — iar nu ştim. După cum o poţi vedea şi pe hartă, de aici până la Dunăre nu e mult, doar vreo 25 verste. Unii spun că aud, în timpul nopţii, bubuitul tunurilor; este, probabil, o iluzie a auzului încordat. Astăzi s'a zvonit că unul din corpuri ar fi trecut peste Dunăre. E cam ciudat: te afli la câteva zeci de verste de locul luptelor şi nu ştii absolut nimica, pe câtă vreme voi aflaţi, la o distanţă de două mii de verste, toate evenimentele după o zi sau două. Piciorul lui Vasia este aproape vindecat. Dela Volodia nu primesc scrisori şi nu ştiu ce să cred. Eu i-am scris până acum de mai multe ori. Odată am scris şi lui Aş. Iac. La revedere, scumpa mea mamă. Sărut cu drag pe tine şi pe Jenia. Al vostru V.

Alexandria este un orăşel mic şi păcătos. Campăm, ca de obicei, afară din oraş. Avem un râu, în care mă scald cu cel mai mare deliciu.

P. S. Adresa mea exactă este: Oficiul poştal de graniţă dela Ungheni spre expedierea în armata de operaţiuni, etc.

. . . .

Spitalul din Frăteşti, 29 August 1877.

Dragă mamă! Astăzi am ajuns cu bine la Frăteşti, plecând din Bela la 25 August. Am făcut drumul singur în căruţă, aşa încât a fost destul de comod. Acum e timpul de pansament, de aceea nu pot scrie mult, dar nici n'am ce. Am aflat chiar acum despre căderea Plevnei. Mâine ne îmbarcă la vagoane şi o pornim spre Rusia. La revedere pe curând, iubita mea mamă! Salutări la toată lumea. Al d-tale Vsevolod ».

1904

SERGHEI URUSOV

Zece ani după războiul balcanic din 1877—1878, un diplomat rus scrie despre regina Elisabeta a României — scriitoarea Carmen-Sylva, despre încoronarea din Mai 1881 şi despre o vizită la palatul regal. Volumaşul apare la Paris, pe la 1887, intitulat: *Les cours princieres d'Europe*. Deseori venea în vizită la regină distinsul violonist rus, Mihail Sicard, compozitor [1]), născut în 1862 la Odessa, proclamat solist al curţii regale române şi decorat cu ordinul « Bene Merenti ». Poveştile Carmen-Sylvei le-a tradus în ruseşte profesorul A. Iaţimirski (Moscova, 1910; ed. I, 1902), care a vizitat România, ca şi celălalt învăţat cercetător al relaţiilor ruso-române, Arsenie Stadniţki.

In vara anului 1896, principele-moştenitor Ferdinand, împreună cu soţia sa, principesa Maria, nepoata împăratului Alexandru al II-lea, a vizitat «măreaţa şi misterioasa, uimitoarea Rusie» [2]), participând la încoronarea noului împărat. In anul următor, la sfeştania mitropoliei Moldovei, regele Carol a fost salutat, la Iaşi, în numele împăratului, de generalul Alexandru Constantinovici, guvernatorul Basarabiei. In Iulie 1898, regele Carol şi principele Ferdinand, însoţiţi de primul ministru D. Sturdza, [3]) au făcut o vizită la Petersburg.

In Septemvrie 1902, cu prilejul împlinirii unui sfert de veac dela războiul balcanic, o delegaţie a Societăţii Slave din Moscova a vizitat Bulgaria, Serbia şi România. Delegaţii: colonelul Artur Ivanovici Cerep-Spiridovici, generalul Grinevici, veteran al războiului din 1877, căpitanul Demidov şi Grigore Visarionovici Komarov [4]), s'au prezentat

---

[1]) H. Riemann, *Dictionaire de Musique*, Paris, 1931, p. 1242. M. Sicard este unchiul compozitorului Constantin C. Romanov, din Bucureşti.

[2]) Regina Maria, *Povestea vieţii mele*, Bucureşti, I, p. 127 şi urm., II, p. 92 şi 459.

[3]) D. Sturdza mergea la Petersburg cu aparenţa de a face scuze pentru broşura sa antirusească: *Europa, Rusia şi România*, Bucureşti, 1890; Titu Maiorescu, *op. cit.*, p. 382.

[4]) Colaboratorul nostru, nepotul scriitorului Gr. Danilevski.

la Sinaia regelui Carol I, oferindu-i darul societăţii moscovite, o « bratină » lucrată artistic de meşterul Ovcinnikov, din Petersburg. Vizitatorii ruşi au obţinut decoraţii şi portrete regale, ca şi doisprezece membri ai societăţii, printre care o femeie, Morozova.

O vizită la Iaşi, în Octomvrie 1904, o descrie în *Insemnările unui guvernator* (Petersburg, 1907, cap. XI, p. 271—292, şi în străinătate), prinţul Serghei Dimitrievici Urusov, guvernatorul Basarabiei [1]).

Inginerul N. V. Ţiganco scrie, în 1910, la Chişinău, despre *Drumurile României* [2]).

Actele încep să apară aproape concomitent cu desfăşurarea evenimentelor istorice. Astfel, de pildă, în « Vechimea Rusă » din 1915, se tipăreşte *Colecţia documentelor diplomatice din 1912—1913*.

S. Sazonov, ministrul afacerilor străine al Rusiei, notează în amintirile sale: *Les années fatales*, demersurile ruseşti făcute în anii 1912 - 1914 pentru a asigura neutralitatea României: cordialitatea manifestată faţă de ministrul României la Petersburg; alegerea îngrijită a ministrului Rusiei la Bucureşti [3]); sprijinirea cererilor României, în 1913, privitoare la întărirea graniţelor dunărene; numirea regelui Carol mareşal al armatei ruse, bastonul de mareşal fiindu-i înmânat la Bucureşti de marele duce Nicolae Mihailovici; invitaţia curţii regale şi a reprezentanţilor armatei române la inaugurarea, la Petersburg, a monumentului marelui duce Nicolae Nicolaevici, comandantul armatei ruse în 1877, şi la sărbătorirea fraternităţii de arme în luptele pentru eliberarea Bulgariei; vizita principelui Ferdinand şi a principesei Maria la Petersburg, [4]) în legătură cu zvonul căsătoriei principelui Carol cu fiica ţarului, Olga; vizita familiei imperiale la Constanţa [5]) şi recunoaşterea drepturilor României asupra Transilvaniei.

Emigranţii politici ruşi publică, în timpul din urmă, o serie de broşuri despre România. La Berna, în 1917, apare cărticica: *La Roumanie inconnue,* de A. G. Isacenko, care scrie la Ouchy-Lausanne, după o şedere în România, considerând că intrarea acestei ţări în război, la 28 August 1916, echivala cu sinuciderea; autorul admite, de altfel, numeroase erori.

Despre tratativele diplomatice din România găsim unele ştiri în volumul *Archives secrètes* ale ultimului împărat (Paris, 1928) [6]).

---

[1]) *Amintirile* lui Gavriil A. Bezviconi, « Din trecutul nostru », 1939, VIII—IX, p. 57 şi urm.

[2]) Cartea în biblioteca inginerului N. N. Bosie-Codreanu.

[3]) Gavriil A. Bezviconi, *op. cit*, p. 72.

[4]) Regina Maria, *op. cit.*, p. 464 şi urm.

[5]) *Ibidem*, p. 476.

[6]) Comp. şi *Amintirile* lui Gavriil A. Bezviconi, p. 71 şi urm.

Nicolae Iorga a publicat, în 1917, la Iaşi: *Istoria relaţiilor ruso-române* [1]), iar în 1919, la Bucureşti: *Scurta istorie a Slavilor răsăriteni — Rusia şi Polonia*. In prima lucrare, apărută în franţuzeşte, regretatul meu profesor scria (pag. 4):

« Mais les Russes resteront toujours les voisins des Roumains et les Roumains ne cesseront jamais d'être les voisins des Russes. Sur nombre de points il n'y a pas seulement voisinage, il y a cohabitation ».

In acelaşi sens vorbeşte despre alianţa româno-rusă primul ministru român, Ion Brătianu, la 20 Ianuarie 1917, când soseşte la Petrograd împreună cu principele moştenitor:

« Cette alliance ne doit pas être limitée à la guerre actuelle; je souhaite ardemment qu'elle se prolonge dans l'avenir » [2])

Spiritul de apropiere dintre popoarele balcanice a călăuzit pe publicistul N. N. Durnovo [3]), când el a contribuit la scoaterea la Bucureşti, între 8 August 1901—12 Iunie 1902, a gazetei ruseşti: « Orientul Ortodox » (« Pravoslavnîi Vostok »), al cărui director a fost Dragutin I. Iliici. In biblioteca lui Gr. Cazacliu am consultat cândva istoria Românilor, scrisă de profesorul Boreţki-Bergfeld, din Varşovia. Pe drumul scriitorilor ruşi, care au lăsat fragmente literare despre legăturile ruso-române: Zagoskin (un roman din vremea războiului din 1711), Mordovţev, Danilevski, Leskov, Korolenko, Vsevolod Krestovski, Vasile Nemirovici-Dancenko, înregistrăm câteva însemnări ale scriitorilor mai recenţi, printre care notele de drum ale lui Iliia Ehrenburg: *In Romania* (ziarul « Pravda », 14 şi 15 Septemvrie 1945), A. Karaganov (impresiile sale din România au apărut în gazeta « Arta Sovietică », 27 Iulie 1945) şi ale altora [4]). Dar, şi tuturor acestor probleme, sperăm să le acordăm atenţia cuvenită, la prima ocazie, dând loc, drept încheiere, rândurilor scrise acum câteva decade de Serghei Urusov.

« Imi amintesc cu plăcere cele cinci zile petrecute în România, unde am fost trimes din înaltă poruncă, cu prilejul sosirii la Iaşi a familiei regale române.

---

[1]) Rugat de autor, am tradus această lucrare în ruseşte.

[2]) Maurice Paléologue, *La Russie des tsars*, Paris, III, p. 168. După revoluţie, Brătianu revine la Petersburg, în Aprilie 1917, însoţit de generalul Prezan (N. Cantacuzino, *op. cit.*, p. 162), iar o delegaţie a bisericii române, condusă de episcopul Nicodim al Huşilor, participă la lucrările soborului bisericii ruse (I. Vască, *O călătorie istorică*, Bucureşti, 1947, p. 22).

[3]) Fratele lui I. N. Durnovo, ministru al afacerilor interne al Rusiei.

[4]) Despre relaţiile politice contemporane dintre U.R.S.S. şi România, comp. lucrarea noastră: *Relaţiile ruso-române*, p. 73 şi urm.

In ziua de 28 Septemvrie 1904 am primit dela ministrul de interne, prinţul Sviatopolk-Mirski o telegramă cu conţinutul următor:

« In ziua de 1 Octomvrie va avea loc sosirea la Iaşi a regelui României. In urma raportului ministrului de interne, privitor la oportunitatea trimiterii excelenţii voastre la Iaşi, pentru a-l saluta pe rege în numele august, maiestatea sa imperială şi-a dat consimţământul. Vă comunic excelenţii voastre această înaltă poruncă, spre executare ».

Am primit telegrama aceasta târziu seara, iar în ziua de 30 trebuia să plec; îmi rămânea numai o singură zi pentru pregătiri şi bagaje. Baronul Stuart [1]) şi alţi oameni cu experienţă, cu care m'am sfătuit în privinţa acestei neaşteptate călătorii, m'au prevenit că Românii preţuiesc foarte mult actul de politeţe al guvernului rus faţă de regele lor şi că, ţinând la fast şi strălucire, ei vor căuta să-i dea venirii mele o mare importanţă şi un aspect de solemnitate. A trebuit, aşa dar, să mă îngrijesc de a-i da misiunii mele o formă mai strălucitoare; de aceea m'am hotărît să nu plec singur, ci cu însoţitori, şi am luat cu mine pe A. D. Ratko [2]), membru permanent al serviciului provincial pentru afacerile zemstvei, care ştia limba română, precum şi pe consilierul administraţiei provinciale, von Rehren [3]), care vorbea bine nemţeşte.

La 30 Septemvrie, pe la orele 3 p. m., am trecut graniţa la ultima gară rusă, Ungheni, şi ne-am mutat într'un vagon special, trimes pentru mine dela Iaşi. La graniţă am fost întâmpinaţi de consulul rus din localitate şi de un căpitan de artilerie român, însoţit de un funcţionar civil, trimişi pentru a mă însoţi în timpul călătoriei mele în România.

Peste 30-40 minute am sosit la Iaşi. Pe peronul gării am văzut un grup destul de mare de curioşi şi câteva persoane oficiale, ieşite întru întâmpinarea « general-gubernatorului » rus, cum mă întitulau ziarele româneşti, care editaseră cu o zi înainte biografia fantezistă a « unui din cei mai înalţi demnitari ai imperiului, din anturajul ţarului rus ».

Reprezentantul oraşului Iaşi, prefectul poliţiei locale, şi comandantul brigăzii, cu care am făcut cunoştinţă la coborîrea din vagon, mi-au explicat, în limba franceză, pe care o posedau destul de curent, că mi s'a rezervat — de către autorităţile oraşului — un apartament la hotelul « Traian » şi că, din ordinul regelui, mi s'a pus la dispoziţie o trăsură a palatului, care mă aştepta la scară. O altă trăsură cu doi cai mi-a găsit-o consulul nostru, pentru 40 de franci pe zi şi aceasta numai datorită faptului că majoritatea birjarilor din Iaşi erau emigranţi

[1]) Alexandru Feodorovici Stuart (1842—1917), preşedintele zemstvelor din Basarabia, fratele reprezentantului diplomatic rus la Bucureşti.

[2]) Mort în 1938.

[3]) *Amintirile* lui Gavriil A. Bezviconi, p. 11.

ruşi, aparţinând sectei interzise a aşa numiţilor « porumbei albi ». Aflând despre sosirea guvernatorului rus, ei au căutat să-şi servească compatriotul şi mi-au făcut rost de o trăsură, cu toate că în timpul primelor 24 de ore a şederii familiei regale la Iaşi, era imposibil să găseşti cai, chiar şi pentru 100 de franci pe zi.

M'am dus la hotel, unde am ocupat o mare odaie separată, pregătită pentru mine, lăsându-i pe însoţitorii mei să se adăpostească într'o cameră mică de hotel. Prefectul era foarte jenat de înghesuiala din oraş şi-mi cerea tot timpul scuze pentru defectele locuinţii mele, care mie mi s'a părut foarte confortabilă. Insoţit de căpitanul de artilerie, ataşat pe lângă persoana mea pe tot timpul şederii mele la Iaşi, — un om foarte cult, simpatic şi inteligent, — am făcut 20-30 de vizite şi, între altele, una foarte lungă la şeful cabinetului român, primul ministru Sturdza [1]), fin diplomat, bătrân de vreo 75 ani, cu experienţă şi extraordinar de muncitor. Sturdza, care nu fusese niciodată militar, era în acelaşi timp preşedinte al cabinetului şi ministru de război.

El ne-a vorbit cu mult regret, despre milioanele, pe care le-a cheltuit România pentru întărirea graniţei cu Rusia, sub imperiul temerii nejustificate de tendinţele de cucerire ale Rusiei, exagerate de unul din statele vecine, numele căruia nu l-a pomenit. Cu acest prilej, primul ministru mi-a vorbit mult despre regele Carol, despre lealitatea, imparţialitatea şi conştiincioasa dragoste de muncă, cu care acesta intra în toate amănuntele administraţiei, lucrând ore întregi, cu fiecare din miniştrii săi.

— Regele nostru nu vrea să aibe printre noi nici prieteni, nici duşmani personali. El nu se călăuzeşte niciodată în treburile administrative de simpatii personale — a spus Sturdza şi a citat în sprijinul afirmaţiilor sale, un exemplu care mi s'a părut interesant.

Cu 7 ani în urmă, în timpul ultimei vizite a regelui Carol la Iaşi, ministerul român era compus din conservatori, care nu se bucurau de popularitate în ţară, dar aveau sprijinul camerei deputaţilor. Regele era acuzat de neînţelegerea stării de spirit din România, de tendinţe reacţionare, de teama de reforme; popularitatea lui descreştea. Presa de opoziţie îl numea: străin, neamţ care a venit să se îmbogăţească pe socoteala poporului român. Caricaturi reprezentându-l pe rege sub aspectul unui măgar cu sacul de bani în spinare, se vindeau chiar şi pe cărţile poştale ilustrate. Locuitorii Iaşului, influenţaţi de starea de spirit generală, şi-au primit regele într'un mod mai mult decât rece, iar unul din membrii influenţi ai opoziţiei a organizat chiar o demonstraţie ostilă: o parte din public, condusă de el, fluera de zor la plecarea lui Carol din Iaşi. Au trecut câţiva ani, ministerul a fost schimbat,

[1]) Dimitrie A. Sturdza (1833—1914).

triumfând liberalii. Locul de prefect al oraşului Iaşi rămăsese vacant: şi în această funcţiune regele l-a numit chiar pe acel R., care organizase pe vremuri ceva asemănător unui « concert de pisici ».

— Să vă uitaţi, — mi-a spus Sturdza — cum va fi primit mâine regele. Nu-i aşa, că va fi un lucru original să-l vezi pe R., în calitate de prefect al oraşului, menţinând ordinea în fruntea cortegiului regal?

A doua zi, pe la orele patru după amiază, trebuia să ies întru întâmpinarea familiei regale. Cu mult înainte de sosirea trenului, se adunaseră pe peron doamne gătite, ofiţeri superiori, miniştri sosiţi la Iaşi, reprezentanţi ai oraşului, deputaţi şi acei dintre locuitori, care obţinuseră permisul de acces la gară. Ceilalţi se adunaseră pe platforma din faţa gării şi pe trotuarele străzilor, pe care trebuiau să treacă înalţii vizitatori. Generalul austriac, care a venit la Iaşi cu acelaşi scop ca şi mine, a fost aşezat împreună cu mine la capătul culoarului central, care ducea dela linia de cale ferată până la uşa gării; vis-à-vis de noi, se aşezase Sturdza.

In sunetele imnului românesc, trenul a tras încet în gară. La fereastra vagonului, lăsată în jos, stătea o doamnă în vârstă, cu părul bogat şi cărunt şi cu figura rumenă, care, încă înainte de a se opri trenul, răspundea, zâmbind cu amabilitate, la saluturile ce-i erau adresate. După portrete văzute înainte, am recunoscut în ea pe scriitoarea Carmen-Sylva, regina României. Trenul s'a oprit şi familia regală, în frunte cu regele Carol, a coborît pe covor, între Sturdza şi mine. Impreună cu ministrul de război — primul ministru, regele a trecut prin faţa gărzii de onoare, apoi, întorcându-se, s'a îndreptat spre mine. Am rostit în limba franceză formula de bun sosit pregătită, la care Carol mi-a răspuns cu câteva cuvinte amabile, în timp ce suita care-l însoţea se uita la mine cu oarecare curiozitate, eu fiind singurul civil, îmbrăcat în uniformă şi încă într'o uniformă străină.

După ce i-au fost prezentaţi regelui generalul austriac şi încă câţiva demnitari localnici, am pătruns într'o mare sală de aşteptare, unde regina, moştenitorul tronului şi soţia lui, nepoata împăratului rus Alexandru II, s'au întreţinut cu doamnele din oraş. De mine s'a apropiat mareşalul palatului şi mi-a transmis, în numele regelui, o invitaţie la masă. După aceea, am plecat la palat în ordinea următoare: regele şi regina, într'o trăsură deschisă pe scaunul din faţa lor stând Sturdza; în urma lor, moştenitorul tronului cu soţia şi fiul, un băiat de vreo 10 ani; urma apoi trăsura mea, iar după ea trăsura identică a trimesului împăratului Austriei. Inaintam foarte încet, prin mijlocul unei mulţimi dese, care saluta cu însufleţire familia regală, în deosebi pe regele, regina şi pe micul prinţ Carol, născut în România şi botezat în credinţa pravoslavnică. Moştenitorul tronului, precum şi soţia lui, nu stârneau un entuziasm deosebit în mijlocul populaţiei, însă ovaţiile făcute cuplului regal era « într'adevăr sincere şi calde, dovedind dragostea popu-

lației pentru Carol și recunoștința ei pentru munca, pe care regele a îndeplinit-o conștiincios timp de treizeci de ani pentru binele Românilor, care-i erau străini ca neam. Aspectul acestei primiri era foarte solemn și chiar mișcător. Ziarele locale de seară au descris cu mare belșug de colori cortegiul regal, citându-mă chiar și pe mine în calitate de martor al « unirii » regelui român cu poporul său. « Am văzut lacrimi în ochii general-guvernatorului rus, — scria corespondentul ambalat — și l-am auzit șoptind: « O, de ce n'am eu parte să-l văd pe țarul meu, înconjurat de atâta încredere și dragoste din partea poporului său »!

După ce am semnat în registre la palat și la locuința moștenitorului, m'am înapoiat la hotel. Masa dela palat fusese fixată la ora 7 seara, după cum o indica invitația, pe care am primit-o cu câteva minute înainte de plecare. M'am dus împreună cu același căpitan C., care nu mă părăsea nicio clipă, și am fost introdus în salon, unde se adunaseră vreo șaizeci de persoane. Mareșalul palatului ne-a arătat planul mesei și locul, pe care urma să-l ocupe fiecare din noi. Trebuia să fiu așezat aproape de rege, în vecinătatea imediată a soției moștenitorului tronului. Această din urmă împrejurare m'a turburat foarte mult: nu știam de loc cum trebue să mă port cu persoane de sex feminin, aparținând familiilor domnitoare, n'aveam idee ce și cum pot vorbi cu ele, dacă trebue să răspund numai la întrebările lor sau pot face conversație liber și independent. Presimțirea situației penibile ce mă aștepta s'a dovedit a nu fi fost zădărnicită; am făcut, chiar la începutul supeului, o gafă destul de mare, de care m'am căit, după câteva zile, însăși reginei Carmen-Sylva, când, uitând de coroana română, stăteam de vorbă cu ea despre literatură, teatru și alte generalități. Așezându-mă la masă, după sosirea familiei regale și prezentarea membrilor ei, am început să vorbesc cu vecina mea despre impresia, pe care mi-a făcut-o fiul ei. Băiatul era, într'adevăr, extraordinar de drăguț, simplu și simpatic; vedeam că mama lui ascultă cu plăcere cuvintele mele de laudă. Atunci, cum aceasta se întâmplă de multe ori, am început să variez aceeași temă și am ajuns, în cele din urmă, la urarea, ca prințul Carol să ajungă un mare rege național al României și ca mama lui să fie martora marelor fapte de stat ale fiului ei. Nu puteai să consideri drept foarte reușită o astfel de urare, care presupunea necesitatea morții nu numai a regelui actual, ci și a moștenitorului lui, soțul înaltei mele interlocutoare; din fericire însă membrii familiilor domnitoare, învățați cu tot felul de gafe ale interlocutorilor lor, sunt foarte condescendenți și plini de tact. Cuvintele mele au trecut neobservate, provocând doar un zâmbet amabil. Cu toate acestea m'am bucurat de posibilitatea de a mă întoarce în partea cealaltă, răspunzând la întrebările regelui, care începuse cu mine o conversație, reluată de mai multe ori și care m'a interesat foarte mult.

Timp de şase zile, am luat dejunul şi masa de seară la palat, cu excepţia unui singur dineu, despre care voiu povesti separat, şi de fiecare dată eram aşezat fie lângă rege, fie lângă regină. Regele Carol se interesa mult de Rusia şi mi-a pus multe întrebări despre poporul nostru, despre doleanţele şi nevoile lui, despre gradul lui de desvoltare. Când a venit vorba odată, în legătură cu noul tratat economic ce-l încheiasem cu Germania, despre unitatea puterii de stat şi despre posibilitatea de a aplica în Rusia măsuri de mare importanţă fără ca ele să fie discutate în prealabil în Cameră, a cărei compunere variabilă introduce uneori în administraţia ţării oarecari disensiuni şi lipsă de continuitate, — am încercat să-i explic regelui constituţional, că în monarhia noastră absolută există tot atâtea guverne câte ministere şi că schimbările în orientarea politicei interne sunt la noi tot atât de frecvente, ca şi schimbările miniştrilor.

— Fiecare ministru, — am spus eu — are posibilitatea de a face rapoarte personale la ţar şi fiecare îşi urmează linia de conduită, fără a se informa de cele ce se petrec în ministerul vecin. In Rusia nu există tocmai unitate de conducere, întrucât împăratul nu poate, de sigur, stabili numai prin directivele date de el personal acea legătură dintre ministere, care este creată de solidaritatea membrilor unui cabinet.

La observaţia regelui, că avem şi noi un consiliu de miniştri, care serveşte drept organ de unificare pentru toate ministerele, am încercat să lămuresc, că consiliul de miniştri rus este o instituţie absolut fictivă, că acest consiliu nu se întruneşte niciodată şi nu joacă niciun rol în conducerea ţării.

Apoi regele m'a întrebat despre administraţia noastră regională, despre zemstve şi voloste, pronunţându-se pentru necesitatea unei descentralizări a administraţiei şi pentru extinderea competinţei autocârmuirii în spiritul reformelor împăratului Alexandru II, despre care vorbea cu multă stimă. Desvoltând ideia necesităţii de a da Rusiei o administraţie larg descentralizată, regele a exprimat ideia, că ţara noastră ar trebui împărţită în câteva regiuni mari, după naţionalităţile predominante din ele, lăsându-se instituţiilor regionale latitudinea de a-şi desvolta organizarea locală în conformitate cu particularităţile, rezultate din evoluţia istorică a fiecărei regiuni. Regele susţinea că, cu timpul, vom fi inevitabil nevoiţi să trecem la o organizare autonomă a regiunilor izolate, care intră în compunerea Statului Rus, punând în fruntea lor pe câte un şef al regiunii, în calitate de reprezentant al ţarului, care să unifice provinciile izolate din punct de vedere al administraţiei generale a statului. Regele găsea o astfel de reformă indispensabilă, fiind de părere că eforturile guvernului rus, care tind spre o desfiinţare a particularităţilor naţionale, spre o nivelare generală şi spre o centralizare a administraţiei, — slăbesc puterea şi mai mult distrug decât apără ideia de stat rus.

Mi s'a părut oarecum delicat ca, în situaţia oficială pe care o ocupam, să-mi expun ideile în chestiunea unei schimbări a formei de guvernare în Rusia, astfel încât n'am exprimat interlocutorului meu îndoielile ce le aveam în ceea ce priveşte posibilitatea organizării unor instituţii regionale reprezentative, fără a fi creat în acelaşi timp şi un parlament al întregului imperiu. Ideile, exprimate de regele României, mi s'au părut însă a fi foarte interesante. In deosebi de interesant este să mi le amintesc acum, după doi ani de zile, când parlamentul rus este chemat să se întrunească pentru a doua oară, iar chestiunea autonomiei regionale începe să ne apară ca o problemă, studierea căreia nu cred să poată fi evitată, cu toată lipsa de popularitate, de care aceasta idee se bucură în Rusia centrală şi în cercurile conducătoare.

Vorbind despre poliţia locală, regele mi-a comunicat, cu satisfacţie şi cu o oarecare mândrie, că a reuşit să treacă prin Cameră o lege conform căreia funcţiunile poliţieneşti, care corespund postului de comisari de circumscripţie, să nu poată fi ocupate în România decât de persoane având studii juridice superioare. Ii remarcasem pe aceşti comisari de poliţie, în uniforme negre, cu o rosetă pe piept, cu cilindri strălucitori, şi am apreciat felul tăcut şi politicos, în care ei puneau ordine în timpul aglomeraţiilor de circulaţie pe străzile Iaşului.

Regele privea într'un mod optimist rezultatele războiului împotriva Japoniei, luând în consideraţie, că trupele ruseşti mai avuseseră deseori de suferit înfrângeri la începutul campaniilor şi, de obicei, învingeau la urmă. Arătându-mi crucea sf. Gheorghe, primită de el dela împăratul Alexandru al II-lea în timpul războiului din Răsărit, regele Carol mi-a povestit despre participarea lui la campania împotriva Turciei şi despre atacul întreprins de el la începutul campaniei, neizbutit din cauza tinereţii lui. Şi în cazul acesta, am fost nevoit să-mi ascund gândurile, deoarece nu împărtăşeam speranţele optimiste ale regelui Carol, privitoare la triumful armelor ruseşti în războiul japonez.

Regina României, al cărei vecin, în timpul dejunurilor dela palat, am fost de trei-patru ori, lăsa deoparte, cu multă uşurinţă şi bunăvoinţă, eticheta şi maiestatea regală. Se pare că-i făcea plăcere să găsească în mine un reprezentant al guvernului rus, care să fie novice în ale diplomaţiei, recunoscând în faţa ei cu sinceritate lipsurile educaţiei lui în ceea ce priveşte viaţa mondenă şi dela curte. Cunoşteam în parte operele Carmen-Sylvei, care fuseseră traduse în limba rusă, şi, în afară de aceasta, asistasem în ajun la o reprezentaţie dată în cinstea curţii regale, la unul din teatrele locale, pe scena căruia fusese montată o dramă de mare efect din viaţa vechei Germanii, datorată penei interlocutoarei mele. Regina mi-a povestit subiectul comediei, pe care trebuia s'o vedem în seara acestei zile, mi-a vorbit despre jocul actorilor şi despre marea emoţie, pe care o resimte totdeauna la teatru, la executarea operelor sale, în dubla ei calitate de regină şi de autoare. Vorbind

despre literatură rusă, Carmen-Sylva s'a exprimat în termeni foarte elogioşi despre talentul lui Gorki, cu operele căruia era perfect familiarizată, şi, stăruind asupra nuvelei *Mâliva*, a demonstrat că Gorki a introdus în literatură metode cu desăvârşire noi.

După venirea la Iaşi a familiei regale, tot timpul meu, dela ora 9 dimineaţa şi până la 12 noaptea, era ocupat de program. In fiecare dimineaţă aveau loc servicii religioase solemne, cu prilejul restaurării pe socoteala regelui a diferitelor biserici pravoslavnice bătrâneşti din străvechea capitală românească. Trebuia să primesc familia regală la intrarea în biserică şi, în calitate de reprezentant al celei mai pravoslavnice ţări, nu numai să asist la serviciul divin, dar să şi iau direct parte la toate ceremoniile religioase: turnam cu multă râvnă apă pe toate altarele ce se sfinţeau, ştergeam cu burete suprafaţa lor, frecam ciment cu lopată şi executam, după familia regală, sub îndrumarea mitropolitului şi a arhiereilor tot ce se cuvenea după datina târnosirilor. Regele Carol urmărea cu multă atenţie să nu-mi pierd rândul, forţându-mă să-mi îndeplinesc rolul imediat după micul prinţ Carol. Clerul român manifesta, la rândul lui, faţă de mine o atenţie deosebită; protodiaconul catedralei a crezut de cuviinţă odată, în timpul liturghiei, să facă un gest de curtuazie particulară faţă de reprezentantul rus: ieşind în amvon şi aruncând o privire înspre mine, a citit de pe o hârtiuţă ectenia în limba slavă, în timp ce toţi cei de faţă şi-au îndreptat privirile înspre mine. Din biserică, ne duceam cu toţii să vizităm vreo instituţie — şcoala militară, universitatea, spitalul, — iar apoi luam dejunul la palat. După dejun, continuau inspecţiile, iar după dineu se mergea la spectacolul de gală la teatru, unde generalului austriac şi mie ni se pusese la dispoziţie o lojă specială.

In timpul unui dineu, în timpul căruia regele Carol urma să spună câteva cuvinte la adresa împăratului rus şi să bea în sănătatea lui, mi-a fost înmânat, de către aghiotantul regal, ordinul « Coroana României » de gradul întâi, cu panglică şi stea. Conform etichetei, nu se cade să răspunzi la toastul regal, astfel încât a trebuit să mă mulţumesc în această ocazie cu o adâncă plecăciune. A doua zi însă, la dineul oferit în localul primăriei, am trecut printr'o clipă grea, din cauza toastului primului ministru, la care a trebuit să răspund pe nepregătite. Primind invitaţia lui Sturdza, am crezut că va fi de faţă şi familia regală şi de aceea mă pregăteam să-mi îndeplinesc rolul obişnuit de oaspe de onoare, fără discursuri. De rândul acesta, însă, dineul era oferit fie de oraş ministerului, fie de minister oraşului. Erau de faţă toţi miniştrii, toţi deputaţii care se aflau la Iaşi şi încă o mulţime de oameni — în total 150 de persoane. Sturdza era aşezat la mijlocul mesei, rânduită în formă de potcoavă în sala imensă a primăriei oraşului, iar generalul austriac şi cu mine ocupaserăm locurile de o parte şi de alta a primului ministru.

După toastul ridicat pentru familia regală, primit cu multă căldură, Sturdza s'a sculat și a rostit în limba franceză o lungă cuvântare politică, în care a vorbit despre politica guvernamentală, despre rezultatele obținute în România în ultimii ani de lucrări parlamentare, despre relațiile internaționale ale țării, iar apoi, trecând la chestiunea statelor vecine, a subliniat amabilitatea împăraților Rusiei și al Austriei, care și-au trimes reprezentanții spre a lua parte la sărbătoarea națională românească. Discursul a fost încheiat cu propunerea de a ridica un pahar în cinstea oaspeților străini, rus și austriac.

In decurs de câteva secunde, în timp ce se întindeau spre mine cupele celor mai apropiați vecini ai mei, devenise evident că va trebui să răspundem la aceste cuvinte, iar gestul de implorare al camaradului meu austriac mi-a dovedit că această obligație îmi incumba inevitabil mie. Știam că trebue să răspund îndată, fără a mă așeza la loc, și cu toate acestea nu găseam în capul meu nicio înșirare de idei, nicio frază de introducere. Imi aduc aminte și acum de sensația de fior rece în șira spinării și de bătăile sângelui meu în tâmple, în momentul când am rostit primele cuvinte: «Monsieur le président du conseil des ministres».... Neavând nici cea mai mică idee despre cele ce vor urma în cuvântarea mea, pe care o așteptau, în mijlocul unei tăceri mormântale, toți comesenii, având privirile lor atente îndreptate asupra mea, — am izbutit totuși, printr'un efort al voinței, nu numai să continui a vorbi, dar chiar să găsesc expresii, care au făcut să fiu întrerupt de mai multe ori de exclamațiile de aprobare ale celor de față, iar sfârșitul discursului meu a fost acoperit de aplauze furtunoase. Presa românească, binevoitoare față de mine, a adăugat, conform obiceiului ei, tot felul de invenții și ornamentări la cuvintele rostite de mine, astfel încât, a doua zi, puteai citi în toate ziarele locale lunga cuvântare a reprezentantului Rusiei, rostită foarte frumos și cu șir, în care, între altele, erau și unele fraze, într'adevăr pronunțate de mine.

Cele cinci zile petrecute, la Iași, au sburat repede, ca un vis ciudat și plăcut. De plecare, regele Carol m'a primit separat, a stat îndelung de vorbă cu mine și, făcându-mi cadou, ca amintire, câteva medalii artistic executate, și-a exprimat dorința să viu la reședința regală permanentă să petrec acolo câteva zile și să văd lucrurile remarcabile care se află acolo. Nu pot ascunde, că am fost extrem de măgulit de atenția, pe care mi-a arătat-o regele, despre meritele și caracterul căruia îmi făcusem o idee foarte înaltă.

La 5 Octomvrie am plecat din Iași, după ce am împărțit, conform indicațiilor consulului nostru, 1200 franci bacșișuri, la palat și la hotel. Această sumă poate servi în parte drept măsură a importanței atribuită la Iași persoanei unui guvernator rus».

INDICE ALFABETIC DE NUME

INDICE ALFABETIC DE LOCALITĂŢI

CUPRINSUL